НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ЦИВІЛЬНОЇ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮСТИЦІЇ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ: ГІБРИДНА ВІЙНА І ПРАВА ОСОБИ

МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнської наукової конференції

Одеса
19 травня 2025 року

Одеса
Фенікс
2025

УДК 323.22/.28:355.01] (477):342.7
Р 51

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора ***Є. Харитонова****,*
доктора юридичних наук, професора ***І. Давидової***

Упорядники-укладачі:
ДАВИДОВА Ірина Віталівна – д.ю.н., професорка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», професорка;
ТКАЧЕНКО Катерина Олександрівна – лаборантка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Група організаційного та технічного забезпечення Всеукраїнської наукової конференції:
ХАРИТОНОВА Олена Іванівна – д.ю.н., професорка кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», професорка;
ЗУБАР Володимир Михайлович – к.ю.н., професор кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», професор;
БЕРНАЗ-ЛУКАВЕЦЬКА Олена Михайлівна – к.ю.н., доцентка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», доцентка;
ОРЗІХ Юрій Геннадійович – к.ю.н., доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент;
МАРШУК Юлія Сергіївна – аспірантка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»;
ТКАЧЕНКО Катерина Олександрівна – лаборантка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Р 51 **Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи** : матер. Всеукр. наук. конф., м. Одеса, 19 трав. 2025 р. / за заг. ред. Є. Харитонова, І. Давидової ; НУ «Одес. юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2025. – 592 с.
ISBN 978-617-8430-69-6

Збірник містить матеріали доповідей з приватного права, які були оприлюднені на Всеукраїнській науковій конференції 19 травня 2025 р. в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Збірник спрямований на ознайомлення юридичної громадськості з дослідженнями науковців у сфері цивілістики і може бути корисний як у навчальному процесі, так і в науковій діяльності.

УДК 323.22/.28:355.01] (477):342.7

Матеріали видано за авторською редакцією.
Повну відповідальність за достовірність і якість поданого матеріалу несуть учасники Всеукраїнської наукової конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

ISBN 978-617-8430-69-6

© Національний університет «Одеська юридична академія», 2025

ГІБРИДНА ВІЙНА – ПРОБЛЕМА НА ВСІ ЧАСИ

Розглядаючи проблеми захисту прав в особи під час війни, передусім, маємо враховувати необхідність достатньо чіткого розуміння терміну «війна», який є полісемантичним і вживається у різноманітних значеннях і позначення різних ситуацій. Ще більш завдання ускладнюється коли йдеться про війну «гібридну», яка несе з собою ще більше викликів звичному буттю особи і суспільства.

Цю обставину прагнули враховувати й учасники та спікери цьогорічної конференції «Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи». Хоча це питання не обговорювалося окремо, але уявлення доповідачів узагальнено виглядали наступним чином.

Передусім, враховувалося те, що поняття «війна» з доби грецької Античності, було предметом дискусій. Геракліт характеризував війну загалом радше позитивно, називаючи її «батьком усіх речей». Платон навпаки порівнював її з хворобою, зазначаючи у «Законах», що мир є бажаним станом, а війна – лише необхідним злом. Водночас, мир він характеризував неоднозначно, непрямо визначаючи дві відмінні концепції останнього: мир як відсутність війни та мир як дружба.[1]

У концепцію Платона вписується і розуміння «гібридної війни», котра може існувати не лише, коли відбуваються збройні сутички, але й у випадках, коли відсутній «мир як дружба», але є «мир як відсутність війни». Адже у цьому разі йдеться про відсутність «війни» як більш чи менш чітко визначеного поняття, визнаного міжнародними угодами поняття («конвенційна» війна), але припускається можливість прихованого протистояння ворогуючих держав. Іншим словами має місце мінливий і непевний стан ворожості, котрий можна іменувати «прихованою», «тліючою» «гібридною» війною, що за визначенням є сумішшю різних дій, заходів, прийомів, які можуть існувати у різних сферах буття людини і суспільства.

Ця властивість гібридної війни робить її особливо небезпечною, оскільки вона створює загрози правам особи у різних сферах, загрози несподівані і неочікувані, на перший погляд, не завжди безпосередньо пов'язані з діями ворога, що іноді спонукає громадян до невдоволення діями власної держави.

---

[1] Філіп Гізбертц. Поняття «мир» і « війна в контексті транснаціонального тероризму. Філософія права і загальна теорія права. 2019. № 1. 202–203.

Усе це зумовило розуміння гібридної війни як «засобів», що використовуються для досягнення політичних цілей. Відтак при дослідженні пов'язаної з нею проблематики, загальне позначення «гібридна війна» запропонували розуміти як «парасольковий термін», що покриває різні аспекти цього явища та уможливлює інтегрування і відносно цілісне розуміння широкого набору, пов'язаних з ним різноманітних та різноспрямованих підходів. Роль такого терміно–поняття вбачають у тому, «щоб віднайти спільні характеристики гібридної війни або принципи варіювання сукупностей її ознак, а також стати на заваді небажаному розпорошенню наявних підходів і стимулювати пошук теоретично обґрунтованих та ефективних практичних рішень».[2]

Такий підхід і був використаний організаторами конференції «Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи». Що дало змогу зібрати під однією «парасолькою» доповіді і повідомлення, на перший погляд, іноді різної галузевої спрямованості, але водночас спрямованих на досягнення спільної мети – пошуку ефективних засобів та заходів протистояння гібридним загрозам правам особи.

Євген Харитонов
Ірина Давидова

[2] Яворська Г. М., Їжак О. І. Феномен гібридної війни. Світова гібридна війна: український фронт: монографія /за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017. 22; Яворська Г. М. Концепт «війна»: семантика і прагматика. Стратегічні пріоритети. Серія: Філософія. 2016. № 1. 14–23.

Харитонов Євген Олегович
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
зав. кафедрою цивільного права Національного університету
«Одеська юридична академія»

Харитонова Олена Іванівна
докторка юридичних наук, професорка, членкиня-кореспондент
НАПрН України, зав. кафедрою інтелектуальної власності
та патентної юстиції Національного університету
«Одеська юридична академія»

ГІБРИДНА ВІЙНА, ВІЙНА ТА ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ПРАВАМ ОСОБИ

У контексті гібридної війни, яка характеризується відсутністю чіткого розмежування між військовими діями, політичним впливом та іншими формами агресії (продовженням політики шляхом насильства), використання гібридних (нестандартних) засобів модернізації права дає можливість вирішення низки проблем, що виникають внаслідок гібридних загроз.

Найважливішими з таких проблем з погляду юридичного є:

1. Забезпечення правового простору: У гібридній війні важливо забезпечити правовий простір, який дозволить унеможливити зловживання правовими нормами для ведення ворожої діяльності.

2. Реагування на нові (гібридні) виклики: умови гібридної війни вимагають нових підходів до застосування правових норм та механізмів правової відповідальності для відповіді на нетрадиційні загрози.

У процесі їхнього вирішення (за сприятливих умов) можуть бути отримані визначні (часом несподівані) результати, як своєчасні Відповіді на Виклики. На наш погляд, таким несподіваним результатом була й поява у Старожитньому Римі концепту приватного права.

Тут варто зауважити, що у величезній за обсягом романістичній літературі аналізувалися різні чинники цього феномену. При цьому віддається належне і діяльності преторів, і офіційним консультаціям видатних римських знавців. Водночас ми не зустрічали задовільного пояснення, чому саме ці й саме у певний час і у певній державі зга-

дані інституції відіграли таку незрівняну за значенням і наслідками роль.

Ми пропонуємо нашу власну гіпотезу перебігу подій двох з половиною тисячолітньої давнини, засновану на тезі, що «У аномальний час нормальні правила не діють».

Згадаймо, що Цицерон, поряд з високою оцінкою Законів XII Таблиць, досить критично відгукувався про jus civile. Зокрема, говорячи про необхідність систематизації джерел права, він зазначав, що «право ще не обернулось на мистецтво, хоча неважко було б зробити його таким, методично об'єднавши окремі частини. Для цього варто було б усе jus civile розділити на категорії, потім поділити їх на складові частини й дати їм дефініції. Тоді цивільне право обернулось би на досконале мистецтво, велике й плідне, а не темне й важке. (До промовця. I. 42–43).

В інших працях він наголошував, що «*jus civile* у системі права і законів в цілому займає лише невелике і обмежене місце» (Про закони. 1. V. 17). «Крім нього, існує набагато ширше правове поле – *jus gentium*. Співвідношення між ними виглядає таким чином: є широка спільнота, що об'єднує всіх людей, а усередині її інша, яка об'єднує людей одного народу, а ще вужча – об'єднує мешканців однієї civitas. Тому наші предки й розділили *jus gentium* та *jus civile. Jus civile* не є *jus gentium*, але *jus gentium* має одночасно бути *jus civile*» (Про обов'язки. III. XVII. 69).

Враховуючи ту обставину, що з одного боку, *jus civile*, як консервативний, національно обмежений за колом суб'єктів, на які поширюється його дія, правовий масив, працювало на збереження закритого суспільства, але, водночас, стало елементом юридичних підвалин концепту Римського приватного права, логічно припустити, що приватне право як концепт (як сукупність ідей та засад щодо регулювання відносин між формально рівними суб'єктами), сформувалися лише тоді, коли до цього спонукали обставини.

Одним з таких чинників, що стали тригером докорінної модернізації цивільного права, на нашу думку, були Пунічні війни, які тривали у III–II століттях до н.е. протягом 118 років, з тимчасовими примиреннями (Перша Пунічна війна 264–241 рр. до н. е., Друга Пунічна війна 218–201 рр. до н. е., Третя Пунічна війна 149–146 рр. до н. е.) між Римом і Карфагеном за панування над Західним Середземномор'ям.

Пунічні війни, як на нашу думку, мали виражені ознаки «гібридності» (психологічний тиск, інформаційна агресія, використання проксі–сил, політичної нестабільності суперника тощо). Вони закінчилися повною перемогою Риму і знищенням Карфагенської держави.

Аби перевірити стереотипність поглядів на чинники перемоги Риму, ми відповідно до трендів часу звернулися із запитом до Штучного Інтелекту.

Наводимо відповіді – основну і доповнену.

Огляд від ШІ на запит: «Чим був зумовлений результат Пунічних воєн?»

«Результат Пунічних воєн між Римом та Карфагеном був зумовлений, перш за все, перемогою Риму та знищенням Карфагену як незалежної держави. Цей результат був досягнутий завдяки комбінації факторів, включаючи:

1. Військова перевага Риму: Римляни мали сильнішу сухопутну армію та з часом розвинули ефективний флот, що дало їм перевагу в морі.

2. Стратегічна перевага Риму: Рим контролював ключові території, що дозволяло їм організувати наступальні операції та блокувати Карфаген.

3. Економічна стійкість Риму: Римська держава мала більш стабільну економіку, ніж Карфаген, що дозволяло їй тривати довше в конфлікті та підтримувати військові зусилля.

4. Дипломатичні успіхи Риму: Рим зміг укладати договори з союзниками та отримувати підтримку інших держав, що послаблювало Карфаген та допомагало Риму в досягненні перемоги.

5. Внутрішні проблеми Карфагену: Карфаген зіткнувся з внутрішніми політичними та економічними проблемами, що послабили його та зробили його більш вразливим до наступу Риму».

До основної відповіді було доповнення: 6. Політична консолідація: Римські сенатори та полководці вміло використовували політичні інструменти, щоб залучати союзників та забезпечувати підтримку своїх військ» [1].

За оцінками ШІ, Результатом Пунічних воєн було те, що :

– «Перша Пунічна війна призвела до втрати Сицилії та Корсики Карфагеном.

– Друга Пунічна війна підірвала Карфаген, який втратив свої заморські володіння, флот та був зобов'язаний виплатити велику контрибуцію Риму.

– Третя Пунічна війна завершилася повним знищенням Карфагена та завоюванням його території римлянами.

Таким чином, Пунічні війни, хоч і були тривалими та кровопролитними, стали важливою епохою в історії Риму, яка закріпила його як головну політичну та військову силу у Середземномор'я» [1].

Така оцінка є досить поверховою і відображає лише остаточний результат. Водночас залишається поза дужками те, що Карфаген тих часів був потужною рабовласницькою республікою, основними статтями якої була посередницька торгівля і сільське господарство та успішно воювала проти Риму, застосовуючи поряд з традиційними і гібридні способи ведення війни (мобілізація не тільки громадян, а й залежних африканців, використовуючи слонів та інші «інноваційні озброєння» [2, с. 120–125, 128–129]. Крім того, не згадується й та обставина, що протягом Пунічних війн Рим внаслідок дії різних чинників, зокрема соціальних та консервативності юридичних рішень, які гальмували назрілі реформи, неодноразово опинявся в дуже скрутному становищі (Канни вже тоді стали відомі на весь світ) [2, с. 132–142].

Як зазначають сучасні історики, починаючи війну з карфагенянами, римлянам довелося долати «юридичні і моральні засади, а також страх, пов'язаний з новою і ризикованою авантюрою» [3, с. 57]. Разом із тим, наслідком яжкої перемоги Риму стало не лише придбання нових земель, а й усвідомлення необхідності змін у політичній, соціальній та правовій сферах.

Відтак гібридні загрози, що виявились під час Пунічних воєн призвели до послаблення римської демократії і посилення нобілітету та концентрації влади. Складна і довга процедура прийняття законів народними зборами, а тому фактично законодавча влада перейшла до сенату. Щорічна зміна магістратур погано узгоджувалася зі станом війни, і термін подовжується до двох років [2, с. 132–142, 146].

Водночас, внаслідок необхідності швидкого реагування правової системи на гібридні загрози, зростає значення jus praetorium (права, «котре ввели претори для сприяння jus civile чи для його доповнення або виправлення з метою користі для громади».(Д.1.1.7.1).

Praetor peregrinus розглядаючи спори між перегрінами, а також між перегрінами та римськими громадянами, звертався до норм інших національних систем права, долаючи у такий спосіб консерватизм jus civile і обмеження кола суб'єктів.

Praetor urbanus, розглядаючи спори між громадянами Риму і не знаходячи опори в jus civile, надавав судовий захист, виходячи із своїх (а точніше, суспільних, загальноприйнятих) уявлень про справедливість, добросовісність, чесність, порядність, здоровий глузд тощо.

Своєрідним узагальненням преторської практики та орієнтиром для потенційних учасників спорів були преторські едикти, що їх видавали і оголошували як міський, так і претор перегрінів перед вступом на посаду.

Певний парадокс полягає в тому, що активізація діяльності преторів (інститут преторів був створений у IV ст. до н. е.) у публічних інтересах,зумовлена, як на нашу думку, передусім, загрозами гібридних воєн, врешті мала результатом і формування jus privatum, як система правових ідей, засад, правової доктрини, норм і правил нової якості, що відображало нове цілісне бачення правового становища приватної особи (вільної людини), засад захисту її майнових прав та забезпечення участі у торговому обігу. Приватне право за своє сутністю було «інтегративним правом», ставши (і залишаючись надалі) цивілізаційним феноменом високого рівня узагальнення, що в підсумку зумовлює виправданість оцінки його не як галузі права, а як концепту, що знайшло відображення у класичній сентенції Ульпіана, стосовно поділу «вивчення права на право приватне і право публічне».

Принагідно зауважимо, що у переліку Ульпіаном складових частин приватного права (Д.1.1.1.2) преторське право не згадується. Натомість, його визначення дає Папініан: «Преторське право – це те, яке запровадили претори для сприяння jus civile або для його доповнення чи виправлення у цілях, корисних для громади» (Д.1.1.7). Цицерон та Марціан характеризували його як «закон, що говорить» (Цицерон. Про закони. III.1.2) та як «живий голос цивільного права» (Д.1.1.8). Павло акцентував увагу на тому, що претор висловлює право (рішення), навіть якщо вирішує несправедливо, але йому належить діяти справедливо (Д.1.I.II).

За часів принципату правотворча діяльність преторів занепадає, оскільки не узгоджується з новими формами державного ладу. У II ст. н. е. юрист Сальвій Юліан провадить кодифікацію преторського права. На пропозицію принцепса Адріана спеціальним сенатус-консультом едикт був затверджений і визнаний незмінюваним.

Це була перша велика кодифікація після створення Законів XII таблиць, яка підвела риску під оперативною ефективною правотворчістю, що була, на нашу думку, викликом на гібридні загрози Часу.

Але за часів принципату центр оперативної правотворчості переміщується від преторів до правознавців. Претори як демократичний інститут Римської Республіки не вписувалися в межі принципату, вони поступово втрачали авторитет, нормотворчу активність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. https://www.google.com/search?q=%D0%A7%D0%B8%D0%BC+%D0%B1%D1%83%D0%B2+%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9+%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82+%D0%9F%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85+%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD&rlz=1C1PDZP_ukUA791UA791&oq=%D0%A7%D0%B8%D0%BC+%D0%B1%D1%83%D0%B2+%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9+%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82+%D0%9F%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85+%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIHCAEQIRifBTIHCAIQIRifBTIHCAMQIRifBdIBCjM1MDgxajBqMTWoAgiwAgHxBVJ7jbxM2oLo&sourceid=chrome&ie=UTF-8

2. Балух В. О., Коцур В. П. Історія Стародавнього Риму: Курс лекцій. Чернівці: Книги XXI, 2005. 120–125., 128–129.

3. Історія європейської цивілізації. Рим / за ред.. Умберто Еко; пер.з італ. Л. Д. Ципоренко, Г. В. Рудницької, О. Гавенко, Ю. В. Гриноренко, В. О. Пшоняк, О. В. Сминтини, Д. В. Кіосака; худож.оформлювач Г. В. Кісель. Харків: Фоліо. 2015. 57.

Гринько Світлана Дмитрівна
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КОНЦЕПЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАННЯ СПОЖИВАЧАМ НЕДОЛІКАМИ ТОВАРІВ, РОБІТ(ПОСЛУГ) В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Римська сентенція «Si vis pacem, para bellum» набуває надзвичайно важливого значення в умовах збройної агресії росії проти України, оскільки для досягнення миру потрібна сильна армія, сучасне озброєння та готовність до відсічі агресору. Як зазначає Є. О. Харитонов: «Досвід Риму у забезпеченні стану «готовності до війни заради миру» є гарним прикладом і для нашої, насиченої загрозами гібридної війни, доби» [1, с. 16].

Гібридна війна становить надзвичайно велику небезпеку для противника, оскільки застосовуються різні засоби для її ведення, тобто гібридна війна поєднує традиційні військові дії з нетрадиційними засобами впливу на противника. Сучасна гібридна війна держави-агресора росії проти України істотно впливає на концепт приватного права, зокрема у сфері зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої споживачам недоліками товарів, робіт (послуг). Досліджуючи «гібридизацію» засад регулювання цивільних відносин в умовах гібридної війни та воєнного стану, Є. О. Харитонов та О. І. Харитонова наголошують, що «внаслідок збройної агресії росії найбільшого потрясіння зазнала система регулювання цивільних відносин, котра вже за самою своєю суттю призначена забезпечувати звичайне, повсякденне буття людини» [2, с. 185]. На думку вчених, «відколи російська військова агресія стала повномасштабною, стала очевидною необхідність суттєвого підвищення ефективності механізму правового регулювання, зокрема, адекватного регулювання цивільних відносин і реалізації та захисту цивільних прав в умовах запровадження воєнного стану» [2, с. 349].

Збройний конфлікт завдає істотної шкоди цивільному населенню не лише через прямі наслідки, такі як смерть та поранення в результаті застосування сили, але й через непрямий вплив. Це проявляється у порушенні або недоступності життєво важливих послуг, які забез-

печують базові потреби людей, зокрема електропостачання, медичну допомогу, водопостачання, виробництво та розподіл харчових продуктів, системи водовідведення, утилізацію відходів та доступ до освіти тощо. Дефектна продукція в умовах гібридної війни становить загрозу завдання шкоди не лише для окремих споживачів, але й для загальної безпеки та економіки держави. Ворог може використовувати цей фактор для дестабілізації суспільства.

Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни, має свої особливості, оскільки мають значення як цивільне законодавство про захист прав споживачів, так і різні факти прояву гібридної війни.

В умовах гібридної війни завдання шкоди споживачам недоліками товарів, робіт (послуг) може бути спричинено такими обставинами: 1) оповіщенням населення про загрозу атаки з повітря; 2) повідомленням про замінування приміщення; 3) внаслідок завдання шкоди життю, здоров'ю фізичних осіб чи майну фізичних і юридичних осіб ракетними чи артилерійськими ударами, чи іншим чином; 4) руйнуванням або пошкодженням об'єктів критичної інфраструктури, зокрема транспортної, енергетичної, газової систем, закладів охорони здоров'я; 5) через дефекти продукції; 6) відсутністю інформації про товар та ін. [3].

Особливість цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану споживачам недоліками товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни полягає у встановленні суб'єкта відповідальності.

По-перше, Торгово-промислова палата України [4] засвідчила військову агресію російської федерації проти України як форс-мажорну обставину (обставину непереборної сили) з моменту введення воєнного стану до його закінчення. Відповідно до ч. 2 ст. 1209 (спеціальна норма) та ч. 3 ст. 1166, ч. 5 ст. 1187 (загальні норми) ЦК України дія непереборної сили є підставою звільнення від відповідальності за завдану шкоду [5]. Тобто виготовлювач (виробник) товару, виконавець робіт (послуг) звільняються від відповідальності за наявності такої обставини. Однак, наявність непереборної сили є підставою звільнення від відповідальності за умови відсутності вини вище зазначених осіб.

По-друге, якщо при завданні шкоди внаслідок впливу непереборної сили має місце винна поведінка виготовлювача (виробника)

товару, виконавця робіт (послуг), то останні притягуються до відповідальності. Наприклад, споживач зазнав шкоди, якщо під час повітряної тривоги чи повідомлення про замінування мала місце неналежна організація евакуації в торгівельному комплексі (наприклад, були заблоковані виходи), або через несправність обладнання (вибух газового котла через бракований клапан під час ракетного удару), або не було забезпечено укриття для споживачів. У таких випадках особа буде нести відповідальність за завдану шкоду, як правило, на загальних засадах глави 82 ЦК України (ст.ст. 1166, 1167, 1187) [5].

По-третє, споживач, як особа, яка потерпіла шкоду, має право також вимагати відшкодування шкоди від особи, яка повідомила інформацію про неправдиве замінування, якщо її буде встановлено.

По-четверте, якщо шкода споживачам була завдана внаслідок збройної агресії, то суб'єктом відповідальності є російська федерація як держава-агресор.

По-п'яте, якщо внаслідок збройної агресії на етикетках відсутня належна інформація про товар (наприклад, строк придатності, склад), що спричинило неправильне використання товарів і як наслідок завдання шкоди споживачу чи третім особам – у такому разі споживач має право на відшкодування шкоди від виготовлювача (виробника) товару згідно ст. 1210 ЦК України [5].

По-шосте, відповідно до ч. 2 ст. 1209 ЦК України підставою звільнення виготовлювача товару, виконавця робіт (послуг) від відшкодування шкоди є порушення потерпілим правил користування або зберігання товару, результатів робіт (послуг) [5]. Однак, якщо буде встановлено факт порушення потерпілим правил користування або зберігання товару, результатів робіт (послуг), що було спричинено засобами введення гібридної війни, то така обставина (факт порушення) не є самостійною підставою звільнення від відповідальності виготовлювача товару, виконавця робіт (послуг). У цьому випадку значення підстави звільнення від відповідальності має дія непереборної сили – гібридна війна, однак за умови відсутності вини інших осіб.

Специфіка цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану споживачам недоліками товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни також виявляється через умови виникнення відповідальності.

По-перше, у випадку завдання шкоди споживачам в умовах гібридної війни цивільна протиправність перебуває у взаємозв'язку із кримінальною протиправністю, однак для притягнення до цивільно-пра-

вової відповідальності за завдану шкоду виготовлювача (виробника) товару, виконавця робіт (послуг) потрібно встановити наявність цивільної протиправності (порушення об'єктивного та суб'єктивного цивільного права).

По-друге, концепція причинно-наслідкового зв'язку має включати додатковий ланцюг подій, пов'язаний ще з однією причиною – гібридною війною.

По-третє, вина є обов'язковою умовою цивільно-правової відповідальності виготовлювача (виробника) товару, виконавця робіт (послуг) за шкоду, завдану в умовах гібридної війни. При цьому має значення вина у розумінні поведінкової концепції через невиконання чи неналежне виконання виготовлювачем (виробником) товару, виконавцем робіт (послуг) взятих на себе за цивільно-правовим договором обов'язків. Відповідно така особа вважається винною за завдану шкоду, якщо не доведе відсутність своєї вини. Заслуговує на увагу те, що в окремих законодавчих актах встановлено обставини на які суб'єкт відповідальності може посилатися. Наприклад, у Правилах роздрібного ринку електричної енергії від 14.03.2018 № 312 закріплено обставини за яких оператор системи не несе відповідальність за майнову шкоду, завдану споживачу або третім особам внаслідок припинення або обмеження у постачанні електричної енергії, та матеріальні збитки: 1) протиправні дії третіх осіб; 2) форс-мажорні обставини (наявність форс-мажорних обставин підтверджується відповідним актом); 3) некваліфіковані дії споживача та/або персоналу споживача; 4) припинення або обмеження електропостачання, здійсненим у порядку, встановленому цими Правилами, та/або застосованим відповідно до законодавства України; 5) пошкодження устаткування споживача, що спричинило відключення, у тому числі автоматичне, лінії живлення; 6) недотримання споживачем установленого договором режиму електроспоживання та перевищення договірної величини електричної потужності; 7) перерви в електропостачанні споживача при спрацюванні пристроїв протиаварійної автоматики автоматичного частотного розвантаження, а також системи автоматичного відключення навантаження для забезпечення сталої роботи енергосистеми та на час, що необхідний для стабілізації режиму роботи енергосистеми (ст. 5.1.9) [6].

Таким чином, особливості цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (по-

слуг) в умовах гібридної війни, виявляються в умовах виникнення відповідальності, суб'єктах відповідальності та підставах звільнення від обов'язку відшкодувати шкоду.

ЛІТЕРАТУРА:

1.Харитонов Є. О. SI VIS PACEM – PARA BELLUM. Римське право і сучасність: цивільне право в умовах війни : матер. Всеукр. наук. конф. (Одеса, 24 травня 2022 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. С. 11–16.

2. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Приватне право як концепт. Том VI : Приватне право в умовах гібридної війни : монографія. Одеса : Фенікс, 2024. 408 с.

3. Гринько С. Д. Особливості завдання шкоди споживачам недоліками товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни: римське право та сучасність. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2025. Вип. 2. С. 260–266.

4. Лист Торгово-промислової палати України № 2024/02.0–7.1 від 28.02.2022. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст.356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

6. Правила роздрібного ринку електричної енергії, затв. Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг 14.03.2018. № 312. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18?find=1&text=%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%81#w1_1

Давидова Ірина Віталівна
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права Національного університету
«Одеська юридична академія»

РЕЦЕПЦІЯ ДОГОВІРНОГО ПРАВА: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЄС

Рецепція права, як процес запозичення та адаптації правових норм, інститутів чи концепцій однією правовою системою з іншої, є невід'ємною частиною розвитку національних правових систем. В умовах глобалізації та регіональної інтеграції особливого значення набуває рецепція у сфері договірного права, яке виступає ключовим регулятором економічних відносин. В даному контексті науковий інтерес становить аналіз процесів рецепції договірного права в Україні та порівняння цього досвіду з процесами гармонізації та уніфікації договірного права в межах Європейського Союзу. Особливої актуальності дана тема набуває в контексті стратегічного курсу України на європейську інтеграцію та необхідністю адаптації національного законодавства до стандартів ЄС.

Рецепція права може відбуватися у різних формах: від добровільного запозичення окремих норм до повної трансплантації правових інститутів, іноді під зовнішнім впливом. Вона може бути вибірковою або комплексною. У контексті Європейського Союзу частіше говорять про гармонізацію та уніфікацію права. Гармонізація передбачає зближення національних законодавств країн-членів для досягнення спільних цілей (часто через директиви), тоді як уніфікація означає запровадження однакових правових норм (через регламенти або міжнародні угоди). Ці процеси спрямовані на забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку ЄС.

Незважаючи на відсутність єдиного кодифікованого договірного права ЄС, було здійснено значні кроки для зближення національних норм у цій сфері, зокрема:

– важливу роль відіграли розробки таких документів, як Принципи європейського договірного права (Principles of European Contract Law, PECL) та Проєкт Загальної системи координат (Draft Common Frame of Reference, DCFR), хоча вони не мають обов'язкової сили, ці принципи суттєво вплинули на розвиток національних законодавств та правозастосовної практики, а також на законодавчу діяльність самого ЄС;

– одним з інструментів гармонізації у сфері договірного права є низка ухвалених директив, що стосуються конкретних аспектів, таких як: захист прав споживачів (недобросовісні умови в договорах, дистанційні та позаофісні договори, споживчі кредити, продаж споживчих товарів та гарантії); цифрові контракти (постачання цифрового контенту та цифрових послуг); електронна комерція; боротьба із затримками платежів у комерційних угодах;

– важливою є й ініціатива щодо створення Спільного європейського права продажу (Common European Sales Law, CESL) як опціонального інструменту для транскордонних угод, яка не знайшла достатньої підтримки, що свідчить про складнощі повної уніфікації договірного права в ЄС через різноманітність національних правових традицій та принцип субсидіарності.

Процес гармонізації в ЄС є поступовим, часто фрагментарним (спрямованим на окремі сфери) і постійно стикається з викликом пошуку балансу між потребами єдиного ринку та збереженням національної правової ідентичності.

В контексті розгляду питання рецепції договірного права в Україні необхідно зазначити, що сучасне договірне право України формувалося під впливом різних факторів: радянської спадщини (залишила певний відбиток, хоча значна частина норм була кардинально переглянута); континентальна європейська традиція (особливо помітний вплив німецької та французької правових систем, що проявилося при розробці ЦК України); євроінтеграційний вектор (став ключовим драйвером реформ після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Угода містить прямі зобов'язання щодо адаптації українського законодавства до права ЄС, зокрема у сфері захисту прав споживачів, технічних стандартів, електронної комерції тощо, що безпосередньо впливає на договірне право).

Можна виділити прояви рецепції в українському законодавстві в наступному:

– Цивільний кодекс України – втілив багато сучасних європейських підходів, зокрема щодо свободи договору, добросовісності, переддоговірної відповідальності, класифікації договорів;

– законодавство про захист прав споживачів – активно адаптується до директив ЄС, що стосуються недобросовісних умов, гарантій, права на відмову від договору при дистанційному продажу;

– електронна комерція – Закон України «Про електронну комерцію» та інші акти враховують положення відповідних директив ЄС;

– спеціальні види договорів – відбувається адаптація регулювання окремих видів договорів (наприклад, у сфері фінансових послуг, енергетики) до стандартів ЄС.

Разом з тим, розглядаючи рецепцію в Україні варто звернути увагу на певні проблемні моменти: іноді рецепція обмежується формальним копіюванням норм без глибокого розуміння їх суті та механізмів застосування; необхідним є формування сталої та послідовної судової практики, яка б адекватно тлумачила та застосовувала нові норми, враховуючи європейський досвід; є потреба не сліпого копіювання, а творчої адаптації європейських стандартів до українських правових реалій та традицій; прийняття закону є лише першим кроком; важливим є створення механізмів для його ефективного виконання.

В результаті проведення порівняльного аналізу критеріїв рецепції договірного права в Європейському Союзі та Україні варто зазначити, що хоч процеси в ЄС та Україні відрізняються за своїми механізмами, обидва спрямовані на модернізацію договірного права та його наближення до спільних європейських стандартів. Досвід ЄС у розробці принципів та гармонізаційних директив є цінним джерелом для подальшого реформування українського законодавства.

Підводячи підсумок можна зробити висновок про те, що рецепція договірного права є складним та багатогранним процесом, який в Україні значною мірою зумовлений євроінтеграційними прагненнями. Аналіз досвіду ЄС у сфері гармонізації та уніфікації договірного права показує як потенційні переваги (спрощення транскордонної торгівлі, підвищення рівня захисту прав), так і виклики (необхідність врахування національних особливостей, забезпечення ефективного застосування).

Для України успішна рецепція європейських стандартів договірного права вимагає не лише формального внесення змін до законодавства, але й глибокого аналізу європейського досвіду, його творчої адаптації до національного контексту, розвитку відповідної судової практики та створення дієвих механізмів імплементації. Подальше зближення українського договірного права з правом ЄС є необхідною умовою для повноцінної інтеграції України в європейський економічний та правовий простір.

Жорнокуй Юрій Михайлович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ

МІСЦЕ ПРАВА НА ЗАХИСТ У СТРУКТУРІ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Проведення ідеї існування регулятивних і охоронних суб'єктивних цивільних прав дозволяє конкретизувати рух цивільного правовідношення, специфіка якого полягає у тому, що у результаті юридичного факту (правопорушення, оспорювання) виникає нове охоронне суб'єктивне право, яке є «рефлексом» щодо охорони (захисту) вже існуючого регулятивного права, яке може як припинитися, так і продовжити своє існування. Отже, постає питання кваліфікації права на захист як елементу змісту охоронного правовідношення.

Регулятивні цивільні правовідносини розуміють як правовий зв'язок між їх учасниками, що визнається нормами цивільного права і призначений забезпечити здійснення ними прав та виконання обов'язків. У свою чергу охоронні цивільні правовідносини є тією групою правових зв'язків, яка забезпечує нормальне функціонування регулятивних правовідносин. Так, на думку О. І. Харитонової «у випадках, коли в позитивному регулюванні відбувається «збій», результатом такої аномалії стає трансформація регулятивних правовідносин у їхнє продовження (різновид) – цивільні охоронні правовідносини» [1, с. 122]. Отже, актуалізується питання про самостійність т.зв. захисних правовідносин, зміст яких становить право на захист, або існування відповідних правових зв'язків в рамках охоронних правовідносин, які виникають у результаті порушення суб'єктивних прав та/або охоронюваних законом інтересів (що є додатковим аргументом дискусії про поділ самих норм права на регулятивні і охоронні). Підставою виникнення таких правовідносин є протиправна поведінка, що полягає у порушенні суб'єктивного права. Це свідчить про доцільність і обґрунтованість виділення із всіх правовідносин саме охоронних, які є важливими для забезпечення всієї системи юридичних норм і суб'єктивних прав (мова йде про охорону прав).

Відомо, що питання про охорону (захист) цивільних прав завжди розглядається сукупно з проблемою змісту суб'єктивного права. та породило значну кількість досліджень та численні теорії, а похідне

від нього поняття «право на захист» стало не менш дискусійним. При цьому, коли застосовується категорія «право на захист», то, як правило, до уваги беруть суб'єктивне право особи вимагати від уповноважених органів примусового застосування засобів реагування до порушників його суб'єктивних прав та/або законних інтересів, у тому числі через прийняття рішення судом (судовий захист).

Вважаючи право на захист регулятивного суб'єктивного права елементом змісту цивільних відносин, варто окреслити загально-цивілістичну наукову дискусію щодо співвідношення понять «суб'єктивне цивільне право» та «право на захист», яка полягає в тому, що одні фахівці вважають право на захист правомочністю суб'єктивного права, інші – самостійним правом [2, с. 251–252].

Прихильники першого підходу вважають, що: 1) сутність суб'єктивного права містить можливість правоохоронного характеру, яка становить зміст суб'єктивної вимоги як одна з його правомочностей; 2) ізольоване суб'єктивне цивільне право не має захисного елементу та втрачає юридичні можливості його здійснення; 3) право на захист є похідним від основного суб'єктивного цивільного права, що є змістом регулятивного цивільного правовідношення, і не може існувати без останнього; 4) лише у випадку порушення права, що становить зміст регулятивного цивільного зв'язку, правомочність на захист трансформується у самостійне право; 5) виникнення самостійного права на захист є одночасно реалізацією однієї з правомочностей основного суб'єктивного цивільного права.

Фахівці, які обстоюють позицію самостійності права на захист наголошують, що: 1) право на захист як окреме самостійне право (звернене до порушника) виникає у межах охоронних цивільних правовідносин; 2) правомочність на захист суб'єктивного права не може бути складовою права, що захищається, оскільки така можливість спрямована на захист всього суб'єктивного права у цілому, у тому числі й самої себе; 3) право на захист розуміється як суто матеріальне, а не процесуальне право.

Вирішення піднятої проблеми ґрунтується на вченні про самостійність існування охоронного цивільного правовідношення та визнання самостійності права на захист як елемента його змісту. Вважаємо, що право на захист не є елементом змісту регулятивного суб'єктивного цивільного права з моменту його виникнення. При цьому основне упущення, якого припускаються автори, які аналізують правову при-

роду права на захист (як правомочності), полягає в тому, що не вивчається правова природа охоронного правовідношення, зміст якого складає це право. Отже, виникає питання щодо правової природи такого права в охоронному цивільному правовідношенні. І, як правильно зауважує О. І. Харитонова, «у разі недотримання приписів норми цивільного права відбувається одночасно й порушення об'єктивного (позитивного) права, і порушення цивільного права суб'єктивного. Отже, термін «порушення права» є багатозначним, охоплюючи два пов'язані, але не тотожні поняття: 1) порушення припису правової норми; 2) порушення суб'єктивного цивільного права учасника цивільних правовідносин» [1, с. 122–123].

Юридичний факт – порушення (невизнання, оспорювання) суб'єктивного права, що складає зміст регулятивного правовідношення, та/або охоронюваного законом інтересу учасника цивільного правового зв'язку, впливає на виникнення нового суб'єктивного права – права на захист, яке, на нашу думку, є самостійним суб'єктивним правом (становить зміст охоронного цивільного правовідношення) з наступних підстав:

1) охоронне цивільне правовідношення є самостійним правовим зв'язком, який не може складатися з правомочностей суб'єктивного цивільного права і має у своєму змісті самостійне охоронне право. Оскільки відповідний правовий зв'язок спрямований на відновлення порушеного (невизнаного, оспорюваного) права, то й право, що входить до його змісту, пов'язане із захистом порушеного суб'єктивного регулятивного цивільного права. Отже, право на захист є самостійним правом і поза правовідношенням існувати не може;

2) підставою виникнення охоронного цивільного правовідношення є протиправна дія (бездіяльність), що полягає у порушенні (невизнанні, оспорюванні) чи створенні загрози порушення регулятивного суб'єктивного права. Це означає, що порушене регулятивне право визнається самостійним об'єктом, що підлягає захисту. В регулятивному правовідношенні цього об'єкта не було і не могло бути, оскільки не було порушеним регулятивне суб'єктивне цивільне право, тобто шкоди не було завдано, і не відомий її розмір (об'єкт права на захист);

3) якщо уявити, що право на захист – це лише правомочність права і як суб'єктивне право воно не існує, то це може призвести до колізії. У результаті порушення суб'єктивного цивільного права (наприклад, невиконання (неналежне виконання) договірних зобов'я-

зань) припиняється правовий зв'язок між кредитором і боржником у зобов'язанні. Оскільки регулятивне суб'єктивне цивільне право містить низку правомочностей, що складають його обсяг, то за умови його припинення втрачають існування й усі відповідні правомочності, в тому числі й правомочність на захист. Якщо уявити, що не існує самостійного права на захист, виникає запитання: яким чином відновити правове становище учасника регулятивного цивільно-правового зв'язку, якщо правомочність на захист припинила існувати разом із його суб'єктивним правом? За ЦК України особа, чиє право порушено, вправі вимагати відновлення становища, яке існувало до порушення. Якщо ж правомочність на захист припинилася, на чому ґрунтується відповідна вимога? Напевно, має існувати право, завдяки якому особа, чиї права та/або інтереси порушені, змогла б скористатися відповідним способом їх захисту. Отже, маємо вести мову про існування в учасника регулятивного цивільно-правового зв'язку самостійного права на захист, яке виникає у результаті порушення чи створення загрози порушення належного йому регулятивного суб'єктивного цивільного права та/або інтересу;

4) якщо визнати існування самостійної правомочності на захист у складі будь-якого суб'єктивного права, ми будемо вимушені констатувати, й те, що можливість захисту суб'єктивного права виникає з однієї з нею підстави (одночасно з нею) та належить управомоченій особі ще до того, як її право може бути порушеним (створюється загроза його порушення). Крім того, визнаючи будь-який захист права змістом правомочності, що входить до складу кожного суб'єктивного права, нам необхідно зробити висновок про те, що давність існування такої можливості (позовна давність) настає з моменту виникнення суб'єктивного права, що містить цю можливість. Такий висновок не відповідає тому класичному розумінню позовної давності, яке виходить з того, що її початком є момент, коли особа дізналася про порушення свого права або повинна була про це дізнатися (ч. 1 ст. 261 ЦК України);

5) самостійність суб'єктивного права на захист обумовлена можливістю його порушення. Якщо право на захист є самостійним суб'єктивним правом, то воно може бути порушеним і викликати інші правові наслідки. В результаті порушення права на захист виникає зовсім інший (новий) охоронний зв'язок, зміст якого утворює право на захист правової вимоги та охоронний обов'язок. У рамках

такого правовідношення відновлюється суб'єктивне право на захист першочергового охоронного правовідношення.

На підставі наведеного вважаємо, що право на захист має розглядатися як установлена нормою цивільного права суб'єктивно визначена можливість певної поведінки учасника охоронного цивільного правовідношення, надана йому з метою захисту порушених (невизнаних, оспорюваних) регулятивних суб'єктивних цивільних прав та/або охоронюваних законом інтересів, що має прояв у вимозі в спонукальному порядку усунення перешкод у здійсненні регулятивного суб'єктивного права або відновленні його в попередньому стані.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Харитонова О. І. Співвідношення категорій «правовідносини інтелектуальної власності» та «регулятивні, організаційні, охоронні цивільні правовідносини». Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 65. 115–125.

2. Жорнокуй Ю. М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект : монографія. Харків : Право, 2015. 532 с.

Менджул Марія Василівна
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Принцип гендерної рівності є складовою засадою загального принципу рівності та визначальним у регулюванні сімейних відносин, має вирішальне значення у процесі європеїзації сімейного права України.

Доволі поширеним у доктрині права є ототожнення юридичної рівності із «однаковими юридичними властивостями правоздатності», що на практиці має прояв у незалежних право здатностях суб'єктів, їх незмінності у залежності від вступу у різні правовідносини [1, с. 360]. Крім того, при розгляді формальної рівності виокремлюють такі її складові взаємопов'язані засади: «рівність перед законом, рівність перед судом, рівність прав та свобод людини/громадянина, рівність обов'язків людини/громадянина» [2, с. 82–84]. Принцип рівності має на меті насамперед гарантувати формально-юридичну рів-

ність, не може забезпечувати кожній людині фактичну рівність через природні індивідуальні особливості. При цьому допускається певна диференціація у залежності від віку/статі/стану здоров'я чи інших ознак, яка має сприяти «вирівнюванню» можливостей.

Принцип рівності є писаним принципом сімейного права, який наскрізно пронизує майже всі сімейно-правові інститути, а відповідно і його складова – принцип гендерної рівності присутній у сімейно-правовому регулюванні.

Поняття «ґендер» має англійське походження та насамперед у сучасному розумінні означає «соціостатеву характеристику статі людини, на відміну від біологічної ознаки» [3, с. 11]. При цьому щодо поняття терміна «ґендерна рівність» можна зустріти такі підходи вчених, що це: «рівність прав чоловіка та жінки» [4, с. 94–95]; «справедливе ставлення до чоловіків та жінок» [3, с. 4]; «рівні права для жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, їх однакову значущість, можливості, обов'язки та участь у всіх сферах суспільного та приватного життя, рівний доступ до ресурсів та їх розподілу між ними» [5]; «складову принципу рівності, що охоплює рівність прав, можливостей, створення рівних умов для здійснення прав, ґендерну симетрію, а також визначає однаковий правовий статус, утверджує основні права як особи-жінки, так і особи-чоловіка» [6, с. 470]. Отож, принцип ґендерної рівності як субпринцип принципу рівності передбачає гарантії для рівності прав і можливостей людини, незалежно від її гендерної належності.

Принцип ґендерної рівності передбачено як у Конституції України (ст. 24), так і низці міжнародних договорів та конвенцій, а саме: Статуті Організації Об'єднаних Націй, Міжнародниому пакті про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. (ст. 3), Конвенції про політичні права жінок від 7 липня 1954 р., Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р., Конвенціях МОП «Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100» від 29 червня 1951 р., «Про охорону материнства № 103» від 28 червня 1952 р., «Про дискримінацію в галузі праці та занять № 111» від 24 червня 1975 р., «Про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156», Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 травня 2011 р., Хартії основних прав

Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. тощо. Для посилення законодавчого визначення ґендерної рівності прийнято окремий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Принцип гендерної рівності доволі чітко прослідковується у шлюбних відносинах, коли забезпечено рівність чоловіка та дружини як подружжя у здійсненні особистих немайнових/майнових прав, поділі спільного майна, рівності чоловіка та жінки, що є партнерами у фактичному союзі. Крім того, принцип гендерної рівності присутній і у відносинах подружжя як батьків із своїми дітьми. Нема переваги у матері чи батька щодо вирішення питань виховання дитини, здійснення батьківських обов'язків, тут перевага надається інтересам дитини.

Вагоме значення у процесах європеїзації права на засадах гендерної рівності відіграв Європейський суд з прав людини, що системно виносить рішення підкреслюючи фундаментальну роль принципу гендерної рівності (рішення від 22 лютого 1994 р. у справі «Burghartz v. Switzerland», ч. 27 [7], рішення від 24 червня 1993 р. у справі «Schuler-Zgraggen v. Switzerland», ч. 67 [8] та інші). Серед рішень ЄСПЛ, в яких встановлено ґендерну дискримінацію, варто виділити такі: «Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom» (відмінне ставлення щодо возз'єднання з сім'єю імігрантів-чоловіків та імігранток-жінок), «Emel Boyraz v. Turkey» (доступ до публічної служби, зокрема, в органи безпеки), «Opuz v. Turkey» (ґендерне насильство як форма дискримінації жінок), «Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal» (дискримінація жінок по статі та віку в контексі їх сексуальності) та інші.

У нещодавньому рішенні ЄСПЛ «Case of H.W. v. France» від 23 січня 2025 р. щодо мотивів розлучення та виконання обов'язків, Суд зауважив, що концепція «подружніх обов'язків», передбачена національним законодавством і підтверджена в цій справі, взагалі не враховує згоди на статеві стосунки. Невиконання подружніх обов'язків могло, за умов, викладених у статті 242 Цивільного кодексу Франції, розглядатися як провина, яка є підставою для розірвання шлюбу. Це також може призвести до матеріальних наслідків і, за певних обставин, служити підставою для позову про відшкодування збитків. Суд дійшов висновку, що саме існування такого подружнього обов'язку суперечить сексуальній свободі, праву на тілесну автономію та по-

зитивному зобов'язанню щодо боротьби з домашнім та сексуальним насильством [9].

Останні рішення ЄСПЛ зумовлюють і підняття питання у контексті правової визначеності та гендерної рівності про визнання одностатевих партнерств та фактичних союзів.

Отож, принцип ґендерної рівності у сімейних відносинах має на меті гарантувати рівність між усіма учасниками сімейних відносин, незалежно від їх гендерної приналежності щодо участі у сімейних відносин, вирішення питань життя сім'ї, рівномірного поділу сімейних обов'язків, недопущення ґендерно зумовленого насильства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Басай О. В. Принцип юридичної рівності учасників цивільних правовідносин. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 65. 354- 360.

2. Погребняк П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків, 2008, 240 с.

3. Карбовська Н., Литвинова Т., Магдюк Л. Інструменти інтегрування концепції соціально-ґендерної рівності в роботу органів місцевої влади. Київ, 2010. 120 с.

4. Жалій Т. В. Юридичне закріплення принципу рівності прав чоловіків і жінок в національному законодавстві України. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3–1. 94–96.

5. Стратегія ґендерної рівності Ради Європи на 2018–2023. 5. URL: https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4

6. Крочук М. І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. Вип. 4. 464–471.

7. Case of Burghartz v. Switzerland (Application no. 16213/90), 22 February 1994. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57865%22]}

8. Case of Schuler-Zgraggen v. Switzerland (Application number 00014518/89), 24.06.1993. URL: https://www.womenslinkworldwide.org/en/files/2977/gjo-echr-schuler-zgraggen-en-pdf.pdf.

9. AFFAIRE H.W. c. FRANCE (Requête no 13805/21). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-240199%22]}

Мінченко Раїса Миколаївна
докторка юридичних наук, професорка,
проректорка Національного університету
«Одеська юридична академія»,
професорка кафедри цивільного права Національного університету
«Одеська юридична академія», Заслужена юристка України

ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ. ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Право кожного на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань закріплено у статті 34 Конституції України. Водночас ця свобода не є абсолютною і реалізується з урахуванням конституційного обов'язку кожного неухильно дотримуватися Конституції і законів України, а також не посягати на права, свободи, честь і гідність інших осіб (стаття 68 Конституції України) [1].

Таким чином, реалізація свободи слова повинна відбуватися у межах, визначених правом, з урахуванням недопустимості поширення інформації, яка є недостовірною або такою, що принижує честь, гідність чи ділову репутацію інших осіб. Зокрема, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 07 грудня 2021 року у справі № 905/902/20 наголосила на необхідності дотримання балансу між правом на свободу вираження поглядів та обов'язком утримуватися від поширення образливої, дискредитаційної або неправдивої інформації [5].

У контексті цивільного права особа, на яку поширено недостовірну інформацію, має право на судовий захист, зокрема, шляхом вимоги про її спростування. Відповідно до частини першої статті 91 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), юридична особа наділена цивільною правоздатністю, яка передбачає здатність мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, за винятком тих, що за своєю природою можуть належати виключно людині. При цьому частина перша статті 94 ЦК України прямо гарантує юридичній особі право на недоторканність її ділової репутації, а також інші особисті немайнові права, які можуть їй належати [2].

Цивільне законодавство визнає ділову репутацію юридичної особи як об'єкт охорони. Згідно зі статтею 201 ЦК України, ділова репутація входить до переліку особистих немайнових благ, що підлягають захисту. У правозастосовній практиці ділова репутація юридичної

особи трактується як суспільна оцінка її підприємницької, професійної чи іншої діяльності у межах правовідносин, у яких вона бере участь. Такий підхід закріплений, зокрема, у постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [4].

Престиж фірмового найменування, ділові якості та нематеріальні активи, що формують позитивний імідж суб'єкта господарювання серед споживачів товарів або послуг, є складовими ділової репутації юридичної особи. Поширення у будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей, що дискредитують спосіб ведення чи результати його господарської (підприємницької) діяльності, у зв`язку з чим знижується вартість його нематеріальних активів, кваліфікується як приниження ділової репутації суб'єкта господарювання. Така кваліфікація ґрунтується як на нормах статті 34 Господарського кодексу України (далі – ГК України), так і на судовій практиці, зокрема постанові Касаційного господарського суду від 05 вересня 2024 року у справі № 911/994/23 [3; 6].

Частиною 1 ст. 15 ЦК України передбачено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Відповідно до ч. 1 ст. 16 ЦК України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [2]. Таким чином, у разі порушення права юридичної особи на недоторканність її ділової репутації, юридична особа вправі звернутись до суду за захистом свого порушеного права.

Спеціальним способом захисту права, який підлягає застосуванню у разі поширення негативної недостовірної інформації про особу, є спростування такої інформації.

Відповідно до ч. 1 ст. 277 ЦК України фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації [2].

За змістом ст. 91 ЦК України право на спростування недостовірної інформації, передбачене ст. 277 ЦК України, належить не лише фізичним, але й юридичним особам у передбачених законом випадках, у тому числі як спосіб судового захисту проти поширення інформації, що шкодить діловій репутації господарюючого суб'єкта (підприєм-

ця) [2]. Отже юридична особа так само як і фізична особа має право на спростування недостовірної інформації відповідно до ч. 1 ст. 277 ЦК України та право на недоторканність ділової репутації відповідно до ч. 1 ст. 299 ЦК України.

При цьому варто зауважити, що спростуванню підлягають саме фактичні твердження, а не оціночні судження, які відповідно до ч. 2 ст. 30 Закону України «Про інформацію» не підлягають спростуванню.

Як зазначив Верховний Суд, ознаками оціночного судження є відсутність у його складі посилань на фактичні обставини та відсутність можливості здійснити перевірку такого судження на предмет його відповідності дійсності. Водночас, фактичне твердження – це логічна побудова та викладення певного факту чи групи фактів. Факт – це явище об'єктивної дійсності, конкретні життєві обставини, які склалися у певному місці та часі за певних умов. Ураховуючи те, що факт, сам по собі, є категорією об`єктивною, незалежною від думок і поглядів сторонніх осіб, то його відповідність дійсності може бути перевірена та встановлена судом (постанови Верховного Суду від 01.10.2019 у справі № 910/13556/18, від 21.11.2019 у справі № 927/791/18, від 18.03.2021 у справі № 927/791/18).

Розглядаючи справи, предметом позову в яких є спростування недостовірної інформації, суди повинні враховувати, що юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин: а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, що не відповідає дійсності; г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право (постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.11.2019 у справі № 904/4494/18) [7].

Таким чином, наявність усіх елементів складу правопорушення дає суду підстави для констатації факту порушення права позивача на недоторканність ділової репутації та застосування такого способу захисту прав позивача як зобов'язання відповідача спростувати негативну недостовірну інформацію.

Спростування недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила, та здійснюється у такий же спосіб, у який вона була поширена (ч.ч. 6, 7 ст. 277 ЦК України).

Відповідно до п.п. 24, 25 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1, задовольняючи позов, суд повинен у резолютивній частині рішення зазначити, чи було порушено особисте немайнове право особи, яка саме інформація визнана недостовірною та порочить гідність, честь чи ділову репутацію позивача, а також вказати на спосіб захисту порушеного особистого немайнового права [4].

Якщо суд ухвалює рішення про право на відповідь або про спростування поширеної недостовірної інформації, то у судовому рішенні за необхідності суд може викласти текст спростування інформації або зазначити, що спростування має здійснюватися шляхом повідомлення про ухвалене у справі судове рішення, включаючи публікацію його тексту. За загальним правилом, інформація, що порочить особу, має бути спростована у спосіб, найбільш подібний до способу її поширення (шляхом публікації у пресі, повідомлення по радіо, телебаченню, оголошення на зібранні громадян, зборах трудового колективу, відкликання документа тощо).

У судовому рішенні також має бути зазначено строк, у межах якого відповідь чи спростування повинно бути оприлюднено.

Спростування має здійснюватися у такий самий спосіб, у який поширювалася недостовірна інформація. У разі, якщо спростування недостовірної інформації неможливо чи недоцільно здійснити у такий же спосіб, у який вона була поширена, то воно повинно проводитись у спосіб, наближений (адекватний) до способу поширення, з урахуванням максимальної ефективності спростування та за умови, що таке спростування охопить максимальну кількість осіб, що сприйняли попередньо поширену інформацію.

Згідно зі статтею 56 Конституції України, кожному гарантується право на відшкодування як матеріальної, так і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади або органів місцевого самоврядування, а також їх посадових чи службових осіб, учиненими під час реалізації ними своїх повноважень [1].

Положення пункту 3 частини другої статті 11 Цивільного кодексу України визначає завдання майнової (матеріальної) та моральної

шкоди однією з підстав виникнення цивільних прав та обов'язків. У контексті статті 16 ЦК України, кожна особа має право на звернення до суду з метою захисту свого особистого немайнового або майнового права чи інтересу, причому одним зі способів такого захисту є відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Відповідно до статті 23 ЦК України, особа має право на компенсацію моральної шкоди, що була завдана внаслідок порушення її прав. Законодавство визначає, що моральна шкода може виражатися, зокрема, у приниженні честі, гідності та ділової репутації фізичної або юридичної особи. Якщо інше не встановлено законом, така шкода відшкодовується у формі грошової компенсації, іншим майном або іншим способом.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Відповідно до абз. 3. п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.03.1995 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» під немайновою шкодою, заподіяною юридичній особі, слід розуміти втрати немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до її діяльності [8].

Відповідно до п. 27 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 способами захисту гідності, честі чи ділової репутації від поширення недостовірної інформації можуть бути, крім права на відповідь та спростування недостовірної інформації, також і вимоги про відшкодування збитків та моральної шкоди, заподіяної такими порушеннями як фізичній, так і юридичній особі [4].

Щодо визначення підсудності зазначеної категорії справ варто зазначити, що справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною

другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема, справи у спорах про захист ділової репутації, крім спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем або самозайнятою особою, відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 20 ГПК України розглядають господарські суди.

Як випливає зі змісту п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 справи про захист ділової репутації між юридичними особами розглядаються в порядку господарського судочинства. Аналогічний правовий висновок міститься й у постанові Великої Палати Верховного Суду від 03 квітня 2019 року у справі № 750/2052/16-ц, провадження № 14–641цс18. Саме тому такого роду справи мають розглядати суд господарської юрисдикції.

ЛІТЕРАТУРА:

1.Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text

4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text

5. Постанова Верховного Суду від 07.12.2021 у справі № 905/902/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102342551

6. Постанова Верховного Суду від 05.09.2024 у справі № 911/994/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121660556

7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.11.2019 у справі № 904/4494/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86035198

8. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text

Сафончик Оксана Іванівна
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права
Національного Університету«Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Проблема захисту майнових прав неповнолітніх нині є однією з найактуальніших у цивільному та сімейному праві. Зважаючи на відсутність повного обсягу дієздатності та недостатнього рівня психофізіологічного розвитку діти не можуть захистити порушені майнові права самостійно. З цієї причини ця функція покладена на їхніх батьків, піклувальників та інших законних представників. У цьому, не завжди особи, які зобов'язані захищати майнові права дітей, діють у інтересах останніх.

Захист майнових прав неповнолітніх дітей регулюється нормами різних галузей права. Зокрема, це питання є складовою предмета цивільного та сімейного права. Так, особи, які не мають повного обсягу дієздатності, при здійсненні ними майнових прав обмежені в багатьох аспектах. Законодавчі обмеження поширюються і на неповнолітніх дітей, які залежать від батьків або опікунів, піклувальників.

Сучасне законодавство спрямовано створення найсприятливіших умов реалізації майнових інтересів неповнолітніх, але незважаючи на це за різних обставин відбуваються протиправні дії, що тягнуть за собою порушення майнових прав дітей. У тому числі ці дії здійснюють і законні представники неповнолітніх.

Основна проблема захисту дітей як особливої вікової категорії фізичних осіб, які мають особливий захист міжнародного гуманітарного права за всіх обставин збройного конфлікту, полягає у таких змінах характеру збройних конфліктів, суспільної свідомості, які роблять звичною участь дітей у бойових діях [4].

Міжнародні стандарти щодо дотримання прав дитини формувалися протягом останніх десятиліть і закріпилися у кількох важливих документах.

Відповідно до статті 24 Міжнародного Пакту «Про громадянські та політичні права», встановлюється: «право кожної дитини, без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови,

релігії, національного чи соціального походження, майнового стану чи народження, на такі заходи захисту, які потрібні йому як для малолітнього з боку сім'ї, суспільства і держави» [1, С. 33–36].

Конвенція ООН «Про права дитини», вимагає: «від держав-учасниць вжиття всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній реінтеграції дитини, яка є жертвою збройних конфліктів» [5, С. 156–159]. Зазначені процеси повинні здійснюватися в умовах, які забезпечують здоров'я, самоповагу та гідність дитини.

Особливого рівня уразливості прав людини набувають у період воєнних дій незалежно від типу самого збройного конфлікту. Міжнародне гуманітарне право тісно пов'язане із захистом основних прав людини за цілою низкою загальних і спеціальних принципів і правил.

Діти в будь-яких умовах збройного конфлікту мають особливу повагу і повинні бути захищені від будь-яких непристойних посягань. Учасники конфлікту зобов'язані забезпечити їм цей захист та допомогу.

Політичні та військові події в Україні показують особливу незахищеність дітей під час збройних протистоянь.

Зазначимо, що в силу віку та законодавчих обмежень неповнолітні діти не можуть самостійно захистити порушені майнові права. Так, малолітня дитина об'єктивно може не усвідомлювати наявність у неї будь-яких майнових прав та необхідність їх захисту. У такому разі захист інтересів дитини покладено на її батьків або осіб, які їх замінюють, а у визначених законом випадках ці завдання можуть бути виконані органом опіки та піклування, що передбачається статтями 19, 152 СК України [3].

Невиконання зобов'язаними особами необхідних дій щодо забезпечення майном неповнолітніх є однією з обставин порушення права власності останніх. У разі порушення обов'язку щодо надання майна на праві власності неповнолітнім з метою відновлення порушеного права суд зобов'яже особу, яка не виконала обов'язок, виконати її.

Для запобігання порушенням майнових прав дітей є необхідним передбачити відповідальність у формі стягнення коштів за невиконання обов'язків щодо забезпечення неповнолітніх майном на праві власності, що тягне за собою порушення прав неповнолітніх.

Презюмується, що дитинство є обов'язковим у житті кожної людини періодом формування особистості. Сильний вплив воєнної си-

туації на сімейні зв'язки, відхід звичного кола цінностей, непосильні психологічні навантаження, ці чинники разом формують свідомість дітей у зазначений період.

Значення захисту дітей у міжнародному публічному праві загалом й у міжнародному гуманітарному праві зокрема зумовило, поєднання універсальних і спеціальних інститутів цього юридичного механізму протекції. Положення пункту 1 статті 38 Конвенції ООН «Про права дитини» зобов'язує: «держави-учасниці поважати принципи та норми, що застосовуються у разі збройних конфліктів та мають відношення до дітей, а також забезпечувати їх дотримання» [2, С. 158–163].

Державні органи також повинні вживати заходів щодо забезпечення матеріальної та медичної допомоги стосовно дітей, які у зв'язку із бойовими діями були позбавлені матеріальних благ і сім'ї, та сприяти пошуку батьків та рідних дитини (стаття 30 Конвенції ООН «Про права дитини»).

Міжнародне законодавство свідчить про наявність комплексу заходів, спрямованих на захист цивільного населення, зокрема, дітей. Однак події в Україні, внаслідок яких гине мирне населення, зокрема і діти, свідчать про грубе порушення норм міжнародного права, за яке держава-порушник відповідно до Статуту ООН має відповідати.

В умовах воєнних дій права дітей мають залишатися домінантою загальновизнаних цінностей та основою гуманітарного співробітництва держав, закріпленими на міжнародно-правовому та національному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонович М. М. Імплементація Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права в Україні: крізь призму Комітету ООН з прав людини. Право України. 2004. № 8. 33–36.

2. Позігун І. О. Міжнародні стандарти захисту прав дітей. Правове забезпечення адміністративної реформи. Південноукраїнський правничий часопис. 4–2022, Ч. 3. 158–163

3. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар : станом на 01 січн. 2025 р. / Харитонов Є. О., Харитонова О. І. та інш. ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Харитонова Є. О., докт. юрид. наук, проф. Сафончик О. І. Київ : Норма права, 2025. 432 с.

4. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. 2-ге вид., змінене. Харків : Право, 2019. 392 с.

5. Трестер Ю. О. До питання аналізу Конвенції ООН про права дитини. Державне управління. Інвестиції: практика та досвід № 9/2014. 156–159

Бааджи Наталія Пилипівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Сьогодні масштаби правопорушень у сфері інтелектуальної власності зростають в усьому світі, особливо у сфері авторського права і суміжних прав. Як свідчить світова практика, шкода від цих порушень сягає астрономічних цифр. Окремо слід звернути увагу на збільшення і урізноманітнення таких порушень в Інтернеті.

Глобалізаційні процеси сприяють поширенню інноваційних рішень і створенню нових цифрових продуктів, що потребують ефективного правового захисту. Виклики, пов'язані з кіберзлочинністю, інформаційними війнами та неконтрольованим, неправомірним розповсюдженням інтелектуальних ресурсів, вимагають розробки сучасних підходів до забезпечення правової охорони інтелектуальної власності. В умовах глобалізації та розвитку інформаційних технологій порушення прав інтелектуальної власності набувають транскордонного характеру, а цифровізація економіки вимагає посилення захисту цифрових активів. Саме питанням боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності в глобальній мережі Інтернет була присвячена 16 сесія Консультативного комітету ВОІВ, яка відбулась в Женеві 31січня–2 лютого 2024 року [1].

Означена проблема стає ще більш гострою в умовах воєнного стану, в якому Україна знаходиться внаслідок зовнішньої агресії рф з 2022 року [2]. Війна є кризовим явищем, яка вимагає адаптації правових механізмів до нових реалій, що повинно бути спрямоване, зокрема, на забезпечення балансу між захистом прав інтелектуальної власності та потребами суспільства в умовах війни.

Правопорушення у сфері інтелектуальної власності в мережі Інтернет охоплюють такі дії, як порушення авторських прав (не-

законне копіювання, поширення або використання захищених матеріалів – текстів, фотографій, відео, музики тощо – без згоди автора чи правовласника), незаконне завантаження, використання або розповсюдження програмного забезпечення, захищеного авторським правом, без відповідного дозволу, а також плагіат і крадіжку контенту (використання інтелектуальних продуктів, таких як статті, блоги, відео тощо, без належного посилання або дозволу автора). До цих порушень також належать неправомірне використання торговельних марок, зокрема в доменних іменах чи інших контекстах, що може вводити в оману споживачів, а також розробка шкідливого програмного забезпечення або технічних засобів для обходу систем захисту авторських прав чи інших механізмів охорони інтелектуальної власності [3].

Прийняття нового Закону України «Про авторське право і суміжні права», який регламентує порядок припинення порушень авторських і суміжних прав у мережі Інтернет (ст. 56), а також запровадження адміністративної відповідальності за недотримання встановлених правил щодо такого припинення (ст. 164–17 Кодексу України про адміністративні правопорушення) є важливим кроком у боротьбі з порушеннями авторських прав в онлайн-просторі. Попри наявність певних недоліків, цей механізм правового захисту, з урахуванням міжнародного досвіду, має потенціал для подальшого вдосконалення. У зв'язку з цим наукові дослідження, присвячені захисту авторських прав в Інтернеті, залишаються актуальними.

Слід зазначити, що до найбільш поширених порушень авторських прав в мережі інтернет сьогодні відносять Інтернет-піратство; поширення контенту, захищеного авторським правом користувачами з використанням файлообмінних мереж (зокрема, мереж типу peer-to-peer); завантаження та поширення авторських матеріалів у соцмережах; незаконне використання об'єктів авторського права через стрімінгові сервіси [4].

З розвитком високошвидкісного інтернету, стрімінгових сервісів та цифрового контенту незаконне розповсюдження фільмів, музики, програмного забезпечення та книг стало масовим явищем у всьому світі. Проблема Інтернет-піратства є актуальною наразі як на глобальному рівні, так і в Україні. Попри жорсткі заходи з боку урядів і технологічних компаній, піратські сайти знаходять нові способи обходу блокувань, а користувачі продовжують шукати безкоштовні

альтернативи офіційному контенту. Зокрема, зростання популярності VPN та анонімних мереж ускладнює боротьбу з піратством.

В Україні проблема Інтернет-піратства стоїть особливо гостро. На «високий рівень піратства і контрафакції, недостатність узгоджених заходів і ефективної інфраструктури з попередження та боротьби з даними явищами» вказано в Стратегічному плані розвитку Державної організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» на 2024–2028 рр [5]. За оцінками міжнародних організацій, країна довгий час входила до списку держав із високим рівнем порушень авторських прав [6,7,8]. «Серед 50 найбільш відвідуваних в Україні ресурсів на початок грудня 2024 року було аж вісім піратських і жодного легального» [9].

Єдиним міжнародним документом, що містить визначення терміна «піратство», є Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) Всесвітньої торговельної організації (WTO). Згідно з Приміткою 14 до Статті 51 цієї Угоди, під «товарами, що порушують авторські права» розуміються будь-які копії, виготовлені без дозволу правовласника або уповноваженої ним особи в країні виробництва. Такі товари створені на основі оригінального виробу і є порушенням авторських чи суміжних прав у країні, куди вони імпортуються

В законодавстві України визначення Інтернет-піратства наведене в Законі України «Про авторське право і суміжні права», де зазначено, що Інтернет-піратство – це незаконне використання об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав із застосуванням мережі Інтернет.

Сербін Д. справедливо наголошує на серйозних негативних наслідках Інтернет-піратства, і з цим важко не погодитися [10]. Передусім, піратство фактично є крадіжкою, оскільки воно позбавляє авторів та розробників заслуженої винагороди за їхню працю. Творці контенту інвестують час, кошти та зусилля у створення продуктів, а пірати без дозволу розповсюджують їх, порушуючи права інтелектуальної власності.

Крім того, піратські файли часто містять віруси та шкідливий код, що становить серйозну загрозу для кібербезпеки. Такі продукти можуть не лише пошкодити пристрої користувачів, а й використовувати їх у шахрайських схемах. До того ж, піратські ресурси нерідко моне-

тизуються за рахунок прихованої реклами або співпраці зі зловмисниками, що лише підсилює ризики для користувачів.

Ще одним небезпечним аспектом є збір особистих даних без відома користувача. Завантажуючи нелегальний контент, люди часто не усвідомлюють, що він може містити модифікації, які відстежують їхню активність або навіть отримують доступ до конфіденційної інформації.

Нарешті, піратство завдає удару по креативних індустріях та компаніях, що займаються створенням контенту. Якщо прибутки виробників падають через нелегальне розповсюдження їхньої продукції, це може призвести до скорочення інвестицій у нові проєкти та втрати робочих місць.

Таким чином, піратство – це не просто безкоштовний доступ до контенту, а комплексна проблема, яка шкодить і авторам, і користувачам, і економіці загалом.

Слід зазначити, що Україна стала однією з перших країн, яка використовує захищену онлайн-платформу для виявлення сайтів та додатків, що порушують авторські права. Це також важливий крок на шляху до євроінтеграції [11]. Україна приєдналася до міжнародної платформи WIPO ALERT, де країни обмінюються інформацією про сайти, що порушують права інтелектуальної власності. Міністерство економіки України (Мінекономіки) затвердило порядок формування національного переліку таких сайтів (наказ від 03 лютого 2024 р. № 2945). Платформа WIPO ALERT, яку адмініструє Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), дозволяє країнам- учасницям обмінюватися даними про сайти та мобільні додатки, що підозрюються в порушенні прав інтелектуальної власності. Завдяки співпраці Мінекономіки з ВОІВ, правовласники можуть подавати заявки до IP офісу для включення сайтів-порушників до національного переліку [12]. Наразі Міністерство економіки України з 10 березня 2025 року запустило оновлену процедуру розміщення національного переліку веб сайтів, які порушують права інтелектуальної власності на платформі WIPO ALERT [13].

Наразі основні правопорушення у сфері інтелектуальної власності в мережі Інтернет включають незаконне копіювання, поширення та використання захищених матеріалів без згоди правовласника. Значні ризики становить нелегальне завантаження та розповсюдження програмного забезпечення, захищеного авторським правом, що

порушує права розробників. При цьому поширеними проблемами залишаються плагіат і крадіжка контенту (статті, блоги, відео тощо) без належного посилання або дозволу автора. Варто відмітити, що неправомірне використання торговельних марок, зокрема в доменних іменах, може вводити споживачів в оману та спричиняти фінансові втрати для власників брендів. Сьогодні потребує ефективного правового реагування розробка та використання шкідливого ПЗ для обходу систем захисту авторських прав, яка загрожує безпеці цифрового простору.

ЛІТЕРАТУРА:

1.Боротьба з порушеннями прав інтелектуальної власності в Інтернеті. Огляд матеріалів до засідання Консультативного комітету Всесвітньої організації інтелектуальної власності із захисту прав / IP OFFECE. Липень 2024. URL: https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/porushennia IP prav v interneti.pdf

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/ 642022-41397

3. Позняков П., Маньгора Т. В. До проблеми захисту права інтелектуальної власності в мережі інтернет. Наукові інновації та передові технології.2024.№ 3. 660–670.URL: http://repository.vsau. Org/getfile.php/ 36658

4. Гриців А. Захист авторських прав в Інтернеті: проблеми та способи захисту за міжнародним і українським законодавством. URL: https://activelex.com/wp-content/uploads/2024/02/presentation vebinar final updated.pdf

5. Стратегічному плані розвитку на 2024–2028 рр. URL: https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/Stratehichnyyi_plan_rozvytku_UKRNOIVI_2024-2028-web.pdf

6. Щеглюк Д. Особливості тінізації сфери креативних послуг в Україні: напрями її подолання Аналітична записка URL: https://ird.gov.ua/irdp/e20210301.pdf;

7. 2021 Special 301 Report. Office of the United States Trade Representative. URL: https://ustr.gov/sites/default/files/files/reports/2021/2021%20Special%20301% 20Report%20(final).pdf

8. Thomas Buckley T. Streaming Pirates Are Hollywood's New Villains. URL:https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-01-24/streaming-service-costs-drive-new-era-of-hollywood- piracy

9. На рівні «цифрового Сомалі»: статистика інтернет-піратства в Україні. URL: https://svoboda.te.ua/na-rivni- czyfrovogo-somali-statystyka-internet-piratstva-v-ukrayini/

10. Сербін Д. Штрафи за піратство в Україні: зміни у 2023 році. URL:https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/shtrafi-za-piratstvo-v-ukrayini- zmini-u-2023-roci.html

11. Дзіс Реєстр вебсайтів, що порушують авторське право: зрада чи перемога? URL: https://sdm- partaers.com/novyny/statti/register-of-infringing-websites/

12. Україна розширила інструменти захисту авторських прав в інтернет-просторі URL: https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=9a03f906-731f-4288-a0a6 4b45fbc1e192&title=UkrainaRozshirilaInstrumentiZakhistuAvtorskikh PravVInternetprostori

13. Центр спостереження з питань порушень прав інтелектуальної власності: для чого створено і як працюватиме новий майданчик IP офісу. URL: https://nipo.gov.ua/ukr-tsentr-sposterezhennia-porushen-ip-prav/

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СІМЕЙНІ ПОЗИКИ: ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ

Останнім часом, при аналізі норм міжнародного та українського законодавства можна звернути увагу на те, що у договірній практиці отримали попит сімейні позики.

У міжнародній практиці сімейна позика – це позика між членами сім'ї. Будь-яка особа може створити подібну домовленість про позику між друзями, близькими людьми чи сусідами по кімнаті. Що стосується цього типу кредиту, то позичальник та кредитор вирішує, як його структурувати. Сімейна позика може включати відсотки чи ні, погашатися частинами або одноразово. Така позика може бути незабезпеченою, або позичальник може надати певне майно у заставу.

Наприклад, у США позика може бути неофіційною або оформленою кредитною угодою. Сімейні позики можуть допомогти позичальнику уникнути позик без перевірки кредитоспроможності та не мають багатьох перешкод для схвалення, але потенційні недоліки включають податкові наслідки та деякі незручності.

Щодо українського законодавства, то у нас під сімейним кредитом розуміється отримання кредитних коштів, які витрачаються на спільні потреби сім`ї` [1]. Однак, вже існують непоодинокі випадкі укладання сімейних позик серед членів сім`ї.

Дані позики мають як свої переваги, так і недоліки. Існують також потенційні особисті та фінансові ризики для обох сторін. Це може включати сімейне напруження, якщо позичальник – або член родини – не виконує зобов'язання.

Щоб краще захистити як кредитора, так і позичальника, необхідно укласти договір. Такий договір сімейної позики повинен містити наступну інформацію:

– суму позики;

– графік погашення, включаючи періодичність платежів, суми та дату виплат;

– процентну ставку, яка нараховуватиметься за кредитом;

відповідальність позичальника при простроченні оплат;

– про пеню за дострокове погашення кредиту.

Встановлюючи графік погашення кредиту, важливо враховувати потреби позичальника. Оскільки це не фіксований банківський кредит із «суворим» планом погашення, то тут важливе місце займає його гнучкість.

Щодо основних переваг сімейних позик можна навести такі:

Погана кредитна історія не є проблемою. Критерії кредитування для сімейних кредитів значно відрізняються від інших типів кредитів. Члени сім'ї зазвичай не покладаються на історію позик позичальника, перш ніж погодяться на позику. Якщо у позичальника погана кредитна історія, член сім'ї, ймовірно, буде більш поблажливим, незважаючи на попередні кредитні проблеми.

Почуття доброї волі. Допомога близькій людині у важкі часи може бути корисною, особливо для кредитора. Член сім'ї може відчувати почуття гордості, допомагаючи сім'ї, надаючи фінансову підтримку.

Процентні ставки можуть бути нижчими ніж у фінансових установ. Член сім'ї може стягувати менші відсотки, ніж традиційні кредитори. Це може заощадити гроші позичальника протягом кредиту.

Зменшення ризику шахрайства з кредитуванням. Якщо у позичальника- родича погана кредитна історія і він відчайдушно потребує грошей, він може піти на більший ризик, щоб отримати позику попавши на шахраїв.

Кредитор може отримати відсотки. Член сім'ї, який стягує відсотки, отримає прибуток від погашення.

Більш гнучкі умови погашення. Оскільки позичальник не отримує гроші від банку, є більша гнучкість, коли справа доходить до пога-

шення. Член сім'ї може бути дещо поблажливішим, якщо погашення не буде зроблено вчасно.

Відносно недоліків сімейних позик, то можна виділити наступні:

Сімейна динаміка. Позичання грошей у родича або його позичання може призвести до конфлікту, якщо позика не повертається відповідно до домовлених умов. Перш ніж позичати гроші родині, кредитор повинен розглянути наслідки неповернення грошей.

Кредитний рейтинг позичальника не підвищиться. Оскільки сімейні позики є приватною справою, навіть якщо позичальник повертає позику вчасно та в повному обсязі, ця сприятлива історія не буде повідомлена кредитним бюро. Сімейна позика – це втрачена можливість створити позитивну кредитну репутацію.

Може бути важко відшкодувати свої втрати. Позикодавцям може не вдатися повернути гроші, якщо хтось із членів сім'ї не виконує зобов'язання [2,3,4].

Таким чином, ми бачимо, що попит використання сімейних позик на міжнародній та українській практиці пов`язан зараз з різноманітними чинниками. Це може бути пов'язано з тим, що, якщо у позичальника погана кредитна історія або обмежена кредитна історія, отримати особисту, студентську або бізнес позику йому може бути достатньо важко. Якщо ж позичальник вичерпав усі традиційні варіанти кредитування, він може звернутися до родини за позикою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кредит : спільний чи особистий обов`язок ? URL: https://golaw.ua/ua/insights/publication/enavtochernetkauasimejnij-kredit-spilnij-chi-osobistij-obovyazok/

2. What Is a Family Loan? URL: https://money.usnews.com/loans/personal-loans/articles/what-is-a-family-loan

3. Family Loans: Benefits And Pitfalls Of Borrowing From – Or Lending To -Family. URL: https://www.forbes.com/advisor/personal-loans/family-loans/

4. Family Loans: How to Borrow From and Lend to Family. URL: https://www.nerdwallet.com/article/loans/personal-loans/family-loans

Глиняна Катерина Михайлівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВПЛИВУ РИМСЬКОГО СІМЕЙНОГО ПРАВА В СУЧАСНОМУ СІМЕЙНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Римське право посідає унікальне місце в історії правової думки, ставши правовою основою для формування більшості континентальних правових систем, включаючи українське право. Упродовж століть воно не лише зберігалося в науковій традиції, але й активно рецепувалося в процесі кодифікацій, судової практики та правової доктрини. Особливо помітним є вплив римського приватного права, яке охоплювало, зокрема, сімейні правовідносини – сферу, в якій поєднувалися як публічні, так і приватні елементи. Римське сімейне право закладало засади організації родини, правового статусу подружжя, влади батька, опіки над дітьми, спадкових зв'язків і договірного врегулювання внутрішньосімейних зобов'язань.

Сучасне українське сімейне законодавство, хоч і сформоване в умовах незалежної правової системи та з урахуванням міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини, містить низку інститутів, що мають глибоке історичне коріння, зокрема – у римському праві. Це насамперед стосується правового регулювання укладення шлюбу, шлюбного договору, майнових відносин між подружжям, усиновлення, батьківських прав та обов'язків. Багато з цих категорій мають концептуальну спорідненість з римськими аналогами, хоч і істотно переосмислені з урахуванням принципів рівності, гідності особи та демократичних засад сучасної правової держави.

У світлі цього, тема рецепції римських сімейно-правових традицій в українському праві набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє простежити витоки національного законодавства, проаналізувати його еволюцію та зрозуміти механізми взаємодії історичної спадщини з новітніми юридичними формами. Такий підхід сприяє поглибленому осмисленню змісту Сімейного кодексу України та водночас утверджує спадковість правових цінностей у широкому європейському контексті.

Проте, вбачаються певні концептуальні проблеми в сімейному праві, які є наслідком правової сім'ї українського законодавство про які зазначають багато національних вчених.

Так, наприклад, сімейне законодавство України визнає, що спільне проживання жінки та чоловіка без офіційної державної реєстрації шлюбу не створює між ними правового статусу подружжя. Втім, законодавець робить важливе виключення з цього принципу. Згідно зі статтею 74 Сімейного кодексу України, у випадку, якщо чоловік і жінка ведуть спільне життя, утворюють єдине господарство і фактично діють як сім'я без реєстрації шлюбу, майно, набуте ними за цей період, визнається їхньою спільною сумісною власністю. [1].Таким чином, попри відсутність формального шлюбу, на майнові відносини між цими особами поширюються правові наслідки, аналогічні до наслідків зареєстрованого шлюбу, що є свідченням фактичного прирівнювання обох форм партнерства у сфері майнових прав. [2]

Ця правова модель, хоча й адаптована до умов сучасного суспільства, має історичні витоки ще в римському праві, де поряд із юридично оформленим шлюбом визнавалися так звані конкубінати – стабільні, довготривалі позашлюбні зв'язки між чоловіком і жінкою. Римське право, особливо в пізньореспубліканський і класичний періоди, демонструвало прагматичний підхід до соціальних реалій, не заперечуючи існування подружнього співжиття поза офіційними рамками. Хоча конкубінат не мав такого ж юридичного статусу, як шлюб, він визнавався правовим фактом, здатним породжувати окремі правові наслідки – зокрема, у питаннях спадкування, утримання, а в окремих випадках – навіть у захисті соціального становища жінки та дітей, народжених у такому союзі.

Отже, сучасна норма українського законодавства, що визнає спільне майно осіб, які проживають однією сім'єю без шлюбу, є прикладом еволюційної рецепції римської правової традиції, яка трансформувалася з часом у формулювання, відповідні до принципів соціальної справедливості та фактичної рівності партнерів. Проблематика правового статусу таких союзів у XXI столітті залишається актуальною, оскільки потребує балансу між формальними вимогами до інституту шлюбу та реальними потребами захисту осіб, які фактично проживають як сім'я, не укладаючи юридичного союзу.

Проблеми конкубінату дійсно стають помітними в рамках правової традиції українського законодавства та залишаються невиріше-

ними проблемами ще з римського права, яке стало основою для сімейного права. Науковці зазначають що, «Сьогодні, при виникненні спорів у фактичних шлюбних відносинах (у порівнянні з зареєстрованим шлюбом), виникає низка серйозних правових проблем, оскільки відсутність чіткої системи правового регулювання відносин конкубінату ускладнює формування єдиного підходу судових органів до вирішення таких спорів. Незважаючи на ці труднощі, конкубінат стає все більш популярним у сучасному суспільстві.» [3]

Однією з найскладніших і водночас найактуальніших проблем сучасного сімейного права є питання правового визнання одностатевих шлюбів. У контексті рецепції римського права ця проблема набуває особливого значення, оскільки римське сімейне право, як історична основа для більшості континентальних правових систем, базувалося виключно на гетеронормативній моделі шлюбного союзу. Шлюб (matrimonium) вважався виключно союзом чоловіка і жінки, метою якого було народження законних спадкоємців, продовження роду та збереження соціальної структури сім'ї (familia). Будь-які сексуальні або побутові союзи між особами однієї статі не визнавалися правовими відносинами і не підлягали правовій охороні в межах публічного чи приватного права.

Така концепція залишалася домінуючою в європейській правовій традиції протягом багатьох століть, що й зумовило складність рецепції в сімейному праві ідей рівноправності для одностатевих пар. Лише наприкінці XX – на початку XXI століття під впливом розвитку міжнародного права прав людини, зокрема практики Європейського суду з прав людини, а також положень Хартії основних прав Європейського Союзу, окремі держави почали поступово переглядати традиційні концепції шлюбу. Деякі країни (наприклад, Нідерланди, Іспанія, Франція, Німеччина) вже запровадили або повністю визнали правовий статус одностатевих шлюбів, розширивши традиційне поняття сім'ї за межі римської моделі.

В українському законодавстві, що історично сформувалося на поєднанні римської правової спадщини та пострадянської правової доктрини, поняття шлюбу залишається обмеженим союзом між чоловіком і жінкою (стаття 21 СК України). Попри наявність міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, Україна поки не визнала одностатеві шлюби або партнерства як окремий правовий інститут. Таким чином, з погляду рецепції, сучасна правова система України досі

відтворює базові принципи класичного римського сімейного права у розумінні шлюбної форми – обмежуючи її традиційною гетеросексуальною конструкцією.

У цьому контексті варто зазначити, що в Україні зроблено перші кроки у напрямку врегулювання правового статусу одностатевих союзів. Зокрема, у 2023 році у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект щодо інституту цивільного партнерства, який передбачає можливість юридичного визнання стосунків між особами, що не перебувають у шлюбі, включаючи одностатеві пари. Цей проект став відповіддю на практичні виклики, з якими стикаються громадяни у таких союзах, особливо в умовах війни, коли питання спадкування, відвідування у лікарні, поховання тощо набули гострої актуальності.

На сучасному етапі розвитку Україна активно рухається у напрямку європейської інтеграції, що зумовлює трансформацію національної правової системи відповідно до стандартів, заснованих на правах людини, принципах рівності, недискримінації та поваги до культурного, етнічного й особистісного розмаїття. У цьому контексті відбувається не просто оновлення нормативної бази, а глибока переоцінка змісту окремих правових інститутів, у тому числі й тих, що були історично рецеповані з римського права.

Хоча римське право стало фундаментом для континентальної правової традиції, багато його положень потребують критичного осмислення у світлі новітніх викликів – зокрема, в аспектах сімейного права, де сучасна правова реальність включає питання гендерної рівності, правового статусу фактичних і одностатевих союзів, автономії особистості та охорони приватного життя. Саме тому сьогодні з особливою гостротою постає необхідність адаптації рецепованих норм до сучасних соціальних умов і правових цінностей, які визначаються не стільки історичною традицією, скільки міжнародно-правовими зобов'язаннями України як демократичної держави, що прагне гармонійно інтегруватися в європейський правовий простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III Відомості Верховної Ради України. 2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

2. Андрєєва Н. , Красицька Л. В. Правовий режим майна жінки та чоловіка, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ. 2014. № 6.

3. Сафончик О. Вплив римського приватного права на формування інститутів шлюбу та фактичних шлюбних відносин в Україні. Юридичний вісник, 2025/1. URL: http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2025/1_2025.pdf#page=138

4. Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств № 9103 від 13.03.2023 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/41497

Донець Антон Геннадійович
кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри цивільного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДОГОВІР ЗБЕРІГАННЯ ВІД РИМУ ДО СУЧАСНОСТІ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ

Договір зберігання видається однією з найбільш сталих та незмінних договірних конструкцій ще з часів Давнього Риму. Підходи до регулювання обумовлених ним відносин практично не змінювались протягом тисячоліть. Чинний Цивільний Кодекс України (далі – ЦКУ) звісно привніс в це регулювання багато нових положень порівняно з «попередниками» та і надалі залишається найбільш широко регулюючим відносини зберігання цивільним кодексом в Європі. Але зазначені положення здебільшого відображають кількісні зміни правового регулювання, а не якісні. Зокрема, закріплення спеціальних видів зберігання, тощо.

Зрозуміло, що впродовж всіх років свого існування інститут договору зберігання, як і всі інші договори, мав піддаватися змінам, які в свою чергу обумовлювалися зміною економічних та суспільних відносин. Однак його останньою суттєвою «еволюційною» зміною було злиття трьох давньоримських договорів в один.

Згадаємо, що за часів Риму досягнення мети забезпечення схоронності поклажі не власником було можливо декількома договірними шляхами: безпосередньо зберіганням (depositum) та найму особи/послуг (location conductio operarum). Крім того досягти подібної мети можливо було за допомогою деяких інших правових інститутів, зокрема, доручення (mandatum).

В римському праві depositum означав безоплатний договір, укладений між суб'єктами, які перебували в рівному соціальному та правовому статусі. Саме статус контрагентів відігравав вирішальну роль у виборі тієї чи іншої договірної конструкції. Правовідносини між рівноправними особами – насамперед громадянами Риму – будувалися на принципах взаємної довіри, поваги, честі, гідності та доброї слави. Виконання зобов'язань за такими договорами спиралося на «ex officio atque amicitia», тобто на моральний обов'язок та дружні стосунки. Відповідно, договір depositum за своєю сутністю виключав оплатність. Цю правову природу відображає формула: «contrarium est officio merces» – «там, де обов'язок, немає плати» (вільний переклад автора).

Таким чином, depositum укладався переважно між рівними особами та базувався на особистій довірі до зберігача, зумовленій його добрим ім'ям та репутацією. У випадках, коли зберігач мав нижчий соціальний статус, застосовувалася конструкція location conductio operarum – договір найму особи або послуг, який був оплатним за своєю природою. Такий формат вважався принизливим для вільних осіб, зокрема рабовласників. Водночас, з правової точки зору, наявність винагороди істотно розширювала межі відповідальності виконавця, яка в договорі depositum обмежувалась лише dolus (умислом або обманом).

Але вже самі давньоримські юристи, класифікуючи таки договори, покладалися насамперед на критерій оплатності. Наприклад, у випадку втрати чи пошкодження одягу, переданого банщику, можливі дві кваліфікації: за відсутності плати – depositum, при отриманні винагороди – location conductio operarum (D. 16.3.1.8). Отже, ознака оплатності превалювала над соціальним статусом сторін у визначенні правової природи зобов'язання.

Крім того, для забезпечення збереження речі могла застосовуватись ще одна договірна конструкція – mandatum (доручення). У римському праві такий договір охоплював не лише юридично значимі дії, а й фактичні дії з майном, які повірений здійснював за дорученням довірителя. Обсяг дій повіреного, як правило, перевищував обсяг повноважень зберігача. Представництво інтересів довірителя у цьому контексті мало дещо гнучкий характер: повіреному заборонялося діяти виключно у власних інтересах, але дозволялося враховувати інтереси третіх осіб. Аналогічно до depositum, mandatum мав бути безоплатним, з огляду на аналогічні морально-етичні засади.

Таким чином, договір mandatum міг використовуватись для досягнення мети збереження речі у випадках, коли укладення location conductio operarum було неможливим або небажаним, але при цьому передбачалась підвищена відповідальність повіреного через ширший обсяг його обов'язків щодо переданого майна.

Зазначена множинність договірних форм у сфері зберігання зумовлювалася, зокрема, слабким розвитком господарських (економічних) відносин у тогочасному римському суспільстві. Більшість робіт і послуг у межах домогосподарств виконувалися рабами або самими членами родини, що, природно, не вимагало укладення цивільно-правових угод. Колишні раби, які отримали свободу, часто були зобов'язані виконувати певні роботи на користь своїх колишніх власників як умову manumissio. Така практика, що полягала у щорічному виконанні робіт, де-факто замінювала цивільні контракти і зменшувала потребу в них.

Лише із занепадом рабовласницької моделі економіки виникла об'єктивна потреба у правовому оформленні оплатних послуг. У зв'язку з цим відбулася поступова еволюція інститутів, які регламентували такі відносини. Наприклад, у межах договору mandatum допустимою вважалася заміна еквівалентної винагороди (merces) на іншу матеріальну форму вдячності – honor, яка не сприймалася як принизлива. Саме поняття honor стало основою для формування сучасного терміну «гонорар», що згодом набуло широкого застосування у професійній діяльності.

Таким чином ознаки та характерні риси всіх трьох зазначених договірних конструкцій ми можемо зараз бачити (в тому чи іншому вигляді) і в сучасній моделі договору зберігання, його спеціальних конструкціях та окремих видах.

З моменту такого «злиття» інститут договору зберігання практично не зазнавав суттєвих змін. З «одного боку», така незмінність ілюструє сталість та ефективність обраної моделі регулювання. Натомість суспільство чекає від юриспруденції оперативних та ефективних відповідей на виклики часу. А останні в свою чергу більше натякають нам на певну її не достатність.

Йдеться здебільшого про те, що класична модель договору зберігання, закріплена в національному законодавстві більшості країн континентальної правової системи, передбачає, що його предметом можуть бути лише матеріальні речі. Однак це не відповідає актуаль-

ним суспільним потребам і суперечить вимогам забезпечення належного правового захисту нових типів об'єктів, що мають цінність і потребують забезпечення схоронності, хоча і не є «речами» у традиційному розумінні.

Передусім, йдеться про цифрові речі, зокрема, віртуальні активи – цифрові об'єкти, що існують виключно в цифровому середовищі та мають економічну цінність. З огляду на розвиток Web3, блокчейн-технологій та метавсесвітів, дедалі більше суб'єктів укладають договори щодо зберігання токенів, криптографічних ключів, тощо, які, фактично, мають риси договору зберігання, але не відповідають його легальній конструкції. Натомість більше схожі до договорів управління майном або надання доступу (права користування) до певного програмного забезпечення. Аналогічні виклики постають і щодо інших різновидів цифрових речей – NFT, програмного забезпечення, цифрових копій творів, архівів або баз даних, які хоч і не є «матеріальними», однак потребують збереження з дотриманням режимів доступу, конфіденційності та цілісності.

Окремо слід виділити біологічний матеріал людини, зокрема, клітини, тканини, ДНК, репродуктивні клітини тощо. Укладення договорів щодо їх зберігання вже має практичне застосування в діяльності біобанків, медичних установ та генетичних лабораторій. Проте, в умовах формальної юридичної обмеженості категорії «речі» така практика не завжди отримує належне нормативне оформлення, що породжує правову невизначеність щодо відповідальності за втрату, пошкодження або розголошення інформації про об'єкт.

Безумовно, що першочерговим питання в зазначених випадках, є питання визначення правової природи та формування засад належного регулювання саме зазначених нових/нетипових об'єктів. Однак, сучасні тенденції швидкої та якісної зміни як самих суспільних відносин так і кола їх об'єктів, доводять, що цифрові речі та біоматеріал не останні в цьому переліку. Беззаперечно, що актуальною є і проблема переосмислення доктрини речового права «взагалі», особливо в контексті застосування його положень до все більшої кількості нематеріальних об'єктів. Натомість, окремою частинкою мозаїки правової системи – є об'єктивна потреба в оновленні договірної моделі зберігання, яка б передбачала можливість включення до предмета договору нематеріальних, цифрових або біологічних об'єктів, що мають цінність та потребують забезпечення схоронності. Така трансформа-

ція можлива як шляхом тлумачення чинного законодавства з урахуванням принципу технонейтральності, так і через внесення змін до ЦКУ. Наприклад, розширення легального визначення поняття «речі» або запровадження окремих договірних конструкцій – зберігання нематеріальних об'єктів, цифрового депозиту тощо, або ж заміну в чинному понятті договору зберігання терміну «річ» на «майно».

Узагальнюючи, можна стверджувати, що збереження чинної моделі договору зберігання у її класичному вигляді не дозволяє повною мірою забезпечити потреби правового обороту в умовах цифрової та біотехнологічної трансформації. Адаптація правового регулювання до нових типів об'єктів зберігання є необхідною умовою для забезпечення юридичної визначеності, передбачуваності правовідносин та ефективного захисту прав їх учасників.

Зубар Володимир Михайлович
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права Національний університет «Одеська юридична академія»

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ШКОЛУ ГЛОСАТОРІВ

Школа глосаторів – один із фундаментальних етапів становлення європейської правової науки. Виникла у XI–XII ст. в Болоньї, ця школа започаткувала метод глосування – коментування римських правових текстів, зокрема Corpus iuris civilis. Хоча у XX ст. діяльність глосаторів нерідко розглядалася як надто схоластична й формалістична, сучасні дослідники дедалі частіше оцінюють її як справжній інтелектуальний прорив.

Ф.К. фон Савіньї у праці «Історія римського права у середні віки» підкреслював, що авторитет глосаторської школи значною мірою був зумовлений соціальним статусом учителів у середньовічних італійських містах. Зокрема, у Болоньї викладачі ставали повноправними громадянами міста, що забезпечувало їм високу повагу та соціальну підтримку. Це, на думку Савіньї, сприяло не лише формальному відновленню вивчення римського права, а й появі справжньої правової науки. Він зазначав, що повага до вчителів була важлива у двох відносинах: тому що вони приводили у стан вчителів з перших родів, і тому що вона надавала цьому стану почуття власної гідності і дійс-

но практичний зміст. (Savigny, Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter, Bd. 3, § 32). Саме ця інституційна підтримка дозволила глосаторам закласти основи для тривалого академічного розвитку права як науки.

Крім засновника болонської школи Ірнерія, серед глосаторів особливо виділяють чотирьох викладачів права, котрі жили у середені 12 століття і мали високий авторитет завдяки вченим дискусіям та участю в суспільних справах. Мова йде про Булгара, Мартіна, Якоба та Гуго, яких вважають учнями Ірнерія. Хоча слід зазначити, що Ф.К. фон Савіньї піддавав сумніву це твердження.

Особливу роль в історії глосаторів зіграв Ацо, чиї роботи були настільки популярними, що майже витіснити твори попередників. Перш за все дві роботи Ацо – Apparatus та Summa, зробили його найвідомішим та найавторитетнішим юристом свого часу.

Закінчення епоха глосаторів в середині 13 століття традиційно пов'язуються з іменем Аккурзія. Йога заслуга полягає у тому, що йому вдалося створити велику збірку глос попередників та сучасників, що відомі під назвою Glossa або ж Glossa ordinaria (інколи magistralis). Саме ця робота стала дуже важливою для усєї юридичної науки.

Глосатори не були авторами нового права. Їхня мета полягала у вивченні, систематизації та тлумаченні римських правових текстів. Основними джерелами для коментування були чотири частини Corpus iuris civilis: Дигести, Кодекс, Інституції та Новели. До цього додавалися канонічні тексти, міські статути та королівське законодавство.

Головною формою викладу була глоса – короткий коментар, спочатку написаний між рядками або на полях тексту. Згодом ці глоси стали впорядковуватись у так звані apparatus glossarum – узгоджені збірки коментарів, що утворювали більш повні правові інтерпретації.

У сучасній науці все частіше підкреслюється, що глосатори створили не лише корпус інтерпретацій, але й нову текстову форму – коментар як самостійний юридичний жанр. Давид Кестле-Лампартер у монографії Welt der Kommentare (2016) називає глосаторів «піонерами правничої текстуальності» й розглядає їхню діяльність як інтелектуальний прорив.

За Кестле, Glossa ordinaria (збірка узгоджених глос) стала справжнім нормативним текстом свого часу, що фактично прирівнювався до самого Corpus iuris civilis. Авторитет цих глос був настільки великим,

що вони слугували орієнтиром для суддів, нотарів і викладачів по всій Європі.

Попри формальну й іноді казуїстичну манеру викладу, глосатори сформували концепцію юридичної аргументації як діалогу з текстом. Вони не лише передавали зміст закону, а й формували правничу методологію:

– аналізували суперечності у тексті;

– пропонували логічні вирішення колізій;

– закладали основи інституційної правової освіти.

У цьому аспекті, як вважає дослідник, глосаторська традиція стала основою «коментаторської культури» всієї європейської правничої науки. Саме через глоси право перестало бути лише корпусом норм і стало дискурсом.

Сучасні підходи до вивчення глосаторської школи свідчать про її глибокий вплив на розвиток європейської правової культури. Це дозволяє краще розуміти не лише історію інтерпретації римського права, але й витоки самої правничої науки як автономного мислення. Глосатори не просто тлумачили тексти – вони створили нову форму професійного правничого дискурсу, в основі якого лежить коментар як засіб передачі, осмислення та творення права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Savigny, Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter, Bd. 3, § 32.

2. David Kästle-Lamparter. Welt der Kommentare. 2016. XVIII, 416 Seiten. GRW 30. S. 105

Завальнюк Сергій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права Національний університет
«Одеська юридична академія»

СПРАВЖНІ І НЕСПРАВЖНІ ПРОГАЛИНИ: АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ УЯВНИХ І РЕАЛЬНИХ ПРОГАЛИН У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

В юридичній науковій літературі прогалини в цивільному законодавстві зазвичай класифікуються залежно від погляду на необхідність врегулювання правовідносин цивільним законодавством. Найпоширенішими є розрізнення на уявні та реальні прогалини. Однак деякі науковці, аналізуючи це явище, використовують інші терміни, зокрема «прогалини у законі» та «прогалини поза законом». Це веде до зміни підходу до класифікації прогалин, фактично стосуючись тих самих видів, але з іншої перспективи.

Точку зору деяких авторів можна підтримати, оскільки вони стверджують, що немає підстав вважати повну відсутність нормативного акта, яку часто називають «уявною прогалиною», справжньою прогалиною. Це означає, що терміни «справжня» і «несправжня» прогалина можуть вводити в оману, дезорієнтуючи практику виявлення та заповнення прогалин [1, с. 50].

Німецький цивіліст Е. Цительман, основоположник концепції «справжніх» і «несправжніх» прогалин, стверджував, що у «несправжніх» прогалинах немає особливих, відмінних від загальноприйнятих правил тлумачення закону [2, с. 108]. Водночас «справжні» прогалини виникають, коли законом не передбачено чи не врегульовано конкретну ситуацію, що унеможливлює прийняття рішення суб'єктом правозастосування, хоча таке рішення повинно бути прийняте. Це також відноситься до випадків, коли воля законодавця в нормативно-правовому акті є зрозумілою, але містить кілька варіантів для прийняття рішення, і законодавець не вказує, який саме з них має бути обраний [2, с. 32].

У подальших наукових дослідженнях вчені підтримували або заперечували концепцію «справжніх» та «несправжніх» прогалин, запропоновану Цительманом. Це питання залишається предметом суперечок, оскільки деякі автори вважають, що прогалини мають бути

лише юридичною конструкцією, що виникає в результаті відсутності нормативного регулювання, в той час як інші підтримують більш широке трактування цього поняття.

Труднощі виникають і з концепцією В. В. Лазарєва, який намагається поширити терміни уявних і реальних прогалин на всю доктрину прогалин. Однак, як уже зазначалося, в такому підході втрачається сенс існування уявних прогалин. Згідно з більш широким підходом, заперечується існування таких прогалин. Натомість позиція Л. Успенського є цікавою, оскільки він зазначає, що прогалини можуть виникати з конкретного змісту певних норм права, але загальний зміст законодавства і дух законів вимагає їх заповнення, не залежно від того, чи є ця прогалина формально визначеною в праві.

Такий підхід також є застосовним до трактування прогалин у законодавстві, зокрема коли науковці спираються на «вузьке» трактування прогалин, розуміючи їх як прогалини в позитивному праві. Згідно з цим підходом прогалина не є відсутністю норм, а лише місцем для додаткового юридичного регулювання, яке можна заповнити через інтерпретацію норм або створення нових правових актів.

В рамках дослідження класифікації прогалин у цивільному законодавстві, важливо розглянути альтернативні підходи до уявних та реальних прогалин. Особливо це є актуальним у контексті заперечення деякими науковцями ототожнення цих термінів, оскільки існує різниця в підходах до трактування кожного виду прогалин. Заперечення можливості єдиного трактування цих видів прогалин вказує на необхідність більш гнучкого і детального аналізу юридичних прогалин та можливих шляхів їх усунення в цивільному законодавстві. [1, с. 12]

ЛІТЕРАТУРА:

1. Завальнюк В. Класифікації і види прогалин у цивільному законодавстві. Часопис цивілістики : наук.-практ. журн. 2020. № 36. 11–17.

2. Клім І. Класифікаційна характеристика прогалин у цивільному праві України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція : зб. наук. праць. 2012. № 4. 106–111.

Калітенко Оксана Михайлівна
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права Національний університет
«Одеська юридична академія»

РИМСЬКЕ ПРАВО В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА: ТРАДИЦІЇ ЧИ НОВАЦІЇ

У контексті гібридної війни, що охопила Україну та інші держави світу, спостерігається принципова трансформація форм і засобів впливу на правову дійсність. Правові системи, що базуються на континентальній традиції, зокрема українське цивільне право, не можуть залишатися осторонь цього процесу. Актуальним стає звернення до засад римського приватного права – як до фундаменту, що забезпечує нормативну сталість у періоди правової та геополітичної нестабільності.

У римському праві знаходимо універсальні правові архетипи – aequitas, iustitia, libertas, dominium, obligatio – які не втратили своєї нормативної актуальності навіть у реаліях цифрової епохи та збройного конфлікту нового типу. Гібридна війна, що передбачає не лише класичне збройне протистояння, а й кібероперації, інформаційні атаки, маніпуляції суспільною свідомістю, висуває нові виклики до інститутів захисту прав особи.

Передусім, сучасна практика демонструє, що права людини у цифровому просторі, зокрема право на приватність, на ідентичність, на свободу самовираження мають бути переосмислені крізь призму римської концепції правового статусу особи (status libertatis, status civitatis, status familiae). У той час як status libertatis у сучасному розумінні охоплює інформаційну свободу і недоторканність цифрової ідентичності, status familiae вимагає юридичного осмислення прав родини в умовах примусового розлучення внаслідок війни або депортації.

Особливої уваги заслуговує інститут obligatio ex delicto, адже він може бути концептуально адаптований до новітніх форм відповідальності за інформаційні злочини, включно з маніпуляцією масовою свідомістю, порушенням цифрової безпеки, дезінформацією тощо. Таке деліктне зобов'язання потребує конкретизації у цифровому контексті, включаючи алгоритмічну шкоду, завдану штучним інтелектом, або інформаційні кампанії, що ведуть до порушення прав людини.

Інструмент actio iniuriarum, який у римському праві використовувався для захисту гідності особи, сьогодні може бути переосмислений як правова модель для захисту від приниження, кібербулінгу, атак на честь і репутацію в цифровому середовищі, особливо в умовах воєнної пропаганди та інформаційних спецоперацій.

Окремої наукової розвідки потребує концепція res incorporales – нематеріальних речей. У сучасному праві їх відповідником є цифрові активи, віртуальні речі, цифрові профілі та дані. Виникає потреба у формуванні сучасного механізму правового статусу цифрових активів як res, якими може володіти або управляти фізична чи юридична особа. Поняття dominium вимагає переосмислення в аспекті правомочностей власника цифрових ресурсів, включно з алгоритмами, NFT, цифровими колекціями, тощо.

Все вище зазначене свідчить про те, що римське право не лише зберігає свою фундаментальну цінність, але й слугує методологічною основою для переосмислення правових інститутів у добу цифрових трансформацій та гібридної війни. Його філософія і конструкції і досі здатні бути концептуальними мостами між традиційним і сучасним правопорядком, забезпечуючи зв'язок між історичною спадщиною і викликами сьогодення.

Питання про те, чи може сучасний цифровий світ обійтися без римського права, є не лише риторичним, а й глибоко філософським і юридично концептуальним. На перший погляд, цифрове суспільство, яке функціонує на основі високих технологій, алгоритмів, штучного інтелекту та віртуальних середовищ, здається радикально віддаленим від стародавньої системи ius civile. Проте, при глибшому аналізі виявляється, що багато базових конструкцій сучасного права, навіть у цифровому вимірі, побудовано саме на римських правових засадах. І відмова від них означала б не прогрес, а втрату логічного, історично перевіреного підґрунтя правового мислення.

Насамперед, слід підкреслити, що цифрова реальність потребує чіткої, раціональної і водночас гнучкої правової системи. Саме римське право, з його аксіоматикою правосуб'єктності (personae), речових прав (res), зобов'язань (obligationes) та процесуальних форм (actiones), створило матрицю, яка залишається релевантною і сьогодні. Віртуальні речі – цифрові активи, токени, облікові записи – фактично є res incorporales, а їх обіг підпорядковується тій самій логіці

володіння, користування та розпорядження, що була вироблена ще у класичному римському праві.

Крім того, навіть новітні механізми відповідальності – за порушення прав у віртуальному середовищі, за цифрові делікти, за недобросовісну поведінку в е-середовищі – значною мірою інтерпретуються крізь призму римської концепції делікту (delictum privatum), що передбачає відповідальність за завдання шкоди та існування механізмів захисту інтересу постраждалої сторони через actio.

Система захисту прав людини у цифровому світі, зокрема право на честь, гідність, ім'я, персональні дані, також вкорінена в римській доктрині захисту особистості – через інститут iniuria та принципи bona fides й humanitas.

Крім того, сучасна правова доктрина все ще використовує римські юридичні методи: казуїстику, юридичні фікції, аналогію, системність та ієрархію джерел. Наприклад, конструкції контрактного права у сфері електронної комерції або smart-контрактів за своєю сутністю – це сучасний прояв римської моделі зобов'язань.

Отже, цифрове право не тільки не може обійтися без римського спадку, а й органічно інтегрує його. Усе нове – це добре трансформоване старе. Повна відмова від римського права означала б втрату логічної послідовності, системності та інституційної пам'яті правової цивілізації. Не випадково в сучасних доктринах інформаційного, IT- і цифрового права римське право згадується не як архаїзм, а як методологічний і концептуальний каркас.

Загальний висновок до якого призводить проведене дослідження має бути сформований наступним чином: римське право в сучасному цифровому світі – не анахронізм, а правова ДНК, без якої цей світ був би правовим мутантом. Традиція, інтегрована в новацію – запорука стійкості й еволюції права в цифрову добу.

Кирилюк Алла Володимирівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

НЕПРАВДИВА ІНФОРМАЦІЯ ЯК РИЗИК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ОСОБИ

Суспільство цифрової епохи – це нестримне поглинання не лише товарів, послуг, але й інформації, зростаюча в геометричній прогресії кількість джерел інформації та її споживачів. Інформація, будучи найважливішим ресурсом розвитку держави й суспільства, стала середовищем існування мас індивідів, способом самовираження, джерелом існування, пошуку нових ідей, можливостей, а отже – й механізмом орієнтації та адаптації. Однак, для об'єктивної орієнтації та успішної адаптації людини в життєвому просторі все різноманіття інформації має відображатися в її свідомості відповідно до дійсності, тобто достовірно. В іншому випадку інформаційний образ формується у свідомості викривлено, і людина може бути дезорієнтована.

Дезорієнтація індивідів – це один з аспектів проблеми недостовірної інформації, що має сьогодні вкрай актуальний характер. Технологічні розриви, «технологічний диктат» одних суб'єктів над іншими призвели до того, що «правду втопили в океані міфів, ілюзій і фейків», «лукаве слово мандрує з однієї країни до іншої». Спостерігається глобальна деградація поняття достовірності, нехтування її критеріями як основами розвитку і пізнання, взаємодії та співіснування.

Сучасний світ характеризується тотальною недостовірністю, розширенням простору обігу інформації, що не відповідає дійсності: неправди, напівправди, брехні, фейків, сконструйованих фейків, викривлень, вигадок, припущень, фантазій – усього того, що віддаляє індивіда від реальної картини світу, його теперішнього і минулого. Сама можливість оперування такою інформацією базується на простому факті: за наявності настільки розвинених цифрових технологій індивід не може з достовірністю встановити, чи є інформація правдивою, особливо якщо вона є частиною великого інформаційного потоку. Саме відсутність у людини можливості перевірити інформацію на достовірність, особисто ідентифікувати її як брехню чи правду, надає інформації абстрактного характеру і створює ідеальні умови для

розвитку індустрії «виробництва інформації». Будучи штучно створеною або зміненою, неправдива інформація має цілком конкретні цілі й розрахована на очікувану реакцію певної аудиторії. Зокрема, цим пояснюється, як правило, «емоційна перенасиченість» подібної інформації, яка апелює до почуттів значно більше, ніж до фактів. В наш час головною цінністю інформації стає здатність викликати сильний емоційний відгук. Для цього важливими є як зміст, так і форми, способи подання інформації. Неправдивий характер може мати не лише інформація, а й атмосфера її існування: фальшиві локації, люди, дії тощо. У цьому сенсі можливості цифрової епохи – безмежні. У підсумку індивід опиняється в умовах сконструйованої реальності.

Сучасні технології дозволяють будь-якій кількості суб'єктів довільно накопичувати, тривалий час зберігати, необмежено тиражувати та по-різному модифікувати інформацію, зокрема й великі її масиви. Інформація без особливих труднощів може довільно використовуватися необмеженим колом осіб незалежно від їхнього місця перебування чи часу. Завдяки такому «ефекту масштабу» навіть поодиноке, не кажучи вже про послідовне, поширення хибних посилів дозволяє затвердити як головні цілком конкретні ідеї та погляди (або ж зруйнувати інші).

Слід визнати, що проблема забезпечення достовірності вільно генерованої, довільно накопичуваної та такої, що вільно циркулює, інформації є надзвичайно складною з низки причин.

По-перше, цифровізація надала кожному індивіду широкі можливості для оперування будь-якою інформацією. Людина може на власний розсуд створювати, отримувати, передавати інформацію, без обмежень у колі осіб і змісті спілкування, висловлювати свою позицію, буквально цитувати або інтерпретувати, пропонувати альтернативну точку зору – незалежно від того, наскільки вона відповідає офіційним, загальноприйнятим, науковим або релігійним поглядам. Регулювання інформаційного потоку в такому дискурсі – на рівні кожного окремого індивіда – практично неможливе. Тут усе залежить від «морального закону всередині» самої людини, від розвитку її критичного мислення та усвідомленого сприйняття, що своєю чергою зумовлюється зрілістю особистості в широкому значенні цього слова. У правовій площині такий підхід реалізується через законодавство про саморегулювання, про саморегульовані організації, які встановлюють

стандарти й правила професійної діяльності, у тому числі на основі кодексів професійної етики.

По-друге, завдяки наявності технічних можливостей стало можливим накопичення великих обсягів інформації, зокрема й про кожного окремого індивіда, з тієї простої причини, що трансляція власного способу життя, думок у публічний простір стала не лише нормою, а й обов'язковим атрибутом повсякденного життя. Крім того, внаслідок пандемії коронавірусу зросло використання «розумних технологій» для цілей соціального моніторингу – фіксації, збору, аналізу інформації про осіб. Постійне спостереження за допомогою різних мультимедійних ресурсів – соціальних мереж, інформаційних реєстрів, електронних сервісів, мобільних застосунків, сайтів інтернет-торгівлі, засобів дистанційного зв'язку й обміну інформацією тощо, удосконалення технологій сканування, ідентифікації, резервування – у рази збільшило обсяги зібраної й збереженої інформації. Штучний інтелект істотно розширив можливості аналізу великих даних [1]. Таким чином, без особливих зусиль, без обов'язкової на те згоди особи й, як правило, на цілком легальних підставах, здійснюється збір інформаційних масивів.

Про небезпеку використання інформації, отриманої в результаті обробки великих даних, здебільшого йдеться в контексті порушення недоторканності приватного життя та використання персональних даних у корисних або злочинних цілях. У сучасних умовах уже сам факт збору інформації становить реальну загрозу – і не лише в контексті незалежності та безпеки. Наприклад, засновник новаторських високотехнологічних компаній Tesla та SpaceX Ілон Маск ще у 2018 році під час конференції South by Southwest в Остіні (Техас, США) висловив думку про те, що «штучний інтелект є небезпечнішим за ядерну зброю» [2].

Небезпека будь-якого тривалого зберігання інформації полягає в її поступовому абстрагуванні від обставин її початкової появи: у минуле відходить цілком конкретний історичний, ситуаційний і змістовий контекст, який і визначає справжній зміст інформації. Вже саме використання інформації в «чистому вигляді» – без урахування первинного контексту – спотворює її суть і відкриває широкі можливості для нових інтерпретацій, що породжують абсолютно інший сенс. Саме в цьому – у повному, частковому або викривленому позбавленні інформації контексту її появи – і полягає одна з головних загроз тривалого

зберігання інформації. Практика «культури скасування» демонструє, як через оцінку інформації про минуле з позицій сучасних або тільки-но сформованих ідей та норм відбувається переосмислення ролі подій і особистостей. Очевидно, що інформація про минуле, розглянута поза конкретно-історичним контекстом, вже містить хибний посил, так само як і тенденційно подана інформація. Довільне накопичення будь-якої інформації без її постійної актуалізації, як достовірної, завжди загрожує тиражуванням чуток, припущень, голослівних заслуг чи звинувачень, версій, теорій. У великих обсягах вони здатні витіснити собою правду.

До причин третього порядку слід віднести утверджене відходження від реалізму в літературі та мистецтві, домінування жанру фентезі, тиражування навколонаукових, псевдонаукових поглядів, магічних та інших окультних теорій і практик. Вони змішали реальність і вигадку, часто не просто підміняючи першу другою, а утверджуючи вигадку як істину. Як наслідок – готовність вірити в будь-що, втеча від реальності у суспільній свідомості та поведінці. Яскравість, видовищність, виразність і запам'ятовуваність вигаданих образів, що вражають свідомість, постійна зміна одного образу іншим, їхнє тиражування в рекламі, товарах, а згодом – і в потребах та вподобаннях, формують не лише певну субкультуру, а й світогляд. У результаті людське око і вухо стають менш сприйнятливими до сухої мови фактів у науковому викладі, емоційне сприйняття переважає над логічним, а примітивні, що легко засвоюються конструкції – над складними. Слова, що використовуються, перестають передавати справжню суть і властивості особистості, предмету, явища, події – внаслідок чого втрачається їхнє смислове наповнення. Пересічне і звичайне, назване великим, таким не стає – однак справжнє значення цього слова поступово стирається.

Вже стало нормою вважати, що викладення недостовірної, непідтвердженої інформації – це не брехня, а приватна думка індивіда, його бачення, створений ним образ. Інформаційний простір перенасичений приватними судженнями, непрофесійними міркуваннями на всі теми, альтернативними гіпотезами й теоріями. Зазвичай вони не претендують на істину (а отже, не підкріплені доказами), але мають «право на існування».

Причина цього криється в самій природі цифрового простору – масовості, загальній доступності, необмежених можливостях само-

вираження, отримання та генерування інформації у найрізноманітніших формах.

І нарешті, цифрова епоха породила цілу індустрію цілеспрямованого створення недостовірної інформації – сконструйованих фейків. Завдяки активному використанню наявних технічних можливостей кожен фейк упродовж кількох хвилин транслюється мільйонам користувачів інформаційно-комунікаційних засобів [3]. Протидіяти цьому, тим більше силами окремих осіб, практично неможливо з низки причин: у створенні таких продуктів задіяні професіонали; можливості поширення інформації не знають державних, національних чи інших кордонів; джерела розповсюдження рідко видаляють або спростовують недостовірну інформацію; щоб досягти потрібного ефекту, фейки поширюються у вигляді інформаційного потоку, що перетворює їх на нібито «факти», які не потребують доказів; подачі та змісту фейків надається ефект сенсації: тема потрапляє в топ, а потім стрімко зникає з появою нової «сенсації»; для більшої переконливості авторство таких повідомлень приписується авторитетним у певній сфері особам.

Отже, невизначеність, неповнота, неверифікованість, парадоксальність, фрагментарність, свобода інтерпретації реальності, відображення в ній особистих установок, цілей, ставлення суб'єкта – це характерні риси пізнання і буття в цифровому світі. Але, як зазначалося: «плюралістична свобода трактувань і інтерпретацій, якою наділений суб'єкт, не може розглядатися як свавілля. У своїх діях він є носієм культури й членом спільноти, що визначає модель легітимації знання. Як би там не було, життя й доля людини не можуть будуватись на хитких засадах викривленого сприйняття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Щербатюк М. Використання ШІ не має правового підґрунтя: правозахисники / Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/vykorystannia-shi-ne-maie-pravovoho-pidgruntia-pravozakhysnyky/.

2. Штучний інтелект і людина: загрози і можливості. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/shtuchnyi-intelekt-zagrozy-i-mozhlyvisti/ 31145992.html.

3. Дезінформація та штучний інтелект: (не)видима загроза сучасності / Центр демократії та верховенства права. URL: https://cedem.org.ua/analytics/dezinformatsiya-shtuchnyi-intelekt/

Кривенко Юлія Василівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ

Право на життя з давніх-давен викликало інтерес і захищалося у всіх спільнотах упродовж всієї історії людства. Офіційне закріплення даного права з'явилося в нормативних актах порівняно недавно, але це не означає, що давні держави та додержавні утворення жодним чином не захищали життя своїх підданих. Навпаки, саме в давнину цінність життя кожної людини була помітна й тому піддавалася особливому нагляду та охоронялася владою та звичаями країни. Крім того, варто зазначити, що відчуття захищеності, гарантованості права на життя з боку звичаїв, закону, влади має заохочувальний вплив на людей. Справді, якщо людина впевнена в тому, що її життя перебуває під належним захистом правителя, то вона піклуватиметься про власний добробут і процвітання, тим самим опосередковано (коштом податків, торгівлі та іншого) сприяючи процвітанню суспільства в цілому. Інакше, якщо в суспільстві відсутній закріплений у законі належний захист права на життя, то життя соціуму неминуче перетворюється на анархію, коли єдиним законом є закон сили. Принцип «найсильніший – правий» не здатний забезпечити належний розвиток громади, так як її члени не наділені фізичною силою та виявлялися нездатними захистити власне майно, своїх близьких та своє життя. Відповідно вони не мали стимулу розвивати власне господарство і цим розвивати матеріальний добробут країни. Закономірним наслідком необхідності захисту життя стало закріплення у стародавньому суспільстві звичаєвих норм, пов'язаних із захистом правителем своїх підданих та низки основних їхніх прав. Упродовж тривалого часу ця норма існувала у формі звичаю, що зберігається в пам'яті людей і застосовується до конкретної ситуації за потреби. Особливо варто відзначити ситуацію із правовим статусом особи у Стародавньому Римі. [1] Саме римська система права стала взірцем для наслідування та запозичень для юристів наступних століть. Зокрема одним із найбільш суттєвих досягнень римських юристів стало створення теорії природних і 1 позитивних прав людини. Разом з тим, джерела права, що дійшли до

наших днів, регламентують здебільшого майнові відносини. У зв'язку з цим, про цінність людського життя ми можемо судити з уривків римських правових актів, а також аналізуючи думки античних юристів, які оперують правовими нормами, які стосуються предмета, що вивчається. Варто зазначити, що найбільш незахищений статус мали римські раби. Лише на початку періоду Римської Імперії рабам було надано певний захист – жорстоке поводження з рабами, як і безпричинне їх вбивство, були заборонені, проте злочини, вчинені рабами, каралися більш суворо, ніж аналогічні правопорушення, скоєні вільними людьми. Так, в «Інституціях Гая» міститься інформація про те, що «вільний громадянин після тілесного покарання присуджувався в рабство особі потерпілому ... і раб після тілесного покарання присуджувався до страти». [2] «Закони 12 таблиць», що залишалися основним кодифікованим джерелом права протягом кількох століть, надаючи особливого значення приватній власності, встановлювали страту за низку злочинів, які не є в сучасному розумінні особливо небезпечними для особистості, суспільства і держави. [3] Крім того, необхідно особливо відзначити, що саме в античному праві вперше було дано чітке визначення, коли можна вести мову про право людини на життя стосовно вагітності та народження дитини. Римські «Дигести і пандекти» імператора Юстиніана згадують, що «хто перебуває в утробі, охороняється, якби він був серед людей». [4] Той самий акт згадує про дитину, народжену на 7 місяці, як про доношений плід. Отже, декларація щодо права на життя в систематизованому вигляді була безпосередньо закріплена в античних правових актах. Відсутність правової регламентації права людини на життя позначалася і на правовому змісті цього права залежно від ряду факторів, зазначених вище (соціального, майнового статусу, належності до тієї чи іншої народності та ін.). Справді, цінність життя члена соціуму була безумовною, і ціна людського життя визначалася часом лише сумою штрафу за певний злочин. До того, низка категорій населення тривалий час не були захищені жодними правовими актами, та були визначені які визначені як власність своїх господарів, вільних вчинити із залежною особою на свій розсуд, як з будь- якою іншою власністю). Так само вбивство раба сторонньою людиною передбачало лише зобов'язання сплатити господареві певну суму, в яку даний раб оцінювався. Однак подібна політика була характерною саме щодо невільних осіб. Навпаки, злочини щодо повноправних громадян кра-

їни спричиняли жорстку відповідальність, аж до страти. Разом з тим, згадана вище відсутність формального закріплення права на життя в стародавньому праві аж ніяк не означало, що цей інститут не досліджувався юристами та не закріплювався законами. Навпаки, саме у стародавньому праві вперше отримали розвиток інститути, безпосередньо пов'язані з правом на життя та його захистом – необхідна оборона, страта, кваліфікація вбивств за різними ознаками, евтаназія та ін. Саме розробки юристів античності фактично заклали основу для сучасного розуміння змісту цього права та його компонентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Харитонов Є. О. Основи римського приватного права : навчальнометодичний посібник / за ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2019.

2. Макарчук В. Основи римського приватного права : навч. посіб. вид. 2- ге, допов. К. : Атіка ; Х. : Право, 2015. 256 с

3. Лубко І. Закони XII таблиць: Навч. Посібник. Черкаський національний ун-т ім. Б. Хмельницького, 2006. – 64 с.; Шевчук М. М. Закони 12 Таблиць як джерело римського права: загальний аналіз. Полтава. 2015. URL: http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/4549

4. Калюжний Р. А., Ящуринський Ю. В. Основи римського приватного права: курс лекцій. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 18

Мельник Олександр Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент,доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ДІЄЗДАТНОСТІ

Дослідження питань визнання фізичної особи обмежено дієздатною має важливе значення для правової охорони інтересів осіб, які з певних причин не можуть повною мірою здійснювати свої права та обов'язки через фізичні або психічні обмеження. Обмежена дієздатність є важливою юридичною категорією, яка відображає здатність фізичної особи діяти в межах своїх можливостей, визначених судовим рішенням чи медичним висновком. Проблема визначення обмеженої дієздатності торкається як прав людини, так і ефективного функціонування правової системи в цілому. Пошук оптимальних механізмів визначення та захисту інтересів таких осіб є надзвичайно

важливим для забезпечення правового порядку та справедливості в суспільстві.

Згідно з законодавством багатьох країн, дієздатність фізичних осіб визначається як здатність здійснювати цивільні права та обов'язки шляхом власних дій. Це поняття пов'язане з розумовим станом особи, яка повинна усвідомлювати та адекватно оцінювати характер і наслідки своїх вчинків. У більшості правових систем досягнення повноліття є моментом, коли фізична особа набуває повної дієздатності.

Вік, з якого особа стає повнолітньою, варіюється в залежності від країни. Наприклад, до середини XX століття в багатьох державах вік, з якого особа визнавалася повнолітньою, становив 21 рік. Однак з 60-х років минулого століття у більшості західних країн ця вікова межа була знижена до 18 років.

Згідно з німецьким правом (параграф 828 НЦК) та французьким правом (стаття 448 ФЦК), повноліття наступає в день завершення 18-го року життя. В англійському праві цей момент припадає на перший день після досягнення 18 років, а в США вік повноліття може варіюватися в залежності від штату, становлячи 18–21 рік.

Неповнолітні особи в різних правових системах можуть бути або повністю недієздатними, або частково дієздатними. Різні країни визначають межі дієздатності неповнолітніх по-різному.

В німецькому праві детально регулюються питання дієздатності неповнолітніх, зокрема розрізняється обсяг дієздатності в залежності від віку. Діти до 7 років вважаються абсолютно недієздатними, а від 7 до 18 років вони мають обмежену дієздатність. Згідно з німецькою доктриною, неповнолітні можуть укладати угоди, які приносять їм правову вигоду або відповідають конкретним фінансовим умовам.

Щодо цивільної відповідальності, німецьке законодавство вимагає, щоб неповнолітні в віці від 7 до 18 років мали достатнє розуміння для усвідомлення наслідків своїх дій. Інші правові системи не виділяють таку категорію як «деліктоздатність».

У праві Франції до досягнення 18 років неповнолітні не мають повної дієздатності, хоча з досягненням певного віку їх можливості з укладання угод поступово розширюються. До 16 років майном неповнолітніх зазвичай управляють батьки або опікуни, але з 16 років дитина може укладати трудові договори, розпоряджатися частиною своїх заощаджень та укладати деякі інші угоди.

У англо-американському праві неповнолітні зазвичай не мають дієздатності, хоча вони можуть укладати угоди, що відповідають їх базовим потребам, наприклад, на придбання предметів першої необхідності. Водночас деякі угоди можуть бути оспорюваними, і їх ефективність залежить від рішення суду, а інші – автоматично вважаються недійсними. Право США в цілому слідує англійському зразку, однак тут більше уваги приділяється розширенню переліку угод, які можуть бути укладені неповнолітніми.

В деяких правових системах застосовується інститут законного представництва, згідно з яким батьки або опікуни укладають угоди від імені неповнолітніх, представляють їх інтереси в суспільних відносинах та управляють їх майном. В англо-американських країнах замість цього існує інститут довірчої власності. Також в континентальних країнах є інститут емансипації, коли неповнолітній може бути оголошений повнолітнім до досягнення 18 років, отримавши право на самостійне вчинення більшості угод, хоча й за певними обмеженнями.

У правових системах зарубіжних країн передбачено і обмеження дієздатності для повнолітніх осіб. Таке обмеження застосовується за рішенням суду у разі душевних розладів, алкоголізму чи наркотичної залежності, а також за наявності інших хронічних захворювань або соціальних проблем.

Прийняття Конституції України стало важливим етапом у процесі демократизації та гуманізації законодавства, що передбачає забезпечення прав і свобод громадян і гарантії діяльності держави. Згідно з Конституцією, права і свободи людини є основними принципами діяльності держави, яка несе відповідальність за їх забезпечення та реалізацію. Так, визнання прав людини основою державної діяльності визначає вектор розвитку і функціонування органів влади, спрямованих на захист прав громадян.

Проте, поряд із проголошенням рівності перед законом і судом, Конституція також передбачає певні винятки, які можуть включати обмеження прав і свобод громадян, зокрема у випадках обмеження їхньої цивільної дієздатності або визнання недієздатними. Однією з підстав для таких обмежень є психічні розлади або інші стани, що обмежують здатність особи усвідомлювати свої дії.

Інститут визнання особи недієздатною бере свій початок з Древнього Риму, де його застосування було спрямоване на захист майна

осіб, які не могли здійснювати правочини через психічні порушення. До цієї категорії осіб належали не лише ті, хто мав психічні захворювання, а й жінки, марнотратники та особи з обмеженими інтелектуальними здібностями.

Сучасне правове регулювання цього інституту детально прописано в Цивільному кодексі України, а також у Цивільному процесуальному кодексі, що зумовлене важливістю таких обмежень для осіб, чия дієздатність обмежена або позбавлена. Це питання стало актуальним у контексті євроінтеграції України та необхідності адаптації законодавства до міжнародних стандартів, які стосуються прав осіб, визнаних судом обмежено дієздатними чи недієздатними.

Інститут обмеження дієздатності потребує подальших досліджень і вдосконалення правового регулювання, зокрема в контексті доступу цих осіб до правосуддя та можливості поновлення їхніх прав. Важливим аспектом є і те, що нове законодавство розширює права осіб, обмежених у дієздатності, забезпечуючи їм можливість ініціювати судове провадження щодо поновлення дієздатності.

Процедура обмеження дієздатності та визнання особи недієздатною має свої специфічні особливості. Відмінність між цими двома правовими категоріями полягає в ступені обмеження прав особи. Обмеження дієздатності застосовується у разі, якщо особа не здатна усвідомлювати значення своїх дій через психічні порушення або інші причини, такі як зловживання алкоголем чи наркотиками. Визнання особи недієздатною є більш суворим заходом, який встановлюється у випадку стійкого психічного захворювання, що повністю позбавляє людину здатності контролювати свої дії.

Згідно з Цивільним кодексом України, обмеження дієздатності може бути застосоване до осіб, які мають психічні розлади або інші стані, що істотно впливають на їх здатність усвідомлювати свої вчинки. Такі обмеження надаються судом на підставі подання органів опіки та піклування, а також можуть включати призначення піклувальника, який відповідає за здійснення правочинів від імені особи, чия дієздатність обмежена.

Що стосується визнання особи недієздатною, то це можливо лише у разі наявності хронічного, стійкого психічного розладу, що не дає особі змоги усвідомлювати значення своїх дій. У такому випадку особа втрачає можливість здійснювати цивільні права та обов'язки, і її правовий статус змінюється на постійне обмеження.

Порядок визнання особи обмежено дієздатною або недієздатною детально регламентується в Цивільному процесуальному кодексі України. У разі необхідності призначається судово-психіатрична експертиза, що допомагає визначити наявність підстав для обмеження або визнання недієздатності. Важливим є те, що судова практика дозволяє також ініціювати перегляд цього статусу, якщо стан особи поліпшується, а її психічне здоров'я дозволяє відновити дієздатність.

Процес реабілітації та поновлення прав особи, визнаної недієздатною, може включати не лише медичні, а й юридичні критерії, що визначають ступінь її здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними. Це є важливим моментом для забезпечення прав і свобод людини та належної реалізації її прав на доступ до суду та правосуддя.

Таким чином, хоча інститут обмеження дієздатності та визнання особи недієздатною є важливим елементом правового регулювання, його застосування вимагає детального вивчення, а також врахування нових міжнародних стандартів та практик для забезпечення ефективного захисту прав громадян.

Мінченко Дар'я Анатоліївна
кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», магістр Лондонського університету Queen Mary

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ В УКРАЇНІ

15 травня 2025 року Україна підписала Рамкову конвенцію Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права (Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law), ухвалену 05 вересня 2024 року. Цей крок свідчить про прагнення України гармонізувати своє законодавство з європейськими стандартами у сфері штучного інтелекту (ШІ) та забезпечити належний захист прав людини в умовах цифрової трансформації.

Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права (далі – Конвенція) є першим

в історії міжнародним юридично зобов'язуючим договором у сфері штучного інтелекту (далі – ШІ). Її головною метою є забезпечення того, щоб діяльність на всіх етапах життєвого циклу систем ШІ здійснювалася у відповідності до прав людини, принципів демократії та верховенства права, водночас сприяючи технологічному розвитку та інноваціям [1].

Конвенція доповнює чинні міжнародні стандарти в галузі прав людини, демократії та верховенства права й заповнює потенційні нормативні прогалини, що виникають унаслідок стрімкого розвитку цифрових технологій. На теперішній час документ підписали 15 країн, зокрема Швейцарія, Канада, Японія, Ізраїль, США, Норвегія, а також Європейський Союз. Для України Конвенція набере чинності після її ратифікації Верховною Радою України. Її імплементація відповідатиме пріоритетним напрямам реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.10.2020 № 1556-р.

У Конвенції визначено поняття системи ШІ як «машинної системи, яка з явними або неявними цілями визначає на основі отриманих вхідних даних визначає, як генерувати вихідні дані, такі як прогнози, контент, рекомендації або рішення, що можуть впливати на фізичне або віртуальне середовище. Різні системи штучного інтелекту відрізняються за рівнем автономності та адаптивності після впровадження» [2].

Конвенція зобов'язує держави-учасниці поважати людську гідність та індивідуальну автономію у зв'язку з використанням систем ШІ протягом їх життєвого циклу (ст. 7). Це передбачає не лише пасивне утримання від порушень, а й активне впровадження нормативних і практичних заходів, які гарантують непорушність прав людини в контексті взаємодії з такими технологіями.

Конвенція поширюється на застосування ШІ як у державному, так і в приватному секторах. Для приватного сектору передбачено два підходи до забезпечення відповідності принципам Конвенції: або шляхом прямого поширення положень Конвенції, або через альтернативні заходи, за умови повного дотримання міжнародних зобов'язань щодо прав людини, демократії та верховенства права.

Парламентська асамблея Ради Європи (PACE) звернула увагу на потенційну нерівність, яка може виникнути внаслідок відмінностей у регулюванні державного та приватного секторів, що може впливати

на рівень захисту прав людини, зокрема у випадках, коли саме приватні розробники впливають на важливі суспільні процеси [3].

Конвенція передбачає також механізми моніторингу й звітності, включаючи можливість створення незалежних органів для нагляду за дотриманням положень, забезпечення прозорості та підзвітності у функціонуванні систем ШІ. Стаття 16 передбачає право кожної держави-учасниці запровадити мораторій або заборону на окремі види використання систем ШІ, якщо такі застосування виявляються несумісними з правами людини, демократичним устроєм або принципами верховенства права.

Імплементація положень Конвенції вимагає адаптації національного законодавства, зокрема в частині визначення відповідальних суб'єктів за шкоду, заподіяну ШІ, регулювання процедурного статусу таких осіб та запровадження чітких критеріїв деліктної відповідальності.

З метою забезпечення ефективного судового захисту у разі порушень, пов'язаних із використанням ШІ, Конвенція вимагає:

– документування даних про використання ШІ та надання такої інформації особам, яких вона стосується. Інформація повинна бути достатньою, щоб зацікавлені особи могли оскаржити рішення, прийняті за допомогою системи або на основі її використання, а також оскаржити використання самої системи;

– створення процедур для подання скарг до компетентних органів;

– забезпечення процесуальних гарантій, захисту прав осіб у випадку, якщо ШІ має істотний вплив на реалізацію основоположних прав і свобод;

– повідомлення особи про взаємодію не з людиною, а з системою ШІ.

Окремої уваги потребує вдосконалення законодавства про захист персональних даних, зокрема шляхом імплементації положень Конвенції № 108 Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, з урахуванням особливостей функціонування ШІ в автоматизованих системах.

Вже сьогодні популярність та рівень поширення систем штучного інтелекту в Україні важко переоцінити. Поширення технологій ШІ охоплює також сферу правосуддя. У грудні 2023 року Консультативна рада європейських суддів (CCJE) у Висновку № 26 (2023) «Рух уперед: використання допоміжних технологій у судовій системі» відзна-

чила, що застосування ШІ у правосудді наразі обмежене. У більшості країн-членів Ради Європи ШІ використовується обмежено, переважно для виконання адміністративних завдань, таких як перетворення мови в текст (диктування), переклад мов, автоматичне знеособлення судових рішень та наказів [4].

Втім, навіть на початковому етапі впровадження ШІ у судочинство виникають серйозні етичні та правові виклики. По-перше, існує ризик, що алгоритми ШІ можуть відтворювати або посилювати існуючі упередження, що впливатиме на неупередженість судді під час здійснення правосуддя. По-друге, необхідно чітко визначити, хто несе відповідальність за рішення, прийняті за участю ШІ, та відповідні наслідки для сторін під час оскарження або виконання таких рішень.

До прикладу під час розгляду заяви про відвід у справі № 363/3965/15-ц позивач пропонував Касаційному цивільному суду використати системи штучного інтелекту для оцінки його доводів в контексті Висновку Консультативної ради європейських суддів № 26 (2023), на що звернув увагу суд в ухвалі від 15.03.2024 [5].

У справі № 925/200/22 в ухвалі від 08.02.2024 Касаційний цивільний суд зазначив, що посилання на результати ChatGPT як обґрунтування юридичної позиції є зловживанням процесуальними правами. Суд підкреслив, що наразі в Україні відсутні етичні стандарти використання ШІ у правосудді, а також законодавче регулювання меж такого використання у сфері правничої допомоги. Використання ШІ не може підміняти судове тлумачення та впливати на легітимність судових рішень [6].

Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект є важливим етапом у формуванні міжнародного нормативного середовища, яке поєднує інновації та фундаментальні права. Її підписання Україною відкриває нові можливості для цифрового розвитку, водночас вимагаючи глибокої імплементації на рівні законодавства, інституційного механізму та судової практики.

Судова система, з огляду на специфіку своєї функції – гарантування справедливості та законності, має стати прикладом відповідального та виваженого використання ШІ. Це потребує не лише технічної модернізації, але й нормативної чіткості, професійної етики та міждисциплінарного діалогу між правниками, розробниками та громадянським суспільством.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The Framework Convention on Artificial Intelligence. URL: https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence

2. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law: 05.09.2024. URL: https://rm.coe.int/1680afae3c

3. PACE welcomes draft convention on AI and human rights – but regrets it will not fully cover the private sector: 08.04.2024. URL: https://pace.coe.int/en/news/9440/pace-welcomes-draft-convention-on-ai-and-human-rights-but-regrets-it-will-not-fully-cover-the-private-sector

4. CCJE Opinion No. 26 (2023): Moving forward: the use of assistive technology in the judiciary: 01.12.2023. URL: https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-26-2023-final/1680adade7

5. Ухвала Верховного Суду від 15.03.2024 у справі № 363/3965/15-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117686044

6. Ухвала Верховного Суду від 08.02.2024 у справі № 925/200/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116984639

Омельчук Олександр Сергійович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ДОКТРИНІ

Минулого року в ЄС набув чинності Закон про штучний інтелект. Даний Закон надає розробникам і розгортачам систем чіткі вимоги та зобов'язання щодо конкретного використання штучного інтелекту, одночасно зменшуючи адміністративний і фінансовий тягар для бізнесу. Закон про штучний інтелект запроваджує єдину структуру для всіх країн ЄС, засновану на далекоглядному визначенні штучного інтелекту та підході, заснованому на оцінці ризиків [4].

Слід відзначити, що сучасна концепція штучного інтелекту (ШІ) – це сукупність наукових дисциплін і методів, призначених для обробки даних та вирішення складних обчислювальних завдань [6].

О. А. Баранов відзначає, що відсутність консенсусної дефініції терміну «штучний інтелект» хвилює практично всіх представників філософських, гуманітарних, технічних та інших наук. В той же час

для представників правової науки ця проблема набуває особливо гострих форм, тому що даний термін не є спеціально-юридичним, має універсальний характер та має бути однаково зрозумілим для представників будь-яких політичних, наукових та бізнесових кіл, верств населення, сфер соціального життя тощо [1, с.33].

В сучасному цивільному законодавстві неодноразово згадується штучний інтелект. В той же час, термін «штучний інтелект» є досить новим для українського законодавства, що створює проблеми з чітким правовим визначенням та регулюванням цього поняття.

Відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, Окрім цього затвердженої Кабінетом Міністрів України розпорядженням № 1556-р від 02 грудня 2020 р. штучний інтелект – це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [5].

Штучний інтелект представляє собою технологію, що дозволяє комп'ютерним системам виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту, такі як розпізнавання мови, розуміння текстів, аналіз даних та прийняття рішень. Штучний інтелект широко застосовується у всіх галузях, включаючи літературу, мистецтво та інші творчі напрямки. Він є передовою галуззю розвитку технологій і має значний вплив на різні аспекти життя [2, с.8–9].

В юридичній науці штучний інтелект визначають як певну сукупність методів, способів, засобів та технологій, насамперед, комп'ютерних, що імітує (моделює) когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники еквівалентні критеріям, характеристикам та показникам відповідних когнітивних функцій людини. Згадування у дефініції комп'ютерних технологій не впливає на основний сенс розуміння штучного інтелекту та не обмежує можливість його застосування в рамках інших фундаментальних підходів до побудови штучного інтелекту [1, с.46].

Нейронна мережа, також штучна нейронна мережа, або ШНМ – це один із напрямків у створенні штучного інтелекту, який ставить своїм завданням відтворити аналітичну роботу людського мозку. Матема-

тична модель ШНМ бере свої витоки з біології, а в її основі лежить принцип роботи нервової системи живих організмів, де мільярди нейронів з'єднані синапсами, приймають вхідні дані у вигляді електричних імпульсів, обробляють і передають іншим нейронам [3].

Нейромережа за допомогою штучних нейронів може визначати закономірності, збирати та аналізувати інформацію, розпізнавати звуки, символи та зображення, вчитися на власному досвіді.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що поняття штучного інтелекту перебуває на стадії свого формування поряд із розвитком технології штучного інтелекту. Однак, для формування коректного уявлення про правову природу штучного інтелекту важливим є правильне розуміння поняття штучного інтелекту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов О. А. Визначення терміну «штучний інтелект». Інформація і право. 2023. № 1(44). 32–49.

2. Вальчук Д. В. Авторське право штучного інтелекту: проблеми та шляхи вирішення. Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал). 2024. № 3 (1). 7–15.

3. Ладуба М. Нейромережі пишуть книги та рятують життя: що таке нейронна мережа і як вона працює. URL: https://mc.today/uk/shho-take-nejronna-merezha/

4. Оцоколіч В. Набув чинності Європейський закон про штучний інтелект. Про основні вимоги та зобов'язання при використанні штучного інтелекту. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/229699_nabuv-chinnost-vropeyskiy-zakon-pro-shtuchniy-ntelekt-pro-osnovn-vimogi-ta-zobovyazannya-pri-vikoristann-shtuchnogo-ntelektu

5. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 02.12.2020 № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

6. Фоміна Н. Чи можуть твори, створені за допомогою ШІ, розраховувати на авторське право. Юридична газета. 2023. № 11–12 (769–770). URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/chi-mozhut-tvori-stvoreni-za-dopomogoyu-shi-rozrahovuvati-na-avtorske-pravo.html

Орзіх Юрій Геннадійович
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», науковий дослідник Університету Еребру (Швеція)

PLACING IN UKRAINIAN SUCCESSION LAW IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S FUTURE:ISSUES OF RECODIFICATION IN TIMES OF WAR AND EUROPEAN INTEGRATION

It is commonly asserted that succession law is a rather stable, culturally and value-driven element of civil law or private law. In this regard, it is interesting to refer to the research of R. Zimmermann, in which he argues and demonstrates the opposite, providing numerous examples of recodifications that extend far beyond the geographical boundaries of Europe [1, p. 1]. Having analysed the regulation of wills using the example of the laws of Paraguay, Panama, Peru, Uruguay, Colombia, Brazil, Spain, Portugal, Germany and the Netherlands, the author concludes that these countries, despite their common origins and belonging to the same legal family, address the issue of holographic wills in entirely different ways [1, p. 6].

Another hypothesis that the author refutes using empirical material concerns the alleged static character and resistance to change of succession law, allegedly stemming from its deep cultural embeddedness. In particular, the author argues that, within a broad comparative context, one can observe a tendency toward frequent and substantial changes in the law of succession–except perhaps for intestate succession among blood relatives–through comprehensive recodifications (e.g., Italy 1942, Portugal 1966, France 2001/2006, the Netherlands 2003, Catalonia 1993 and 2009, Austria 2017) or through specific legislative reforms, such as in Germany (1938, 1953, 1969, 2002), Austria (five reforms up to 2017), France (1891–2006), England (1925–2014), and Norway (1851–1972), all of which demonstrate the significant dynamism of succession law within the Western European legal tradition [1, p. 10].

What does such a perspective offer in the process of recodification and reform of succession law in Ukraine? It allows for the abandonment of typical mental constraints that are often perceived as self-evident truths, commonly accepted and unproblematic. Moreover, it enables us to view succession law as a dynamic phenomenon, not necessarily determined

by legal culture, but rather shaped by considerations of pragmatic utility, functionality, and practical convenience within a given legal order, as well as by its coherence – its internal consistency as a logical system.

This, in turn, does not mean that historical and cultural contexts are prohibited or irrelevant. It simply means that they no longer constitute absolute, indisputable, or decisive arguments in every debate. The focus of relevance shifts toward entirely different aspects: how these norms will be used in practice, how internally coherent they are, how consistent they are with other statutes, legal branches, and components of the legal system, and how they will function across different situations.

Thus, the process of reforming succession law in Ukraine, under conditions of war and ongoing European integration, requires not only the resolution of a legal-technical task of adapting current legislation, but also the undertaking of a complex act of reflection on the future legal order in which future generations will have to live. That is why it is proposed to consider any proposals and ideas for the reform of succession law through the lens of modus futuri exacti – a category introduced and thoroughly elaborated by Alfred Schütz in his works. [2]. The idea of modus futuri exacti implies a way of envisioning a future action as already completed as if the imagined act is not merely a potential outcome but has already taken place [3, p. 6]. In phenomenological and law-making contexts, this concept is proposed as a philosophical and methodological framework for situations in which the subject proposing reform does not simply plan a change, but imagines its result as an already existing reality, from which they derive the structure and logic of present actions.

This mode of thinking intersects with, but is not identical to, the teleological approach. The teleological approach presumes that every legal norm or statute has a particular purpose that justifies its existence and the necessity of its adoption. In contrast, thinking within the modus futuri exacti framework requires the subject to answer, among other things, the question of the state of affairs and their dynamics in the event that the proposed reforms have become present reality, though not in the immediate present, but in a future that is not constrained by specific temporal limits. This simultaneously entails the contextualisation of the object of thought – in this case, succession law – and the deconstruction of its current context of existence, including the removal of its artefacts and the anticipation of other possible contexts.

Such an analytical mode of thinking makes it possible to formulate the reform of succession law not merely as a reaction to present circumstances – war, demographic shifts, European integration, transnational mobility, digitalisation, etc. – but as a teleological projection of a legal model that has already incorporated responses to these challenges and possesses a certain resilience to future contextual changes.

This hypothetical resilience is an expression of the contingency of law, understood as its capacity to be otherwise (be different) and to correspond to the conditions of new, potential contexts of existence without requiring specific amendments to a given statute. Legal contingency appears not as a weakness or indeterminacy, but rather as a condition of legal adaptability and a guarantee of legal certainty.

In this context, modus futuri exacti opens up the possibility of conceiving succession law in its "perfected" future state, as part of the European legal space, structurally compatible with the acquis communautaire, while the contingency of law endows this perfected state with the capacity to respond to potential changes in the contexts of succession law's existence. It was precisely from these philosophical and methodological premises that the proposals of the Department of Civil Law for the reform of Book Six of the Civil Code of Ukraine were developed.

On the one hand, they emerged as a response to the current challenges facing Ukraine, including the war, the country's European integration trajectory, and the accumulated judicial and notarial practice in the application of succession law norms over the years of the Civil Code of Ukraine's existence. On the other hand, they represent a project of conceptual developments aimed at the reform of succession law.

This project of conceptual developments was created, among other things, with the idea that Ukraine's future will encompass far more relevant contexts than those already identified. The complexity of reforming succession law lies in the need to either model these potential contexts in advance or to construct a model of Ukrainian succession law that would be capable, within reasonable limits, of adequately responding to changes in its context of existence without requiring formal amendments.

LITERATURE:

1. Zimmermann, Reinhard. Does the Law of Succession Reflect Cultural Differences?, Boom Uitgevers Den Haag, 2018. ProQuest Ebook Central, https://

ebookcentral-proquest-com.db.ub.oru.se/lib/universitetsbiblioteket-ebooks/detail.action?docID=5945728.

2. Schutz, A. (1945). On Multiple Realities. Philosophy and Phenomenological Research, 5(4), 533–576. https://doi.org/10.2307/2102818.

3. Carlos Morujão, "Subjective Meanings and Normative Values in Alfred Schutz'S Philosophy of Human Action", Phenomenology and Mind [Online], 24 | 2023, Online since 01 November 2023, connection on 08 November 2023. URL: http://journals.openedition.org/phenomenology/2479

Павлова Вікторія Георгіївна

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

РЕКОДИФІАЦІЯ СПАДКОВОГО ПРАВА: ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ І ПРОПОЗИЦІЇ

Забезпечення законного правового регулювання цивільних та спадкових правовідносин являється одним з основоположних завдань для кожної демократичної держави. Особливого значення це набуває саме зараз для України, що переживає період гібридної війни. Перебуваючи у воєнному стані, держава робить все можливе для підвищення рівня юридичної захищеності населення, а саме провадить складний процес рекодифікації цивільного права та спадкового права. Спадкове право посідає одне з центральних місць у цивільному праві України та Цивільному Кодексі України, якому присвячена Книга шоста цього Кодексу. Через рекодифікацію проходять всі Книги Цивільного Кодексу України, в тому числі і Книга шоста. З приводу цього, хочемо звернути увагу на деякі питання та пропозиції удосконалення законодавчих норм, що присвячені спадковим правовідносинам, що є актуальним в процесі рекодифікації спадкового законодавства.

Стаття 1241 Цивільного Кодексу України закріплює обов'язкове та вичерпне коло осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, до яких належать: непрацездатна вдова, непрацездатний вдівець, непрацездатні батьки спадкодавця, малолітні, неповнолітні та повнолітні непрацездатні діти спадкодавця. Обов'язкова частка у спадщині чітко визначена законом та вираховується у розмірі половини тієї частки спадщини, яка належала зазначеним вище спадкоємцям, якщо б спадкування відбувалось за законом [1].

Пункт 2 ч. 1 ст. 1241 Цивільного Кодексу України передбачає правило відповідно до якого якщо до суду звернеться особа, інтереси якої залежать від долі розподілу спадщини з проханням зменшити розмір обов'язкової частки у спадщині, тоді суд може прийняти рішення про зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині при цьому посилаючись на об'єктивне ставлення спадкоємця, що має право на обов'язкову частку у спадщині до спадкодавця за його життя, аналізуючи як їх взаємовідносини, так і інші обставини, що мають істотне значення. На жаль, в статті 1241 Цивільного Кодексу України відсутнє законодавче трактування чи тлумачення таких обставини, що мають істотне значення для вменшення розміру обов'язкової частку у спадщині. Наприклад, в Австрії, спадкодавець має право вменшити розмір якщо обов'язкової частку у спадщині навпіл, якщо у нього із спадкоємцем, якому належить право на одержання обов'язкової частки у спадщині не існувало близького контакту та таких родинних зв'язків, спілкування, взаємної допомоги, що зазвичай мають місце у родинах між такими родичами. Натомість, ч. 6 ст. 1224 ЦК України, закріплює підстави усунення від права на спадкування та зазначає, що правила даної статті також мають законну силу у відношенні осіб, що зазначені у ст. 1241. Позбавлення спадкоємця права на обов'язкову частку у спадщині також передбачена ст. 541 Загального цивільного уложення Австрії. Наприклад, ч. 6 зазначеної статті задекларовано, що у разі, якщо дії спадкоємця завдали протиправним чином померлому спадкодавцю сильні душевні страждання спадкоємець позбавляється права на обов'язкову частку у спадщині. Зазначена підстава відсутня в ст. 1224 ЦК України, що також треба врахувати в процесі рекодифікації. При цьому, спадкоємці помилково трактують правові поняття – зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині та позбавлення обов'язкової частки у спадщині шляхом усунення від спадкування. Викладене підтверджується Оглядом практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із спадкових правовідносин, в п 6.1 якого зазначено, що цивільним законодавством не передбачено такого способу захисту цивільних прав, як позбавлення обов'язкової частки у спадщині, а можливе лише зменшення її розміру [2]. Таким чином, враховуючи низький рівень юридичний обізнаності громадян у сфері спадкування, за наявністю чітко прописаних обставини, що мають істотне значення для зменшення розміру обов'язкової частки

у спадщині у ст. 1241 ЦК України, відпаде проблема помилкового трактування п. 2 ч. 1 ст. 1241 ЦК України, що матиме позитивний вплив на підвищення рівня судового захисту прав суб'єктів спадкових правовідносин. Запропонований перелік обставин зроблений на основі аналізу судової практики розгляду спадкових спорів. Пропонуємо внести зміни до п. 2 ч. 1 ст. 1241 Цивільного Кодексу України, доповнивши його конкретними обставини, що мають принципове значення для вменшення розміру обов'язкової частки у спадщині. Перлік запропонованих обставин є невичерпним, що забезпечує принцип свободи суду у прийнятті законних та обґрунтованих рішень та розроблений на основі аналізу судової практики розгляду спадкових спорів. Обставинами, що мають істотне значення для вменшення розміру обов'язкової частки у спадщині, зокрема, є:

1) не підтримання спадкодавцем родинних стосунків з спадкоємцем, хоча спадкодавцю це було життєво необхідне;

2) нечуйне, зле відношення до спадкодавця;

3) відсутність потрібного утримання та догляду;

4) свідчитися у суді проти спадкодавця по обставинах, що є уявними;

5) обвинувачення спадкодавця у здійсненні тяжкого кримінального правопорушення;

6) замовчування про можливість здійснення замаху на життя спадкодавця ;

7) не здійснення порятунку спадкодавця за обставин, що загрожують життю;

8) здійснення безчесного поводження спадкоємця по відношенню до спадкодавця та інших спадкоємців;

9) виділ спадкоємцю окремого майна до настання смерті спадкодавця;

10) інші обставини.

І останнє питання стосується конвалідації односторонніх правочинів – тестаментів на тимчасово окупованих територіях. Вбачається за доцільне, за прикладом Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» вирішити проблему дійсності заповітів, посвідчених на тимчасово окупованих територіях нотаріусами, повноваження яких вважаються законни-

ми владою окупантів, шляхом визнання заповіту дійсним в порядку, встановленому цивільним законодавством України після деокупації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із спадкових правовідносин. URL: https://supreme.court.gov.ua › supreme › ogliady

Савченко Віктор Олександрович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
науковий співробітник Оксфордського університету

ЗАХИСТ ВЛАСНОСТІ ТА МАЙНОВИХ ПРАВ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: УРОКИ РИМСЬКОГО ПРАВА ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Руйнівні наслідки збройного конфлікту виходять далеко за рамки втрат людських життів, незмінно охоплюючи широкомасштабне руйнування та привласнення майна. Війна в Україні є прикладом чисельних руйнувань житлових, інфраструктурних та культурних об'єктів та порушення майнових прав. Хоча сучасне міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) забезпечує основну правову базу в цих питаннях, дослідження уроків римського права може запропонувати цінне розуміння характеру цих проблем. Стародавній Рим, чия правова система значно вплинула на розбудову українського права, містило окремі доктрини, які регулювали власність під час воєнних конфліктів (in bello).

Римське право передбачало окремі механізми для заволодіння майном під час війни:

Praeda (здобич або трофеї): застосовувалось до рухомого майна ворога (res hostium), захопленого під час або одразу після битви, яке передбачало direptio (грабунок), узаконене згідно з ius gentium (правом народів) через ius praedae (право трофею), за умови, що війна вважалася справедливою (bellum iustum) [1].

Occupatio Bellica (військова окупація/захоплення): загальний принцип набуття права власності на res nullius (безхазяйні речі) шляхом захоплення майна у ворога (res hostis). Occupatio Bellica, означало захоплення ворожих речей, що відрізняється від сучасної концепції воєнної окупації згідно з МГП, яка стосується тимчасового управління територією, а не передачі права власності [2].

Ager Captus (захоплена земля): на відміну від рухомого майна, земля, відвойована у ворога (ager captus ex hostibus), зазвичай не ставала приватною власністю, а була включена до складу державної власності як ager publicus. Римська держава розпоряджалася цією землею різними способами, виділяючи ділянки римським громадянам або ветеранам (assignatio), створюючи колонії, продаючи її (ager quaestorius), здаючи в оренду або іноді дозволяючи корінним мешканцям залишатися як орендарі, сплачуючи данину (ager stipendiarius) [3].

У римській практиці існувало чітке розмежування між долею захопленої землі та рухомого майна. Рухома здобич (praeda) часто підлягала негайному вилученню, розподілу між солдатами або продажу, функціонуючи як пряма винагорода та ресурс для фінансування воєнних зусиль. Земля (ager captus), навпаки, переходила до складу ager publicus, що відображало її довгострокове стратегічне та економічне значення для колонізації, розселення ветеранів, отримання державних доходів та зміцнення римської влади. Таке диференційоване ставлення підкреслює державоцентричну стратегію, спрямовану на територіальне розширення та контроль, що різко контрастує із сучасними нормами МГП. Сучасне законодавство суворо забороняє анексію, наголошує на тимчасовому характері адміністрації окупанта та обмежує права окупанта на майно, часто дозволяючи лише користування.

Перехід від концепції прийняття здобичі (ius praedae) до сучасних норм відбувався поступово, під впливом нових парадигм, зміною етики та моралі. Хоча римське право містило обмеження (bellum iustum, повага до res sacrae), його положення часто дозволяли набуття прав на майна як право переможця. Сучасне МГП принципово змінює цю ідею на захист цивільних осіб та об'єктів, а знищення, захоплення або привласнення є винятком, що суворо регулюється сукупним застосуванням принципів розмежування, пропорційності та військової необхідності. Більше детально зазначені принципи відображені у ст.ст. 23, 46, 47, 53, 55 та 56 Гаазького регламенту 1907 р., ст.ст. 53 та

147 Женевської конвенції IV 1949 р., ст.ст. 52, 53, та 54 Додаткового протоколу I (1977 р.) та Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р.

Сучасне МГП не лише забороняє незаконне знищення та вилучення майна, але й закріплює заборону мародерства, необхідність відшкодування збитків та притягнення до відповідальність.

Міжнародні організації та уряд України задокументували руйнівні та масштабні збитки по всій країні. Ситуація в Україні яскраво ілюструє різноманітні способи впливу на майно в сучасних конфліктах. Це охоплює не лише руйнування, що є безпосереднім результатом бойових дій, а й систематичне, масштабне пограбування та використання квазіправових адміністративних заходів окупаційними силами для привласнення майна.

Фундаментальна відмінність між нормами римського права та сучасною позицією полягає у вихідній точці та загальній меті. Римське право, в контексті bellum iustum, дозволяло захоплення ворожого майна як законне право переможця, хоча й існували обмеження (наприклад, щодо res sacrae або дій in bellum nefandum). Сучасне МГП, навпаки, виходить з принципу захисту цивільного населення та цивільних об'єктів.

Розмежування римського права між res sacrae, res publicae та res privatae визначало специфіку вилучення та передачі права власності. Сучасне МГП розрізняє цивільні об'єкти, військові цілі, культурні цінності та об'єкти, необхідні для виживання, головним чином для визначення обсягу захисту від нападу.

Ставлення до землі та рухомого майна також демонструє розбіжності. Рим систематично включав захоплену землю (ager captus) до державної власності із стратегічних цілей, тоді як рухоме майно легше розподілялося або продавалося. Сучасне законодавство прямо забороняє анексію та розглядає окупаційну державу як тимчасового адміністратора з обмеженими правами, зокрема щодо нерухомого державного майна. Римська концепція praeda різко контрастує з абсолютною забороною грабунку в сучасному МГП.

Дослідження ідей римського права до майна воєнного часу може запропонувати цінні перспективи щодо викликів, з якими стикається Україна.

Важливість правової категоризації: ретельна класифікація прав у римському праві підкреслює незмінну важливість чітких юридичних

понять у визначенні долі майна в умовах конфлікту. Римська система продемонструвала, що те, як майно було юридично класифіковано (священне, державне, приватне, вороже), впливало на його долю. Ефективність сучасного захисту в рамках МГП та національних схем компенсації (таких як Закон 7198) залежить від чіткого застосування визначень – розмежування цивільних об'єктів від військових цілей, визначення культурних цінностей та уточнення статусу майна на тимчасово окупованих територіях та у зонах активних бойових дій. Державний контроль проти індивідуальної відповідальності: римська диференціація між державним привласненням землі та індивідуальним захопленням рухомого майна підкреслює проблему розмежування дій, які спонсоровано державою, від індивідуальних неправомірних дій. Вирішення питань порушення права власності вимагає розмежування між систематичним, державно спрямованим привласненням та актами індивідуального грабунку солдатами. Принцип реституції: чоча postliminium суттєво відрізнявся від сучасної реституції, його існування демонструє давнє юридичне визнання необхідності усунення певних наслідків війни та відновлення прав осіб (в тому числі, майнових) до їхнього попереднього становища після повернення територій до законної влади. Проблема масових претензій: римська адміністрація зіткнулася з труднощами в управлінні та розподілі величезних ділянок завойованих земель. Впровадження справедливих, ефективних та доступних систем реституції майна або компенсації після масового руйнування та переміщення є надзвичайно складним. Незмінна потреба в праві: саме існування римських норм, що регулюють власність у воєнний час демонструє фундаментальну суспільну потребу створити форму правового порядку під час війни. Римське право служить історичним свідченням наполегливих зусиль використовувати правові рамки для управління руйнівними наслідками збройного конфлікту для власності, навіть попри те, що зміст та етична основа цих законів змінюються.

Спроба виправдати сучасні дії на основі римського досвіду створює ризик ігнорування вирішальної правової та етичної еволюції, потенційно легітимізуючи застарілі або заборонені практики. Тому «уроки» з Риму повинні бути винесені на концептуальному рівні, зосереджуючись на повторюваних правових проблемах та структурних підходах, а не на конкретних матеріальних нормах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Domingo R. The law of property in ancient Roman Law. SSRN. 2017. 27 p. URL: https://doi.org/10.2139/ssrn.2984869

2. Dederer H.-G. Enemy Property. Oxford Public International Law. URL:https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e294

3. War and Reprisals. The Medieval Foundations of International Law. 2021. P. 441–589. URL: https://doi.org/10.1163/9789004447127_006

Токарева Віра Олександрівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права Національного університету
«Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ

Ступінь та якість втручання фізичної особи в процес прийняття рішення є провідним чинником для визначення, того чи є система прийняття рішень повністю або частково автоматизованою. Залежно від ступеня та якості втручання суб'єкта у процес прийняття рішення можна розрізняти системи: повністю автоматизованого прийняття рішень, які не залежать від участі фізичної особи та частково автоматизовані, із остаточним прийняттям рішення особою. Слід також приймати до уваги чи здійснює фізична особа перевірку попереднього рішення та рекомендації системи, чи має особа можливість прийняти рішення яке не суперечить рекомендації системи, чи може особа приймати до уваги додаткові чинники, крім наданих системою.

Слід звернути увагу, що компанія яка застосовує автоматизацію має бути обізнана про ступінь автоматизації під час прийняття рішення у системі та вести облік таких операцій відповідно до Регламенту ЄС 2016/679 [1]. Компанії зобов'язані передбачати у документах, щодо управління ризиками, характер участі суб'єкта та ступінь застосування технології автоматизованої обробки прийняття рішення. Застосування систем може бути обумовлено інструментальними характером її застосуванням, для підвищення ефективності, із остаточними прийняттям рішення фізичною особою та для прийняття виключно автоматизованого рішень.

Внутрішні документи компанії мають передбачати порядок та випадки застосування технології автоматизованого прийняття рішень, чинник які має приймати до уваги суб'єкт прийняття рішень, перед остаточними прийняттям. Наприклад, під час працевлаштування, автоматизована система може приймати до уваги такі характеристики, як: вік, фах, трудовий стаж на посаді тощо. В свою чергу, остаточне прийняття рішення, щодо прийняття на роботу приймається суб'єктом, який оцінює інші навички здобувача (які можуть бути не міститись в анкеті), такі як емоційний інтелект, володіння спеціальною термінологією тощо. В даному випадку, має місце часткова автоматизація, коли суб'єкт прийняття рішення може тлумачити попереднє рішення автоматизованої системи перш ніж прийняти остаточне та застосувати до конкретної особи. Слід звернути увагу, що участь суб'єкта прийняття рішення у процесі прийняття рішення має нести не номінальний характер.

У таких сферах як фінанси, судочинство, працевлаштування, рішення прийняте із застосуванням автоматизованої системи може породжувати істотні правові наслідки, впливати на правовий статус фізичної особи та здійснення нею прав. Наприклад, призначення та отримання соціальної допомоги, пільг, видача кредиту, може істотно впливати на матеріальне становище фізичної особи та нести істотні юридичні наслідки.

Прикладами значних наслідків для суб'єкта також слід навести, відмову від онлайн-заявки на отримання кредит або працевлаштування без втручання фізичної особи, коли у процесі підбору персоналу компанія приймає рішення про проведення співбесід з певними учасниками виключно на основі результатів, отриманих під час онлайн-тестування здібностей здобувачів.

Прикладом застосуванням автоматизованих систем із незначним впливом на фізичну особу, можна назвати рекомендації для перегляду публікацій, прослуховування музики, реклами, які ґрунтуються на попередніх виборах користувачів.

У зв'язку з ризиком порушення прав людини, Регламент ЄС 2016/679 вимагає від суб'єктів господарювання не приймати рішення стосовно фізичних осіб, які засновані виключно на автоматизованій обробці персональних даних, тобто прийняття рішення системою ШІ, саме у сферах які несуть юридично значущі наслідки для суб'єкта. Для того, щоб запобігти такій практиці на контролера даних, покла-

дено обов'язок використовувати автоматизовану процедуру спільно з остаточним прийняттям рішення людиною. Контролер зобов'язаний вжити заходи для запобігання прийняття рішень, заснованих на даних про расу, етнічне походження, політичні переконання, релігію, членство у профспілковій організації, генетичних схильностях, стану здоров'я або сексуальної орієнтації (п. 71 Преамбули). Слід зазначити, що дане положення Преамбули передбачає не виключення обробки спеціальних категорій персональних даних, а саме недопущення прийняття рішення на основі таких даних, означене обумовлено технологічною специфікою обробки великих масивів даних, які не передбачають можливість виключення категорій даних із усього масиву інформації, водночас дозволяють не брати до уваги певні дані на етапі їх аналізу та прийняття рішення.

Відповідно до п. 71. Преамбули Регламент ЄС 2016/679 допускає прийняття рішень, заснованих на автоматизованій обробці, якщо це безпосередньо дозволено законодавством ЄС або держав-членів, суб'єктом якого є контролер, включаючи моніторинг шахрайства та ухилення від податків, запобіжних заходів, які провадяться відповідно до законодавства для забезпечення безпеки та надійності послуг, що надаються контролером, або необхідно для укладання чи виконання договору між суб'єктом даних і контролером, або коли суб'єктом даних було надано пряму згоду.

З метою забезпечення прав людини під час автоматизованого профілювання та прийняття рішень, які спричиняють юридично значущі наслідки ст. 22 Регламенту ЄС 2016/679 та ст. 11 Директиви про захист даних у кримінальних провадженнях 2016/680 [2], передбачає положення, покликані захистити фізичних осіб та суворо передбачає умови, при яких дозволяється використання системи алгоритмів при прийнятті рішень. Компанії мають право використовувати системи алгоритмів при прийнятті рішень лише у випадках, якщо це: необхідно для укладання або виконання договору; дозволено законодавством ЄС або держав-член, що застосовується до контролера даних; надана згода особи.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що, наразі, вже широко застосовуються повністю автоматизовані системи прийняття рішень у різних сферах. Водночас, у таких сферах де рішення може нести істотні юридичні наслідки, законодавство ЄС вимагає прийняття остаточного рішення фізичною особою та інформування особи про

автоматизацію окремих процесів. Дане положення покликано забезпечити недопущення порушення прав людини в умовах поширення застосування систем аналітики великих даних та автоматизації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Regulation EU 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection on natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data and repealing Directive 45/46/EC (General Data Protection Regulation). European Parliament and Council of Europe. https://eur-lex.europa.eu/legal- URL: content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679

2. On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing council framework decision. Directive (EU) 2016/680. The European Parliament and The Council. 27 April 2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016L0680

Бойченко Ростислав Сергійович
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету«Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Праве регулювання права приватної власності в Україні виходить з Конституції України, ЦК України та інших законодавчих актів. Головним принципом стосовно права приватної власності виступає захист приватної власності, закріплений у статтях 13, 41 Конституції України. Це означає, що кожен має право на приватну власність, володіти, користуватися та розпоряджатися нею.

Праве регулювання права приватної власності передбачає встановлення юридичних правил, які забезпечують захист та здійснення права власності на майно фізичними та юридичними особами. Це включає Конституцію, Цивільний кодекс та інші закони, що регулюють набуття права власності, використання та розпорядження май-

ном, а також відповідальність за порушення права приватної власності.

Конституція України гарантує право на приватну власність та захист від її беззаконного відчуження, а також право на володіння, користування та розпорядження майном. У свою чергу ЦК України встановлює основні засади, норми та правила цивільно-правових відносин, включаючи відносини власності, а також регламентує питання набуття, припинення та передачі прав на майно. Водночас, законодавство про державну реєстрацію прав регламентує процедуру реєстрації прав на нерухоме майно, що забезпечує публічність та юридичну силу таких прав. Разом із тим, законодавчі акти стосовно земельних відносин, регулюють правові аспекти власності на земельні ділянки, включаючи їхнє придбання, використання та розпорядження. У свою чергу, норми про захист прав власності, встановлюють механізми захисту прав власності у разі їх порушення, включаючи судові та інші засоби захисту.

Стосовно ж інших аспектів правового регулювання права приватної власності, то правове регулювання також включає: обмеження права власності, тобто законодавство може встановлювати обмеження на використання та розпорядження майном на користь суспільства, наприклад, при використанні землі з метою будівництва або захисту навколишнього середовища; відповідальність за порушення прав власності, тобто встановлено заходи відповідальності за незаконне використання майна, порушення прав власності та інші порушення; судовий захист прав власності, тобто суди розглядають спори щодо права власності та забезпечують його захист [1, с. 144–150].

Правовий захист приватної власності в умовах обмежень та воєнних дій зберігається, хоча можуть бути запроваджені тимчасові обмеження, пов'язані з необхідністю забезпечення безпеки та стабільності.

В умовах воєнних дій правовий захист приватної власності ґрунтується на принципах міжнародного права, національного законодавства і, за необхідності, на спеціальних нормативних актах, які приймає країна, яка перебуває у стані війни. Загалом право приватної власності має дотримуватися, хоча й можуть бути введені винятки для забезпечення військових потреб або громадської безпеки.

Підписавши 1 серпня 1975 року в Гельсінкі Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі [3], європейські держави

визнали непорушність їхніх кордонів і взяли на себе зобов'язання утримуватися від будь-яких дій, що становлять застосування сили або загрозу силою, а також визнали неприпустимим перетворення території один одного в об'єкт військової окупації чи інших прямих чи непрямих заходів застосування сили з порушенням міжнародного права, чи об'єкт придбання з допомогою таких заходів чи загрози їх здійснення. Країни Європи проголосили принцип, згідно з яким жодна окупація чи придбання такого роду не визнаватиметься законними.

Події у Криму у лютому – березні 2014 року та окупація частини території України Російською Федерацією протягом 2014–2022 років, та подальша тимчасова окупація території України після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році на територію України, виступає прикладом масштабного порушення положень та принципів Заключного Акту у Європі.

У відповідності до положень статті 1 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, визначено захист власності, то як: «кожна фізична чи юридична особа має право на повагу до своєї власності; ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як на користь суспільства та на умовах, передбачених законом та загальними принципами міжнародного права» [4].

Військовий стан створює унікальні умови, в яких звичайні механізми захисту права власності можуть бути обмежені або недостатньо ефективні. При цьому, незважаючи на складні обставини, законодавство передбачає низку механізмів захисту права власності, серед яких: судовий захист права приватної власності від його порушення; звернення фізичних та юридичних осіб до правоохоронних органів; використання альтернативних способів вирішення спорів; звернення до міжнародних інституцій за захистом права приватної власності.

Принагідно звернути увагу на те, що в умовах воєнного стану, звернення фізичних та юридичних осіб у міжнародні правові інституції, надає додатковий захист права власності, так-як у відповідності до міжнародного права: заборонено знищувати об'єкти, які необхідні для виживання цивільних осіб, заборонено грабувати майно цивільного населення, а також не можуть бути об'єктом нападу цивільні об'єкти.

Однак, як показує практика останніх років, РФ не дотримується вимог міжнародного права, так-як знищує об'єкти цивільної інфраструктури, знищує будинки, квартири, інше майно, яке належить

українцям на праві приватної власності (повне зруйнування будинків у населених пунктах (наприклад Маріуполь, Бахмут, Торецьк, Авдіївка, тощо), та вчиняє дії, пов'язані із мародерством тощо (наприклад Буча, Ірпінь, тощо).

Крім того, відповідно до міжнародного гуманітарного права, окупант повинен поважати приватну власність.

Серед злочинів у Криму та на сході України Міжнародний кримінальний суду виділив такі: незаконне присвоєння майна, позбавлення права на справедливий суд, знищення цивільних об'єктів, тортури, а також сексуальні та ґендерні злочини [2, с. 171–176].

Згідно з правовими позиціями ЄСПЛ, держава-окупант (іншими словами, держава, яка здійснює ефективний контроль) несе відповідальність за все, що відбувається на контрольованій ним території.

Позитивними для України можна вважати рішення ЄСПЛ у справах «Хлєбік проти України» [5] та «Цезар та інші проти України» [6]. У цих рішеннях ЄСПЛ зазначив, що Україна не може відповідати за порушення Конвенції, оскільки не контролює певні території.

Україна має впровадити у систему захисту права власності нові механізми, які нададуть потерпілим фізичним та юридичним особам можливість скористатися доступною процедурою відновлення права приватної власності або отримання адекватної компенсації за втрачене, знищене або пошкоджене майно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корнєєв Ю. В. Правове регулювання права приватної власності на земельні ділянки в Україні. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2016. № 2. 144–150.

2. Коруц У. З. Розслідування міжнародним кримінальним судом воєнних злочинів росії в Україні. Міжнародне право. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 34 (73) № 1 2023. 171–176

3. Мартинов А. Ю. Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ). Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2010. – 728 с.

4. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ратифікація від 17.07.1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

5. Рішення ЄСПЛ від 25.07.2017 у справі СПРАВА «Хлєбік проти України». (Заява № 2945/16) // URL: https://rm.coe.int/case-of-khlebik-v-ukraine-1-ukr-ed/1680738311 .

6. Рішення ЄСПЛ від 13.02.2028 «Цезар та інші проти України» (Tsezar and Others v. Ukraine), заява № 73590/14 // URL: https://rm.coe.int/country-factsheets-ukraine/1680a1ba75

Боярчук Михайло Вікторович
аспірант кафедри цивільного права
Національно університету «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИПИ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ЯК ІДЕЇ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Принципи римського права розглядаються багатьма науковцями, як базові правові уявлення та норми, що склали основу правової системи Давнього Риму і визначали, як мають будуватись приватні правовідносини між людьми. Вони втілювали ідеї справедливості, рівності, добросовісності та правового порядку, а згодом стали джерелом для розвитку цивільного права в європейських державах і багатьох сучасних правових систем.

В умовах воєнного стану питання захисту цивільних прав набуває важливого значення, адже в період повномасштабної війни, велика кількість людей втрачає житло, майно та інші важливі блага. З огляду на це виникає потреба в пристосуванні правового порядку до таких умов та пошуку вірних рішень.

Воєнний стан створює додаткові ризики для порушення прав фізичних та юридичних осіб, ускладнює доступ до правосуддя, а також викликає необхідність перегляду механізмів правового захисту. У цьому контексті звернення до римських правових ідей є не відлунням минулого, а цілком обґрунтованим способом зміцнити правову систему, зробивши її більш людяною, стійкою та здатною ефективно захищати права.

В нинішніх умова використання принципів, що були закладені в римському праві та перевіренні тисячоліттями буде корисним для удосконалення системи захисту цивільних прав. Принципи є актуальними й сьогодні у багатьох європейських державах, їх використову-

ють для удосконалення правового мислення та заповнення прогалин у праві.

До принципів римського приватного права можна віднести такі, як: справедливості, безпеки, вірність слову, довіру, свободу договору, юридичну рівність сторін при укладенні договорів, вільне волевиявлення і майнову незалежність сторін, неприпустимість позбавлення права власності, самозахист поряд із судовим захистом цивільних прав та інтересів; добросовісність і розумність [1, с.10].

Отож, почати хотілось б з принципу справедливості (aequitas). Як зазначала професор В. І. Борисова, загальним принципом римського приватного права є принцип справедливості (aeguitas), тобто здійснення своїх прав і виконання зобов'язань на законних та чесних підставах [1, с. 9]. У римському праві даний принцип розглядається, як універсальним інструментом, що дозволяє поєднати стабільність правової системи з її адаптивністю та гуманністю. Принцип справедливості в римському праві переважно застосовувався задля досягнення справедливого вирішення спору або ж ситуації яка виникала, в той час коли вирішення відповідно до закону не могло дати правильне та неупереджене рішення. В наш час даний принцип активно використовується багатьма судами на міжнародному рівні, тому що він дозволяє приймати рішення не лише відповідно до закону, але й виходячи з конкретної ситуації яка виникла.

В умовах воєнного стану, виникає багато спірних ситуації, де достатньо складно вирішити спір тільки спираючись на норму законодавства, а використання принципу справедливості може покращити ситуацію шляхом адаптації права до особливих умов. Особливо це стосується справ де формальні процедури не враховують воєнний стан. Саме тому у контексті воєнного стану звернення до принципу справедливості задля захисту своїх прав має особливе значення.

Прикладом де можна застосувати даний принцип можуть бути ситуації коли людина з інвалідність не змогла вчасно пройти до укриття і цим самим порушила правила евакуації, за що вона може понести відповідальність. В таких ситуаціях необхідно виходити з того, що вона не могла це зробити фізично через інвалідність і тому використання принципу справедливості буде доречним та необхідним.

Також слід звернути увагу на те, що на сьогоднішній день можна побачити на практиці Верховного Суду України застосування принципу справедливості. Передусім це стосується справ про захист жит-

лових прав та прав на компенсацію за зруйноване майно. І на мою думку застосування даного принципу є вважливим і після закінчення війни.

Далі необхідно розглянути принцип гуманності (humanitas), в римському праві він розглядається, як ідея, згідно з якою правові норми мають застосовуватись із повагою до людської гідності, співчуттям та справедливістю. Іншими словами, навіть у межах суворого закону римське правосуддя прагнуло діяти по-людськи, враховуючи обставини життя та моральні цінності. Даний принцип набуває особливого значення в умовах війни, адже він забезпечує баланс між суворість закону та потребами людини. У римському праві принцип humanitas закликає до милосердя та прояву людяності до всіх учасників спору.

Принцип гуманності можна застосовувати для захисту цивільних прав, зокрема в справах, що стосуються компенсації за втрачене майно. Його реалізація здійснюється шляхом надання допомоги постраждалим особам таким чином, щоб ця допомога була рівною для всіх. Також є необхідність запровадження правових механізмів для спрощеного доступу до допомоги, щоб всі групи населення мали можливість її отримати.

Ще одним принципом про який варто заначити є принцип дотримання договорів (Pacta sunt servanda). Даний принцип є одним з фундаментальних принципів, як римського приватного права, так і сучасного цивільного. Сутність цього принципу полягає в обов'язковості виконання всіх умов договору, який сторони підписали. Саме тому принцип pacta sunt servanda гарантує стабільність та надійність правовідносин. В римському праві принцип дотримання договорів поширювався на всі договірні правовідносини, дотримання цього принципу розглядалося, як прояв доброчесності та довіри.

Найбільш актуальним даний принцип стає в умовах воєнного стану, коли надійність договорів слугує основою для захисту прав. Дотримання договорів в умовах війни допомагає зберегти баланс між обов'язком і реальністю та адаптувати договори до нових умов без порушення прав сторін. Так, наприклад кредитні договори, укладені до початку війни, залишаються чинними, але в той же час банки можуть надавати певні пільги без порушення основного зобов'язання. Також це може стосуватися догорів оренди та підряду, коли внаслідок бойових дій майно постраждало, в таких випадках договір не повинен припиняти дію, а лише зміняться умови договору, адаптуючи їх

до нових умов. Тому дотримання принцип pacta sunt servanda є дуже важливим для захисту цивільних прав та забезпечення правопорядку.

На останок хотілося підкреслити важливість, ще одного принципу в контексті захисту цивільних прав в умовах воєнного стану, це принцип безпеки. Він визначається як «впевненість у тому, що право переможе в боротьбі з кривдою» і «розпізнаваність і передбачуваність правових наслідків, спричинених певною сукупністю фактів»[3, с.70]. В римському праві принцип безпеки (securitas) уособлював стабільність, передбачуваність і захищеність від будь-якого посягання на права інших осіб.

Важливість даного принципу в сучасних умовах полягає наданні певної правової стабільності і передбачуваності подій, які можуть виникнути, що в свою може дати людям впевненість у завтрашньому дні.

Принцип безпеки може допомогти покращити систему допомоги постраждали внаслідок бойових дій, через запровадження чіткого алгоритму дій для отримання правової допомоги в таких ситуаціях. На практиці це може бути створення онлайн платформ для надання юридичних консультацій, де постраждалі особи зможуть отримати поради для кращого захисту свої прав.

З усього вище викладеного можна сказати, що принципи римського права під час воєнного стану стають актуальними, адже вони допомагають зберегти правовий порядок та надати необхідну підтримку в захисті цивільних прав. Принципи можуть і повинні бути використанні для вдосконалення системи захисту цивільних прав в умовах війни, вони можуть внести великий вклад у вирішення правових проблем в умовах війни. Отже, принципи римського права є основою правової культури і їх застосування для удосконалення системи захисту цивільних права в умовах воєнного стану дозволить уникати правового свавілля та зберегти довіру громадян, що є актуальним на сьогоднішній день.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Основи римського приватного права підручник за загальною редакцією В. І. Борисової та Л. М. Баранової Харків «Право» 2008. 10

2. Основи римського приватного права підручник за загальною редакцією В. І. Борисової та Л. М. Баранової Харків «Право» 2008. 9

3. Орел В. А., Засадничі принципи римського права та їх зв'язок із юридичною аргументацією. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 70

4. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2019. 296 с.

5. Римське право : підручник / О. А. Підопригора, Є. О. Харитонов. 4- те вид. К. : Юрінком Інтер, 2014. 525 с.

6. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Концепт «приватне право» та проблеми його реалізації. Часопис цивілістики. 2021. № 41.

Гнатенко Сергій Сергійович

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету«Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ

Сьогодні в Україні розвиток транспортної сфери направлений на реалізацію інтенсивних підходів, з одночасною інтелектуалізацією її організації. Це дозволяє забезпечити повніше використання ресурсів транспортної інфраструктури, отже, призводить до розширення спектру транспортних послуг з одночасним підвищенням якості.

Основними нормативними актами, які регулюють діяльність перевізників транспортними засобами пасажирів в Україні, є Закони України «Про транспорт», «Про автомобільний транспорт» [4], «Про залізничний транспорт», «Про внутрішній водний транспорт» тощо. Зазначені законодавчі акти встановлюють визначені вимоги до діяльності перевізників.

Також, Законом України «Про автомобільний транспорт» запроваджено категорію перевізників, таку як: «автомобільний самозайнятий перевізник, під яким розуміють фізичну або юридичну особу, яка здійснює перевезення пасажирів на комерційній основі або за власні кошти» [4].

Перевезення пасажирів та інформаційний простір тісно пов'язані. Перевізники зобов'язані забезпечувати пасажирів інформацією про маршрути, розклади, тарифи, а також про місця розташування зон об-

слуговування. Інформація допомагає пасажирам планувати поїздки, вибирати оптимальні маршрути та уникати затримок.

Для реалізації зазначеного напряму створюється інтелектуальна транспортна система (далі – ІТС) як симбіоз технологій двох видів: транспортних та інформаційно-телекомунікаційних [3, С. 80–86]. Передбачається, що основний функціонал ІТС буде пов'язаний із безперервним автоматизованим керуванням різнорідною транспортною інфраструктурою, різнохарактерними транспортними потоками та мультимодальними перевезеннями пасажирів та вантажів. До ключових елементів ІТС [5, С. 230–237] входить інформаційна підсистема, що забезпечує вирішення прикладних транспортних завдань.

Інформаційний базис для вирішення завдань управління в ІТС представляється у вигляді інтегрованої освіти, яку розуміють як єдиний інформаційний простір (далі – ЄІП) ІТ Його особливості визначаються специфікою предметної області, що виражається такими факторами: динамічності транспортної сфери, що проявляється змінюваністю її структури (протягом тривалого періоду) та стану (у кожний момент часу); численними та різноманітними джерелами інформації про стан керованих об'єктів (транспортних засобів, об'єктів транспортної інфраструктури тощо); децентралізацією управління, обумовленої різнохарактерними модами у транспортній системі, їх географічним розмахом, відмінностями у стратегії поведінки об'єктів керування тощо.

Зазначені фактори визначають основні вимоги до ЄІП ІТС: адаптованість власної структури до обстановці, що складається, а також мінливість структур і значень накопичуваних і збережених даних; здатність акумулювати великі обсяги даних різних форматів та типів; розподілений характер розміщення акумуляторів даних на території значної за площею [1, С. 67–70].

За аналогією з іншими інформаційними системами загальними вимогами до ЄІП ІТС слід вважати такі: достовірність, надійність та безпека даних; оперативність надання даних за запитами споживачів (користувачів та прикладних процесів); ергономічність засобів відображення даних (поле даних, поле інформації, поле знань); відмово- та катастрофостійкість інформаційного простору; модульний характер організації інформаційного простору; гнучкість та відкритість інформаційного простору (як здатність до модернізації апарат-

но-програмних засобів та до нарощування власних можливостей) [6, С. 416–450].

В основу організації ЄІП мають бути покладені такі принципи: системності – визначає необхідність формування ЄІП як цілісної освіти, здатної задовольняти інформаційні потреби прикладних процесів та користувачів (у межах їх повноважень) незалежно від їхнього статусу (організатори перевезень, екіпажі, пасажири тощо); відповідності архітектури ЄІП архітектурі ІТС – інформаційний простір має бути побудований таким чином, щоб інформацією були забезпечені всі прикладні процеси та користувачі ІТС; при цьому не йдеться про обов'язкове топологічній відповідності структур транспортної системи та інформаційного простору [2, С. 106–112].

Прозорість встановлює, що прикладний процес або користувач не повинні бути пов'язані уявленням про місце розташування необхідних інформаційних одиниць в інтегрованому просторі, а всі операції, пов'язані з наданням цих одиниць, повинні виконуватись автоматично; комплексного використання різних технологій накопичення та обробки інформації – зумовлює свободу вибору технологій для забезпечення інформацією прикладних процесів чи користувачів конкретної моди ІТ

Водночас усі застосовувані технології та засоби їх реалізації повинні мати взаємне сполучення; інтерпретованість інформації – означає умова обов'язковості надання інформації користувачу в загальноприйнятій формі або в термінах його (користувача) предметної області, а прикладного процесу – у необхідному форматі.

Таким чином, створення ІТС направлено на дієве впровадження інформаційних технологій для покращення ефективності, безпеки, комфорту та екологічності транспортних процесів перевезення пасажирів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз проектів розвитку інтелектуальної транспортної системи при організації вантажних перевезень. О. Клюєв та ін. Логістичне управління та безпека руху на транспорті: збірник наукових праць науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених., 1–2 грудня 2020 р., м. Рубіжне (Луганська обл.) / Міністерство освіти та науки України; СНУ ім. В. Даля. Сєвєродонецьк, 2020. 67–70.

2. Інтелектуальні транспортні системи в Україні / А. Р. Гайков, О. П. Євсєєва, О. В. Баранов, В. Ю. Баранов. Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»

: зб. наук. пр. Темат. вип. : Автомобіле- та тракторобудування. Харків : НТУ «ХПІ». 2014. № 9 (1052). 106–112.

3. Клюєв О. Розвиток інтелектуальних транспортних систем. Вісник машинобудування та транспорту № 2(18), 2023. 80–86

4. Про автомобільний транспорт. Закон України від 5 квітня 2001 року № 2344-III (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 22, ст. 105. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text

5. Рудзінська О. В., Беззуб Я. В., Шумляківський В. П. Процеси розвитку автотранспортних технологій в інтелектуальних транспортних системах. Вісник Житомирського державного технологічного університету. № 2(77). 230–237.

6. Чередніченко, О., & Валацкене, А. (2022). Інтелектуальні транспортні системи як інструменти управління транспортними потоками (на прикладі м. Києва). Містобудування та територіальне планування, (80), 416–450

Гнатюк Дмитро Володимирович
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Акт дарування у цивільному праві розглядається як безоплатне надання однією особою майна іншій особі у формі подарунка. Такий акт може охоплювати широкий спектр дій – від вручення символічного сувеніру до передачі об'єктів, що підлягають державній реєстрації, зокрема нерухомого майна (наприклад, будинку чи квартири). Залежно від характеру дарування та правового режиму майна, договір дарування може бути укладений як в усній, так і в письмовій формі.

Відповідно до положень чинного законодавства, дотримання письмової форми є обов'язковим у випадках, коли: 1) сторони домовляються про передачу дарунка у майбутньому; 2) предметом дарування виступає майно, право власності на яке підлягає обов'язковій державній реєстрації.

Розірвання договору дарування, у правовому сенсі, означає скасування правовідносин, встановлених таким договором, і повернення об'єкта дарування первісному власнику. Особливості розірвання за-

лежать від форми укладення правочину, його змісту, а також юридичної природи самого майна. Найбільші труднощі виникають у випадках, коли об'єктом дарування є нерухоме майно, оскільки правовий режим такого майна передбачає реєстрацію права власності у відповідному державному реєстрі.

У разі, якщо перехід права на нерухомість уже зареєстровано, відкликання або скасування договору дарування потребує наявності суттєвих документально підтверджених підстав. У таких ситуаціях ініціювання розірвання договору набуває характеру окремої юридичної процедури, метою якої є поновлення попереднього статусу сторін у правовідносинах.

Таким чином, договір дарування згідно з частиною першою статті 717 Цивільного кодексу України передбачає передачу однією стороною майна у власність іншій стороні на безоплатній основі, тобто без отримання будь-якої компенсації чи зустрічного надання [1].

Серед ключових підстав, що дозволяють ініціювати розірвання договору дарування, зокрема договору щодо нерухомого майна, у тому числі укладеного між близькими родичами, законодавством передбачено наступні:

Смерть дарувальника або обдаровуваного до настання строку виконання зобов'язання щодо передачі майна за договором дарування на майбутнє [2]. Згідно з частиною третьою статті 723 ЦК України, у разі смерті однієї зі сторін до моменту фактичної передачі майна та настання обумовленого строку, зобов'язання вважається припиненим.

Вчинення обдарованим умисного кримінального правопорушення проти дарувальника або членів його сім'ї. Якщо обдарований здійснив злочин (наприклад, замах на життя чи здоров'я дарувальника або близьких родичів), що спричинив тяжкі наслідки або смерть потерпілих, це є підставою для судового розірвання договору дарування. У випадку смерті дарувальника, відповідна ініціатива щодо розірвання договору може належати його спадкоємцям (ч. 1 ст. 727 ЦК України).

Неналежне користування подарованим майном. Якщо обдарований поводиться з майном таким чином, що це загрожує його збереженню, при цьому воно має для дарувальника істотне особисте (немайнове) значення, дарувальник має право звернутися до суду з вимогою про розірвання договору (ч. 2 ст. 727 ЦК України).

Процедура розірвання договору дарування, зокрема щодо нерухомості, залежить від конкретних обставин, що стали підставою для такого розірвання. Якщо в договорі передбачено можливість його припинення у разі смерті однієї зі сторін до настання визначеного строку, необхідно подати до компетентного органу свідоцтво про смерть та копію договору дарування. На підставі зазначених документів право власності на об'єкт (наприклад, житло) може бути поновлено за дарувальником.

Водночас, смерть обдарованого не тягне за собою автоматичне розірвання договору дарування на майбутнє. Реалізація відповідного права залишається на розсуд дарувальника. Якщо дарувальник не ініціює розірвання договору, майно, передбачене договором дарування, переходить у спадщину до правонаступників (спадкоємців) обдарованого.

Слід звернути увагу на те, що правовідносини, що виникають з договору дарування будь-якого майна, мають специфічний характер, оскільки ґрунтуються передусім на особистій довірі та особистісних зв'язках між дарувальником і обдаровуваним. Саме ця особливість обумовлює існування окремих правових підходів до припинення (розірвання) договорів дарування, які відрізняються від загальних правил, що застосовуються до інших цивільно-правових договорів. Такий правовий підхід підтверджено, зокрема, у постанові Верховного Суду України від 19 травня 2020 року [3].

На сьогодні в Україні склалася надзвичайна ситуація, зумовлена збройною агресією російської федерації, що істотно ускладнила або зробила неможливим виконання окремих договірних зобов'язань. У відповідь на ці обставини Уряд України вживає заходів щодо нормативного врегулювання нових реалій, у тому числі шляхом внесення змін до чинного законодавства. Втім, незважаючи на прийняті заходи, на практиці зберігається значна кількість ситуацій, які можуть бути кваліфіковані як форс-мажорні. У таких умовах багато громадян фактично опиняються в становищі правової невизначеності та залежності від обставин, які не підлягають їхньому контролю.

Згідно з положеннями статті 652 ЦК України, істотна зміна обставин, що існували на момент укладення договору, може слугувати підставою для його зміни або розірвання – за умови, якщо інше не передбачено самим договором або не випливає із природи зобов'я-

зання. Закон визначає зміну обставин як істотну в тому випадку, коли їхнє настільки суттєве перетворення вплинуло б на волевиявлення сторін: з високою ймовірністю договір не був би укладений взагалі або був би укладений на суттєво інших умовах, якби сторони могли розумно передбачити ці зміни.

Форс-мажорні обставини (непереборна сила) можуть становити підставу для істотної зміни обставин, за яких було укладено договір, що, у свою чергу, може спричинити зміну або розірвання відповідного зобов'язання. У результаті зобов'язання може бути або припинено внаслідок розірвання договору, або збережено, але з урахуванням нових умов.

Правове регулювання наслідків істотної зміни обставин традиційно ґрунтується на одному з двох базових принципів договірного права. Перший – це принцип обов'язковості виконання договорів (pacta sunt servanda), який передбачає дотримання сторонами укладених домовленостей незалежно від зовнішніх змін. Другий – застереження про змінність обставин (clausula rebus sic stantibus), що допускає можливість перегляду договірних умов у разі суттєвих змін, які не могли бути передбачені сторонами на момент укладення договору [4].

У правових системах зарубіжних держав передбачено норми, відповідно до яких істотна зміна обставин може слугувати правовим обґрунтуванням для перегляду умов договору. Зокрема, допускається його зміна або розірвання, якщо збереження зобов'язань у первісному вигляді спричиняє надмірні, несправедливі наслідки, що не відповідають принципам добросовісності та справедливості.

Щодо цивільно-правових договорів, слід зазначити, що правові наслідки їх невиконання залишаються переважно аналогічними до тих, що діяли до запровадження воєнного стану. Зокрема, якщо сторона правовідносин зможе довести, що порушення зобов'язання відбулося внаслідок дії непереборних обставин (форс-мажору) – таких як знищення майна, руйнування інфраструктури, неможливість виконання доставки товару тощо – вона може бути звільнена від юридичної відповідальності. В іншому разі відповідальність настає на загальних засадах цивільного права.

У зв'язку з цим, сторонам, які допустили порушення договірного зобов'язання та мають намір у подальшому посилатися на дію форс-мажорних обставин, пов'язаних із збройною агресією або ін-

шими воєнними подіями, рекомендується невідкладно звернутися до Торгово-промислової палати України або відповідної регіональної торгово-промислової палати з метою отримання офіційного підтвердження (сертифіката) про наявність таких обставин у контексті конкретного договору.

Варто наголосити, що до форс-мажорних обставин, згідно з усталеною практикою та правовими підходами, належать: збройні конфлікти, оголошена або неоголошена війна, військова агресія, військові дії, вторгнення, блокади, акти тероризму, диверсії, повстання, масові заворушення, революції, заколоти, піратські напади, дії суспільного ворога, загальна військова мобілізація, військове ембарго, а також загроза або серйозна загроза перелічених подій. Перелік є відкритим і може включати інші події, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язання.

Питання розірвання договорів в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності як один із ключових елементів забезпечення правового порядку та стабільності в державі. Аналіз правової ситуації свідчить про необхідність системного підходу, основними складовими якого мають бути належне документальне оформлення підстав для розірвання договорів, активне використання адвокатських запитів, а також надання всебічної правової підтримки сторонам договірних відносин.

Серед ефективних інструментів правової допомоги варто виокремити письмові юридичні консультації, включаючи можливості дистанційного консультування (зокрема, онлайн-консультацій), які суттєво підвищують доступність правової допомоги в умовах обмежень, викликаних війною.

Гарантування прав сторін договору потребує консолідованої взаємодії органів державної влади, інститутів громадянського суспільства та юридичної спільноти. Проведений правовий аналіз підтверджує необхідність впровадження конкретних організаційно-правових заходів для забезпечення безперервності правовідносин та захисту прав учасників договірних зобов'язань у кризових обставинах. Зокрема, застосування інструментів письмової та онлайн-юридичної допомоги має розглядатися як один із пріоритетних способів правового реагування на виклики воєнного часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання: підручник; за заг. ред. Бичкової. 3-тє вид., змін, та допов. К.: Алерта, 2014. 496 с.

3. Постанова Верховного Суду України від 19.05.2020 у справі № 523/9855/17 URL: https://verdictum.ligazakon.net/analysis

4. Мельник, О. О. Застереження про незмінність обставин договору та форс-мажор у цивільному праві України. Національни й юридичний журнал: теорія та практика. 2016. 2/1 (18). 76–78

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

Демчук Максим Романович

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики
Міжнародного гуманітарного університету

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРВИННИХ ПІДСТАВ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Коли йдеться про набуття права власності, завжди йдеться як про рухоме, так і про нерухоме майно, а під набуттям завжди мається на увазі право власності та речові права.

Порядок використання права власності регулюється Цивільним кодексом.

З аналізу юридичної літератури слідує, що існуючий в українському законодавстві поділ підстав і способів набуття права власності є лише номінальним і навіть зазначені поняття використовуються законодавцем як синоніми [9].

Багатьма з сучасних юристів термін «спосіб» використовується лише для того, щоб розмежувати на початкові та похідні способи набуття права власності [3, С. 119–133].

Серед існуючих точок зору на цю проблему на увагу заслуговує думка І. А. Спасибо, яка полягає у наступному: «відмінність початкових (первісних) та похідних способів набуття права власності умож-

ливлює відмінність понять підстави виникнення права власності, тобто титулів власності, або правопороджуючих юридичних фактів, та способи набуття права власності, тобто правовідносин, що виникли на основі існуючих юридичних фактів» [5, С. 72–75].

Зазначені дефініції не дозволяють чітко усвідомити, в чому суть правовідносин, які виникають на основі певних юридичних фактів, а також. аналізованими поняттями у наступному тексті цієї роботи не розкривається.

Правильний підхід до розгляду поняття «способи набуття права власності» бачиться через характер фактичних дій, набуття права власності без вчинення яких не надається можливим.

Вчинення певного роду фактичних дій набуття права власності необхідне, але недостатньо. Наприклад, передача речі як така не дає змоги говорити про виникнення права власності. Вона може відбуватися і з інших угод, які з переходом права власності не пов'язані, наприклад, тимчасове користування. Право власності може виникнути лише тоді, коли в основі передачі речі лежить юридичний факт, який виступає як підстава набуття права власності. У зв'язку з цим, щоб придбати право власності, необхідна сукупність способів і підстав.

Способи набуття права власності у цивільному праві традиційно поділяють на початкові та похідні. Значення даної класифікації з погляду теорії та практики полягає у різних підходах до визначення правового становища набувача, яке залежить від способу набуття права власності.

Так, якщо похідний спосіб лежить в основі набуття права власності (наприклад, успадкування або цивільно-правова угода), то до нового власника переходять права в тому ж обсязі, у якому вони належали його попереднику, оскільки ніхто не може передати іншому більше прав, ніж сам має, за винятками, встановленими законодавством.

Науковцями пропонуються різні критерії з метою розмежування способів набуття права власності. Деякі фахівці вважають, що право власності при похідних способах набувається за згодою набувача і волею колишнього власника, а за початкових, уперше чи незалежно від волі власника, що свідчить про необхідність брати в основу волю попереднього власника [10, С. 16–19].

Прикладом, на думку окремих науковців: «первісні методи характеризуються тим загальним їм моментом, що де вони пов'язані з во-

лею попереднього власника, оскільки такого взагалі немає або його воля не береться до уваги; похідні методи характеризуються тим, що право власності набувається лише з волі попереднього власника і з дозволу нового набувача» [4].

Разом з тим практично зустрічаються випадки, коли зазначений критерій не працює, наприклад, при примусовому припинення права власності в попереднього власника (звернення стягнення майно за зобов'язанням власника (стаття 346 ЦК України)). У цій ситуації права переходять до набувача у тому ж обсязі, у якому вони мали місце у колишнього власника, оскільки підстав для припинення обтяжень тут не виникає.

Під похідними методами, на думку Л. М. Тимченка, розуміються «способи набуття права власності особою, які гуртуються на праві попереднього власника» [7, С. 244–246]. Можливість похідного набуття права власності за відсутності вираженої волі попереднього власника автором допускається, але винятково за наслідуванням. В інших випадках, як стверджує Л. В. Козловська, право власності при його похідному набутті має передаватися від уповноваженої власником особи або від самого власника [2, С. 143–151].

Інші автори як критерій розмежування способів набуття права власності пропонують використовувати правонаступництво, то як: «правонаступництво є перехід суб'єктивного права (у широкому значенні також правового обов'язку) від однієї особи до іншої (правонаступника) у порядку похідного правонабуття (у відповідних випадках – похідного набуття правового обов'язку)» [6, С. 109–114]. Відповідно до даного критерію способи, у яких перехід права власності походить від однієї особи до іншої, називають похідними, а ті, за яких права нового власника не залежать від прав колишнього або такого взагалі не існувало, до початкових способів набуття права власності.

Видається, що найбільш обґрунтованою є думка, згідно з якою похідне набуття права власності відбувається у разі, коли є залежність права набувача від права попередника.

Розглянувши різні точки зору на критерії розмежування способів набуття права власності, вважаємо найбільш правильним і таким, що відповідає дійсності критерій правонаступництва, оскільки він дозволяє з більшою впевненістю і точністю відносити різні способи набуття права власності як до початкових, так і до похідних.

Виходячи із зазначеного критерію, необхідно виділити конкретні способи набуття права власності.

Однією з найбільш поширених точок зору є думка про те, що: «способи набуття права власності є фактичними діями, внаслідок яких особа набуває права власності. Ці дії повинні мати чіткий явно виражений характер, що дозволяє зрозуміти реальні наміри особи набути права власності» [8, С. 80–84].

Останнім часом способи набуття права власності дедалі частіше стали розкриватися у працях вчених-цивілістів. Так, Н. В. Вороніна, виходячи з критерію правонаступництва, пропонує як початкові способи набуття права власності виділяти створення нової речі та заволодіння, а як похідні – передачу та викуп [1, С. 60–66]. Водночас, Н. В. Вороніна, поряд із зазначеними способами набуття права власності, пропонує до похідних способів відносити також і вилучення [1, С. 60–66].

Підтримуючи позицію зазначених авторів, розглянемо докладніше способи набуття права власності та відповідні їм підстави.

Створенню (виготовленню) нерухомої речі як способу набуття права власності відповідають такі підстави: набуття добросовісним набувачем права власності на майно, відчужене особою, яка не мала на це права (стаття 330 ЦК України); переробка (стаття 332 ЦК України); новостворення нерухомої речі особою з дотриманням вимог закону та інших правових актів (стаття 331 ЦК України).

До підстав набуття права власності шляхом заволодіння річчю відносяться: звернення у власність загальнодоступних для збирання речей (стаття 333 ЦК України); виникнення права власності в силу набувальної давності (стаття 344 ЦК України); набуття права власності на безхазяйні речі, тобто на речі, які не мають власника або власник яких невідомий, чи речі, від права власності куди власник відмовився (стаття 335 ЦК України); набуття права власності на рухомі речі, від яких власник відмовився (стаття 336 ЦК України); набуття права власності на знахідку (стаття 338 ЦК України); набуття права власності на бездоглядних домашніх тварин (стаття 341 ЦК України); набуття права власності на скарб (стаття 343 ЦК України).

Як було зазначено, при похідних способах набуття права власності має місце правонаступництво, тобто перехід від одних осіб до інших цього речового права. Це стало можливим завдяки сучасному право-

порядку, в якому право власності є єдиним за змістом, незалежно від того, хто є його суб'єктом – публічно-правова освіта, юридична чи фізична особа.

Як похідні способи набуття права власності виступають вилучення, передача, викуп. Вилучення майна як похідний спосіб набуття права власності є виключною прерогативою держави. Даним способом набуття права власності відповідають такі підстави: набуття права власності при зверненні стягнення на майно за зобов'язаннями, націоналізація, реквізиція та конфіскація.

До підстав передачі слід віднести випадки правонаступництва при реорганізації юридичної особи та успадкування майна; договори про відчуження майна; приватизацію; перехід виморочного майна у спадок державі.

Викупу як ще одному похідному способу набуття права власності відповідають такі підстави, як набуття права власності при відчуженні майна, яке в силу закону не може належати цій особі; викуп без господарського вмісту культурних цінностей; відчуження нерухомого майна у зв'язку з вилученням ділянки; викуп земельної ділянки для державних чи муніципальних потреб; викуп домашніх тварин за неналежного поводження з ними.

Таким чином, розглянувши різні підстави та способи набуття права власності, зазначимо, що зазначені поняття не є рівнозначними. Підставами набуття права власності є юридичні факти, що тягнуть за законом виникнення права власності. Фактичні ж дії, внаслідок яких особа набуває права власності, слід визнавати способами набуття права власності.

Дотримуючись традиційної точки зору про розмежування на початкові та похідні способи набуття права власності за критерієм правонаступництва, до перших слід відносити створення нової речі та заволодіння, а як похідні способи розуміти передачу, вилучення та викуп.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вороніна Н. В. Способи набуття та припинення права власності. Актуальні проблеми держави і права. 2009. 60–66.

2. Козловська Л. В. Співвідношення понять спадкування та набуття права власності в порядку спадкування. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2013. № 1 (10). 143–151.

3. Некіт К. Г. Загальні положення про право власності. Цивільне законодавство України : навч. посібник / за ред. Є. О. Харитонова, К. Г. Некіт. Одеса : Юридична література, 2013. 119–133.

4. Право власності : навчальний посібник. / Харитонов Є. О., Харитонова О. І., Некіт К. Г. Одеса : Гельветика, 2018. 256 с.

5. Спасибо І. А. Підстави та способи набуття права власності: проблеми співвідношення. Юридична Україна. 2008. № 4. 72–75.

6. Сурай Д. Підстави та способи набуття права власності: розмежування та взаємозв'язок. Юридичний вісник, 2013/2. 109–114.

7. Тимченко Л. М. Виникнення права власності за похідними способами набуття права власності. Юридичний науковий електронний журнал № 11. 2021. 244–246

8. Ткаченко В. Щодо особливостей виникнення права власності на об'єкти самочинного будівництва. Підприємництво, господарство і право. № 12. 2018. 80–84

9. Цивільне законодавство України: концепція, категорії, визначення: навч. посібник / авт. кол.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. О. Харитонова, канд. юрид. наук К. Г. Некіт. Одеса : Юридична література, 2014. 324 с.

10. Цивільно-правовий захист права власності : навч.-метод. посіб. для здобув. освітньо-наук. програми «Д-р філософії», спец. «Приватне право і підприємництво» [Електронне видання] / за ред.: Є. О. Харитонова, К. Г. Некіт ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 53 с.

Кірсанов Олексій Володимирович
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОГОВОРУ ЯК ЗАСОБУ УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ

В умовах тривалої збройної агресії Російської Федерації проти України суспільні виклики суттєво трансформували традиційні уявлення про функціонування окремих інститутів права, зокрема цивільного. Особливого загострення набули питання правомірності використання цивільно-правових договорів у період воєнного стану, коли їх застосування у ряді випадків слугує не засобом забезпечення обороноздатності держави, а, навпаки, – інструментом уникнення конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни. Проблематика фіктивних договорів як механізму ухилення від мобілізації зумовлює потребу комплексного переосмислення меж реалізації принципу

свободи договору та співвідношення приватного інтересу сторін із публічними інтересами держави.

Цивільно-правовий договір, відповідно до положень ЦК України, є формою реалізації свободи учасників цивільних правовідносин [1]. Відповідно до статті 6 ЦК України, сторони є вільними у виборі контрагентів, предмета, умов правочину тощо, якщо це не суперечить закону або публічному порядку. Разом з тим, зазначена свобода обмежується вимогами добросовісності та розумності, закріпленими у частині третій статті 3 ЦК України. У цьому контексті ключовим є розуміння того, що сам лише факт формального укладення договору, навіть за умови реєстрації відповідної господарської діяльності, не завжди свідчить про наявність реальних правовідносин.

Особливо виразною в умовах воєнного стану стала практика укладення фіктивних договорів між фізичними особами та юридичними особами або фізичними особами-підприємцями з метою уникнення мобілізації. Як правило, такі договори маскуються під угоди про надання послуг, позики грошей, виконання робіт або здійснення консалтингової, логістичної чи навіть охоронної діяльності. Вони можуть слугувати підставою для подальшого бронювання особи відповідно до постанов Кабінету Міністрів України щодо порядку бронювання військовозобов'язаних [2]. Унаслідок цього держава втрачає частину мобілізаційного ресурсу, що безпосередньо загрожує національній безпеці та обороноздатності.

Цивільно-правова природа таких договорів має оцінюватися крізь призму дійсності правочину та його відповідності вимогам закону. Стаття 203 ЦК України передбачає загальні вимоги до правочинів, серед яких, зокрема, є відповідність змісту правочину закону, наявність волевиявлення сторін, що не суперечить інтересам держави та суспільства, і правомірна мета. Якщо договір укладений із прихованим умислом уникнути виконання обов'язку щодо мобілізації, то така мета є протиправною, а правочин – нікчемним відповідно до статті 228 ЦК України. У разі, коли договір не спрямований на реальне виконання, а укладений лише для створення видимості правовідносин, він набуває ознак фіктивного (стаття 234 ЦК України) або удаваного правочину (стаття 235 ЦК України).

У правозастосовній практиці доведення фіктивності таких договорів є надзвичайно складним завданням. У більшості випадків сторони мають зовнішню правову оболонку договору: підписані доку-

менти, акти приймання-передачі, банківські транзакції. Водночас, на підставі статті 76 Цивільного процесуального кодексу України, суд має право досліджувати всі докази, що мають значення для справи, незалежно від їх форми [3]. У зв'язку з цим особливого значення набувають непрямі докази, зокрема, відсутність реальної господарської діяльності у контрагента, укладення однотипних договорів за короткий проміжок часу, формальне відкриття ФОП незадовго до укладення договору, невідповідність між заявленими обсягами послуг і реальними потребами компанії тощо.

Практика доведення фіктивності договору потребує також активного використання інструментів аналізу поведінки сторін: суди дедалі частіше звертаються до оцінки економічної доцільності, співмірності ціни, відповідності діяльності особи її фаху або життєвому досвіду. Цей підхід заснований на доктринальному тлумаченні добросовісності не лише як формального критерію, а як реального відображення наміру сторін. Зокрема, особа, яка укладає договір на надання логістичних послуг, не маючи відповідної освіти, досвіду та ресурсів, обґрунтовано викликає сумніви щодо істинної мети таких дій.

Водночас навіть у разі встановлення фіктивності правочину не завжди можливо вжити ефективних заходів реагування. Відповідно до статті 216 ЦК України, наслідком недійсності правочину є повернення сторін у первісне положення, однак якщо жодна зі сторін фактично не отримала вигоди, а лише відбулася «формальна» оплата послуг, яка потім поверталася готівкою, доведення збагачення може бути ускладнене. У таких випадках необхідною є також координація дій органів правопорядку, зокрема військових комісаріатів, прокуратури, податкових органів та судів, що дозволить не лише встановити правову кваліфікацію договору, але й ефективно забезпечити мобілізаційні потреби держави.

З огляду на викладене, слід визнати, що проблема укладення фіктивних цивільно-правових договорів як засобу ухилення від мобілізації не є лише правовою. Вона має комплексний характер і охоплює соціальні, етичні, економічні та інституційні аспекти. Для її розв'язання необхідною є системна політика, що має включати: підвищення рівня юридичної обізнаності громадян щодо правових наслідків фіктивних дій; вдосконалення порядку бронювання військовозобов'язаних із жорсткішою перевіркою реальності правовідносин; уніфіка-

цію судової практики щодо визнання договорів недійсними у разі їх спрямування на досягнення протиправної мети.

Отже, хоча свобода договору залишається базовим принципом цивільного права, її реалізація має бути співмірною з публічними інтересами. В умовах воєнного стану держава вправі встановлювати обмеження на використання правових інструментів у спосіб, який суперечить загальносуспільному благу. Тому судова практика, доктрина та правозастосування мають спільно формувати підхід, за якого спроби уникнення мобілізації шляхом фіктивного правового оформлення зустрічатимуть ефективне протистояння – як на рівні юридичного аналізу, так і в площині забезпечення верховенства права та соціальної справедливості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Про внесення змін до Порядку бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час : Постанова Каб. Міністрів України від 04.03.2025 № 242. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/242-2025-п#Text

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

Кочіашвілі Альберт Давидович

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

СПІВВІДНОШЕННЯ ФОРС-МАЖОРУ ТА ХАРД-ШИПУ В КОНТЕКСТІ ЗМІНИ УМОВ ДОГОВОРУ

В юридичній літературі виділяють дві групи принципів виконання зобов'язань До першої відносять принцип належного виконання зобов'язання, який передбачає, що зобов'язання повинні виконуватися належним чином, згідно з умовами цивільно-правового договору та вимогами закону. Дія цього принципу спрямована на те, щоб виконання кожного конкретного зобов'язання неодмінно призводило до досягнення тієї мети, заради якої воно було встановлено. До другої групи відносять принцип реального виконання, згідно якого неприпустимою є заміна виконання зобов'язання в натурі грошовою ком-

пенсацією у вигляді відшкодування збитків та сплатою неустойки [2, с.15–16]. Крім того, за загальним правилом цивільно-правовий договір є незмінним на весь строк його дії, а договірне зобов'язання повинно виконуватися згідно умов, які сторони визначили при укладанні договору. Однак чинне законодавство допускає випадки зміни умов договору, якщо цього вимагають інтереси його сторін або публічні інтереси, адже на практиці при виконанні договірних зобов'язань виникають проблеми, пов'язані з настанням непередбачуваних обставин, які не залежать від волі та впливу сторін контракту, проте призводять до неможливості виконання договірних зобов'язань.

В умовах воєнного стану та в інших кризових ситуаціях може скластися ситуація, коли для однієї зі сторін договору стає неможливим продовження виконання договору на його попередніх умовах. В таких випадках зацікавлена сторона може ініціювати внесення змін до договору або навіть його розірвання.

Відповідно до ч. 1 ст. 617 ЦКУ, ч. 2 ст. 218 ГКУ та ст. 14–1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні і невідворотні обставини за даних умов здійснення господарської діяльності, що об`єктивно унеможливлюють виконання особою зобов`язань за умовами договору, обов`язків, передбачених законодавством.

Слід відзначити, що війна в Україні визнається форс-мажором, і враховучи це багато контрагентів відмовляються від виконання своїх зобов'язань за договорами, хоча практика «карантинних» часів підказує – форс-мажор не працює автоматично [3].

Ще з часів запровадження карантину у 2020 році траплятися випадки неможливості виконання зобов'язань за договорами при подальших карантинних обмеженнях та локдаунах. За цей час до судів надійшло багато справ, в яких сторони посилалися на форс-мажорні обставини як на підставу невиконання зобов'язань. Завдяки цьому, на даний момент вже можна виділити більш-менш усталений підхід судів до вирішення таких спорів [5].

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в своїй постанові визначив, що ключовим для визначення форс-мажору є те, що непереборна сила робить неможливим виконання зобов'язання в принципі, незалежно від тих зусиль та матеріальних витрат, які сторона понесла чи могла понести. В цій же постанові Верховним Судом було сформовано підхід до розмежуван-

ня понять форс-мажору та істотної зміни обставин (хард-шипу). З висновків суду вбачаємо, що форс-мажор унеможливлює виконання зобов'язань та звільняє від відповідальності за таке невиконання – наприклад, неможливо здійснити поставку, якщо склад з продукцією згорів або місто, де знаходиться контрагент, окуповане чи зруйноване. В свою чергу хард-шип обтяжує та ускладнює виконання договору для однієї зі сторін, що суттєво порушує баланс договірних відносин, збільшується вартість виконання та зменшується цінність отриманого [4].

Як форс-мажор, так і настання істотної зміни обставин засвідчує Торгово-промислова палата України або Регіональні торгово-промислові палати, однак підстави для отримання висновків про форс-мажорні обставини та про істотну зміну обставин є різними.

Так, підставою для оформлення сертифікату про форс-мажорні обставини є перелік видів форс-мажорних обставин, передбачений в Законі або договорі, окрім виключень, зазначених в законодавстві та Регламенті засвідчення форс-мажорних обставин (порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів).

На відміну від форс-мажорних обставин, оформлення висновку про істотну зміну обставин не передбачає наявності переліку таких обставин, а кожна конкретна ситуація може мати власні підстави, які призвели до необхідності внесення змін до договору [6].

Крім того, сторона може звернутися за отриманням сертифікату про форс-мажорні обставини лише після фактичного порушення зобов'язання, натомість висновок про істотну зміну обставин може оформлюватися до моменту виконання договірного зобов'язання з внесення змін до договору.

Підсумовуючи вищезазначене, робимо висновок, що форс-мажор та хард-шип можуть бути підставою для зміни умов договору та відповідно зміни суті договірних зобов'язань, однак на відміну від хард-шипу у випадку форс-мажору повинно відбутися порушення зобов'язання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Force majeure VS Hardship. URL: https://donetskcci.com/news/455-force-majeure-vs-hardship

2. Зобов'язальне право : навч.-метод. посібник. Ч. І. / Б. В. Деревянко ; МОН України, Українська академія банківської справи. – Суми : УАБС, 2015. – 106 с.

3. Пономаренко К. Істотна зміна обставин замість форс-мажору – як це працює. URL: https://mitrax.ua/uk/blog/istotna-zmina-obstavin-zamist-fors-mazhoru-yak-cze-praczyue/

4. Постанова Верховного Суду від 21.07.2021 № 912/3323/20. URL:https://verdictum.ligazakon.net/document/99277353?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.36312419.2111316757.1749542213-1960849092.1726059214#_gl=1*16wrh35*_gcl_au*MTY5Nzg4NzIzNy4xNzQzMDgyMjk4

5. Сінцов А. Невиконання договірних зобов'язань через карантин – форс-мажор чи істотна зміна обставин: на що вказує актуальна судова практика 2021? Юрліга. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/209349_nevikonannya-dogovrnikh-zobovyazan-cherez-karantin--fors-mazhor-chi-stotna-zmna-obstavin-na-shcho-vkazu-aktualna-sudova-praktika-2021

6. Шамілова Я. Hardship – висновок про істотну зміну обставин. Запорізька торгово-промислова палата. URL: https://www.cci.zp.ua/hardship-vysnovok-pro-istotnu-zminu-obstavyn/

Перейман В'ячеслав Юрійович

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії зі спеціальності 081-Право, Міжнародний гуманітарний університет

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН В СФЕРІ ОБІГУ МАЙНОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

Інвестиції в будівництво в останні декілька десятиліть стали для наших співгромадян однією з можливостей розв'язати житлову проблему. На сьогоднішній день існують різні способи інвестування у будівництво, хоча жоден із них не є цілком безпечним як для забудовника, так і для інвестора, про що свідчать і практика будівництва, і судова практика [4]. Крім того, ведення бойових дій на території України ускладнює повноцінний контроль власників речових прав на нерухоме майно активно, раціонально та ефективно здійснювати свої прав, що активізує діяльність шахраїв – на сьогоднішній день існує ряд схем незаконного вилучення нерухомості [5].

Прийняття та впровадження положень Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» суттєво змінило розуміння структурних елементів відносин в сфері обігу майнових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому. Законом введено ряд нових термінів, зокрема вперше з'явилося в законодавства визначення хто такий «девелопер будівництва», окреслив способи залучення коштів для будівництва, визначив правила для цивільного обороту об'єктів незавершеного будівництва і майбутніх об'єктів нерухомості, але найголовніше, що цікавило завжди інвесторів/покупців майбутньої нерухомості, Закон виключив можливість подвійного продажу одного й того ж об'єкта майбутньої нерухомості, зокрема у статті ми говоримо про подільні об'єкти незавершеного будівництва – багатоквартирні будинки [1].

Серед суб'єктів договірних відносин сфері обігу майнових прав на об'єкти нерухомого майна перш за все виділяють сторони договору купівлі-продажу майнових прав на об'єкт будівництва, до яких відносять покупця і забудовника (замовника будівництва) [2].

Законом «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» (далі – Законом) було внесено ряд змін, зокрема, положення закону визначають два способи «передачі» спеціального майнового права на майбутній об'єкт нерухомості:

– договори відчуження (купівля-продаж, міна, дарування тощо);

– відступлення прав за договором купівлі-продажу.

Фактична легалізація та стандартизація процесів відчуження майнових прав на об'єкти будівництва актуалізували питання правового статусу учасників відповідних відносин та їх правомочностей щодо розпорядження та захисту наявних майнових прав.

Відповідно до норм Закону всіх суб'єктів можна поділити на власників спеціального майнового права на майбутній об'єкт нерухомості, власників спеціального майнового права на неподільний об'єкт незавершеного будівництва, власників спеціального майнового права на подільний об'єкт незавершеного будівництва, девелоперів будівництва.

Крім того, п. 7 ст. 4 Закону визначено, що при переході спеціального майнового права на неподільний об'єкт незавершеного будівництва/майбутній об'єкт нерухомості на користь покупця, який

сплатив частково ціну за неподільний об'єкт незавершеного будівництва/майбутній об'єкт нерухомості, до правонабувача одночасно переходять права та обов'язки покупця за договором купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва/майбутнього об'єкта нерухомості (перший продаж) або договором про участь у фонді фінансування будівництва [3]. Таким чином вводиться поняття правонабувача, який вважається покупцем/довірителем за договором купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва/майбутнього об'єкта нерухомості (перший продаж) або договором про участь у фонді фінансування будівництва.

В широкому сенсі до переліку суб'єктів відповідних відносин слід додати державних реєстраторів та нотаріусів, адже без їх участі неможлива державна реєстрація та посвідчення договорів щодо відчуження майнових прав, що унеможливлює їх реалізацію.

Так, покупець за договором купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості, який сплатив частково ціну майбутнього об'єкта нерухомості та на користь якого зареєстровано обтяження речових прав, має право відступити свої права за таким договором іншій особі (особам), а такий договір підлягає нотаріальному посвідченню.

Слід також відзначити, що спеціальне майнове право на майбутні об'єкти нерухомості, зареєстроване за декількома особами, зумовлює необхідність визначення частки кожної з них у неподільному об'єкті незавершеного будівництва шляхом укладенням договору, що підлягає нотаріальному посвідченню.

Таким чином, питання визначення правового статусу окремих суб'єктів в сфері обігу майнових прав на нерухоме майно є актуальними для вивчення і їх вирішення має як теоретичне, так і практичне значення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ткаченко А. Схеми продажу майнових прав на майбутню нерухомість за новим законодавством. Протокол. URL: https://protocol.ua/ua/shemi_prodagu_maynovih_prav_na_maybutnyu_neruhomist_za_novim_zakonodavstvom_1/

2. Анатійчук В. В. Договір купівлі-продажу майнових прав на об'єкт будівництва : монографія. – Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 204 с.

3. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: Закон України від 15.08.2022 № 2518-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text

3. Головченко В., Головченко О. Питання легітимності ризиків за договором купівлі-продажу майнових прав на житло. Віче. 2011. № 24. URL: https://veche.kiev.ua/journal/2886/

4. Незаконне привласнення нерухомого майна під час війни: правові шляхи вирішення проблеми. Право в умовах війни. 2024. URL: https://law-in-war.org/nezakonne-pryvlasnennya-neruhomogo-majna-pid-chas-vijny-pravovi-shlyahy-vyrishennya-problemy/

Попов Євген Олександрович
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики
Міжнародного гуманітарного університету

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ПІДСТАВ ТА ПОРЯДКУ ОБМЕЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Обмежена дієздатність (з 14 до 18 років) не характеризується рівнем загальності, характерною для повної дієздатності. Фізичні особи віком від 14 до 18 років мають право самостійно вчиняти юридичні дії, проте на умовах, передбачених статтею 32 ЦК України (крім юри-дично значимих дій, передбачених статтею 31 ЦК України) [4].

Серед науковців звертається увага на те, що: «обмежена дієздатність характеризується вужчим обсягом здібностей фізичної особи вчиняти юридично значимі дії проти можливостями фізичних осіб, які мають повну цивільну дієздатність. Так, фізичні особи віком від 14 до 18 років самі виконують всі необхідні дії щодо укладання угоди, проте вона набуває правового значення лише за наявності згоди батьків, усиновлювачів чи піклувальників (за винятком дрібних побу-тових угод)» [1, С. 15–18].

Такий правовий контроль за юридичними діями неповнолітніх (від 14 до 18 років) встановлюється у їх інтересах. Їхні можливості щодо набуття та здійснення суб'єктивних цивільних прав, а також набувати для себе та виконувати обов'язки можуть бути ще більше звужені.

Так, з обґрунтованих причин судова інстанція, за клопотанням батьків, усиновлювачів чи піклувальників або органу опіки та піклування може обмежити права неповнолітнього за умов наявності у нього психічного розладу, що впливає на здатність усвідомлювати

та керувати своїми діями, або ж у разі зловживання наркотичними речовинами, азартними іграми, алкогольними напоями, тощо:

а) розпоряджатися заробітком, стипендією та іншими доходами, отриманими внаслідок своєї діяльності;

б) здійснювати права автора твору науки, літератури або мистецтва, винаходу або іншого результату своєї інтелектуальної діяльності, що охороняється законом.

Як зазначається у науковій літературі: «фізичний розвиток і формування волі людини є єдиним процесом поступового розвитку, що починається з народження і закінчується смертю. У цивільному праві вказано визначальні моменти послідовного розвитку особистості та має правове значення: до 14 років; з 14 до 18 років; із 18 років до кінця життя» [3, С. 69–74].

Початковим етапом виникнення цивільної дієздатності є період із народження до досягнення віку 14 років. У цьому віці можливість особи самостійно вчиняти юридично значущі дії дуже незначна – вони майже не мають цивільної дієздатності, тобто мають часткову цивільну дієздатність до досягнення чотирнадцятирічного віку.

Цивільне законодавство України встановлює віковий рубіж, за якого малолітні наділяються здатністю самостійно вчиняти деякі юридично значущі дії, при цьому законодавством їм делегується право вчиняти: «дрібні побутові угоди, які підлягають виконанню на момент їх укладання; здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності» [4].

Усередині кожного виду цивільної дієздатності існує абстрактна можливість фізичної особи своїми діями набувати та здійснювати права та обов'язки, що характеризується ознакою загальності. Закон не передбачає виключення за будь-якими критеріями для окремих категорій фізичних осіб.

Норма права не виключає у принципі можливості позбавлення чи обмеження дієздатності фізичної особи. Так, за наявності достатніх підстав, у передбачених законом випадках фізичну особу може бути визнано недієздатною (стаття 39 ЦК України) або обмеженою у дієздатності (стаття 36 ЦК України).

У наведених нормах цивільного законодавства цивільну дієздатність фізичної особи визначено як об'єкт судового захисту. Це абсолютно правильно. Встановлена судова форма захисту цивільної дієздатності фізичних осіб має забезпечити становище фізичної осо-

би як особистості, реально гарантувати здійснення нею особистих і майнових прав.

Судові гарантії при вирішенні справ про захист дієздатності фізичних осіб є найбільш досконалими, що максимально забезпечують дійсний захист прав та інтересів фізичних осіб. Незалежність суду, гласність процесу, рівність громадян перед законом і судом створюють найбільш сприятливі умови для встановлення дійсних обставин про здатність особи самостійно набувати цивільних прав і обов'язків своїми діями. Дієздатність, як і правоздатність – певна суспільна юридична властивість, що визначає правовий статус фізичної особи визнана законами держави за людьми, яких вона вважає здатними не тільки вчиняти правомірні дії, а й нести відповідальність за свої дії.

Захищати дієздатність фізичної особи означає захищати його правовий статус, а чи не якесь конкретне його суб'єктивне право. Тому здатність особи самостійно брати участь у цивільних відносинах, тобто набувати цивільні права та обов'язки своїми діями (цивільна дієздатність) не можна розцінювати як конкретне суб'єктивне право.

Як було зазначено дієздатність слід відрізняти від суб'єктивного права, зокрема дієздатність виступає таким правовим станом фізичної особи, який дозволяє їй самостійно брати участь у цивільних відносинах. Від суб'єктивного права дієздатність відрізняється і тим, що вона не може бути передана іншій особі як більшість суб'єктивних прав.

В Україні захист судом цивільних прав здійснюється у порядку цивільного судочинства.

У літературі зазначається, що: «цивільне судочинство є діяльністю суду з розгляду та вирішення справ, віднесених до судової підвідомчості, що здійснюється шляхом застосування норм матеріального та процесуального права: матеріального для регламентування відносин, що становлять предмет судової діяльності; процесуального для регламентування самої діяльності та відносин, що складаються між судом та кожною з фізичних осіб, що беруть участь у процесі судової діяльності» [2].

Визнання фізичної особи недієздатною чи обмеження дієздатності фізичної особи становить предмет судової діяльності за самостійною категорією цивільних справ. Судочинство за цією категорією справ пов'язане з цивільним правом, норми якого регламентують відноси-

ни про визнання фізичних осіб недієздатними або про обмеження їх дієздатності, віднесені законодавцем до судової підвідомчості.

Позбавлення судом фізичної особи дієздатності повністю є необхідним цивільно-правовий заходом для захисту особистих та майнових прав та інтересів фізичних осіб з психічними розладами.

Визнання фізичної особи обмежено дієздатною є заходом захисту судом інтересів сім'ї фізичної особи, яка зловживає спиртними напоями або вживає наркотичні речовини.

З іншого боку, обмеження дієздатності означає і позбавлення фізичної особи, у вигляді судового рішення, можливості набувати прав та обов'язків, які вона має або може мати у відповідності до законодавчих норм.

Діяльність суду за цими категоріями справ спрямовано на встановлення певних фактів-станів фізичної особи (душевна хвороба, психічні розлади, нездатність розуміти значення своїх дій, зловживання спиртними напоями, вживання наркотичних речовин, важке матеріальне становище сім'ї), які становлять предмет діяльності суду, змістом якого є встановлення правового становища громадянина.

Мета судового захисту у справах про обмеження дієздатності або позбавлення дієздатності фізичної особи, є зміна правового становища особи та ліквідація невизначеності у матеріально-правових відносинах, суб'єктом яких є ця фізична особа.

Усвідомлюючи правовий стан фізичної особи у справах про захист дієздатності, судова інстанція цим визначає його дійсне правове становище, встановлює визначеність у матеріально-правових відносинах за участю таких суб'єктів, створює умови для реалізації цими суб'єктами своїх прав та для виконання своїх обов'язків за допомогою відповідних осіб та коштів, передбачених законом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лічман Л. Г. Підстави обмеження дієздатності фізичної особи як дзеркало цивілізаційних змін. Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ім. Ю. Червоного (м. Одеса, 18 груд. 2015 р.). Одеса: Фенікс. 2015. 15–18

2. Миколаєць В. А. Принципи та процедури судочинства («Цивільне судочинство») : навчальний посібник / В. А. Миколаєць, І. О. Котович. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. 150 с.

3. Саградян М. Цивільна дієздатність фізичної особи в Україні та в зарубіжних країнах. Підприємництво, господарство і право. № 4 2018. 69–74

4. Цивільний кодекс України : наук.-практ. коментар : станом на 01 січн. 2023 р. / Харитонов Є. О., Харитонова О. І. та інш. за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Харитонова Є. О., канд. юрид. наук, доц. Калітенко О. М. Київ : Норма права, 2023. 1424 с.

Романовський Денис Сергійович
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія», адвокат

РИМСЬКЕ ПРАВО ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

В умовах гібридної війни, яка охоплює не лише військові дії, але й гуманітарні, інформаційні та соціальні виклики, особливої ваги набуває правовий статус людей похилого віку. Ця вразлива група стикається з проблемами доступу до соціального захисту, медичних послуг, цифровізації та правової підтримки. У цьому контексті дослідження римського права як джерела основоположних принципів правосуб'єктності, договірних правовідносин, опіки та піклування дозволяє осмислити витоки правового захисту людей похилого віку і переосмислити його сучасне застосування.

Відповідно до даних дослідження «Тенденції інвалідності українців похилого віку в умовах війни: 10-річне ретроспективне дослідження», з близько 9 мільйонів людей похилого віку в Україні, майже 3 мільйони мають інвалідність. Висновки дослідження про первинну інвалідність серед українців похилого віку під час війни, свідчать про значне збільшення інвалідності, пов'язаної з неінфекційними захворюваннями, порівняно з працездатним населенням, особливо в прифронтових регіонах та регіонах з високою концентрацією переселенців. У цій структурі наростаючої інвалідизації, пов'язаної з неінфекційними захворюваннями, переважають серцево-судинні, онкологічні та захворювання опорно-рухового апарату. [1] Очікується, що до завершення війни близько 7 млн. людей похилого віку потребуватимуть психологічної підтримки. [2] З огляду на вищезазначене, враховуючи вразливість людей похилого віку, особливо в період війни, вбачається можливість збільшення людей похилого віку, що потребують допомоги, зокрема опіки та піклування.

Згідно положень Глави 6 Цивільного кодексу України, опіка встановлюється судом над повнолітніми фізичними особами, які були визнані недієздатними, а піклування над повнолітніми фізичними особами, цивільна дієздатність яких обмежена.

У середині V віку до н.е. в Римі створений перший систематизований збірник звичаїв Риму – Закони XII таблиць, де книга п'ята передбачала положення про спадщину та опіку. [3, с. 34–35] За часів правління візантійського імператора Юстиніана I, протягом 529–534 рр. складено три збірники: Інституції, Дигести або Пандекти та Кодекс Юстиніана, які у подальшому дістали назву Звід цивільного права (Corpus iuris civilis). Книга 26 Дигест включала витяги з праць римських юристів про опіку та піклування, зокрема, передбачала загальні положення про опіку, спадкову опіку, механізм затвердження опікуна та піклувальника, а також позбавлення їх даного статусу.

Загалом римські правознавці не вбачали суттєвих відмінностей між поняттям опіки та піклування, але зазвичай опіка встановлювалась над малолітніми і жінками, а піклування над неповнолітніми, душевнохворими та марнотратниками. Особи похилого віку формально зберігали свою правосуб'єктність, однак у випадках, коли вік впливав на здатність самостійно та ефективно реалізовувати свої права в силу хвороби, міг застосовуватися інститут піклування (cura). Так, особи з психічними розладами або розумовою відсталістю визнавалися повністю недієздатними та були позбавлені можливості самостійно вчиняти правочини. Основною ціллю встановлення опіки та піклування визначалось збереження майна підопічного, а завданням опікуна або піклувальника управління цим майном в інтересах підопічного. Тому, особа призначена піклувальником повинна була скласти опис майна підопічного у присутності свідків.

Піклувальник не міг здійснювати правочинів від імені підопічного. Присутність піклувальника під час укладення правочинів підопічним не була обов'язковою, однак він мав право погодити або відмовити у схваленні такого правочину. У разі відсутності схвалення з боку піклувальника, правочин не набував юридичної сили. Зловживання піклувальником своїми обов'язками призводило до ганьби (infamia). Важливо відзначити, що жінки поступалися чоловікам у правовому становищі, та до них застосувався інститут опіки (tutela). [4, с. 271–274]

Цивільним законодавством України, із урахуванням сучасних реалій, передбачені аналогічні римським інститути опіки та піклування. Проте можливо прийти до висновку, що цілі встановлення опіки або піклування є різними. В римському праві – збереження майна підопічного, а українському – забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів підопічних. [3, с. 153]

У період класичного римського приватного права поступово формується концепція допустимості участі у торговому обігу та цивільному процесі осіб, які за необхідності могли б захищати інтереси хворих, людей похилого віку та інших осіб, що потребують допомоги, на основі домовленості між сторонами. Оскільки така домовленість ґрунтувалася на вільному волевиявленні, відповідне представництво отримало назву добровільного. Такий вид представництва особливо поширюється у період домінанту. На пізньому етапі розвитку римського права набуло поширення представництво, що здійснювалося на підставі договору доручення між довірителем і представником. Суть такого договору полягала в тому, що одна сторона (довіритель, мандас) доручала виконання певних дій, а інша сторона (мандатарій, повірений) безоплатно брала на себе обов'язок їх здійснити. [4, с. 281]

Важливим в контексті забезпечення прав людей похилого віку в римському праві виступає договір найму послуг (Locatio-conductio operarum), відповідно до якого одна сторона (найнятий) зобов'язується виконати певні послуги на користь іншої сторони (наймача) в обмін на погоджену винагороду. Зокрема, догляд за людьми похилого віку міг бути предметом договору найму послуг. [4, с. 401]

Сучасне національне законодавство передбачає укладення договору про надання соціальних послуг з надавачами соціальних послуг на професійній основі або оформлення догляду на непрофесійній основі. В останньому випадку такий догляд можуть оформити лише члени сім'ї за умови спільного проживання та спільного побуту з особою, що потребує догляду. Зокрема, не передбачено винятків для випадків, коли надавач і отримувач догляду проживають разом та ведуть спільне господарство, але при цьому не є родичами згідно з положеннями Сімейного кодексу України.

Римське право є однією з підвалин сучасної європейської (та й не тільки європейської) цивілізації. [3, с. 171] З вказаних підстав можливо прийти до висновку про високий рівень його правової адаптив-

ності, що зберігає свою цінність і у сучасному контексті. Особливо актуальним є його використання в умовах правової нестабільності, спричиненої гібридною війною. Захист прав осіб похилого віку має ґрунтуватися не лише на формальних критеріях дієздатності, а й враховувати потреби, гідність і автономію людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Disability trends among elderly Ukrainians in war conditions: a 10- year retrospective study. Alla Kyrychenko, Inna Khanyukova, Olena Moroz, Oksana Sirenko, Olexandr Kuryata. Aging Clinical and Experimental Research (2024) 36:211 URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s40520-024-02863-y

2. Поліпшення психологічного стану населення в умовах довготривалої війни. Національний інститут стратегічних досліджень. Публікація від 19.03.2025 URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/polipshennya-psykholohichnoho-stanu-naselennya-v-umovakh

3. Основи римського приватного права: навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2019. 294– с.

4. Римське право: підруч. / О. А. Підопригора, Є. О. Харитонов. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

Танасюк Олена Євгенівна

аспірантка Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДНЕСЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ВНАСЛІДОК РЯТУВАННЯ ЗДОРОВ'Я, ЖИТТЯ ТА МАЙНА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ДО РЕГУЛЯТИВНИХ І ОХОРОННИХ

Зобов'язань внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи породжують питання щодо їх віднесення до регулятивних і охоронних. Так, заслуговують на увагу міркування Н. Ю. Голубєвої, яка у рамках недоговірних зобов'язань розподіляє їх види до регулятивних і охоронних залежно від характеру дій, що ведуть до їх виникнення [1, с. 14]. Зокрема, вона відносить до регулятивних зобов'язання, які виникають з факту рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи. [1, с. 14].

Слід зазначити, що за радянською цивілістичною доктриною зобов'язання внаслідок рятування соціалістичного майна становили

специфічний цивільно-правовий інститут захисту прав громадян, які активно виконували соціальний борг по забезпеченню схоронності соціалістичної власності. Відповідно такий вид зобов'язання відносили до особливого виду охоронних зобов'язань [2, с. 615]. Подібні сьогодні міркування висловлює В. А. Чернат, який зазначає, що обов'язок відшкодувати шкоду, завдану під час порятунку життя чи здоров'я фізичної особи, за своєю правовою суттю не є мірою відповідальності, а виступає механізмом захисту цивільних прав та інтересів того, хто діяв правомірно й при цьому зазнав втрат [3, с. 7]. До подібно висновку дійшла у свій час також Д. В. Боброва, що «У зобов'язаннях, що виникають через рятування, шкода спричинена правомірними діями самого потерпілого, який свідомо ризикує задля допомоги іншому. Тому така шкода не може розглядатися як підстава для цивільно-правової відповідальності» [2, с. 570].

Такою не одностайною є позиція цивілістичної спільноти щодо видової характеристики досліджуваного виду недоговірних зобов'язань.

Для вирішення зазначеного питання, насамперед, звернемося до тлумачних словників української мови, де термін «охороняти» позначає «оберігати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху тощо» [4], а термін «регулювати» – «впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі» [5]. Зазначені положення можна адаптувати до змісту досліджуваного зобов'язання. Так, дійсно, зобов'язання внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи мають на меті охороняти майнові права та інтереси рятувальника у разі завдання йому шкоди. Водночас даний вид недоговірних зобов'язань встановлює права та обов'язки між його учасниками щодо розподілу відшкодування шкоди, завданої рятувальнику, тобто спрямований на регулювання відносин між учасниками правовідносин.

У теорії права правовідносини класифікують на різні види за різними критеріями, зокрема за функціями права на регулятивні, охоронні та захисні. На думку О. Ф. Скакун, регулятивні правовідносини виникають на основі фактів правомірної поведінки особи, тобто такої, що узгоджується з вимогами чинного законодавства. Охоронні правовідносини виникають унаслідок конфліктної, але не протиправної поведінки суб'єкта – наприклад, у разі спорів щодо прав. Їх мета – запобігти можливим правопорушенням, вирішити правові суперечки,

забезпечити правопорядок та допустиме застосування примусових заходів у рамках закону. Захисні правовідносини виникають у відповідь на протиправні дії суб'єкта. Їхнє призначення – притягнення винних до відповідальності, відновлення порушених прав і законних інтересів, а також реалізація примусових заходів, передбачених санкціями правових норм заборонного характеру [6, с. 392]. Отже, вчена розкриває сутність регулятивних, охоронних і захисних правовідносин як за функціями права, так і підставами виникнення відповідних правовідносин.

Подібні міркування висловлюють Є. О. Харитонов та О. В. Старцев, зазначаючи, що «регулятивні зобов'язання – це правовідносини, шо мають змістом правомірну поведінку учасників. Вони можуть регулювати поведінку учасників договору, а також будь-яку іншу правомірну діяльність у сфері приватноправових відносин» [7]. Це так звані «правовстановлюючі» правовідносини [8, с. 6]. Водночас, на думку вчених, «охоронні зобов'язання виникають внаслідок заподіяння шкоди, безпідставного збагачення. Їхньою метою є захист порушеного інтересу суб'єкта цивільного права. По суті, вони являють собою різновид засобів захисту або цивільно-правової відповідальності» [7]. До прикладу охоронних норм вони називають норми глав 81, 82 та 83 ЦК України, оскільки їх застосування тягне виникнення цивільних охоронних правовідносин [8, с. 6]. Тобто вчені виділяють два види правовідносин залежно від функцій та завдань, що постають перед тією чи іншою галуззю права, в межах якої виникають правовідносини, а також (найголовніше на їх думку) – «підставами виникнення, обсягом державного впливу, засобами і методами, які застосовуються для досягнення загалом однієї і тієї ж мети – захисту прав та інтересів приватної особи» [8, с. 7].

На підставі викладеної концепції вчених можна зробити висновок про таке. По-перше, зобов'язання внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи виникають із фактів правомірної поведінки рятувальника, тому є регулятивними. По-друге, правомірні дії рятувальна спрямовані на запобігання настання шкідливих наслідків для життя, здоров'я, майна фізичної особи, в інтересах якої він діяв, у зв'язку з цим дане зобов'язання має ознаки охоронного правовідношення. Як слушно зазначає Р. А. Майданик, що охоронна функція цивільного права спрямована на захист суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав особи від будь-яких посягань з боку інших

осіб, а також на забезпечення їх примусового захисту у випадку порушення. Вона реалізується шляхом гарантованого захисту цих прав у разі їхнього порушення [9, с. 132].

У контексті викладеного доцільно навести думку Р. О. Стефанчука щодо розмежування регулятивних і охоронних правовідносин. Вчений зазначає, що регулятивні правовідносини – це правовідносини, що слугують засобом впорядкування зв'язків у межах звичного цивільного (торговельного) обороту. Вони здебільшого виникають із правомірних юридичних дій, найчастіше – з укладення правочинів. Охоронні правовідносини – це правовідносини, що виникають тоді, коли необхідно забезпечити захист прав та інтересів учасників цивільного обороту. Як правило, їх підставою є вчинення цивільного правопорушення [10, с. 35]. Виходячи з позиції вченого, зобов'язання внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи виконують охоронну, а не регулятивну функцію, оскільки виникають для забезпечення захисту інтересів рятувальника.

Особливий інтерес становить розуміння регулятивних та охоронних цивільних правовідносин через механізм трансформації регулятивних у охоронні. Однією із перших у юридичній літературі таку концепцію розкрила О. І. Харитонова, зазначивши, що «у випадках, коли в позитивному регулюванні відбувається «збій», результатом такої аномалії стає трансформація регулятивних правовідносин у їхнє продовження (різновид) – цивільні охоронні правовідносини» [11, с. 122]. Тобто «охоронні цивільні правовідносини постають як результат, спеціальний правовий наслідок деформації регулятивних цивільних правовідносин, котра не може бути виправлена без застосування такого примусу» [11, с. 123]. При цьому, як наголошує вчена, охоронні цивільні правовідносини можуть бути зорієнтовані як на реалізацію юридичної відповідальності, так і на відновлення порушених прав або забезпечення захисту суб'єктивних прав та інтересів учасників правовідносин [11, с. 123]. У зв'язку з цією обставиною вона вбачає «найголовнішу особливість будь-якого охоронного правового відношення у (у тому числі й цивільного) у можливості примусового правового забезпечення певної поведінки зобов'язаної особи» [11, с. 123].

До речі, подібну ідею щодо розмежування регулятивних та охоронних правовідносин спостерігаємо у працях Ю. М. Жорнокуя,

який зазначає, що охоронні цивільні правовідносини слід трактувати як результат протиправних дій сторін, які раніше перебували в межах регулятивних правовідносин. Їхнє призначення – забезпечити притягнення порушника до юридичної відповідальності, відновити порушені права або захистити суб'єктивні права інших учасників [12, с. 142]. Вчений пояснює специфіку такої трансформацію тим, що порушене, оспорюване або невизнане регулятивне право розглядається як окремий об'єкт, що підлягає юридичному захисту. У межах регулятивного правовідношення цей об'єкт ще не існував і не міг існувати, оскільки саме суб'єктивне цивільне право не було порушене, оспорене чи невизнане. Отже, на цьому етапі ще не настала шкода, і неможливо визначити її обсяг як об'єкт права на захист [12, с. 141]. Із зазначеної позиції вченого можна зробити висновок, що правовий зв'язок регулятивних та охоронних правовідносин полягає у тому, що охоронні правовідносини виникають як наслідок регулятивних правовідносин – порушення регулятивного суб'єктивного права. При цьому таке порушення повинно мати протиправний характер, тому застосовуються правові санкції.

На підставі вищезазначеного, можна зробити висновок про те, що зобов'язання внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи мають ознаки регулятивних та охоронних зобов'язань. Специфіка таких зобов'язань полягає у тому, що відсутня трансформація регулятивних правовідносин в охоронні, оскільки охоронні зобов'язання виникають не як наслідок порушення регулятивних норм, а є наслідком розподілу обов'язку відшкодування шкоди, завданої рятувальнику, та його виконання. При цьому такий розподіл міститься у регулятивних нормах глави 80 ЦК України для забезпечення охорони цивільних прав та інтересів рятувальника у разі завдання шкоди його життю, здоров'ю, майну. Це означає, що зобов'язання внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи є недоговірними регулятивно-охоронними правовідносинами, де за підставою виникнення та розподілом обов'язку відшкодування шкоди, завданої рятувальнику – регулятивні, а за своїм призначенням (функціями, завданням) – охоронні. Специфіка такого виду недоговірних зобов'язань полягає у тому, що вони набувають характер регулятивно-охоронних правовідносин одночасно без будь-якої трансформації одних в інші, як це характерно для договірних зобов'язань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голубєва Н. Ю. Класифікація зобов'язань у цивільному праві. Часопис цивілістики. Вип. 9. 13–15.

2. Цивільне право України: підручник : у 2 кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. Довгерт та ін. ; за ред. О. В. Дзери, Н. Кузнєцової. К. : Юрінком Інтер, 2002. Кн. 2. 640 с.

3. Чернат В. А. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2006. 20 с.

4. Тлумачний словник української мови. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B8

5. Тлумачний словник української мови. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8

6. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. К. : Алерта, 2012. 524 с.

7. Харитонов Є. О., Старцев О. В. Цивільне і право України : підручник. К. : Істина, 2007. 816 с. URL: https://studfile.net/preview/8947885/

8. Харитонов Є. О. Деякі питання «різнорівневої» класифікації цивільних правовідносин. Часопис цивілістики. 2008. Вип. 6. 5–10. URL: http://www.clj.nuoua.od.ua/archive/6/4.pdf

9. Майданик Р. А. Цивільне право : Загальна частина. Т. 1. Вступ у цивільне право. К. : Алерта, 2012. 472 с.

10. Цивільне право України : навч. посіб. / Ю. В. Білоусов, А. В. Ватрас, Д. Гринько та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. К. : Правова єдність, 2009. 536 с.

11. Харитонова О. І. Співвідношення категорій «правовідносини інтелектуальної власності» та «регулятивні, організаційні, охоронні цивільні правовідносини». Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 65. № 2. 115–125. URL: file:///C:/Users/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B0/Downloads/apdp_2012_65_18.pdf

12. Жорнокуй Ю. М. Сутність та місце охоронного цивільного правовідношення в межах цивільно-правових зв'язків. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 1. 139–143. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2025/30.pdf

Стрілець Михайло Ігорович
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДМІННОСТІ ФРІЛАНС-ДОГОВОРІВ ВІД ІНШИХ ВИДІВ ДОГОВОРІВ

У сучасних умовах цифрової трансформації та розвитку гіг-економіки все більшого значення набуває форма трудової взаємодії, відома як фріланс. Фрілансерами є особи, які виконують разові або короткострокові проєкти без постійного трудового договору. Взаємодія між фрілансером і замовником оформлюється через різні форми цивільно-правових договорів. В даному контексті важливим є питання щодо відмежування фріланс-договорів від інших видів договорів, зокрема, таких як трудові, підрядні, авторські та ліцензійні.

Фріланс-договір зазвичай укладається у формі цивільно-правової угоди, зокрема договору підряду, договору надання послуг або авторського договору. На відміну від трудового договору, який передбачає підпорядкованість працівника, режим робочого часу, відпустки тощо, фріланс-договір не передбачає жорсткої ієрархії чи тривалого зобов'язання.

Основними відмінностями фріланс-договорів від трудових договорів є наступне: по-перше, сторонами трудового договору є роботодавець і працівник, сторонами фріланс-договору є замовник і виконавець (фізична особа-підприємець або фізична особа); по-друге, регулювання трудового договору здійснюється Кодексом законів про працю, а регулювання фріланс-договору – Цивільним кодексом України; по-третє, робочий час за трудовим договором визначається роботодавцем, а за фріланс-договором – виконавцем; по-четверте, трудовий договір передбачає такі обов'язкові соціальні гарантії, як пенсія, лікарняні, відпустка, натомість фріланс-договір не передбачає обов'язкових соціальних гарантійу; по-п'яте, за трудовим договором має місце підпорядкування на відміну від фріланс-договору; по-шосте, виплата податків по трудовому договору здійснюється роботодавцем, а за фріланс-договором – виконавцем (або як ФОП, або самостійно).

Порівнюючи фріланс-договори з договорами підряду та надання послуг, зазначимо, що фріланс-договір часто базується на моделі договору підряду або договору про надання послуг. Однак, основною

специфікою фріланс-договору є: гнучкість обов'язків (фрілансер самостійно визначає засоби і час виконання), цифрова форма (угоди часто укладаються через електронні платформи); разовий характер (проєкт може тривати кілька днів або тижнів, не утворюючи постійного зобов'язання).

Також необхідно звернути увагу на те, що у фрілансі, пов'язаному з творчими професіями (дизайн, програмування, копірайтинг), часто укладаються авторські договори про передання майнових прав. Це відрізняє їх від звичайного підряду, оскільки: передається результат інтелектуальної діяльності, окремо врегульовано питання авторських прав і їх передання, можливе оформлення ліцензії на використання продукту (наприклад, логотипу чи коду).

Фріланс-договори зазвичай передбачають спрощену податкову модель. Якщо виконавець є ФОП, то податки сплачуються за спрощеною системою. Якщо ж він не зареєстрований як підприємець, податки і внески мають бути сплачені самостійно, що ускладнює юридичну сторону співпраці.

Окреслені відмінності є критично важливими як для замовників (аби уникнути ризиків перекваліфікації договору на трудовий), так і для виконавців (аби знати свої права та обов'язки, не очікуючи соціальних гарантій або постійної зайнятості).

Отже, фриланс-договори відрізняються від інших видів договорів перш за все відсутністю трудових гарантій та регулюванням цивільним законодавством. Основними відмінностями є:

– тип договору – фріланс-договори є цивільно-правові договорами, а не трудовими;

– права та обов'язки – фрілансер не має таких прав, як відпустки, лікарняні та інших соціальних гарантій, як у трудових відносинах;

– регулювання – фріланс регулюється Цивільним кодексом України;

– напрямок діяльност – фріланс є господарською діяльністю на відміну від трудовою, яка регулюється Кодексом законів про працю;

– відповідальність – фрілансер відповідає за якість роботи, а не за дотримання робочого часу;

– оплата – оплата роботи фрілансера може бути різною (за проєктом, за годину, за ставкою), залежно від умов договору;

– співпраця – фрілансер може співпрацювати з кількома замовниками одночасно.

Зазначене у сукупності дає можливість зробити висновок про те, що фріланс-договори є гнучкою та сучасною формою юридичного оформлення відносин між замовником і виконавцем, яка має суттєві відмінності від класичних трудових чи цивільно-правових договорів. Вони краще пристосовані до умов цифрової економіки, але потребують чіткого юридичного оформлення для уникнення ризиків та непорозумінь.

Шайхет Олена Петрівна
аспірантка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Сьогодні є проблема визначення місця проживання дітей з одним із батьків. Вважається, що необхідно доповнити сімейне законодавство щодо підстав визначення місця проживання. Державі необхідно враховувати нові аспекти сімейного життя колишнього чоловіка, з яким суд визначає місце проживання дитини з метою виконання обов'язку щодо захисту дитинства.

Вважається, що вирішення цього питання сьогодні стоїть дуже гостро у зв'язку із завданням держави щодо захисту неповнолітньої дитини, її всебічного та якісного розвитку та виховання.

Сімейний Кодекс України закріплює рівність прав та обов'язків батьків щодо своїх дітей [1]. Передбачається вирішення питань їх утримання, формування особистісних якостей за взаємною згодою подружжя з урахуванням пріоритету законних інтересів самих дітей.

Законодавством визначено, що батьки як у шлюбі, так і після його припинення мають право визначити місце проживання спільних дітей. Деякі приходять до спільної згоди з цього питання, але непоодинокі випадки, коли визначити місце проживання дитини неможливо без участі органів опіки та піклування або суду.

Виникає питання, яким чином можна забезпечити рівну участь у житті дитини кожного із батьків після їх розлучення, коли один з них вже не має можливості щодня перебувати з дитиною, а у окремих випадках може бути відсутнім і бажання спілкування.

Сучасні державні завдання щодо зміцнення традиційних духовно-моральних цінностей сім'ї, захисту та охорони прав та інтересів неповнолітніх вимагають пошуку ефективних рішень щодо участі батьків у вихованні своїх дітей після припинення шлюбу (розлучення).

Після розірвання шлюбу колишнє подружжя, тобто батьки мають право дійти спільної згоди, або на укладення угоди про дітей, в якій за їх взаємним рішенням буде визначено місце подальшого проживання, виховання та матеріального утримання неповнолітніх. У випадках, якщо при розлучені батьки не досягають згоди або укладена між батьками угода порушує законні інтереси дитини або одного із батьків, рішення про участь батьків у вихованні дитини прийматиметься судом [3, С. 58–64].

Звертається увага на те, що такий законодавчий підхід є найбільш прийнятним, оскільки враховує можливість збереження добрих та поважних відносин між громадянами, інтереси кожного члена сім'ї та дозволяє вирішити питання, не звертаючись до суду, самостійно та мирно. А якщо ні, то держава вдається до допомоги вирішення справи в суді.

Виходячи з аналізу правозастосовної практики, підхід до питання визначення місця проживання дитини після розлучення з матір'ю ми можемо назвати традиційним. Однак, не можна в жодному разі стверджувати, що він є єдиним.

Верховний суд України визначив підстави для ухвалення рішення про залишення дитини з тим чи іншим батьком: вік дітей, їх прихильність до кожного з батьків, братів, сестер та інших членів сім'ї, моральні та інші якості батьків, відносини між ними та дитиною, можливість створення для дитини умов для виховання та розвитку. Лише матеріально-майнова перевага перестала бути безумовним чинником задоволення вимог батька [2].

Слід звернути увагу, що ці підстави варто доповнити важливою умовою обліку нових обставин: ставлення до дитини мачухи, вітчима, зведених братів і сестер. Цей фактор може значно вплинути на життя неповнолітнього, оскільки нові члени сім'ї стануть частиною його повсякденності з іншим ставленням до навколишнього світу, що може вплинути на розвиток дитини.

Звертаючись до судової практики, можна вказати, що зазвичай виникає розуміння про те, що при спорах стосовно дітей батьки за-

звичай намагаються довести, з ким із них проживання дитини буде найбільш комфортним.

Відзначається, що основною підставою при вирішенні справи про місце проживання дитини після розлучення батьків є її інтереси.

Незважаючи на матеріально-побутове становище кожного з батьків, суд має приймати рішення лише після з'ясування справжнього бажання дитини з урахуванням погляду батьків на результат справи. Імовірність того, що неповнолітній отримає всебічний розвиток, буде вихований у дусі українських традиційних духовно-моральних цінностей та отримає якісну освіту, за умови небажання батька в першорядному аспекті, місці проживання дитини, невелика. Правозастосовний підхід із залишенням дітей з матір'ю не завжди є правильним, необхідно враховувати всі матеріали цієї ситуації.

Виходячи з вищевикладеного, ми можемо зазначити, що законодавчі основи сімейної політики щодо встановлення місця проживання дитини після розлучення батьків є регламентованими, проте їх застосування потребує додаткового уточнення.

Крім того, вважається за необхідне доповнити їх фактором обліку нових обставин сімейного життя колишнього чоловіка, з яким суд вирішує залишити дитину: стосунки до дитини мачухи, вітчима, зведених братів та сестер.

Пропонується внести інформацію про підстави залишення дитини з одним із батьків до Сімейного Кодексу України. Щодо регламентації порядку судочинства, видається, що воно не потрібно, тому що кожну ситуацію суду необхідно розглядати з урахуванням особливостей справи та інтересів неповнолітньої з метою виконання обов'язку держави щодо захисту дитинства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Станом на 15 вересня 2021 року / За заг. ред. Журавльова Д. В. К.: «Професіонал, 2021. 520 с.

2. Постанова Верховного Суду України від 04 серпня 2021 року у справі № 654/4307/19 (провадження № 61–19210св20) // URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/98911478

3. Сафончик О. І. Щодо аналізу сімейного законодавства з метою здійснення класифікації правових наслідків припинення шлюбних відносин. Проблеми та судження. Юридичний вісник, 2020/1. 58–64

Щамбура Денис Володимирович
докторант кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики
Міжнародного гуманітарного університету

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Реалізація суб'єктивних цивільних прав у сучасній правовій державі є процесом, який органічно поєднується з їх належним нормативним закріпленням у законодавстві. Ефективне здійснення цих прав можливе лише за умови чіткого визначення у правових актах процедур, способів, меж реалізації, а також підстав і умов їхнього обмеження. У разі відсутності відповідного нормативного врегулювання виникає ризик нівелювання як самого факту юридичного визнання певного суб'єктивного цивільного права, так і практичної можливості його реалізації уповноваженим суб'єктом.

У цьому контексті право на здоров'я посідає особливе місце в системі особистих немайнових прав фізичної особи. Воно виступає фундаментальною передумовою для забезпечення й реалізації інших прав і свобод – як особистих, так і майнових. З огляду на його виключну значущість для особистої, соціальної та правової безпеки індивіда, зазначене право повинно бути предметом особливої законодавчої охорони з боку держави. Особливої уваги потребує його нормативне забезпечення з урахуванням специфіки, яка притаманна правам, що безпосередньо пов'язані з фізичним і психічним станом людини, її гідністю, недоторканністю та життєвим благополуччям.

Таким чином, забезпечення ефективної реалізації права на здоров'я вимагає не лише його формального визнання на рівні основоположних правових актів, але й побудови цілісного механізму його правозастосування, що охоплює комплекс законодавчих, адміністративних, інституційних та соціальних заходів.

Аналіз чинного законодавства України свідчить про відсутність прямого нормативного закріплення права на здоров'я як окремого, самостійного суб'єктивного права фізичної особи. Цей факт неодноразово відображався в науковій юридичній літературі та сьогодні вже вважається доктринально усталеним положенням. Водночас, термін «здоров'я» та похідні від нього послідовно і систематично використовуються законодавцем як у назвах нормативно-правових актів (у тому числі законам України та підзаконним нормативним документам),

так і, у ще більшій мірі, безпосередньо у їх змістовних положеннях. Це свідчить про його суттєву значущість у правовому полі та актуальність відповідного правового регулювання сфер, у яких поняття здоров'я набуває прикладного значення.

Запровадження воєнного стану в Україні справило істотний вплив на реалізацію права на здоров'я окремих соціально вразливих категорій населення, зокрема осіб похилого віку. Згідно з інформаційною запискою Управління Верховного комісара ООН з прав людини [1], підготовленою на основі результатів діяльності Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, збройна агресія з боку рф спричинила суттєве погіршення стану забезпечення прав людини вказаної категорії осіб. Йдеться, зокрема, про ускладнення у реалізації таких фундаментальних прав, як право на життя, на соціальне забезпечення, на належне житло та, безумовно, на здоров'я.

В умовах збройного конфлікту системна загроза праву на здоров'я осіб похилого віку проявляється в низці специфічних обставин. Зокрема, це тривале перебування в укриттях або підвальних приміщеннях без належного санітарно-гігієнічного забезпечення (п. 18); архітектурна непридатність захисних споруд для перебування осіб з віковими змінами, інвалідністю чи порушеннями мобільності (п. 19); руйнація цивільної інфраструктури, низькі температурні показники в зимовий період, а також обмеження у доступі до придатного для проживання житла та до систем опалення (п. 39, 41); скорочення або повна відсутність доступу до базових медичних послуг, у тому числі забезпечення лікарськими засобами (п. 50); ненадання або переривання безоплатної первинної та невідкладної медичної допомоги в умовах воєнного стану (п. 51–53) [1].

Таким чином, реалізація права на здоров'я в умовах дії правового режиму воєнного стану потребує посиленого рівня гарантування та охорони з боку держави. Проте аналіз положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» засвідчує відсутність спеціальних правових норм, які б визначали особливості реалізації зазначеного права як приватними особами, так і посадовими особами, що безпосередньо залучені до здійснення заходів з відсічі збройної агресії, забезпечення національної безпеки та ліквідації загроз державній незалежності й територіальній цілісності України. Такі норми не встановлено і в інших актах чинного законодавства, що є істотним прогалинним елементом у правовому регулюванні та не відповідає

потребам забезпечення основоположних прав людини в умовах надзвичайних ситуацій.

Окремого теоретико-практичного значення набуває питання правового регулювання порядку відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю фізичних осіб в умовах дії спеціальних правових режимів, зокрема правового режиму надзвичайного або воєнного стану. Хоча положення Цивільного кодексу України, що визначають механізми відшкодування шкоди, зокрема шкоди, завданої здоров'ю, зберігають чинність і застосовуються в загальному порядку, тривалий характер, а також їх комплексний негативний вплив на фізичне та психічне здоров'я осіб, потребують прийняття спеціальних нормативних положень. Ці положення мають бути присвячені особливостям відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю осіб саме в умовах дії надзвичайних правових режимів, з урахуванням специфіки джерел шкоди, суб'єктного складу та фактичних обставин її виникнення.

Водночас, аналіз чинного нормативно-правового регулювання свідчить про фрагментарність і недостатню деталізацію механізмів відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю фізичних осіб в умовах дії надзвичайних правових режимів. Так, у Законі України «Про правовий режим надзвичайного стану» [2] передбачено низку заходів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків надзвичайної ситуації, зокрема надання житлових приміщень у разі втрати житла, а також відшкодування матеріальних збитків. Разом із тим, безпосереднє питання відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю, прямо в тексті закону не висвітлено. Відповідно до частини першої статті 25 цього Закону [2], може йтися лише про «іншу необхідну допомогу», що включає, серед іншого, й надання медичних чи реабілітаційних послуг, однак умови та порядок такої допомоги залишаються предметом подальшого законодавчого врегулювання.

Що стосується Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3], то він, на відміну від попереднього, взагалі не містить згадок про механізми відшкодування шкоди, завданої здоров'ю фізичних осіб. Регламентовано виключно порядок компенсації майнових втрат і збитків, що, безперечно, звужує зміст і обсяг потенційного правового захисту потерпілих осіб. Відповідно до Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 [4], встановлено лише проце-

дури оцінки збитків, завданих об'єктам інфраструктури, житловому фонду, економіці та довкіллю. Однак категорія шкоди, заподіяної здоров'ю фізичних осіб, у зазначеному Порядку відсутня.

Окремі положення, які торкаються відшкодування шкоди, завданої здоров'ю, містяться у Кодексі цивільного захисту України. Так, у статті 84 визначено загальні засади соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій; стаття 85 встановлює механізми відшкодування матеріальних збитків таким особам; стаття 87 передбачає організацію надання медичної та психологічної допомоги; а стаття 88 регламентує надання гуманітарної допомоги [5]. Проте навіть у межах цього кодифікованого акту відсутнє пряме та всеохоплююче регулювання порядку й умов відшкодування саме шкоди, заподіяної здоров'ю.

Таким чином, чинне законодавство України не забезпечує системного та комплексного підходу до питання реалізації і захисту права на відшкодування шкоди, завданої здоров'ю в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Така ситуація є правовою прогалиною, яка вимагає нормативного заповнення шляхом прийняття спеціальних законодавчих положень. З огляду на довготривалість надзвичайних викликів (зокрема, триваючої збройної агресії), розроблення механізмів компенсації шкоди, пов'язаної з порушенням права на здоров'я, має стати одним із пріоритетів у сфері правового забезпечення фундаментальних прав і свобод людини в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ситуація з правами людини літніх осіб в Україні в контексті збройного нападу російської федерації: інформаційна записка (травень 2023 року). URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/2023-HRMMU-Briefing-Note-Older-Persons-UKR.pdf

2. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#top

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top

4. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text

5. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. Дата оновлення: 29.03.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#top

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15

7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

НА ПОЧАТКУ НАУКОВОГО ШЛЯХУ

Александрова Наталія Сергіївна
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ІСТОТНЕ ПОРУШЕННЯ УМОВ ДОГОВОРУ ЯК ПІДСТАВА ЙОГО РОЗІРВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Істотні умови договору є одними з ключових елементів цивільного права, що забезпечують можливість належного виконання зобов'язань, укладених сторонами. У загальному розумінні до істотних умов відносяться такі умови, без визначення яких виконання договору стає неможливим, і сам договір втрачає своє практичне значення та правовий зміст. Ці умови визначаються як необхідні для існування та виконання договору, а також виступають основою для оцінки правової стабільності відносин, що виникають між сторонами. Згідно з цивільним законодавством України, до істотних умов договору належать умови, що стосуються предмета договору, а також умови, які прямо вказані в законі чи інших правових актах як необхідні або обов'язкові для договорів конкретного виду. Крім того, до істотних відносяться умови, з приводу яких одна з сторін висуває вимогу досягнення згоди. Таким чином, договір вважається укладеним тільки за умови досягнення між сторонами згоди з усіх істотних умов. Якщо хоча б одна з істотних умов не була узгоджена або залишена нез'ясованою, це може призвести до визнання договору неукладеним. Таким чином, відсутність консенсусу сторін хоча б з однієї істотної умови є правовою підставою для визнання договору неукладеним. На практиці визнання договору неукладеним зазвичай зумовлюється такими обставинами: по-перше, з тексту документів неможливо однозначно встановити, які саме умови були узгоджені сторонами; по-друге, реалізація досягнутих домовленостей ускладнюється або стає неможливою внаслідок юридичної невизначеності договірних положень чи відсутності належної конкретизації вимог до сторони, відповідальної за виконання договору. Істотним порушенням вважається таке пору-

шення, яке позбавляє сторону можливості досягнути мети договору. Критерій визначення істотності порушення умов договору носить оціночний характер, тому в кожному окремому випадку суд здійснює аналіз порушень, враховуючи специфіку обставин справи. Оцінюючи істотність порушення, суд повинен визначити наявність порушення, обсяг завданої шкоди, яка може полягати як у реальних збитках, так і в упущеній вигоді. При цьому важливо враховувати не лише обсяг фактично завданої шкоди, але й ті випадки, коли сторона позбавляється можливості досягти результату, на який вона обґрунтовано розраховувала під час укладення договору. Таким чином, суди повинні з'ясувати, чи є істотною різниця між очікуваними результатами від укладення договору та фактичними наслідками його виконання. У разі істотного порушення умов договору однією зі сторін, інша сторона має право звернутися до суду з вимогою про внесення змін до договору або його розірвання. Згідно зі статтею 16 Цивільного кодексу України, розірвання договору є способом захисту цивільних прав, а саме: п. 7, ч. 2, ст. 16 ЦК України – припинення правовідношення [3]. Розірвання договору не тільки припиняє правовідношення, але й позбавляє порушника можливості вимагати виконання зобов'язань. Таким чином, розірвання договору на підставі порушення умов можливе лише тоді, коли порушення є істотним, що забезпечує пропорційність між порушенням і відповідальністю. Істотність порушення умов договору визначається, насамперед, на основі об'єктивних обставин, що склалися у сторони, яка ініціює його розірвання. Відповідно, суб'єктивний чинник у вигляді вини сторони, яка порушила договірні зобов'язання, не має визначального значення для кваліфікації порушення як істотного та, відповідно, для реалізації права на розірвання договору згідно з частиною другою статті 651 Цивільного кодексу України. Проблематика істотності порушення договірних зобов'язань представлена не лише в національних правових системах, але й закріплена в міжнародних актах. Так, Віденська конвенція про право міжнародних договорів прямо передбачає підставу для припинення дії договору у разі істотного порушення [2]. Відповідно до статті 60 цієї Конвенції, істотним вважається таке відступлення від договору, яке виходить за межі дозволеного Конвенцією, або порушення положення, що має вирішальне значення для досягнення об'єкта та цілей угоди. Окрім цього, стаття містить чітку вказівку на необхідність визначення об'єкта та мети договору, а також на важливі

та необхідні елементи для їх реалізації. Істотне порушення договору є підставою для його розірвання в законодавствах багатьох країн. Однак деякі держави відмовились від визначення цього поняття у своїх нормативних актах. Наприклад, Цивільний кодекс Франції не містить конкретних критеріїв для прийняття рішення про розірвання договору. В цьому випадку суд приймає рішення на власний розсуд, визначаючи, чи є порушення достатньо істотним для припинення договірних відносин. При цьому суд може враховувати такі обставини, як відсутність вини та наявність форсмажорних обставин. У контексті італійського законодавства, Цивільний кодекс включає поняття істотного порушення договору як підставу для його розірвання. Під час визначення істотності порушення беруться до уваги як об'єктивні чинники, зокрема характер самого порушення, так і суб'єктивні – тобто, наскільки це порушення вплинуло на зацікавленість кредитора в збереженні порушеного договору. Законодавство Англії пов'язує можливість розірвання договору з характером порушеної умови – condition чи warranty. У разі порушення condition кредитор має право на розірвання договору, тоді як при порушенні warranty таке право, як правило, відсутнє [1]. Останнім часом у судовій практиці спостерігається тенденція відходу від традиційного поділу договірних умов на conditions та warranties. Натомість виокремлюється третій різновид – так звані «неназвані» або «проміжні» умови. Правові наслідки їх порушення залежать не від формального статусу умови, а визначаються з урахуванням характеру та серйозності самого порушення, тобто його істотності. При цьому суди аналізують, чи позбавило таке порушення кредитора всієї або істотної частини вигоди, яку він обґрунтовано очікував отримати за умов належного виконання договору. З аналізу національного та міжнародного підходів до визначення істотного порушення договору можна дійти висновку, що українське законодавство, зокрема Цивільний кодекс України, містить загальні положення щодо підстав розірвання договору у випадку істотного порушення. При цьому закон не завжди чітко окреслює критерії такої істотності, залишаючи їх тлумачення на розсуд суду, що збігається з практикою Франції. У міжнародному праві, включаючи, наприклад, Віденську конвенцію про право міжнародних договорів, поняття істотного порушення також присутнє та регламентується більш конкретно. Водночас міжнародні норми часто оперують широкими та оціночними категоріями, такими як «суттєве

позбавлення очікуваної вигоди», що також потребує судового тлумачення в кожному конкретному випадку. Загалом, як українське, так і міжнародне право прагнуть до справедливого підходу, при якому розірвання договору можливе лише у випадках, коли порушення справді є істотним та позбавляє сторону суттєвої частини вигоди, на яку вона обґрунтовано розраховувала. Таким чином, обидві системи спрямовані на захист добросовісних сторін договору та забезпечення балансу інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Весна Н. О. Істотне порушення договору як підстава його розірвання в міжнародному та зарубіжному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. URL: https://surl.li/ajbbyz

2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 13.06.1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118/ed19860613#Text

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 09.04.2025 р. № 4292-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

4. Чабан О. М., Ратушна Б. П. Підстави для розірвання договору за цивільним законодавством України. Юридичний науковий електронний журнал, 2021. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/71.pdf

5. Критерії істотності або неістотності порушення умов договору як підстава для його розірвання. Судова юридична газета, 2021. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1159520

Александрова Наталія Сергіївна
студентка 1-го курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ЦИФРОВІ АКТИВИ ТА ЇХ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У XXI столітті цифровізація охопила практично всі сфери суспільного життя, зокрема економіку, фінанси, комунікації та право. У зв'язку з розвитком блокчейн-технологій, криптовалют, токенів та інших цифрових форм вартості виникла необхідність у правовому регулюванні явища, що отримало загальну назву – цифрові активи. Їх поява поставила перед правовою наукою нові виклики: як ква-

ліфікувати цифрові активи в межах чинної правової системи, який правовий режим їм надавати, яким чином забезпечити захист прав учасників цифрового обігу?

Цифрові активи, що включають в себе криптовалюти, токени, стейблкоїни та інші форми нематеріальних благ, набувають дедалі більшого поширення як серед інвесторів, так і серед звичайних користувачів. Однак, незважаючи на їх зростаючу популярність, правове регулювання цієї сфери в Україні залишається на початкових етапах розвитку.

Враховуючи високий ризик шахрайства, відсутність єдиного правового підходу до визначення та обігу цифрових активів, а також значну правову невизначеність, питання правового режиму цифрових активів є надзвичайно актуальним для цивільного права. Регулювання цієї сфери безпосередньо впливає на захист прав учасників ринку, забезпечення стабільності економічних відносин, а також розвиток інноваційних технологій в Україні.

Отже, актуальність дослідження правового режиму цифрових активів у цивільному законодавстві України полягає в необхідності встановлення чітких правових норм, які б забезпечували правовий захист учасників ринку цифрових активів і сприяли їх ефективному використанню в економічному обігу.

Відповідно до статті 177 Цивільного кодексу України, об'єктами цивільних прав можуть бути різні елементи майнових та немайнових відносин, зокрема речі, гроші, цінні папери, інше майно, результати робіт, послуги та нематеріальні блага. Водночас стаття 179–1 Цивільного кодексу України вводить поняття цифрової речі, а саме: цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті. До цифрових речей застосовуються положення цього Кодексу про речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не випливає із сутності цифрової речі [3].

Цифрові активи, що є цифровими речами в розумінні статті 179–1 ЦК України, володіють майновою цінністю і можуть бути об'єктами цивільних прав. Тобто, з цифровими активами можуть бути пов'язані різні правовідносини, такі як:

– Право власності – з цифровими активами можна здійснювати операції, аналогічні операціям з іншими об'єктами цивільних прав, зокрема їх передача, купівля-продаж, оренда, іпотека чи застава;

– Право користування – можуть виникати відносини, де одна сторона має право користуватися цифровим активом (наприклад, ліцензії на використання програмного забезпечення або контенту);

– Право розпорядження – власник цифрового активу має право ним розпоряджатися, як і іншими об'єктами майна, за допомогою технічних засобів, таких як криптографічні ключі для криптовалют.

Згідно з цивільним законодавством, цифрові активи належать до категорії нематеріальних благ, що є об'єктами цивільних прав, проте мають свої характерні особливості.

Цифрові активи не є грошима, хоча вони можуть використовуватися для розрахунків, вони не є законним платіжним засобом, що регулюється державними органами, такими як Національний банк України. Вони не мають статусу валютних одиниць або електронних грошей, як це визначено в Законі України «Про платіжні послуги».

У зв'язку з наведеним, цифрові валюти (криптовалюти) не можуть вважатися тотожними ані фіатним грошам, ані електронним грошам. По-перше, на відміну від традиційних форм електронних грошей, віртуальні валюти є електронною формою вартості, що номінована у власній, новій валютній одиниці (наприклад, у випадку з Bitcoin – це одиниця виміру «1 біткоїн»), а не в офіційній національній валюті, яка має статус законного платіжного засобу. По-друге, віртуальні валюти не є зобов'язаннями банків, спеціалізованих емітентів чи інших юридичних осіб, що їх випускають або гарантують. Водночас спільними характеристиками криптовалют та електронних грошей залишаються їх електронна форма існування, а також здатність виконувати окремі або всі функції грошей [1].

Ці активи також не можуть вважатися цінними паперами. Хоча деякі з них, наприклад токени або криптовалюти, можуть бути використані як інструменти для інвестування, вони не надають прав на участь у компаніях чи отримання дивідендів, як це передбачено для цінних паперів за традиційним цивільним правом.

Що стосується особливостей обігу цифрових активів, то вони можуть вільно обертатися на ринку, передаватися, відчужуватися та спадкуватися. Це наближає їх до категорії майнових прав, які не мають фізичної форми, але володіють економічною вартістю.

У контексті регулювання ринку віртуальних активів важливо відзначити, що органи влади України виявляють активний інтерес та здійснюють певні кроки в напрямку створення правової основи

для цього сектору. Так, у 2022 році Верховна Рада України розробила законопроєкт «Про віртуальні активи», який передбачає правовий режим та механізми регулювання криптовалют і інших віртуальних активів.

Розробка цього законопроєкту демонструє наміри України створити законодавчу базу для регулювання віртуальних активів. Незважаючи на те, що законопроєкт «Про віртуальні активи» був розроблений у 2022 році, він ще не набрав чинності. Це пояснюється кількома важливими факторами, які гальмують його імплементацію.

Відсутність інтеграції з іншими правовими актами. Однією з причин, чому закон не набув чинності, є необхідність внесення змін до інших законодавчих актів, зокрема Податкового кодексу України. Віртуальні активи тісно пов'язані з податковим законодавством, особливо в контексті їх обігу. Податкові норми повинні визначати правила оподаткування операцій з віртуальними активами з метою забезпечення справедливого податкового навантаження та регулювання їх обігу на ринку.

Податкове законодавство в цій сфері може включати визначення, які саме активи вважаються віртуальними і підлягають оподаткуванню, а також механізми розрахунку податків на операції з віртуальними активами. Це може стосуватися, зокрема, оподаткування прибутку від купівлі-продажу віртуальних активів, податку на доходи, отримані у вигляді віртуальних активів як оплати за товари чи послуги, а також податків на процес видобутку віртуальних активів.

Важливо, щоб податкове законодавство було чітким, прозорим і зрозумілим для платників податків, при цьому забезпечуючи справедливе оподаткування, яке відповідає чинним правовим нормам. Кожна країна може розробляти власний підхід до оподаткування віртуальних активів, враховуючи як національні особливості, так і міжнародні стандарти у цій сфері.

Зважаючи на глобальні тенденції, багато країн уже адаптували своє законодавство під ринок віртуальних активів. Україна, прийнявши цей закон, може гармонізувати своє законодавство з європейськими стандартами, що є важливим для розвитку цифрової економіки і залучення іноземних інвестицій.

Проте внесені зміни до Цивільного кодексу України підсилюють потребу подальшого коригування Закону України «Про віртуальні активи» № 2074-IX. Зокрема, слід детально конкретизувати, яким чи-

ном режим речей застосовується до віртуальних активів: визначити їхню подільність чи неподільність, окреслити можливість класифікації окремих токенів як похідних речей щодо інших токенів тощо.

Як зазначають І. Давидова, Журило, О. Церковна, Л. Герасимчук та В. Токарєва у своїй науковій праці Virtual Assets as the Newest Object of Property Rights (2022), комплексне врегулювання як приватноправових, так і публічно-правових аспектів обігу віртуальних активів – зокрема їхнього цивільного обігу, оподаткування операцій та запобігання відмиванню коштів – є необхідною передумовою для стабільного розвитку цієї сфери в Україні та світі [2].

Також варто зазначити, що відповідно до статті 179–1 Цивільного кодексу України одним із різновидів цифрових речей є цифровий контент та інші блага, які функціонують у цифровому середовищі. Цифровий контент, як об'єкт, який підлягає правовому режиму речі, регулюється Законом України «Про цифровий контент та цифрові послуги» [4].

Згідно з пунктами 10 та 11 статті 2 цього Закону, цифровий контент визначається як дані, які створюються та надаються в цифровій формі, зокрема комп'ютерні програми, застосунки, відео- та аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри та електронні книги. Це зумовлено тим, що його функціонування відбувається в цифровому середовищі, яке включає апаратне та програмне забезпечення, а також мережеві з'єднання, що використовуються для доступу до цифрового контенту та забезпечують можливість його використання кінцевими споживачами. Це є однією з основних характеристик цифрових об'єктів цивільних прав [5].

Таким чином, цифрові речі, зокрема цифровий контент та інші цифрові блага, є новими об'єктами цивільних прав, що мають значну економічну вартість і потребують спеціального правового регулювання. Враховуючи сучасні тенденції розвитку цифрових технологій, важливо надалі удосконалювати законодавство для забезпечення належного правового захисту таких об'єктів та їх обігу в цивільному обороті. Це дозволить не лише забезпечити правову визначеність, а й сприяти розвитку цифрової економіки в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацуца В. М. До питання встановлення правової природи цифрових активів у сучасному цивільному праві. Науковий вісник Міжнародного гума-

нітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2022 № 55. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc55/7.pdf

2. Davydova I., Zhurylo S., Tserkovna O., Herasymchuk L., Tokareva V. Virtual Assets as the Newest Object of Property Rights. International Journal of Computer Science and Network Security. 2022. VOL.22 № 5, May. P. 115–120. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202205/20220517.pdf

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 09.04.2025 р. № 4292-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

4. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 р. № 3321-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text

5. Зозуляк О. І., Максимів Л. М. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав: оновлені підходи регулювання. Право і суспільство. № 6 / 2024. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/6_2024/9.pdf

Антіпова Олександра Геннадіївна

студентка 2 курсу факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: асист., доктор філософії Оскілко О. О.

ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВТРАТИ ДОКУМЕНТІВ ЧЕРЕЗ БОЙОВІ ДІЇ

Визнання спадщини є ключовим інститутом цивільного права, що забезпечує перехід прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємців. У період бойових дій в Україні, які тривають із 2014 року та посилилися після 2022 року, оформлення спадщини ускладнюється через втрату документів, що підтверджують смерть спадкодавця, місце відкриття спадщини чи право власності на спадкове майно. Такі втрати зумовлені руйнуванням архівів, тимчасовою окупацією територій, евакуацією населення та перебоями в роботі державних установ. Метою дослідження є аналіз правових механізмів визнання спадщини за умов втрати документів унаслідок бойових дій та розробка пропозицій щодо їх удосконалення на основі чинного законодавства України.

Згідно зі статтею 1216 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), спадкування передбачає перехід прав і обов'язків від померлої особи до спадкоємців. Для оформлення спадщини необхідно підтвердити факт смерті спадкодавця, визначити місце відкриття спадщини та встановити склад спадкового майна. Ці факти зазвичай

підтверджуються свідоцтвом про смерть, довідкою про місце проживання спадкодавця та правовстановлюючими документами на майно [1]. У воєнний час доступ до таких документів може бути втрачений через фізичне знищення, недоступність реєстрів чи тимчасову окупацію. Наприклад, органи державної реєстрації актів цивільного стану (РАЦС) на окупованих територіях не функціонують, а паперові архіви можуть бути знищені внаслідок обстрілів [3].

Підтвердження факту смерті спадкодавця є однією з основних проблем. Відповідно до статті 46 ЦК України, смерть фізичної особи засвідчується свідоцтвом про смерть, виданим органами РАЦ У разі втрати цього документа спадкоємці можуть звернутися до суду для встановлення факту смерті в порядку окремого провадження, передбаченого статтею 317 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [2]. Заявник має надати докази, такі як свідчення очевидців, медичні висновки чи повідомлення від військових адміністрацій [2]. Проте в умовах бойових дій такі докази часто відсутні, особливо якщо смерть настала в зоні активних бойових дій або на тимчасово окупованій території. Судова практика, зокрема постанова Верховного Суду від 16.06.2021 у справі № 554/4741/19, вказує, що суди можуть приймати непрямі докази, якщо вони є достатніми для встановлення факту.

Визначення місця відкриття спадщини також ускладнене. Згідно зі статтею 1221 ЦК України, місце відкриття спадщини – це останнє місце проживання спадкодавця або місцезнаходження його майна, якщо місце проживання невідоме [1]. У мирний час довідка про місце проживання видається органами місцевого самоврядування чи РАЦС, але в умовах війни ці установи можуть не працювати, а документи – бути втраченими. Спадкоємці можуть звернутися до суду для встановлення місця відкриття спадщини, надаючи альтернативні докази, наприклад, відомості про місце роботи спадкодавця чи свідчення сусідів [2]. Однак відсутність чітких законодавчих критеріїв щодо оцінки таких доказів призводить до неоднакової судової практики [4].

Втрата правовстановлюючих документів на спадкове майно, таких як свідоцтва про право власності, договори чи заповіти, створює додаткові перешкоди. Стаття 1296 ЦК України вимагає від нотаріуса перевірки документів, що підтверджують право власності спадкодавця на майно. У разі їх втрати спадкоємці можуть звернутися до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно для отриман-

ня відомостей [5]. Проте в умовах бойових дій реєстри можуть бути недоступними через технічні проблеми чи кібератаки. Якщо майно розташоване на окупованій території, підтвердити його існування чи стан неможливо, що ускладнює оформлення спадщини. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованих територіях України» зазначає, що документи, видані окупаційними адміністраціями, не мають юридичної сили, але факти, встановлені ними, можуть визнаватися судами України в порядку окремого провадження [3].

Чинне законодавство передбачає певні механізми вирішення зазначених проблем. Наприклад, стаття 1268 ЦК України встановлює шестимісячний строк для прийняття спадщини, але в разі його пропуску через поважні причини, такі як бойові дії, суд може продовжити цей строк відповідно до статті 1269 ЦК України. Крім того, стаття 317 ЦПК України дозволяє встановлювати юридичні факти, необхідні для спадкування, у судовому порядку [2]. Проте практичне застосування цих норм ускладнене через відсутність чітких процедурних вказівок. Наприклад, нотаріуси часто відмовляються оформлювати спадщину без оригіналів документів, що змушує спадкоємців звертатися до суду, збільшуючи витрати часу та ресурсів [5]. Судова практика демонструє, що суди застосовують принцип розумності, передбачений статтею 3 ЦК України, для оцінки доказів, але це не усуває проблему правової невизначеності [1].

Для вдосконалення правового регулювання пропонується низка змін. По-перше, доцільно доповнити статтю 317 ЦПК України нормою, яка б чітко визначала перелік альтернативних доказів (свідчення, електронні дані, фото- чи відеоматеріали) для встановлення фактів, пов'язаних зі спадкуванням у воєнний час [2]. По-друге, необхідно дозволити нотаріусам тимчасово оформлювати спадщину на основі непрямих доказів із подальшим підтвердженням після відновлення доступу до реєстрів [5]. По-третє, варто створити єдину електронну базу даних із резервним копіюванням, що міститиме інформацію про спадкове майно та юридичні факти, доступну навіть у воєнний час [3]. Такі зміни сприятимуть спрощенню процедур і захисту прав спадкоємців.

Отже, визнання спадщини в умовах втрати документів через бойові дії потребує адаптації законодавства до сучасних реалій. Запропоновані зміни допоможуть усунути правову невизначеність, спро-

стити доступ до спадщини та забезпечити ефективний захист прав громадян. Подальші дослідження мають бути спрямовані на аналіз судової практики та розробку стандартизованих процедур для спадкових справ у воєнний час.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованих територіях України» від 15.04.2014 № 1207-VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. Ст. 892.

4. Постанова Верховного Суду від 16.06.2021 у справі № 554/4741/19

5. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / за ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2023. 896 с.

Антонюк Софія Любомирівна

студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ДОКТРИНА ФОРС-МАЖОРУ В ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ

Доктрина форс-мажору в договірному праві посідає важливе місце в системі правового регулювання зобов'язальних відносин, оскільки забезпечує баланс між принципом обов'язковості договору (pacta sunt servanda) та необхідністю захисту сторін у випадках непередбачуваних, надзвичайних обставин, які унеможливлюють виконання договірних зобов'язань. У сучасному правовому середовищі, що характеризується високою динамікою економічних, соціальних та політичних процесів, питання застосування форс-мажорної доктрини набуває особливої актуальності. З одного боку, ця доктрина слугує гарантією справедливості та правової безпеки, звільняючи сторону договору від відповідальності за невиконання зобов'язань у зв'язку з обставинами, що об'єктивно не могли бути передбачені або відверне-

ні. З іншого боку, вона потребує обережного застосування, аби не допустити зловживань і збереження стабільності договірних відносин.

Цікаво зазначити, що питання тлумачення форс-мажору часто набуває значення лише у кризових ситуаціях, таких як війна, пандемія чи економічна турбулентність. Саме в ці періоди практика засвідчення непереборної сили проходить перевірку на ефективність та справедливість.

Згідно зі статтею 14–1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорними обставинами вважаються надзвичайні та невідворотні події, що унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору. До таких обставин належать: війна, збройний конфлікт, військові дії (як оголошені, так і неоголошені), тероризм, диверсії, піратство, революція, запровадження карантинних заходів або комендантської години, встановлених Кабінетом Міністрів України, блокада, аварії, пожежі, ембарго чи стихійні лиха. Крім того, форс-мажорними можуть вважатися й інші обставини, які не включені до наведеного переліку, але відповідають критеріям цієї категорії, не суперечать законодавству та погоджені сторонами договору як підстави для виключення цивільної відповідальності [1].

Список подій, які визнаються форс-мажорними, значною мірою формується історичним та соціальним контекстом. Наприклад, до 2020 року епідемії не завжди визнавалися як очевидна підстава для застосування цієї доктрини. Однак пандемія COVID–19 істотно змінила цю практику, змусивши як національні, так і міжнародні юрисдикції переглянути підходи до тлумачення надзвичайних обставин. Внаслідок масових обмежень на пересування, локдаунів, закриття підприємств і порушення ланцюгів постачання пандемія була визнана обставиною непереборної сили в численних правових системах. Зокрема, Торгово-промислова палата України почала активно видавати сертифікати про засвідчення форс-мажору саме через введення карантинних заходів, що підтверджує офіційне визнання таких подій як підстав для звільнення від відповідальності. Цей досвід став поштовхом до оновлення договірної практики, в якій сторони все частіше включають окремі положення про епідемії та інші санітарно-епідеміологічні загрози як потенційні форс-мажорні обставини.

Для визнання певних обставин як форс-мажорних у міжнародному праві та відповідно до законодавства України передбачено ряд

специфічних вимог. Засвідчення форс-мажорних обставин (або обставин непереборної сили) Торгово-промисловою палатою України (далі – ТПП України) здійснюється за умови дотримання наступних критеріїв:

– надзвичайний характер таких обставин, що полягає в їх виключній природі та перебуванні поза сферою впливу сторін.

– непередбачуваність, яка передбачає неможливість передбачення настання таких обставин або їх наслідків, зокрема на момент укладення договору, до моменту виникнення зобов'язання або до початку виконання податкових зобов'язань.

– невідворотність (непереборність), що виражається у неминучості настання події чи її наслідків.

– причинно-наслідковий зв'язок між самими обставинами або подіями та об'єктивною неспроможністю заявника виконати конкретні зобов'язання, що випливають із договору, контракту, угоди, закону чи нормативного акта (відповідно до пункту 6.9 Регламенту) [2].

Крім того, характерними ознаками форс-мажорних обставин є їхня надзвичайність, невідворотність наслідків і зовнішність щодо діяльності зобов'язаної сторони. Зазначені суттєві характеристики можуть супроводжуватися низкою додаткових критеріїв, які поділяються на обов'язкові (необхідні) та необов'язкові (факультативні) [3, с. 57].

Важливою складовою ефективного застосування доктрини форс-мажору є офіційне засвідчення таких обставин відповідними органами. В Україні цю функцію виконує Торгово-промислова палата (ТПП) згідно з Регламентом засвідчення форс-мажорних обставин. Як зазначено в пункті 6.1 Регламенту, підставою для видачі сертифіката є наявність подій, перелічених у пункті 3.1, які мають непереборний вплив на виконання зобов'язань, тобто об'єктивно унеможливлюють їх виконання у встановлений строк [2]. Ключовим є підтвердження причинно-наслідкового зв'язку між форс-мажором і неможливістю виконання зобов'язання.

Заява про засвідчення подається за кожним окремим договором чи зобов'язанням і має містити докладний опис події, її тривалість, характер зобов'язань, які не можуть бути виконані, а також – за можливості – підтверджуючі документи [2]. Наявність сертифіката ТПП сама по собі не звільняє від відповідальності, але є важливим доказом, який враховується при вирішенні спорів.

Отже, доктрина форс-мажору є необхідним елементом договірного права, який дозволяє враховувати об'єктивні реалії зовнішнього середовища без порушення принципів справедливості. Її грамотне застосування, з урахуванням процедур ТПП України, сприяє збереженню довіри між сторонами та стабільності правовідносин навіть у періоди кризи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР : станом на 31 берез. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text

2. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): затверджено Рішенням Президії ТПП України від 18 груд. 2014 р. № 44(5). Офіц. ред. від 16 лип. 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0044571-14#Text

3. Мельник О. О. Договірне застереження про форс-мажор за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. 197 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c8eea03f-6dfa-4f3d-90c2-d585e08ce3e7/content

Антонюк Софія Любомирівна

студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

СЕРВІТУТИ: РИМСЬКІ ВИТОКИ ТА СУЧАСНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Інститут сервітутів є одним із найдавніших правових механізмів, покликаних забезпечити баланс між правом власності та необхідністю суспільного співіснування. Його витоки сягають ще часів Стародавнього Риму, де було закладено фундаментальні принципи обмеженого користування чужим майном, які залишаються актуальними й сьогодні. Незважаючи на зміни у формах, сервітут як обмежене речове право зберіг свою суть: забезпечувати гармонійне співіснування прав власників сусідніх земель або іншого нерухомого майна.

Поняття «servitus» (від латинського «servire» – служити) означало використання нерухомості не тільки її власниками, але й можливість використання таких об'єктів для господарських цілей в інтересах власників сусідніх ділянок [1, с. 9]. У римському праві сервітут (servitus) розумівся як обмежене речове право на чужу річ, що надавало можливість користуватися чужим майном у певний спосіб або вимагати від власника обтяженого майна утримуватися від вчинення певних дій. Є. О. Харитонов визначав сервітут як абсолютне за характером захисту право користування чужою річчю [2, с. 340]. Сервітути не існували самі по собі, їхня природа була тісно пов'язана з наявністю двох земельних ділянок: пануючої (predium dominans) та служебної (predium serviens). Іншими словами, сервітут встановлювався на користь однієї речі та обтяжував іншу, створюючи стабільний зв'язок, який міг передаватися разом із правом власності на пануючу ділянку.

Першими сервітутами, закріпленими в римському праві, що відповідають сучасному розумінню такого права, були так звані предіальні сервітути (rusticorum servitutes praediorum). До умов появи перших сервітутів належать, передусім, наявність двох нерухомих майнів, що належать різним власникам. При цьому ділянка одного з власників має бути в більш вигідному економічному чи естетичному положенні, що дозволяє їй служити інтересам іншої ділянки. Іншою умовою виникнення сервітутного права є сусідство або спільна межа таких ділянок. Найдавнішими прикладами предіальних сервітутів є:

1) три дорожні сервітути – iter, actus, via;

2) водний сервітут – aquaeductus – право провести воду через чужу власність [3, с. 25].

Важливо зазначити, що М. П. Боголєпов виділяє п'ятий сервітут – aquaehaustus – право черпати воду з джерела (fons) на сусідній землі, причому також мається на увазі і право проходу до джерела [3, с. 26].

Особливістю римських сервітутів було те, що вони носили пасивний характер: власник обтяженої речі не повинен був активно щось робити для користі іншого, а лише терпіти певне обмеження або допустити користування своєю річчю. Крім того, сервітути встановлювалися на постійній основі та мали бути чітко визначені за змістом, що забезпечувало їхню стабільність у цивільному обороті. Способами встановлення сервітутів були договір, заповіт або набуття через

давність, що свідчить про гнучкість і практичність цього інституту в римському суспільстві.

Ідеї римського права суттєво вплинули на подальший розвиток інституту сервітутів у цивільному праві. Вони стали невід'ємною частиною сучасного правового регулювання майнових відносин, зокрема в українському законодавстві. Згідно з Цивільним кодексом України, сервітут визначається як право користування чужою земельною ділянкою або іншим нерухомим майном у певному обсязі [4]. Законодавець передбачає можливість встановлення сервітутів для задоволення різноманітних потреб: забезпечення права проходу, проїзду, прокладання комунікацій, а також інших способів користування чужим майном, які не позбавляють власника його основних прав.

Сервітути в Україні можуть виникати на підставі договору, заповіту, закону або судового рішення. Вони можуть бути як постійними, так і тимчасовими, що дозволяє враховувати конкретні обставини і потреби сторін. Таке правове регулювання демонструє прагнення досягти балансу між правом власника на розпорядження своїм майном і необхідністю забезпечити ефективне використання нерухомості в інтересах інших осіб.

Однією з важливих функцій сервітутів у сучасному суспільстві є сприяння розвитку інфраструктури та захист суспільних інтересів. Наприклад, встановлення сервітуту може бути необхідним для забезпечення доступу до дороги, електромережі або водопостачання. У той же час встановлення сервітуту не повинно надмірно обмежувати права власника обтяженої речі. Саме тому чинне законодавство передбачає можливість зміни або припинення сервітуту за рішенням суду у разі, якщо змінилися обставини, через які сервітут став непотрібним або надмірно обтяжливим.

Таким чином, інститут сервітутів пройшов довгий шлях розвитку від римських часів до сьогодення, зберігаючи свою основну мету – забезпечити ефективне та справедливе співіснування прав різних власників. Незважаючи на значну еволюцію форми та способів встановлення, сам принцип сервітуту залишається незмінним: повага до чужого права власності, поєднана з визнанням суспільної необхідності обмеженого використання чужого майна. Саме у цьому проявляється неперервність правових традицій і здатність права адаптуватися до нових економічних та соціальних умов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ваганова І. М. Сервітути та узуфрукт у Римському праві. Нове українське право. Київ: Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, 2021. Вип. 4. 9–13. URL: https://doi.org/10.51989/NUL.2021.4.1

2. Римське право : підруч. О. А.Підопригора, Є. О.Харитонов. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

3. Сосніна Г. В. Правове регулювання сервітуту в римському праві. Від римського приватного права до права Європи: матеріали 15-ої Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 травня 2017 р.). Одеса: Фенікс, 2017. 25–28. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/154756594.pdf

4. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

Бабійчук Анастасія Андріївна

студентка 3 курсу факультету судового та міжнародного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ

Збройна агресія Російської Федерації проти України значно вплинула на всі сфери життя громадян, зокрема на можливість виконання цивільно-правових зобов'язань. Передусім слід уточнити, як це поняття визначено законодавством: воєнний стан є особливим правовим режимом, що може запроваджуватися як на окремих територіях держави, так і на всій її території. Згідно зі статтею 64 Конституції України, під час воєнного стану можуть вводитися певні обмеження прав і свобод громадян [3; с. 64]. Проте далеко не всі права та свободи підлягають обмеженню. Конституція гарантує, що навіть за умов воєнного стану залишаються непорушними такі права: право на життя, на повагу до людської гідності, на свободу і недоторканність особи, на житло, а також право на шлюб.

Запровадження воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року, який надалі неодноразово продовжують, спричинило істотні зміни у регулюванні цивільних прав і обов'язків як фізичних, так і юридичних осіб, територіальних громад та держави [4]. Раптові внутрішні й

зовнішні міграційні процеси значної частини населення, перебування людей на окупованих територіях, втрата контролю над майном, його пошкодження чи повне знищення створили нові проблеми для виконання цивільно-правових зобов'язань. Окрім того, потреба у забезпеченні безпеки громадян та інші фактори змусили державу терміново ухвалювати спеціальні закони для регулювання особливостей цивільних відносин у контексті політичної та економічної кризи.

У період збройного конфлікту на перший план виходять питання та терміни, які раніше мали переважно теоретичне значення. Зокрема, це стосується форс-мажорних обставин у разі запровадження воєнного чи надзвичайного стану. Такі обставини завжди були обов'язковою частиною будь-якої угоди, але здебільшого сприймалися як формальність [1; с. 24]. Проте учасники цивільно-правових відносин, які постраждали внаслідок російської агресії, стикаються з об'єктивною неможливістю виконання своїх договірних зобов'язань. Це обумовлено призупиненням діяльності або руйнуванням майна підприємств, установ та організацій; вимушеним переселенням громадян із зон підвищеної небезпеки для життя та здоров'я; нестачею чи загибеллю працівників, визнанням їх судом безвісно відсутніми; а також порушенням логістики через бойові дії, що тривають на території України.

Військові дії суттєво впливають на можливість реалізації цивільних прав і виконання обов'язків, що відображається у відповідних змінах законодавства. Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» (надалі – Закон № 2120-IX) було внесено доповнення до розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України, зокрема пункт 18. Ця норма передбачає, що під час дії воєнного чи надзвичайного стану, а також упродовж 30 днів після його завершення, позичальники звільняються від відповідальності за прострочення виконання грошових зобов'язань за кредитами, включаючи звільнення від сплати неустойки. Крім того, передбачено анулювання всіх штрафних санкцій, пені та інших платежів, що були нараховані з 24 лютого 2022 року через невиконання таких зобов'язань [6].

Закон № 2120-IX також вніс корективи до Закону України «Про іпотеку», тимчасово зупинивши дію окремих норм, які стосуються реалізації прав іпотекодержателя. Зокрема, це стосується набуття

права власності на предмет іпотеки, його продажу, а також виселення мешканців із заставного майна [2]. Проведений аналіз цих змін свідчить, що в умовах воєнного стану позичальники фактично звільняються від будь-якої відповідальності за несвоєчасне виконання зобов'язань за договорами позики.

Втім, у випадку інших цивільно-правових договорів, таких як договори купівлі-продажу, оренди, підряду тощо, ситуація виглядає дещо інакше. Тут сторони мають обґрунтовувати, що невиконання зобов'язань було спричинене воєнним станом або іншими форс-мажорними обставинами, аби уникнути відповідальності. Відповідно до статті 617, Цивільного кодексу України, особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності лише за умови доведення, що це стало наслідком випадку або непереборної сили. Додатково, згідно з частиною 2 статті 141, Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», військові дії офіційно визнаються форс-мажорними обставинами, що об'єктивно унеможливлюють виконання договірних зобов'язань [5]. Отже, у випадку договорів позики позичальник автоматично звільняється від будь-якої відповідальності за прострочення, незалежно від прямого впливу військових дій. Однак для інших договорів сторонам доведеться доводити, що невиконання зобов'язання безпосередньо пов'язане з воєнним станом.

Хоча станом на 24.02.2022 законодавча база України щодо воєнного стану, оборонних заходів, мобілізації та функціонування держави й суспільства в умовах збройної агресії іншої держави була достатньо деталізованою, вона виявилася значно недієздатною та потребувала швидких змін. Обсяг правок, які були внесені протягом минулого року, свідчить про низький рівень законотворчої роботи. Це стає ще більш очевидним, якщо врахувати, що збройна агресія проти України розпочалася не 24.02.2022, а ще десять років тому із захоплення Кримського півострова. Україна мала достатньо часу, щоб підготувати якісну та ефективну нормативно-правову основу для функціонування суспільства в умовах війни [1; с. 15].

На нашу думку, особливе правове регулювання цивільних відносин під час воєнного стану, з одного боку, забезпечує захист прав фізичних та юридичних осіб, які опинилися у складній економічній ситуації через міжнародний збройний конфлікт. З іншого боку, невизначеність у тривалості такого регулювання, яке охоплює всю територію держави (включаючи регіони, де відсутні активні бойові дії),

може у середньостроковій та довгостроковій перспективі призвести до порушення прав інвесторів та кредиторів. Це, своєю чергою, негативно позначиться на реалізації цивільних прав учасників приватного права, сповільнить ділову активність та створить ризики для економічного відновлення країни.

Отже, доцільно запропонувати органам влади розглянути питання поступового відновлення цивільного законодавства в його «довоєнному» вигляді, принаймні для окремих регіонів (які не перебувають у зоні активних бойових дій) або для певних категорій суб'єктів права. Проблеми, що виникли через об'єктивні обставини під час воєнного стану, у контексті виконання або невиконання цивільних зобов'язань, слід вирішувати через суди чи арбітраж, із застосуванням гнучких підходів до зміни чи припинення зобов'язань, звільнення від відповідальності або зменшення її розміру. Для цього суди та арбітражі повинні використовувати перевірені цивільно-правові інструменти, такі як принципи непереборної сили (ст. 617 ЦК України), істотної зміни обставин (ст. 652 ЦК України), неможливості виконання зобов'язання (ст. 607 ЦК України), зменшення неустойки (ст. 551 ЦК України) та інші правові норми в залежності від конкретних обставин кожної ситуації [5].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурлака І. В. Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої без вини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 24 с.

2. Закон України «Про іпотеку»: Закон України від 05.06.2003 р. № 38. Відомості Верховної Ради України. 2003, № 38, ст. 313

3. Конституція Укриїни: офіц. текст. Київ: КМ, 1996. с. 64. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

5. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затверджений рішенням президії ТПП України від 15.07.2014р. № 40(3). URL: https://zakon. rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text.

6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44.

Баранецька Ірина Сергіївна
студентка 2 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: асист., д-р філос. Оскілко О. О.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ У РАЗІ ЗНИКНЕННЯ ОСОБИ БЕЗВІСТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна в Україні зумовила появу численних правових колізій у сфері цивільного права. Однією з найскладніших є проблема спадкування у випадках, коли особа зникає безвісти, особливо в умовах воєнних дій, евакуації або тимчасової окупації. У таких обставинах реалізація спадкових прав стає практично неможливою без спеціального правового регулювання та судового втручання.

Актуальність теми зумовлена необхідністю адаптації цивільного законодавства до викликів, спричинених збройним конфліктом, забезпечення балансу між захистом інтересів потенційних спадкоємців та гарантією права на життя і недоторканність особи.

Відповідно до ст. 43 ЦК України, фізична особа може бути визнана безвісно відсутньою, якщо впродовж одного року за місцем її постійного проживання немає відомостей про її місцезнаходження. У разі ж виникнення надзвичайних обставин, таких як воєнні дії, відповідно до ст. 46 ЦК України, особа може бути визнана померлою вже після шести місяців з дня зникнення за умови доведення обставин, що загрожували життю [1].

Ці норми набули особливого значення під час повномасштабного вторгнення, коли десятки тисяч цивільних та військовослужбовців зникли безвісти. За даними Єдиного реєстру зниклих безвісти, станом на кінець 2023 року чисельність таких осіб перевищувала 20 000 [4].

Відповідно до ст. 1220 ЦК України, спадщина відкривається з моменту смерті особи або з дня набрання законної сили рішенням суду про визнання її померлою [1]. Це означає, що навіть якщо особа перебуває в полоні чи на окупованій території, без належного судового рішення нотаріус не має права відкрити спадкову справу.

У практиці нотаріусів та юристів фіксуються часті затримки з оформленням спадщини. Як приклад, у справі № 243/9816/23 суд

врахував довідку від військової частини та свідчення побратимів як належні докази зникнення особи під час виконання бойового завдання на території Донецької області, що дало підстави для визнання її померлою вже через 6 місяців [6].

Однак у багатьох випадках надання таких доказів ускладнене – через відсутність доступу до інформації з окупованих територій або недостатню взаємодію органів влади, військових частин та судів.

Незважаючи на певне процесуальне спрощення у судовій практиці, правове регулювання спадкування в ситуації зникнення особи залишається неповним та суперечливим. Зокрема: Цивільний кодекс України не містить окремої процедури відкриття спадщини у разі тимчасового зникнення особи з високим ступенем імовірності загибелі, відсутня процедура тимчасового управління майном зниклої особи до моменту її офіційного визнання померлою, не визначено правовий статус осіб, які не можуть бути знайдені, але щодо яких є непрямі докази смерті (свідчення очевидців, відеозаписи тощо).

Також, Цивільний процесуальний кодекс України не враховує воєнну специфіку – зокрема, відсутність механізмів отримання доказів з тимчасово окупованих територій або можливості участі в судовому процесі дистанційно для свідків з фронту [2].

З огляду на вищезазначене, можна виділити кілька пріоритетних напрямків удосконалення чинного законодавства у сфері цивільно-правового регулювання спадкування у випадках зникнення особи безвісти в умовах воєнного стану.

Передусім доцільним є встановлення особливого правового режиму для осіб, зниклих безвісти під час війни, що передбачав би введення проміжного правового статусу – наприклад, «особа, ймовірно загибла». Такий статус дозволив би здійснювати тимчасове управління її майном без необхідності негайного визнання особи померлою. Це забезпечило б належне збереження майна, мінімізувало б ризики його втрати або незаконного відчуження, а також дозволило б спадкоємцям виконувати обмежені управлінські функції до остаточного встановлення юридичного факту смерті або повернення особи.

Також необхідно запровадити окрему процедуру спадкування для випадків масових бойових дій, коли особа зникла безслідно, але є підтвердження від військових структур (зокрема, довідки від ТЦК, Міністерства оборони, показання свідків бойових дій тощо). Така

процедура мала б враховувати специфіку воєнного часу, зокрема обмежений доступ до інформації, труднощі в комунікації з рідними та обмеженість нотаріальних дій у зонах бойових дій або на деокупованих територіях.

Окремо варто наголосити на необхідності створення єдиної міжвідомчої бази даних щодо осіб, зниклих безвісти. Така база мала б бути доступною для судів, нотаріусів, правоохоронних органів, представників Міноборони та інших уповноважених суб'єктів. Її запровадження дозволило б оперативно перевіряти факт зникнення або загибелі особи, що сприяло б скороченню строків розгляду спадкових справ і зменшенню навантаження на судову систему. При цьому важливо дотримуватися вимог щодо захисту персональних даних та обмеження доступу лише для уповноважених органів.

Нарешті, доцільною видається розробка спеціального законопроєкту, який би врегульовував інститут тимчасового адміністрування спадкового майна в умовах правової невизначеності. Такий правовий інструмент дозволив би призначати тимчасового адміністратора спадщини (можливо, на підставі рішення суду або нотаріуса), який відповідав би за охорону, облік та збереження майна до моменту завершення судових процедур щодо визнання особи померлою або її повернення. Це сприяло б забезпеченню балансу між правами спадкоємців і збереженням інтересів особи, яка офіційно не визнана померлою, але вважається такою, що зникла за особливих обставин.

Комплексне законодавче впорядкування цих питань дозволить забезпечити стабільність цивільно-правових відносин у період воєнного стану, гарантувати захист прав учасників спадкових правовідносин та зменшити рівень юридичної невизначеності.

Зникнення особи безвісти під час війни – це не лише трагедія для рідних, а й серйозне юридичне питання. Чинне законодавство України частково дозволяє вирішити проблеми спадкування в таких ситуаціях, однак не забезпечує повної правової визначеності та захисту інтересів усіх сторін.

Удосконалення правового регулювання цієї сфери повинно ґрунтуватися на принципах пропорційності, гуманізму та правової безпеки, враховуючи специфіку воєнного часу та реалії збройного конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text
3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII.
4. Постанова КМУ від 27.12.2022 № 1487 «Про Єдиний реєстр зниклих безвісти».
5. Коментар до Цивільного кодексу України / За ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2022.
6. Аналітичний звіт Вищої ради правосуддя щодо судової практики у справах про визнання особи померлою в умовах воєнного стану, 2023.
7. Пахомова І. Спадкове право в умовах війни: нові виклики та напрями розвитку. Право України. – 23. № 6.
8. Офіційні роз'яснення Нотаріальної палати України щодо спадкування під час війни. 2023.

Белік Тетяна Олександрівна

студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ: ТЕОРІЯ І СУДОВА ПРАКТИКА

Договір підряду посідає чільне місце серед цивільно-правових зобов'язань, особливо в таких сферах, як будівництво, ремонт, виготовлення індивідуальних речей, технічне обслуговування та інші види робіт. Його актуальність зростає у зв'язку з розвитком підприємницької діяльності, збільшенням кількості фізичних осіб-підприємців, які часто укладають саме цей тип договору.

Цей правочин передбачає, що одна сторона підрядник зобов'язується виконати певну роботу на замовлення другої сторони – замовника, причому за власний ризик, а замовник, у свою чергу, приймає та оплачує результат роботи. Важливою особливістю договору підряду є те, що результат має матеріальне втілення: це може бути створення або модифікація речі чи інше відчутне досягнення, яке передається

замовникові разом із правами на нього. Саме ця ознака відрізняє підряд від надання послуг, у яких результат не має матеріального характеру й досягається в процесі дії, наприклад, як при перевезенні чи зберіганні майна [5].

Характерною рисою договору підряду є покладення ризику на підрядника. Якщо результат роботи буде знищено або неможливо завершити роботу до передачі без вини сторін, підрядник втрачає право на оплату. Укласти такий договір можуть як фізичні, так і юридичні особи. Його структура варіюється: замовник може укладати угоду напряму з виконавцем або через генерального підрядника, який залучає субпідрядників. У великих проектах, особливо в будівництві, поширеною є модель з одночасним існуванням прямих договорів і системи генерального підряду.

Предметом договору є результат, що має матеріальне втілення і досягнення якого очікується від виконавця. Ціна роботи може бути фіксованою, відображеною у кошторисі або визначеною судом на підставі типових розцінок у разі відсутності конкретної домовленості. Не менш значущим є строк виконання робіт: він може бути визначеним точно або через оціночне поняття «розумного строку», яке в разі спору тлумачиться судом з урахуванням характеру робіт, ділових звичаїв та обставин конкретної справи [3].

Договір підряду є важливим елементом договірного права, що регулює правовідносини між замовником і виконавцем у межах виконання роботи за плату. За загальним правилом, він може бути припинений за згодою сторін, на підставі судового рішення за вимогою однієї зі сторін або через односторонню відмову. Саме одностороння відмова є предметом особливої уваги як у теоретичній доктрині, так і в судовій практиці. При цьому таке право не є абсолютним, адже законодавство передбачає його лише у визначених випадках, або за умови передбачення у договорі, часто – з дотриманням певних вимог, як-от письмове попередження заздалегідь [4].

Особливої уваги заслуговують підрядні правовідносини, в яких право замовника на односторонню відмову прямо регламентоване положеннями статті 849 Цивільного кодексу України. Зокрема, замовник може розірвати договір, якщо підрядник не приступає до виконання або виконує роботи надто повільно, з порушенням графіка. У такому разі передбачається право замовника перевіряти хід виконання робіт і, за потреби, розірвати договір з вимогою компен-

сації збитків. Якщо ж підрядник виконує роботи з відхиленнями від стандартів якості, замовник має право надати строк на усунення недоліків. У разі їх не виправлення він може не лише відмовитися від договору, але й вимагати компенсацію або замовити виконання робіт іншому виконавцеві за рахунок попереднього підрядника [1].

Найглибшим за змістом є положення, яке дає замовнику право відмовитись від договору у будь-який момент, незалежно від причин. Водночас це зумовлює обов'язок оплатити виконану частину роботи і компенсувати понесені витрати підрядника. Судова практика наголошує, що підстави для відмови мають самостійне значення і не є взаємозамінними. Наприклад, якщо замовник ініціює розірвання через затримки (ч. 2 ст. 849 ЦК України), але не доведе вину підрядника, він не зможе згодом послатися на безумовне право на відмову (ч. 4 тієї ж статті). Такий підхід підтвердив Касаційний господарський суд у постанові від 13.09.2019 р. у справі № 911/1433/18.

Окрему увагу слід приділити фінансовим наслідкам розірвання, зокрема питанню повернення авансу. Традиційно його розглядали як безпідставне збагачення. Проте в справі № 910/2051/19 КГС ВС зауважив, що ч. 2 ст. 849 ЦК України передбачає право лише на відшкодування збитків, а не автоматичне повернення авансу. Вказана справа була передана до Об'єднаної палати, яка наголосила на необхідності з'ясування підстави відмови – лише після цього можна кваліфікувати вимоги як збитки чи безпідставне збагачення. У постанові по вищезазначеній справі від 16.03.2020 р. Об'єднана палата ВС зробила важливе розмежування: для стягнення збитків необхідна наявність складу правопорушення, зокрема протиправної поведінки. Водночас повернення безпідставно набутого майна можливе незалежно від вини сторін. Це означає, що правова природа вимог є принципово різною, і застосування того чи іншого механізму потребує різних доказів. [2]

Ці висновки мають вагоме практичне значення. Якщо замовник не зможе довести вину підрядника, вимога про повернення авансу як збитків буде безпідставною. Якщо ж підставою для відмови є ч. 4 ст. 849 ЦК України, замовник зобов'язаний оплатити виконані роботи й компенсувати витрати, не маючи підстав для вимоги повернення коштів.

Не менш важливою є форма реалізації відмови. Хоча одностороння відмова не потребує погодження іншої сторони, умови договору можуть вимагати додаткової угоди. У такому разі необхідна згода під-

рядника або звернення до суду. Це підкреслює важливість точного та передбачливого формулювання умов договору, які враховують різні сценарії розірвання та способи їх правового оформлення.

Отже, ефективне застосування норм, що регулюють договір підряду, потребує не лише чіткого дотримання положень Цивільного кодексу України, а й уважного аналізу фактичних обставин, коректного оформлення угод та глибокого розуміння правових наслідків кожного варіанта дій. Судова практика сприяє правовій визначеності, зменшуючи ризики зловживання сторонами своїми правами та формуючи сталі правові позиції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс від 16.01.2003, № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15.

2. Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду Постанова Об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 16 березня 2020 р. у справі № 910/2051/19. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88601705

3. Гриняк А. Б. Договірне регулювання підрядних відносин у підприємницькій діяльності. Цивільне право. 2015. 3–6.

4. Гриняк А. Б. Одностороння відмова від виконання обов'язків за договором підряду як наслідок порушення підрядних зобов'язань. Юридичний вісник України.. 2012. 37–41.

5. Коваленко І. А. Договір підряду за законодавством України та законодавством Є Том 1 № 80 (2023): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024.

Белік Тетяна Олександрівна
студентка 1-го курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ОСПОРЮВАННЯ ЗАПОВІТУ: ПІДСТАВИ, ПРОЦЕДУРА ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Заповіт в українському цивільному праві розглядається як односторонній правочин, який встановлює волю особи щодо розпорядження її майном на випадок смерті. Він має виняткову правову природу, адже вступає в дію лише після смерті заповідача, не потребує акцепту і є проявом особистого бачення людини щодо подальшої долі її майна. Водночас чинне законодавство України передбачає можливість оспорювання заповіту зацікавленими особами. Це явище є досить поширеним у судовій практиці, що свідчить як про високу соціальну значущість спадкових правовідносин, так і про необхідність захисту прав осіб, інтереси яких можуть бути порушені недійсним чи сумнівним заповітом. Підстави для оспорювання заповіту чітко визначені нормами Цивільного кодексу України, зокрема його розділом VI «Спадкове право». Заповіт може бути визнаний недійсним у разі недотримання його форми, складення за відсутності дієздатності заповідача, внаслідок впливу насильства, обману, погрози або за інших умов, що суперечать свободі волевиявлення [8].

Згідно зі статтею 1247 ЦК України, заповіт має бути складений у письмовій формі, із зазначенням дати та місця його складання та посвідчений нотаріусом або іншою уповноваженою особою. Недотримання цих вимог, зокрема відсутність належного нотаріального посвідчення, може бути підставою для визнання заповіту недійсним. Водночас стаття 1257 ЦК України зазначає, що заповіт може бути оскаржений у разі доведення недієздатності заповідача на момент його складення. Дієздатність є юридичним індикатором здатності особи усвідомлювати свої дії та керувати ними, тому її відсутність фактично унеможливлює законне здійснення заповідального розпорядження. Крім того, стаття 230 ЦК України передбачає можливість

визнання правочину недійсним, якщо він був укладений під впливом обману, насильства або внаслідок помилки. Враховуючи це, заповіт, складений у таких умовах, також підлягає оспоренню [1].

Процедура оспорювання заповіту реалізується через подання позову до суду. Позивачем, як правило, виступає особа, яка є потенційним спадкоємцем за законом або інший суб'єкт, інтереси якого зачеплені змістом заповіту. Заява подається до суду за місцем відкриття спадщини, що визначається відповідно до місця проживання померлого. Під час судового розгляду сторона, яка оспорює заповіт, повинна довести наявність обставин, що свідчать про його недійсність. Суд діє в межах цивільного процесуального законодавства, досліджує письмові та усні докази, витребовує медичні документи, допитує свідків і може залучати експертів, зокрема судово-психіатричних. На підставі встановлених фактів суд виносить рішення про дійсність або недійсність заповіту [7].

Однією з найтиповіших підстав для оскарження заповіту є відсутність у заповідача усвідомлення значення своїх дій або нездатність керувати ними на момент складання документа, що прямо передбачено ст. 225 Цивільного кодексу України. При посиланні на цю підставу критично важливо довести повну неспроможність особи діяти свідомо, що підтверджується виключно результатами судово-психіатричної експертизи, зокрема посмертної. Такий підхід був підтверджений у постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 13 січня 2021 року у справі № 242/61/19, де наголошено на важливості експертного висновку для встановлення факту недієздатності заповідача [2].

Ще однією поширеною підставою для визнання заповіту недійсним є порушення порядку його складання або відсутність справжньої волі заповідача, що узгоджується зі ст. 1257 ЦК України. У першому випадку йдеться про нікчемність правочину – тобто юридичну недійсність, яка виникає автоматично через порушення імперативної норми закону. У другому – про оспорювання заповіту в судовому порядку, що потребує доведення відсутності вільного волевиявлення. Відповідно, при порушенні формальних вимог (наприклад, складання не за правилами посвідчення) доцільно заявляти вимогу не про недійсність, а про застосування наслідків нікчемності. Такий підхід закріплено в постанові КЦС ВС від 11 листопада 2020 року у справі № 756/10183/16-ц, у якій суд визнав правомірною вимогу про виклю-

чення запису про заповіт із спадкового реєстру як спосіб захисту від наслідків нікчемного правочину [3].

Варто звернути увагу на правову позицію, сформульовану Великою Палатою Верховного Суду 25 травня 2021 року у справі № 522/9893/17. У цьому рішенні суд дійшов висновку, що посвідчення заповіту нотаріусом поза межами свого нотаріального округу, хоча й є порушенням правил діяльності нотаріуса, саме по собі не впливає на форму правочину настільки, щоб тягнути його нікчемність відповідно до ст. 1257 ЦК України. Така позиція свідчить про намагання суду забезпечити баланс між формою і змістом правочину, віддаючи перевагу захисту реальної волі особи [4].

Також важливу роль відіграє висновок, висловлений Об'єднаною палатою КЦС ВС у постанові від 1 березня 2021 року у справі № 473/1878/19, згідно з яким нікчемний заповіт не скасовує попередній. Це означає, що якщо наступний заповіт виявляється нікчемним, чинності набуває попередній документ. Суд також підкреслив, що не має повноважень зобов'язувати нотаріуса вчиняти дії, які належать виключно до його компетенції, а тому допустимим способом захисту прав спадкоємців є лише скасування відмови нотаріуса, а не примушування його до видачі свідоцтва [5].

У сучасній науковій літературі проблема оспорювання заповіту розглядається як складне юридичне й міждисциплінарне явище, що вимагає не лише правового, а й медико-психологічного підходу. Дослідники спадкового права наголошують, що заповіт повинен не лише формально відповідати вимогам законодавства, а й відображати справжню, усвідомлену волю особи, сформовану у стані психічної адекватності. Значна увага також приділяється питанням оцінки психічного стану заповідача на момент складання документа, що є складним у процесуальному плані та вимагає залучення експертних знань. У цьому контексті висловлюються пропозиції щодо вдосконалення механізмів посвідчення заповітів – зокрема, впровадження обов'язкової відеофіксації процесу їх складання. Такий підхід, на думку фахівців, сприятиме запобіганню зловживанням і забезпечить додаткові гарантії автентичності волевиявлення [6].

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що інститут оспорювання заповіту відіграє важливу роль у забезпеченні справедливості у спадкових правовідносинах. Він дає можливість зацікавленим особам захистити свої права та запобігти випадкам зловживання

з боку третіх осіб. Водночас наявність чітких підстав та усталеної судової практики сприяє підвищенню правової визначеності у спадкових справах. Актуальність проблематики зумовлює потребу у подальших дослідженнях, зокрема в аспекті цифровізації спадкового процесу та запобігання фальсифікації заповітів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15

2. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 13.01.2021 у справі № 242/61/19 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94237340

3. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 11.11.2020 у справі № 756/10183/16-ц URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92997127

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235794

5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 01.03.2021 у справі № 473/1878/19 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95904937

6. Заіка Ю. Правові наслідки визнання заповіту недійсним: здоровий глузд чи буква закону?. ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ Збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна 25 травня 2018 року. 2018. 26–28.

7. Кухарєв О. Визнання заповіту недійсним як спеціальний спосіб захисту прав спадкоємців. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. Учасників III Всеукр. Наук.-практ. Конф. (м. Харків, 19 черв. 2020 р.). 2020. 62–64.

8. Спадкове право: крізь призму судової практики: монографія. За ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2021. 312 с.

Берназ Вікторія Петрівна
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції Національного університету
«Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О. М.

ФОРС-МАЖОР У ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ: ВОЄННА ДОКТРИНА

У сучасних умовах глобальних викликів, спричинених повномасштабною війною в Україні, інститут форс-мажору набув особливої актуальності в договірному праві. Обставини непереборної сили, які раніше розглядалися як виняткові та рідкісні, тепер стали реальною загрозою стабільності виконання зобов'язань у різних сферах діяльності. Війна загострила питання визначення, підтвердження та правових наслідків дії форс-мажору на території України.

У цьому контексті виникла потреба в оновленні правозастосовної доктрини та переосмисленні підходів до тлумачення та застосування форс-мажорних застережень у договорах. Особливе значення має адаптація національного законодавства та судової практики до умов тривалих криз, з урахуванням як міжнародного досвіду, так і специфіки українських реалій.

Питання форс-мажору у договірних зобов'язаннях досліджувала значна кількість науковців, серед яких Берназ-Лукавецька О. М., Кірсанов О. В., Давидова І. В., Мельник О. О., Глиняна К. М. та інші.

Форс-мажор (непереборна сила) – це надзвичайні події або умови, які мають об'єктивний характер і роблять виконання договірних зобов'язань або вимог законодавства неможливим. До таких обставин належать явища, які не можуть бути передбачені або уникнуті сторонами договору, зокрема: збройні конфлікти, загроза війни, воєнні дії (включаючи іноземну агресію, ембарго, блокади, терористичні акти, мобілізацію, повстання, революції, заколоти, масові заворушення), а також запровадження надзвичайних заходів – комендантської години чи карантину за рішенням Кабінету Міністрів України.

Крім того, до форс-мажорних ситуацій можуть належати втручання держави у вигляді реквізиції, експропріації, примусового вилучення або захоплення майна, акти незаконного впливу третіх осіб, техно-

генні катастрофи (пожежі, вибухи, аварії), перебої в транспортному сполученні, спричинені рішеннями органів влади, закриття портів чи проток, обмеження зовнішньоекономічної діяльності. Не менш важливими є і природні явища: стихійні лиха у вигляді повеней, буревіїв, ураганів, сильних морозів, ожеледиці, землетрусів, блискавок, епідемій, зсувів ґрунту та інших екстремальних погодних умов, що унеможливлюють належне виконання зобов'язань [1].

Статтею 617 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) передбачено, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [2].

Торгово-промисловою палатою України (далі – ТПП) було оприлюднено лист № 2024/02.0–7.1 від 28.02.2022, яким повідомлено, що військова агресія російської федерації проти України є форс-мажорною обставиною (обставиною непереборної сили).

У таких обставинах сторони договору можуть бути звільнені від обов'язку виконувати свої зобов'язання без настання юридичної відповідальності за їх порушення, якщо доведено, що виконання стало об'єктивно неможливим.

Проте, як зазначає Верховний Суд у постанові у справі № 910/9258/20, сам факт існування форс-мажору не є автоматичною підставою для звільнення від відповідальності. Сторона, яка заявляє про наявність непереборної сили, має надати докази того, що саме ця обставина унеможливила виконання зобов'язання у конкретній ситуації [3].

Інакше кажучи, навіть запровадження воєнного стану, що безсумнівно визнається форс-мажорною обставиною, не гарантує автоматичного звільнення від відповідальності. Необхідно довести прямий причинно-наслідковий зв'язок між воєнними діями та неможливістю виконання конкретного зобов'язання.

Так, прикладом застосування форс-мажору може бути неможливість здійснити поставку за договором поставки (ст. 712 ЦКУ) через зруйновану транспортну інфраструктуру або постійні бойові дії на шляху руху. Водночас, якщо доставка планувалась у спокійному регіоні, де не велись бойові дії, і існувала можливість безпечного транспортування, посилання на обставини форс-мажору не буде обґрунтованим.

Окрім загальних ризиків, визначених законодавством, важливо враховувати, що умови кожного конкретного договору та обставини, в яких перебувають його сторони, можуть суттєво відрізнятися. Тому надзвичайно важливою передумовою ефективного застосування форс-мажорного застереження є його точне, змістовне і грамотно побудоване формулювання у договорі.

Таке положення має не лише забезпечувати захист сторін у випадку надзвичайних подій, але й не створювати зайвих перешкод для нормального виконання договірних зобов'язань у звичайних умовах. На практиці ж подібні застереження часто є занадто загальними або формальними, без конкретики щодо важливих процедурних аспектів.

Зокрема, договори рідко передбачають строки повідомлення іншої сторони про настання обставин непереборної сили, форму і спосіб такого повідомлення (усне чи письмове, через месенджери, електронну пошту, офіційний лист тощо), а також наслідки невиконання цього обов'язку. Не менш важливо також визначити механізм підтвердження факту настання таких обставин.

Таким чином, при укладенні договору сторони мають не лише узгодити перелік обставин, які вважатимуться форс-мажорними, а й чітко прописати порядок інформування про їх настання, допустимі канали зв'язку та наслідки порушення цієї процедури. Це набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану в Україні, коли швидкість та достовірність комунікації мають критичне значення для збереження ділових відносин і правової визначеності.

Це має вирішальне значення для ефективного захисту прав сторін у суді у разі виникнення спору, оскільки суд при розгляді справ про невиконання або неналежне виконання зобов'язань насамперед оцінює добросовісність сторін та дотримання ними умов договору. Якщо сторона, яка посилається на обставини непереборної сили, вчасно та належним чином повідомила про їх настання, це підтверджує її прагнення мінімізувати ризики для іншої сторони та співпрацювати задля подолання наслідків.

Натомість недотримання погодженої процедури інформування може бути розцінене як зловживання правом або спроба уникнути відповідальності, що знижує шанси на позитивне вирішення спору в судовому порядку. Чітке фіксування каналів зв'язку, строків та способу повідомлення дозволяє уникнути правової невизначеності й спір-

них тлумачень, забезпечуючи належне документальне підтвердження як факту настання форс-мажору, так і реакції сторін на нього [3].

Отже, події останніх років, зокрема збройна агресія російської федерації проти України, суттєво вплинули на практику застосування форс-мажорних застережень у договірному праві. Це зумовило необхідність переосмислення підходів до врегулювання подібних ситуацій у договірних зобов'язаннях.

Інститут форс-мажору не є універсальним «виправданням» невиконання зобов'язань, а тому сторони договору мають завчасно подбати про деталізацію відповідних положень у договорі, зокрема шляхів повідомлення, строків, порядку підтвердження обставин та наслідків їх настання.

Договори, укладені в умовах воєнного стану, повинні містити адаптовані до реалій положення про форс-мажор, включаючи використання електронних засобів зв'язку та можливість відтермінування виконання зобов'язань, що дозволить забезпечити гнучкість та стабільність правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997. Відомості Верховної Ради України. № 671/97–ВР

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3. Мельник О. О. Поняття «форс-мажор» у цивільному праві України. Юридичний вісник. 2016. № 1.

Білик Ірина Іванівна
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О. М.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЖИТЛОВИХ ТА НЕЖИТЛОВИХ ПРИМІЩЕНЬ

Договори найму (оренди), в тому числі житлових та нежитлових приміщень, є одними із найбільш поширених у цивільному обороті, що обумовлює необхідність їх належного правового регулювання та однорідного застосування положень законодавства на практиці. З огляду на різноманітність правовідносин, що виникають у сфері найму (оренди), а також участь у них як фізичних, так і юридичних осіб, особливого значення набуває формування сталої та обґрунтованої правозастосовної практики. Аналіз актуальної судової практики дозволяє виявити особливості тлумачення окремих положень законодавства та практичні підходи до вирішення спорів у цій сфері, що, у свою чергу, сприяє глибшому розумінню специфіки відповідних правовідносин.

Щодо проблемних питань, до прикладу, статтею 778 ЦК України передбачено можливість наймача поліпшити річ, яка є предметом договору за згодою наймодавця, і, згідно з ч. 3 цієї ж статті, наймач має право на відшкодування вартості необхідних витрат або на зарахування їх вартості в рахунок плати за оренду речі [1]. Проте, досить часто у договорах міститься загальне формулювання про право орендаря адаптувати об’єкт оренди під власну господарську діяльність, а також проводити плановий або капітальний ремонт, повідомляючи наймодавця про вартість таких робіт із подальшим зарахуванням цих витрат у рахунок орендної плати.

Водночас відсутність у договорі прямої вимоги щодо попереднього погодження обсягу і кошторису запланованих змін із власником створює ризик виникнення спорів. Зокрема, наймач може істотно завищити вартість поліпшень або вимагати їх компенсації в разі дострокового припинення договору. З метою мінімізації правових ризиків для наймодавця доцільним є закріплення в договорі обов’язковості погодження не лише факту проведення поліпшень чи ремонту, а й їх вартості та змісту, а також визначення правових наслідків са-

мовільного здійснення ремонтних робіт чи іншого поліпшення, як, наприклад, розірвання договору чи застосування санкцій.

Відсутність належної обачності з боку наймача при здійсненні поліпшень орендованого майна також може призвести до негативних правових наслідків. Зокрема, мають місце випадки, коли наймач вкладає кошти в ремонт приміщення під власні потреби, однак після завершення строку дії договору наймодавець відмовляється від його продовження, передаючи приміщення новому наймачу на вигідніших для себе умовах. За таких обставин наймач фактично втрачає вкладені кошти. З метою захисту своїх інтересів наймачеві доцільно передбачати в договорі положення, згідно з яким повернення об'єкта оренди наймодавцеві можливе лише після компенсації витрат на здійснені поліпшення, якщо вони були з ним узгоджені.

У разі, якщо наймач не узгодить переобладнання приміщення з орендодавцем, така обставина може визнаватись істотним порушенням договору і бути причиною його дострокового розірвання. Наприклад, у постанові Касаційного господарського суду у справі № 910/5446/19 йдеться про те, що наймач без погодження з наймодавцем здійснив реконструкцію системи опалення та перепланування приміщення, виконав новий дверний проріз у капітальній стіні [2]. При цьому в договорі прямо передбачалася заборона на будь-яке переобладнання без попереднього погодження з власником. Відповідно до ч. 4 ст. 651, а також ст. ст. 773, 783 ЦК України, подібні дії визнаються як користування майном усупереч умовам договору, що дає наймодавцеві право на розірвання договору в судовому порядку. Таким чином, самовільне перепланування є істотним порушенням умов договору найму.

Також у судовій практиці звертається увага на те, що якщо договором найму передбачено покладення на наймача обов'язку застрахувати орендоване майно, але при цьому не передбачається жодних правових наслідків невиконання такого обов'язку, ризик випадкового знищення або пошкодження предмету найму третіми особами нестиме наймодавець. Так, у постанові від 22 вересня 2021 року в справі № 207/3254/18 щодо відшкодування збитків, завданих у зв`язку із знищенням майна, Верховний Суд дійшов висновку, що, незважаючи на передбачений у договорі обов'язок наймача укласти договір страхування, відсутність у договорі умов щодо відповідальності за його недотримання та відсутність прямого покладення на наймача ризику

випадкового знищення речі (в даному випадку – внаслідок підпалу) означає, що ризик залишається на власнику майна [3].

Також у судовій практиці часто зустрічаються і проблемні питання щодо договорів найму житлових приміщень, зокрема, вони виникають при спробах наймачів реалізувати ті чи інші переважні права за договором.

Верховний Суд у постанові від 24 липня 2019 року в справі № 727/6043/16-ц виснував, що механізм реалізації переважного права наймача на придбання житлового приміщення у разі його продажу чинним законодавством не врегульований, тому до відповідних правовідносин доцільно застосовувати за аналогією закону положення статті 362 ЦК України, і ефективним способом захисту цього права буде подання позову про переведення прав і обов'язків покупця за укладеним договором купівлі-продажу [4].

Окрім цього, у постанові від 18 травня 2020 року в справі № 522/7131/16-ц Верховний Суд дійшов висновку про те, що переважне право на придбання житла, що є предметом договору найму, виникає у наймача за умови належного виконання ним обов'язків за договором, в тому числі щодо внесення орендної плати [5]. У даній справі суди першої та апеляційної інстанції відмовили у задоволенні позовних вимог позивачу, який був наймачем квартири, щодо переведення прав та обов'язків покупця за договором купівлі-продажу, оскільки він не надав жодних доказів оплати орендної плати у встановлені строки, а докази, які позивач надав на підтвердження часткової оплати комунальних послуг суд не визнав як такі, що свідчать про належне виконання наймачем обов'язків щодо орендної плати. Верховний Суд з таким рішенням судів погодився.

Верховний Суд у постанові від 09 жовтня 2019 року в справі № 589/1516/16-ц наголосив на тому, що чинне законодавство не встановлює для власника обов'язку погоджувати з наймачем відчуження орендованого житлового приміщення [6]. Так, у цій справі про розірвання договору найму та визнання особи такою, що втратила право користування житлом, Суд підтвердив, що позивачка, яка є новою власницею квартири, і яка придбала її для особистого проживання, має право розірвати договір найму, укладений попереднім власником з відповідачем по даній справі. Окрім цього, ВС врахував, що відповідач протягом тривалого часу проживав у іншому місті, спірна квартира не є його єдиним житлом, і обґрунтовано погодився з рішен-

нями судів першої та апеляційної інстанції про задоволення позовних вимог.

Ще одним важливим висновком Верховного Суду є позиція, відповідно до якої погашення наймачем заборгованості за найм житла за попередній період не позбавляє наймодавця права звернутися до суду з вимогою про розірвання договору. У постанові від 16 січня 2018 року в справі № 522/19357/15-ц вказано, що суди попередніх інстанцій неправильно оцінили обставини справи, зосередившись на наявності і розмірі заборгованості на момент розгляду спору, а не на визначенні правових підстав для розірвання договору найму, якими є факт прострочення внесення плати за договором найму протягом шести або більше місяців [7]. Встановлення тривалого невиконання цього зобов'язання з боку наймача надає наймодавцеві право вимагати розірвання договору, а факт перерахування наймачем коштів на рахунок наймодавця підтверджує визнання боргу відповідачем та прострочення ним внесення плати за житло, але не є підставою для відмови у задоволенні позову.

Таким чином, договір найму (оренди) житлових та нежитлових приміщень посідає важливе місце у цивільному обороті та відіграє значну роль у забезпеченні прав та інтересів як наймодавців, так і наймачів. З огляду на широке застосування таких договорів у практиці, особливого значення набуває необхідність чіткого правового регулювання відповідних правовідносин і формування єдиної, послідовної судової практики. Це сприятиме зміцненню правової визначеності, зниженню рівня спорів та підвищенню ефективності договірних відносин у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Постанова КГС ВС від 2 грудня 2020 року у справі № 910/5446/19 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93263270

3. Постанова Верховного Суду від 22 вересня 2021 року в справі № 207/3254/18 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100644122

4. Постанова Верховного Суду від 24 липня 2019 року в справі № 727/6043/16-ц URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/83413451

5. Постанова Верховного Суду від 18 травня 2020 року в справі № 522/7131/16-ц URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89396621

6. Постанова Верховного Суду від 09 жовтня 2019 року в справі № 589/1516/16-ц URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84941443

7. Постанова Верховного Суду від 16 січня 2018 року в справі № 522/19357/15-ц URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/71693612

8. Серебрякова Ю. О. Договір оренди державного та комунального нерухомого майна: монографія / Ю. О. Серебрякова, М. Л. Шелухін; – Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2010. – 183 с.

9. Обіход О. М. Договір найму будівлі або іншої капітальної споруди за цивільним законодавством України. Часопис цивілістики. 2017. Вип. 24. 20–26.

10. Калаур І. Р. Договірні зобов'язання з передання майна в користування: проблеми теорії та практики : монографія. Тернопіль: Підручники і посібники. 2014. 480 с.

11. Морозова Ю. В. Проблеми визначення та характеристики договору оренди нежитлових приміщень, будівель, споруд. Право і безпека. 2017. № 1 (64). 103–109.

Білоусова Ганна Вадимівна,

студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція) Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Калітенко О. М.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ЧЕРЕЗ ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ

Динамічний розвиток технологій, в тому числі штучного інтелекту передбачає собою частину правових питань, пов'язаних із правовим регулюванням та визначенням юридичної відповідальності за активне користування штучним інтелектом. Недостатнє вивчення і впровадження в Україні системного підходу до вирішення питань щодо наслідків використання передбачає необхідність повного дослідження проблем та перспектив розвитку цивільно-правової відповідальності за штучний інтелект.

Згідно проведених наукових досліджень, деякі науковці у своїх дослідженнях висловлюють такі висновки: штучний інтелект слід внести до об'єкту цивільних правовідносин, стосовно якого вони й виникають; штучний інтелект слід відносити до об'єктів права інтелектуальної власності, що являє собою результатом творчої, інтелек-

туальної діяльності, створеної людиною; не слід сприймати ШІ як суб'єкт правовідносин, а законодавцю слід наділити останнього відповідною правосуб'єктністю; що стосується юридичної відповідальності за шкоду, що може завдати штучний інтелект, то слід звертатись до норм чинного законодавства про діяльність, пов'язану з джерелом підвищеної небезпеки. Також, до таких правовідносин необхідно застосовувати також законодавство, що стосується захисту прав споживачів, а до роботи ШІ посилити дію норм законодавства щодо вимог безпеки життя, здоров'я та майна особи, а також, безпеки довкілля.

Європейський Союз намагається сприяти формуванню правових норм, щоб гарантувати захист прав людини та водночас сприяти інноваційному розвитку, враховуючи специфіку систем штучного інтелекту. Україна , в свою чергу, прагне зробити ШІ та його використання на благо суспільства. Беручи до уваги усі аспекти, надзвичайно важливо забезпечити гармонійний розвиток технологій і суспільства в цілому.

У 2021 році Європейською Комісією було надано для розгляду «Пропозицію щодо Регламенту Європейського Парламенту та Ради, що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту (Закон про штучний інтелект) та внесення змін до деяких законодавчих актів союзу» [1, с. 141–149]. Законодавча влада ЄС дійшла політичної згоди, що стосується нового проєкту цього закону із державами-членами та було узгоджено його згодом у 2023 році.

Слід звернути увагу, що у інституті цивільного права, відповідальність є одним із засобів впливу на учасників цивільних правовідносин, який встановлюється межами допустимої та необхідної поведінки. Окрім того, відповідно до ч.3 ст.14 Цивільного кодексу України, належна поведінка усіх суб'єктів цивільних правовідносин забезпечується як заохоченнями, так і заходами відповідальності, що передбачені договором або визначені нормами цивільного законодавства. [2]. Проте, страх щодо постійного зловживання або негативних непередбачуваних наслідків використання ШІ, прагне до ретельного вивчення та удосконалення стандартів надійності систем ШІ та відповідної відповідальності.

Що стосується нашої держави, то ми прагнемо євроінтеграції та змін, що безпосередньо ставлять нас перед викликом впровадження свого законодавства відповідно до європейських правил, які б змогли надати нам належний захист прав людини у суспільстві та відповід-

ну відповідальність за шкоду, що несе за собою використання технологій штучного інтелекту. Підгрунттям цих подій є затвердження 2 грудня 2020 року Кабінетом Міністрів України Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні [3, с. 128]. Тепер впроваджуються реформи й у галузі цивільного правознавства, у 2020 році підготовлено Концепцію оновлення Цивільного кодексу України, в якій зазначено про важливість доповнення чинного ЦК України нормами щодо відшкодування шкоди, завданої програмним забезпеченням, що передбачає шкоду, а також відшкодування такої шкоди, що була завдана робототехнікою та штучним інтелектом.

Фактично робот може нашкодити іншим особам через наступні причини: неналежне програмне забезпечення, збій в програмі, несправність деяких приладів, що мають вплив безпосередньо на дії роботів, наслідком чого можуть порушуватись права та завдаватись шкода. Крім того, і самі власники роботів, які теж, так чи інакше, несуть відповідальність за свою покупку і можуть змінити коло повноважень роботів, запроваджених виробником. У такому разі суб'єктами, які будуть нести відповідальність, будуть ті, які створювали і програмували роботу ШІ: інженери, винахідники, програмісти, виробники і власники роботів [4].

Тому, чинний Цивільний кодекс України містить положення, що стосуються відповідальність за значну кількість правопорушень, але відповідальність за шкоду, завдану роботами у ньому не передбачено. Вважається доцільним використати вже зазначені норми ЦКУ для формулювання правил застосування цивільно-правової відповідальності за шкоду, спричинену штучним інтелектом.

І через це питання відповідальності при активному користуванні технологій ШІ є надзвичайно вагомим для забезпечення стабільності цивільних правовідносин, в яких ШІ займає важливе місце

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шишка Н. В. Щодо відшкодування шкоди, завданої використанням технологій штучного інтелекту: стан правового регулювання в Україні та досвід Є Проблеми цивільного права та процесу: проблеми визначення та регулювання. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. 141–149.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: http://zakon.rada. gov.ua/laws/show/435-15

3. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.

4. Колодін Д. О. Щодо питання цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану роботизованими механізмами зі штучним інтелектом (роботами).

Бойко Альона Сергіївна,
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ

Принцип добросовісності є одним із фундаментальних положень цивільного права, який пронизує всі стадії договірних відносин – від їх виникнення до припинення. Він вимагає від учасників цивільного обороту діяти чесно, відкрито та сумлінно, не допускаючи зловживання правами або навмисного створення шкоди іншим особам. Добросовісність у договірних відносинах покликана забезпечити баланс інтересів сторін, підтримувати передбачуваність і стабільність цивільного обігу. Історично принцип добросовісності сформувався ще у римському праві через концепцію «bona fides», яка вимагала від сторін проявляти чесність та сумлінність при виконанні договірних зобов'язань [2, с. 22]. Удовика Лариса своїй роботі зазначає, що у сучасній юридичній науці принцип добросовісності тлумачиться як принцип, який передбачає необхідність сумлінної і чесної поведінки суб'єктів при виконанні ними своїх юридичних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав [4, с. 69]. У сучасних умовах, коли договірні правовідносини стають дедалі складнішими і багатограннішими, дотримання принципу добросовісності набуває особливого значення для забезпечення ефективного захисту прав та інтересів учасників господарської діяльності, а також фізичних осіб.

Практичне застосування принципу добросовісності у договірних відносинах проявляється на всіх етапах взаємодії сторін. Під час укладення договору сторони повинні вести переговори добросовісно, не затягувати процес без реального наміру укласти договір і не

використовувати переговори для отримання односторонньої вигоди. Судова практика підкреслює, що зловживання переговорним процесом або введення іншої сторони в оману є порушенням принципу добросовісності.

На стадії виконання договору сторони зобов'язані не лише формально дотримуватися умов договору, але й діяти таким чином, щоб не завдавати шкоди законним правам та інтересам контрагента. Недопустимим є свідоме створення перешкод у виконанні договірних зобов'язань, уникнення виконання обов'язків або маніпулювання положеннями договору на шкоду іншій стороні.

Після припинення договору принцип добросовісності продовжує відігравати важливу роль. Зокрема, недопустимим є використання формальних підстав для одностороннього розірвання договору лише з метою завдання шкоди іншій стороні чи отримання несправедливої вигоди. У всіх випадках суди оцінюють поведінку сторін з огляду на дотримання вимог добросовісності, розумності й справедливості.

Нормативне закріплення принципу добросовісності відображено в низці ключових положень Цивільного кодексу України.

Згідно зі статтею 3 ЦК України, добросовісність прямо визначена як одна із загальних засад цивільного законодавства нарівні з такими принципами, як справедливість, розумність та свобода договору [1]. Це означає, що добросовісна поведінка є обов'язковою вимогою для всіх учасників цивільних правовідносин і має враховуватися не лише під час виконання конкретних договорів, а й у будь-якому іншому здійсненні цивільних прав та обов'язків.

Стаття 6 ЦК України розвиває ідею свободи договору, встановлюючи, що сторони мають право самостійно визначати умови своїх договірних зобов'язань у межах, передбачених законом [1]. Однак реалізація свободи договору повинна ґрунтуватися на принципах добросовісності, розумності та справедливості. Це обмеження спрямоване на запобігання зловживанням договірною свободою, коли одна зі сторін може прагнути отримати неправомірну перевагу за рахунок іншої.

Відповідно до статті 13 ЦК України, здійснення цивільних прав має відбуватися добросовісно, розумно і справедливо [1]. Порушення цієї вимоги може призвести до обмеження захисту порушеного права, або до відмови у його захисті. Таким чином, добросовісність розглядається не лише як позитивна моральна вимога, а як юридич-

ний критерій поведінки, що визначає правомірність дій учасників цивільного обігу.

Стаття 509 ЦК України конкретизує застосування принципу добросовісності у сфері зобов'язальних правовідносин, встановлюючи, що зобов'язання повинно виконуватися сторонами належним чином у відповідності до умов договору, вимог закону, а також на засадах добросовісності, розумності та справедливості [1]. Як боржник, так і кредитор мають обов'язок проявляти добросовісність у всіх своїх діях, пов'язаних із виконанням зобов'язання, що спрямовано на забезпечення балансу інтересів сторін та стабільності цивільного обороту.

Порушення принципу добросовісності у договірних відносинах може мати суттєві правові наслідки для сторони, яка допустила недобросовісну поведінку. Українське цивільне законодавство передбачає кілька механізмів реагування на такі порушення, що спрямовані на захист справедливості та стабільності цивільного обороту.

Одним із основних наслідків є визнання договору або його окремих положень недійсними. Відповідно до статей 13, 16 та 203 Цивільного кодексу України, правочин, укладений із порушенням принципу добросовісності, зокрема шляхом зловживання правом чи обману іншої сторони, може бути оскаржений у суді [1]. Якщо буде доведено, що недобросовісна сторона при укладенні договору діяла з умислом нашкодити контрагенту або використати договір для одержання неправомірної вигоди, суд має підстави визнати відповідний договір недійсним повністю або в частині.

Крім того, суд може відмовити у захисті цивільного права або інтересу особі, яка діяла недобросовісно. Це означає, що навіть формальне наявне право може не підлягати судовому захисту, якщо особа при його здійсненні порушила засади добросовісності, розумності та справедливості. Такий підхід спрямований на недопущення використання права як інструменту для завдання шкоди іншим учасникам правовідносин.

Окремо варто зазначити, що у випадках, коли правочин укладено з істотним порушенням принципу добросовісності, суди можуть застосувати наслідки нікчемності. Це означає, що правочин визнається недійсним автоматично, без необхідності його спеціального оскарження в судовому порядку, оскільки його зміст або спосіб укладення грубо суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Попри нормативне закріплення принципу добросовісності у цивільному законодавстві України, його практичне застосування супроводжується низкою проблем і викликів, що обумовлені як загальною правовою культурою, так і особливостями тлумачення цього принципу судами та учасниками правовідносин.

Однією з основних проблем є розпливчастість і оціночний характер змісту принципу добросовісності. Законодавство України встановлює обов'язок діяти добросовісно, однак не дає чіткого визначення меж такої поведінки або конкретних критеріїв її оцінки. Це залишає широкі можливості для суб'єктивного трактування добросовісності судами або сторонами спору, що призводить до нерівномірності судової практики та труднощів у прогнозуванні правових наслідків.

Ще одним викликом є зловживання принципом добросовісності з боку учасників процесу. Сторони іноді намагаються використати посилання на недобросовісність контрагента як тактичний прийом у судових спорах, навіть у випадках, коли підстав для цього немає або коли самі заявники поводилися неналежно. Це ускладнює розгляд справи по суті і підвищує навантаження на суди, які змушені детально аналізувати поведінку сторін для встановлення дійсного стану справ.

Важливою проблемою залишається також нестача єдиних підходів у судовій практиці щодо застосування принципу добросовісності. Верховний Суд України та Верховний Суд у складі різних палат Касаційного цивільного суду поступово формують орієнтири, однак на практиці суди нижчих інстанцій нерідко по-різному тлумачать і застосовують цей принцип, що створює правову невизначеність для учасників цивільного обігу.

Крім того, на заваді ефективному застосуванню добросовісності стоїть низький рівень правової культури деяких учасників договірних відносин, для яких укладення та виконання договорів часто сприймається лише як формальність. Недостатнє усвідомлення значення принципу добросовісності з боку бізнесу та громадян веде до порушення балансу інтересів і виникнення численних конфліктів.

Ще один виклик полягає в складності доведення недобросовісної поведінки у суді. Порушення добросовісності часто має прихований характер і вимагає збирання значного обсягу доказів, що підтверджують наявність умислу, зловживання або введення в оману. У багатьох

випадках це пов'язано з високими часовими та фінансовими витратами для сторін.

Принцип добросовісності є ключовим елементом договірного права як на національному, так і на міжнародному рівні. Українське законодавство орієнтується на міжнародні стандарти, що сприяє гармонізації правового регулювання з загальновизнаними світовими підходами.

Одним із основних міжнародних документів, що визначає підхід до добросовісності у договірних відносинах, є Принципи УНІДРУА щодо міжнародних комерційних контрактів. Ці принципи містять спеціальне положення, згідно з яким кожна сторона повинна діяти відповідно до принципів добросовісності та чесної ділової практики під час укладення, виконання та тлумачення договорів. Добросовісність у Принципах УНІДРУА розглядається не лише як етична вимога, але і як юридичний стандарт поведінки, невиконання якого може спричинити відповідні правові наслідки, включно з відшкодуванням збитків чи визнанням недійсності договору [3].

Міжнародні стандарти впливають на розвиток українського права, сприяючи єдиним підходам до добросовісної поведінки сторін, що важливо для інтеграції України в глобальний правовий простір. Принцип добросовісності є основою цивільного права України, забезпечуючи справедливість та рівність у договірних відносинах. Однак на практиці існують проблеми, такі як відсутність чітких критеріїв оцінки та складність доведення недобросовісності. Міжнародні стандарти, зокрема Принципи УНІДРУА та Віденська конвенція, сприяють підвищенню правової визначеності та зміцненню правової безпеки. Подальше вдосконалення законодавства та судової практики є необхідними для повноцінної реалізації цього принципу в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text .

2. Логуш Л. В. Принцип добросовісності у цивільному праві України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ: НаУКМА,2009. 22. URL:https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0a91f58c-8073-437b-8de1-5abe79ed8c14/content .

3. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА: офіційний переклад українською мовою, 2010. URL: https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Ukranian-bl.pdf .

4. Удовика Лариса Григорівна Принцип добросовісності в умовах глобалізації та євроінтеграці 2020. Т. 3. с.69. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a3fd5eb0-dea4-48c8-9abb-c8050c2f1f8d/content

Бойко Альона Сергіївна,
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ЗАХИСТ ПРАВА НА ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ ТА ІНФОРМАЦІЮ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У цифрову епоху право на особисте життя набуває нового змісту та значення. Більшість аспектів нашого повсякденного існування – від спілкування в соціальних мережах і онлайн-покупок до роботи з цифровими документами чи використання мобільних застосунків – залишає після себе детальний цифровий слід. Збирання, зберігання, обробка та поширення персональних даних стали буденною практикою як для державних органів, так і для приватних компаній. У такому середовищі виникає постійна небезпека втручання у приватне життя без відома чи згоди особи, а також ризик використання даних у спосіб, що може порушити її гідність, безпеку або автономію.

З одного боку, цифрові технології створюють нові інструменти реалізації прав людини – зокрема, вільного доступу до інформації, дистанційної освіти, телемедицини, участі в публічному житті тощо. З іншого боку, вони дають змогу здійснювати масове стеження, маніпулювати поведінкою користувачів через алгоритми, формувати цифрові профілі, що можуть використовуватись для дискримінації чи обмеження прав. У зв'язку з цим зростає значення права на приватність як одного з ключових прав особистості у цифровому світі.

Право на особисте життя – це одне з основоположних прав людини, яке гарантує недоторканність приватної сфери особи, включаючи її особисті, сімейні, інтимні стосунки, спосіб життя, особисту інформацію, думки, спілкування та інші аспекти, що не підлягають сторонньому втручанню без законних підстав.

Зміст права на особисте життя полягає в гарантуванні людині свободи у визначенні та збереженні своєї приватної сфери, недопу-

щенні стороннього втручання у її особисті та сімейні стосунки, спілкування, інтимне життя, житловий простір, а також у захисті персональної інформації, зокрема в цифровому середовищі. Це право передбачає можливість особи самостійно вирішувати, яка інформація про неї може бути зібрана, використана, збережена або поширена, а також вимагати її виправлення чи видалення у разі неправомірного оброблення. Зміст права охоплює заборону будь-якого втручання у приватне життя без чіткої правової підстави, включаючи прослуховування телефонних розмов, збирання персональних даних, доступ до електронної комунікації, спостереження та відеозапис без згоди особи. Особисте життя також охоплює право на захист репутації, честі, гідності, тілесної недоторканності та моральної автономії. У цифрову епоху це право набуває особливого значення, адже передбачає захист не лише фізичного, а й інформаційного простору особи від контролю, стеження та збору даних з боку держави, приватних компаній чи інших осіб без її відома та згоди.

Право на особисте життя є фундаментальним правом людини, визнаним як на міжнародному, так і на національному рівні. У контексті цифрової епохи його зміст набуває нового значення, адже сфера особистого життя дедалі більше охоплює електронні засоби комунікації, онлайн-активність, цифрову ідентичність та персональні дані.

Ключовим міжнародним актом є Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ), а саме стаття 8, яка гарантує: що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, свого житла і своєї кореспонденції [1]. Втручання з боку публічної влади у здійснення цього права не допускається, крім випадків, передбачених законом і необхідних у демократичному суспільстві.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розширено тлумачить поняття приватного життя, включаючи до нього електронне листування, збереження і обробку біометричних та інших персональних даних, інтернет-активність тощо. Наприклад, у справі S. and Marper v. the United Kingdom (2008) ЄСПЛ визнав, що зберігання поліцейськими органами ДНК-даних осіб, які не були засуджені, є порушенням права на приватне життя. А у рішенні Bărbulescu v. Romania (2017) Суд дійшов висновку, що моніторинг роботодавцем електронної комунікації працівника без належного повідомлення може порушувати ст. 8 ЄКПЛ, навіть якщо це робиться на робочому місці [2].

Ці рішення формують прецедентну практику, яка демонструє гнучкість та адаптивність концепції «особистого життя» до цифрових реалій. Крім того, Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних встановлює обов'язкові стандарти захисту персональної інформації, визнаючи її частиною права на приватність [3].

В свою чергу в Україні право на особисте життя закріплене у статті 32 Конституції України, яка встановлює, що: ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання і поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди [4].

Крім того, діє Закон України «Про захист персональних даних», який визначає: підстави обробки персональних даних (наприклад, згода суб'єкта чи вимоги закону), права суб'єкта даних (на доступ, виправлення, обмеження обробки, заборону поширення тощо), обов'язки володільців та розпорядників даних, порядок звернення до Уповноваженого ВРУ з прав людини у випадку порушення [5].

Захист приватності у цифрову епоху передбачено також іншими нормативно-правовими актами. Зокрема, Закон України «Про інформацію» встановлює, що конфіденційною є інформація про фізичну особу, доступ до якої обмежується за її бажанням [5] . Закон «Про електронні комунікації» регулює захист інформації про абонентів, у тому числі зміст повідомлень, час, місце й тривалість з'єднання [6]. Закон « Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги » забезпечує безпеку цифрової ідентифікації, електронного підпису, а також регулює механізми довіри між користувачами й постачальниками електронних послуг [7].

Суттєве значення у забезпеченні права на особисте життя має і судовий захист. Українські суди дедалі частіше розглядають справи, пов'язані з неправомірним збиранням, використанням або розповсюдженням персональної інформації. При цьому вони орієнтуються не лише на національне законодавство, а й на практику Європейського суду з прав людини, зокрема на статтю 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя [1].

Законодавство також передбачає відповідальність за незаконне втручання в особисте життя, наприклад, ст. 182 Кримінального кодексу України – порушення недоторканності приватного життя [8].

Але попри наявність законодавчого регулювання право на особисте життя опинилося під постійним тиском новітніх технологій. Однією з найсерйозніших загроз є масовий збір, накопичення та аналіз персональних даних. Цифрові платформи, мобільні застосунки, пошукові системи, соціальні мережі, а також різноманітні державні й приватні сервіси збирають дані про користувачів – їхню поведінку, місцезнаходження, уподобання, навіть психоемоційні стани. Ці дані використовуються для таргетованої реклами, персоналізації контенту, поведінкової аналітики, а іноді й для маніпулятивного впливу на свідомість. У результаті створюються так звані цифрові профілі, які можуть стати інструментом дискримінації, моніторингу або навіть контролю за особою.

Право на особисте життя та інформацію зазнає суттєвих трансформацій у цифрову епоху. Використання новітніх технологій – від біометрії до систем штучного інтелекту – створює безпрецедентні можливості для збору, аналізу та моніторингу інформації про людину. Як зазначає В. О. Токарева, «людина дедалі частіше виступає не лише суб'єктом цифрових прав, а й об'єктом цифрового контролю, що здійснюється через цифрову ідентифікацію, профілювання, моніторинг її поведінки» [9, с. 35]. Така ситуація формує новий тип загроз – загрозу втрати контролю над власним цифровим образом та інформаційною автономією.

Цифрове середовище створює специфічні виклики праву на особисте життя. Цей правовий інститут, традиційно зорієнтований на захист фізичного та інформаційного простору особи, опиняється перед необхідністю реагувати на нові форми втручання: автоматизоване спостереження, таргетинг, вторгнення в персоніфіковану інформаційну сферу. Як зазначає Токарева, в умовах цифрової реальності «поняття «людина» набуває рис, притаманних кібернетичному об'єкту, – цифрової істоти, що функціонує за законами інформаційного світу» [9, с. 37] . Це спричиняє зміщення фокусу з тілесної недоторканності до інформаційної цілісності особи. Цифрова приватність перестає бути суто правовою гарантією, перетворюючись на складну інфраструктурну проблему, що вимагає поєднання правових, етичних і технічних рішень.

Іншою серйозною загрозою є використання штучного інтелекту (ШІ) та алгоритмічних систем, які приймають рішення на основі великих обсягів персональних даних. Такі системи здатні самостійно

виявляти закономірності, класифікувати користувачів, передбачати їхню поведінку – і, як наслідок, впливати на неї. Проблема полягає в тому, що механізми роботи цих систем часто непрозорі й недоступні для контролю – навіть розробниками. Алгоритмічна упередженість, автоматизоване профілювання та відсутність права на апеляцію з боку особи – усе це створює нові ризики для цифрової приватності.

До цього слід додати й небезпеку витоків даних, кіберзлочинності, фішингу та інших форм цифрових посягань. Навіть захищені платформи можуть ставати об'єктами атак, унаслідок чого мільйони користувачів втрачають контроль над своїми особистими файлами, листуванням, медичними або фінансовими даними. Такі інциденти не лише підривають довіру до цифрових сервісів, а й створюють значну психологічну й правову небезпеку для жертв.

У підсумку варто зазначити, що право на особисте життя у цифрову епоху потребує нових юридичних рішень та інституційної підтримки. Його ефективна реалізація неможлива без активної ролі держави, бізнесу та громадянського суспільства. Сучасні правові механізми мають бути гнучкими та технічно обґрунтованими. Україна повинна враховувати світові стандарти та адаптувати власне законодавство для забезпечення реального захисту цифрової приватності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод № 995_004 від 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Прецедент ЄСПЛ у справі «Барбулеску проти Румунії» щодо права на приватне листування в Інтернеті. URL: https://protocol.ua/ua/barbulesku_(b_rbulescu)_proti_rumunii/

3. Загальна декларація прав людини. № 995_015 від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4. Конституція України. № 254к/96-ВР від 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

5. Закон України «Про захист персональних даних». № 2297-VI від 18.11.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

6. Закон України «Про інформацію». № 2657-XII від 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

7. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» . № 2155-VIII від 18.12.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text

8. Кримінальний кодекс України. № 2341-III від 01.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

9. Токарева В. О. Щодо питання цифрової ідентичності у мережі інтернет. Приватне та публічне право. 2022. № 4 35–37. URL: http://pp-law.in.ua/index.php/4-2022

Бурденюк Анна Русланівна,
студентка 2-го курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк В.

ЕЛЕКТРОННИЙ ЗАПОВІТ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ПРАВОВІ РИЗИКИ

З поширенням Інтернету і цифрових послуг, у світі дедалі більше уваги приділяється впровадженню електронних інструментів у різні сфери життя, в тому числі і в сферу правового регулювання спадкових відносин. В Україні, де цифровізація активно розвивається, електронні заповіти можуть стати важливим кроком для спрощення процесу передачі майна після смерті, надаючи можливість уникнути бюрократичних затримок та зменшити витрати на оформлення традиційного заповіту.

Однак існують правові ризики та труднощі, пов'язані з технологічними та юридичними аспектами таких заповітів. Відсутність чітких регулюючих норм, складність у підтвердженні автентичності електронних документів і можливість зловживань створюють значні правові виклики. Це вимагає глибокого аналізу перспектив і можливих правових ризиків, що можуть виникнути при запровадженні електронних заповітів в Україні [2].

Метою дослідження є вивчення перспектив впровадження електронного заповіту в Україні, аналіз правових ризиків, що можуть виникнути в процесі його запровадження, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання в цій сфері.

Літературні джерела, що стосуються електронних заповітів, висвітлюють важливі аспекти їхнього впровадження та правового регулювання в Україні. Аліна в своїй статті розглядає електронний заповіт як новітній елемент спадкових правовідносин, акцентуючи на перевагах і можливих правових ризиках його використання [4, с.21]. В. В. Васильченко досліджує спадкування за заповітом у новому

Цивільному кодексі України, підкреслюючи необхідність адаптації правових норм до цифрових технологій [5, с.166]. В. Вишневський аналізує правову природу електронного заповіту, порівнюючи його з традиційними формами, а також визначає проблеми, пов'язані з підтвердженням автентичності [6, с.21]. Закон України «Про інформацію» 1992 року встановлює правові основи для обробки електронних документів, що є важливим для створення інфраструктури для електронних заповітів [2]. Постанова Пленуму Верховного Суду України з судової практики у справах про спадкування дає орієнтири для застосування правових норм при розгляді таких заповітів у судовій практиці [3]. Окрім того, Цивільний кодекс України визначає основні принципи спадкування, що потребують змін для регулювання електронних заповітів, аби вони мали юридичну силу в українському праві [1].

Електронний заповіт – це документ, який містить волевиявлення особи щодо розпорядження її майном після смерті і оформлений у цифровому форматі. Однією з основних переваг електронного заповіту є його зручність та швидкість оформлення, що значно полегшує процес спадкування. Для забезпечення автентичності таких заповітів вони повинні бути підписані за допомогою кваліфікованого електронного підпису (КЕП), який є аналогом особистого підпису в електронному середовищі. Це гарантує, що документ є автентичним і неможливо змінити його після підписання. Крім того, електронний заповіт зберігається в спеціальних реєстрах, доступ до яких мають лише уповноважені органи, що підвищує надійність та забезпечує збереження документа на тривалий час [6, с. 21].

Проте правовий аспект впровадження електронного заповіту в Україні є не менш важливим. Станом на сьогодні в Україні відсутня чітка нормативно-правова база, що регулює електронні заповіти. Згідно з чинним законодавством, заповіт має бути оформлений письмово та підписаний особою. Відсутність чітких правил для створення, підписання, зберігання та реєстрації електронних заповітів викликає правову невизначеність і потребує внесення змін до законодавства. Для легітимності електронних заповітів необхідно чітко визначити їхні вимоги, включаючи вимоги до підпису, автентичності і процесу їхнього визнання [4, с.119].

У багатьох країнах світу вже є досвід впровадження електронних заповітів. Наприклад, у США деякі штати дозволяють оформлювати

електронні заповіти за умови, що вони відповідають вимогам автентичності підпису, а також визначають порядок зберігання та доступу до документів. Водночас, процес оформлення таких заповітів не завжди вимагає присутності свідків, що значно спрощує їх створення для осіб, які мають труднощі з мобільністю. В Естонії, де цифрові технології вже активно використовуються в державному управлінні, створена система для реєстрації електронних заповітів. Всі документи зберігаються в електронних реєстрах, доступ до яких мають лише уповноважені органи, що гарантує їхнє безпечне збереження.

Німеччина також використовує електронні заповіти, однак для цього передбачена попередня реєстрація і підтвердження волевиявлення через нотаріусів. У Канаді деякі провінції дозволяють оформлювати електронні заповіти, але лише за умови використання кваліфікованих електронних підписів. Міжнародний досвід показує, що електронні заповіти можуть стати зручним і ефективним інструментом у спадкових питаннях, але для їхнього запровадження необхідна чітка правова регламентація [3].

Одним із основних правових ризиків, пов'язаних з впровадженням електронних заповітів в Україні, є недостатність правової бази для їхнього регулювання. Відсутність чітких норм може призвести до правових суперечок і визнання таких заповітів недійсними. Іншим ризиком є технічні проблеми, зокрема, можливість втрати або спотворення електронного документа через помилки в системах зберігання або зловживання з боку недобросовісних осіб. Крім того, питання ідентифікації спадкоємців у разі електронного заповіту можуть бути ускладнені, оскільки для підтвердження прав на спадщину можуть бути потрібні додаткові документи або уточнення.

Не менш важливою проблемою є недовіра до нових технологій, особливо серед старшого покоління. Люди, які звикли до традиційних методів оформлення документів, можуть бути скептичними щодо використання електронних заповітів. Це створює бар'єри для широкого впровадження цієї технології в Україні. Крім того, у разі судових суперечок може виникнути проблема з визнанням електронних заповітів через відсутність чіткої процедури їхнього оскарження або підтвердження [5, с.167].

Для успішного впровадження електронних заповітів в Україні необхідно створити окреме законодавство, яке регулюватиме їхнє оформлення, підписання, зберігання та реєстрацію. Це включатиме

чітке визначення вимог до кваліфікованого електронного підпису, який має використовуватися для підписання таких документів, а також процедури перевірки їх автентичності. Важливим елементом є створення спеціальних реєстрів для зберігання електронних заповітів, доступ до яких матимуть лише уповноважені органи, такі як нотаріуси або органи юстиції.

В Україні вже функціонує Спадковий реєстр, який ведеться Міністерством юстиції та містить інформацію про відкриті спадкові справи. Це створює базу для подальшої цифровізації спадкових процесів. Впровадження електронного заповіту доцільно реалізовувати шляхом розширення функціоналу чинного Спадкового реєстру, доповнивши його можливістю реєстрації електронних заповітів, підписаних КЕП та завірених нотаріально або через електронну систему.

Доцільно створити єдину електронну платформу, інтегровану з національними реєстрами, яка дозволить зберігати, перевіряти автентичність і забезпечувати доступ до електронних заповітів уповноваженим особам, зокрема нотаріусам, суддям та спадкоємцям. Технічне оновлення Спадкового реєстру повинно передбачати функції захищеного зберігання, шифрування та автоматичного підтвердження справжності документів.

Використання вже існуючої державної інфраструктури зменшить витрати на запуск електронного заповіту як сервісу, а також сприятиме швидшій адаптації нотаріальної спільноти та громадян до нового правового інструменту.

Для підвищення довіри до електронних заповітів важливо проводити інформаційні кампанії серед громадян, пояснюючи переваги цього інструменту і роз'яснюючи процедуру його використання. Також слід звернути увагу на міжнародний досвід, адаптувавши найкращі практики для українських реалій. Створення такої правової бази забезпечить надійність і легітимність електронних заповітів, що, в свою чергу, підвищить ефективність процесу спадкування.

Електронні заповіти можуть стати важливим кроком у розвитку спадкового законодавства України, проте для їх успішного впровадження необхідно створити відповідну правову та технічну інфраструктуру. Внесення змін до законодавства, створення реєстрів для зберігання таких заповітів та розробка механізмів перевірки їх автентичності сприятимуть зростанню довіри до цього інструменту. Підвищення обізнаності громадян і врахування міжнародного досві-

ду дозволить успішно інтегрувати електронні заповіти в українську правову систему.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

2. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992 р. № 48. Ст. 650.

3. Про судову практику у справах про спадкування : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 № 7. Вісник Верховного суду України. 2008 р.№ 6. Ст. 17.

4. Аліна Електронний заповіт в системі сучасних спадкових правовідносин. Часопис Цивілістики. 2024. № 29. 119–122.

5. Васильченко В. В. Спадкування за заповітом у новому Цивільному кодексі України. Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. 2005. № 1. 166–172.

6. Вишневський В. Правова природа «електронного заповіту». Студентський науковий вісник. 2016. № 40. 21–23.

Відешин Микола Андрійович

студент1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ДОГОВОРІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Договір купівлі-продажу (ДКП) упродовж існування суспільства є фундаментом торговельного обороту. Даний договір є найзручнішим, найефективнішим та надійним засобом виникнення господарських зобов'язань, а також торгового обслуговування населення.

Основним завданням ДКП є формування ринкового товарообороту, де головними ознаками є непорушність і захист прав сторін. Договір купівлі-продажу займає особливе місце в системі господарських договорів з огляду на його поширеність, динамічність правового регулювання та значущість для торговельного обороту як усередині держави, так і за її межами. [1, с. 210]

Наразі для України є важливими положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейською спільнотою з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію), у яких встановлено перелік цілей, що постали перед Україною і ЄС, зокрема запровадити умови для покращення торговельних відносин, що вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, завдяки створенню поглибленої зони вільної торгівлі.

Вивчення кращих моделей закордонних держав у контексті визначення елементів договору купівлі-продажу слугуватиме матеріалом для проведення відповідних досліджень та актуалізації правового регулювання в Україні. На сьогодні практика регулювання держав ЄС характеризується пошуком балансу між державним регулюванням і саморегулюванням, адже ці поняття є апріорі взаємокорисними та матимуть переплітатись залежно від сфери їхнього застосування, а також мети, меж регулювання та форм. І тому укладання договорів у сфері міжнародної торгівлі є складним процесом, який має свої особливості в залежності від юрисдикції, правових систем, культурних традицій та інших факторів. [2. с. 73]

Для чіткого аналізу ключових пунктів міжнародного договору потрібно їх розглядати у чотирьох юрисдикціях: Україна, США, ЄС (континентальна правова система, зокрема Німеччина та Франція) та Китай. Кожен блок описує, як саме врегульовано певний аспект договору в різних правових системах.

Варто почати з правової бази, якщо брати до уваги Україну, то основу правового регулювання становлять Цивільний та Господарський кодекси. У міжнародних відносинах застосовується Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (CISG). В окремих сферах також діє Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Щодо США, то в її основі лежить UCC (Uniform Commercial Code) – єдиний комерційний кодекс, що застосовується у всіх штатах (крім деяких варіацій). Якщо обидві сторони з країн – учасниць CISG, то застосовується також Конвенція. Проте сторони можуть виключити її дію. В свою чергу в ЄС (Німеччина, Франція) договори регулюються національними кодексами – BGB (Bürgerliches Gesetzbuch) у Німеччині та Code civil у Франції. Обидві країни є учасниками CISG, тому положення Конвенції діють автоматично, якщо сторони не домовляться інакше. А в Китаї діє Contract

Law of the People's Republic of China, яка містить загальні принципи укладання договорів. Китай також є стороною CISG, тому в міжнародних договорах купівлі-продажу можливе її застосування.

У вимогах до форми договору то в Україні законодавство вимагає обов'язкової письмової форми для зовнішньоекономічних контрактів. Недотримання форми може призвести до визнання договору недійсним. В США згідно з UCC, усна форма можлива, якщо вартість товару менше 500 доларів. Проте на практиці для міжнародних угод переважає письмова форма – через юридичну складність та доказову базу. А в ЄС хоча письмова форма не завжди обов'язкова, її рекомендують для міжнародних контрактів. У Німеччині та Франції письмове оформлення має значення з точки зору доказів у суді. В Китаї укладення договору в письмовій формі є бажаним і часто очікуваним. Китайські органи та суди приділяють значну увагу формальностям.

Щодо мови договору в Україні законодавство не обмежує використання мов, але на практиці обов'язковим є переклад на українську мову для подання в держустанови. У міжнародних контрактах часто використовують двомовні редакції (українська + англійська). А в США англійська мова є стандартною для укладання договорів. В свою чергу в ЄС договори укладаються будь-якою мовою за згодою сторін, але в юридичних спорах до уваги береться версія, яка має пріоритет у договорі. Часто використовують англійську як нейтральну мову. В Китаї зазвичай договори укладають китайською мовою або в двомовному форматі (китайська + англійська).

По валютним положенням, варто зазначити що в Україні валютні операції підлягають контролю НБУ. Договори в іноземній валюті дозволені, але з дотриманням валютного законодавства. В США вибір валюти вільний. Платежі у будь-якій валюті не викликають особливих юридичних обмежень. А в ЄС валюта контракту обирається сторонами. Обмеження можливі лише у сфері грошового контролю або в разі санкцій. А от в Китаї існує жорстке валютне регулювання. Платежі в іноземній валюті потребують реєстрації та погодження у SAFE (Державне управління з питань іноземного валютного контролю).

Якщо взяти до уваги Incoterms у всіх юрисдикціях широко використовуються умови Incoterms (від ICC) – EXW, FOB, CIF тощо. Вони допомагають точно визначити момент переходу ризику, обов'язки зі страхування, доставки та митного очищення. А в Китаї та США іно-

ді додають свої локальні пояснення до Incoterms. Проте у міжнародних контрактах їх застосування є усталеною практикою. [3, с. 472]

Що ж щодо форс-мажору в Україні форс-мажорні обставини підтверджуються Торгово-промисловою палатою України (ТППУ). У договорі варто чітко прописати перелік подій і порядок повідомлення. А в США визначення форс-мажору залежить від конкретного тексту договору. Стандартне формулювання може бути розширене (війна, пандемія, зупинка ланцюга постачання тощо). У ЄС в континентальних системах форс-мажор тлумачиться відповідно до національного права або за ICC Force Majeure Clause. А в Китаї форс-мажор визначений законодавчо і особливо важливо те, що потрібно вчасно повідомити іншу сторону і надати їй відповідні докази.

З огляду арбітражу і вирішення спорів, то в Україні популярним є звернення до ICAC при ТППУ або до міжнародного арбітражу (наприклад, ICC чи LCIA). В США часто використовують арбітраж Американської арбітражної асоціації (AAA) або ICC.A в ЄС існують арбітражні інституції на кшталт ICC чи LCIA. Деякі сторони також погоджуються на вирішення спорів у державних судах. А в свою чергу в Китаї найчастіше використовується CIETAC (Китайська комісія з міжнародного економічного арбітражу). Китай неохоче визнає іноземні судові рішення, а от Міжнародні арбітражні рішення визнають дещо краще. [4, с. 143]

Підсумовуючи, потрібно зазначити те, що укладання договорів є унікальним так, як він має свої особливості відповідно від форми, мови, правової системи такого договору в міжнародній торгівлі. А також варто додати те, що кожен регіон має свою специфіку щодо укладання такого договору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Федик Є., Федик Є. І. До питання змісту умов нормативного саморегулювання. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. 2019. № 8. 210–216.

2. Вавженчук Я. Договір купівлі-продажу: класична доктрина та проблеми українського цивільного права. Юридичний вісник. 2010. № 4. 73–76.

3. Інкотермс. Митна енциклопедія : у 2 т. / І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін.. Хм. : ПП Мельник А. А., 2013. Т. 1 : А - Л. 472 с.

4. Боярська З. І. Міжнародне комерційне право: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2001. 143 с.

Вініченко Юлія Дмитрівна,
студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція) Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Калітенко О. М.

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

На сьогодні інформаційні технології набирають значних обертів у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Зокрема, цифровізація охоплює та запроваджує активний розвиток електронної торгівлі, онлайн-платформ та цифрових систем, які викликають необхідність адаптації звичайних правових інструментів до новітніх умов. Також, це викликає необхідність вдосконалення правового регулювання, які виникають при використанні таких інформаційних технологій.

Одним із таких інструментів є договір купівлі-продажу, який у цифровому середовищі набуває нових форм і особливостей. Тоді виникають питання щодо правового статусу електронних договорів, способи фіксації згоди сторін, безпеки угод та захисту прав споживачів.

Основним нормативно-правовим актом, який здійснює врегулювання даних специфічних відносин є Цивільний кодекс України, в якому викладаються основні засади укладання договору, процес його виконання та наслідки, які настають в разі його розірвання. Так, відповідно до частини другої статті 639 Цивільного кодексу України викладено, що якщо сторони домовилися укласти договір шляхом використання інформаційно-телекомунікаційних систем, він має вважатися укладеним в письмовій формі [1, с. 162].

Відповідно до пункту 5 статті 3 Закону України «Про електронну комерцію» вказується, що електронний договір – це певна домовленість двох або більше сторін, які спрямовуються на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, оформлених в електронному форматі [2]. Звідси випливає, що головною відмінністю електронного договору від звичайного цивільно-правового договору є особливість їх укладання.

Відповідно до статті 641 ЦК України, початком укладання договору є пропозиція однієї зі сторони іншій укласти договір, така пропо-

зиція може вважатися офертою, якщо вона відповідає вимогам, встановленими законом [1, 162–163].

У статті 11 Закону України «Про електронну комерцію» вказується, що крім істотних умов, електронний договір може включати відомості про процедуру його укладання, способи створення та використання електронних підписів, порядок обміну електронними повідомленнями та застосування технічних засобів для ідентифікації особи. Так, порівнюючи положення частини 2 статті 641 ЦК України та положення частини 4 статті 11 Закону України «Про електронну комерцію» щодо цього питання випливає, що в Цивільному кодексі пропозиція, яка адресована невизначеному колу осіб, вважається запрошенням укласти договір, якщо інше не вказується в рекламі або інших пропозиціях. Натомість Закон України «Про електронну комерцію» передбачає, що оферта може бути виконана шляхом відправки комерційного електронного повідомлення, розміщене за допомогою мережі Інтернет.

Цивільний кодекс України прирівнює укладення договору в електронній формі до письмової адже зазначає, що договір, який укладається за згодою сторін, використовуючи інформаційні технології, вважається таким, що має письмову форму.

Відповідно до зазначеного, договір який укладається в електронній формі має відповідати загальним вимогам до письмового правочину, який вказаний в статті 207 ЦК України:

– фіксування у письмовій формі у одному або кількох документах;

– волевиявлення осіб за допомогою використання електронного чи іншого технічного засобу зв'язку;

– має бути підписаний сторонами у порядку передбаченому законом;

Звертаючись до статті 655 Цивільного кодексу України, в які зазначаються, що зо договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає товар у власність другій стороні (покупцеві), яка приймає цей товар і сплачує за нього певну грошову суму [1, с. 166].

Отже на підставі цього, електронному договору купівлі-продажу притаманні, такі ознаки: а) це певна домовленість між сторонами, за якою продавець передає або зобов'язується передати товар у власність покупця, в свою чергу покупець – приймає або зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього встановлену грошову суму; б) до-

говір є оплатним; в) укладається в електронній формі, яка відповідно до норм законодавства прирівнюється до письмової; г) волевиявлення сторін фіксуються шляхом використання електронних засобів зв'язку.

Питання укладання договорів купівлі-продажу, за допомогою мережі Інтернет, зазначаються у статті 10 та 11 Закону України «Про електронну комерцію». Проаналізувавши зазначені положення можна зазначити, що укладання договорів шляхом застосування акцепту та оферти поширюється і на укладання електронних договорів, та має певні особливості.

Отже, можемо вказати такі особливості:

– оферта та акцепт надсилається сторонам в електронному форматі. Звідси, електронний договір може вважатися укладеним з моменту, коли особа, яка направляла пропозицію укласти договір, отримує відповідь щодо прийняття такої пропозиції;

– особа, яка має на меті продати якийсь товар або надати певну послугу, має надати відповідну та потрібну інформацію про свій намір на сайті. Натомість, покупець ознайомившись із зазначеною інформацією, може проявити своє бажання прийняти оферту;

– передача товару або надання послуги має здійснюватися при зустрічі чи за допомогою поштового зв'язку.

Одного прояву волі особи щодо укладення договору замало, адже це унеможливлює не тільки підтвердження відповідності договору внутрішнього виразу волі особи (одна з умов його чинності), але й сам факт наявності волевиявлення. Через це і є необхідність укладення договору з фіксацією бажання особи, а форма договору повинна визначатися способом за допомогою якого це бажання було зафіксовано.

Щодо останньої особливості у статті 12 Закону України «Про електронну комерцію», зазначається особливий порядок підписання електронних договорів [2]. Вказуються такі три способи підписання: електронного підпису за умов, що всі сторони електронного правочину використовують електронний підпис; електронного підпису, який створений з використанням одноразового ідентифікатора, визначеного Законом; з використанням аналога власноруч написаного підпису (шляхом використання механічного або іншого копіювання) за письмовою згодою сторін, у яких мають зазначатися аналоги власноручних підписів.

Тож підсумовуючи, можемо зазначити, що для того щоб укласти договір купівлі-продажу у мережі Інтернет, при цьому мати захист збоку держави при порушенні своїх прав та інтересів, покупець має знатися на певних особливостях, які притаманні договору купівлі-продажу у цифровому середовищі.

Таким чином, продавець товарів в процесі своєї діяльності та при поширенні комерційного електронного повідомлення має забезпечити безпосередній, стабільний та легкодоступний до такої інформації: повна назва юридичної особи або фізичної особи підприємця; місцезнаходження, місце проживання та місце фактичного проживання (стосовно фізичної особи-підприємця); вказується адреса електронної пошти; відомості стосовно ліцензії, якщо діяльність підлягає ліцензуванню; вказується відомості щодо включення податку у розрахунок вартості товару, у разі доставки – інформація щодо вартості доставки. Зазначена інформація має бути надана в письмовому, зокрема електронному форматі.

Отже, укладення договору купівлі-продажу в цифровому середовищі є сучасною формою реалізації цивільно-правових відносин. Такий договір має у собі всі ознаки звичайного правочину, але має особливість щодо укладання з використанням інформаційно-телекомунікаційних засобів та в електронній формі, яка відповідно до чинного законодавства вважається письмовою формою. Особливим при цьому є фіксація волевиявлення сторін, що реалізується за допомогою електронного підпису, одноразового ідентифікатора або аналогів власноручного підпису. Тому, цифрове середовище не тільки спрощує зазначену процедуру, а й потребує дотримання конкретних правових гарантій задля законності та дійсності правочину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435–1V URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 № 675-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#top

Волошенюк Олександра Юріївна,
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції Національного університету
«Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПРИНЦИПИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Римське право відіграло важливу роль у формуванні правових систем, і його принципи досі мають значення. Одним із основних аспектів цього права було розуміння, що права повинні мати межі, щоб уникнути їх зловживання. Римські юристи підкреслювали, що право не є безмежним, і його потрібно використовувати для досягнення законних цілей, не порушуючи інтереси інших людей. Зловживання правом відбувається, коли особа застосовує свої права не для досягнення правомірних цілей, а для задоволення особистих інтересів, що суперечать етичним нормам.

Римські юристи розуміли, що необхідно забезпечити баланс між правами індивіда та соціальною відповідальністю. Вони вважали, що навіть законні права не повинні використовуватися для завдання шкоди іншим. Метою цього дослідження є аналіз основних принципів зловживання правом у римському праві та їх впливу на правовий порядок.

Треба почати з того, що у римському праві не існувало чіткого поняття зловживання правом як загального правового принципу, і воно не містило прямої заборони на такі дії. Водночас, римські юристи звертали увагу на окремі випадки, коли використання свого права відбувалося з очевидною шкодою для інших, і розцінювали такі дії як неправомірні. [1]

На ранньому етапі правового мислення домінувала ідея про те, що особа, користуючись власним правом, не може заподіяти шкоди іншим. Цю думку римляни втілили в юридичній формулі «qui iure suo utitur, nemini facit iniuriam», що в перекладі означає: «той, хто користується своїм правом, не порушує чужих прав». Такий підхід підкреслював пріоритет формальної законності над наслідками дії, а також визнавав свободу особи в межах належних їй прав. Треба зазначити, що римські юристи активно аналізували межі реалізації

індивідуальних прав, встановлюючи принципи, що зберігають свою актуальність і в сучасному правознавстві. Зокрема, Гай сформулював відомий принцип «nullus videtur dolo facere, qui jure suo utitur», який можна перекласти як «неможливо вважати когось недобросовісним, якщо він діє в межах своїх прав». Цей вислів підкреслював свободу використання прав у рамках закону.

Інші римські правники, такі як Павел, вносили важливі уточнення, вказуючи на те, що «qui iure suo utitur, neminem laedit» – «той, хто використовує свої права, не завдає шкоди іншим». [2] Цей підхід акцентує увагу на необхідності збереження добросовісності при здійсненні своїх прав і застерігає від їхнього застосування на шкоду інтересам інших осіб. Однак не всі випадки використання прав були настільки однозначними. Ульпіан застерігав, що «summum ius – summa iniuria», що в перекладі означає «коли право доводиться до крайнощів, воно перетворюється на найбільшу несправедливість». Цей вислів підкреслював небезпеку зловживання правом, якщо його застосування виходить за розумні межі.

Цельс підкреслював, що не слід дозволяти дії, які завдають шкоди без вагомої причини: «якщо ти знімаєш гіпсові прикраси зі стін або картини, не отримуючи від цього ніякої вигоди, а лише завдаючи шкоди». Такі приклади наголошують на необхідності відповідального і обережного використання своїх прав, а також на тому, що неможливо виправдати дії, мета яких – тільки завдати шкоди іншій особі.

Треба заглибитися в аналіз цієї теми, зокрема щодо того, як римське право боролося зі зловживанням правом. Дождєв зазначає, що широко поширена серед середньовічних юристів формула «ius utendi et abutendi de re sua» (право користуватися і зловживати своєю річчю) була викривленим тлумаченням слів Ульпіана, який зазначав, що володарі спадщини не зобов'язані відшкодовувати витрати, зроблені на майно, якщо вони вважали, що використовують свої речі («dum re sua se abuti putant»). Римське право активно запроваджувало заходи проти зловживань. Наприклад, в Константинополі власникам забороняли будувати високі стіни, які б перешкоджали сусідам бачити море. Подібні правила діяли й у місцевих статутах римських общин. [3]

Також, важливу роль у боротьбі із зловживанням правом відігравали судові позови. Так, якщо власник ділянки відводив дощову воду на сусідню землю, це можна було оскаржити через позов actio

aquae pluviae arcendae (позов для припинення течії дощової води). Для припинення робіт, що могли завдати шкоди, існував позов opens novi nuntiatio (позов для припинення будівельних робіт).

У випадку рабовласності, Гай вказував, що жорстоке поводження з рабами без законної причини каралося так само, як вбивство чужого раба. Також імператор міг примушувати рабовласників продавати рабів, якщо їх ставлення ставало надмірно жорстоким.

Якщо розглядати сімейне право, то у сімейному праві, щоб обмежити зловживання правом на розлучення, вводили вимогу до чоловіка повернути dos (придані) жінці у разі розірвання шлюбу через його ініціативу або з його вини. Вже, у зобов'язальному праві також існувала практика захисту від недобросовісних позивачів, зокрема через exceptio doli (заперечення позову через зловживання правом), що давало боржнику право заперечити позов у разі зловживання правом кредитором.

Також треба проаналізувати за недобросовісність, що саме це поняття, як правової категорії, не було розроблено римськими юристами у сучасному розумінні цього терміну. Проте римляни звертали увагу на окремі випадки неналежного використання процесуальних прав, які можна трактувати як прояви недобросовісності. Зокрема, в римському праві згадувалися такі ситуації:

Процесуальна «брехня» (mendacium) – це завідомо неправдиве або вигадане фактичне повідомлення, яке одна із сторін у процесі подає з метою обману. Така поведінка порушувала основи правосуддя, оскільки на основі неправдивої інформації неможливо прийняти справедливе рішення. [4]

Завідомо неправомірна вимога (improba petitio) – це ситуація, коли одна зі сторін у процесі пред'являє вимогу, яка є явно необґрунтованою чи незаконною, і, незважаючи на це, продовжує наполягати на її задоволенні. Це свідчить про свідоме ігнорування правових норм.

Умисне застосування дозволених засобів захисту з метою затягування процесу (fraus, frustratio) – це використання правових засобів захисту, які у нормальних обставинах є правомірними, з метою не для захисту своїх прав, а для створення штучних затримок у процесі або утруднення його завершення. Такі дії спотворюють справедливий хід правосуддя та порушують його ефективність.

Ці приклади демонструють, як римські юристи аналізували межі добросовісного використання процесуальних прав і як зловживання

цими правами може зашкодити справедливому правосуддю та інтересам інших осіб.

Проаналізувавши тему зловживання правом у римському праві, можна зробити висновок, що це явище порушує баланс між індивідуальними правами та інтересами суспільства, завдаючи шкоди іншим. Римські юристи визнавали необхідність обмеження прав, аби запобігти їх використанню на шкоду іншим. Вони підкреслювали важливість обережності в здійсненні прав, що дозволяє зберегти справедливість і поважати права інших осіб. Хоча римське право не сформулювало універсального принципу зловживання правом, його принципи й досі є важливими орієнтирами для сучасного правозастосування. Отже, боротьба зі зловживанням правом є невід'ємною частиною правопорядку, сприяючи розвитку правової культури і запобіганню подібним правопорушенням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Генезис принципу заборони зловживання правом від римських часів до сучасного втілення в практиці ЄСПЛ. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/29-_Kot_ko.pdf

2. Поняття «зловживання правом» у юридичній доктрині. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/34.pdf

3. Зловживання правом: юридична природа та ознаки. 2021. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/63.pdf

4. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. Ужгород: «Ліра», 2011. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/208/BCRogach_monograph.pdf

Волошенюк Олександра Юріївна,
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Електронна комерція є важливою складовою сучасної економіки, однак війна в Україні внесла значні корективи у її розвиток. В умовах

воєнного стану змінилось не тільки економічне середовище, але й правове регулювання цивільних прав та обов'язків учасників електронних угод. Особливо важливою стає роль цивільного права у забезпеченні стабільності відносин між сторонами, адже це дає змогу захистити права споживачів та підприємців у складних умовах війни. Метою цього дослідження є аналіз змін у цивільно-правовому регулюванні електронної комерції в умовах воєнного стану, а також вивчення можливостей для адаптації правових норм до нових реалій.

Ринок e-commerce (електронної комерції) в Україні почав активно розвиватися ще до того, як з'явилися спеціальні правові норми для його регулювання. У таких умовах більшість угод укладалися на основі публічної оферти, до якої споживач приєднувався шляхом дій, що свідчили про згоду – наприклад, оформлення замовлення або оплата товару. Такий механізм досі широко застосовується в електронній комерції. [1]

Перш за все необхідно визначити поняття, що лежать в основі цієї сфери. Важливим є Закон України «Про електронну комерцію», який регулює основи електронних правочинів та діяльності в електронному середовищі. Згідно з його статтею 3, електронна комерція – це відносини, що виникають під час вчинення правочинів, спрямованих на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно за допомогою інформаційно-комунікаційних систем. Таким чином, електронна комерція охоплює всі відносини, що виникають в процесі здійснення таких угод, і є безпосередньо пов'язаною з цивільним правом, оскільки включає в себе створення, зміну та припинення майнових прав.

У сфері електронної комерції беруть участь як підприємці різних форм власності, які здійснюють продаж товарів, надають послуги чи виконують роботи за допомогою цифрових технологій, так і споживачі, що набувають або замовляють ці товари чи послуги в онлайн-середовищі шляхом укладення електронного правочину. Зі сторони споживання об'єктами електронної комерції виступають фізичні та юридичні особи, які користуються телекомунікаційними мережами для придбання товарів або послуг у дистанційному форматі. Залежно від того, як саме відбувається взаємодія між учасниками, розрізняють кілька основних бізнес-моделей електронної торгівлі. [2]

Ключові напрями електронної комерції включають:

1. Проведення платежів через електронні гаманці та банківські картки за допомогою онлайн-сервісів.

2. Використання інтернет-банкінгу для фінансових операцій.

3. Платформи з навчальними або консультативними матеріалами: онлайн-курси, вебінари, інфопродукти.

4. Проведення маркетингових кампаній у цифровому середовищі.

5. Купівля та продаж товарів через інтернет-магазини та торгові майданчики.

Треба зазначити, що згідно з Законом України «Про електронну комерцію», електронні правочини мають таку ж юридичну силу, як і письмові договори, і вважаються укладеними, якщо сторони досягли згоди щодо всіх істотних умов, підтверджених електронними засобами зв'язку, наприклад, через електронний підпис. ЦКУ також зазначає, що угода є укладеною, якщо сторони погодили основні умови та форма договору відповідає вимогам закону. В умовах воєнного стану ці норми залишаються чинними, але важливо враховувати можливість застосування форс-мажору, що може вплинути на виконання зобов'язань у зв'язку з непереборними обставинами.

Не менш важливим є питання про права споживачів у сфері електронної комерції в умовах війни. В Україні захист прав споживачів регулюється ЗУ «Про захист прав споживачів» . Цей закон забезпечує правовий захист споживачів, зокрема при купівлі товарів та послуг через Інтернет. Згідно з його нормами, споживач має право на безпечний товар чи послугу, а також на повернення товару неналежної якості або у разі порушення термінів доставки. [3] У воєнний час важливим є адаптування механізмів захисту споживачів до нових умов. У зв'язку з проблемами доставки, термінами виконання зобов'язань або через відсутність товару, споживачі часто не можуть реалізувати свої права на повернення товару чи отримання компенсації. Важливо зазначити, що Закон України «Про захист прав споживачів» дозволяє споживачеві на вимогу повернути товар, що не відповідає умовам договору. Однак у воєнний час можуть виникати ситуації, коли повернення товару або надання компенсації стає неможливим через пошкодження товару під час транспортування або через припинення роботи логістичних компаній.

Також, в умовах воєнного часу важливим є забезпечення функціонування платіжних систем, адже перебої в роботі банківських кар-

ток, платіжних платформ та електронних гаманців можуть суттєво ускладнити здійснення торгових операцій в електронній комерції. В Україні на сьогодні для захисту фінансових транзакцій, зокрема онлайн-платежів, використовуються Закон України «Про платіжні послуги», що регулює платіжні операції, а також Закон України «Про захист персональних даних», який гарантує захист персональних даних користувачів під час здійснення фінансових операцій.

Існують також проблеми із захистом від кіберзлочинності в сфері електронних платежів, коли злочинці можуть здійснювати атаки на онлайн-системи і отримувати доступ до платіжних даних. В Україні для боротьби з кіберзлочинністю у сфері електронних транзакцій необхідно розвивати правову базу, зокрема в рамках Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який покликаний забезпечити безпеку цифрових систем, включаючи платіжні платформи. [4]

У висновку можна підкреслити, що розвиток електронної комерції в умовах воєнного часу в Україні вимагає адаптації правового регулювання для забезпечення стабільності відносин між учасниками ринку. Попри численні виклики, такі як затримки у доставці, проблеми з виконанням зобов'язань і загрози кібербезпеки, українське законодавство підтримує електронні правочини. Важливу роль відіграє цивільне право, яке захищає інтереси споживачів та підприємців навіть у складних умовах війни.

Законодавчі акти, зокрема ЗУ «Про електронну комерцію» та ЗУ «Про захист прав споживачів», створюють основу для стабільної роботи електронної комерції. В умовах воєнного часу важливо враховувати форс-мажор, технічні проблеми та обмеження у доставці. Удосконалення інфраструктури для безпечних платежів і боротьба з кіберзлочинністю залишаються важливими напрямами. Правові норми повинні бути гнучкими, щоб швидко реагувати на нові виклики та забезпечити захист прав учасників угод.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голубєва Н. Ю. Порядок укладення договорів в електронній формі за законодавством України // Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 квіт. 2016 р.). – Одеса : Юридична література, 2016. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/

2. Андронік О. Л., Воронін А. В. Можливості та загрози електронної комерції в Україні. Економіка і організація управління. 2021. № 4(44).

3. Закон України «Про захист прав споживачів» (Документ 1023-XII), чинний, поточна редакція Редакція від 24.12.2024, підстава – 3484-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text

4. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Документ 2163-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 20.04.2025, підстава – 4336-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text

Габрук Ярослав Олегович

студент 1 курсу магістратури факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції)

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОВІДОМЛЕНЬ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЗМІНИ ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, персональних ґаджетів і комунікаційних засобів, відбувається суттєва трансформація звичних форм міжособистісної взаємодії: традиційні соціальні контакти дедалі більше переміщуються у віртуальний простір, зокрема в середовище соціальних мереж [1, с. 87].

Цей процес безпосередньо впливає і на цивільно-правові відносини, які, як складова ширших соціальних механізмів, чутливо реагують на динаміку технологічних змін, цифровізацію повсякденного життя, інноваційні підходи в економіці та науці. За таких умов відбувається не лише переосмислення природи цивільних правовідносин, а й поступове оновлення їх характеристик і класифікації, що, у свою чергу, вимагає від науковців пошуку нових методологічних засобів для адекватного аналізу та регулювання таких відносин [2, с. 36].

Наукова позиція Є. О. Харитонова та О. І. Харитонової передбачає багаторівневий підхід до розуміння цивільних правовідносин, що включає загальнотеоретичний, галузево-теоретичний і конкретно-галузевий рівні. У межах останнього вчені наголошують, що доцільніше сприймати цивільні правовідносини не як загальні суспільні зв'язки, врегульовані правовими нормами, а як конкретний правовий зв'язок між рівноправними учасниками, які наділені відповідними

правами та обов'язками відповідно до норм цивільного права [3, с. 107].

Із урахуванням специфіки взаємодії в Інтернет-середовищі, варто зазначити, що правовідносини, які виникають у межах використання глобальної мережі, мають характерні особливості. Йдеться, зокрема, про обмін інформацією у цифровому форматі; просторову віддаленість учасників; можливість впливу на ці відносини з боку осіб, які їх прямо не ініціювали, але мають доступ до відповідних технічних ресурсів; застосування різного роду програмного забезпечення, технічних стандартів і протоколів; здатність таких взаємодій до саморегулювання; технологічну складність функціонування Інтернету; підвищену вразливість інформаційних прав учасників; а також необхідність врахування рівня технічної, культурної та освітньої підготовки суб'єктів таких правовідносин [4, с. 10].

У контексті стрімкого розвитку цифрових технологій соціальні мережі поступово перетворилися не лише на платформу для особистого спілкування, а й на повноцінний інструмент, через який можуть виникати, змінюватися або припинятися цивільні правовідносини. Опубліковані в соцмережах повідомлення дедалі частіше розглядаються як юридично значущі дії, особливо коли вони стосуються сфер, у яких фіксуються договірні домовленості або зачіпаються немайнові права, зокрема честь, гідність чи ділова репутація [5, с. 247]. Такі повідомлення нерідко слугують фактичними доказами того, що між сторонами склалися певні правовідносини, наприклад, домовленості про купівлю-продаж товарів чи надання послуг. У цьому разі цифрове листування може свідчити про наявність взаємних зобов'язань, але для визнання його юридично значущим потрібно враховувати не лише текст повідомлення, а й наміри осіб, які його створили, а також загальний контекст ситуації [6, с. 50].

Соцмережі можуть також бути місцем для фіксації волевиявлення, спрямованого на зміну чи припинення цивільно-правових відносин. Приміром, повідомлення, в якому особа заявляє про намір розірвати домовленість або переглянути умови співпраці, встановлених чинним законодавство. Водночас варто брати до уваги специфіку поширення інформації в цифровому просторі, адже неправдива або спотворена інформація, розміщена в соцмережах, потенційно здатна завдати шкоди репутації іншої особи, порушуючи її немайнові права. У таких випадках особа, яка поширила подібну інформацію, може бути

притягнута до цивільно-правової відповідальності. Однак, з огляду на можливу анонімність користувачів, встановлення факту порушення та ідентифікація винної особи може викликати істотні процесуальні труднощі [7, с. 14].

У сучасних умовах цифровізації цивільно-правові відносини дедалі частіше набувають нових форм, зокрема шляхом комунікації через електронні засоби зв'язку. З огляду на це, виникають практичні ситуації, коли сторони домовляються про укладення правочину, використовуючи месенджери-наприклад, Telegram або Viber тощо. У типових випадках один з учасників надсилає сканований варіант договору, погоджений між сторонами, інший – висловлює згоду, підписує документ (у тому числі без використання кваліфікованого електронного підпису) та повертає його відправникові. Згодом ініціатор повідомлення може видалити листування та заявити про відсутність будь-яких домовленостей

Постає закономірне питання: чи буде вважатися такий договір укладеним, і чи виникають у сторін відповідні юридичні наслідки? Відповідно до положень ст. 205 Цивільного кодексу України, правочин є укладеним, якщо сторони досягли згоди щодо всіх істотних умов [8]. При цьому закон не встановлює виключного переліку способів фіксації згоди – вона може бути виражена як у письмовій, так і в усній чи іншій формі, включаючи електронні засоби зв'язку. Таку можливість також передбачає Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [9]. Якщо особа надала підписаний електронний документ із чітким змістом домовленостей, а інша сторона вчинила дії щодо реалізації цього правочину (наприклад, прийняла майно в оренду або здійснила оплату), це може свідчити про фактичне укладення правочину у письмовій формі. Важливо наголосити, що спроба односторонньої відмови від домовленостей, зокрема шляхом видалення листування або заперечення фактів, не звільняє від правових наслідків. Така поведінка суперечить засадам добросовісності та справедливості, закріпленим у ст. 3 Цивільного кодексу України і може трактуватися як порушення зобов'язань. [8].

Юридичні наслідки для сторони, яка відмовилась від виконання домовленості після її досягнення, можуть бути такими: визнання договору укладеним з наступним зверненням до суду щодо його виконання; відшкодування матеріальних збитків, завданих внаслідок

невиконання; у передбачених законом випадках – застосування відповідальності, визначеної ст. 611 Цивільного кодексу України [8].

Отже, в умовах цифровізації соціальних комунікацій повідомлення, опубліковані в соціальних мережах, все частіше виступають не лише інструментом обміну інформацією, а й засобом фіксації правової волі учасників цивільних правовідносин. Така форма взаємодії здатна ініціювати виникнення, зміну або припинення правовідносин, особливо в контексті договірних зобов'язань або захисту немайнових прав. Проте ефективність використання повідомлень із соцмереж у юридичному полі прямо залежить від дотримання встановлених законодавчих вимог до форми, змісту та достовірності таких заяв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гайдай Правові аспекти проблеми обмеження вираження поглядів прокурорів як користувачів соціальних мереж. Європейські перспективи. 2019. № 1. 86–91.

2. Науменко К. Поняття, ознаки та види цивільних правовідносин. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2023. № 2 (101). 36–41.

3. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Регулятивні правовідносини: приватноправовий та публічноправовий виміри : монографія. Одеса : Гельветика, 2018. 404 с.

4. Борисова А. О. Правовідносини у сфері інформаційних комунікацій у мережі Інтернет. Juris Europensis Scientia. 2020. Вип. 2. 8–12.

5. Телешев П. Особливості цивільно-правового захисту честі, гідності та ділової репутації в мережі Інтернет як об'єктів права фізичної особи на інформацію стосовно себе. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право / гол. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород, 2023. Т. 1, Вип. 78. 239–250.

6. Чванкін А. Доказове значення даних з електронних повідомлень у цивільному судочинстві. Часопис цивілістики. 2021. 50–55.

7. Бахновська І. П., Слободиська О. А. Відповідальність особи за неправомірні дії в Інтернеті: правові та етичні аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 84, ч. 3. 11–16.

8. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

9. Закон України про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 275.

Глєбова Катерина Валеріївна,
студентка 3 курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ЗМІНА УМОВ ДОГОВОРУ

Введення воєнного стану в Україні створює особливий правовий режим, що кардинально змінює механізми правового регулювання й виконання договірних зобов'язань. Правовий режим воєнного стану, спрямований на захист національної безпеки, з одного боку, передбачає розширення повноважень держави, яка може обмежувати певні права громадян та контроль над засобами масової інформації, а з іншого – викликає економічні труднощі, особливо для бізнесу та зовнішньоекономічних відносин.

Питанням дослідження договірних зобов'язань в умовах воєнного стану є останні публікації таких науковців як В. Ратушняк, В. Крат, І. Маліновська, Д. Остроглядь, О. Нікітін, О. Мельник та багато інших. Одночасно національне законодавство та міжнародні угоди вимагають від держави реалізації дотримання договірного зобов'язання відповідно до принципів міжнародного гуманітарного права.

Військові дії, які зачіпають безпеку та економіку, призводять до форс-мажорних обставин, через які багато договорів стають практично невиконуваними. Уряд України постійно намагається адаптувати законодавство до нових викликів, вносячи зміни, які могли б регулювати договірні відносини під час війни. Проте, ці зміни часто не можуть покрити всі ситуації, адже обставини воєнного часу мінливі та непередбачувані. Навіть із законодавчими оновленнями форс-мажорні обставини вимагають гнучких і швидких рішень на місцевому рівні, а також чіткої судової практики, яка могла б враховувати всі складнощі, пов'язані з війною.

Відповідно до статті 617 ЦК України, за наявності введення правового режиму воєнного стану сторони не звільняються від виконання своїх договірних зобов'язань [1]. На думку, Резніченко В. форс-мажорні обставини, такі як воєнний стан, звільняють сторони від відповідальності за порушення строків виконання договору, проте не від

самого зобов'язання [2, с. 209]. Це означає, що навіть під час війни, коли виконання зобов'язань може бути практично неможливим, сторони залишаються юридично зобов'язаними виконати договір після завершення таких обставин. В законодавстві дана позиція закріплена у ст. 629 ЦК України та ст. 193 ГК України, що визначає обов'язковість договорів і забезпечує певну стабільність правовідносин, навіть у періоди кризи [1].

На мою думку, такий законодавчий підхід, дозволяє уникати хаосу в договірній сфері, але він має свої практичні труднощі, адже в умовах війни, коли об'єктивні можливості сторін змінюються через знищення інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів, втрати бізнесу або зникнення ринку для продукції, багато суб'єктів можуть втратити можливість виконати договір навіть після завершення воєнного стану.

Як вказує Мельник О. О. «ст. 652 ЦК України, істотна зміна обставин, з яких сторони виходили при укладенні договору, є підставою для його зміни або розірвання, якщо інше не передбачено договором або не випливає із суті зобов'язання. При цьому зміна обставин визнається істотною, коли вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це розумно передбачити, договір взагалі не був би ними укладений або був би укладений на умовах, що значно відрізняються» [1; 3, с. 26].

Також частиною 2 статті 652 ЦК України законодавець передбачив чотири умови зміни та розірвання договору, а саме: «в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися; виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона» [1].

У випадках, коли сторони не досягли відповідної домовленості, згідно з частиною 4 статті 652 ЦК України, – договір може бути змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони на підставі наступних умов: «у момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх

виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися; виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору» [3, с. 26].

Однак, важливим кроком у правовій адаптації законодавства стало внесення змін до Закону № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», даний закон передбачив зміни договірних зобов'язань на час дії воєнного стану зокрема в контексті підприємницької та господарської діяльності. Зокрема, було доповнено пункт 18 до розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України, що стало важливим кроком для забезпечення правової визначеності під час дії воєнного стану. Саме цей пункт визначив особливості правового режиму для договорів та зобов'язань у період воєнного стану, що є надзвичайно важливим для господарської діяльності в умовах війни [4]. Дія воєнного стану, як і зазначено в ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», може призвести до необхідності змінювати або припиняти виконання договірних зобов'язань через форс-мажорні обставини, що викликаються самим станом війни. З доповненням пункту 18 до ЦК України забезпечується певна правова гарантія для бізнесу та громадян щодо можливості уникнення відповідальності за невиконання зобов'язань, якщо це стало неможливим через обставини, що виникли в результаті воєнних дій. Водночас щоб уникнути зловживань і забезпечити баланс інтересів, для застосування таких норм необхідно документально підтвердити наявність форс-мажору.

Таким чином, внесення змін до законодавства України, зокрема доповнення пункту 18 до ЦК України в контексті дії воєнного стану, є важливим кроком у забезпеченні правової визначеності та стабільності в умовах війни. Саме такі зміни дозволили адаптувати договірні зобов'язання до надзвичайних обставин, спричинених війною, зокрема через звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язань в разі форс-мажорних обставин. Однак, практичне застосування цих норм потребує чіткої судової практики та документального підтвердження форс-мажору, щоб уникнути зловживань. Водночас важливо враховувати, що навіть після завершення воєнного стану зберігаються ризики для виконання зобов'язань через значні зміни в економіці та інфраструктурі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n3222

2. Резніченко В. Правова природа договірних зобов'язань в умовах воєнного стан. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 4. 208–210.

3. Мельник О. О. Розірвання договору або зміна його умов, внаслідок дії обставин форс-мажору, під час воєнного стану. Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права. 2022. Вип. 1. 25–29.

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text

Гончарова Анастасія В'ячеславівна,
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О. М.

ПРОБЛЕМАТИКА УКЛАДЕННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ

Договір довічного утримання (догляду) є одним із найвідоміших та найефективніших способів регулювання відносин між людьми. Його поява в законодавстві пов'язана з існуючою потребою серед людей, переважно осіб похилого віку, отримувати постійний догляд та утримання. Теоретично з укладенням та розірванням цього договору все зрозуміло, однак на практиці часто виникають складнощі, які тягнуть за собою різні негативні наслідки.

Проблематика щодо укладення та розірвання цих договорів і досі залишається актуальною, оскільки в сучасних реаліях питання забезпечення гідного рівня життя набуває особливої важливості. Серед відомих українських науковців, які досліджували проблемні аспекти цієї сфери, можна виділити таких: Яворську О., Пилипенко А., Великороду О. М., Логінову О. М., Ткаченка М. В., Петровського А. В., Івахненка Є. О., Розгон О. В. та інших. Варто зазначити, що результати цих досліджень зробили значний внесок в

розвиток не лише цивільного права, а й всієї правової науки нашої держави.

Щодо законодавчого визначення поняття, то відповідно до ст. 744 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) під договором довічного утримання (догляду) необхідно розуміти таку угоду, за якою одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність рухоме або нерухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого отримує довічне утримання та (або) догляд [4].

Аналізуючи це визначення можна зрозуміти, що кожна зі сторін отримує для себе вигоду, яка допомагає їм реалізувати власні потреби та інтереси. Цікаво, що ЦК УРСР від 1963 року передбачав, що відчужувачами могли бути лише непрацездатні особи, а набувачами – фізичні. Сучасний ЦК України розширив такий перелік суб'єктів, оскільки відчужувачами тепер можуть бути будь-які фізичні особи, а набувачами – як фізичні, так і юридичні особи [3, 64].

Варто звернути увагу, що договір обов'язково укладається у передбаченій законодавством формі, а саме: у письмовій формі з нотаріальним посвідченням. Окрім цього, у ньому необхідно конкретизувати яке саме майно буде відчужуватися, а також які обов'язки покладатимуться на набувача.

Проблематика укладення та виконання договорів довічного утримання (догляду) полягає у тому, що не завжди сторони прописують обсяг та якість зобов'язань з утримання, внаслідок чого потім виникають труднощі щодо їх виконання. До того ж неможливо передбачити що буде більшим – вартість житла чи вартість майбутнього утримання, тому такий договір може виявитися вкрай невигідним для набувача [1, 37].

Іншою проблемою, яка може виникати під час укладення, є те, що майже неможливо достовірно встановити, чи володіє відчужувач повною цивільною дієздатністю та чи здатен він належним чином усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними. З плином часу це може стати справжньою підставою для визнання такого договору недійсним.

Щодо припинення договорів довічного утримання, то вони, як правило, можуть припинятися за згодою сторін, або розриватися в судовому порядку (якщо угодою не передбачена можливість одностороннього розірвання) [2, 159]. У більшості випадків сторони не дося-

гають згоди, а тому звертаються саме до судової установи за захистом своїх прав.

Аналізуючи позиції Верховного Суду можна зрозуміти, що найчастіше такі договори розриваються з підстав неповного чи неналежного виконання свого зобов'язання набувачем, або ж у вигляді повного невиконання ним вказаних дій. Так, наприклад, у справі № 759/14846/15-ц між сторонами виник спір щодо того, чи може набувач щомісяця сплачувати грошові кошти як виконання зобов'язання з утримання позивача і чи може це визнаватися належною формою догляду. У постанові Касаційного цивільного суду від 12 квітня 2018 року по цій самій справі Верховний Суд зазначив: сам по собі факт сплати набувачем щомісячних коштів не є належним виконанням умов договору довічного утримання, а тому є повноцінною підставою для майбутнього розірвання. Окрім цього, вина відповідача у таких справах не відіграє жодної ролі, оскільки судом враховується сам факт дії або бездіяльності [6].

Враховуючи те, що економічний потенціал держави не стоїть на місці і може змінюватися як в позитивну сторону, так і в негативну, то доволі частою проблемою є неврахування сторонами щорічної індексації матеріального забезпечення. Наслідком цього є порушення інтересів відчужувача, яке потім може переростати у конфлікт з набувачем, тому вкрай важливо це також передбачати в угоді.

Насамперед, суди повинні враховувати і зміну життєвих обставин сторін, яка також може стати підставою для розірвання. Як приклад, у постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 09.11.2020 по справі № 522/3958/19 передбачено: якщо у відчужувача різко погіршився стан здоров'я, попередні умови договору суттєво не задовольняють його потреби, а набувач відмовляється щось змінювати, то тоді такий договір має бути розірвано [7].

Щодо іншої проблематики, то існують випадки, коли договором передбачається обов'язок набувача поховати відчужувача, але він його з певних причин не виконує, то тоді непоховання не може бути підставою для розірвання договору довічного утримання виключно за умови, якщо він здійснював утримання за життя відчужувача належним чином. У такому разі на набувача покладається обов'язок відшкодувати збитки тій особі, яка організувала це поховання [5].

Варто також зазначити, що цей договір може бути розірваний за ініціативою набувача в судовому порядку (наприклад, якщо від-

чужувач створює умови, які унеможливлюють належне виконання зобов'язання, або якщо набувач не може виконувати утримання (догляд) через виникнення інших непередбачуваних обставин). Звичайно, що такі справи на практиці зустрічаються значно менше, ніж позовні заяви відчужувача, однак вони також мають важливе значення в аспекті захисту прав людини.

Таким чином, проблематика укладення та розірвання договорів довічного утримання (догляду) залишається актуальною не лише з теоретичної, а й з практичної точки зору. Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що найкращим способом запобігання майбутнім спорам є ретельне оформлення цієї угоди із врахуванням усіх важливих умов, зокрема, щодо прав, обов'язків, відповідальності сторін, можливості зміни розмірів матеріального забезпечення тощо. Все це допоможе сторонам заздалегідь врегулювати проблемні аспекти та отримати для себе лише користь на взаємовигідних умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пленюк М. Д. Договір довічного утримання (догляду): виникнення, формування, правові характеристики. Нове українське право. Вип. 2. 2021. с. 52;

2. Р. М. Достдар, О. А. Ломакіна, О. В. Минькович-Слободяник, О. А. Пономаренко; за ред. Р. М. Достдар. Договірне (контрактне) право в сучасному європейському праві. Навч. посібник для студентів магістратури спеціальність «Право». Миколаїв: НУК. 2021. с. 460;

3. О. І. Сафончик. Цивільне право України. Частина 2. Навч.-метод. посібник. 2-ге вид. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса. 2023. с. 206.

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text;

5. Постанова Касаційного цивільного суду ВС від 14.02.2018 р. по справі № 686/2676/15-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72243857;

6. Постанова Касаційного цивільного суду ВС від 12.04. 2018 р. по справі № 759/14846/15-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73469360;

7. Постанова Касаційного цивільного суду ВС від 09.11.2020 р. по справі № 522/3958/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92811574

Гринько Андрій Русланович,
студент 1-го курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Науковий керівник: д.ю.н., проф., Вовк В. М.

ПРИНЦИПИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Дотримання принципів юридичної відповідальності (надалі ЮВ) під час стадій реалізації заходів ЮВ є необхідною умовою забезпечення прав і свобод людини, що є підґрунтям побудови правової держави.

Принципи ЮВ – це базові керівні положення, які розкривають сутність і призначення ЮВ, а також регулюють порядок її застосування. Ці принципи закріплюються у формальних джерелах права, таких як Конституція, закони, а також міжнародні договори. Вони є основою для справедливого, обґрунтованого та правомірного покладення відповідальності [1, с. 26] .

Слід зазначити, що принципи ЮВ закріплені у різних джерелах права, зокрема у нормативно-правових актах, міжнародних договорах, звичаях та інших. Традиційно в юридичній літературі залежно від сфери дії принципів у межах системи права виокремлюють:

1) загальноправові – універсальні засади, які притаманні всій національній правовій системі. Вони відображають фундаментальні ідеї правопорядку та справедливості;

2) міжгалузеві – засади, спільні для кількох споріднених галузей права, наприклад, адміністративного та кримінального права. Вони забезпечують єдність регулювання в межах подібних правовідносин;

3) галузеві принципи права – характерні для окремої галузі права, визначаючи її специфіку. Вони формують якісні особливості правового регулювання в межах конкретної галузі, наприклад, трудового, цивільного чи кримінального права [2, с. 254–255; 3, с. 245–246].

До основних загально-правових принципів ЮВ віднести такі принципи:

1) принцип справедливості – базується на формальній рівності, шануванні та захисті прав і свобод людини, а також на відповідності інституту ЮВ моральним нормам, цінностям, розумності та добропорядності. Він враховує баланс між особистими, суспільними та державними інтересами. У Рішенні Конституційного Суду України

від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 зазначено, що справедливість є однією з ключових засад права, яка відіграє вирішальну роль у визначенні його як механізму регулювання суспільних відносин і виступає одним із загальнолюдських критеріїв права [4]. Цей принцип закріплено у ст. 61 Конституції України: «Ніхто не може бути двічі притягнений до ЮВ одного виду за одне й те саме правопорушення» [5], ст. 1 КК України: «Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу» [6].

2) принцип гуманізму – полягає у людяному та милосердному ставленні до суб'єктів ЮВ під час її визначення та реалізації. Основні положення цього принципу включають: по-перше, заборону застосування насильства, катувань, жорстокого, нелюдського або такого поводження чи покарання, яке принижує людську гідність; по-друге, установлення ЮВ з урахуванням прав людини та моральних норм; по-третє, реалізацію ЮВ на основі визнання людини найвищою цінністю; по-четверте, введення системи пільг, що передбачають винятки з принципів невідворотності чи рівності, залежно від особливих обставин суб'єкта (наприклад, неповноліття, хвороба, інвалідність тощо) або незалежно від них, що проявляється через акти амністії чи помилування [7, с. 246].

Прикладом гуманізму ЮВ слугує положення КК України, де у ст. 5 закріплено: «закон про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість» (ч. 1) [6]; «закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі» (ч. 2) [6].

3) принцип законності – зводиться до того, що ЮВ настає тільки за діяння, передбачені законом. Цей принцип римські юристи виклали у двох сентенціях: «Nullum crimen sine lege» – ніякого покарання без закону; «Nulla poena sine lege» – ніякого злочину без закону [8, с. 467]. Наприклад, у ст. 11 КК України передбачено, що «кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно

небезпечне винне діяння» [6]. Це означає, що відсутність норми у КК України означає відсутність кримінального правопорушення.

4) принцип обґрунтованості – полягає в тому, що рішення про притягнення особи до ЮВ повинно ухвалюватися компетентним органом держави або посадовою особою лише на основі всебічного й об'єктивного з'ясування всіх юридично значущих обставин справи.

У кримінальному судочинстві обґрунтованим визнається таке рішення, яке: повністю відображає всі обставини, що мають значення для розгляду справи; містить вичерпні та реалістичні висновки суду про встановлені обставини й правові наслідки; підтверджується достовірними доказами, ретельно дослідженими під час судового засідання. Обґрунтованість судового рішення передбачає правильне встановлення фактичних обставин справи та адекватну оцінку поданих доказів [7, с. 247].

5) принцип доцільності та індивідуалізації – полягає у забезпеченні досягнення цілей ЮВ через встановлення міри впливу, яка відповідає конкретному правопорушнику. Це досягається шляхом індивідуалізації засобів покарання з урахуванням ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння, особистих характеристик правопорушника та обставин вчинення правопорушення [7, с. 248]. Цей принцип відображається в диференціації правопорушень і санкцій залежно від їхньої суспільної небезпеки та особливостей особи правопорушника. Міра та обсяг відповідальності визначаються з урахуванням суспільної небезпеки конкретного правопорушення.

Згідно ст. 61 Конституції України ЮВ особи має індивідуальний характер [5], що підтверджує необхідність врахування індивідуальних обставин у процесі її притягнення до відповідальності [7, с. 248].

6) принцип невідворотності – полягає в обов'язковому настанні негативних наслідків для особи, яка вчинила протиправне, винне, соціально шкідливе або небезпечне діяння (як у формі дії, так і бездіяльності). Важливим є те, що саме невідворотність та оперативність покарання, а не його жорстокість, є основними чинниками, що стримують від вчинення правопорушень [7, с. 248].

Принцип невідворотності у поєднанні з іншими принципами забезпечує підвищення авторитету закону, правоохоронних органів та підтримання правопорядку в державі [9, с. 21–22]. Держава, застосовуючи покарання, впливає на правопорушника через механізм залякування, демонстрацію неминучості покарання і, відповідно, запо-

бігання новим правопорушенням. Цей попереджувальний ефект поширюється не лише на самого правопорушника, а й на його оточення.

Якщо ж правопорушення вчинено, але до винної особи не застосовано заходів ЮВ, це створює уявлення про припустимість протиправної поведінки. У результаті може виникнути впевненість у безкарності як у самого правопорушника, так і в його оточення, що може спонукати до повторення або поширення протиправних дій [9, с. 23].

7) принцип регламентованості – полягає у чіткому нормативному визначенні всіх аспектів ЮВ. Це проявляється у встановленні видів і форм ЮВ у санкціях матеріальних норм права; закріпленні ознак, складу та різновидів правопорушень у галузевому законодавстві; нормативному визначенні підстав для притягнення до ЮВ; регламентації процедури встановлення ЮВ та порядку виконання прийнятого рішення [7, с. 248]. Цей принцип забезпечує правову визначеність і передбачуваність у процесі притягнення до відповідальності, гарантує дотримання законності та чіткість у правозастосуванні;

8) принцип своєчасності – передбачає можливість притягнення правопорушника до ЮВ лише в межах строку давності, тобто у період, який не є надто віддаленим від моменту вчинення правопорушення. Для адміністративних і дисциплінарних проступків строк давності зазвичай становить кілька місяців, а для кримінально протиправних діянь – від двох до п'ятнадцяти років, залежно від тяжкості правопорушення, злочину та конкретних обставин справи (ст. 49 КК України) [6]. Закінчення строку давності означає неможливість застосування ЮВ до правопорушника та веде до його звільнення від відповідальності [3, с. 474]. Цей принцип спрямований на забезпечення справедливості та ефективності юридичного впливу.

Міжгалузевими принципами ЮВ, наприклад, є принцип відповідальності за вину, який характерний для всіх галузевих видів відповідальності. На вину як обов'язкову ознаку правопорушення вказують ст.ст. 2, 11, 23 КК України [6], ст. 9 КУАП [19]. Винятком із зазначеного підходу щодо значення принципу вини ЮВ є цивільне законодавство, де поряд із застосуванням заходів цивільно-правової відповідальності за вину, передбачається відповідальність незалежно від вини. Наприклад, якщо шкода завдана транспортним засобом або собакою бійцівської породи, то їх володілець буде нести обов'язок відшкодувати завдану шкоду незалежно від наявності чи відсутності своєї вини, тому що діяльність із утриманням таких небезпеч-

них об'єктів і тварин відноситься до джерел підвищеної небезпеки (ст. 1187 ЦК України) [11].

Галузеві принципи ЮВ – це основоположні засади, які визначають сутність і призначення конкретного виду ЮВ, регулюють порядок її застосування та закріплюються в правових джерелах відповідної галузі [1, с. 28].

Яскравим прикладом галузевих принципів ЮВ (кримінальної відповідальності) є принципи: законодавчого визначення кримінального правопорушення, особистої винної відповідальності, суб'єктивної та повної осудності, переваги пом'якшуючих обставин, більшої каранності групового злочину, відповідності покарання тяжкості вчиненого злочину, економії кримінальної репресії [1, с. 69; 12, с. 29].

Для цивільного права мають значення, зокрема такі принципи ЮВ: диспозитивності (право суб'єктів у договорі встановити заходи відповідальності за його порушення); добросовісності (відповідальність незаконного добросовісного та недобросовісного набувача чужої речі); повного відшкодування завданої шкоди (відшкодувати реальні збитки та упущену вигоду).

Таким чином, як зазначали римські юристи: «Prinzipum est potissima pars cujusque rei» – принцип є важливою частиною усього.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калєніченко Л. І. Поняття та види принципів юридичної відповідальності. Право і безпека. 2017. № 1 (64). 24–31.

2. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.

3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. К. : Алерта, 2012. 524 с.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року N 15-рп/2004. Справа N 1–33/2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text

5. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 14.

6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст.131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

7. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П.Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. Д.Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с

8. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.

9. Корнієнко А. А. Принцип невідворотності юридичної відповідальності: структурно-функціональний аналіз. Право і суспільство. 2012. № 5. 21–24.

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст.356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

12. Коржанський М. Про принципи кримінального права України. Право України. 1995. № 11. 69–70.

Горощенко Вікторія Сергіївна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Матійко М. В.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ЖІНКИ ТА ЧОЛОВІКА БЕЗ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ

У сучасному суспільстві часто зустрічається практика спільного проживання жінки та чоловіка без державної реєстрації шлюбу. Питання правового регулювання таких відносин в Україні потребує в наш час особливої уваги з огляду на наступне.

Відповідно до статистичної інформації щодо державної реєстрації актів цивільного стану спостерігається тенденція до зменшення кількості зареєстрованих шлюбів. Так, якщо у 2020 році в Україні зареєстровано 167974 шлюбів, у 2021 році – 214013, у 2022 – 222890, у 2023 – 186051, то у 2024 році – 150210 (інформація надана відділами ДРАЦС, розташованими на підконтрольній українській владі території), що на 19,3 % менше ніж у 2023 році [7]. Зростання кількості випадків проживання однією сім'єю без шлюбу є відображенням змін

у суспільних поглядах на шлюб та сім'ю, відповідно законодавство має відображати ці реалії та надавати правовий захист таким особам.

В цілому, проживання однією сім'єю без шлюбу розуміється як форма співжиття двох людей, які спільно проживають, мають спільний побут, ведуть спільне господарство, але не зареєстрували свої відносини як подружжя.

На відміну від осіб, які перебувають у шлюбі, ті, хто проживають разом без шлюбу, мають менше юридичного захисту у випадку розірвання відносин або смерті одного з партнерів. Це не означає, що жінка та чоловік, що проживають без шлюбу, зовсім не мають прав, але законодавство не передбачає чіткої та всебічної системи для регулювання їхніх відносин. У деяких випадках до них ставляться майже як до подружжя, в інших вони мають менше прав, а іноді взагалі відсутні юридичні гарантії. До прикладу, коли йдеться про спадкування за законом, навіть, у разі встановлення в судовому порядку факту проживання однією сім'єю без шлюбу, жінка чи чоловік не мають права на спадкування в порядку першої черги спадкоємців за законом, тобто, не прирівнюються до подружжя. Натомість, до них застосовуються правила статті 1264 Цивільного кодексу України, при цьому, обов'язковим є дотримання терміну проживання сім'єю – п'ять років. Крім того, у разі проживання однією сім'єю без шлюбу відсутня презумпція батьківства, тобто, відповідним суб'єктам відносин у разі необхідності доведеться визнавати його в судовому порядку.

Чинне законодавство закріплює у статті 74 Сімейного кодексу України презумпцію спільної сумісної власності на майно, набуте жінкою та чоловіком під час їхнього спільного проживання без офіційної реєстрації шлюбу, що схоже на режим майна подружжя у зареєстрованому шлюбі. Водночас, у разі необхідності захисту своїх майнових прав таким особам потрібно в судовому порядку встановлювати факт проживання однією сім'єю без шлюбу.

Згідно Цивільного процесуального кодексу України судам мають право розглядати справи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Тому вагоме значення у правовому регулюванні даного інституту в Україні належить практиці судів, яка, водночас, потребує узгодження.

У досліджуваному питанні В. В. Круковес дотримується позиції, згідно з якою неоднозначним є вживання термінології при розгляді такої категорії справ, оскільки проживання однією сім'єю жінки та

чоловіка без шлюбу в судовій практиці позначається як «фактичні шлюбні відносини», «сумісне проживання як подружжя», «громадянський шлюб» тощо [2, с. 248]. Крім того, у рішеннях судів трапляється вживання категорії «фактичний шлюб» [4]. Враховуючи зазначене, слід провести розмежування категорії «проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу» з суміжними. Так, категорія «проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу» доволі часто позначається як «фактичні шлюбні відносини», проте, це не є коректним. Згідно позиції висловленої в Постанові Пленуму Верховного суду України № 5 від 31.03.1995 р. «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» [6], категорії «проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу» та «фактичні шлюбні відносини» не є тотожними, адже остання застосовується у справах, обмежених вузькими часовими рамками для встановлення факту таких відносин. Однак А. О. Овчатова-Редько виражає протилежну думку, стверджуючи, що використання терміна «фактичний шлюб» є більш обґрунтованим. На її думку, це формулювання є лаконічним і разом з тим досить влучно відображає сутність «фактичних шлюбних відносин», котрі є протилежністю відносинам зареєстрованого шлюбу [1].

Щодо ознак, яким мають відповідати відносини між жінкою та чоловіком для встановлення факту проживання однією сім'єю без шлюбу, слід звернутися до окремих позицій Верховного Суду. Про існування сім'ї свідчить: спільне проживання (за винятком роздільного проживання подружжя з вагомих причин та дітей з батьками), спільний побут і взаємні права та обов'язки осіб, що об'єдналися для спільного проживання [5]. При цьому доказами спільного проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без шлюбу можуть бути обставини, що вказують на їхнє бажання створити сім'ю. І хоча вінчання, як церковний обряд одруження, не надає чоловікові та жінці прав та обов'язків подружжя, воно відображає їхні наміри щодо створення сім'ї.

До доказів проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без шлюбу належать, зокрема, підтвердження ведення спільного господарства, спільного бюджету та витрат, придбання майна для потреб сім'ї, існування між ними подружніх взаємних прав та обов'язків, а також інші докази, що свідчать про наявність усталених між особами відносин, які є характерними для подружжя. При цьому факт реєстрації чо-

ловіка та жінки за однією адресою не є основною або обов'язковою ознакою для доведення такого факту проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без шлюбу [4]. Важливою умовою, крім того, є відсутність у жінки та чоловіка зареєстрованого шлюбу з іншими особами протягом часу їхнього спільного проживання [3].

Таким чином, підбиваючи підсумок, шлюб та проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не можна ототожнювати. Згідно чинного законодавства проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу має значення для режиму власності. Водночас, правове регулювання такого виду відносин в Україні не є досконалим, оскільки закон не містить чіткого визначення переліку ознак даних відносин. Зазначене сприяло б сталості судової практики в даній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Овчатова-Редько А. О. Майнові правовідносини жінки та чоловіка, які перебувають у фактичному шлюбі за законодавством України: дис. канд. юр. наук: 12.00.03. Одеса, 2009. 214 с.

2. Круковес В. В. Проблеми застосування термінології при розгляді справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Молодий вчений. 2016. № 7. 245–250. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_7_61.

3. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25 квітня 2019 р. № 759/4596/18. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_25_04_2019_roku_u_spravi_759_4596_18/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon

4. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 5 лютого 2020 р. № 712/7830/16-ц. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_05_02_2020_roku_u_spravi_712_7830_16_ts/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon

5. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного суду від 31 березня 2020 р. № 205/4245/17. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88602105

6. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення: Постанова Верховного суду України від 31.03.1995 № 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95#Text

7. Статистична інформація щодо державної реєстрації актів цивільного стану. URL: https://minjust.gov.ua/actual-info/stat_info

Грушко Влада Олегівна,
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції Національного університету
«Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

НІКЧЕМНІСТЬ ТА ОСПОРЮВАНІСТЬ ДОГОВОРІВ: ПРОБЛЕМИ, КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Проблематика нікчемності та оспорюваності договорів у приватному праві України належить до числа фундаментальних питань цивілістики, що викликають численні наукові дискусії та мають суттєве практичне значення. З огляду на розвиток ринкових відносин, зростання кількості договірних зобов'язань, а також ускладнення правових конструкцій, питання належної класифікації правочинів набуває ще більшої актуальності. Категорії нікчемних та оспорюваних договорів є ключовими для забезпечення правової визначеності, стабільності цивільного обігу та дотримання принципу верховенства права.

Чітке розмежування між нікчемністю та оспорюваністю є не лише теоретично доцільним, а й практично необхідним для ефективного застосування норм Цивільного кодексу України [2]. Розуміння природи кожного з типів недійсних правочинів дозволяє правильно обрати правову позицію, відповідний спосіб захисту та забезпечити належне реагування судових органів на порушення прав. У разі нікчемності правочин вважається недійсним з моменту його вчинення і не потребує окремого рішення суду, тоді як оспорюваний правочин набуває недійсності лише за умови визнання його таким у судовому порядку.

Презумпція правомірності правочину, закріплена у статті 204 Цивільного кодексу України [2], встановлює базовий підхід: будь-який правочин є дійсним, доки не буде доведено інше. Ця норма сприяє забезпеченню стабільності у договірних відносинах та надає впевненості їх учасникам. Однак саме класифікація договору як нікчемного або оспорюваного нерідко викликає труднощі. Вона має вирішальне значення для визначення моменту втрати чинності правочину, а також для реалізації відповідних механізмів правового захисту.

Аналіз чинного законодавства свідчить, що законодавець передбачає загальне правило про оспорюваність, тоді як нікчемність є ви-

нятком. Таке співвідношення зафіксовано у частині другій статті 215 ЦК України [2], відповідно до якої нікчемність має прямо передбачатися законом. Такий підхід унеможливлює розширене тлумачення й вимагає суворого дотримання букви закону. Цю позицію підтверджує і судова практика, зокрема постанова Верховного Суду у справі № 759/2328/16 [3], де суд наголосив на недопустимості вільного трактування підстав нікчемності.

Важливе значення має також позиція, висловлена у постанові Верховного Суду у справі № 567/3/22 від 19 лютого 2024 року [4], згідно з якою правочин зберігає чинність доти, доки не буде доведено інше – або шляхом встановлення його нікчемності відповідно до закону, або шляхом судового визнання його недійсності. Така правова позиція є орієнтиром для формування уніфікованого підходу до кваліфікації правочинів, знижуючи ризики правової невизначеності та судових помилок.

Особливої уваги потребує проблема моменту виникнення підстав для визнання правочину недійсним. У практиці часто виникають спроби доводити недійсність правочину вже після його порушення або неналежного виконання. Однак логічним і правомірним вважається підхід, за яким підстави недійсності повинні існувати вже на момент укладення договору. Це положення підтримується і судовою практикою, зокрема в постанові Верховного Суду у справі № 177/1942/16-ц [5].

Крім того, класифікація правочину як нікчемного або оспорюваного прямо впливає на подальші процесуальні аспекти, зокрема можливість подання апеляційної чи касаційної скарги, а також на застосування реституції. Неправильне тлумачення юридичної природи правочину може призвести до обрання неналежного способу захисту, що фактично унеможливлює ефективне поновлення порушеного права.

У правозастосовній практиці трапляються випадки, коли суди помилково визнають нікчемним правочин, який фактично підпадає під ознаки оспорюваного. Це свідчить про необхідність посилення аналітичної складової в судовій аргументації, а також про потребу в системному підході до правового аналізу. Зокрема, доцільно посилити підготовку суддів у сфері договірного права та розробити чіткі методичні орієнтири для уникнення таких помилок.

Окремої уваги заслуговує порівняльно-правовий аспект проблеми. У правових системах континентальної Європи, зокрема у Ні-

меччині, Франції та Польщі, категорії недійсності правочинів також поділяються на абсолютну (аналог нікчемності) та відносну (оспорюваність), проте ці юрисдикції мають більш усталені доктринальні підходи та уніфіковану судову практику. Вивчення такого досвіду може бути корисним для вдосконалення українського підходу до вирішення цих питань.

Крім того, кваліфікація договору як нікчемного або оспорюваного тісно пов'язана з іншими категоріями цивільного права – зокрема, з добросовісністю сторін, порушенням публічного порядку, а також зі здатністю осіб до вчинення правочинів. Наприклад, визнання договору нікчемним через відсутність необхідного обсягу цивільної дієздатності має інші наслідки, ніж при визнанні його недійсним на підставі обману чи помилки. Це ще раз підкреслює складність і багатогранність досліджуваної проблематики.

У цьому контексті важливим видається також розвиток доктрини превентивного правозастосування, за якого юристи, нотаріуси та інші суб'єкти правового обслуговування зможуть ще на етапі підготовки договорів правильно визначити їх правову природу, мінімізуючи ризики майбутніх спорів. Такий підхід передбачає активну роль правників у забезпеченні передбачуваності правових наслідків і сприяє загальному оздоровленню договірної практики.

Узагальнюючи викладене, слід підкреслити, що правова кваліфікація договорів як нікчемних або оспорюваних має визначальний вплив на забезпечення законності у приватноправових відносинах. Правильне застосування відповідних правових конструкцій є запорукою ефективного функціонування договірного обороту, справедливого судового розгляду та належного захисту суб'єктивних прав. Удосконалення правозастосовної та нормотворчої практики у цій сфері сприятиме зміцненню правової системи загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р.// Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Постанова Верховного Суду у справі № 759/2328/16, провадження № 61-5800зпв18 від 09.01.2019 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79693191

4. Постанова Верховного Суду у справі № 567/3/22, провадження № 61-5252сво23 від 19.02.2024 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117206184

5. Постанова Верховного Суду у справі № 177/1942/16-ц, провадження № 61–2276св19 від 22.06.2020 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89815807

Грушко Влада Олегівна,
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах воєнного стану питання захисту персональних даних у цивільно-правових відносинах набуває виняткової ваги, адже держава має знаходити баланс між потребами національної безпеки та збереженням основоположних прав людини. Ми вважаємо, що хоча Конституція України в статті 32 [1] чітко встановлює гарантії недоторканності особистого і сімейного життя, на час дії особливих правових режимів допускається тимчасове обмеження цих гарантій відповідно до статті 64 Основного Закону [1]. Однак навіть в умовах надзвичайних обставин обмеження повинні здійснюватися виключно на підставі закону, бути пропорційними та необхідними у демократичному суспільстві.

Особливої уваги потребує дотримання положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], яка наголошує на допустимості втручання у право на повагу до приватного життя лише за чітко визначених умов. У зв'язку з цим обробка персональних даних органами державної влади має базуватися на чіткій правовій основі, законній меті та мінімізації шкоди для прав особи.

У контексті цивільно-правових відносин особливої актуальності набуває забезпечення дотримання принципів, визначених Законом України «Про захист персональних даних» [3]. В умовах воєнного стану держава не повинна зловживати можливістю обмеження прав суб'єктів даних, і будь-яка обробка персональних даних має бути ви-

правданою необхідністю захисту суспільного інтересу, що підтверджується положеннями статей 6, 7 та 8 цього закону.

Важливим доповненням до зазначених положень є висновки В. О. Токаревої у статті «Щодо визначення персональних даних в умовах євроінтеграційних процесів» [5]. Авторка слушно звертає увагу на те, що у цифрову епоху обробка даних стала безперервною та масовою, що значно ускладнює контроль за їх використанням. У цих умовах особи часто навіть не усвідомлюють обсяг інформації, яка про них збирається. Підтримуючи думку В. О. Токаревої, зазначаємо, що з огляду на зазначені виклики необхідно посилити національні механізми захисту персональних даних через гармонізацію із нормами європейського права, зокрема з Регламентом (ЄС) 2016/679 (GDPR) [4].

Особливої уваги заслуговує концепція розмежування персональних і неперсональних даних, яку пропонує європейське право. Запровадження чітких критеріїв такого розмежування дозволить забезпечити більшу правову визначеність і сприятиме підвищенню ефективності захисту інформації. Крім того, варто звернути увагу на важливість регулювання процедур псевдонімізації та анонімізації даних, що на практиці допоможе мінімізувати ризики незаконного доступу до персональної інформації.

Вважаємо за необхідне також активізувати роз'яснювальну роботу серед населення щодо прав і обов'язків у сфері захисту персональних даних. Інформування громадян сприятиме підвищенню рівня цифрової грамотності та кращому розумінню ними механізмів контролю за своїми даними.

З урахуванням вищевикладеного, можемо зробити висновок, що подальше вдосконалення національного законодавства має здійснюватися через імплементацію сучасних європейських підходів, розробку чітких процедур обробки даних під час надзвичайних правових режимів, а також удосконалення механізмів державного контролю за дотриманням вимог законодавства у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод ратифікація від 17.07.1997, підстава – 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.20210р. № 2297–VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

4. Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту і Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільний рух таких даних (GDPR), URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=celex%3A32016R0679

5. Токарева В. О. Щодо визначення персональних даних в умовах євроінтеграційних процесів. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 4(3). 169–174. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_3/28.pdf

Гунчак Богдана Сергіївна,

студент 3-го курсу факультету судового та міжнародного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України, що триває з лютого 2022 року, створила безпрецедентні виклики для правової системи держави, зокрема у сфері реалізації та захисту права власності. Масове знищення житлового фонду, примусове відчуження майна, обмеження доступу до об'єктів власності – все це зумовлює необхідність перегляду правових механізмів реалізації та захисту права власності в умовах воєнного стану. Конституційний обов'язок держави – гарантувати права та свободи своїх громадян – набуває особливої ваги в умовах війни.

Головною метою даного дослідження є аналіз чинного законодавства України, що регулює право власності в умовах воєнного стану, а також виявлення проблем реалізації цього права та розробка пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання.

Право власності є однією з основоположних категорій правової системи України, що закріплено в Конституції України та Цивільному кодексі. Воно гарантується ст. 41 Конституції України, яка проголошує його непорушність, однак законодавство передбачає можливість

тимчасового обмеження цього права в умовах особливого правового режиму, зокрема під час воєнного стану. Відповідно до Цивільного кодексу України, власність – це право особи на річ (майно), яке вона здійснює на власний розсуд. У мирний час це право є основою економічної стабільності, гарантією добробуту громадян та розвитку держави. Однак в умовах воєнного стану право власності набуває нових контекстів – воно піддається обмеженням, знищується, тимчасово втрачається або стає предметом примусового відчуження. Все це вимагає переосмислення його реалізації та захисту. Відповідно до законодавства, у випадку необхідності захисту національної безпеки та оборони, допускається тимчасове обмеження прав, включаючи право власності. При цьому будь-яке відчуження приватного або комунального майна можливе лише за умови попереднього або подальшого повного відшкодування його вартості. Однак практика реалізації таких положень залишається неоднозначною. [1]

Основним нормативним актом, що регулює правовий режим воєнного стану, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Він передбачає можливість обмеження конституційних прав і свобод, включаючи право власності, задля забезпечення національної безпеки. Важливим є також Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». Він деталізує порядок і умови примусового відчуження майна громадян, яке допускається лише за умов попереднього або післявоєнного відшкодування його вартості. Значний виклик становить питання компенсації за знищене або пошкоджене майно. У 2023 році Верховна Рада України ухвалила Закон № 2923-IX, який передбачає механізм надання компенсації за пошкодження або знищення певних категорій об'єктів нерухомості внаслідок бойових дій. У цьому законі йдеться про надання компенсації без обов'язкового встановлення вини конкретної сторони, що дозволяє спростити процедуру отримання допомоги постраждалими громадянами. У межах цього закону створено Державний реєстр пошкодженого та знищеного майна. Тим не менше, такий підхід також має свої недоліки, зокрема обмеженість суми компенсацій та їх неповна відповідність реальним втратам. [2]

Особливої уваги потребує проблема реалізації права власності на житло, яке залишилось на тимчасово окупованих територіях. Власники такого майна фактично позбавлені можливості користування

ним, не мають доступу до механізмів компенсації, що створює правову невизначеність і дискримінаційне становище. Наявне законодавство не охоплює цю категорію осіб, що свідчить про потребу термінових законодавчих змін. Ще одним важливим аспектом є недостатній рівень координації між державними органами у процесі фіксації фактів руйнування чи пошкодження майна. Відсутність уніфікованої державної бази пошкодженого або знищеного майна, з урахуванням географічної специфіки бойових дій, значно ускладнює як отримання компенсації, так і проведення судових процесів.

Однією з найгостріших проблем реалізації права власності в умовах воєнного стану є питання примусового відчуження майна. Хоча чинне законодавство передбачає відповідні механізми, на практиці їх реалізація супроводжується численними труднощами. Залишається неврегульованим перелік майна, яке може бути відчужене для потреб держави, особливо в умовах бойових дій. Відсутність чіткої методики оцінки вартості такого майна призводить до зниження рівня довіри громадян до рішень органів державної влади та породжує правові спори. Ще складнішим є питання розмежування понять компенсації та відшкодування шкоди. Сучасний український законодавець в умовах війни зробив акцент саме на компенсації – матеріальній підтримці, яка надається державою без встановлення вини. Це дозволяє оперативно реагувати на потреби постраждалих, однак водночас не гарантує повного відновлення втраченого, як це мало би місце у випадку відшкодування збитків винною стороною. Такий підхід, хоч і ефективний у короткостроковій перспективі, не дає змоги реалізувати повною мірою право власності, а також створює проблеми у міжнародному правовому полі, де ключовим принципом є притягнення до відповідальності агресора. Не менш актуальним є питання обмеження прав власників житла, що опинилося на тимчасово окупованих територіях. Громадяни, які були змушені залишити свої домівки, фактично позбавлені можливості користуватись своїм майном і захищати його через державні інституції. Закон № 2923-IX, що регламентує порядок компенсації, не поширюється на об'єкти, які знаходилися на окупованій території на момент початку війни. Це створює правову нерівність між громадянами України і суперечить принципам справедливості. Подолання цієї нерівності потребує внесення змін до чинного законодавства і розробки окремих механізмів захисту прав таких власників у специфічних умовах окупації. [3]

Цивільний кодекс України, Європейська конвенція з прав людини гарантують право на ефективний судовий захист. У реальності ж громадяни стикаються з проблемами доведення факту знищення майна, необхідністю збору доказів, проведення оцінки збитків тощо. Також важко отримати компенсацію, якщо майно пошкоджено діями ЗСУ під час захисту території.

Напрями вдосконалення законодавства у сфері реалізації права власності в умовах воєнного стану мають бути спрямовані на комплексне вирішення проблем, з якими стикаються громадяни, що втратили житло або доступ до нього внаслідок бойових дій. Насамперед потребує удосконалення чинний механізм компенсацій. Доцільно розширити його дію на категорії громадян, які втратили доступ до житла, розташованого на тимчасово окупованих територіях. Такий підхід сприятиме правовій рівності та забезпеченню соціальної справедливості. Важливим етапом стане створення єдиного державного цифрового реєстру пошкодженого та знищеного майна, в якому громадяни зможуть самостійно фіксувати факти втрат, додаючи документи, фото- та відеоматеріали. Це значно полегшить процедуру підтвердження права на компенсацію та стане основою для прозорого і ефективного управління державними ресурсами в цій сфері. Враховуючи масштаби руйнувань, доцільним є запровадження механізму міжнародного співфінансування відновлення зруйнованого житла, зокрема через створення спеціального компенсаційного фонду за участі міжнародних організацій, таких як ООН, ЄС або Світовий банк. Такий підхід дозволить залучити зовнішні ресурси для відновлення житлового фонду, що є надзвичайно важливим у післявоєнний період. Окремої уваги потребує і вдосконалення процедури примусового відчуження майна. Необхідно розробити чітку методологію оцінки його вартості, передбачити прозорий порядок відшкодування та гарантії захисту прав власників. Це дозволить запобігти зловживанням і забезпечить баланс між потребами держави та правами громадян, що особливо актуально в умовах надзвичайного стану. Усі ці заходи мають бути реалізовані в межах системного оновлення національного законодавства з урахуванням сучасних викликів і міжнародного досвіду. [4]

Право власності в умовах воєнного стану втрачає частину своїх класичних ознак, стає обмеженим у реалізації. Наявна законодавча база лише частково забезпечує ефективний захист. Найбільш уразли-

вими є власники житла, яке знаходиться на лінії фронту або на окупованих територіях. В умовах сучасних викликів проблема реалізації права власності є не лише правовою, а й соціально-політичною. Від її ефективного вирішення залежить добробут громадян, стабільність правопорядку та довіра до держави як гаранта конституційних прав. Необхідно й надалі адаптувати національне законодавство до умов війни, забезпечуючи баланс між інтересами держави та правами громадян. Вирішення проблеми потребує як внутрішньодержавних законодавчих змін, так і залучення міжнародної підтримки. Україна має створити ефективну систему відшкодування та компенсацій, яка б відповідала сучасним викликам і водночас не порушувала основоположні права людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23 лютого 2023 р. № 2923-IX. Офіційний вісник України. 2023. № 33. Стор. 7. Ст. 1751.

3. Валендюк О., Гнатюк М. Окремі аспекти відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок військової агресії російської федерації проти України. Юридична практика : веб-сайт газети. URL : https://pravo.ua/okremi-aspektyvidshkoduvannia-shkody-zavdanoi-vnaslidokviiskovoi-ahresii-rosiiskoi-federatsii-proty-ukrainy/

4. Кобзар Ю. Кожен четвертий українець покинув дім через війну – британська розвідка. UNIAN UA: веб-сайт. URL : https://www.unian.ua/war/bizhenci-z-ukrajini-nazvano-kilkist-tihhto-pokinuv-sviy-dim-novini-vtorgnennya-rosiji-vukrajinu-amp-12315165.html

5. Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2013 р. № 947. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-%D0%BF#Text.

Дашдаміров Тімур Новруз огли,
студент 1-го курсу магістратури факультету цивільної
та господарської Національного університету
«Одеська юридична академія»

Науковий керівник: : к.ю.н., доц. Павлова Вікторія Георгіївна

СУДОВА ПРАКТИКА ЩОДО НАСЛІДКІВ НАСТАННЯ ОБСТАВИН НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ (ФОРС-МАЖОРУ)

Відповідно до статті 617 Цивільного кодексу України, боржник звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо доведе, що це сталося внаслідок дії непереборної сили. Форс-мажор визначається як надзвичайна та невідворотна обставина, яка об'єктивно унеможливлює виконання зобов'язання. У податковому праві форс-мажор може мати вирішальне значення для звільнення від відповідальності у разі невиконання податкових обов'язків через воєнні дії, стихійні лиха тощо.

Згідно зі статтею 14 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», ТПП уповноважена видавати сертифікати про настання обставин непереборної сили. Такий документ визнається судами та податковими органами як належний доказ існування форс-мажорних обставин. Процедура отримання сертифіката передбачає подання підприємством заяви з обґрунтуванням ситуації, подальший розгляд та ухвалення висновку про наявність форс-мажору. Зазвичай сертифікат діє для звільнення від відповідальності, а не від зобов'язання як такого.

У справі № 420/10534/24, Одеський окружний адміністративний суд встановив, що підприємство втратило всю первинну документацію через влучення ракети в орендовані офісні приміщення. Підприємство вчасно повідомило ДПС про втрату документів, посилаючись на обставини непереборної сили. Крім акту про пожежу та витягу з ЄРДР, рішенням податкової № 65/15–32-04 також було офіційно визнано неможливість виконання обов'язку. Суд визнав, що платник податків діяв відповідно до п. 44.5 ст. 44 ПКУ і звільнив підприємство від штрафу за п. 121.1 ст. 121 ПКУ.

Податковий кодекс України у п. 44.5 ст. 44 передбачає, що у разі втрати або знищення документів через обставини непереборної сили, платник зобов'язаний повідомити контролюючий

орган у п'ятиденний строк. Документи мають бути відновлені протягом 90 календарних днів. Якщо платник діє добросовісно та надає підтвердження, відповідальність не застосовується. Це положення забезпечує баланс між фіскальними інтересами держави та захистом добросовісних платників у воєнних умовах або при катастрофах.

У податкових правовідносинах наявність сертифіката ТПП може мати ключове значення. З одного боку, це дозволяє обґрунтувати неможливість вчасного подання податкової звітності, недотримання строків зберігання первинної документації або навіть неможливість виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом. З іншого боку, такий сертифікат є офіційною підставою для звільнення платника податків від відповідальності, що прямо випливає з положень Податкового кодексу України (зокрема пункту 44.5 статті 44 та підпункту 69.1 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX ПКУ).

Окрім того, сертифікат ТПП дозволяє уникнути суб'єктивної оцінки зі сторони контролюючих органів щодо того, чи дійсно мало місце форс-мажорне явище. Наявність офіційного документального підтвердження такої обставини від компетентної установи (ТПП) зменшує ризики податкових спорів та полегшує захист платника податків у судовому порядку.

Таким чином, сертифікат, виданий Торгово-промисловою палатою України, виступає не лише як формальний документ, що підтверджує настання обставин непереборної сили, а й як вагомий інструмент юридичного захисту платників податків та суб'єктів господарювання. Він набуває особливого значення у тих ситуаціях, коли підприємство чи інша особа потрапляє в умови, за яких об'єктивно унеможливлюється виконання своїх зобов'язань – зокрема внаслідок війни, надзвичайних кліматичних явищ, епідемій, техногенних катастроф, терористичних актів та інших непередбачуваних подій, що не залежать від волі сторін.

Цей документ є не просто інформаційним підтвердженням певного факту, а офіційним доказом, який визнається як судами, так і контролюючими державними органами. Він фактично виконує функцію юридичного «щита», дозволяючи платнику податків або іншому суб'єкту господарювання захиститися від застосування до нього фінансових санкцій, пені чи інших негативних наслідків, пов'язаних з невиконанням договірних або податкових обов'язків.

Більше того, на практиці сертифікат ТПП неодноразово ставав центральним доказовим елементом у податкових та адміністративних спорах, що підтверджується низкою судових рішень. Він забезпечує додаткову гарантію об'єктивності при оцінці дій платника податків, оскільки засвідчує, що причини невиконання обов'язків мали позаекономічний, непередбачуваний і нездоланний характер.

Показовим у цьому контексті є приклад справи ТОВ «ТЕК СПЕЦТРАНС-АГРО», де компанія опинилася в ситуації, коли виконання її зобов'язань стало неможливим через форс-мажорні обставини – влучення ракети та повне знищення документації. Незважаючи на складність обставин, підприємство вчасно звернулося до Торгово-промислової палати з відповідним пакетом документів, обґрунтувало свою позицію та отримало сертифікат, що підтверджував факт дії непереборної сили.

У подальшому цей сертифікат став ключовим аргументом у судовому процесі: суд не лише визнав правомірність дій підприємства, але й чітко зазначив, що рішення контролюючих органів, які офіційно зафіксували неможливість виконання обов'язку, є обов'язковими до врахування при розгляді спору. Таким чином, суд фактично підкреслив значення не лише самого сертифіката, а й комплексного підходу до доказування форс-мажору, який включає як внутрішню документацію підприємства, так і висновки державних та недержавних установ.

Отже, сертифікат Торгово-промислової палати, у поєднанні з іншими доказами (актами, листами, повідомленнями, рішеннями податкової тощо), становить вагомий та дієвий інструмент захисту у разі виникнення спору, пов'язаного з неможливістю виконання обов'язків. Його значення особливо зростає в умовах воєнного стану, коли багато суб'єктів господарювання зазнають втрат або обмежень у своїй діяльності внаслідок обставин, які виходять за межі їх контролю. Відповідно, забезпечення оперативного та належного документального оформлення факту форс-мажору є не просто правом, а юридичною необхідністю для будь-якого платника податків, що прагне зберегти правову визначеність та уникнути санкцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Податковий кодекс України. від 02.12.2010 № 2755-VI,. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17

3. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні». від 02.12.1997 № 671/97-ВР URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text

4. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 19.12.2024 у справі № 420/10534/24. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/123905006

Дедюх Софія Володимирівна,

студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції) Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Калітенко О. М.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Цивільні права – це фундаментальна категорія правового регулювання, що закріплює свободу особи, її майнові та немайнові інтереси, принципи рівності, автономії волі та недоторканності приватної сфери. Протягом тривалого часу інститут цивільних прав розвивався в межах традиційних форм соціальних взаємин, однак із приходом цифрової епохи і стрімкою діджиталізацією усіх сфер суспільного життя характер реалізації цивільних прав зазнав глибоких трансформацій. Права, які раніше проявлялись у фізичному просторі – право власності, на інформацію, на приватність, на свободу вираження поглядів, на ведення бізнесу, – нині мігрували у віртуальну площину, породивши нові моделі поведінки, нові конфлікти інтересів та нові способи зловживання. Особливого значення ці процеси набувають у контексті використання цифрових технологій, соціальних мереж, алгоритмів штучного інтелекту, великих масивів даних та платформеного капіталізму.

Зловживання цивільними правами – це правопорушення, що здійснюється формально в межах правового поля, але з порушенням його цільового призначення. У класичній цивілістиці зловживання правом визначається як така поведінка особи, яка, використовуючи своє право, навмисно шкодить іншій особі або суперечить моральним і правовим засадам. У цифровому середовищі межі між добросовісним використанням права і його зловживанням стають особливо розмитими, а традиційні правові інструменти – не завжди ефектив-

ними для запобігання та реагування на такі порушення. Проблема ускладнюється тим, що цифрове середовище створює унікальні технічні можливості для маніпуляцій, маскування особистості, масштабування впливу і автоматизації протиправної поведінки [1].

Однією з найяскравіших форм зловживання цивільними правами в цифровій сфері є недобросовісне використання свободи слова в інтернеті. Під виглядом реалізації конституційного права на вираження думки нерідко поширюється дезінформація, мова ворожнечі, цькування, маніпуляції громадською думкою та фейкові новини. Особливо гостро ця проблема проявляється у періоди політичної нестабільності або під час війни, коли інформаційні атаки стають частиною гібридної агресії. Використовуючи законне право на самовираження, особи, керовані або фінансовані зовнішніми центрами впливу, здійснюють інформаційні диверсії, при цьому перебуваючи в зоні формальної правової недоторканності. Складність регулювання полягає в балансуванні між забезпеченням свободи слова та захистом суспільства від зловмисної деструктивної діяльності.

Іншим прикладом трансформації зловживання цивільними правами є маніпулятивне використання права на захист персональних даних. У цифровому світі приватна інформація перетворилася на цінний актив, що використовується у комерційних, політичних та кримінальних цілях. Право на захист персональних даних, з одного боку, забезпечує особі контроль над своїм цифровим слідом, але з іншого – може бути інструменталізоване з метою уникнення відповідальності, маскування шахрайських дій або блокування слідства. Крім того, зловживання правом на конфіденційність з боку великих цифрових корпорацій стало системною проблемою. Платформи, отримуючи згоду користувача, збирають масиви даних, але використовують їх непрозоро та всупереч інтересам громадян, формально дотримуючись юридичних процедур.

У царині права інтелектуальної власності цифрове середовище також дало поштовх до нових форм зловживання. Авторське право, яке покликане захищати творців, дедалі частіше використовується для блокування вільного обміну інформацією або для недобросовісної конкуренції [2]. Платформи, що працюють за принципом алгоритмічного розпізнавання порушень авторського права (наприклад, YouTube), часто автоматично обмежують доступ до контенту, навіть у випадках добросовісного використання, що шкодить творчій та на-

уковій діяльності. Таким чином, право, створене для охорони культурного надбання, іноді стає засобом цензури або корпоративного домінування.

Право власності в цифровому середовищі також переживає складну трансформацію. Віртуальні активи, токени, криптовалюти, об'єкти метавсесвітів і NFT формально належать до приватної власності, однак через технічну складність їх регулювання виникає безліч правових прогалин. Наприклад, створення фальшивих NFT або копіювання цифрових активів без порушення буквального авторського права є прикладами зловживання правом у новій, майже нерегульованій реальності. Водночас окремі користувачі подають позови про «порушення права власності» у випадках, коли йдеться не про фактичне володіння, а про цифрову ілюзію права, що не закріплене належним чином юридично. Подібна невизначеність дозволяє шахраям і маніпуляторам використовувати цивільні механізми задля досягнення протиправних цілей.

Сучасне цифрове середовище також радикально змінює уявлення про право на приватність, яке трансформується з фізичної недоторканності у сферу цифрового захисту. Однак практика свідчить, що це право нерідко використовується не для захисту особистості, а для прикриття неправомірної діяльності. Наприклад, злочинці, використовуючи інструменти шифрування та анонімізації, відстоюють своє право на приватність як спосіб уникнення переслідування. У такому контексті право, що мало б бути гарантом свободи, стає інструментом правового нігілізму [3, с.45].

Окремо слід розглядати феномен цифрового активізму, який в умовах демократії є проявом реалізації громадянських прав. Проте в окремих випадках цифровий активізм переходить межі правомірного і перетворюється на зловживання – наприклад, у випадках кібератак, незаконного оприлюднення особистої інформації або спотворення даних з метою дискредитації. Формально така діяльність може подаватися як «громадський протест», але фактично вона шкодить іншим учасникам цифрового простору і підриває правопорядок.

Проблема зловживання цивільними правами в цифровому середовищі потребує не лише правового врегулювання, а й глибокого переосмислення парадигми самого права в умовах цифровізації. Право, яке орієнтується лише на формальні процедури, втрачає свою сутність у середовищі, де швидкість, анонімність і глобальність пере-

творюють його на інструмент гри, а не справедливості. Саме тому необхідним є розвиток принципів цифрової етики, адаптація правових категорій до нових реалій, створення гнучких механізмів контролю за добросовісним користуванням правами, розвиток алгоритмів цифрової довіри та етичних стандартів для інтернет-компаній.

Законодавчі системи повинні передбачити спеціальні норми, які дозволяють виявляти та блокувати практики зловживання, зокрема, запровадити механізми перевірки добросовісності намірів, правового due diligence, зобов'язання до відкритості алгоритмів та використання штучного інтелекту з дотриманням принципів справедливості. Крім того, важливо розвивати правову культуру цифрової взаємодії через освіту, професійну підготовку юристів нового покоління, створення правових платформ для обміну досвідом і судової практики в галузі цифрових правовідносин.

У підсумку, трансформація зловживання цивільними правами в цифровому середовищі – це не лише виклик для національного законодавства, а й глобальна проблема, що стосується кожного користувача цифрового простору. Майбутнє правового регулювання залежить від здатності юриспруденції швидко адаптуватися до цифрових змін, не втрачаючи при цьому своєї гуманістичної природи. Лише так можливо зберегти баланс між правом на свободу і правом на справедливість, між технічною ефективністю та моральним змістом права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ковтунович Т. О., Дяченко В. Неприпустимість зловживання цивільними процесуальними правами як новела цивільного процесу. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 6. 103–106. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2018/26.pdf.

2. Петренко В. Механізми запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами у цивільному судочинстві. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матер. круглого столу, м. Одеса, 27 лист. 2015 р. / уклад.: І. В. Андронов, Н. В. Волкова, Р. Ф. Гонгало; НУ ОЮА, Каф. цив. проц. Одеса: Фенікс, 2015. 15–20. URL: http://dspace.onua.edu.ua/ handle/11300/4100.

3. Погорілко В. Ф. Гарантії правові. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. Шемшученко та ін. Київ, 2011. 656 с.

Денисюк Ольга Євгеніївна,
студентка 2 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: асист. Оскілко О. О.

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Відповідно до змісту статті 22 Цивільного кодексу України [1], під шкодою розуміють майнові втрати, які особа зазнає внаслідок порушення її цивільного права, до яких відносяться втрати, пов'язані із знищенням або пошкодженням майна, і упущена вигода. Натомість відшкодування фізичних страждань, душевних переживань, спричинених неправомірними діями щодо самої особи або її близьких родичів, регулюється окремо у статті 23 Цивільного кодексу України [1]. Згідно з її положеннями, такі наслідки визнаються моральною (немайновою) шкодою, що підлягає компенсації незалежно від наявності матеріальних збитків.

Віроломне військове вторгнення російської федерації на територію України у 2014 році, а також повномасштабна збройна агресія, розпочата у 2022 році, стали каталізаторами розробки та впровадження нових правових інструментів захисту постраждалого цивільного населення, яке втратило майно, нажите впродовж життя, та зазнало тяжких психологічних травм.

Міжнародна спільнота відреагувала на ситуацію прийняттям низки важливих актів. Зокрема, 2 березня 2022 року Генеральною Асамблеєю ООН була ухвалена Резолюція ES–11/1 [2], в якій агресію російської федерації проти України офіційно визнано збройною агресією і було поставлено вимогу забезпечення належного захисту цивільного населення, особливо осіб, що перебувають у вразливому становищі. Аналогічні підходи закріплені в Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи від 27 квітня 2022 року [3], яку нормотворці України імплементували в низках нормативно-правових актів, зокрема в Постанові КМУ «Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна», Постанові КМУ «Про затвердження Порядку надання внутрішньо переміщеним особам компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна

внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», Постанові КМУ «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухливе майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації», Законі України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [4], що закріплюють базові поняття та процедури отримання компенсації за втрачене майно.

Поділяючи загальну концепцію, закладену нормотворцями, слід водночас звернути увагу на окремі проблеми правозастосування прийнятих актів. Зокрема, у чинному законодавстві часто вживається термін «компенсація», який за своєю суттю має певні відмінності від поняття «відшкодування шкоди». Так, згідно з п. 5 ч.1 ст. 1 Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна ……», під компенсацією за пошкоджене або знищене нерухоме майно розуміються такі форми надання допомоги: виконання будівельних робіт на пошкодженому об'єкті нерухомості з метою його відновлення або надання відповідної будівельної продукції; переказ грошових коштів на спеціальний рахунок отримувача компенсації для здійснення робіт із відновлення майна або для придбання необхідних будівельних матеріалів; виплата грошових коштів за фактично придбані будівельні матеріали чи проведені ремонтні роботи на пошкодженому об'єкті за рахунок власних коштів особи; фінансування будівництва житлового будинку садибного типу, садового або дачного будинку; забезпечення придбання нового житла або інвестування в його будівництво за допомогою житлових сертифікатів; передача у власність постраждалої особи відновленого нерухомого майна в рамках місцевих програм відновлення на заміну зруйнованого об'єкта. [5]

Таким чином, компенсація у зазначеному нормативному акті має багатофункціональний характер та передбачає різноманітні форми надання матеріальної допомоги, тоді як відшкодування шкоди у класичному цивільно-правовому розумінні передбачає відновлення май-

нової сфери потерпілого шляхом прямої грошової виплати, еквівалентної заподіяним збиткам. Крім того, варто зазначити, що використання поняття «компенсація» у спеціальних нормативних актах має певні відмінності від класичного розуміння «відшкодування шкоди», яке закріплене в частині першій статті 1166 ЦК України. Згідно із загальними принципами цивільного права, відшкодування шкоди передбачає наявність вини та протиправної поведінки особи, яка спричинила шкоду, що, у свою чергу, зумовлює обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду в повному обсязі. [1]

У запропонованому механізмі компенсації спостерігається певна невідповідність між реальним обсягом завданої шкоди у вигляді втраченого або пошкодженого майна та фактичним обсягом наданої компенсації, що перш за все на меті не забезпечення повного відшкодування всіх збитків, а надання постраждалим адресної допомоги у вигляді часткового полегшення негативних наслідків військової агресії, спрямованого на підтримку громадян у відновленні базових умов для життя. [6]

Це вкрай необхідно для управління системою проміжних репарацій, зокрема п. 18 ст. 8 Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна» передбачає, що отримувач компенсації, у момент її отримання, зобов'язаний укласти договір про відступлення права вимоги до держави або територіальної громади. Це право вимоги стосується відшкодування збитків, заподіяних знищенням об'єкта нерухомості внаслідок бойових дій чи інших пов'язаних із збройною агресією російської федерації дій, у межах суми отриманої компенсації. [5] Вказаний механізм співвідноситься з принципами міжнародного права, згідно з якими фізичні особи, хоча й не є суб'єктами міжнародного публічного права, мають право на відшкодування шкоди, завданої їм у ході міжнародних збройних конфліктів. У відповідних міжнародних правовідносинах такі особи виступають бенефіціарами, тобто отримувачами вигоди від дій держави у процесі захисту їхніх інтересів у сфері відшкодування шкоди

Отже, аналізуючи сучасні підходи до врегулювання питань відшкодування шкоди, необхідно враховувати особливості правової природи поняття «компенсація, що у міжнародному праві розглядається як одна з основних форм відшкодування збитків, заподіяних унаслідок вчинення міжнародно-протиправного діяння. При цьому компен-

сація не є тотожною повному відшкодуванню всіх втрат, а виступає одним із засобів фінансового врівноваження інтересів постраждалої сторони.

У контексті сучасної збройної агресії російської федерації проти України компенсаційні механізми, що закріплені у національному законодавстві, слід розглядати як проміжний інструмент захисту прав та інтересів як окремих громадян, так і держави в цілому. Їх завдання полягає у частковому відновленні порушеного майнового становища постраждалих осіб, водночас забезпечуючи державі юридичні засади для подальшого пред'явлення консолідованих вимог щодо загальнодержавної шкоди на міжнародному рівні. [7]

Особливістю компенсації в такій ситуації є те, що вона повинна мати чітко визначений розмір, підлягати фінансовому обчисленню та бути співмірною з обсягом завданих збитків у межах можливостей державного бюджету. При цьому вона не виключає майбутнього стягнення повного обсягу збитків з держави-агресора. Відповідно, механізм компенсації виступає необхідною передумовою для системного обліку і фіксації заподіяної шкоди, що в подальшому слугуватиме правовою основою для пред'явлення України репараційних вимог на міжнародній арені.

Таким чином, запровадження системи компенсацій має подвійне значення: з одного боку, воно сприяє мінімізації негайних негативних наслідків для цивільного населення, а з іншого закладає фундамент для реалізації права держави на відшкодування усієї сукупної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 004. № 40–41, 42. Ст. 492.

3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованих територіях України» від 15.04.2014 № 1207-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. Ст. 892.

4. Постанова Верховного Суду від 16.06.2021 у справі № 554/4741/19

5. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / за ред. О. В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2023. 896 с.

Джабраїлова Вікторія Володимирівна,
студентка 1 кусу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДПИСУ

Римське право вирізнялось жорстким формалізмом: для чинності договору важливими були не лише наміри сторін, а й точне дотримання встановленої форми. Подібно до цього, сучасні електронні договори вимагають застосування технічних засобів аутентифікації – насамперед електронного підпису. Як тоді договір без формули вважався недійсним, так і сьогодні без належного підпису документ втрачає юридичну силу. Отже, технічний формалізм цифрової епохи виконує ту ж функцію, що й римський – гарантує правову визначеність.

Правове регулювання електронного підпису в Україні є важливою складовою цифровізації правовідносин та електронного документообігу. Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» 2017 року, який адаптований до європейського законодавства, зокрема до Регламенту ЄС eIDAS. Закон розрізняє два основних види електронних підписів: удосконалений електронний підпис (УЕП) та кваліфікований електронний підпис (КЕП). Зокрема, лише КЕП має юридичну силу, еквівалентну власноручному підпису, та може використовуватись у публічно-правових відносинах і в судовому процесі. [1]

Умови дійсності КЕП включають використання кваліфікованого сертифіката відкритого ключа, виданого акредитованим надавачем електронних довірчих послуг, та створення підпису за допомогою сертифікованого програмного чи апаратного засобу. Закон також регламентує діяльність надавачів електронних довірчих послуг, порядок їх акредитації, відповідальність за порушення безпеки, а також процедури визнання іноземних електронних підписів.

У контексті цивільно-правових відносин електронний підпис може використовуватись для укладення договорів, якщо сторони до-

мовились про це та визначили відповідні технічні й правові умови. Це означає, що навіть простий електронний підпис може визнаватись належним способом ідентифікації, якщо його допустимість зафіксована в угоді сторін. Проте на практиці виникають проблеми щодо автентичності підпису, доведення волевиявлення сторін, збереження доказів і безпеки систем. У зв'язку з цим, правове регулювання постійно оновлюється, з урахуванням нових технологій і викликів цифрової епохи.

Попри наявність правового регулювання, застосування електронного підпису в Україні супроводжується низкою практичних і юридичних проблем. По-перше, існує складність у доведенні справжності електронного підпису в суді, особливо якщо використовується не кваліфікований, а удосконалений підпис. Судова практика часто коливається в оцінці юридичної сили таких підписів, що створює правову невизначеність. По-друге, виникають технічні труднощі, пов'язані із збоєм програмного забезпечення, втратою доступу до підпису або компрометацією ключа. Це може поставити під сумнів достовірність підписаного документа або навіть унеможливити підтвердження авторства.

Крім вказаних проблем, значним викликом є також забезпечення балансу між зручністю використання електронного підпису та рівнем його захищеності. В умовах цифровізації дедалі більше учасників правовідносин віддають перевагу простим формам ідентифікації, які не завжди відповідають високим вимогам щодо інформаційної безпеки. Наприклад, використання підпису через BankID або MobileID хоч і є зручним, але не завжди гарантує високий рівень довіри до підписаного документа у разі спору. Також виникає проблема так званого безвідповідального підписання, це коли електронні документи підписуються формально, без належного ознайомлення з їх змістом, що знижує юридичну якість правовідносин.

Окремо варто зазначити, що електронний підпис ускладнює ідентифікацію волевиявлення особи у випадках делегування повноважень або шахрайства. Втрата засобів електронного підпису або їх незаконне використання (наприклад, співробітниками підприємств без належної перевірки) може призвести до серйозних юридичних наслідків, зокрема визнання договорів недійсними чи навіть притягнення до відповідальності невинних осіб.

Крім того, українське законодавство, хоча й загалом відповідає європейським стандартам (зокрема Регламенту ЄС № 910/2014 – eIDAS), усе ще потребує подальшого вдосконалення, зокрема у сфері гармонізації підходів до визначення сили електронного підпису в різних видах договорів. На практиці деякі державні органи та суди продовжують вимагати паперову форму документів або засвідчені копії, що суперечить принципу «цифрової держави» та нівелює потенціал електронного документообігу. Усе це свідчить про те, що проблема використання електронного підпису має не лише техніко-правовий, а й глибоко інституційний та освітній характер. [5, с.41]

Варто наголосити на тому, що впровадження електронного підпису в модернізовану систему документообігу у військових формуваннях України стало важливим кроком на шляху до цифрової трансформації сектора безпеки та оборони. У контексті воєнного стану, коли оперативність ухвалення рішень та ефективність управлінських процесів мають критичне значення, електронний підпис дозволяє значно скоротити час погодження та обігу службових документів. Завдяки цифровим інструментам стало можливим узгоджувати накази, звіти, плани та інші документи в електронному форматі без необхідності фізичної присутності посадових осіб, що особливо важливо для мобільних та децентралізованих структур Збройних Сил.

Крім того, електронний підпис сприяє зменшенню бюрократичного навантаження: кількість паперових носіїв зменшується, документообіг стає прозорішим і легше піддається контролю, що дозволяє уникати дублювання, втрати документів та несанкціонованого втручання. Це також знижує витрати на друк, зберігання та транспортування паперових копій. У підсумку, цифрові інструменти підвищують ефективність роботи командного складу, сприяють швидкому реагуванню на зміни бойової обстановки та сприяють інтеграції українських військових структур у стандарти НАТО щодо електронного управління та захисту даних.

Отже, у підсумку варто сказати що, електронний підпис у сучасному правовому полі України є не лише інструментом технічної аутентифікації, а й важливим елементом формалізації цифрових правовідносин, який виконує роль, подібну до тієї, що мав формалізм у римському праві. Його застосування забезпечує правову визначеність, спрощує документообіг, зменшує бюрократичне навантаження та сприяє оперативності в управлінських процесах – зокрема у кри-

тично важливих сферах, таких як оборона. Водночас, сучасні виклики, пов'язані з безпекою, технічною сумісністю та довірою до цифрових інструментів, вимагають подальшого удосконалення правового регулювання, розвитку правозастосовної практики й поглиблення міждержавної уніфікації. Лише за умови комплексного підходу електронний підпис зможе повністю реалізувати свій потенціал як правовий механізм, що поєднує традиції правової форми з інноваціями цифрової доби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України " Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги" № 2155-VIII від 05 жовтня 2017 року. Відомості Верховної Ради. 2017. № 45. 400.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text

2. Закон України "Про електронні документи та електронний документообіг" № 851-IV від 22 травня 2003 року. Відомості Верховної Ради. 2003. № 36. 275.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text

3. Указ Президента України № 1497/2005 "Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій". Урядовий кур'єр. 2005. № 207 (01 лист.).

4. Портал державних послуг «Дія». URL: https://diia.gov.ua/

5. Назарова І. Я. Етапи та алгоритм використання інформаційних технологій в обліку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород, 2018. Вип. 21. 40–44.

Джабраїлова Вікторія Володимирівна
студентка 1 кусу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції Національного університету
«Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ЦИФРОВІ АКТИВИ ТА ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Поняття активу як об'єкта правовідносин має глибоке коріння, що сягає ще римського приватного права, де було чітко розмежовано речі на ті, що можуть бути в приватній власності (res in commercio), і ті, що не можуть (res extra commercium). У римському праві активи у переважній більшості мали матеріальний характер: земля, раби, худоба, будівлі, гроші у формі монет. Однак уже тоді правознавці розглядали і нематеріальні об'єкти – так звані res incorporales (наприклад, сервітути, спадкові права, зобов'язання), які не мали фізичної форми, але визнавались об'єктами права.

Еволюція правових уявлень про активи упродовж століть демонструє поступове розширення меж приватноправового регулювання – від матеріальних речей до нематеріальних благ, корпоративних прав, цінних паперів, а в XXI столітті – і до цифрових активів та електронних грошей. Зміни в технологіях породжують нові соціально-економічні явища, які вимагають правової реакції. Цифрові активи, зокрема криптовалюти, токени, NFT, електронні гроші та інше, становлять новий тип об'єктів, що, попри відсутність матеріального носія, активно функціонують у цивільному обігу. Їх правова природа, оборотоздатність і охоронюваність викликають серйозні дискусії, адже традиційні підходи виявляються недостатніми для повного правового охоплення цифрових активів.

Цифрові активи становлять новий тип нематеріальних об'єктів, що існують виключно в електронній формі, мають економічну цінність і можуть бути об'єктами цивільного обороту. Їхня поява стала можливою завдяки розвитку блокчейн-технологій, децентралізованих реєстрів та цифрових платформ. У сучасному правовому дискурсі цифрові активи охоплюють широкий спектр явищ – від криптовалют до токенів, цифрових прав, цифрових товарів, об'єктів цифрового мистецтва або навіть доменів.

Залежно від функціонального призначення, цифрові активи умовно поділяють на кілька основних видів. Найпоширенішими є віртуальні валюти (зокрема, Bitcoin, Ethereum), які можуть використовуватись як засіб обміну або інвестування, хоча не є законним платіжним засобом. Іншу групу складають токени, які є цифровими одиницями обліку і можуть надавати власникам різні права – наприклад, доступ до сервісу (утилітарні токени) або частку в бізнесі (інвестиційні токени). Окремої уваги заслуговують невзаємозамінні токени (NFT), які засвідчують право власності на унікальний цифровий об'єкт – зображення, відео, музику чи навіть віртуальну нерухомість. На відміну від звичайних токенів, кожен NFT має індивідуальні характеристики, що робить його незамінним. Окрема варто віртуальні товари – це нематеріальні об'єкти, що існують виключно у цифровому середовищі, зокрема в соціальних мережах, онлайн-іграх та інших цифрових платформах. Їх придбання здійснюється користувачами з метою отримання певних переваг або розширення можливостей у межах відповідного віртуального середовища. До таких товарів належать, зокрема, внутрішньоігрові предмети (зброя, спорядження, артефакти, скіни), ігрова валюта, бонуси, аватари та інші елементи, що не мають фізичної форми. Важливо підкреслити, що віртуальні товари за своєю природою не забезпечені реальними (матеріальними) активами, а їх вартість визначається умовами гри чи цифрової платформи, а також попитом серед користувачів. Вони не мають традиційної економічної цінності поза межами цифрового простору, однак можуть мати значну суб'єктивну цінність для користувачів [5, с.201]. Слід зауважити, що в міжнародному праві наразі відсутні уніфіковане визначення та загальноприйнята класифікація цифрових активів. Це пояснюється як різним підходом держав до правового регулювання таких активів, так і стрімким розвитком цифрових технологій, що зумовлює постійну появу нових форм цифрових об'єктів. Унаслідок цього залишається неможливим формування вичерпного переліку видів цифрових активів, а сама проблематика продовжує бути предметом наукових і практичних дискусій.

З правової точки зору всі ці форми цифрових активів мають спільні риси: вони є нематеріальними, створюються та функціонують завдяки цифровому коду, можуть вільно обертатися в інтернет-просторі, а також бути предметом договорів.

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році цифрові активи, зокрема криптовалюта, почали відігравати надзвичайно важливу роль у різних аспектах сучасного збройного конфлікту. Вони стали як інструментом обходу міжнародних санкцій, так і ефективним засобом підтримки волонтерських ініціатив та гуманітарної допомоги. Після запровадження жорстких економічних обмежень проти Росії традиційні фінансові інструменти втратили ефективність у зовнішньоекономічній діяльності. У відповідь на це російські суб'єкти – як державні, так і приватні – почали активно використовувати криптовалюти для проведення міжнародних транзакцій, купівлі санкційної продукції та обходу контролю з боку міжнародних фінансових регуляторів. Незважаючи на прозорість блокчейну, відсутність централізованого контролю дозволяє здійснювати обхід санкцій і створює виклик для глобальної системи фінансової безпеки.

На противагу цьому, в Україні цифрові активи стали інструментом мобілізації ресурсів для спротиву. Волонтерський рух, благодійні фонди та окремі громадяни почали використовувати криптовалюту для швидкого і безперешкодного збору коштів на потреби армії, закупівлю спорядження, медичних засобів, дронів, автомобілів та іншого необхідного обладнання. Завдяки блокчейн-технологіям вдалося уникнути банківської бюрократії, а транскордонна природа криптовалют дозволила залучити підтримку з усього світу.

Окремо варто дослідити такий сучасний фінансовий феномен, як електронні гроші, які є невіддільною частиною цифрової економіки та відіграють дедалі важливішу роль у безготівковому обігу, особливо в умовах глобалізації платіжних систем і зростання популярності електронної комерції. В Україні єдину державну політику у сфері грошового обігу, зміцнення гривні та банківського нагляду в Україні здійснює Національний банк України (НБУ), який визначає електронні гроші як наперед оплачений засіб платежу, що випускається банком в обмін на готівкові або безготівкові кошти для розрахунків за товари, послуги та переказів між фізичними особами, переважно через Інтернет. Електронні гроші зберігаються на електронному пристрої та є неперсоніфікованими. Випуск таких грошей дозволено лише банкам, які зобов'язані погашати їх у готівковій або безготівковій формі. Пристроями зберігання можуть бути картки, мобільні телефони, комп'ютери або сервери. Відповідно до законодавства України та

європейських директив, електронні гроші є грошовим зобов'язанням емітента, яке приймається до оплати іншими особами, крім нього самого. На відміну від банківських карток, електронні гроші зазвичай не пов'язані з конкретною особою, що забезпечує конфіденційність – розрахунки здійснюються з електронного гаманця, а не з персоніфікованого рахунку. Це дає змогу пришвидшити комерційні операції без збільшення загальної маси грошей, зберігаючи при цьому кредитну природу електронних грошей як зобов'язання емітента. Електронні гроші функціонують у межах платіжної системи, яка забезпечує їх емісію та обіг. Вони є ключовим елементом електронної комерції, цифрових публічних послуг і потребують відповідної інфраструктури: інтернету, мережевих технологій і платіжних сервісів [2, с.66].

Отже, цифрові активи в умовах російсько-української війни виступають як багатогранний феномен. Вони можуть бути як інструментом порушення міжнародного правопорядку, так і ефективним засобом захисту, підтримки волонтерства та забезпечення гуманітарної місії. Це вимагає оновлення підходів до правового регулювання цифрових активів не лише в Україні, але й на глобальному рівні, з урахуванням викликів, що виникають в умовах сучасних гібридних конфліктів.

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що цифрові активи та електронні гроші є новітнім етапом еволюції об'єктів цивільних прав, що природно продовжує розвиток правових уявлень, закладених ще в римському праві. Вони поєднують у собі риси нематеріальних об'єктів та фінансових інструментів, і водночас кидають виклик традиційним правовим концепціям. У сучасних умовах, зокрема в контексті війни, їх значення зростає як у сфері економіки, так і в гуманітарній та безпековій площинах. Це вимагає перегляду підходів до правового регулювання таких об'єктів, адаптації національного законодавства та міжнародної правової координації для ефективного захисту прав суб'єктів цифрової економіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text .

2. Кравчук В. Електронні гроші в Україні. Аналітичний звіт. К.: Альфа-ПІК, 2014. 64–70.

3. Кудь О. О. Феномен віртуальних активів: економіко-правовий аспект. International Journal of Education and Science. Vol. 3. No 3. 2020.

4. Некіт К. Г. Криптовалюти та віртуальні активи: термінологічні розбіжності у підходах до правового регулювання та їх значення. Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 21 травня 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. 175–178.

5. Овчаренко А. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан та перспективи. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 4. 200–202.

Димура Катерина Володимирівна,
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ УКЛАДАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОГОВОРУ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Процеси технологічної глобалізації зумовлюють проникнення сучасних цифрових технологій у всі сфери життєдіяльності, У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства електронний договір став звичним явищем у правовій та економічній практиці, не є винятком й сфера договірних відносин [2, с. 40]. Він активно використовується як у публічному, так і в приватному секторі, особливо у сфері електронної комерції, банківських послуг, державних закупівель та побутових правовідносин. Проте з початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України правозастосування електронного договору зіткнулося з низкою нових викликів. Воєнний стан поставив під загрозу як технічну інфраструктуру, так і правову визначеність електронних угод, що потребує додаткового осмислення і вдосконалення нормативного регулювання.

З історико-правової перспективи електронний договір можна вважати спадкоємцем класичного консенсуального договору римського приватного права. Основним елементом залишається досягнення згоди сторін, яка сьогодні фіксується не лише через усне чи письмове волевиявлення, а й за допомогою цифрових засобів: електронного

підпису, електронного цифрового підпису, електронного підпису з одноразовим ідентифікатором, аналога власноручного підпису (факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, іншого аналога власноручного підпису), BankID, Mobile ID, електронних платформ, тощо [3, с. 82]. Закон визнає електронну форму договору еквівалентною письмовій, згідно статті 639 Цивільного кодексу України [1, с. 356].

Проте, попри технічний прогрес, ключові правові проблеми залишаються відкритими. Це свідчить про те, що цифровізація не скасовує необхідності фундаментального юридичного підходу до оцінки договірних зобов'язань, а лише змінює форму їх реалізації.

Однією з найгостріших проблем, що виникла під час воєнного стану, є технічна нестабільність цифрових платформ. Електронні договори мають безпосередню прив'язку до цифрової платформи здійснення електронних правочинів, однак постійні обстріли об'єктів критичної інфраструктури, перебої з енергопостачанням, відключення інтернету або дестабілізація роботи серверів створюють ризики втрати доступу до електронного договору, неможливості його укладення або підтвердження. Звідси – недійсність правочинів, що укладено без врахування вимог законодавства щодо спеціалізованої інформаційно-комунікаційної системи [4, с. 257]. Це значно ускладнює своєчасне виконання зобов'язань і ставить під сумнів юридичну силу домовленостей, укладених у складних обставинах. Сторони часто не мають технічної можливості перевірити правоздатність контрагента, підтвердити факт укладення договору або доступ до архіву з підписаними документами.

Ще одним суттєвим викликом є недосконаліть процедур автентифікації сторін. У мирний час для укладення електронного договору використовуються засоби електронної ідентифікації, проте в умовах війни не всі громадяни мають доступ до смартфонів, стабільного інтернету чи банківських додатків. Часто сторони змушені укладати договори в спрощений спосіб, без належного підтвердження особи, що може бути використано зловмисниками для шахрайських дій. Це особливо актуально для гуманітарних, волонтерських або логістичних договорів, які укладаються терміново, без юридичного супроводу, але стосуються значних матеріальних цінностей.

Не менш важливою проблемою є збереження доказової бази електронного договору. У разі втрати електронної пошти, блокування

платформи або знищення серверів існує ризик того, що сторони не зможуть підтвердити факт укладення договору, його умови або дату підписання. У судах доводиться покладатися на скріншоти або сторонні сервіси, що викликає сумніви у достовірності інформації. Відсутність єдиного стандарту доказування щодо електронних правочинів створює колізії в судовій практиці, яка в умовах війни і без того обмежена через труднощі з доступом до правосуддя.

Особливого значення набуває питання міжнародних електронних договорів. Українські компанії, що укладають контракти з іноземними партнерами, часто зіштовхуються з проблемами визнання електронних підписів, різницею в підходах до фіксації моменту укладення договору, а також з недовірою до українських електронних платформ. Через це важливо враховувати міжнародні правові акти, зокрема Конвенцію ООН про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах 2005 року, та гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами, зокрема регламентом eIDAS.

Важливим моментом для українського ринку інтернет-торгівлі стало прийняття Верховною Радою Закону України «Про електронну комерцію», який набув чинності 30 вересня 2015 року. Цей закон врегулював низку аспектів, пов'язаних з договорами у сфері онлайн-торгівлі, деталізувавши, окрім іншого, процес підписання електронних договорів [4, с. 254].

Однак його положення не враховують специфіку укладення договорів у надзвичайних умовах. Закон не містить чітких норм щодо функціонування цифрових сервісів під час війни, порядку відновлення доступу до укладених договорів у разі втрати даних, а також презумпції правомірності електронного правочину, укладеного за допомогою державних або сертифікованих платформ.

Вирішення окреслених проблем потребує комплексного підходу. Насамперед, необхідно внести зміни до Цивільного кодексу України з метою уточнення ознак електронного договору, визначення моменту його укладення, порядку підтвердження волевиявлення сторін та юридичної сили електронного підпису в особливих умовах. Доцільно також розробити підзаконні нормативні акти щодо стандартів збереження, архівації та верифікації електронних договорів.

Позитивним кроком було б створення державної платформи зберігання копій важливих правочинів, укладених онлайн, з автоматичним дублюванням даних на резервні сервери.

З метою підвищення рівня довіри до електронного договору необхідно забезпечити підготовку фахівців у сфері цифрового права, кібербезпеки та електронної комерції, а також провести широкомасштабну інформаційну кампанію серед населення щодо правильного укладення електронних правочинів. Для посилення захисту учасників правовідносин доцільно встановити презумпцію дійсності електронного договору, укладеного з використанням офіційних державних платформ або кваліфікованого електронного підпису. Необхідно також стимулювати розвиток міжнародного співробітництва у сфері електронної ідентифікації, що дозволить українським суб'єктам бути повноцінними учасниками цифрового правового простору Є

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що один з найбільш значущих позитивних моментів використання електронних засобів (договорів) в цивільному праві – велика економія часу, що дозволяє одночасно скоротити витрати і розширити число потенційних контрагентів, однак електронний договір – це не лише про зручний інструмент взаємодії, а й про реалізацію особистих прав у цифрову епоху [5, с. 87]. У період гібридної війни, коли багато традиційних юридичних механізмів втрачають ефективність, саме електронна форма правочину дозволяє зберігати мобільність, швидкість та гнучкість правовідносин. Проте ці переваги не можуть існувати без відповідного правового захисту. Римська правова традиція вчить нас, що форма договору не є головною – суть полягає у волі сторін, яку держава має визнавати і захищати. Саме тому завданням сучасної української правової системи є забезпечення дієвого механізму укладення, підтвердження та захисту електронного договору навіть в умовах збройного конфлікту. Це стане вагомим внеском у розбудову цифрової правової держави та зміцнення правового статусу особи у часи випробувань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. 356.

2. Мілаш В. Електронні договори як правова основа електронної комерції (торгівлі) в Україні. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2022. №1(43). 33–41.

3. Білоусов О. І. Електронний договір – дієвий регулятор суспільних відносин. Право і суспільство. 2024. № 2. 67–70.

4. Кройтор В. А. Електронний договір. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. 254–256.

5. Кізлова О. Електронний договір як правовий спосіб електронної комерції. Проблеми цивільного права та процесу. 2017. с. 85–88.

Димура Катерина Володимирівна,
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

РЕАЛІЗАЦІЯ СПАДКОВИХ ПРАВ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Реалізація спадкових прав під час війни стикається з численними перешкодами, серед яких особливо гостро стоїть проблема встановлення юридичних фактів. Збройна агресія спричинила масову загибель людей, руйнування інфраструктури, втрату документів та ускладнення процедур оформлення спадщини. В умовах активних бойових дій або окупації певних територій, спадкові правовідносини зазнають трансформації, яка потребує переосмислення на рівні законодавства та правозастосовної практики.

Під час війни особливо актуалізується питання визнання факту смерті особи, що часто є умовою для відкриття спадщини. Через активні бойові дії або тимчасову окупацію територій виникають труднощі зі збором доказів, ідентифікацією тіл, оформленням відповідних документів. Факт смерті часто неможливо підтвердити офіційними записами органів реєстрації актів цивільного стану, що ускладнює реалізацію спадкових прав. За загальним правилом, встановлення факту смерті можливе лише на підставі свідоцтва про смерть, однак в умовах війни таке свідоцтво нерідко відсутнє або не може бути отримане з об'єктивних причин. ЦПК України передбачає можливість встановлення факту смерті в судовому порядку (ст. 315 ЦПК України) [1, с. 492].

Умови збройної агресії вимагають від держави адаптації правових механізмів до нових реалій, де особливого значення набуває забезпечення спадкових прав громадян, оскільки військові дії здійснюють вплив на всі регулятори суспільства, включаючи й правову сферу в цілому, і спадкування як її складову. [2, с. 18]. Наразі суди в умовах

війни змушені частіше розглядати справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, зокрема факт смерті, місця відкриття спадщини та родинних відносин. При цьому зростає роль спрощених процедур доказування, зокрема допуску свідчень очевидців як основного джерела доказів. Цивільний процесуальний кодекс України передбачає можливість встановлення факту смерті за заявою зацікавленої особи, однак потребує подальшого вдосконалення механізмів оцінки доказів у специфічних обставинах збройного конфлікту.

Як уже зазначалося, введення воєнного стану змінило ритм життя країни. Актуалізувалися питання, які завжди викликали підвищений інтерес – власності, виконання зобов'язань, юридичної відповідальності, відшкодування збитків, тощо [3, с. 214]. Водночас війна змінила характер спадкових правовідносин: поява великої кількості безхазяйного майна, неповноцінне оформлення спадщини, значне збільшення кількості спадкових спорів ускладнюють правозастосування. Значна частина спадкоємців перебуває за межами України, що створює додаткові бар'єри для реалізації їхніх прав. До традиційних проблем спадкування додаються нові: необхідність проведення спадкових справ за місцем, яке фізично може бути недоступним, складність взаємодії із реєстрами, що працюють з перебоями через обстріли чи кіберзагрози.

Ключовим викликом є і питання визначення місця відкриття спадщини у випадках, коли останнє місце проживання спадкодавця знаходиться на тимчасово окупованій території. В такій ситуації виникають колізії, пов'язані з неможливістю доступу до архівних даних, неможливістю реєстрації спадкових справ за місцем останнього проживання особи та оформлення спадкових прав у відповідності до законодавства України. Існуюча судова практика пропонує вирішення шляхом подання заяви до суду про встановлення місця відкриття спадщини на території, контрольованій Україною, однак єдиної усталеної позиції ще немає, що створює додаткові труднощі для спадкоємців.

Варто зазначити, що відповідно до чинного законодавства спадкова справа, заведена в умовах воєнного або надзвичайного стану не за місцем відкриття спадщини, підлягає передачі нотаріусу за місцем її відкриття незалежно від настання строку видачі свідоцтва про право на спадщину [4, с. 128]. При цьому законодавством врегульовано можливість заведення спадкової справи без використання Спадково-

го реєстру в умовах його недоступності та подальшої реєстрації після відновлення доступу. Це дозволяє забезпечити реалізацію спадкових прав навіть в умовах збройного конфлікту, мінімізуючи ризики втрати інформації через можливі кібератаки або фізичне знищення реєстраційних баз.

Додатковою проблемою є захист права власності спадкодавця на майно, що знаходиться в зоні активних бойових дій або на окупованій території, адже втрата або знищення майна створює труднощі у підтвердженні складу спадщини та її вартості. Такі обставини вимагають розробки спеціальних механізмів оцінки втраченого майна, можливості встановлення його наявності та характеристик за допомогою альтернативних доказів, таких як показання свідків, фотоматеріали, електронні документи. При цьому в умовах воєнного стану необхідно враховувати об'єктивну неможливість здійснювати прив'язку певних цивільних відносин до місця проживання фізичної особи, зокрема місце відкриття спадщини визначається із урахуванням обставин тимчасової окупації території, втрати контролю над майном або невідомого місця проживання [5, с. 225].

Наявні проблеми встановлення юридичних фактів актуалізують питання удосконалення доказових стандартів у справах про спадкування в умовах війни. Зокрема, доцільним виглядає запровадження презумпції загибелі осіб у зонах активних бойових дій після тривалого безвісного зникнення, що відповідатиме міжнародним підходам до захисту прав людини в умовах конфлікту.

Крім того, потребує удосконалення процедура нотаріального оформлення спадщини. Запровадження електронного спадкового реєстру, що містить не тільки відомості про відкриття спадкових справ, а й про попередню реєстрацію майна спадкодавців, дозволить суттєво полегшити доведення складу спадщини в умовах війни.

Особливої уваги потребує захист прав спадкоємців, які перебувають за межами України. Створення електронних механізмів подачі заяв про прийняття спадщини, дистанційного посвідчення заповітів у консульських установах та забезпечення електронного обміну даними між нотаріусами та судами дозволить мінімізувати втрати прав спадкоємців через неможливість фізичної присутності на території України.

Важливо також наголосити на необхідності координації між судами, органами нотаріату та органами державної реєстрації прав на

нерухоме майно. Налагодження такої співпраці дозволить уникнути ситуацій подвійної реєстрації спадкових прав або втрати майна через неофіційні перереєстрації на окупованих територіях.

У законодавчій площині необхідно передбачити особливі умови оформлення спадщини в період війни та на поствоєнний час. Наприклад, можна ввести тимчасові положення про спрощене доведення юридичних фактів щодо смерті, місця проживання, складу спадкового майна для осіб, які загинули або зникли безвісти внаслідок бойових дій.

Значення спадкових прав в умовах війни виходить за межі суто приватного інтересу. Мова йде про збереження майнової бази держави, підтримку громадян у надзвичайних умовах, забезпечення спадкоємності економічних процесів. Саме тому держава має активно адаптувати механізми захисту спадкових прав до викликів сучасності.

Підсумовуючи, можна зазначити, що встановлення юридичних фактів в умовах війни є одним із ключових викликів реалізації спадкових прав. Подолання цих труднощів можливе шляхом реформування процесуальних процедур, запровадження інноваційних цифрових рішень, а також активної міжнародної підтримки у сфері захисту прав людини. Тільки комплексний підхід, що поєднуватиме юридичні, організаційні та технологічні рішення, дозволить ефективно забезпечити право громадян на спадкування в умовах війни і після її завершення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41, № 42, № 43. 492.

2. Печений О. П. Війна як фактор впливу на спадкові правовідносини. Юридичний вісник України. 2022. № 12–15. 2022. 18–19.

3. Горпинич Л. І. Спадкові відносини в умовах воєнного стану: особливості правового регулювання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. 212–215. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.32

4. Голубенко І. І., Грачова О. Ю., Маслова М. О. Особливості порядку отримання спадщини в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. 26–30. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/26

5. Кухарєв О. Є. Актуальні аспекти здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. 50–54. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/50

Дідух Анастасія Сергіївна,
студентка 3 курсу факультету судового
та міжнародного права Національного університету
«Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

РИМСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Актуальність концепції деліктної відповідальності у римському праві полягає в тому, що вона становить фундамент для розуміння сучасних принципів цивільного права, зокрема відповідальності за шкоду. Римські правові норми, що визначають делікти, значною мірою вплинули на розвиток європейських правових систем, включаючи українську. Вивчення цих концепцій дозволяє зрозуміти, як з часом змінювались підходи до покарання за протиправні дії та відшкодування збитків. Дана концепція дає уявлення про співвідношення між приватною і публічною відповідальністю, що є важливим у контексті сучасних правових дискусій. Підхід до деліктів у римському праві включає не тільки матеріальні, але й моральні аспекти, що актуально в умовах сучасного правосуддя. Вивчення цієї теми є необхідним для збереження правової спадщини та її застосування в умовах глобалізації і розвитку міжнародного права.

Концепція деліктної відповідальності охоплює правові норми та принципи, які були закладені в римському праві для регулювання відповідальності за завдану шкоду внаслідок протиправних дій, тобто деліктів. У класичному Римі делікти були різними видами неправомірних вчинків, які порушували права інших осіб і за які встановлювалась відповідальність у вигляді відшкодування шкоди. До основних видів деліктів у римському праві відносилися шкода, заподіяна через порушення фізичної цілісності (наприклад, тілесні ушкодження), порушення права власності (наприклад, крадіжка чи пошкодження майна), а також інші протиправні вчинки, як-от наклеп чи шкода честі.

Основним принципом даної концепції було те, що особа, яка завдала шкоди іншій, зобов'язана відшкодувати її. Римляни також вводили поняття вини, що означало, що відповідальність за делікти могла бути як об'єктивною (відповідальність за сам факт шкоди), так і суб'єктивною (відповідальність за умисел або необережність). Римське право враховувало різницю між різними типами деліктів і визначало відповідні санкції [1, с. 25–29].

Іншим важливим аспектом концепції деліктної відповідальності є те, що вона ввела інститут «повторного правопорушення» – це значило, що особа, яка вже одного разу порушила права іншої особи, може бути піддана більш суворій відповідальності при наступних правопорушеннях. Таким чином, римське право збудувало основу для подальшого розвитку понять деліктної відповідальності в європейських і сучасних правових системах.

Концепція деліктної відповідальності залишила значний слід у правовій традиції, впливаючи на формування принципів цивільного права, зокрема щодо відшкодування шкоди, ролі суддів у визначенні розміру та застосування правових санкцій за протиправні дії. А також значною мірою вплинула на розвиток сучасних правових систем, включаючи українську. В Україні її принципи знайшли відображення в цивільному праві, зокрема в Цивільному кодексі України, що регулює відносини, пов'язані з деліктами. Згідно з українським законодавством, особа, яка завдала шкоди іншій особі, зобов'язана відшкодувати її, що є прямим відображенням римських норм про відповідальність за делікти.

Основні принципи деліктної відповідальності, такі як вина (особисті мотиви правопорушення), об'єктивна відповідальність (відповідальність за результат дії) та відшкодування шкоди, зберігаються в українському праві. В Україні деліктну відповідальність визначають через статті Цивільного кодексу, зокрема через положення про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення прав. [2, с. 33–38].

Згідно з Цивільним кодексом України, відповідальність може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною. Об'єктивна відповідальність передбачає, що навіть якщо особа діяла не з метою завдати шкоди, вона все одно несе відповідальність за наслідки своїх дій. Суб'єктивна відповідальність, в свою чергу, базується на вчиненні делікту з вини правопорушника – умисно чи з необережності. Крім того, система

повторних правопорушень (якщо особа вже вчиняла схожі дії) також має своє відображення в українському законодавстві, коли за повторні правопорушення можуть застосовуватися більш суворі санкції або штрафи [3, с. 186–189].

Прикладом реалізації концепції деліктної відповідальності в Україні може бути ситуація, коли особа, порушивши правила дорожнього руху, спричиняє аварію, внаслідок якої інша особа зазнає витрат. У цьому випадку, згідно з нормами Цивільного кодексу України, особа, що порушила правила, зобов'язана відшкодувати шкоду, завдану потерпілій стороні. Це може включати відшкодування витрат на лікування, компенсацію моральної шкоди та інші збитки, спричинені травмами або втратою працездатності. Водночас, якщо аварія сталася через технічну несправність автомобіля, то порушення може бути об'єктивним, і відповідальність за шкоду буде покладено на власника автомобіля, незалежно від наявності чи відсутності його вини.

Цей приклад ілюструє, як принципи деліктної відповідальності щодо відшкодування шкоди та визначення вини застосовуються в Україні через механізми цивільного права, де потерпіла особа має право на відшкодування завданих збитків, а правопорушник несе відповідальність за свої дії. Таким чином, концепція деліктної відповідальності в Україні реалізується через цивільно-правові механізми, які дозволяють захистити права особи та забезпечити належне відшкодування за завдану шкоду, з урахуванням принципів вини та відповідальності за наслідки своїх дій [4, с. 224–235].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що концепція деліктної відповідальності, яка базується на принципах відшкодування шкоди та визначення вини, є основою для розвитку сучасних правових систем, зокрема в Україні. Вона реалізується через норми Цивільного кодексу України, які визначають порядок відшкодування шкоди, завданої внаслідок протиправних дій. Згідно з українським законодавством, відповідальність може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною, що дозволяє забезпечити справедливість у вирішенні спірних ситуацій. Римські принципи щодо деліктів, зокрема відшкодування матеріальної та компенсації моральної шкоди, знайшли своє відображення в сучасному праві, забезпечуючи захист прав громадян та відшкодування збитків, спричинених протиправними діями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грабинський М. Римське право як основа міжнародного права. Український часопис міжнародного права. 2023. № 2/2023. 25–29

2. Каракач А., Бурдоносова М. А. Становлення звичаїв як джерел римського права та їх вплив на правову систему України. Сучасний стан та перспективи розвитку правової науки України в умовах сьогодення: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та аспірантів, Київ, 28 жовтня 2021р. Київ: ДУІТ, 2021. 33–38.

3. Майданик Р. А., Є. О. Рябоконь.. Римське приватне право : підручник / відпов. ред. Р. А. Майданик, Є. О. Рябоконь. 2023. 386с.

4. Олійник О. Особливості реалізації принципів добросовісності, розумності та справедливості в римському приватному праві. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2018. Вип. 48. 224–235.

Дмитренко Ольга Олексіївна,
студентка 1 курсу магістратури факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція) Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Матійко М. В.

ОКРЕМІ ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ КОМПЛАЄНСУ

Механізми забезпечення законності, правомірної поведінки учасників правовідносин, а також підвищення рівня правової культури суспільства є основою правової держави. У цьому контексті комплаєнс розглядається як інструмент, що сприяє формуванню стандартів належної правової поведінки фізичних і юридичних осіб у сфері приватного права. Йдеться не лише про дотримання приписів законодавства, а й про розвиток етичної відповідальності, добросовісності та прозорості у взаєминах сторін.

У доктрині української юриспруденції комплаєнс, як комплекс дій, які суб'єкти правовідносин зобов'язані здійснювати як добросовісні учасники, більш відомий у сфері господарської, банківської, корпоративної діяльності. За відсутності нормативного закріплення терміну «комплаєнс», вітчизняні науковці у своїх працях наводять різні тлумачення під призмою економічного чи юридичного підходу до розуміння. Зокрема, Н. В. Москаленко визначає «комплаєнс» як «процес управління ризиками, направлений на добросовісне виконання зако-

нодавства, норм етики, прийнятих у сфері регулювання» відносин і принципів ділового обороту «із метою підтримки належних правил і стандартів поведінки на ринку, а також підтримання іміджу установи, організації» [1, с. 114], [2, с. 108].

Історично комплаєнс виник як суто внутрішній інструмент приватних компаній та установ, що мав забезпечувати відповідність їх діяльності законодавству, запобігати порушенням, а також формувати етичні стандарти поведінки всередині організації. Інакше кажучи, комплаєнс – це продукт автономної волі: компанія сама визначає межі поведінки своїх працівників, обирає механізми контролю та створює внутрішні правила. Однак протягом останніх десятиліть відбувається переорієнтація функцій у зазначеній сфері відносин: держава дедалі частіше використовує комплаєнс як інструмент зовнішнього регулювання, накладаючи на приватні компанії – передусім банки, страхові, корпорації – обов'язок створення комплаєнс-програм. Цей процес особливо інтенсивний у сфері запобігання відмиванню коштів (AML) та фінансування тероризму (CFT). Таким чином, останнім часом можливо спостерігати що комплаєнс, зберігаючи свої основні засади, в певній частині зазнав трансформації рухаючись у сторону явища публічного контролю.

У законодавстві України спостерігається чітка тенденція нормативного закріплення комплаєнс-функцій, як обов'язкових для суб'єктів фінансового ринку. Так, відповідно Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів», суб'єкти первинного фінансового моніторингу (зокрема банки) зобов'язані впровадити внутрішні процедури фінмоніторингу. Стаття 8 цього ж Закону, прямо передбачає наявність внутрішніх документів, що регулюють порядок перевірки клієнтів, виявлення ризикових операцій тощо. З боку контролюючих органів деталі частіше вимагається створення окремих структурних підрозділів для здійснення комплаєнс-функцій. Більше того – банки несуть фактичну відповідальність за безпеку фінансової системи, повідомляючи державу про підозрілі операції, призупиняючи надання послуг клієнтам, іноді – заморожуючи рахунки відповідно до положень Постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» від 19 травня 2020 р. № 65 та Постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про організацію системи внутрішнього контролю

в банках України та банківських групах» від 2 липня 2019 р. № 88. У зв'язку з зазначеним, актуалізується питання щодо узгодженості правової природи обов'язкового комплаєнсу з базовими засадами приватного права [3], [4], [5].

Варто зазначити, що на сьогодні зазначена проблематика залишається дискусійною та доктрина немає єдності думок серед вітчизняних науковців щодо вказаного явища. Інтегративний підхід пропонує розвиток концепцій публічно-приватного партнерства та кооперативного управління щодо комплаєнсу. З іншої точки зору, публічне навантаження може суперечити суті комплаєнсу та призводити до проблем визначення суб'єктів відповідальності у цій сфері.

У зарубіжній практиці також поширеною є зміна первісного призначення комплаєнсу з внутрішньої діяльності юридичних осіб на певний спосіб державного контролю. До прикладу у ЄС Директива (ЄС) 2015/849 також накладає на приватні компанії обов'язки щодо оцінки ризиків клієнтів та підозрілих транзакцій. Таким чином, можемо спостерігати приклади і у законодавстві інших країн, в якому комплаєнс-функції можуть стають частиною механізму реалізації державної політики. При цьому дискусія про межі втручання держави у внутрішні процеси приватних суб'єктів залишається актуальною і в європейському, і в американському праві [6].

Отже, останнім часом юридичною теорією і практикою може спостерігатися трансформація функції комплаєнсу. Така зміна виглядає логічною у контексті глобалізації ризиків, однак не позбавлена суперечностей. При цьому, вимагає подальшої розробки питання щодо того, чи є комплаєнс формою делегованого контролю, чи залишає за собою автономність приватного інструменту?

ЛІТЕРАТУРА:

1. Матвєєв П. , Можаровський М. Ю. Теоретико-правові засади комплаєнс-заходів суб'єктів господарювання в Україні. Стаття. 114 URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea0fa178-8821-48bf-a8a5-207482d9e523/content

2. Москаленко Н. В. Теоретичні аспекти запровадження комплаєнс-контролю в Україні. Економічний вісник. Серія : Фінанси, облік, оподаткування. 2018. Вип. 2. 106–112.

3. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінан-

суванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 р. № 361-IX // Відомості Верховної Ради України № 5.

4. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» від 19 травня 2020 р. № 65.

5. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах» від 2 липня 2019 р. № 88.

6. Директива (ЄС) 2015/849 Європейського Парламенту і Ради від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для відмивання коштів або фінансування тероризму, про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського Парламенту і Ради та про скасування Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради та Директиви Комісії 2006/70/Є Офіційний журнал Є – 2015. – L 141. – 73–117.

Довгонос Іванна Юріївна,
студентка 4 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Лукашова Яна Валентинівна ,
студентка 4 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник : к.ю.н., доц. Мазуренко В.

ЦИФРОВЕ ПІРАТСТВО В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Згідно з дослідженням антиплагіатної ініціативи «Дисергейт», плагіат виявляється у близько 90% студентських і наукових робіт в Україні [3, с. 9]. Ця шокуюча статистика свідчить не лише про проблеми у сфері контролю якості освіти, а й про глибоку кризу академічної доброчесності. Цифрове піратство відіграє у цьому явищі не останню роль. Легкий доступ до незаконно викладених наукових джерел, чужих курсових, дипломних і дисертаційних робіт спонукає багатьох здобувачів освіти скористатися «швидким рішенням». Більшість студентів лише формально виконують вимоги, але не прагнуть самостійно мислити, аналізовувати й створювати власноруч унікальний матеріал, отримуючи при цьому цінні знання.

Пункт 2 частини 2 статті 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права», визначає цифрове піратство як незаконне використання, копіювання та розповсюдження цифрового контенту (у тому числі літератури, відео, програмного забезпечення тощо) без дозволу правовласників [1].

Відомство інтелектуальної власності ЄС (EUIPO) констатує, що порушення авторських прав в Інтернеті є серйозною загрозою для суспільства та економіки. Університети стають центром цього феномену: сучасні цифрові технології значно спростили студентам і викладачам доступ до інформації, проте водночас підвищується ризик неетичного використання чужого матеріалу.

Порушення авторських прав у навчальному процесі підриває академічну доброчесність – сукупність етичних принципів та правил, покладених в основу довіри до результатів навчання [2]. Це не просто набір формальних правил, це фундаментальна цінність, що гарантує справедливість і прозорість освітнього процесу, академічна доброчесність є ключовим чинником якості освіти, що забезпечує справедливість оцінювання, розвиток критичного мислення, збереження довіри до наукових результатів і підвищення конкурентоспроможності випускників на міжнародному рівні. Вона формує атмосферу взаємної довіри між студентами та викладачами: коли кожен учасник навчального процесу впевнений, що оцінка його знань і вмінь відповідає реальному рівню компетенцій, сама освіта стає прозорішою й ефективнішою.

Висока поширеність цифрового піратства свідчить про низький рівень правової свідомості серед молоді і створює системну загрозу якості освіти та розвиткові культурного середовища. Відтак, звичка безкарного копіювання медіа та програм створює ілюзію, що і в навчальних роботах можна безтурботно копіювати чужу інформацію. Одним з основних викликів є те, що цифрове піратство часто сприймається не як порушення закону, а як «допомога». Багато студентів не усвідомлюють, що використання піратських джерел порушує авторські права і несе правові наслідки згідно з законодавством України, зокрема ЗУ «Про авторське право і суміжні права», а також статтею 176 Кримінального кодексу України.

Студенти, які звикли до піратських підручників або програмного забезпечення, часто вважають легітимним завантажувати чужі наукові тексти без посилань, і як показало опитування українських студен-

тів, навіть усвідомлення порушення їх майже не стримує [3, с. 7]. Це сприяє поширенню плагіату, ускладнює об'єктивне оцінювання знать та призводить до зниження рівня правосвідомості майбутніх фахівців.

Усі форми цифрового піратства з одного боку обумовлені економічними та організаційними чинниками – висока вартість ліцензій для доступу до закритих ресурсів та міжнародних бібліотек, недостатня кількість офіційних джерел українською мовою тощо. Звідси – масове звернення студентів до нелегальних джерел, адже піратські ресурси пропонують економію часу та коштів, швидкість виконання завдань і звільнення від відповідальності за написання готового матеріалу. З іншого боку, проблема полягає і в менталітеті: у суспільстві роками формувався толерантний підхід до порушення авторських прав. У багатьох студентів, як і в пересічних громадян, не сформоване розуміння, що цифровий контент – це теж об'єкт права власності, і його використання без згоди автора є крадіжкою.

Для ефективної протидії цифровому піратству необхідно формувати у студентів правову культуру, що включає усвідомлення цінності інтелектуальної власності, знання основних положень законодавства у сфері авторського права та розуміння наслідків порушення таких прав. Заклади освіти відіграють ключову роль у цьому процесі і для подолання даної проблеми, слід застосувати комплексний підхід.

По-перше, важливо активізувати освітньо-просвітницьку діяльність: проводити тематичні лекції та семінари щодо авторського права, академічної доброчесності, ліцензування програмного забезпечення. Доцільним є поширення методичних матеріалів про плагіат, а також залучення експертів з інформаційної етики.

По-друге, потрібно забезпечити студентів легальним контентом. Це включає поповнення університетських бібліотек ліцензійними підручниками, підключення до міжнародних освітніх баз даних (таких як Springer, Elsevier), а також впровадження відкритих освітніх ресурсів (OER). Не менш важливо – використовувати на комп'ютерах ЗВО виключно ліцензійне програмне забезпечення.

По-третє, доцільно впровадити технічні заходи протидії порушенням, системи перевірки академічних робіт на плагіат мають стати нормою.

По-четверте, необхідне чітке нормативно-правове регулювання – затвердження у Статутах і Правилах внутрішнього розпорядку ЗВО санкцій за використання нелегального контенту чи порушення акаде-

мічної добросовісності. У ЄС подібні підходи давно практикуються, університети часто включають теми авторського права в програму підготовки викладачів та в навчальну програму студентів, і завдяки цьому рівень піратства в цілому поступово зменшується [4]. Українським ЗВО варто перейняти досвід формального навчання дисциплінам про інтелектуальну власність та етику, посилити методи виявлення академічного шахрайства і зміцнити наочне засвоєння принципів доброчесності.

Для ефективного подолання проявів піратства, плагіату та академічної недоброчесності необхідна консолідація зусиль не лише з боку викладачів і закладів вищої освіти, а й з боку самих студентів та академічної спільноти загалом. Лише завдяки їхній активній участі та відповідальній позиції можливо сформувати справжню культуру академічної доброчесності, вільну від порушень інтелектуальних прав.

Тому важливо заохочувати студентів і викладачів до участі в розробці університетських політик, антиплагіатних інструментів, а також підтримувати відкритий діалог між усіма ланками академічної спільноти.

Отже, з огляду на вище зазначене, можна виділити, що цифрове піратство серед студентів в Україні набуло системного характеру: поєднання високого рівня піратства в суспільстві, недостатньої правової освіти молоді та відносно слабкого контролю з боку закладів освіти призводить до погіршення академічної доброчесності. Для подолання цих негативних явищ необхідно поєднати законодавчі, освітні та технологічні заходи. ЗВО повинні формувати в студентів повагу до інтелектуальної власності, вводити чіткі внутрішні правила академічної честі й ретельно контролювати їх дотримання. Особливо важливо навчати реальному тлумаченню авторського права, розвивати правосвідомість і відповідальність. Тільки так можна створити середовище, в якому цифрові технології слугують науковому прогресу, а не сприяють академічній недоброчесності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. – № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. – № 1556-VII (редакція від 09.04.2025р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

3. Зубик , Щербяк А., Гломб А. Спеціальна серія ACRECREVIEW № 1\2021 Кращі практики подолання академічного плагіату у сфері вищої освіти. 2021. URL: https://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/AR01-6-3.pdf#:~:text=чинники%20формування%20та%20розвитку

4. EUROPEAN CITIZENS AND INTELLECTUAL PROPERTY: PERCEPTION, AWARENESS, AND BEHAVIOUR – 2023 2023. URL: https://www.markenverband.de/fileadmin/user_upload/2023_IP_Perception_Study_FullR_en.pdf#:~:text=Awareness%20of%20legal%20online%20offers,Legal%20offers%20of%20video

Драганова Дарія Сергіївна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

НЕДІЙСНІСТЬ ДОГОВОРІВ: ТИПОВІ ПОМИЛКИ СТОРІН

Цивільно-правовий договір є основоположною формою реалізації волі сторін у приватному праві. Саме через договірні зобов'язання фізичні та юридичні особи встановлюють, змінюють і припиняють правовідносини у сфері майнових і немайнових прав. Утім, не кожен договір має належну юридичну силу. Недотримання встановлених законом вимог щодо форми, змісту чи порядку укладення договору може призвести до його недійсності.

Актуальність теми зумовлена значною кількістю судових справ, пов'язаних із визнанням договорів недійсними. Це свідчить про низький рівень правової культури, необізнаність сторін з юридичними тонкощами договірних зобов'язань, а також про складність тлумачення окремих положень законодавства.

У межах цивілістичної доктрини визнається, що недійсність правочину не змінює його сутнісного правового характеру як різновиду юридичних фактів. Йдеться, радше, про втрату ним правового значення та неможливість реалізації відповідних прав через правову силу такого акту. Тобто, навіть будучи недійсним, правочин не втрачає своєї природи як правочину. Цей підхід є релевантним і щодо інших юридичних фактів, на які може поширюватися правова категорія недійсності [1,с.45].

Згідно з положеннями частини другої пункту другого статті 16 Цивільного кодексу України, визнання правочину або іншого документа недійсним є окремим і самостійним засобом захисту цивільних прав та інтересів. Такий засіб не слід ототожнювати з іншими способами, передбаченими цією статтею, зокрема з відновленням попереднього правового стану, припиненням правопорушення чи ліквідацією правовідносин [2].

Основне призначення механізму визнання правочину недійсним полягає у позбавленні його здатності породжувати юридичні наслідки, зокрема в частині створення цивільних прав та обов'язків або їх реалізації у майбутньому. Метою є запобігання правовим наслідкам, що могли б настати внаслідок реалізації недійсного правочину, а також унеможливлення його виконання.

Разом з тим, у науковому середовищі висловлюється альтернативна позиція, згідно з якою визнання правочину недійсним може трактуватися як різновид способу захисту у формі відновлення попереднього стану, оскільки між цими правовими механізмами існує функціональна та правова подібність.

Відповідно до статті 215 Цивільного кодексу України, правочин може бути визнаний недійсним у разі порушення встановлених законом вимог, які мають бути дотримані під час його вчинення. Йдеться, зокрема, про відповідність змісту правочину положенням Цивільного кодексу України та іншим нормативно-правовим актам, що регулюють цивільні відносини. Крім того, волевиявлення кожної сторони має бути не лише вільним, а й таким, що відповідає її дійсному внутрішньому наміру. Важливою є також наявність реального спрямування правочину на досягнення правових наслідків, яких сторони прагнули [2].

Особливу увагу закон приділяє правочинам, що укладаються батьками або усиновлювачами – їх зміст не повинен суперечити правам і охоронюваним інтересам малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Цивільне законодавство розрізняє два основні види недійсних правочинів – нікчемні та оспорювані. Нікчемний правочин визнається таким, що не має юридичної сили, незалежно від рішення суду, якщо його недійсність прямо передбачена законом. Разом з тим, у випадках, прямо визначених у Цивільному кодексі, суд може підтвердити дійсність такого правочину. У свою чергу, оспорюваний правочин

не визнається недійсним автоматично: для цього необхідна ініціатива заінтересованої сторони та відповідне судове рішення, яким буде встановлено його недійсність.

Згідно зі статтею 233 Цивільного кодексу України, підставою для визнання правочину недійсним є ситуація, коли особа, усвідомлюючи свої дії та здійснюючи їх формально добровільно, перебуває під впливом виняткових життєвих обставин, що змушують її укласти правочин на надзвичайно невигідних умовах. У таких випадках волевиявлення особи втрачає ознаки свободи, а сам правочин не відображає її справжню внутрішню волю [2].

Юридичне визнання такого правочину недійсним вимагає доведення двох ключових обставин. По-перше, має бути встановлено, що особа перебувала у стані об'єктивно тяжких життєвих умов, які зумовили укладення правочину. По-друге, необхідно підтвердити, що правочин було укладено на істотно несприятливих умовах, що істотно порушують баланс інтересів сторін. Лише сукупність цих факторів може слугувати підставою для судового втручання з метою усунення правових наслідків такого акту.

У практиці укладення цивільно-правових договорів сторони часто припускаються помилок, які можуть мати наслідком визнання договору недійсним. Однією з найбільш поширених проблем є недотримання вимог щодо форми правочину. Відповідно до частини першої статті 205 Цивільного кодексу України, правочин може бути вчинений усно або письмово, але у випадках, коли законом прямо передбачена письмова або нотаріально посвідчена форма, її недотримання тягне за собою нікчемність правочину. Зокрема, це стосується угод з нерухомістю, що підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню (стаття 657 ЦК України) [2].

Іншою критичною помилкою є укладення договорів особами, які не мають належного обсягу цивільної дієздатності. Наприклад, згідно зі статтею 31 ЦК України, неповнолітні особи віком від 14 до 18 років можуть самостійно укладати лише ті правочини, які прямо дозволені законом, або за згодою законних представників. У разі порушення цієї норми, укладений договір може бути визнаний недійсним за позовом законного представника або іншої заінтересованої особи [2].

Не менш важливою є вимога вільності волевиявлення при укладенні договору. Якщо правочин вчинено під впливом обману, насильства чи зловмисної домовленості однієї сторони з представником ін-

шої, він може бути визнаний недійсним згідно зі статтями 230–232 ЦК України. В таких випадках суд оцінює не лише зміст договору, а й обставини, за яких він був укладений, а також справжню волю учасників [2]

Сторони також нерідко нехтують змістовною частиною договору, що призводить до його невизначеності або суперечності з імперативними нормами законодавства. Так, відповідно до частини третьої статті 203 ЦК України, зміст договору не повинен суперечити Конституції України, актам цивільного законодавства, а також публічному порядку чи моральним засадам суспільства. Договори, що мають незаконну мету або укладені з порушенням цих засад, є нікчемними з моменту їх укладення [2].

Аналіз правової природи недійсності договорів у контексті чинного цивільного законодавства України дає змогу зробити низку теоретичних і практичних узагальнень. По-перше, недійсність договору не змінює його сутності як юридичного факту, але позбавляє його здатності породжувати правові наслідки, на які сторони розраховували під час його укладення. По-друге, норми Цивільного кодексу України містять чітке розмежування між нікчемними та оспорюваними правочинами, що має істотне значення для визначення процедури їх визнання недійсними та правових наслідків такого визнання.

Застосування інституту недійсності правочинів виконує важливу функцію захисту цивільних прав та інтересів, а також слугує засобом забезпечення правової визначеності в договірних відносинах. При цьому практика свідчить, що велика частина договорів визнається недійсними через типові помилки сторін: недотримання форми, укладення договорів недієздатними особами, помилки у визначенні істотних умов, вплив обману чи примусу, або спрямування договору на досягнення неправомірної мети [3, с.276].

У зв'язку з цим нагальною є потреба у підвищенні рівня правової обізнаності учасників цивільного обороту та впровадженні превентивних механізмів правового контролю. Особливу роль у цьому відіграє правова експертиза договорів перед їх укладенням, а також удосконалення судової практики щодо однакового застосування норм, що регулюють недійсність правочинів.

Таким чином, інститут недійсності договорів продовжує залишатися не лише теоретично важливим, а й практично необхідним ін-

струментом регулювання цивільних правовідносин у правовій системі України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Tashian R. Invalid transactions in private law doctrine. PGP. № 11. 2021. 42- 47. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/ archive/2021/11/5.pdf.

2. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356

3. Борисова В. І., Баранова Л. М., Домашенко М. В. Цивільне право: підручник: у 2 т. за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х.: Право, 2014. Т. 1. 656 с

Rehina ZAHORETS,

2nd year student of the Faculty of Judicial and International Law of the National University «Odesa Law Academy»

Supervisor: Daria Minchenko, Ph.D.

RESTITUTION OF PROPERTY IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT: INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS AND THEIR APPLICATION IN UKRAINE

Relevance. The russian federation's armed aggression against Ukraine is a pivotal event that threatens Ukraine's territorial integrity and sovereignty and puts the entire legal order to a severe test. This context underscores the significance of protecting property rights, as combat operations, occupation of certain territories, and mobilization of resources for the state's defense have led to mass destruction, damage, loss, or forced alienation of property in both public and private sectors.

In this context, the issue of property restitution, namely the legal mechanism aimed at restoring the situation that existed prior to unlawful seizure or loss, requires special attention.

It is particularly relevant to refer to the European Court of Human Rights case law, which is significant in formulating clear standards for protecting the right to peaceful enjoyment of possessions, especially in emergencies. The ECtHR jurisprudence demonstrates that even in armed conflict, interference with property rights must be lawful, pursue a legitimate aim, and comply with proportionality requirements.

Therefore, the study of property restitution mechanisms in armed conflict is highly relevant given the need to harmonize the national

legal order with Ukraine's international legal obligations, ensure legal certainty, and build citizens' trust in state institutions during the post-war reconstruction period.

The research aims to establish the content and implementation features of property restitution mechanisms in armed conflict, considering national legal regulation, provisions of international law, and the case law of the European Court of Human Rights.

In Ukraine's national legal framework, the concept of restitution as a separate legal category does not have a direct normative definition; however, its content is derived from the provisions of the Civil Code of Ukraine (hereinafter – the Civil Code), which regulates the consequences of invalid transactions, reclamation of property from unlawful possession, and compensation for damages. In legal doctrine, restitution is viewed as an institution for restoring the situation that existed before a violation by returning parties to their original property status or providing equivalent compensation. In armed conflicts, it particularly concerns the return of property that was unlawfully alienated, confiscated, destroyed, or lost due to hostilities or actions of occupation administrations.

The restitution mechanism is most clearly formulated in Article 216 of the Civil Code, according to which if a transaction is declared invalid: «Each party shall be obliged to return to the other party in kind everything received under such transaction, and if such return is impossible, (…) to compensate the value of what was received.» In situations where property is destroyed or cannot be returned, the provisions of Articles 1173 and 1174 of the Civil Code apply, which regulate the obligation of the state and its bodies to compensate for damage caused by unlawful decisions or actions. [1]

As D. Minchenko aptly notes, restitution is «quite a powerful legal tool, the application of which contributes to the complete restoration of the violated rights of the injured party». [2, p.126] The researcher emphasizes that although the law recognizes restitution primarily as an additional individual measure, this is explained by the fact that just satisfaction is possible in almost every case, whereas restitutio in integrum is not always feasible – given the irreversibility of the negative consequences of the violation or significant dependence of its implementation on the will of the respondent state. However, in cases where a return to the original situation is possible, restitution often has even greater significance for the injured

person than monetary compensation and effectively occupies a central place among legal remedies. [2, p.126]

Restitution is not always an effective means of protecting individual rights, especially in armed conflict, when there is a complex chain of causal links between the fact of a rights violation and the specific subject of responsibility. In wartime, the issue of property usage for military needs often arises within a particular context: property may be occupied for defense purposes without formal seizure, and there is not always a legal basis for its compensation. A characteristic example of this situation is case No. 757/64569/16-c, considered by the Grand Chamber of the Supreme Court.

In 2014, a resident of Krasnohorivka, Donetsk region, was forced to leave her house due to the danger caused by shelling. After the liberation of the city by the Ukrainian military, her house was occupied by a unit of the Armed Forces of Ukraine and used as a stronghold. The claimant filed a lawsuit seeking compensation for the loss of the right to use housing, as well as moral damages.

The courts of first instance and appeal refused to satisfy the claim. Reviewing the cassation appeal, the Grand Chamber of the Supreme Court partially agreed with the claimant's position regarding changes to the reasoning part of the court decisions, but upheld them in the remainder. The Court noted that no direct connection was proven between the loss of the possibility to use the property and the actions of the Armed Forces of Ukraine. In particular, it was indicated that the property was abandoned due to the threat of shelling by illegal armed formations, not as a result of direct state actions. [3]

This example demonstrates the complexity of applying the restitution mechanism in cases where property is used by the state in connection with military necessity without an official legal act of seizure. It also points to the importance of a proper evidentiary basis necessary to establish state responsibility in wartime. In the conditions of a full-scale armed conflict caused by the aggression of the russian federation, procedures for recording property damage or destruction prove to be insufficiently effective, fragmented, and non-unified, which significantly complicates the subsequent realization of the right to restitution or compensation.

In many territories where active hostilities are ongoing or have taken place, it is impossible to properly record violations, as safe conditions are often lacking for the work of relevant authorities, local governments,

representatives of the State Emergency Service, or forensic experts. As a result:

– violations remain unestablished in the procedural sense;

– the opportunity to present a legally substantiated claim for compensation or return of property is lost;

– proving the causal link between state actions (or inaction) and the damage caused becomes complicated.

In particular, the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 29, 2024, No. 365 approved the Procedure for submitting applications for compensation of losses, damages, or harm caused by the aggression of the russian federation against Ukraine to the Register of Damages, operating under the auspices of the Council of Europe. However, this mechanism does not yet ensure the full functioning of the damage assessment system. Entering an application in the register does not automatically mean awarding compensation. The register records the facts of damages that may later be used in the compensation mechanism currently being developed.

This situation weakens the injured party's legal position and reduces the prospect of restoring justice at national and international levels.

A similar legal situation was addressed in the case of «Sargsyan v. Azerbaijan», which was brought before the European Court of Human Rights. The Court found a violation of Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention, highlighting the breach of the applicant's rights, who was forced to abandon his property due to the conflict in Nagorno-Karabakh. The ECtHR ruled that the state must provide adequate legal remedies and compensation for lost property, even if access to it is currently impossible due to the circumstances of the conflict. [4] This decision established a good practice of potential compensation for individuals who lost their property due to wartime actions, while also stressing the necessity of proving the connection between the harm suffered and the negative consequences with appropriate evidence.

Conclusion. Property restitution in armed conflict is essential for restoring violated property rights. The Ukrainian legal order is implemented through mechanisms of the Civil Code, particularly regarding the invalidity of transactions, property reclamation, and compensation for damages. However, the practical application of restitution is complicated by the lack of proper recording of loss facts, a unified methodology for damage assessment, and clear procedures.

National judicial practice (for example, case No. 757/64569/16-c) demonstrates difficulties in proving state responsibility in conditions of military necessity. In this context, consideration of ECtHR standards, which oblige the state to ensure adequate protection of property rights even in armed conflict, is highly relevant.

Harmonization of domestic legislation with international obligations and the introduction of effective procedures for recording, assessing, and compensating for damages are necessary for the effective implementation of restitution in Ukraine.

LITERATURE:

1. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 16.01.2003 № 435-IV : as of 3 Sept. 2024 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (date of appeal 13.04.2025).

2. Minchenko Daria. Achievements Restitutio in Integrum in the Implementation of Judgments of the European Court of Human Rights. ISSN 2307–1745. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence. 2023, No. 63, pp. 126–130.

3. Judgment of the Grand Chamber of the Supreme Court of Ukraine dated 04.09.2019 in case No. 757/64569/16-c. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84183883

4. Sargsyan v. Azerbaijan (Application no. 40167/06): Judgment of the European Court of Human Rights of 16/06/2015. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163042

Захарчук Юрій Валерійович,
студент 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПЕРЕВАГИ ДОГОВОРІВ ЛІЗИНГУ, КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ У РОЗСТРОЧКУ ТА КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ

У сучасних економічних умовах суб'єкти господарювання та фізичні особи мають різноманітні потреби у фінансуванні придбання майна. Три основні правові механізми, які використовуються для цього – фінансовий лізинг, купівля-продаж у розстрочку та кредитний договір. Кожен з цих інструментів має свої унікальні переваги

та особливості застосування, які необхідно враховувати при виборі оптимального варіанту фінансування.

Відповідно до Закону України «Про фінансовий лізинг» фінансовий лізинг – це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу, за яким лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату [1]. Купівля-продаж у розстрочку, згідно з податковим законодавством, передбачає продаж товарів на умовах розстрочення кінцевого розрахунку на визначений строк та під процент, з передачею товарів у розпорядження покупця в момент першого внеску, але з переходом права власності лише після кінцевого розрахунку [2]. Кредитний договір, у свою чергу, є інструментом, за яким фінансова установа надає грошові кошти позичальнику з обов'язком їх повернення та сплати процентів.

Фінансовий лізинг має низку суттєвих переваг, що роблять його привабливим інструментом для бізнесу. По-перше, він дозволяє зберегти ліквідність підприємства, оскільки не вимагає значних одноразових інвестицій для придбання дорогого обладнання. Це особливо важливо для середніх та малих підприємств з обмеженими фінансовими ресурсами.

По-друге, лізинг має суттєві податкові переваги. Лізингові платежі в повному обсязі включаються до складу витрат, що зменшує базу оподаткування податком на прибуток. Крім того, підприємство може скористатися правом на податковий кредит з ПДВ щодо лізингових платежів [2]. Ця особливість робить лізинг особливо привабливим для підприємств-платників податку на прибуток.

Третя важлива перевага – можливість оновлення основних засобів. Після закінчення договору лізингоодержувач може або викупити предмет лізингу за залишковою вартістю, або укласти новий договір на більш сучасне обладнання. Це дозволяє підприємствам підтримувати високий технологічний рівень виробництва без значних капітальних витрат.

Новий Закон України «Про фінансовий лізинг» від 04.02.2021 № 1201-IX, який набрав чинності з 13.06.2021 року, значно розширив можливості та переваги цього інструменту [1]. Закон встановив чіткі вимоги до форми договору фінансового лізингу та його істот-

них умов, що знижує юридичні ризики для сторін. Крім того, було впроваджено порядок та умови переходу предмета лізингу у власність лізингоодержувача, що робить всю процедуру більш прозорою та передбачуваною.

Для аграрного сектору лізинг має особливе значення, оскільки дозволяє отримати дорогу сільськогосподарську техніку з мінімальними початковими витратами. Крім того, лізингові компанії часто пропонують сезонні графіки платежів, що враховують особливості аграрного бізнесу та дозволяють здійснювати більші виплати в період збору врожаю.

Договір купівлі-продажу у розстрочку має свої унікальні переваги, які роблять його привабливим у певних ситуаціях. Перша і найбільш очевидна перевага – це можливість негайного отримання товару у користування при внесенні лише початкового платежу. Це дозволяє споживачам або підприємствам одразу задовольнити свої потреби без накопичення повної суми для придбання.

Друга важлива перевага – це відносна простота оформлення у порівнянні з лізингом або кредитом. Договір купівлі-продажу у розстрочку зазвичай вимагає менше документів та має спрощену процедуру схвалення. Як вказано у податковому законодавстві, для такого договору достатньо передбачити умови щодо внесення першого внеску, переходу права власності після кінцевого розрахунку та відсотків за розстрочення [2].

Третя перевага – це можливість безвідсоткової розстрочки, оскільки Цивільний кодекс України надає можливість включити до договору плату за розстрочення платежу, але не зобов'язує це робити [3]. Це робить такий інструмент особливо привабливим для споживачів, особливо коли продавці пропонують акційні умови, щоб стимулювати продажі.

Для підприємств договір купівлі-продажу у розстрочку також має податкові особливості. Як зазначено у Податковому кодексі, операція з продажу товарів у розстрочку розглядається як постачання товарів, що підлягає оподаткуванню ПДВ у загальному порядку [2]. Це дає можливість продавцю чітко планувати свої податкові зобов'язання.

Для сфери роздрібної торгівлі система продажу у розстрочку є потужним інструментом збільшення обсягів продажів, особливо для товарів середньої та високої цінової категорії. Вона дозволяє охопити сегмент споживачів, які не готові або не можуть заплатити повну

вартість товару одразу, але згодні здійснювати систематичні платежі протягом певного періоду.

Кредитний договір залишається одним із найбільш універсальних інструментів фінансування і має кілька важливих переваг. Перша з них – це свобода використання отриманих коштів. На відміну від лізингу або купівлі-продажу у розстрочку, які прив'язані до конкретного майна, кредитні кошти можуть бути використані на будь-які цілі, визначені договором.

Друга важлива перевага – це негайне отримання права власності на придбане майно. При використанні кредитних коштів для купівлі товару, покупець відразу стає його власником, що дає більше свободи у розпорядженні майном, включаючи можливість його перепродажу або використання як забезпечення для інших фінансових операцій.

Третя перевага – широкий вибір кредитних продуктів та умов. Банки та фінансові установи пропонують різноманітні кредитні програми з різними строками, відсотковими ставками та умовами погашення, що дозволяє вибрати найбільш підходящий варіант для кожної конкретної ситуації.

Для іпотечного кредитування кредитний договір залишається основним інструментом, оскільки дозволяє здійснювати фінансування на тривалі терміни (10–25 років) з використанням придбаної нерухомості як застави. Це робить нерухомість доступнішою для ширшого кола споживачів.

Для підприємств кредитні лінії дають можливість гнучко управляти оборотним капіталом, використовуючи кошти за потребою та сплачуючи відсотки лише за фактично використані суми. Це особливо важливо для бізнесу з сезонними коливаннями або нерівномірним графіком надходжень.

При виборі оптимального фінансового інструменту необхідно враховувати конкретні обставини та потреби. Для довгострокових інвестицій у виробниче обладнання фінансовий лізинг часто є найбільш вигідним варіантом через податкові переваги та можливість технологічного оновлення. Дослідження ринку фінансового лізингу в Україні показує, що найбільшу частку складають договори лізингу транспортних засобів, сільськогосподарської техніки та виробничого обладнання [7].

Купівля-продаж у розстрочку найбільш ефективна для споживчих товарів середньої вартості та має перевагу в простоті оформлення.

Вона особливо поширена у сфері електроніки, побутової техніки та меблів. За даними дослідження споживчого ринку, близько 30% всіх продажів побутової техніки в Україні здійснюється з використанням механізму розстрочки [8].

Кредитний договір залишається найбільш універсальним інструментом і має перевагу в ситуаціях, коли потрібна максимальна свобода використання коштів або коли йдеться про придбання нерухомості. Іпотечне кредитування становить значну частку банківського кредитного портфеля і є основним механізмом фінансування придбання житла в Україні [9].

Для середнього та малого бізнесу вибір між лізингом та кредитом часто залежить від податкового статусу підприємства та його стратегічних планів щодо використання майна. Якщо підприємство прагне оптимізувати податкове навантаження та планує регулярно оновлювати обладнання, лізинг буде більш вигідним. Якщо ж важливе право власності та можливість модифікації обладнання, кредит може бути кращим варіантом.

Аналіз переваг договорів фінансового лізингу, купівлі-продажу у розстрочку та кредитного договору показує, що кожен з цих інструментів має свою унікальну нішу застосування та умови, за яких він є найбільш ефективним. Вибір оптимального інструменту фінансування залежить від багатьох факторів, включаючи фінансовий стан суб'єкта, податковий статус, вид майна, строки фінансування та стратегічні цілі.

Фінансовий лізинг найбільш ефективний для юридичних осіб, які прагнуть оптимізувати оподаткування, зберегти ліквідність та регулярно оновлювати виробничі активи. Новий Закон України «Про фінансовий лізинг» створив більш сприятливі умови для розвитку цього інструменту, забезпечуючи більшу правову визначеність та захист інтересів сторін.

Купівля-продаж у розстрочку залишається привабливим інструментом для споживчого ринку завдяки простоті оформлення та можливості безвідсоткової розстрочки. Вона особливо ефективна для товарів середньої вартості та у випадках, коли важлива швидкість отримання товару у користування.

Кредитний договір зберігає свою універсальність та є незамінним для фінансування придбання нерухомості, а також у ситуаціях, коли важлива свобода використання коштів та негайне отримання права власності на придбане майно.

В умовах розвитку фінансового ринку України спостерігається тенденція до конвергенції цих інструментів, коли фінансові установи пропонують гібридні продукти, що поєднують елементи різних типів договорів для максимального задоволення потреб клієнтів. Це розширює можливості для оптимального вибору фінансування та стимулює економічний розвиток через полегшення доступу до капітальних інвестицій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про фінансовий лізинг» від 04.02.2021 № 1201-IX.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV.
4. Борисюк О. В. Розвиток лізингового кредитування в Україні: переваги та недоліки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 20. Ч. 1. 44–48.
5. Козак Л. , Федорук О. В. Інститут розстрочення платежу в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Економіка та управління на транспорті. 2020. Вип. 10. 100–107.
6. Шаповалова О. М. Порівняльно-правовий аналіз кредитного договору, договору фінансового лізингу та договору купівлі-продажу в розстрочку. Право і суспільство. 2021. № 2. 77–83.

Захарчук Юрій Валерійович,
студент 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ЯК ФОРМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Цивільно-правовий механізм відшкодування збитків є одним із найефективніших засобів захисту порушених прав та інтересів суб'єктів договірних відносин. Цей механізм становить важливу частину загального механізму цивільно-правової відповідальності та спрямований на відновлення майнового становища потерпілої сторони. У сучасних умовах розвитку цивільного обороту питання ефективного функціонування механізму відшкодування збитків набуває

особливої актуальності, оскільки дозволяє забезпечити стабільність договірних відносин та підвищити рівень відповідальності суб'єктів за взяті на себе зобов'язання.

Для розуміння сутності цивільно-правового механізму відшкодування збитків необхідно спочатку розглянути поняття механізму цивільно-правового регулювання загалом. У цивілістичній доктрині існують різні підходи до визначення цього поняття. О. Погрібний розглядає механізм правового регулювання договірних відносин як «послідовний ланцюг зміни правових явищ: норма права, що регулює цивільні відносини, – юридичний факт – права й обов'язки, що існують у цивільних правовідносинах, які виникли на його підставі – реалізація цих прав та виконання обов'язків, а за необхідності також захист порушеного права чи інтересу» [4]. І. Р. Таш'ян визначає цей механізм як «систему ефективних правових засобів, спрямованих на впорядкування транспортних цивільних відносин з метою забезпечення інтересів окремих осіб та функціонування транспортної системи в цілому, яка реалізується за допомогою дій суб'єктів цивільного права та за підтримки та захисту публічної влади» [2].

Узагальнюючи різні наукові підходи, можна сформулювати визначення цивільно-правового механізму відшкодування збитків як сукупності правових засобів, способів і форм, за допомогою яких здійснюється регулятивний вплив норм цивільного права на відносини між суб'єктами договірного зобов'язання з метою компенсації збитків, завданих порушенням договору, відновлення майнового стану потерпілої сторони та забезпечення належного виконання договірних зобов'язань. Цей механізм діє через реалізацію суб'єктивних прав та обов'язків учасників цивільних правовідносин і забезпечується можливістю застосування державного примусу в разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань [3].

Механізм відшкодування збитків як форма цивільно-правової відповідальності включає певні структурні елементи, які забезпечують його функціонування. Аналіз наукових джерел дозволяє виділити наступні елементи:

1. Норми цивільного права, що регулюють відносини з відшкодування збитків. Основу нормативно-правового регулювання становлять положення статей 22, 611, 623 Цивільного кодексу України, які закріплюють загальні засади відшкодування збитків за порушення зобов'язання [1].

2. Юридичні факти, що є підставою виникнення правовідносин з відшкодування збитків. Такими фактами є порушення договірного зобов'язання, наявність збитків, причинний зв'язок між порушенням та збитками, вина правопорушника [5].

3. Цивільні правовідносини з відшкодування збитків, у межах яких реалізуються права потерпілої сторони на компенсацію збитків та обов'язки сторони, що порушила зобов'язання.

4. Акти реалізації прав та обов'язків суб'єктів правовідносин, тобто фактична поведінка учасників правовідносин з відшкодування збитків.

5. Акти захисту порушених прав, включаючи судові рішення та інші правозастосовні акти, спрямовані на примусове відшкодування збитків.

Разом ці елементи утворюють цілісний механізм, який забезпечує ефективне функціонування інституту відшкодування збитків як форми цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань.

Цивільно-правовий механізм відшкодування збитків виконує ряд важливих функцій у системі правових засобів захисту цивільних прав та інтересів. Основними функціями цього механізму є:

1. Компенсаційна функція, яка полягає у відшкодуванні майнових втрат потерпілої сторони та відновленні її майнового становища до рівня, який існував до порушення зобов'язання. Ця функція спрямована на реалізацію принципу повного відшкодування збитків, закріпленого у ст. 22 ЦК України [1].

2. Превентивна функція, яка проявляється у попередженні порушень договірних зобов'язань через створення для потенційних порушників загрози майнових втрат у формі відшкодування збитків [7].

3. Стимулююча функція, що спонукає сторони до належного виконання своїх зобов'язань для уникнення негативних наслідків у вигляді відповідальності за заподіяні збитки.

4. Відновлювальна функція, яка забезпечує відновлення порушених майнових прав та інтересів суб'єктів цивільних правовідносин [8].

Зазначені функції тісно взаємопов'язані та у своїй сукупності забезпечують ефективність механізму відшкодування збитків як форми цивільно-правової відповідальності.

Для застосування механізму відшкодування збитків як форми відповідальності за порушення договірного зобов'язання необхідна наявність певних умов. До таких умов належать:

1. Протиправне порушення договірного зобов'язання, що може виражатися у невиконанні або неналежному виконанні договору.

2. Наявність збитків, тобто майнових втрат, які зазнала потерпіла сторона внаслідок порушення зобов'язання. Відповідно до ст. 22 ЦК України, збитки включають реальні збитки (втрати, які особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права) та упущену вигоду (доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене)[1].

3. Причинний зв'язок між порушенням зобов'язання та збитками, який підтверджує, що збитки виникли саме внаслідок протиправної поведінки порушника.

4. Вина особи, яка порушила зобов'язання, що презюмується відповідно до ч. 2 ст. 614 ЦК України, крім випадків, передбачених законом [9].

Важливо зазначити, що в окремих випадках законом або договором може бути передбачена можливість відшкодування збитків незалежно від вини порушника, зокрема у сфері підприємницької діяльності або при порушенні зобов'язання суб'єктом підвищеного ризику [10].

Практична реалізація механізму відшкодування збитків пов'язана з низкою проблем, які потребують вирішення. Серед них можна виділити:

1. Складність доказування розміру збитків, особливо щодо упущеної вигоди, що часто призводить до відмови у задоволенні вимог про відшкодування збитків або до значного зменшення їх розміру.

2. Неузгодженість судової практики щодо визначення причинного зв'язку між порушенням зобов'язання та збитками.

3. Проблеми співвідношення відшкодування збитків з іншими формами цивільно-правової відповідальності, зокрема зі стягненням неустойки.

4. Недосконаліть механізмів доказування у справах про відшкодування збитків, що не дозволяє ефективно захистити права потерпілої сторони [11].

У судовій практиці найбільші труднощі викликає встановлення розміру збитків та причинного зв'язку між порушенням та збитками. Для вирішення цих проблем доцільно використовувати спеціальні методики розрахунку збитків, залучати експертів для оцінки їх роз-

міру, а також впроваджувати презумпції причинного зв'язку у певних категоріях справ [12].

Цивільно-правовий механізм відшкодування збитків є важливою формою відповідальності за порушення договірного зобов'язання, що забезпечує захист майнових прав та інтересів суб'єктів цивільних правовідносин. Цей механізм являє собою складну систему взаємопов'язаних елементів, включаючи норми права, юридичні факти, правовідносини, акти реалізації прав та обов'язків, а також акти захисту порушених прав.

Ефективність механізму відшкодування збитків залежить від чіткого визначення умов його застосування, належного правового регулювання та правильного тлумачення відповідних норм права. Для підвищення ефективності цього механізму необхідно вдосконалити законодавство щодо визначення порядку доказування та розрахунку збитків, розробити єдині підходи до встановлення причинного зв'язку, а також впровадити спеціальні процедури розгляду справ про відшкодування збитків.

Подальший розвиток цивільно-правового механізму відшкодування збитків має здійснюватися з урахуванням європейського досвіду та міжнародних стандартів у цій сфері, що дозволить забезпечити більш ефективний захист прав та інтересів суб'єктів договірних відносин та сприятиме стабільності цивільного обороту в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

2. Таш'ян І. Р. Механізм цивільно-правового регулювання транспортних відносин. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 3. 105–108.

3. Ківалова Т. Зобов'язання відшкодування шкоди за цивільним законодавством України: теоретичні проблеми: монографія. Одеса: Юридична література, 2008. 360 с.

4. Погрібний О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: монографія. Київ: Правова єдність, 2009. 304 с.

5. Канзафарова І. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 264 с.

6. Кетрарь А. А. Загальні засади відшкодування шкоди завданої порушенням авторських прав. Одеса: Національний університет «Одеська

юридична академія», 2020. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/396d66d7-b638-441c-94bc-917181b6e93c/content

7. Примак В. Д. Відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 432 с.

8. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 272 с.

9. Мазур В. В. Механізм цивільно-правового регулювання сервітутних відносин в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 20 с.

10. Отраднова О. О. Недоговірні зобов'язання в цивільному праві України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 240 с.

11. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Цивільні правовідносини: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 456 с.

12. Майданик Р. А. Цивільно-правова відповідальність. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення. Донецьк: Кальміус, 2013. 86–147.

Ісаєва Юлія Сергіївна,
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

В сучасних реаліях, які характеризуються стрімким розвитком цифрових технологій і, власне, штучного інтелекту, війна перестала бути виключно збройним протистоянням. Сьогодні дедалі частіше йдеться про гібридну війну – багатовимірний конфлікт, що охоплює не лише військову сферу, а й інформаційний простір, економіку, кіберсередовище та навіть правову систему. Як зазначають М. В. Глух і М. В. Гончаренко, дане явище "в сучасній доктрині міжнародного права визначається як сукупність стратегій, тактик і методів, що поєднують військову, політичну, економічну, інформаційну та кібернетичну складові, з метою досягнення політичних та стратегічних цілей без формального оголошення війни" [1, с. 202].

Російська агресія проти України з 2014 року, що набула повномасштабного характеру у 2022 році, стала яскравим прикладом такого типу війни. Одним із найгостріших викликів, що постають перед українським суспільством у цьому контексті, є питання відшкодування шкоди, завданої внаслідок цього руйнівного явища. Йдеться не лише про матеріальні збитки, знищення інфраструктури чи втрачене майно громадян, а й про моральну шкоду, втрату джерел існування, порушення прав і свобод людини.

Цивільно-правовий інструментарій покликаний дати відповіді на запитання: хто має нести відповідальність за заподіяну шкоду? як постраждалі можуть реалізувати своє право на компенсацію? якими мають бути механізми та шляхи захисту?

Статтею 27 Конституції України закріплено "невід'ємне право на життя" та вказано, "що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя" [2]. Розглядаючи дане питання в цивільно-правовому контексті, варто зазначити, що відповідно до статті 281 Цивільного кодексу України фізична особа наділена невід'ємним правом на життя, і ніхто не має права позбавити її цього права [3]. Зазначений кодекс "…передбачає наступні позовні вимоги у разі смерті потерпілого: про відшкодування моральної шкоди, завданої чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим), особам, які проживали з нею однією сім'єю; про відшкодування майнової шкоди, завданої непрацездатним особам, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина померлого, народжена після його смерті; про відшкодування витрат на поховання та на спорудження надгробного пам'ятника особі, яка зробила необхідні витрати" [4, с. 6].

Водночас, суттєві увагу в науковому дискурсі викликає питання відшкодування саме майнової шкоди, яка була завдана як громадянам, так і юридичним особам унаслідок дій держави-агресора. Руйнування житла, знищення бізнесу, втрата врожаю, транспортних засобів або іншого майна – усе це потребує чіткого механізму фіксації, оцінки та подальшого компенсування. Відшкодування майнової шкоди в Україні регламентується кількома статтями Цивільного кодексу України (ЦКУ): стаття 22 – визначає поняття збитків, які включають реальні збитки (втрати від знищення або пошкодження майна) та "упущену вигоду (доходи, які особа могла б отримати за

звичайних обставин)"; стаття 1192 – уточнює, що "суд за вибором потерпілого може зобов'язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її в натурі або відшкодувати завдані збитки у повному обсязі".

У реаліях гібридної війни, коли шкода часто завдається не прямим воєнним способом, а внаслідок інформаційних атак, блокад, кібератак чи навіть прихованої диверсійної діяльності, виявлення причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями та заподіяною шкодою значно ускладнюється. О. М. Романова виокремлює наступні онлайн-ресурси, які збирають інформацію про пошкоджене майно внаслідок гібридної агресії з боку РФ: 1) Єдиний портал державних послуг Дія; 2) WarCrimes.gov.ua; 3) "Росія заплатить" [5, с. 48]. "Сума прямих збитків, нанесених інфраструктурі України під час війни, – пише вчена, – станом на січень 2024 року сягнула майже $155 млрд" [5, с. 48].

Особливо гостро постає проблема ефективного захисту майнових прав потерпілих в умовах, коли відсутній прямий доступ до зруйнованої території або документи, що підтверджують право власності, було втрачено внаслідок бойових дій. Це ставить перед правозастосовною практикою завдання пошуку альтернативних шляхів доказування, включаючи використання цифрових реєстрів, супутникових знімків, свідчень сусідів чи даних із відкритих джерел.

Усе вищезазначене свідчить про те, що відшкодування майнової шкоди, завданої внаслідок гібридної війни, супроводжується значними юридичними та практичними труднощами. Це створює нові виклики для правової системи загалом і для цивільного законодавства зокрема. Цивільний кодекс України потребує оновлення та доповнення, зокрема шляхом розробки спеціальних норм, які б враховували особливості відшкодування шкоди в умовах воєнного стану, окупації чи збройної агресії.

Необхідно передбачити ефективні механізми фіксації шкоди, альтернативні засоби доказування, спрощені процедури для постраждалих осіб, а також законодавчо визначити джерела та порядок компенсації. Удосконалення цивільного законодавства в цьому напрямі є важливою передумовою для забезпечення справедливості, правової визначеності та реального відновлення порушених прав громадян і юридичних осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глух М. В., Гончаренко М. В. Сутнісне розуміння та природа поняття "гібридна війна" в сучасній доктрині міжнародного права. Ірпінський юридичний часопис. 2024. № 1 (14). 197–205. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-1(14)-2024-197-205.

2. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

3. Цивільний кодекс України. Закон від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

4. Стефанчук М. О. Цивільно-правові механізми забезпечення захисту прав людини на життя в умовах збройних конфліктів. Академічні візії. 2024. № 28. 1–9. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/889.

5. Романова О. М. Участь держави у сфері компенсацій пошкодженого та зруйнованого житлового фонду під час повномасштабного вторгнення (правовий аспект в умовах воєнного стану). Часопис Київського університету права. 2024. № 4 47–51. DOI: https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2024.6.

Ісаєва Юлія Сергіївна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції Національного
університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР: НОВІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Цивільно-правовий договір залишається центральним інструментом регулювання майнових і особистих немайнових відносин у приватному праві. У процесі становлення правової держави та адаптації українського законодавства до європейських стандартів, питання модернізації та вдосконалення підходів до класифікації й правового регулювання цивільно-правових договорів набуває особливої актуальності. В умовах глобалізації, цифровізації, зміни економічних моделей та стрімкого розвитку технологій традиційні доктринальні підходи часто не відповідають сучасним викликам, а тому реформу-

вання договірного права є необхідною складовою оновлення приватного права України.

Традиційна класифікація цивільно-правових договорів, яка ґрунтується на ознаках об'єкта, характеру обов'язків сторін, наявності чи відсутності зустрічного задоволення тощо, безумовно, залишається важливою для правозастосування. Проте новітні тенденції вимагають глибшого осмислення цієї класифікації у світлі появи нестандартних, гібридних, нетипових договірних конструкцій, які виникають на перетині кількох галузей права або поєднують елементи кількох договірних типів. Йдеться, зокрема, про договори в електронній формі, смарт-контракти, фреймворк-договори, договори в умовах аутсорсингу, франчайзингу, краудфандингу, фінтех-сервісів тощо. Такі угоди часто не вкладаються в межі класичних договірних конструкцій, що актуалізує питання про нову типологію договорів, яка має враховувати функціональне призначення правочину, його економічну сутність, специфіку цифрового середовища та ризики, які несуть сторони [1].

Оновлення приватного права України передбачає відхід від формального позитивізму, який довгий час домінував у правозумінні, та перехід до більш гнучкої, телеологічної моделі тлумачення й застосування норм. Це стосується і договірного права, в якому дедалі більше значення набуває принцип добросовісності, справедливості, рівності сторін та забезпечення балансу інтересів. Важливо, що сучасне право не лише визнає автономію волі як основоположну засаду договірного регулювання, а й покладає на сторони обов'язок добросовісної поведінки на всіх стадіях укладення, виконання та припинення договору. Отже, трансформація цивільно-правового договору полягає не лише в оновленні термінології чи включенні нових форм угод, а у переосмисленні самих принципів взаємодії сторін [2, с. 80]. При цьому ми цілком погоджуємося з А. Р. Чанишевою, яка влучно вказує на нелогічність ототожнення понять договору і зобов'язання. На думку вченої, "…ототожнення договору і зобов'язання не локалізується у певній науковій проблемі. Воно веде до спотворення уявлень про суміжні правові явища. Все-таки є фундаментальні правові категорії, змішування яких має негативні наслідки і для науки, і для правотворчості, і для правозастосування" [5, с. 29–30].

Правове регулювання договору в сучасному українському праві зазнає впливу двох потужних векторів – євроінтеграційного та циф-

рового. З одного боку, імплементація норм acquis communautaire вимагає гармонізації договірного законодавства України з європейськими моделями, зокрема положеннями Принципів європейського договірного права (PECL), Цифрової директиви ЄС, Принципів УНІДРУА та Цивільного кодексу Франції у новій редакції. З іншого боку, розвиток електронної комерції та цифрових технологій породжує нові види договорів, які укладаються без участі людини, на основі алгоритмів чи штучного інтелекту. Це змінює не лише спосіб укладення угод, а й підходи до виявлення волі сторін, доказування факту правочину, розмежування ризиків та відповідальності, а також механізмів захисту прав у разі порушення зобов'язання, що, на думку Н. Ю. Голубєвої,"…обслуговує переміщення матеріальних благ…" [4, с. 15].

У цьому контексті особливої ваги набуває концепція «смарт-договорів», які автоматично виконують умови угоди після настання певних обставин. Хоча за юридичною природою смарт-контракт є не самостійною формою договору, а технічним засобом його виконання, правові питання, що виникають у зв'язку з його використанням, є надзвичайно складними. Вони стосуються зокрема можливості оскарження такого договору, ідентифікації сторін, регулювання форс-мажорних ситуацій та захисту від зловживань. Очевидно, що чинне українське законодавство ще не повною мірою враховує ці аспекти, і вимагає створення спеціальних правових режимів для цифрових угод, з урахуванням міжнародного досвіду.

Крім того, оновлення підходів до регулювання цивільно-правового договору має враховувати соціальну функцію права. Договір уже давно не є виключно справою двох сторін, а інколи має значний суспільний вплив – наприклад, у сфері житлових послуг, медичних договорів, трудових контрактів із елементами цивільно-правового регулювання. Це породжує ідею про необхідність створення особливих договірних режимів, де враховується слабка сторона (споживач, фізична особа, некомпетентна сторона тощо) й надається їй додатковий правовий захист. Такий підхід вже активно реалізується в європейському праві через концепцію «договірного балансу» та посилення ролі судів у контролі за змістом договору.

Іншим важливим аспектом оновлення класифікації є міжгалузеве взаємопроникнення, коли цивільно-правовий договір регулює відносини, що виходять за межі класичного цивільного обігу, як-от

договір в аграрному, енергетичному, екологічному праві або навіть у публічно-правовій сфері, наприклад договори публічних закупівель. Це ставить перед науковцями і законодавцем завдання переосмислення меж приватного та публічного в договірному регулюванні, визначення критеріїв публічного інтересу в приватних правочинах та впровадження інституційних гарантій справедливості в договірному процесі [3].

Сьогодні в Україні також ведеться активна дискусія щодо оновлення Цивільного кодексу, у рамках якої порушується питання про кодифікацію окремих видів договорів, уніфікацію термінології, підвищення ролі диспозитивності, а також розширення судових повноважень у тлумаченні та коригуванні договору. Особливої уваги потребує врегулювання договорів приєднання, публічних договорів, а також рамкових договорів, які нині часто використовуються в комерційній практиці, але не мають чіткого законодавчого визначення. Крім того, зростає роль попереднього договору та договірних декларацій, які фіксують наміри сторін укласти угоду, й потребують нормативного врегулювання задля запобігання зловживанням.

Таким чином, цивільно-правовий договір в умовах оновлення приватного права України переживає глибоку трансформацію. Це стосується як його класифікації – що має враховувати нові економічні та цифрові реалії, – так і правового регулювання, що має поєднувати автономію волі з принципами добросовісності, справедливості та ефективного правового захисту. Сучасне договірне право повинне стати інструментом не лише для регулювання відносин між рівноправними суб'єктами, а й для досягнення правової визначеності, сприяння інноваціям, захисту суспільного інтересу та інтеграції України в європейський правовий простір. Усе це потребує розробки нових концептуальних підходів, гнучкого законодавства, активної ролі судової практики та глибокої правової культури учасників цивільного обігу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зобов'зальне право: теорія і практика: Навч. посібн. / О. В. Дзера, Н. Кузнєцова, В. В. Луць, та інші; За ред. О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 912 с.

2. Бородовський О. Поняття договору в літературі та законодавстві. Нові Цивільний і Кримінальний кодекси – важливий етап кодифікації законодав-

ства України: Матер. наук. – практ. конф. Івано-Франківськ: Обласна друкарня, 2002. 80–83.

3. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. № 435–IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

4. Голубєва Н. Ю. Методологічні засади визначення категорії «зобов'язання із нематеріальним змістом». Часопис цивілістики. 2013. № 14. 15–19. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chac_2013_14_3.pdf.

5. Чанишева А. Р. Договори і зобов'язання в умовах оновлення цивільного законодавства: матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. (Одеса, 11 груд. 2020 р.) / за заг. ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2020. 28–31.

Іскра Єлизавета Сергіївна,
Балик Анна Вікторівна,
студентки 4-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Мазуренко В.

МЕМИ ЯК ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Поняття «меми» наразі в законодавстві відсутнє. Науковці, в свою чергу, по різному визначають дане поняття.

Меми розуміють як фрази, слово, інформацію, втілену ідею, чи сучасний фольклор.

«Якщо казати про явище мема як унікальну інформаційну одиницю, можна зробити висновок, що мем є сучасним фольклором», – вважає А. Рязанов, додаючи, що «мем можна охарактеризувати як одиницю інформації, яка здатна до самопоширення, проте особливістю є накопичення значень, які вона мала раніше, без нівелювання нових». [1]

На думку В. Неклесової «мем – це частина інформації, яка передається суспільними каналами, її відрізняє стислість та дуже швидке розповсюдження», додаючи, що «меми – це один із засобів переробки, трансформації вкорінених та сталих або дуже впізнаваних культурних текстів у нові форми та комбінації», «найчастіше інтернет-меми представлено як соціальна ідея, яку мають імітувати, або картинкою чи відео, які поширюють за допомогою копіювання». [2]

Існують два випадки в контексті авторського права: 1) коли твір у складі мему створено автором, який має виключні права на цей твір; 2) мем створено з використанням чужого твору, виключні права на який належать його автору.

Унікальність мемів полягає в їхній здатності до модифікації та перетворення самими користувачами. Це породжує питання про законність таких змін без згоди автора оригінального твору. Якщо при внесенні змін до твору, такі зміни є творчими, це може породжувати, згідно з ч. 1 ст. 17 Закону України «Про авторське право і суміжні права» створення похідного твору. [3] Для користувачів часто важлива свобода слова, інформації, критики, для автора – набуття популярності твору в мемі. Доопрацювання особами мему є мінімальним, як от здійснення напису, домальовування, дубляж тощо. Тому вимагати отримання дозволу на переробку твору, запозиченого для мему, кожного разу практично неможливо.

Відповідно до закону, правомірно оприлюднені твори літератури, музики, мистецтва та інші можуть бути використані без окремого дозволу автора, але при цьому слід обов'язково посилатися на автора та першоджерело. Створюючи пародію, попурі (включаючи колажі) або карикатуру на основі вже опублікованого твору, ви не порушуєте авторських прав, якщо чітко вказуєте автора оригінального твору та звідки ви його запозичили. [3] Беручи до уваги розуміння поняття «мем» та його сатиричну сутність, можна провести аналогію між ним та визначеннями пародії та карикатури що, в свою чергу, може обґрунтувати його правомірне створення та поширення.

Вірусне поширення мемів значно ускладнює для автора контроль за тим, як використовуються його твори. Прикладом надзвичайно швидкого та неконтрольованого поширення можуть слугувати італійські меми, які, завдяки своїй універсальності та емоційній складовій, блискавично завойовують мережевий простір, підкреслюючи проблему оперативного реагування правової системи на їхній «вірусний» характер.

Справжній прорив стався у 2025 році з появою «італійського маразму» (Italian brainrot) – піджанру, що характеризується персонажами з вигаданими італійськими іменами та абсурдним зовнішнім виглядом. Прикладами таких гібридів можуть бути: крокодил-бомбардувальник, тринога акула в кросівках, жаба з людськими ногами та тілом автомобільної шини, або ж слон-кактус у сандалях. Водночас,

авторське право на міжнародному та національному рівнях передбачає певні винятки та обмеження. Одним з них є дозвіл на відтворення творів без дозволу та оплати, якщо це робиться з інформаційною метою, наприклад, для висвітлення подій. Відповідно, використання мемів, що містять авторські твори, в інформаційних цілях, зокрема засобами масової інформації, є вільним і спрямоване на забезпечення свободи слова та доступу до інформації.

Законодавство України, зокрема ч. 1 ст. 12 ЗУ "Про авторське право і суміжні права", визначає відтворення, переробку та інтерактивний доступ як способи використання твору, що вимагають дозволу автора, за винятком випадків вільного використання. Стаття 22 цього ж Закону допускає вільне відтворення (без дозволу та оплати) для цитування, створення пародій/карикатур, інформаційних цілей, навчання тощо. При цьому, Закон не містить прямих норм щодо вільного некомерційного використання. Однак, ч. 4 ст. 22 Закону встановлює, що вільне використання можливе за умови правомірного оприлюднення твору, відсутності шкоди звичайному використанню та необґрунтованого обмеження законних інтересів правовласників. [3]

Окрім того, за приписами ст. 11 Закону «автори мають право вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора в оригіналі та копіях твору і за будь-якого використання твору, якщо це практично можливо». Зазначення імені автора і джерела запозичення вимагається й у разі вільного використання твору (ч. 2 ст. 22 Закону). Проте, при використанні мема, як й пародії, карикатури, як правило, ім'я автора не зазначається, рідко можливо зустріти посилання на першоджерело (інтернет-ресурс, звідки було взято), адже це створює перешкоди для масового та швидкого відтворення. Отже, гарантувати дотримання користувачами права автора на ім'я практично не можливо.

Як засвідчує іноземна судова практика, суб'єкти авторського права звертаються за захистом прав, якщо меми використовуються з комерційною метою. Комерційним вважатиметься використання, що призводить прямо, чи опосередковано до отримання прибутку від використання мему, створеного з використанням твору.

Актуальність питання захисту мемів та їх вільного розповсюдження значно зросла на початку 2019 року у зв'язку з прийняттям Директиви Європейського парламенту про авторське право та суміжні права на єдиному цифровому ринку. Згідно з частиною 7 статті 17

Директиви, країни-члени Європейського Союзу повинні гарантувати своїм користувачам право використовувати передбачені винятки із загального правила щодо завантаження повністю законних творів при розміщенні контенту на онлайн-платформах (як це має бути відображено в національному законодавстві), коли йдеться про:

1)цитування, рецензування та критику;

2)створення пародій, карикатур та пастишів; [5]

Виходячи з цього, можна стверджувати, що поширення мемів підпадає під визначення пародії або карикатури, що дозволяє їх безперешкодно завантажувати на онлайн-платформи.

Існує велика кількість рішень Європейського суду з прав людини, які регулюють питання вільного поширення іронічного та сатиричного контенту.Європейський суд з прав людини у справі «Зємбінський проти Польщі « виявив порушення свободи вираження поглядів, коли редактора було покарано судом (засуджено та оштрафовано) за його критичну статтю про місцевих чиновників. Суд у своєму рішенні розцінив статтю як сатиру на суспільно важливу тему, зазначивши, що автор не вдавався до неприйнятного рівня перебільшення у своїх коментарях. [6]

Використання сатири допомагає більш влучно та безкомпромісно показати проблему, не вдаючись до надмірної умовності та політкоректних висловів.

Складність правового регулювання мема як засобу поширення інформації зумовлена його неоднозначною природою. Припускають, що мем можна розглядати як умовний знак або концепцію, оскільки він швидко набуває популярності та сприймається як загальновідомий і не оригінальний об’єкт.У той же час, розуміння мема через призму його змісту сприяє його чіткій класифікації як сатири, що, в свою чергу, є частиною права на свободу художньої творчості. Отже, якщо мем отримає статус об’єкта авторського права, це забезпечить йому індивідуальний захист, проте вимагатиме більш відповідального підходу до використання чужих матеріалів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рязанов А. Мем як комунікативна одиниця: синхронія та діахронія поняття Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації». Вип. 14. 2018. 9–13.

2. Неклесова В. Меми як частина онімного простору. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/13059/1/210-222.pdf

3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 15.11.2024 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

4. Алексіюк Є. Як меми (не) захищаються авторським правом. URL: https://cedem.org.ua/analytics/memy-avtorske-pravo/

5. Про авторське право та суміжні права на єдиному цифровому ринку: Директива Європейського союзу від 17.04.2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text

6. Ziembinski v. Poland 1799/07 Judgment 5.7.2016 [Section IV] URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-11151%22

Каймуз Аміра Мохамед,

студентка 2-го курсу факультету: Цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк В.

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасних умовах активного використання мережі Інтернет та загострення гібридної війни проти України питання захисту прав споживачів набуває особливої актуальності. Споживачі дедалі частіше стають мішенню не лише нечесних суб'єктів господарювання, але й організованих кіберзлочинних угруповань, які використовують інструменти кібератак, фішингу, соціальної інженерії та поширення дезінформації. Як зазначають І. Крикавська, М. Повалена та О. З. Музика, інформаційні загрози в мережі Інтернет значно посилилися в умовах війни, що вимагає посилення правового регулювання та формування ефективних механізмів захисту споживачів [8, 82–87].

Згідно з дослідженням А. А. Динюк і Л. Д. Меніва, навіть під час дії воєнного стану держава повинна гарантувати реалізацію прав споживачів, у тому числі в цифровому середовищі [6, 267–271]. Проте, як свідчить аналіз практики, законодавство України в частині кіберзахисту споживачів залишається фрагментарним і недостатньо адаптованим до сучасних викликів. Зі свого боку, М. М. Гудима-Підвербецька акцентує на необхідності запровадження європейських стан-

дартів цифрового захисту прав споживачів, зокрема в частині безпеки персональних даних, прозорості онлайн-транзакцій та доступу до правової допомоги [7, 87–94].

Особливої уваги заслуговують загрози інформаційного характеру. Як наголошують Л. Чистоклетов і Обрембальський, в умовах гібридної війни ворог активно використовує дезінформаційні кампанії, що не лише впливають на суспільну думку, а й здатні маніпулювати поведінкою споживачів [9, 1–11]. Це підтверджується також у роботі О. Антіпової, яка визначає стратегічні комунікації як один із ключових інструментів забезпечення інформаційної безпеки держави та її громадян [3, с. 44–52].

У контексті захисту прав споживачів в умовах кібератак та інформаційних війн варто також звернути увагу на формування та розвиток судової практики в Україні. Незважаючи на відносно нову природу кіберзагроз, вже сьогодні національні суди починають розглядати справи, пов'язані з порушенням прав споживачів у цифровому середовищі, зокрема щодо онлайн-шахрайства, несанкціонованого використання персональних даних, недобросовісної реклами в Інтернеті та порушення умов електронних договорів.

Показовими є справи, в яких суди визнають відповідальність інтернет-платформ або постачальників послуг за невиконання зобов'язань перед споживачем. Так, у деяких рішеннях судів загальної юрисдикції (наприклад, Справа № 758/8355/21 Подільського районного суду міста Києва від 25 січня 2022 року), суд розглянув позов щодо ненадання онлайн інформаційно-консультаційних послуг. Суд частково задовольнив позов, зобов'язавши відповідача сплатити пеню за прострочення виконання послуги та компенсувати моральну шкоду. Подібні прецеденти свідчать про поступове формування підходів до застосування норм Закону України «Про захист прав споживачів» у сфері онлайн-торгівлі та цифрових послуг.

Водночас аналіз практики Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Касаційного господарського суду демонструє відсутність єдиного підходу до розгляду справ, де споживач стає жертвою шахрайства на онлайн-майданчиках, особливо коли мова йде про транскордонні транзакції або відсутність чітко визначеного відповідача. У таких випадках ефективність судового захисту знижується, що зумовлює необхідність посилення міжнародного співробітництва,

спрощення механізмів ідентифікації контрагентів та впровадження європейських механізмів швидкого розгляду споживчих спорів (наприклад, онлайн-медіація або механізми ADR/ODR).

Одним із можливих рішень є створення централізованої платформи для обміну інформацією між національними судами, споживчими організаціями та регуляторами цифрового ринку. Також варто розглянути впровадження обов'язкової попередньої верифікації продавців на великих онлайн-майданчиках із закріпленням відповідальності платформи у разі невиконання цієї вимоги. Крім того, важливим підходом є гармонізація національного законодавства із нормами ЄС у сфері електронної комерції та захисту прав споживачів, що дозволить створити передумови для більш ефективного та передбачуваного правозастосування.

Доцільним також є запровадження спрощених процедур доказування у спорах, пов'язаних з електронними транзакціями, з урахуванням специфіки цифрових слідів, електронної кореспонденції та платіжних систем.

Таким чином, аналіз судової практики свідчить про позитивні зрушення у сфері захисту прав споживачів у цифровому середовищі, однак також виявляє низку викликів: складність доказування, недосконалість законодавчої бази, недостатній досвід правозастосувачів у сфері кіберзлочинів проти споживачів. У зв'язку з цим доцільним є запровадження спеціалізованої підготовки суддів та адвокатів, а також створення централізованої бази судових рішень за споживчими спорами у сфері цифрової економіки.

На додаток, аналітичні дайджести Науково-дослідного інституту інформатики і права за 2024 рік свідчать про зростаючу кількість кіберзлочинів, спрямованих на споживачів – від онлайн-шахрайства до блокування доступу до особистих акаунтів і банківських сервісів [1; 2]. Як зазначено у роботі М. М. Делембовського, В. А. Ткаченка та Д. В. Мельника, ефективний захист критичної інфраструктури має супроводжуватися також захистом цифрових прав громадян, зокрема прав споживачів [5, 277–281].

З огляду на вищевикладене, особливе значення набуває розвиток цифрової компетентності споживачів, яка дозволяє вчасно виявляти шахрайські ресурси, уникати пасток соціальної інженерії та захищати власні персональні дані. Як показує досвід країн ЄС, ефективна взаємодія державних органів, бізнесу та споживачів у сфері кібербез-

пеки можлива лише за умов широкої інформаційно-просвітницької кампанії та функціонування національних центрів цифрової безпеки.

В Україні вже спостерігається позитивна динаміка у створенні таких механізмів. Діяльність CERT-UA, а також проєкти, що реалізуються за підтримки Європейського Союзу, спрямовані на зміцнення національної кіберстійкості, однак питання захисту прав саме споживачів досі не винесено на перший план. Як зазначено у публікації А. О. Вербового та Л. Д. Меніва, нормативно-правова база України все ще не містить чіткого розмежування між загальним кіберзахистом і специфікою електронної комерції, онлайн-послуг та цифрового ринку в контексті споживчих прав [4, 249–254].

Окрему увагу слід приділити міжнародному співробітництву, яке дозволяє впроваджувати кращі практики та технології в сфері кіберзахисту. Адже кібератаки та інформаційні маніпуляції мають транснаціональний характер, а отже потребують відповідної координації на міждержавному рівні. Налагодження такої співпраці є важливою передумовою для інтеграції України до європейського цифрового простору та підвищення довіри споживачів до онлайн-ринку.

У підсумку, слід визнати, що захист прав споживачів в умовах кібератак та інформаційних війн – це не лише юридична чи технічна проблема, а й виклик національної безпеки, який потребує скоординованої, міждисциплінарної відповіді. Реалізація комплексної політики в цій сфері має стати частиною загальної стратегії цифрової трансформації України, що враховуватиме не лише економічні, але й гуманітарні, правові та безпекові аспекти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кібербезпека в інформаційному суспільстві: Інформаційно-аналітичний дайджест / відп. ред. О. Довгань; упоряд. О. Довгань, Л. Литвинова, Дорогих; Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України»; Національна бібліотека України ім. В. І.Вернадського. К., 2024.№ 4 (квітень) . 320 с.

2. Кібербезпека в інформаційному суспільстві: Інформаційно-аналітичний дайджест / відп. ред. О. Довгань; упоряд. О. Довгань, Л. Литвинова, Дорогих; Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України»; Національна бібліотека України ім. В. І.Вернадського. К., 2024. № 5 (травень) . 316 с.

3. Антипова О. Стратегічні комунікації як складова інформаційної безпеки держави. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2023. Т. 13, № 1. 44–52 URL: https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/1.2023.44

4. Вербовий А. О., Менів Л. Д. Актуальні питання захисту прав споживачів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Т. 1, № 85. 249–254. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.35

5. Делембовський М., Ткаченко В., Мельник Д. Захист критичної інфраструктури України від кібератак. Grail of Science. 2024. № 41. 277–281. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.05.07.2024.043

6. Динюк А. О., Менів Л. Д. Удосконалення захисту прав споживачів в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Т. 1, № 85. 267–271. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.38

7. Гудима-Підвербецька М. М. Захист прав споживачів у цифровому середовищі: виклики та перспективи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т. 2, № 86. 87–94. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.14

8. Крикавська І., Повалена М., Музика О.-З. Інформаційні загрози в мережі Інтернет в умовах війни в Україні: проблемні питання правового регулювання. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Seria: Природничі науки. 2023. Т. 10, № 39. 82–87. URL: https://doi.org/10.23939/law2023.39.082

9. Чистоклетов Л., Обрембальський Особливості забезпечення інформаційної безпеки в умовах російсько-української війни. Академічні візії. 2024. № 29. 1–11.

Калова Вікторія Сергіївна,
студентка 2 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: асист., д-р філос. Оскілко О. О.

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Гібридна війна, як сучасний феномен збройного конфлікту, поєднує традиційні воєнні дії з інформаційною, економічною та кібернетичною агресією. Одним із найбільш вразливих об’єктів такої війни є цивільне населення, яке зазнає значних порушень своїх прав,

включаючи порушення права на життя, безпеку, власність, соціальний захист тощо. У зв'язку з цим виникає потреба у комплексному аналізі механізмів захисту цивільних прав осіб, які постраждали від гібридної війни, та пошуку шляхів удосконалення правових механізмів реагування.

Правовий захист осіб, які зазнали шкоди внаслідок війни в Україні, охоплює два основні напрямки. Перший – самозахист, що передбачає активні дії постраждалих для відстоювання своїх прав і законних інтересів у межах чинного законодавства. Другий – юридичний захист, який включає звернення до компетентних органів та посадових осіб для застосування відповідних правових механізмів та заходів відповідальності [1, с. 15].

Ефективний судовий захист для учасників конфлікту та цивільних осіб передбачає можливість подання позовів до національних судів у різних сферах права, включаючи адміністративне, господарське та цивільне право. Важливим аспектом доступу до правосуддя є забезпечення стабільності судової системи, її територіальної доступності, оперативності та професійної компетентності суддів. Ці фактори сприяють створенню ефективної судової системи, здатної забезпечити справедливий захист прав осіб, які постраждали від воєнних дій [2, с. 108].

Крім судового захисту, ефективний правовий захист включає також можливість використання альтернативних механізмів, таких як звернення до міжнародних організацій та правозахисних установ. Це дозволяє забезпечити відповідальність за порушення прав постраждалих осіб та сприяти отриманню компенсації. Успішне функціонування правозахисної системи потребує комплексного підходу, який поєднує національні та міжнародні юридичні механізми задля забезпечення ефективного захисту прав осіб, які зазнали шкоди внаслідок війни [3].

Порушення прав людини під час гібридної війни в Україні є серйозною проблемою, яка охоплює широкий спектр прав і свобод громадян. Гібридна війна, що ведеться на сході України з 2014 року, характеризується поєднанням традиційних бойових дій з іншими нетрадиційними методами, такими як інформаційні атаки, кібернапади, економічний тиск і використання різноманітних асиметричних стратегій. Ці методи ведення війни створюють численні виклики для

правового захисту населення, що в свою чергу порушує як основні права, так і чинне законодавство України [4].

Одним із найтяжчих злочинів проти цивільного населення є порушення права на життя. Масові вбивства цивільних осіб у місті Буча навесні 2022 року стали символом брутального ігнорування норм міжнародного гуманітарного права. Зафіксовані численні випадки позасудових страт, катувань, зникнень безвісти. Ці дії класифікуються відповідно до статті 438 Кримінального кодексу України як порушення законів і звичаїв війни. З міжнародної перспективи, такі злочини підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду як воєнні злочини, відповідно до Римського статуту. Європейська конвенція з прав людини (стаття 2) також гарантує право на життя, порушення якого не допускається навіть у надзвичайному стані [5].

Не менш грубим порушенням є примусова депортація цивільного населення, зокрема дітей, з тимчасово окупованих територій України до Російської Федерації. Ці дії суперечать статті 49 IV Женевської конвенції, яка прямо забороняє примусове переміщення осіб із території, що перебуває під окупацією. Також такі дії розглядаються як злочини проти людяності (ст. 7 Римського статуту). У випадку депортації дітей, задіяні норми Конвенції ООН про права дитини. Конституція України гарантує свободу пересування та недоторканність особи, отже подібні дії є одночасно злочином у контексті національного, міжнародного гуманітарного та кримінального права [6].

У гібридному конфлікті особливого значення набуває кіберпростір. Кібернапади на критичну інфраструктуру України – енергосистему, банківську сферу, державні реєстри та сервіси – не лише спричиняють економічні збитки, але й безпосередньо впливають на реалізацію прав громадян. Коли внаслідок кібератак припиняється робота державних сервісів, порушується доступ до медичних, адміністративних чи освітніх послуг, це становить непряме, але реальне порушення прав людини. Хоча міжнародне право кібербезпеки досі перебуває на етапі формування, Будапештська конвенція про кіберзлочинність та національне законодавство (наприклад, Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах») створюють базовий правовий інструментарій для розслідування та кваліфікації таких дій.

Ще одним проявом системного порушення прав людини під час гібридної агресії є обмеження права на освіту в окупованих регіонах.

Російська окупаційна влада впроваджує власні навчальні програми, нав'язує іншу історичну парадигму, забороняє українську мову та викладання за українськими стандартами. Це не тільки порушення Конвенції про права дитини та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, а й спосіб культурної асиміляції та знищення національної ідентичності. Відмова дітям у доступі до якісної освіти, адаптованої до їхньої мови і культури, є формою дискримінації, яка матиме довгострокові наслідки для українського суспільства.

Нарешті, війна супроводжується масштабними порушеннями права власності. Випадки незаконного захоплення житлових будинків, підприємств, фермерських господарств та інфраструктурних об'єктів у Херсонській, Донецькій, Луганській областях – яскравий приклад системної експропріації, яка здійснюється без юридичних підстав, без компенсації, всупереч нормам цивільного права. Ці дії суперечать статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право на мирне володіння майном, а також статті 41 Конституції України. Така практика потребує належного документування та може бути підставою для майбутніх позовів у міжнародних судах, включаючи ЄСПЛ [5].

Вирішення проблеми системного порушення цивільних прав у контексті гібридної війни потребує як національних, так і міжнародних правових зусиль, а також формування нових підходів до застосування існуючих норм. По-перше, важливим є інституційне зміцнення системи документування та збору доказів, зокрема за участі міжнародних партнерів – Міжнародного кримінального суду, ОБСЄ, Ради Європи. У цьому контексті підтримка ініціативи щодо створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії має ключове значення для притягнення вищого керівництва держави-агресора до відповідальності.

По-друге, необхідним є розширення національної юрисдикції у сфері воєнних злочинів та злочинів проти людяності, а також гармонізація кримінального та цивільного законодавства з міжнародними стандартами. Також важливо забезпечити ефективну модель компенсації шкоди для цивільного населення – як через українські суди, так і через міжнародні механізми, зокрема новостворений Реєстр збитків, ухвалений Радою Європи у 2023 році.

По-третє, на рівні міжнародного права необхідно адаптувати існуючі договори до реалій гібридної війни, включно з розширенням

тлумачення Женевських конвенцій, доповненням кіберправа та прав людини у цифровому просторі. Важливо закріпити принципи колективної відповідальності за системні порушення та підтримати міжнародну солідарність у питаннях санкційної та правової відповіді на порушення.

І, нарешті, ключову роль відіграє інституційна стійкість самої держави, зокрема розвиток правосвідомості, демократичних інститутів, доступу до правосуддя навіть в умовах війни. Окремої уваги потребує постконфліктна реінтеграція постраждалих регіонів з гарантіями прав людини, доступом до освіти, власності, правової допомоги та правди. Таким чином, лише комплексний підхід – від фіксації злочинів до міжнародного судового переслідування – може забезпечити ефективний правовий захист цивільного населення в умовах гібридного конфлікту.

Отже, захист цивільних прав осіб, які постраждали від гібридної війни, залишається складним викликом, що потребує вдосконалення правових механізмів як на національному, так і на міжнародному рівнях. Для підвищення ефективності захисту необхідне комплексне реформування законодавства, активізація міжнародної співпраці та використання сучасних технологій для документування порушень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Братасюк М. Г. Філософія захисту прав людини з позиції сучасного правового мислення. Філософські та методологічні проблеми права. 2020. № 1 (19). 14–20.

2. Василенко Л. П., Бучинський А. Й. Особливості відшкодування шкоди, завданої військовою агресією рф. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 6. 104–107.

3. Відбулось перше засідання Конференції учасників Реєстру збитків, завданих агресією Росії проти України: Офіс Ради Європи в Україні. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-conference-of-participants-of-the-register-of-damage-caused-by-russia-s-aggressionagainst-ukraine-holds-its-first-meeting

4. Вплив громадянського суспільства України на збереження та зміцнення права на доступ до інформації під час війни. ACRECREVIEW. 2024. № 1. 24 с. URL: https://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/AR01-7.pdf

5. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй. 2022. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-10/A-77-533-AUV-UA.pdf

6. Журавльова Г. Основні проблеми захисту переміщених осіб в умовах російсько-української війни. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. 87–92.

Капістеринська Катерина Сергіївна,
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ПОКУПЦЯ-СПОЖИВАЧА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У контексті соціально-економічних змін, які переживає Україна в умовах війни, трансформації ринку та інтеграції до європейського правового простору, питання забезпечення та захисту прав покупця-споживача набуває особливої значущості. Споживачі щодня стикаються з різними формами недобросовісної поведінки з боку продавців і виробників – від неякісних товарів і послуг до обмеженого доступу до правової допомоги та інформації. Попри наявність нормативної бази, включно із Законом України «Про захист прав споживачів», реальний рівень дотримання цих прав часто залишається незадовільним. Це обумовлено як недостатнім механізмом реалізації законодавчих норм, так і низькою правовою обізнаністю населення. Вивчення проблематики у сучасних українських реаліях є важливим кроком до формування ефективної системи захисту споживачів, що відповідатиме європейським стандартам та сприятиме утвердженню правової держави.

У сучасних умовах, коли Україна переживає глибокі соціально-економічні трансформації, зокрема внаслідок війни, цифровізації та євроінтеграції, питання забезпечення та захисту прав споживачів набуває особливої актуальності. Споживачі стикаються з новими викликами, такими як недобросовісна підприємницька практика, онлайн-шахрайство та обмежений доступ до правової допомоги, що зумовлює необхідність удосконалення механізмів захисту їхніх прав.

Закон України «Про захист прав споживачів» є основним нормативно-правовим актом, який регулює відносини у сфері споживчого

ринку. Проте, незважаючи на його існування, практика свідчить про недостатню ефективність механізмів захисту прав споживачів, що вимагає подальшого вдосконалення законодавства та його імплементації [4].

Відповідно до закону України «Про захист прав споживачів» встановлює чіткі механізми захисту споживчих прав. Держава гарантує громадянам можливість вільного вибору продукції, доступ до освітніх програм, що сприяють формуванню обізнаного споживача, та створює умови для захисту їхніх прав на всіх рівнях – від місцевих органів до судової системи. Особливої уваги потребує дотримання прав у сфері харчової безпеки, що регулюється спеціалізованими державними органами, зокрема у контексті маркування та інформування про властивості продуктів. Така система має потенціал для ефективного функціонування, але потребує посилення контролю, прозорості та громадського моніторингу [4].

У сучасному світі електронна комерція стрімко перетворюється на провідну форму торговельної діяльності, відкриваючи для споживачів широкий спектр можливостей – від зручного доступу до товарів і послуг до швидкого порівняння цін, умов доставки та гарантій. Наприклад, через популярні платформи на кшталт Rozetka, Prom.ua, Temu чи AliExpress українські споживачі можуть замовити товари з будь-якої точки світу, не виходячи з дому. Такий формат споживання дозволяє заощадити час і розширити вибір, однак разом із цим зростає і низка ризиків, які безпосередньо стосуються прав споживача.

Однією з головних проблем є недостатній рівень цифрової грамотності серед значної частини населення, особливо вразливих груп – літніх людей, сільських мешканців, осіб із низьким рівнем освіти. Брак знань щодо безпечного користування інтернет-ресурсами призводить до легковажного ставлення до конфіденційної інформації, переходу за фішинговими посиланнями, довіри до шахрайських онлайн-магазинів. Так, типовою ситуацією є передплата товару на сумнівному сайті без ліцензії чи контактної інформації, після чого споживач не отримує замовлення і не має можливості повернути кошти.

Іншим суттєвим викликом є відсутність або фрагментарність регулювання щодо захисту персональних даних. Багато онлайн-сервісів в Україні збирають, зберігають та обробляють дані користувачів без чіткої згоди або зрозумілих умов використання. Часто користувачі не мають змоги дізнатись, хто саме обробляє їхні дані, з якою метою та

на який термін. Ця ситуація суперечить європейським стандартам, зокрема Регламенту GDPR, який регламентує захист персональної інформації в країнах ЄС [3].

Ще одним поширеним явищем є онлайн-шахрайство – створення фальшивих інтернет-магазинів, продаж контрафактної продукції або шахрайські схеми з використанням підроблених банківських сайтів. За даними Кіберполіції України, лише у 2023 році зафіксовано тисячі випадків шахрайства в онлайн-торгівлі, коли громадяни втрачали свої заощадження через несанкціоноване списання коштів з карток.

У процесі євроінтеграції Україна зобов'язалася гармонізувати національне законодавство з правовими нормами Європейського Союзу, включно зі сферою захисту прав споживачів. Цей напрям є надзвичайно важливим, адже саме відповідність європейським стандартам дозволяє забезпечити високий рівень споживчої безпеки, прозорість торгових процесів і формування довіри до ринку з боку громадян.

Однією з ключових вимог, яку Україна має реалізувати відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, є імплементація директив Європейського Союзу у сфері споживчого права. Серед найбільш значущих актів:

– Директива 2011/83/ЄС про права споживачів, яка регламентує умови укладення договорів поза торговельними приміщеннями та дистанційним способом (зокрема – в онлайн-магазинах) [2];

– Директива 93/13/ЄЕС щодо умов договорів, які укладаються з споживачами, з метою недопущення несправедливих або прихованих положень [1].

Значущим прикладом гармонізації стало запровадження електронної системи реєстрації скарг споживачів через портал «Дія», яка наближає Україну до європейських практик діджитал-врядування. Це дозволяє ефективніше відстежувати порушення, зменшує корупційні ризики та дає змогу оперативно реагувати на звернення громадян.

Таким чином, гармонізація українського законодавства з правом ЄС не лише наближає державу до стандартів цивілізованого споживчого ринку, а й відкриває перед громадянами нові можливості для правового захисту в умовах цифрової економіки та глобалізованого ринку.

Воєнний стан, запроваджений в Україні у зв'язку з повномасштабною агресією Російської Федерації, суттєво вплинув на всі сфери суспільного життя, включаючи економіку, торгівлю та правовий захист громадян. У таких умовах питання забезпечення прав спожи-

вачів набуває особливої важливості, адже у кризовий період ризики порушення цих прав істотно зростають [5].

Однією з найбільш помітних проблем стала нестабільність цін на товари першої необхідності, зокрема на продукти харчування, паливо, медикаменти. У перші місяці війни багато споживачів стикнулися з різким зростанням цін, дефіцитом товарів, а також випадками спекуляції – коли продавці штучно піднімали ціни або зменшували об'єм продукції при тій самій вартості. Наприклад, в окремих регіонах ціна на хліб і воду зростала вдвічі або навіть більше, а аптеки обмежували продаж життєво необхідних ліків.

Крім цього, в умовах воєнного часу знижується якість товарів і послуг, що постачаються на ринок. Через руйнування логістичних ланцюгів і складність контролю, на ринок можуть потрапляти товари без належної сертифікації, з порушенням термінів зберігання або фальсифіковані продукти. Однак споживачі не завжди мають доступ до дієвих механізмів скарг чи судового захисту через обмеження роботи контролюючих і судових органів у зоні бойових дій або прифронтових територіях.

Наприклад, мешканці окупованих територій або зон активних бойових дій практично позбавлені можливості звертатися з претензіями до продавців чи отримати компенсацію за придбаний неякісний товар. Також зростає кількість шахрайських схем, коли під виглядом волонтерських зборів або благодійних ініціатив продаються неіснуючі товари або вимагається передоплата без подальшої доставки.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що забезпечення та захист прав споживачів в Україні потребує комплексного підходу, який включає:

– удосконалення законодавства з урахуванням європейських стандартів та сучасних викликів;

– розвиток цифрової інфраструктури та впровадження механізмів захисту прав споживачів у цифровому середовищі;

– підвищення правової обізнаності споживачів через освітні програми та інформаційні кампанії;

– забезпечення ефективного контролю за дотриманням прав споживачів, особливо в умовах воєнного стану;

Тільки за умови реалізації цих заходів можна забезпечити належний рівень захисту прав споживачів та сприяти розвитку справедливого та прозорого споживчого ринку в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Директива 93/13/ЄС Європейського парламенту та Ради від 05.04.1993 р. про несправедливі умови споживчих договорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_001-93#Text

2. Директива 2011/83/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2011 р. про права споживачів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_023-11#Text

3. Європейський парламент і Рада Є Загальний регламент про захист даних (GDPR) – Регламент (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679

4. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text

5. Романюк, О. В. Гармонізація законодавства України про захист прав споживачів із правом Європейського Союзу: аналіз законодавчих ініціатив. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2023. № 1(100). 144–152. URL: https://visnyk.kh.ua

Капітоненко Ангеліна Сергіївна,
студентка 1-го курсу факультету Цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н, доц. Токарева В. О.

СПАДКОВЕ ПРАВО В РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМА СПАДКУВАННЯ МАЙНА ЗАГИБЛИХ

У сучасній правовій науці значна увага приділяється дослідженню історико-правових джерел, оскільки саме вони дають змогу простежити витоки правових інститутів, що функціонують і сьогодні. Одним із таких є спадкове право, яке ґрунтується навколо засад римського права. Проте в українській юридичній науці питання універсального спадкоємства (universalis successio), правового значення hereditas як спадкової категорії та практичного застосування таких понять у римському праві часто залишаються поза належною увагою.

Особливої актуальності набуває аналіз римського спадкового права в контексті трансформації підходів до спадкування в умовах надзвичайних ситуацій, як-от війна. У зв'язку з військовим станом в

Україні виникають проблеми реалізації спадкових прав громадян, що вимагає звернення до базових правових конструкцій, здатних забезпечити стабільність правовідносин. Тому доцільно згадати відомий принцип з фізики, згідно з яким чим простіший механізм, тим він надійніший. Аналогічно, правові моделі, які мають просту й зрозумілу конструкцію, демонструють вищу життєстійкість у періоди нестабільності. Того порівняльне вивчення римської спадкової моделі та його трансформація в умовах воєнного стану є важливим кроком до осмислення можливих шляхів удосконалення чинного законодавства України в умовах воєнного стану.

Спадкове право України, як і інших країн романо-германської правової сім'ї, сформувалося під сильним впливом римського права. Так, сучасні вчені відзначають, що Україна успадкувала ці базові принципи «стало основою для цивільного права» і його досягнення досі відображаються в законодавстві. Зокрема, кандидати юридичних наук Романів Х. і Петрончак Ю. наголошують, що у Цивільному кодексі України містяться статті, які свідчать про пряме і непряме рецепціювання римських норм. Вони також зазначають, що «досягнення римського права» сформували фундамент українського цивільного права і сприяють розширенню юридичного мислення та повазі до права як цінності. [8, с.193] Таким чином, ключові принципи і категорії спадкового права (наприклад, свобода заповіту, черговість спадкування, обов'язкова частка) мають історичне підґрунтя у римському праві і реалізовані в сучасному законодавстві України (ЦКУ).

Відома дослідниця Долинська М, описує, як змінився порядок оформлення заповітів: за постановою № 164 нотаріальні функції передано низці військових «квазінотаріальних» органів (командуванню частин), які діють у три етапи – складання і посвідчення заповіту при ньому, реєстрація в Спадковому реєстрі, а після завершення воєнного стану передачу оригіналу до нотаріального архіву. Вона робить висновок, що можливість укладати заповіти «за спрощеною процедурою під час воєнного стану» є важливим засобом захисту прав самих захисників та їх неповнолітніх спадкоємців. [1, с. 168]

Особливо гострою є проблема власності загиблих військовослужбовців та цивільних, постраждалих у війні. Тімуш І. звертає увагу, що норми ЦКУ не завжди забезпечують реалізацію таких прав: особам, які потрапили у полон або були вивезені в РФ, чиї місце перебування невідоме, фактично важко реалізувати право на спадщину. Вони

вважають за доцільне встановити окреме правове регулювання спадщини для військовослужбовців і осіб, які опинилися у зоні бойових дій чи зникли безвісти. він також констатує, що «правові наслідки неможливості реалізувати право на прийняття спадщини… особами, які постраждали у воєнному конфлікті з РФ, можуть бути непередбачуваними і вкрай негативними». [6, с.145]

Римське спадкове право ґрунтувалося на принципі universalis successio, що передбачав повне правонаступництво спадкоємця у всіх правах і обов'язках померлого, які складали спадщину (hereditas). Спадщина визначалася як сукупність активів і пасивів спадкодавця, а спадкоємець відповідав за борги, якщо не застосовувалося beneficium inventarii. Римське право розрізняло universalis successio (повне спадкування) та successio singularis (легати і фідеїкоміси – розпорядження на користь третіх осіб). Спадкування відбувалося ab intestato (за законом) або per testamentum (за заповітом, який мав пріоритет над законом). Одночасне спадкування за законом і заповітом виключалося.

З розвитком часу та змінами в суспільно-політичних обставинах, спадкове право зазнало суттєвих змін, що особливо проявилось під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну. У зв'язку з війною виникла необхідність адаптації правових норм до нових умов, хоча норми ЦКУ залишилися незмінними. Зокрема, були запроваджені тимчасові механізми для вирішення колізій, що виникли внаслідок воєнного стану. Постановою Кабінету Міністрів України № 164 від 28.02.2022 року «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» було передбачено зупинення строків і особливості нотаріальної практики. Згідно з пунктом 3 цієї постанови, період воєнного стану відраховується зупинкою строку для прийняття спадщини або відмови від неї, а свідоцтво про право на спадщину видається тільки після закінчення цього строку. У свою чергу, пункт 4 постанови надав можливість військовим та особам, залученим до оборони, складати та посвідчувати заповіт у особливому порядку – безпосередньо в підрозділах. Це забезпечує можливість визначати спадкоємців навіть у бойових умовах. [5]

Подальші зміни вносяться також у наказі Міністерства юстиції № 1118/5 від 11.03.2022 року, що дозволяє нотаріусам відкривати спадкові справи незалежно від місця їх відкриття в умовах воєнного стану. В таких ситуаціях нотаріус може працювати без доступу до Спадкового реєстру, що, однак, не перешкоджає початку справи, а

відомості до реєстру можуть бути внесені пізніше, після відновлення доступу. Подібне дозволяє забезпечити спадкові процедури навіть за умов пошкоджених реєстрів, гарантуючи внесення інформації до офіційних реєстрів після відновлення їх роботи.

Верховний Суд України вказав на ієрархію норм у спадковій сфері. У рішенні від 31.01.2023 року у справі № 676/47/21 Касаційний цивільний суд визнав, що підпункт 3 постанови КМУ № 164, який передбачає 10-місячний строк (включно з 4 місяцями воєнного часу), суперечить статтям 1270–1272 ЦКУ і не підлягає застосуванню. Суд наголосив, що ЦКУ є основним актом цивільного законодавства, і його правила не можуть бути зміщені підзаконними актами (ч. 4 ст. 4 ЦКУ) [3]. Таким чином, Верховний Суд застеріг від автоматичного застосування 10-місячного терміну, підтвердивши пріоритет шестимісячного строку за ЦКУ. Роз'яснення Міністерства юстиції та громадські ініціативи доповнили ці зміни, зокрема, Публічна інформація Мін'юсту наголошує, що строк прийняття спадщини зупиняється на період воєнного стану, але не більше ніж на 4 місяці [4]. Нотаріуси можуть приймати заяви поштою чи через консульські установи за кордоном, а нотаріальні дії, як-от реєстрація заповітів чи посвідчення спадкового договору, здійснюються у п'ятиденний строк після відновлення реєстру.

Особливу увагу під час війни привертає спадкування майна осіб, що загинули внаслідок бойових дій. Законодавство не змінювало черги спадкоємців, визначені статтями 1261–1263 ЦКУ, де в першу чергу наслідують діти, переживший чоловік або дружина та батьки померлого. Інститути спадкових черг залишилися незмінними, але їх реалізація ускладнюється війною. Наявність документально підтвердженої смерті є ключовим моментом для вступу у спадщину. Якщо особа загинула без свідків чи тіло не знайдено, за ч. 2 ст. 46 ЦКУ фізична особа, що «пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями», може бути оголошена померлою судом після спливу 2 років від закінчення бойових дій або раніше – не раніше ніж через 6 місяців за рішенням суду [6]. Подібне дає можливість родині ініціювати судовий процес про оголошення смерті. Наприклад, якщо солдат загинув у бою, а його тіло не евакуйовано, родина може визнати факт смерті через суд, отримати свідоцтво про смерть на підставі рішення, після чого РАЦС реєструє смерть і видає свідоцтво – необхідний документ для відкриття спадкової справи. Військові та їхні сім'ї також корис-

туються пільгами соціального захисту, зокрема одноразовою допомогою, але з погляду спадкового права загальні правила не змінюються: спадкоємці вступають у спадщину за заповітом або законом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Долинська М. Заповіт як підстава спадкування під час воєнного стану в Україні. Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія «Право». 2023. Вип. 78: ч.1. 166–170.

2. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12.

3. Кухарєв О. Проблеми здійснення спадкових прав в умовах воєнного стану. Судово-юридична газета, 7 жовтня 2022. URL: https://sud.ua/uk/news/blog/251193-problemi-zdiysnennya-spadkovikh-prav-v-umovakh-voyennogo-stanu.

4. Наказ Мін'юсту «Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» від 11.03.2022 № 1118/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text.

5. Постанова КМУ «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-п.

6. Тімуш І. , Коваль І. В. Особливості спадкування в умовах воєнного стану в Україні. Юридичний вісник. 2023. № 4(69). 144–149.

7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

8. Романів Х., Петрончак Ю. Рецепіювання римського приватного права у цивільному праві України як підтвердження приналежності до європейської правової сім'ї. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Вип. 84, ч. 1. 390–396 с.

Кармолін Лев Маркович,
студент 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О. М.

ВИМОГИ ДО ДОГОВОРУ ПУБЛІЧНОЇ ОФЕРТИ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ОСНОВНІ АСПЕКТИ

У сучасних умовах цифрової трансформації торгівлі все більшого значення набуває правове регулювання публічної оферти в електронній формі. Згідно зі ст. 633 Цивільного кодексу України, публічний договір – це договір, умови якого встановлюються однаково для всіх споживачів, і не можуть бути змінені однією із сторін приєднання [1]. У сфері електронної комерції публічна оферта виступає основною формою взаємодії між продавцем і споживачем.

Закон України «Про електронну комерцію» визначає правовий статус електронних правочинів, зокрема передбачає можливість укладення договорів шляхом акцепту електронної оферти (ст. 11 Закону) [2]. Водночас виникає низка питань щодо дійсності таких договорів, моменту укладення, належного інформування споживача, технічної фіксації згоди (акцепту) тощо.

Серед ключових проблем:

– відсутність єдиних вимог до структури електронної оферти;

– ризики недобросовісної практики, коли умови договору містять приховані положення або технічно ускладнюють доступ до суттєвої інформації;

– труднощі у доказуванні укладення договору, особливо у разі виникнення спору – зокрема, коли акцепт здійснюється шляхом натискання кнопки без належного журналювання.

Науковці, зокрема Г. О. Ульянова, звертають увагу на потребу посилення правової визначеності у сфері електронних правочинів шляхом прийняття уніфікованих стандартів оформлення публічної оферти в електронному середовищі [3].

Найбільш дискусійним є питання про момент укладення договору публічної оферти. Часто споживач навіть не ознайомлений з умовами оферти, або вона оформлена так, що її складно виявити. У зв’язку з

цим потребує вдосконалення законодавче визначення обов'язків постачальників у сфері доведення оферти до користувача.

Не менш важливою є проблема електронного підпису як підтвердження укладення договору. Закон про електронну комерцію допускає застосування простого електронного підпису, однак на практиці його правова сила може бути поставлена під сумнів, особливо у судових спорах.

Враховуючи міжнародний досвід, зокрема положення Директиви ЄС 2011/83/EU, українське законодавство потребує імплементації правил щодо обов'язкового попереднього інформування споживача, права на відмову від договору (право на відкликання акцепту) та чіткого алгоритму підтвердження згоди на укладення договору [4].

Таким чином, правове регулювання договору публічної оферти у сфері електронної комерції вимагає:

– розробки єдиних електронних шаблонів договорів;

– запровадження обов'язкової технічної фіксації акцепту;

– підвищення правової обізнаності споживачів та підприємців;

– вдосконалення механізмів захисту прав споживача при недобросовісному формулюванні оферти.

У підсумку, удосконалення інституту публічної оферти в електронній формі є необхідною умовою правової визначеності та прозорості електронної комерції, а також формування довіри користувачів до цифрових платформ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

2. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/675-19

3. Ульянова Г. О. Електронна комерція як виклик приватному праву / Г. О. Ульянова // Правова держава: історія, теорія, практика. – 2021. – № 3. – 142–145.

4. Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights.

Кармолін Лев Маркович,
студент 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ТОРГІВЕЛЬНА МАРКА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

У сучасних умовах посиленої конкуренції, цифровізації економіки та глобалізації ринку торгівельна марка набуває особливої значущості як засіб ідентифікації товарів і послуг, що забезпечує правову охорону бізнесу, репутації й добросовісної ринкової поведінки. Водночас постають нові виклики, що зумовлені розвитком електронної комерції, поширенням фейкових продуктів, проблемами правозастосування та недостатньою обізнаністю суб'єктів господарювання щодо механізмів захисту прав на ТМ.

Згідно зі ст. 492 Цивільного кодексу України, торгівельна марка (знак для товарів і послуг) – це позначення, що відрізняє товари та/або послуги однієї особи від товарів та/або послуг інших осіб [1]. Правове регулювання здійснюється також Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 р. № 3689-XII [2].

Одним із головних викликів сучасності є кіберпростір, у якому активно використовуються чужі знаки, доменні імена, візуальні стилі без згоди правовласника. При цьому відсутність швидких та ефективних інструментів захисту в інтернеті ускладнює притягнення порушників до відповідальності. Актуальною є практика так званого «кіберсквотингу» – реєстрація доменів, подібних або тотожних до відомих торгівельних марок, з метою їх перепродажу або дискредитації.

Крім того, процедура реєстрації ТМ в Україні залишається складною та тривалою, що знижує мотивацію підприємців її здійснювати. Як наслідок, багато брендів залишаються незахищеними, а в разі спорів – вразливими. Потребує модернізації також механізм визнання ТМ добре відомими – він надто обтяжливий і малоефективний.

У практичному плані значною проблемою є контрафакт. За даними судової практики, переважна кількість справ у сфері інтелектуальної власності стосується порушень прав на торговельні марки. Зокрема, дослідження Н. Мінченко показує, що більшість таких справ

пов'язані з визнанням свідоцтва на торговельну марку недійсним або достроковим припиненням його дії [3].

Крім того, використання торговельних марок у цифровому середовищі, особливо в контексті реклами та просування в соціальних мережах, створює нові виклики для правозастосування. М. Малєць у своєму дослідженні акцентує увагу на необхідності впровадження інформаційних технологій для забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, зокрема адміністративно-правових аспектів такого захисту [4].

Деякі науковці, як-от Р. Г. Драпушко, П. В. Горінов та Н. В. Філик, звертають увагу на необхідність реформування системи охорони інтелектуальної власності в умовах воєнних загроз, підкреслюючи потребу в унормуванні розподілу компетенції між органами у цій сфері та врегулюванні статусу Вищого суду з питань інтелектуальної власності [5].

У свою дергу науковиця Токарева Віра Олексіївна дослідила зарубіжну судову практику зарубіжних країн щодо використання торговельних марок як ключових слів у рекламі, і підкреслила наступне: якщо у США (зокрема в справі GEICO v Google) таке використання не завжди вважається порушенням за умови відсутності марки в рекламі, то у Великобританії та ЄС (справа Interflora v Marks & Spencer) визнається порушенням у разі відсутності чіткої ідентифікації джерела товару, тоді як Франція демонструє більш ліберальний підхід, а у справі Playboy v Netscape суд визнав порушенням використання ТМ як тригера для реклами без зазначення джерела.

Отже, в умовах динамічної трансформації ринку необхідним є оновлення як нормативної бази, так і підвищення рівня обізнаності бізнесу щодо важливості реєстрації торговельних марок, способів їх захисту та судової практики. Розробка спрощених процедур захисту прав в Інтернеті, створення спеціалізованих IP-судів, посилення відповідальності за контрафакт – ключові вектори модернізації цієї сфери.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

2. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 № 3689-XII // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3689-12

3.Мінченко Н. В. Види порушень майнових прав на торгівельні марки. Аналіз судової практики. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2021. № 6. 68–76.

4. Малець М. Інформаційні технології забезпечення захисту прав інтелектуальної власності: адміністративно-правові аспекти. Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2024. Том. 11. № 1(41). 191–198.

5. Драпушко Р. Г., Горінов П. В., Філик Н. В. Шляхи реформування системи охорони інтелектуальної власності в умовах воєнних загроз. Ірпінський юридичний часопис. 2023. № 1(8). 32–41.

6.Токарева В. О. Порушення прав на торговельні марки в мережі Інтернет. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 10. 141–144.

Ковальчук Антон Сергійович,
студент 2-го курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк В.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ САМОЧИННОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

У сучасному правовому полі України проблема самочинного будівництва залишається однією з найгостріших у сфері містобудування та земельного права. Згідно з чинним законодавством, під самочинним будівництвом розуміють зведення житлового будинку, будівлі, споруди чи іншого об'єкта нерухомості без дотримання встановлених правових умов. Йдеться, зокрема, про випадки будівництва на земельній ділянці, яка не призначена для цього, без відповідного документа на виконання будівельних робіт або без затвердженого проєкту. У практиці також мають місце ситуації, коли об'єкт зводиться на підставі проєкту, але з істотними порушеннями будівельних норм і правил, що підтверджено рішеннями уповноважених органів. Особливої уваги заслуговують випадки зведення об'єктів на землях, які за цільовим призначенням не належать до категорії територій житлової чи громадської забудови. Наприклад, це можуть бути ділянки, призначені для ведення підсобного господарства, городництва, сінокосіння чи випасу худоби, тобто такі, що не пройшли процедуру зміни виду цільового використання відповідно до вимог закону (ст.376) [10].

Статистичні дані вказують на те, що в Україні близько третини будівель споруджуються без належного правового оформлення. Введення у дію наказу Мінрегіону від 03 липня 2018 року № 158, який затвердив Порядок проведення технічного обстеження і прийняття в експлуатацію індивідуальних будинків, садових, дачних споруд та господарських об'єктів сільськогосподарського призначення, не змогло суттєво змінити ситуацію. Хоча документ і дозволяє узаконити деякі об'єкти, зведені без дозвільних документів, якщо вони мають незначний клас наслідків (СС1) і розміщені на ділянках відповідного цільового призначення, проблема самочинного будівництва лишається системною і продовжує набувати масштабного характеру [3,с.63].

Як зазначалось вище, в Україні набуло широкого поширення явище самочинного будівництва, зокрема у випадках, коли будівлі зводяться на земельних ділянках, що не були офіційно передані для цілей забудови. Така практика охоплює як приватні житлові об'єкти, так і масштабні комерційні споруди, що істотно ускладнює контроль за містобудівною політикою та порушує земельне законодавство. Судова практика підтверджує суворий підхід до самочинного будівництва. Наприклад, у постанові Київського апеляційного суду від 6 липня 2017 року за висновками у справі № 826/4089/16 суд зобов'язав забудовника знести дві секції багатоповерхового житлового будинку, зведеного без належного дозволу на земельній ділянці, не відведеній для цієї мети [1]. Крім того, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 15 листопада 2023 року у справі № 916/1174/22 наголошено, що самочинне зведення об'єктів на чужій землі є порушенням прав її власника, зокрема щодо розпорядження та користування своєю нерухомістю [4].

Проблематика правового регулювання самочинного будівництва в Україні залишається надзвичайно гострою, що обумовлено як прогалинами в законодавстві, так і суперечливістю судової практики. Незважаючи на те, що ст. 376 ЦК України формально передбачає можливість визнання права власності на самочинно зведене нерухоме майно, передумовами чого є належне оформлення прав на земельну ділянку та відсутність порушення інтересів інших осіб, на практиці ці положення часто стикаються з низкою об'єктивних перешкод. Зокрема, типовою є ситуація, коли забудова здійснюється за відсутності належних прав на землю, що автоматично унеможливлює легалізацію об'єкта навіть у випадках фактичного користування ділянкою.

Юридичні наслідки таких дій підтверджуються висновками Великої Палати Верховного Суду, яка в постанові від 15 листопада 2023 року у справі № 916/1174/22 чітко окреслила, що зведення об'єкта на ділянці, яка не надана для цієї мети, становить порушення прав її власника незалежно від наявності державної реєстрації права власності на збудовану нерухомість [4].

Водночас аналіз наявних рішень свідчить про неоднозначність підходів у спорах щодо самочинного будівництва. В окремих випадках суди підтримують право власника ділянки на знесення об'єкта, збудованого без його згоди, в інших – допускають можливість визнання права власності за забудовником за умов дотримання приписів ст. 376 ЦК України [8]. Наприклад, у постанові зі справи № 638/4670/22 від 14 серпня 2024 року Касаційний цивільний суд дійшов висновку, що сама лише державна реєстрація права власності на самочинно збудоване майно не надає йому законного статусу у разі недотримання встановленого порядку [6].

Виявляється й інша системна проблема – відсутність належного контролю з боку державних органів, відповідальних за архітектурно-будівельний нагляд. Як показує справа про багатоквартирний будинок у Львові, будівництво відбувалося без проектної документації та відповідних дозволів, причому на земельній ділянці, що не мала цільового призначення для такого використання [2].

Крім того, законодавство й досі не містить чіткого і вичерпного переліку ознак, які визначають будівництво як самочинне. Така невизначеність створює додаткові складнощі при правозастосуванні та спричиняє суттєву варіативність у судових рішеннях. У постанові Київського апеляційного суду від 11 квітня 2024 року у справі № 756/2091/21 зазначено, що ключовими обставинами для визнання об'єкта самочинним є саме факт порушення процедури будівництва і неправомірна реєстрація права власності [7].

Також, процедура знесення самочинно зведених об'єктів в Україні на сьогодні залишається складною, забюрократизованою та потребує значних часових ресурсів. Однією з ключових проблем є обмеженість повноважень органів місцевого самоврядування, які не можуть самостійно ухвалювати рішення про знесення таких споруд без відповідного судового рішення. Підтверджується, зокрема, постановою Верховного Суду від 14 лютого 2022 року у справі № 826/7203/17, в якій зазначено, що вимоги про знесення самочинного об'єкта мають бути

адресовані безпосередньо особі, яка здійснила його будівництво, з можливістю подальшої компенсації витрат на демонтаж [9].

Незважаючи на теоретичну дієвість принципу superficies solo cedit (поверхневе слідує за ґрунтом), у реальному правозастосуванні його реалізація часто є ускладненою або навіть ігнорується. У постанові Великої Палати Верховного Суду від 15 листопада 2023 року у справі № 916/1174/22 акцентовано увагу на тому, що лише особа, яка має речове право на земельну ділянку, може претендувати на право власності на збудований на ній об'єкт [4].

Законодавство, яке мало б регламентувати процес легалізації самочинного будівництва, не містить чітких алгоритмів або стандартів для врегулювання таких ситуацій. Ще у постанові Вищого господарського суду України від 18 вересня 2012 року у справі № 12/91-09 було зазначено, що для узаконення самочинно збудованих об'єктів необхідно, щоб земельна ділянка була надана під існуючі споруди, власник землі не мав заперечень, а також щоб не порушувалися права третіх осіб. Проте вказані умови нерідко залишаються декларативними внаслідок суперечностей між фактичним станом справ та правовими вимогами [5].

Серед найбільш поширених проявів правового нігілізму у сфері будівництва – ігнорування містобудівних норм, відсутність проектної документації та порушення цільового призначення земельних ділянок. Прикладом може слугувати ситуація з будівництвом багатоквартирного житлового будинку у Львові, де встановлено, що об'єкт зводився без належних дозвільних документів на ділянці, призначення якої не відповідало характеру забудови [2].

Отже, проблеми правового регулювання самочинного будівництва в Україні обумовлені колізіями між різними галузями права, відсутністю чітких критеріїв у законодавстві та складністю судової практики. Для вирішення цих проблем необхідно вдосконалити нормативну базу, забезпечити узгодженість між цивільним, земельним та кримінальним законодавством, а також розробити чіткі процедури легалізації та знесення самочинних будівель.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Губська О. А. Судова практика у спорах, пов'язаних з самовільним будівництвом. Судово-юридична газета. 2017. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/110669-sudova-praktika-u-sporakh-povyazanikhzsamovilnim-budivnitstvom

2. КАС ВС підтримав рішення про знесення самочинного будівництва багатоквартирного житлового будинку у Львові – подробиці справи. Судово-юридична газета. 2024. URL: https://sud.ua/uk/news/sudebnayapraktika/313364-kasvs-podderzhal-reshenie-o-snose- samovolno-postroennogomnogokvartirnogo-zhilogodoma-vo-lvove-podrobnosti-dela.

3. Пленюк М. Д. Самочинне будівництво у практиці Європейського суду з прав людини та України: баланс інтересів і принцип пропорційності. Проблеми цивільного права та процесу. Харків. 2019. 63–65. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2019/pdf/15.pdf

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.11.2023, справа № 916/1174/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115377100

5. Постанова Вищого господарського суду від 18.09.2012, справа № 12/91- 09. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/26084822

6. Постанова Касаційного цивільного суду від 14.08.2024, справа № 638/4670/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121087380.

7. Постанова Київського апеляційного суду від 11.04.2024, справа № 756/2091/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118431700.

8. Суддя ВС проаналізував правові позиції щодо земельних спорів у сфері будівництва. Судова влада України. 2024. URL: https://court.gov.ua/press/news/1680203

9. Судова практика Верховного Суду у спорах, що виникають з приводу самочинного будівництва. Pravokator. 2023. URL: https://pravokator.club/news/sudova-praktyka-verhovnogo-sudu-usporahshhovynykayut-z-pryvodu-samochynnogo-budivnytstva/

10. Цивільний кодекс України . Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

Козинчук Анна Ярославівна,
Абатуров Ярослав Сергійович,
студенти 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Глиняна К. М.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

У XXI столітті, в епоху стрімкого розвитку цифрових технологій та інформаційного суспільства, зростає участь дітей та підлітків у творчій, креативній та інтелектуальній діяльності. Завдяки доступності інтернету, соціальних мереж і цифрових платформ, неповнолітні можуть не лише створювати унікальні твори – музичні композиції, відео, тексти, ілюстрації, програмне забезпечення – а й активно розповсюджувати їх серед широкої аудиторії. Така активність формує новий правовий простір, у якому дитина виступає не лише об'єктом правового захисту, а й самостійним суб'єктом права, зокрема права інтелектуальної власності.

Попри те, що національне законодавство України формально гарантує неповнолітнім авторам ті ж самі права, що й дорослим, на практиці виникає низка колізій, пов'язаних із обмеженням дієздатності, недостатнім нормативним врегулюванням цифрової творчості, а також із реальним впливом батьків або третіх осіб на розпорядження правами дитини. Проблематика ускладнюється відсутністю чітких механізмів контролю за використанням майнових прав та доходів, отриманих унаслідок комерційної реалізації дитячої творчості, а також поширеністю випадків порушення особистих немайнових прав автора у цифровому середовищі.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективного балансу між правами та інтересами дитини, обов'язками її законних представників, вимогами ринку цифрового контенту й потребами правової системи у формуванні адекватного нормативного реагування. Особливо важливим є забезпечення не лише юридичного захисту неповнолітніх авторів, але й створення правових інструментів, які дозволили б дітям самостійно й безпечно реалізовувати свої

інтелектуальні права в межах, що відповідають їхньому віку, розумінню та інтересам.

Відповідно до ст. 25 Цивільного кодексу України (ЦКУ), правоздатність виникає у фізичної особи з моменту народження, отже, неповнолітня особа може бути автором твору. Разом з тим, цивільна дієздатність неповнолітніх є обмеженою, що прямо впливає на їхню здатність розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної діяльності.

Згідно зі ст. 31 ЦКУ, малолітні особи (до 14 років) не можуть самостійно вчиняти правочини, окрім дрібних побутових, а всі договори, пов'язані з розпорядженням майновими правами, укладаються батьками або опікунами. Неповнолітні у віці від 14 до 18 років мають часткову дієздатність (ст. 32 ЦКУ) і можуть вчиняти певні правочини зі згоди батьків, а також самостійно розпоряджатися доходами або стипендією.

У сфері інтелектуальної власності це означає, що особисті немайнові права автора – такі як право авторства, право на ім'я та недоторканність твору (ст. 423 ЦКУ) – виникають автоматично з моменту створення твору, незалежно від віку. Проте реалізація майнових прав інтелектуальної власності (право використовувати твір, давати дозвіл на його використання, отримувати винагороду – ст. 424 ЦКУ) залежить від рівня дієздатності неповнолітнього.

У сучасних умовах дедалі більше неповнолітніх створюють цифровий контент, розміщуючи його на платформах YouTube, TikTok, Instagram тощо. У багатьох випадках цей контент має комерційну вартість. Наприклад, діти можуть мати великі аудиторії, монетизувати свої відео або отримувати прибуток від продажу NFT-графіки. Водночас законодавство України не містить спеціального регулювання таких ситуацій.

У практиці виникають ризики зловживання правами дитини з боку батьків, які укладають контракти без достатньої участі дитини або без врахування її інтересів. Існує також проблема відсутності контролю за використанням доходів, які отримуються в результаті комерціалізації прав дитини на ІВ.

Порівняно, у США діє т. зв. "Coogan Law", згідно з яким частина доходів дитини, отриманих із медіа- або творчої діяльності, автоматично депонується на спеціальному рахунку, доступ до якого дитина отримає лише після досягнення повноліття. Такий механізм може бути адаптований і в Україні.

Неповнолітні автори можуть стикатися з порушенням своїх прав з боку третіх осіб – наприклад, у випадку плагіату або використання творів без дозволу. Оскільки самостійно подавати позови до суду неповнолітні не можуть, захист інтересів здійснюється їхніми представниками. Водночас важливо створити умови, за яких дитина буде не лише об'єктом захисту, а й свідомим суб'єктом права.

Окрім судового захисту, неповнолітнім авторам можуть бути доступні альтернативні механізми: реєстрація авторських прав (за бажанням), участь у творчих спілках, отримання консультацій у фахових організаціях, таких як Український інститут інтелектуальної власності (УкрІНІВ).

Право неповнолітніх осіб на інтелектуальну власність розглядається на міжнародному рівні як невід'ємна складова їхніх загальних прав людини, зокрема прав дитини. Основу міжнародно-правового регулювання в цій сфері становлять такі ключові документи: Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) та інші.

Щодо першого документу, ратифікованого Україною у 1991 році, є основоположним у сфері захисту прав дитини. У статтях 13 і 17 Конвенції підкреслюється право дитини на свободу самовираження, доступ до інформації та захист від зловживань, пов'язаних із публікацією та використанням контенту. Стаття 32 окремо акцентує увагу на необхідності захисту дитини від економічної експлуатації. Це створює правову основу для захисту майнових прав на результати творчості дитини та недопущення їх використання без належної компенсації чи з порушенням особистих немайнових прав.

Хоча Угода TRIPS не містить спеціальних положень щодо неповнолітніх осіб, вона закріплює загальні принципи рівного захисту авторських прав для всіх суб'єктів, незалежно від віку, статі чи громадянства. Це означає, що держави-члени СОТ (включаючи Україну) мають забезпечити неповнолітнім авторам ті самі права, що й дорослим, включаючи можливість захисту від порушень та реалізацію прав через суд.

Отже, права інтелектуальної власності неповнолітніх осіб становлять важливий елемент у системі сучасного правового регулювання, оскільки неповнолітні дедалі активніше залучаються до творчої та інноваційної діяльності, зокрема в цифровому середовищі. Хоча українське законодавство визнає за ними повноцінне авторське пра-

во з моменту створення твору, реалізація майнових прав пов'язана з обмеженнями цивільної дієздатності та вимагає участі законних представників. Така ситуація породжує низку правових і практичних викликів, зокрема щодо забезпечення справедливого розпорядження доходами від творчої діяльності, захисту авторства та запобігання зловживанням з боку дорослих. В умовах цифрової економіки та зростаючої активності дітей у медіапросторі постає необхідність вдосконалення законодавчого регулювання, створення спеціальних механізмів захисту майнових інтересів дітей, а також посилення ролі освіти в галузі прав інтелектуальної власності. Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами та впровадження кращих практик інших країн дозволить забезпечити належну охорону прав неповнолітніх як авторів і сприятиме розвитку їхнього творчого потенціалу в умовах правової визначеності та безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

3. Дорошенко Л. В. Захист авторських прав неповнолітніх у цифровому середовищі: проблеми та перспективи. Юридичний вісник України.2022. № 4. 21–26.

4. Ковальова Т. Права дитини в цифрову епоху: нові виклики для правової системи. Право України. 2023. № 5. 65–70.

5. Український інститут інтелектуальної власності (УкрІНІВ). URL: https://ukrpatent.org

6. Сергеєва Д. Особливості реалізації авторського права неповнолітніми особами в Україні. Молодий вчений. 2021. № 3(91). 48–51.

Короткевич Іван Андрійович,
студент 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ АУДИТОРСЬКИХ, ЮРИДИЧНИХ, МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ТА ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

У сучасних умовах розвитку сфери послуг все більшого значення набуває належне правове регулювання договорів про надання різноманітних послуг. Так, Цивільний кодекс України (ЦК) у ст.901 визначає договір про надання послуг як угоду, за якою одна сторона (виконавець) зобов'язується надати послугу, що споживається в процесі певної дії або діяльності, а інша сторона (замовник) зобов'язується оплатити цю послугу. [1] Відмінною ознакою таких зобов'язань є те, що корисний ефект послуги досягається в процесі її надання, а не існує у вигляді окремого матеріального результату.

У системі цивільного права України значна кількість зобов'язань виникає не з прямо передбачених законом договорів, а з таких, що формуються у практиці та регулюються загальними положеннями про зобов'язання. До таких належать непоіменовані договори про надання послуг, що не мають спеціальної правової регламентації в окремих главах Цивільного кодексу України, але активно застосовуються у сфері, зокрема медичної, юридичної, аудиторської діяльності. Попри відсутність спеціального визначення у ЦК, такі договори відповідають загальній конструкції договору про надання послуг, та можуть деталізуватися іншими нормативно-правовими актами, що регулюють відповідну сферу діяльності.

Договір про надання аудиторських послуг – це різновид договору про надання послуг, предметом якого є проведення аудиту або надання супутніх аудиторських послуг клієнтові професійним аудитором (аудиторською фірмою). Відповідно до законодавства України, аудит фінансової звітності здійснюється виключно на підставі договору між аудитором та замовником. [2]

Такий договір має укладатися в письмовій формі і містити визначені істотні умови: предмет і строк проведення перевірки, обсяг ау-

диторських послуг, розмір та умови оплати, відповідальність сторін тощо. Замовник вільний у виборі аудитора за умови дотримання вимог профільного закону. Сторона, що надає аудиторські послуги, повинна мати відповідний сертифікат (статус аудитора) та діяти згідно із стандартами аудиту й умовами договору.

За своєю правовою природою договір на аудиторське обслуговування належить до категорії договорів про надання послуг (не створює матеріального результату у вигляді речі). Він є двостороннім і відплатним: аудитор надає послуги з перевірки фінансової звітності, а замовник сплачує винагороду. При цьому договір є консенсуальним – права та обов'язки сторін виникають з моменту досягнення згоди (підписання договору). У підприємницькій діяльності такий договір часто набуває ознак господарського договору. Важливо, що положення договору не можуть повністю звільняти аудитора від відповідальності за недостовірність аудиторського висновку, що підкреслює особливий публічний інтерес до якості аудиторських послуг.

Договір про надання юридичних послуг є правовою формою, в якій здійснюється індивідуальна юридична (правнича) діяльність на замовлення клієнта, якщо вона не підпадає під спеціальні правила адвокатської діяльності. Чинне цивільне законодавство прямо не містить окремої глави, присвяченої саме договору про надання юридичних послуг, проте така домовленість широко застосовується на практиці. У науковій літературі запропоновано визначення цього договору: це угода, за якою одна сторона зобов'язується надати кваліфіковану юридичну допомогу іншій стороні (клієнту), яка, своєю чергою, зобов'язується її оплатити. При цьому договір про надання юридичних послуг є двостороннім, відплатним (як правило), консенсуальним і каузальним, тобто укладається з конкретною правомірною метою.

Він не належить до публічних договорів, адже виконавець (юрист чи фірма) має право вибору клієнтів, однак часто містить елементи публічної оферти (стандартні умови обслуговування, що пропонуються широкому загалу). [3]

За правовою природою договір щодо надання юридичних послуг – це договір про надання послуг у розумінні ЦК, оскільки його предметом є нематеріальна діяльність консультативного чи представницького характеру. Юрист (виконавець) зобов'язується докласти кваліфі-

кованих зусиль та знань для досягнення бажаного клієнтом правового результату, але не гарантує його настання. Отже, такий договір є договором про надання послуг з зобов'язанням щодо дій, успіх яких не гарантований.

Таким чином, правова конструкція договору юридичних послуг забезпечує сторонам свободу визначення умов співпраці, обмежену лише імперативними нормами закону і необхідністю дотримання професійних стандартів при наданні правничих послуг.

Договір про надання медичних послуг регулює відносини між пацієнтом (замовником медичних послуг) та закладом охорони здоров'я або приватним лікарем (виконавцем), який надає платні медичні послуги. За змістом це також є договір про надання послуг, адже медична допомога і обслуговування не створюють матеріально відчутного результату, а споживаються у ході діагностики, лікування чи профілактики захворювань. Сторона-виконавець (лікар, клініка) зобов'язується надати пацієнту певний обсяг медичних послуг належної якості, а пацієнт зобов'язується оплатити ці послуги.

Договір про медичне обслуговування населення за своєю правовою природою є різновидом договору про надання послуг з особливим публічно-правовим елементом. Так, у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно на підставі конституційної гарантії (ст.49 Конституції України), тому договір у класичному розумінні між пацієнтом і закладом може бути відсутній або мати формальний характер (пацієнт дає інформовану згоду на безоплатні послуги). [4]

Натомість у приватному секторі охорони здоров'я договір про надання медичних послуг є оплатним і вступає в силу з моменту згоди сторін щодо обсягу та вартості послуг. Він є двостороннім і консенсуальним. Часто такий договір при масовому обслуговуванні має риси публічного договору: медична установа публічно пропонує послуги кожному, хто відповідає встановленим умовам (наприклад, сплатив вартість і погодився з правилами внутрішнього розпорядку). При цьому виконавець не може гарантувати досягнення певного лікувального результату, а зобов'язується надати послугу належної якості згідно з вимогами медицини. Особливістю є й те, що виконавець (лікар) зобов'язаний діяти не тільки за умовами договору, а й з урахуванням медичних стандартів і етичних норм. У разі порушення прав

пацієнта чи неналежного надання послуг настає відповідальність, визначена законом та договором.

Договір про надання правової допомоги – це окремий вид договору про надання послуг, що укладається між клієнтом та адвокатом (або адвокатським об'єднанням) з метою забезпечення представництва чи іншої правничої допомоги клієнту. На відміну від загального договору юридичних послуг, даний договір регулюється спеціальним законодавством – Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». У праві співіснують дві близькі конструкції: договір юридичних послуг і договір про надання правової допомоги, які не закріплені в ЦК, а врегульовані різними спеціальними законами

Питання правової природи адвокатського договору є дискусійним у науці. З одного боку, договір про надання правової допомоги за своєю сутністю є договором про надання послуг, адже предметом є нематеріальна юридична діяльність (консультування, захист, представництво).

Адвокатська діяльність здійснюється на платній основі, тому такий договір є двостороннім та відплатним. З іншого боку, низка науковців вказує на наявність у ньому елементів договору підряду, оскільки робота адвоката часто спрямована на досягнення конкретного результату для клієнта (вирішення правової проблеми, виграш справи тощо). Зокрема, висловлена думка, що договір про правову допомогу за своєю типологією має належати до договорів підряду, хоч і включає елементи послуги. [5]

Отже, договори про надання аудиторських, юридичних, медичних послуг і правової допомоги є непоіменованими договорами, які хоч і не мають окремої регламентації в ЦК, проте застосовуються на практиці відповідно до загальних положень глави 63. Їх непоіменованість не знижує правової значущості, а навпаки, дозволяє гнучко враховувати особливості кожної сфери, спираючись на спеціальне законодавство та правозастосовну практику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 40–44, ст.356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

2. Гончарук М. Аудит і завдання з надання впевненості: теоретичні та практичні аспекти. БізнесІнформ. 2021. № 3. 113–118. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-3_0-pages-113_118.pdf

3. Павліш П. В. Поняття договору надання юридичних послуг та його місце в системі цивільно-правових договорів. Часопис цивілістики. 2015. Вип. 18. 139–143. URL: https://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/8791

4. Савченко В. О. Особливості змісту договору про надання медичних послуг. Вісник юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2013. № 1062. 123–127. URL: https://www.researchgate.net/publication/310794402_Osoblivosti_zmistu_dogovoru_pro_nadanna_medicnih_poslug

5. Крушніцька О. В. Договір про надання правової допомоги як форма реалізації конституційного права на професійну правничу допомогу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2018. Вип. 49. Т. 1. 74–78. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34629/1/ДОГОВІР%20ПРО%20НАДАННЯ%20ПРАВОВОЇ%20ДОПОМОГИ.pdf

Кособудська Марія Сергіївна,
студентка 2 курсу факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Мінченко Д. А.

ТВОРИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Генеративний Штучний Інтелект (тобто ШІ, який генерує текст, зображення, мову, відео або навіть технічні винаходи на основі інструкцій, даних користувачем) продовжує зростати у своїх можливостях та поширюватися. Такий швидкий розвиток штучного інтелекту порушує складні питання щодо можливості застосування законів про інтелектуальну власність до творів, створених за допомогою ШІ. Щоб це з'ясувати, потрібно дізнатися, які твори ШІ можуть бути об'єктами права інтелектуальної власності.

Об'єкти права інтелектуальної власності – це результати творчої діяльності людини, які мають оригінальний характер і виражені у певній формі. Відповідно до ст. 420 Цивільного кодексу України до об'єктів права інтелектуальної відносять літературні твори та художні твори, музичні композиції, винаходи, відеограми, програми тощо [1]. Найважливіша вимога для визнання чогось об'єктом права інтелектуальної власності – це наявність творчого або інтелектуального внеску людини. Без людського інтелекту та творчості твір не може вважатися об'єктом права інтелектуальної власності [1].

Важливою є фігура автора твору. Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» автором твору вважається фізична особа, яка своєю творчою працею створила цей об'єкт [2]. Оскільки автором може бути виключно фізична особа, штучний інтелект не може визнаватися автором твору. ШІ не має свідомості, волі чи творчого наміру, він лише обробляє дані за заданими алгоритмами, і тому виникає запитання: чи можуть твори штучного інтелекту визнаватися об'єктами права інтелектуальної власності?

Правова база України у сфері права інтелектуальної власності ґрунтується, зокрема, на положеннях глави 36 Цивільного кодексу України та Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон). Закон визначає, що авторське право виникає на результати особистої творчої діяльності фізичної особи. Автором завжди визнається людина, а не технічна система чи інший суб'єкт. Твори, створені із застосуванням штучного інтелекту, за загальним правилом, можуть охоплюватися базою щодо авторського права лише тоді, коли у процесі створення безпосередньо бере участь людина. Якщо фізична особа здійснює творчий внесок – задає параметри генерації, відбирає результати, модифікує їх – то права на твір можуть виникати саме у цієї особи. ШІ у такому випадку розглядається як інструмент, подібний до кисті художника чи фотокамер [5].

Водночас важливо враховувати, що визначення обсягу прав на об'єкти, створені за допомогою генеративного ШІ, значною мірою залежить від ліцензійних умов використання відповідної комп'ютерної програми. Такі умови можуть містити положення, які прямо регулюють права користувача на створений контент, обмежуючи їх. Відповідно до користувацьких угод окремих популярних генеративних систем (зокрема Chat GPT, Midjourney), особам, які використовують ШІ, надається право на використання створених об'єктів за умови дотримання умов користування. Наприклад, відповідно до чинних умов користування сервісом ChatGPT, компанія OpenAI надає користувачам права на контент, який генерується штучним інтелектом у відповідь на їхні запити. Зокрема, користувачеві передаються майнові права на створений матеріал, що дозволяє йому вільно використовувати згенерований контент, у тому числі з комерційною метою. Водночас OpenAI зазначає, що не гарантує оригінальності створеного контенту й не бере на себе відповідальність за можливе порушення прав третіх

осіб. Користувачеві також забороняється видавати результат роботи ШІ за продукт виключно людської творчості [3].

Якщо ж об'єкт створено повністю автономно комп'ютерною програмою без безпосередньої участі людини, такий об'єкт не визнається об'єктом авторського права. Натомість для таких результатів функціонування ШІ передбачено спеціальний правовий режим – право особливого роду (sui generis) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, яке закріплене у статті 33 Закону. Цей режим надає виключні майнові права на використання таких об'єктів авторам програми, правонаступникам або ліцензіатам, проте не створює особистих немайнових прав. Тобто повністю самостійно створений ШІ об'єкт не охороняється як класичний «твір», але його економічні права визнаються та захищаються окремо протягом 25 років [2].

У різних країнах світу питання прав на твори, створені штучним інтелектом, вирішується по-різному, але поки що немає усталеного підходу.

У Європейському Союзі авторське право традиційно пов'язане з людиною. Директива ЄС про авторське право (2019/790) виходить із того, що об'єктом правової охорони є результати саме людської творчості. Правова охорона надається лише тим творам, які є результатом оригінальної інтелектуальної праці фізичної особи [6]. У практиці Суду Європейського Союзу також послідовно підкреслюється, що охорона авторським правом можлива лише щодо результатів, які втілюють особисті творчі рішення автора, що має бути фізичною особою. Наразі в ЄС дискутується ідея запровадження спеціальної категорії "права на твори, створені ШІ", але законодавчого рішення ще немає [4].

У США підхід до регулювання ШІ також передбачає суворий контроль. Бюро з авторських прав США чітко заявило, що твори без значного творчого внеску людини не реєструються. Показовою є справа щодо коміксу "Zarya of the Dawn" (2023), де авторка використала ілюстрації, згенеровані за допомогою генеративного ШІ «Midjourney». Бюро відмовило у реєстрації авторських прав на такі ілюстрації, оскільки вони були створені не людиною. Натомість реєстрацію було надано лише на текстову частину коміксу та загальне творче оформлення, які містили безпосередній творчий внесок людини [4].

Натомість Китай демонструє більш гнучку позицію. Одним із перших прецедентів у цій сфері стала справа Feilin v. Baidu (2020), що розглядалася Першим народним судом Ханчжоу з питань інтернету. У цій справі йшлося про автоматично згенерований новинний текст, створений за допомогою алгоритмів штучного інтелекту. Суд визнав, що хоча текст був створений за участю алгоритмічного інструменту, проте остаточне формулювання, вибір теми, стилю та інших творчих елементів здійснювала людина. Тобто там допускається, що навіть за участі ШІ твір може бути захищений, якщо за ним стоїть діяльність людини, яка фактично керувала створенням результату [7].

Розвиток генеративного штучного інтелекту вже призвів до змін в українському законодавстві, але наявних змін недостатньо для врегулювання всіх проблем творів, пов'язаних із ШІ. Насамперед потребується встановлення чітких критеріїв участі людини для набуття статусу автора. Йдеться передусім про фіксацію мінімального рівня людської, творчої чи інтелектуальної участі, який є достатнім для визнання творчого внеску. Для цього можуть використовуватися такі критерії як ініціація процесу генерації (постановка задачі, визначення параметрів), здійснення творчих рішень у налаштуванні інструмента (підбір джерел навчання чи інструкцій), а також подальше редагування, адаптація, інтерпретація або модифікація результатів, що дозволяє надати їм елементів оригінальності. Також важливо розмежувати випадки, коли участь людини є лише технічною або формальною, і ті, де вона здійснює справжній творчий контроль над результатом. У випадку технічної участі користувач не приймає суттєвих або концептуальних рішень, а його роль зводиться до опосередкованої взаємодії з алгоритмом.

Варто запровадити правові механізми щодо використання даних для навчання ШІ. Оскільки створення результатів роботи штучного інтелекту часто залежить від обробки великих обсягів даних, серед яких можуть бути об'єкти авторського права, потрібно чітко визначити межі дозволеного використання таких матеріалів і, відповідно, доповнити статтю 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» положенням про те, що особа, яка претендує на право особливого роду (sui generis) на неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, повинна документально підтвердити, що джерела, використані програмою для генерації, або є вільними для

такого використання, або було дотримано прав відповідних суб'єктів авторського права.

Крім того, можна розглянути ідею створення Єдиного державного реєстру творів, згенерованих ШІ. Публічний реєстр міг би виконувати одразу декілька функцій. По-перше, фіксація дати створення неоригінального об'єкта і даних про суб'єкта, який здійснює генерацію, дозволила б ефективніше вирішувати спори щодо пріоритету прав. По-друге, інформація про джерела навчання ШІ та правовий статус вхідних даних дала б змогу перевірити дотримання прав інших правовласників. По-третє, відкритість такого реєстру стимулювала б відповідальне використання особами штучного інтелекту.

Можливе також створення спеціальної онлайн-платформи на базі УКРНОІВІ (Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій), яка дозволила б реєструвати твори, згенеровані із застосуванням ШІ, із зазначенням рівня безпосередньої участі людини у створенні об'єктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003.

2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994.

3. Terms of Use. OpenAI. URL: https://openai.com/policies/terms-of-use

4. Спесивцева О. Право sui generis: як штучний інтелект адаптує під себе авторське право? Юридична газета: URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/pravo-sui-generis-yak-shtuchniy-intelekt-adaptue-pid-sebe-avtorske-pravo.html

5. Редька Д. Кому саме належать авторські права на твір, створений за допомогою ШІ. Юридична газета. № 11–12 (769–770). URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/komu-same-nalezhat-avtorski-prava-na-tvir-stvoreniy-za-dopomogoyu-shi.html .

6. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/Є Офіційний вісник Європейського Союзу від 17.05.2019 – 2019 р., / L 130 /, стор. 92

7. Ju Yoen Lee. Artificial Intelligence Cases in China: Feilin v. Baidu and Tencent Shenzhen v. Shanghai Yingxin. China & WTO Review. 2021:1; p. 211-222. URL:https://pdfs.semanticscholar.org/b61c/cb98fd748b7ee654895ee133d5363e4d8556.pdf

Курманська Аріна Вадимівна,
студентка 3 курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

СУПЕРФІЦІЙ В РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ ЯК ПРООБРАЗ СУЧАСНОГО ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ЧУЖОЮ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ

Право користування чужими речами (iure in re aliena) відоме ще з часів Стародавнього Риму. Одним з таких прав є суперфіцій (superficies) – обмежене речове право, яке виникло у римському приватному (преторському) праві й дозволяло будівництво на чужій земельній ділянці з можливістю володіти, користуватись та розпоряджатись зведеною на ній будівлею майже без обмежень. Сьогодні через високу ціну та нестачу землі значна кількість осіб натрапляє на труднощі стосовно придбання земельної ділянки для забудови. З огляду на зазначене, в умовах коли цивільне законодавство України поступово повертається до інститутів, що сягають корінням в античні часи Риму, спостерігається відчутне збільшення інтересу до суперфіцію, хоча його практичне застосування залишається обмеженим. Дослідження римського суперфіцію дасть можливість проаналізувати, наскільки він може бути адаптований до сучасних реалій цивільного права.

Виходячи з цього, суперфіцій в римському приватному праві як прообраз сучасного права користування чужою земельною ділянкою є надзвичайно актуальним питанням, аналізом якого займалися О. Г. Боднарчук «Проблемні питання правового регулювання відносин щодо користування чужою земельною ділянкою (суперфіцію) в Україні»; О. В. Ільків «Право забудови земельної ділянки (суперфіцій)»; Ю. Канарик «Особливості права користування чужими речами в Стародавньому Римі та його вплив на сучасне цивільне право України»; М. М. Новіков та М. М. Новікова «До проблем правового регулювання емфітичного та суперфіційного права в Україні»; О. А. Сурженко «Суперфіцій – від римського до українського права» та багато інших.

Користування чужою земельною ділянкою для забудови регулюється ЦК України, ЗК України, ЗУ «Про Державний земельний ка-

дастр» та іншими актами законодавства. Зі змісту ст. 413 ЦК України суперфіцій – речове право, що виникає, в результаті надання особі власником земельної ділянки її у користування для будівництва промислових, побутових, соціально-культурних, житлових та інших споруд і будівель на підставі заповіту або договору. [1] Таким чином, видозмінена природа цього права у співвідношенні з його давнім аналогом. Цю думку підтверджує О. А. Сурженко: «Так, якщо давньоримський суперфіцій являв собою право на зведення та експлуатацію будівлі на чужій земельній ділянці, то українське право його розуміє як право користування чужою земельною ділянкою». [5, с. 6] Отже, якщо в давньоримському суперфіції головним об'єктом була саме будівля (як зведена, так і така, що тільки зводиться), то сучасне українське законодавство переносить центр уваги на інший об'єкт – земельну ділянку. Окрім цього відходу від класичного суперфіцію у цивільному законодавстві України право користування чужою земельною ділянкою може надаватися для забудови промисловими, побутовими, житловими, соціально-культурними, чи іншими спорудами та будівлями. Це розширює спектр цільового використання земельних ділянок, виходячи за межі суто житлового будівництва, що вказує на пристосування до сучасних соціально-економічних потреб.

Характерною рисою для римського суперфіцію був довгий строк його дії. Суперфіціарій міг використовувати його майже безстроково. М. М. Новіков та М. М. Новікова в межах даного питання пишуть наступне: «Цей строк міг бути обмежений тільки у зв'язку з продажем, дарунанням, відчуженням в інший спосіб чи смертю суперфіціарія». [4, с. 359] ЦК України видозмінює дане положення, встановлюючи максимальну тривалість строку користування земельною ділянкою державної чи комунальної власності для забудови у 50 років. [1] Відмінності в підходах до строків користування земельними ділянками між римським правом і сучасним українським законодавством свідчать про прагнення сучасного законодавця більш чітко врегулювати відносини, які стосуються прав на землю для забезпечення її раціонального використання. Однак з іншої сторони таке обмеження строку суперфіцію до 50 років у сучасному законодавстві не відповідає реаліям будівництва та експлуатації нерухомості, де такі строки є недостатніми.

Відсутність чіткого механізму для надання суперфіціарію переважного права на продовження терміну користування земельною ді-

лянкою призводить до ускладнення планування довгострокових проєктів та може стримувати розвиток будівельної галузі, що є наслідком недостатності нормативного регулювання даного інституту. Цю проблему підкреслює Ю. Канарик, який зазначає наступні відмінності між сучасним українським і давньоримським підходом до суперфіцію: «Сучасне цивільне законодавство не визначає переважного права суперфіціарію на продовження строку його права користування чужою земельною ділянкою в разі нормального стану нерухомості та недоцільності її знищення (знесення)». [3, с. 39] Дану прогалину можна вирішити шляхом внесення відповідних змін до ЦКУ та інших законодавчих актів. Вказана трансформація сприятиме усуненню недоліків у правовому регулюванні, встановлюючи належний рівень правової визначеності для осіб, які використовують земельні ділянки на підставі суперфіцію.

Таким чином, можна дійти до висновку, що інститут суперфіцію сьогодні має ряд певних проблем, на що вказують різні дослідники. Такі недоліки, виходячи з вищезазначеного, насамперед стосуються недосконалості наявної нормативної бази. До прикладу О. В. Ільків вказує на наступні аспекти: «У законодавстві відсутні вимоги до форми договорів про встановлення права користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцію); відсутні чіткі умови договору суперфіцію, відсутні спеціальні вимоги, передбачені для недійсності або розірвання договору про встановлення суперфіційного права та припинення користування земельною ділянкою тощо». [2, с. 81] Продовжуючи аналіз, варто вказати, що у чинному законодавстві немає чіткого закріплення поняття «суперфіціарій», натомість вживається термін «землекористувач», який не повністю відображає специфіку цього правового інституту. Крім того, правове забезпечення виглядає дещо обмеженим, адже не гарантується належний захист прав суперфіціарія у ситуаціях, коли змінюється власник земельної ділянки. Отже, інститут суперфіцію в Україні потребує вдосконалення, оскільки актуальні законодавчі положення не забезпечують належне правове регулювання. Відсутність чітких норм щодо умов укладення та розірвання договорів, а також відсутність відповідних правових механізмів для захисту прав суперфіціарія створюють прогалини, що ускладнює застосування цього інституту в сучасних умовах.

Підсумовуючи, варто наголосити на тому, що інститут суперфіцію, як речове право користування чужими земельними ділянками

для забудови, має значний потенціал для адаптації до сучасних реалій, але потребує подальшого розвитку, включаючи удосконалення чинної нормативної бази. Для покращення правового регулювання варто внести певні зміни в законодавство, зокрема уточнити умови укладення, розірвання та недійсності договорів стосовно суперфіцію, що дозволить усунути прогалини в законодавстві. Крім того, необхідно визначити чіткі механізми для переважного права продовження строку користування земельними ділянками на підставі суперфіцію, що дозволить створити більш стабільне правове положення суперфіціаріїв. Врахування досвіду римського права може допомогти удосконалити нинішні норми, зокрема у частині тривалості строку користування земельними ділянками, що сприятиме більш ефективному використанню земель в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 09 квітня 2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

2. Ільків О. В. Право забудови земельної ділянки (суперфіцій). Міжнародний науковий журнал Інтернаука. Серія: Юридичні науки. 2021. № 3. 75–82.

3. Канарик Ю. Особливості права користування чужими речами в Стародавньому Римі та його вплив на сучасне цивільне право України. Прикарпатський юридичний вісник. Гельветика. 2022. Вип. 1 (42). 37–40.

4. Новіков М. М., Новікова М. М. До проблем правового регулювання емфітичного та суперфіційного права в Україні. The 18 th International scientific and practical conference «Modern, science, practice, society» (25–26 May 2020). Boston, USA. 2020. 358–360.

5. Сурженко О. А. Суперфіцій – від римського до українського права. Теорія практика правознавства. 2014. Вип. 2. 1–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_11

Кутас Ангеліна Павлівна,
студентка 3-го курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ВПЛИВ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ СЕКВЕСТРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Інститут секвестру посідає важливе місце в системі цивільного права, забезпечуючи збереження майна та інтересів сторін у ситуаціях правової невизначеності або майнового спору. Його сучасне розуміння та законодавче закріплення в Україні є результатом тривалої еволюції правових ідей, особливу роль у цьому процесі відіграло римське приватне право, яке заклало фундаментальні засади багатьох інститутів цивільного права, включаючи зберігання та його специфічну форму – секвестр. Дослідження впливу римської правової традиції на формування цього інституту є актуальним для глибшого розуміння його сутності, функцій та місця в сучасному цивільному праві.

Римське право створило міцний фундамент для розвитку зберігання, однак, на відміну від інших європейських країн, право Київської Русі, згідно з багатьма дослідженнями еволюції цивільних відносин, не зазнало значного впливу римських правових норм у цій сфері [3].

У римському праві поняття «sequestratio» відображало передачу спірної речі нейтральній третій особі – секвестру – з метою її відповідального зберігання до моменту вирішення юридичного конфлікту між зацікавленими сторонами.

Важливою особливістю римського секвестру був правовий статус зберігача. Він виступав не як власник, та не був стороною спору, а як особливий вид держателя (possessor interdictalis), наділений обов'язками щодо належного зберігання речі та її повернення особі, визначеній судовим рішенням або домовленістю сторін. Це забезпечувало неупередженість та фізичну недоторканність речі.

У римському праві існували дві основні форми секвестру: добровільний (sequestrum voluntarium), що ґрунтувався на спільній домовленості сторін, які самостійно обирали зберігача та визначали умови

зберігання спірного майна; та судовий (sequestrum necessarium або judiciale), який призначався за рішенням суду при наявності ризику втрати майна або для гарантування виконання судового рішення.

Вплив римського приватного права на формування сучасних правових систем країн континентальної Європи, до якої належить і Україна, є беззаперечним. У період рецепції римського права в Європі (XII–XIX ст.) секвестр був сприйнятий та адаптований у правових системах континентальної Європи. Зокрема, в Німеччині, Франції, Австрії він став частиною процесуального та матеріального права [4].

Ідеї, закладені римськими юристами щодо секвестру, знайшли своє відображення у цивільних кодексах багатьох європейських держав, ставши частиною загальних принципів зобов'язального права та способів забезпечення виконання зобов'язань. Саме через цю опосередковану рецепцію ключові елементи римського секвестру проникли й у вітчизняне цивільне законодавство.

У Цивільному кодексі РСФРР 1922 року глава 37 «Зберігання» та в Цивільному кодексі УРСР 1963 року глава 36 «Схов» не містили окремих положень щодо секвестрації. Хоча стаття 424 ЦК УРСР передбачала можливість виникнення правовідносин зберігання на підставі закону, конкретні випадки такого зберігання не були деталізовані [3].

Українське цивільне право, як система, що базується на змішаній (романо-германській) традиції, зберегло інститут секвестру як одну з форм забезпечення позову. Відповідно до статті 976 Цивільного кодексу України, секвестр трактується як зберігання майна, право на яке є предметом спору, третьою особою до вирішення спору. Сучасне застосування інституту секвестру стикається з проблемами через нерозвиненість відповідних положень Цивільного кодексу України. Стаття 976 Цивільного кодексу України, визначаючи можливість передачі спірної речі на зберігання третій особі за згодою сторін або рішенням суду, не дає відповідей на важливі питання: кому повертати річ при відмові від судового спору, як діяти при незгоді однієї зі сторін на секвестр, що робити при відсутності законного власника серед поклажодавців, хто оплачує зберігання після вирішення спору [1,4].

Цивільний кодекс України, подібно до римського права, передбачає договірний частина 1 стаття 976 та судовий секвестр частина 2 статті 976. Договірний секвестр є прямим аналогом римського sequestrum voluntarium, що встановлюється за згодою заінтересованих осіб. Судовий секвестр, який накладається за ухвалою суду, кореспондує з

римським sequestrum necessarium або judiciale, що використовувався для забезпечення позову або виконання судового рішення [1].

У контексті цивільного матеріального права, передача майна на зберігання за судовим рішенням реалізується двома способами: або суд наказує передати майно відповідному державному органу, що самостійно породжує відносини зберігання, або суд примусово забезпечує передачу майна конкретній незаінтересованій третій особі. В останньому випадку договір зберігання укладається виконавчою службою з визначеним судом зберігачем, зберігаючи ознаки спору щодо майна та його незаінтересованість у результаті [5].

Це ставить питання про виокремлення «виконавчого» секвестру поряд із судовим та їх взаємозв'язку. Прихильники такого розмежування наголошують, що виконавчий секвестр застосовується на підставі виконавчого документа (не лише судового рішення), а зберігача призначає державний виконавець. Важливо, що наявність спору щодо майна у виконавчому секвестрі не є обов'язковою, оскільки це майно, на яке звернено стягнення після вирішення спору. Зберігачем у виконавчому секвестрі може бути навіть сам боржник [2].

Сучасна практика демонструє застосування секвестру як інструмента запобігання знищенню або відчуженню спірного майна. Зміст і функції інституту зберегли риси, властиві класичному римському праву: нейтральність зберігача, тимчасовий характер та правова охорона речі.

Інститут секвестру, маючи давнє походження з римського приватного права, продовжує відігравати важливу роль у сучасному цивільному праві України. Його еволюція від класичної форми зберігання спірного майна до сучасного правового інструмента забезпечення позову засвідчує гнучкість і життєздатність цієї правової конструкції. Римська правова традиція, хоч і не справила безпосереднього впливу на право Київської Русі, в подальшому через рецепцію в європейському континентальному праві істотно вплинула на формування національного цивільного законодавства.

Таким чином, секвестр виконує не лише охоронну, а й стабілізуючу функцію в цивільному процесі, запобігаючи можливим зловживанням з боку сторін та захищаючи інтереси учасників спору. Його гнучкість, історична спадковість і сучасна нормативна конкретизація підтверджують актуальність та ефективність інституту в системі українського цивільного права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n4589.

2. Полетило К. Зберігання речей, що є предметом спору, та зберігання майна, на яке накладено арешт: матеріальні та процесуальні аспекти. Юриспруденція: теорія і практика. 2010. № 10 (72). 37–41.

3. Ступницький К. В. Зберігання речей, що є предметом спору: еволюція цивільно-правового регулювання. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. Юриспруденція., № 40.

4. Ступницький К. Цивільні правовідносини у сфері зберігання речей, що є предметом спору (секвестр) в Україні. : дис. … д-ра філософії в галузі права : 081. Харків, 2020. 230 с.

5. Ступницький К. Зберігання речей, які є предметом спору,за рішенням суду: цивільно-правовий аспект. Правова позиція. 2018. Т. 2. 108–113.

Лазареско Аліна Іванівна,
студентка 3 курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:. к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

СУБРОГАЦІЯ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ «РИМСЬКІ ВИТОКИ ТА СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДОКТРИНА»

Суброгація у приватному праві є інститутом, що дозволяє заміну кредитора в існуючому зобов'язанні без створення нового договору та зберігає незмінним предмет зобов'язання. Історично витоки цього інституту лежать у класичному римському праві, де виділялися дві форми: делегатіо – традиційна угода між боржником, старим і новим кредитором, за якою останній набував права вимоги на місце первісного кредитора, та субституціо – заміна лише однієї зі сторін зобов'язання (subrogatio creditoris або substitutio debitoris). Обидва механізми ґрунтувалися на збереженні початкового зобов'язання та формальній трьохсторонній процедурі, що унеможливлювала односторонню передачу кредиторських прав [7].

У континентальному праві ці ідеї трансформувалися в декілька різновидів суброгації. У французькому Книзі IV Кодексу Наполеона та в § 774–778 BGB німецького цивільного кодексу законодавчо за-

кріплено subrogation légale – автоматичну передачу прав страховика, який виплатив відшкодування, та possibilit de subrogation contractuelle – договірну суброгацію на засадах угоди сторін. Підґрунтям цих норм залишається принцип, що суброгація не створює нових договірних відносин, а лише змінює суб'єктний склад [7].

В українському правовому просторі суброгація передусім реалізується у сфері страхування. Згідно зі статтею 993 Цивільного кодексу України, «до страховика, який здійснив страхову виплату за договором страхування майна, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страхувальник мав до особи, відповідальної за завдані збитки» [1].Закон України «Про страхування» уточнює, що це право є факультативним для страховика, поширюється лише на реальну суму виплаченого відшкодування та не дає йому додаткових претензій стосовно процентів і неустойок [2].

Окрім того, суброгація застосовується й у поручительстві: відповідно до статті 512 ЦКУ, коли поручитель виконує обов'язок боржника, кредитор може бути замінений цим поручителем, а останній набуває прав кредитора щодо боржника-основного зобов'язання [1]. За договором сторони можуть передбачити інші форми суброгації, наприклад, у забезпечувальних угодах чи в договорах цесії з делегатіо.

Для виникнення суброгації необхідні такі умови: наявність обов'язку кредитора перед боржником;фактичне виконання цього обов'язку третьою особою (страховиком або поручителем);ідентичність предмета вимоги, що переходить;обмеження переходу лише на суму або обсяг виконання;автоматичність передачі прав без потреби в окремій угоді, коли йдеться про законодавчу суброгацію [1].

Судова практика Верховного Суду України підкреслює, що суброгація настає лише після повної сплати зобов'язання: часткова виплата означає лише право на регрес, але без переходу всіх кредиторських прав (постанови від 27.02.2018 № 910/14109/17 і від 12.06.2018 № 910/21034/17) [3,4].Крім того, суди розрізняють суброгацію та регрес: у першому випадку змінюється активний суб'єкт зобов'язання, у другому – утворюється нова взаємна заборгованість між страховиком (або поручителем) і винуватцем шкоди.

В доктрині сучасні українські автори розвивають ці теми. О. Шаповал у монографії «Суброгація у сучасному цивільному праві» пропонує винести всі випадки суброгації до окремого розділу ЦКУ для уніфікації норм [5]. Н. Сабліна аналізує римські витоки суброгації і

доводить, що концептуальні засади делегатіо та субституціо можуть бути адаптовані й поза страховими відносинами, наприклад, у заставі [6]. І. Коваленко акцентує на необхідності законодавчого закріплення єдиного строку позовної давності для суброгаційних вимог та механізму автоматичного переходу прав без додаткових процесуальних клопотань [7]. Марченко в статті «Контрактна суброгація: теорія і практика» розглядає специфіку договорів з умовою subrogatio volontaire та пропонує чітко окреслити межі такого договору в законі [8].

Порівняння з європейськими стандартами свідчить, що Україна може запозичити з практик EIOPA рекомендації щодо обов'язкової індексації регресних вимог страховика та чітких правил передачі прав при перестрахуванні, що зменшить ризик затримок і оскаржень [9].

Основними практичними проблемами є: невизначеність строків позовної давності (закон мовчить про обчислення початку строку для subrogatio légale);відсутність єдиного розділу про суброгацію в ЦКУ й поділ норм між загальними й спеціальними приписами;неоднорідна судова практика щодо граничних випадків (наприклад, коли страховик одночасно є перестраховиком і виконує вимоги страхувальника).

Отже, суброгація у цивільному праві України поєднує віковічні римські засади та сучасні вимоги страхових і забезпечувальних відносин. Її подальший розвиток потребує кодифікації всіх видів суброгації у єдиному розділі ЦКУ, чіткого законодавчого врегулювання початку строків позовної давності та уніфікації процесуальних механізмів переходу прав кредитора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n4589

2. Закон України «Про страхування» (1909-IX) – розділ II, загальні положення про суброгацію. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#

3. Постанова Верховного Суду України від 27 лютого 2018 року № 910/14109/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88814510

4. Постанова Верховного Суду України від 12 червня 2018 року № 910/21034/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125296237

5. Шаповал О. В. Суброгація у сучасному цивільному праві. Монографія. Київ, 2023.

6. Сабліна Н. М. Римські витоки суброгації: концептуальні засади. Право і суспільство. 2024. № 4.

7. Коваленко І. Суброгація: проблеми та перспективи. Юридичний вісник України. 2025. № 1.

8. Марченко Є. Контрактна суброгація: теорія і практика. Юридична наука України. 2024. № 2.

9. EIOPA. European Guidelines on Subrogation in Insurance. 2023. URL: https://www.eiopa.europa.eu/rulebook/solvency-ii/article-2365_en

Лебедь Вікторія Євгенівна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ДОГОВОРІВ ДОРУЧЕННЯ ТА АГЕНТСЬКОГО ДОГОВОРУ

Договори доручення та агентські договори є ключовими інструментами у сфері договірного права України, забезпечуючи ефективне функціонування посередницьких відносин. Їхнє правове регулювання зазнало змін у зв'язку з оновленням законодавства, зокрема скасуванням Господарського кодексу України (ГКУ) згідно із Законом № 4196-IX. Це зумовлює необхідність аналізу актуальних проблем, що виникають при застосуванні цих договорів у сучасних умовах.

Крім того, у контексті адаптації договірної практики до європейських стандартів, важливим є гармонізація підходів до регулювання посередницьких договорів. Зокрема, впровадження чіткої термінології, уніфікованих правил щодо відповідальності сторін, порядку припинення договору, можливості одностороннього відкликання доручення чи відмови від його виконання, а також регламентація питань щодо відшкодування збитків, є критично необхідними. Досвід держав-членів ЄС свідчить про ефективність докладної регламентації агентських договорів у спеціальних законодавчих актах, що забезпечує стабільність правовідносин і захист інтересів усіх учасників. Враховуючи вектор євроінтеграції України, доцільним є розроблення окремого спеціального нормативного акту або відповідного розділу в ЦКУ, присвяченого агентському договору, з метою усунення прога-

лин у правовому регулюванні та підвищення правової визначеності в договірній сфері.

Правова природа та регулювання договорів доручення та агентських договорів. Договір доручення регулюється главою 68 Цивільного кодексу України (ЦКУ). Згідно зі статтею 1000 ЦКУ, за цим договором одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Повірений має діяти особисто, якщо інше не передбачено договором, і зобов'язаний вчиняти дії відповідно до змісту даного йому доручення [2, ст. 1005].

Агентський договір, у свою чергу, був регламентований главою 31 ГКУ, яка втратила чинність у 2025 році. Наразі правове регулювання агентських відносин здійснюється на підставі загальних положень ЦКУ про посередницькі договори, зокрема договори комісії та доручення. За агентським договором одна сторона (агент) зобов'язується надати послуги іншій стороні (принципалу) в укладенні угод чи сприянні їх укладенню від імені та за рахунок принципала [1].

Основні проблеми застосування договорів доручення. Нерідко договори доручення укладаються без належного визначення обсягу повноважень повіреного, що призводить до правової невизначеності та можливих спорів між сторонами. Згідно зі статтею 1003 ЦКУ, у договорі доручення або у виданій на його підставі довіреності мають бути чітко визначені юридичні дії, які належить вчинити повіреному.

Відповідно до статті 1007 ЦКУ, довіритель зобов'язаний видати повіреному довіреність на вчинення юридичних дій, передбачених договором доручення. Проте на практиці часто виникають ситуації, коли довіреність не оформлюється належним чином або взагалі відсутня, що ставить під сумнів легітимність дій повіреного.

Згідно зі статтею 1006 ЦКУ, повірений зобов'язаний повідомляти довірителя про хід виконання доручення та надавати звіти про виконання. Невиконання цього обов'язку може призвести до втрати довіри між сторонами та виникнення спорів щодо обсягу виконаних дій.

Основні проблеми застосування агентських договорів. Після скасування глави 31 ГКУ у 2025 році агентські договори втратили спеціальне законодавче регулювання. Це створює правову невизначеність та ускладнює застосування таких договорів на практиці, особливо в частині визначення прав та обов'язків сторін [1].

У судовій практиці часто виникають труднощі з доведенням факту надання агентських послуг, особливо коли відсутні належні документи, що підтверджують виконання обов'язків агентом. Це ускладнює стягнення винагороди за надані послуги та захист прав агента [1].

Нерідко агентські договори укладаються без належного визначення істотних умов, таких як обсяг повноважень агента, розмір винагороди, територія дії тощо. Це може призвести до визнання договору неукладеним або недійсним у судовому порядку [3].

Практичні рекомендації щодо удосконалення застосування договорів доручення та агентських договорів:

1. *Чітке визначення предмету договору та повноважень представника:* У договорі слід детально прописати обсяг повноважень повіреного або агента, включаючи конкретні дії, які вони мають право вчиняти.

2. *Належне оформлення довіреності:* Для договорів доручення необхідно забезпечити оформлення довіреності відповідно до вимог законодавства, що підтверджує повноваження повіреного.

3. *Визначення істотних умов договору:* У договорі слід чітко визначити всі істотні умови, такі як розмір та порядок виплати винагороди, строк дії договору, територія дії тощо.

4. *Забезпечення належної звітності:* Повірений або агент повинні регулярно надавати звіти про виконання своїх обов'язків, що сприятиме прозорості та довірі між сторонами.

5. *Документальне підтвердження виконання обов'язків:* Сторони повинні забезпечити належне документальне оформлення всіх дій, пов'язаних з виконанням договору, що стане доказом у разі виникнення спорів.

Отже, застосування договорів доручення та агентських договорів в Україні стикається з низкою проблем, пов'язаних із правовою невизначеністю, відсутністю належного законодавчого регулювання та практичними труднощами в оформленні та виконанні таких договорів. Для ефективного використання цих інструментів необхідно забезпечити чітке визначення умов договору, належне оформлення повноважень представника та документальне підтвердження виконання обов'язків. Такі заходи сприятимуть зменшенню ризиків та підвищенню правової визначеності у договірних відносинах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проблемні аспекти доведення факту надання послуг за агентськими договорами // Armada Law. URL:https://armada.law/blog/problemni-aspekty-dovedennya-faktu-nadannya-poslug-za-agentskymy-dogovoramy/

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Агентський договір: укладання, припинення та відповідальність за порушення агентського договору. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Агентський_договір:_укладання,_припинення_та_відповідальність_за_порушення_агентського_договору

4. Договір доручення // WikiLegalAid. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Договір_доручення

5. Договірна робота на підприємстві 2025: Семінар, Вебінар // Marmaer URL: https://marmaer.ua/k_course/dogovornaya-rabota

6. Договір доручення або агентський: як визначається дохід єдинника // Дебет-Кредит URL: https://news.dtkt.ua/simple/common/35881-dogovir-dorucennia-abo-agentskii-iak-viznacajetsia-doxid-jed

Лебедь Вікторія Євгенівна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ТОРГОВЕЛЬНУ МАРКУ

У сучасному глобалізованому світі торговельна марка є не лише засобом ідентифікації товарів і послуг, але й важливим активом, що впливає на конкурентоспроможність підприємства. З огляду на це, питання правової охорони ТМ набуває особливої актуальності в Україні, особливо в контексті інтеграції до європейського правового простору та необхідності адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів.

Основним нормативним актом, що регулює правовий статус торговельної марки в Україні, є Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 № 3689-XII. Відповідно до статті 492 Цивільного кодексу України, торговельною маркою ви-

знається позначення, яке придатне для вирізнення товарів (послуг) одного виробника від інших [1, ст. 492]. Право інтелектуальної власності на торговельну марку засвідчується свідоцтвом, що видається Національним органом інтелектуальної власності [1, ст. 494].

Майнові права на торговельну марку включають: право на використання торговельної марки виключне право дозволяти або забороняти її використання іншим особам; інші майнові права, передбачені законодавством [1, ст. 495].

Однією з актуальних проблем є дострокове припинення дії свідоцтва на торговельну марку у разі її невикористання протягом п'яти років. Згідно зі статтею 18 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», будь-яка особа має право звернутися до суду з позовом про дострокове припинення дії свідоцтва, якщо торговельна марка не використовується безперервно протягом зазначеного строку [2, ст. 18]. Судова практика свідчить про неоднозначне тлумачення цього положення, що створює правову невизначеність для власників торговельної марки.

Зокрема, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 5 березня 2025 року у справі № 910/8781/23 зазначила, що зміна власника торговельної марки не перериває п'ятирічного строку невикористання, що може стати підставою для дострокового припинення дії свідоцтва [3].

Визнання торговельної марки добре відомою в Україні є складним процесом, що вимагає подання відповідної заяви до НОІВ та надання доказів широкого використання торговельної марки. Законодавство не містить чітких критеріїв для такого визнання, що ускладнює процес для заявників та створює ризики зловживань [4].

З розвитком цифрових технологій зросла кількість порушень прав на торговельну марку в Інтернеті, зокрема через використання торговельної марки у контекстній рекламі без згоди правовласника. Такі дії можуть вводити споживачів в оману та завдавати шкоди репутації бренду. Однак, українське законодавство не містить спеціальних норм, що регулюють ці питання, що ускладнює захист прав в онлайн-середовищі [5].

Воєнний стан в Україні створив додаткові виклики для захисту прав на торговельну марку. Зокрема, обмеження в роботі судових органів та зменшення ефективності правозастосування призводять до збільшення кількості порушень прав інтелектуальної власності. Крім

того, зростає кількість контрафактної продукції, що реалізується під відомими ТМ, що завдає шкоди як правовласникам, так і споживачам [6].

Отже, сучасні проблеми теорії і практики права інтелектуальної власності на торговельну марку в Україні пов'язані з недосконалістю законодавства, неоднозначністю судової практики, відсутністю спеціальних норм для захисту прав в Інтернеті та викликами, спричиненими воєнним станом. Для вирішення цих проблем необхідно:

– удосконалити законодавство щодо критеріїв визнання торговельної марки добре відомою;

– розробити спеціальні норми для захисту прав на торговельної марки в Інтернеті;

– забезпечити ефективне функціонування судової системи в умовах воєнного стану;

– підвищити обізнаність правовласників щодо механізмів захисту їхніх прав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

2. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 р. № 3689-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. Ст. 36.

3. П'ятирічний строк невикористання торговельної марки як підстава для дострокового припинення дії свідоцтва. Судова практика. Юридична газета. 2025. 3 квітня. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/235270_pyatirchniy-strok-nevikoristannya-torgovelno-marki-yak-pdstava-dlya-dostrokovogo-pripinennya-d-svdotstva-sudova-praktikaЮРЛІГА

4. Визнання торговельної марки добре відомою. Armada Law. 2025. URL: https://armada.law/blog/vyznannya-torgovelnoyi-marky-dobre-vidomoyu/APMАДА

5. Порушення прав на торговельні марки у контекстній рекламі. 4B.ua. 2021. URL: https://4b.ua/blog/infringement-of-trademark-rights-in-contextual-advertising/4b

6. Сучасні проблеми захисту прав інтелектуальної власності (на прикладі торговельних марок). Вісник юридичних наук УжНУ. 2023. Вип. 78. 193–195. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/33-1.pdf

7. Токарева В. О. Порушення прав на торговельні марки в мережі Інтернет. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №10. 141–144. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2023/32.pdf

Лебедевич Анна Дмитрівна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства
(кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Матійко М. В.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Штучний інтелект стрімко інтегрується в різні сфери суспільного життя, що породжує низку юридичних питань. Зокрема, постає проблема визначення правового статусу штучного інтелекту у цивільному праві: чи може така система бути суб'єктом права, або ж вона повинна розглядатися виключно як об'єкт?

Штучний інтелект (ШІ, англ. Artificial Intelligence) – це галузь науки та технологій, що займається розробкою інтелектуальних систем, зокрема комп'ютерних програм, здатних виконувати завдання, які традиційно вимагають людського інтелекту. ШІ спрямований на моделювання когнітивних здібностей людини за допомогою комп'ютерних технологій, проте не обмежується методами, які точно відтворюють біологічні процеси. Цей термін уперше був запропонований Джоном Маккарті у 1956 році під час конференції в Дартмутському університеті [1, с. 40].

В законодавстві України також міститься визначеня штучного інтелекту. Так в «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» Кабінету Міністрів України: "Штучний інтелект – це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [2].

Як зазначає М. О. Стефанчук, у правовій доктрині можна виокремити три основні підходи до визначення правового статусу штучного інтелекту:

1. Перший підхід розглядає штучний інтелект виключно як об'єкт цивільних правовідносин, на які має поширюватися режим речі;

2. Другий підхід пропонує визнати штучний інтелект суб'єктом цивільних правовідносин, що наділений можливістю самостійного здійснення прав і обов'язків, а також усвідомленням своїх дій та їх правових наслідків;

3. Третій підхід передбачає диференційоване визначення правового статусу, відповідно до якого залежно від конкретних обставин штучний інтелект може виступати як об'єктом, так і суб'єктом цивільного права [3, с. 411–412].

Щодо визнання штучного інтелекту як об'єкта права, варто зауважити, що в статті 177 Цивільного кодексу України об'єкти цивільних прав охоплюють речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи, послуги, результати інтелектуальної діяльності, інформацію та інші матеріальні й нематеріальні цінності [4]. Враховуючи, що до цього переліку включено такі категорії, як цифрові речі та результати інтелектуальної діяльності, є всі підстави підтримати більш традиційний підхід до визначення штучного інтелекту як об'єкта права. Це означає, що штучний інтелект є продуктом людської діяльності, який підпадає під різні правові механізми захисту. Підтримуючи позицію щодо визначення штучного інтелекту як об'єкта правового регулювання, Є. О. Мічурін зазначає, що з правової точки зору штучний інтелект – це створений людиною пристрій або програмне забезпечення, що виконує функції здобуття, обробки, використання інформації та формування навичок, подібних до свідомих дій людини [5, с. 72–73].

Другий підхід до вирішення питання правового статусу штучного інтелекту – визнання його суб'єктом права – також знаходить своїх прихильників. Б. Щербина вважає, що штучний інтелект можна розглядати як суб'єкта цивільного права, рівного фізичній особі. Підтверджує цей підхід і Крістофер О. Хернес, який підкреслює, що для того, щоб штучний інтелект міг нести юридичну відповідальність за свої дії, йому необхідно мати фізичну, юридичну та цифрову ідентичність, подібно до людини. Тільки за таких умов штучний інтелект може виконувати свої обов'язки та нести відповідальність у правовідносинах, що є ключовим для встановлення належного правового порядку та забезпечення справедливості у відносинах між людьми та технологіями. Тому, якщо штучний інтелект здатний нести юридичні

обов'язки, його права і обов'язки повинні бути чітко визначені у правовому полі [6, с. 144].

У цьому контексті важливим є звернення до такої характеристики фізичної особи як правоздатність, яку, за словами О. І. Зозуляка, можна застосувати і до штучного інтелекту. Правоздатність людини має певні характерні риси, зокрема невідчужуваність та рівність серед усіх фізичних осіб, а також неможливість її обмеження, окрім випадків, передбачених законом. Такі ж принципи можна застосувати до штучного інтелекту, що дозволить розглядати його як суб'єкта права. Однак для того, щоб штучний інтелект функціонував як повноцінний суб'єкт цивільного права, необхідно розробити чітку правову процедуру визнання штучного інтелекту суб'єктом права та правовий статус відповідно до законодавчих вимог [6, с. 146].

Харитонов Є. О. та Харитонова О. І. розглядають штучний інтелект як квазісуб'єкта цивільних правовідносин, використовуючи історико-правову аналогію з римським правом, де раби, будучи об'єктами права, поступово набули обмеженої правосуб'єктності через свою участь у цивільному обігу. Зокрема, вони могли володіти пекулієм, укладати договори в інтересах свого господаря, а також бути сторонами преторських позовів. Незважаючи на відсутність повної правоздатності, римське право визнавало їхню здатність породжувати юридичні наслідки, що фактично трансформувало їх у квазісуб'єктів.

Аналогічно, автори вважають, що сучасний рівень розвитку штучного інтелекту вимагає нормативного підходу, який допускає його функціональне залучення до правовідносин. На сьогодні штучний інтелект залишається об'єктом права, однак із урахуванням потреб цивільного обігу та принципів природного права, закладаються підстави для його поступової «суб'єктифікації». Це дозволяє розглядати штучний інтелект як квазісуб'єкта – тобто такого, що не має повної правосуб'єктності, але здатен бути джерелом прав і обов'язків для інших учасників правовідносин [8, с. 330].

Отже, проблематика визначення правового статусу штучного інтелекту в цивільних правовідносинах є надзвичайно актуальною і потребує детального опрацювання в контексті сучасного розвитку технологій. Наразі, відсутність чітко визначеної характеристики штучного інтелекту в законодавстві створює труднощі для фахівців з різних галузей права, оскільки це ускладнює розуміння його природи та правового статусу. У зв'язку з цим, важливо надати детальне,

узгоджене законодавче визначення штучного інтелекту із розширеними характеристиками цього явища та врегулювати його використання. Це дозволить уникнути конфліктів та непорозумінь у правозастосуванні, а також забезпечить належний правовий захист інтересів усіх учасників цивільних правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов О. А. Визначення терміну «штучний інтелект». Інформація і право. 1(44)/2023. 32–49. URL:https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.1(44).287537.

2. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#top.

3. Стефанчук М. О. Теоретичні засади цивільної правосуб'єктності фізичних осіб та особливості її здійснення: автореф. дис. д.ю.н.: 12.00.03. Київ, 2020. URL: file:///c:/Users/Pc/downloads/autoreferat-aref.doc.pdf.

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

5. Мічурін Є. О. Правова природа штучного інтелекту. Форум права. 2020. No 64(5). 67–75.

6. Щербина Б. , Ткаченко В. В. Штучний інтелект як суб'єкт цивільного права. Юридичний вісник. 2021. No 1(58). 142–148.

7. Стефанчук М. О. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення: монографія. Київ: Артек, 2020. 479 с.

8. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Правовідносини та штучний інтелект: «суб'єктивізація» об'єкту. Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження : Матеріали Третьої науково-практичної конференції. 21 листопада 2019 р., Київ. 23–26.

Лисенко Дар'я Станіславівна,
студентка 2 курсу факультету прокуратури
та слідства (кримінальної юстиції)
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Калітенко О. М.

ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна, як катастрофічний соціальний феномен, не лише руйнує інфраструктуру та економіку, а й вносить глибокі зміни в життя міль-

йонів людей, змушуючи їх шукати нове місце для життя в умовах війни. Одним із найболючіших наслідків збройних конфліктів є значна кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які змушені покидати свої домівки через військові дії, окупацію, руйнування інфраструктури та інші катастрофічні фактори. В Україні, починаючи з 2014 року, проблема ВПО набрала особливої актуальності, а в умовах війни 2022 року вона загострилася ще більше.

З метою захисту прав цих людей, держава прийняла низку законодавчих ініціатив, серед яких найважливішим є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», ухвалений у 2014 році. Цей закон став основою правового захисту ВПО, визначивши їх правовий статус і механізми допомоги [1]. Однак, попри наявність законодавчого захисту, проблеми, з якими стикаються ВПО, залишаються актуальними і потребують негайного вирішення. Житло, трудові права, інтеграція в нові громади, а також психологічна підтримка – це лише деякі з аспектів, що потребують особливої уваги на державному рівні.

Законодавчий захист прав внутрішньо переміщених осіб є важливою складовою у підтримці цих людей у воєнний час. У 2014 році було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який став важливим кроком у вирішенні цієї проблеми. Відповідно до цього закону, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка змушена була залишити своє місце проживання через збройний конфлікт, окупацію чи інші надзвичайні ситуації, які загрожують її життю і безпеці.

Станом на початок листопада 2022 року в Україні було зареєстровано 4,8 мільйона внутрішньо переміщених осіб, і державний обов'язок полягав у забезпеченні їхнього гідного життя. Однак важливо зазначити, що, незважаючи на певні досягнення, проблеми, з якими стикаються ВПО, залишаються надзвичайно складними.

Однією з найголовніших проблем для ВПО є забезпечення житлом. Держава передбачає виплату допомоги на проживання для осіб, переміщених із зон бойових дій, тимчасової окупації або тих, чиє житло було зруйноване. Проте навіть з наявністю таких програм, питання з житлом залишаються нерозв'язаними, і багато переселенців змушені жити в умовах тимчасових укриттів або орендувати житло за високими цінами.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 16 квітня 2022 року, уряд надає допомогу на проживання для ВПО з районів, які постраждали від військових дій. Проте практично ці заходи не забезпечують належного житлового простору для великої кількості людей. Для багатьох переселенців відсутність стабільного і надійного житла залишається однією з найболючіших проблем [2].

Не менш важливою є проблема працевлаштування для ВПО, оскільки багато хто змушений був залишити не тільки свої домівки, але й роботу. Кабінет Міністрів України вже в березні 2022 року запровадив програму евакуації підприємств на захід України, що дозволило частково зберегти робочі місця. Крім того, була розроблена програма релокації підприємств, яка надає підтримку у перевезенні виробничих потужностей, розміщенні працівників та пошуку нових кадрів.

Варто зазначити, що законодавство було адаптоване до нових умов війни. Наприклад, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану», що дозволяє внутрішньо переміщеним особам отримувати статус безробітного в спрощеному порядку. Однак на практиці багато ВПО стикаються з труднощами в отриманні цієї допомоги, особливо якщо у них немає документів, що підтверджують їхній трудовий стаж або доходи до переїзду [3].

Незважаючи на певні зусилля уряду, проблеми з працевлаштуванням та розвитком бізнесу у переселенців залишаються важливими і потребують подальшого вирішення. ВПО часто стикаються з бюрократичними перепонами, а також з браком можливостей для започаткування власного бізнесу або пошуку нових місць для роботи.

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у нові громади та регіони є ще однією серйозною проблемою. Багато переселенців стикаються з труднощами у зв'язку з мовним бар'єром, культурними відмінностями, а також з організацією гуманітарної допомоги. Важливою є не лише матеріальна підтримка, а й моральна допомога, яку державні органи, громадські організації та місцеві громади повинні надавати. Одним із важливих кроків є організація курсів з вивчення української мови, психологічна підтримка та соціальні проекти, що допомагають переселенцям адаптуватися до нових умов.

Не менш важливими є й питання психосоціальної підтримки, оскільки багато внутрішньо переміщених осіб зазнали психічних травм через пережите. Тому розвиток програм психологічної допомоги є надзвичайно важливим, адже в умовах війни ці люди потребують не лише матеріального забезпечення, але й моральної та емоційної підтримки [4].

Війна поставила перед Україною ряд серйозних викликів, зокрема в сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Хоча держава вживає певних заходів для підтримки ВПО, ще залишається багато проблем, які потребують негайного вирішення. Житло, трудові права, соціальна інтеграція та моральна підтримка – це лише кілька аспектів, що потребують активного втручання з боку держави та громадянського суспільства. Важливо, щоб права ВПО не обмежувалися лише законодавчими ініціативами, а й реалізовувалися на практиці через забезпечення належних умов для гідного життя, праці та адаптації у нових умовах.

Зміцнення соціальної підтримки, інтеграції, а також подальша реформа соціальних і трудових прав ВПО є необхідними кроками для забезпечення їхніх прав та гідності в ці надзвичайно складні часи. Успіх у цьому питанні залежить від спільних зусиль органів влади, громадських організацій та самих внутрішньо переміщених осіб, які повинні об'єднатися, щоб подолати виклики, що стоять перед ними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.11.2014 № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text.

2. В Україні зареєстровано 4,8 мільйонів ВПО – Шмигаль. URL: https://www.unian.ua/society/v-ukrajini-zareyestrovano-4-8-milyoniv-vpo-shmigal-12034962.html.

3. Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.04.2022 № 457. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/457-2022-п#Text.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану: Закон України від 21.04.2022 № 2220-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2220-20#Text.

Ліферова Владислава Владиславівна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Матійко М. В.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНІНГУ

Майнінг криптовалют як складова цифрової економіки формує новий пласт правовідносин, що потребує чіткого юридичного осмислення. З огляду на відсутність у чинному законодавстві України спеціального правового режиму для майнінгу, виникають численні прогалини у регулюванні, що ускладнює правозастосовну практику та знижує рівень правової визначеності для учасників ринку [2, с. 179]. Особливої уваги заслуговує питання визнання результату майнінгу об'єктом цивільних прав, а також визначення правового статусу майнера як потенційного суб'єкта цивільно-правових відносин. Попри внесення змін до Цивільного кодексу України, зокрема ст. 177 та нову ст. 179–1, що визнають існування цифрових речей, правовий статус криптовалюти та майнінгу досі не врегульовано на нормативному рівні [1].

Майнінг криптовалют являє собою процес, під час якого спеціальні комп'ютери (майнери) виконують складні обчислення для перевірки транзакцій у мережі блокчейн. У результаті цих обчислень створюються нові блоки, які додаються до ланцюга блоків (блокчейну), забезпечуючи безпеку та цілісність системи. За успішне додавання нового блоку майнери отримують винагороду у вигляді нових одиниць криптовалюти, наприклад, біткоїнів. Цей процес не лише сприяє емісії нових монет, але й підтримує децентралізований характер мережі, оскільки не потребує центрального органу для контролю транзакцій [6].

У міжнародній практиці, зокрема у США, майнінг може підпадати під регулювання різних органів – від SEC (Securities and Exchange Commission) до IRS (Internal Revenue Service), залежно від контексту діяльності [3]. Наприклад, у штаті Нью-Йорк навіть було запроваджено тимчасовий мораторій на майнінг, що здійснюється за

допомогою енергоємних технологій [5]. Це демонструє важливість встановлення балансу між інноваційною свободою та законодавчим контролем. Водночас в Україні питання ліцензування, оподаткування, екологічного регулювання та оформлення договірних зобов'язань у сфері майнінгу залишаються неврегульованими. Хоча в наукових публікаціях порушуються окремі аспекти цієї проблематики [2, с. 181–184], відсутній єдиний системний підхід до правового врегулювання діяльності майнерів.

Варто також звернути увагу на правову позицію Європейського Союзу, зокрема в контексті Регламенту MiCA (Markets in Crypto-Assets Regulation), який встановлює єдині вимоги до емісії, обігу та обліку цифрових активів на території Є Хоча майнінг не є прямо забороненим, у Європейському Союзі активно розвиваються екологічні стандарти, що безпосередньо торкаються обмеження споживання енергії майнінговими фермами. Зазначені положення можуть слугувати основою для вироблення в Україні власного підходу до правового регулювання, що включатиме екологічні критерії. Ці критерії можуть бути імплементовані як елементи публічно-правових обмежень, що інтегруються у функціонування приватноправових інститутів [5].

Цивільне право, в свою чергу, має забезпечити ефективний баланс між інтересами інвесторів, держави та споживачів. Питання легітимності криптовалютних активів, правового оформлення майнінгових договорів, захисту прав суб'єктів ринку, а також підтримки економічної стабільності потребують комплексного вирішення.

Майнінг як форма цифрової економічної діяльності має бути інтегрований у систему цивільного права як легітимна правова конструкція з визначеним суб'єктом та об'єктом. Запровадження спеціального правового режиму, заснованого на положеннях цивільного законодавства, дозволить усунути існуючі правові прогалини, зменшити юридичні ризики та забезпечити передбачуваність для учасників ринку.

Правове закріплення діяльності з майнінгу у межах цивільного права відкриває низку практичних можливостей для інтеграції цього феномену у національну економічну систему. Зокрема, визнання майнінгових операцій предметом інвестування, об'єктом ліцензування, а також потенційне включення їх у цифрову економічну статистику України може стати важливим кроком у напрямі формалізації ринку. Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню податкової прозорості, створенню сприятливого інвестиційного клімату та залученню інно-

ваційного капіталу. Додатково це дозволяє розглядати можливість договірного регулювання хешрейту – показника обчислювальної потужності, що використовується для обробки транзакцій у блокчейн-мережах, – як товару або цифрової послуги – правової інновації, що вже застосовується у практиці західних платформ.

Потреба в унормуванні майнінгу зумовлюється як внутрішніми юридичними та економічними викликами, так і посиленим зовнішнім тиском міжнародної інтеграції та швидкою динамікою глобальних ринків. Попри те, що окремі країни вже запровадили або розробляють спеціалізоване законодавство щодо цифрових активів, українське нормативне поле досі залишається фрагментарним. Попри ухвалення Закону України «Про віртуальні активи», питання правового регулювання майнінгу в ньому не врегульовано, що зумовлює відсутність належної правової визначеності у цій сфері.

Слід зазначити, що майнінг на сучасному етапі розвитку цифрової економіки виконує функцію не лише створення криптовалют, а й інфраструктурної основи для діяльності блокчейн-платформ, смарт-контрактів і систем децентралізованих фінансів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання договірного оформлення відносин між учасниками відповідного ринку. Сьогодні у практиці функціонують різні правові моделі – від базових договорів на розміщення обладнання до складних партнерських або ліцензійних конструкцій. Водночас у Цивільному кодексі України бракує нормативних положень, які дозволили б ефективно захищати права сторін у разі порушення зобов'язань, що виникають з таких правовідносин.

Проблемним залишається й питання відповідальності у випадках недоставки цифрового результату (наприклад, невидобутої криптовалюти), зниження хешрейту, технічних збоїв чи змін ринкової кон'юнктури. Такі ризики потребують розробки адаптивних договірних механізмів, які б враховували як обставини форс-мажору, так і часткове виконання зобов'язань, з урахуванням волатильності курсу цифрових активів. Це зумовлює необхідність оновлення правової доктрини, зокрема в частині тлумачення понять «результат робіт» і «цифрова послуга».

Окремо заслуговує на увагу екологічна складова правового регулювання майнінгу. З огляду на зростання енерговитратності цієї діяльності, доцільно врахувати міжнародний досвід держав, які встановлюють обмеження на енергоспоживання майнінгових ферм. У

разі подальшого розширення майнінгової інфраструктури в Україні можливим є запровадження обов'язкової сертифікації джерел енергії або створення спеціальних «зелених зон» цифрового видобутку, з відповідними податковими пільгами для підприємств, що використовують відновлювані джерела енергії.

Крізь призму правозастосування очевидною стає нагальна потреба у комплексному підході до регулювання майнінгу в Україні. Відсутність законодавчо закріплених норм щодо правового статусу криптовалют і діяльності майнерів створює серйозні труднощі для судової практики. Так, під час розгляду справ щодо поділу криптовалют при розлученні або спадкуванні виникають труднощі з визнанням активів як належних майнових об'єктів, що породжує простір для суб'єктивного тлумачення та нерівномірного застосування права. Надання офіційних методичних вказівок або судових роз'яснень, є необхідною умовою для уніфікації практики.

У цьому контексті повноцінне нормативне врегулювання майнінгу в межах цивільного права має подвійну мету: по-перше, усунути існуючі прогалини законодавства, а по-друге – створити правові умови для формування конкурентного, стабільного та передбачуваного цифрового ринку, що функціонує в межах правової держави. Наразі майнінг фактично перебуває поза межами правового поля, що ускладнює процеси правозастосування, стримує економічну активність і знижує інвестиційну привабливість сектору.

З огляду на досвід зарубіжних країн, де майнінг вже має правовий статус, Україна має адаптувати свої цивільно-правові інститути з урахуванням технічної специфіки та економічної ваги цієї діяльності [3; 4]. Для цього необхідно: законодавчо визначити статус майнера, розробити гнучкі договірні моделі співпраці та забезпечити відповідність національного регулювання міжнародним стандартам.

Таке правове врегулювання не лише сприятиме розвитку цифрової економіки, а й стане кроком до зміцнення засад правової держави шляхом інтеграції інноваційних економічних механізмів у систему приватного права. Особливу увагу слід приділити розробці методичних матеріалів для правників – суддів, адвокатів, нотаріусів – які у своїй діяльності стикаються з феноменом майнінгу. Зокрема, це стосується питань визнання правочинів дійсними, оцінки юридичної природи контрактів з купівлі хеш-потужностей, а також спадкування криптовалют.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Захарків В. Т. Регулювання ринку криптовалют: вітчизняний та зарубіжний досвід. Економіка та суспільство. 2023. № 53. 179–185. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2679/2594

3. Global Legal Insights. Blockchain & Cryptocurrency Laws & Regulations 2025 | USA URL: https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/blockchain-cryptocurrency-laws-and-regulations/usa/

4. Dressel Law. Crypto Mining & The Law: What You Need to Know URL: https://dressellaw.com/crypto-mining-law/

5. Investopedia. What Was in the New York State Crypto Mining Moratorium Bill? URL: https://www.investopedia.com/crypto-mining-ban-5409564

6. Binance Academy. Що таке майнінг криптовалюти та як він працює? URL: https://academy.binance.com/uk-UA/articles/what-is-crypto-mining-and-how-does-it-work

Максимчук Дарина Андріївна,
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ ФРАНЧАЙЗИНГУ

У сучасних умовах розвитку підприємницької діяльності франчайзинг набуває дедалі більшого значення як ефективний механізм розширення бізнесу та передачі успішних бізнес-моделей. Договір франчайзингу (комерційної концесії) є складним правовим інструментом, який поєднує елементи ліцензійних, орендних та інших договірних конструкцій.

Відповідно до ч. 1 ст. 1115 Цивільного кодексу України (далі по тексту – ЦК України) за договором комерційної концесії правоволоділець зобов'язується надати користувачеві за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення, продажу певного виду товару чи надання послуг [1].

Правове регулювання договору комерційної концесії охоплює передачу прав на використання торговельної марки, комерційного досвіду, ноу-хау, технологій та інших нематеріальних активів, які наявні у правовласника. Така передача передбачає виконання сторонами ряду зобов'язань, зокрема щодо збереження стандартів, якості послуг і дотримання комерційної таємниці.

Відповідно ч. 1 ст. 1117 ЦК України сторонами в договорі комерційної концесії можуть бути фізична особа-підприємець та юридична особи, оскільки ключовим моментом є те, що обидві сторони повинні бути суб'єктами підприємницької діяльності. Також при укладанні договору сторони повинні додержуватися письмовій форми договору. У разі недодержання письмової форми договору концесії такий договір буде вважатися нікчемним, що передбачено ч. 1 ст. 1118 ЦК України [1].

Якщо звертатися до визначення значення договору франчайзингу у міжнародному приватному праві, то цей договір є схемою функціонування бізнесу, в якій одна компанія (франчайзер) передає іншій компанії (франчайзі) право на продаж своїх товарів або послуг. При цьому сторонами укладається договір, відповідно до якого франчайзі зобов'язується продавати товари або послуги згідно з визначеними умовами і цінами, встановлених франчайзером [2, с.43].

Особливості укладення договору франчайзингу полягають у необхідності врахування низки особливих умов, що відрізняють його від інших цивільно-правових договорів. Зокрема, важливим є визначення складу майнових прав, що передаються франчайзі, а також рівня обмежень у його діяльності. У договорі франчайзер чітко передбає порядок використання торговельної марки, стандарти обслуговування, вимоги до оформлення приміщень тощо.

Одним з основних обов'язків користувача (франчайзі) за договором франчайзингу (комерційної концесії) є сплата роялті – регулярної грошової винагороди правовласнику (франчайзеру) за надане право користування об'єктами інтелектуальної власності, комерційним досвідом і діловою репутацією. ЦК України прямо не надає визначення терміну «роялті», однак його сутність витікає з загального змісту договору комерційної концесії та норм податкового законодавства України. Роялті Франчайзера може мати різну форму, в залежності від особливостей бізнесу. Наприклад, фіксовану суму, що сплачується щомісячно або щоквартально; відсоток від доходу або

прибутку, отриманого франчайзі чи комбінований варіант – фіксована сума плюс відсоткова частина. Важливою особливістю є те, що умови сплати роялті, розмір, періодичність і спосіб розрахунку повинні бути чітко визначені та передбачені договором.

Властивістю виконання договору комерційної концесії є високий ступінь інтеграції бізнесу франчайзі до корпоративної системи франчайзера. Це може виражатися у впровадженні однакових IT-систем, обов'язковому використанні централізованих постачальників, участі в загальнонаціональних маркетингових кампаніях тощо. Такий рівень взаємодії вимагає належної координації, що повинно бути детально врегульовано в тексті договору. Прикладом такої інтеграції серед вітчизняного бізнесу є самокати Jat.ua, які створили власне програмне забезпечення, яке дозволяє швидко впроваджувати нові функції відповідно до змінних потреб клієнтів і ринку для всіх франчайзі.

Важливою є також вимога щодо дотримання комерційної таємниці франчайзі, який несе відповідальність за розголошення ноу-хау, технологій, систем управління, що були отримані ним у межах співпраці. Дане зобов'язання може діяти і не лише виключно протягом дії договору, а й після його розірвання чи втрати чинності.

Крім того, важливою особливістю договору франчайзингу є встановлення відповідальності за недотримання стандартів, що забезпечує єдність якості продукції та послуг у межах усієї франчайзингової мережі. Також договором можуть передбачатися умови щодо можливості передачі прав за договором третім особам. Зокрема, право франчайзі на переуступку договору або залучення субфранчайзі повинно бути чітко врегульоване, з урахуванням потреби у збереженні цілісності бренду, ділової репутації правоволодільця та мінімізації потенційних правових і репутаційних ризиків.

Саме завдяки договору франчайзингу в Україні змогли масштабувати свою діяльність і стати впізнаваними брендами низка успішних проєктів у сфері громадського харчування, таких як Lviv Croissants, Aroma Kava, П'яна Вишня, Asian Café Chin Chin тощо. Ці компанії продемонстрували, що добре структурований договір комерційної концесії дозволяє не лише швидко виходити на нові ринки, а й зберігати єдину якість продукту та сервісу в різних містах і регіонах. Франчайзинг дає змогу ефективно передавати бізнес-модель, стандарти обслуговування, рецептури, брендовану айдентику та марке-

тингові інструменти партнерам, які зацікавлені в розвитку власного бізнесу під уже відомим ім'ям.

Таким чином, договір комерційної концесії виступає важливим правовим інструментом підтримки та розвитку підприємницької діяльності, що поєднує в собі комплекс елементів різних договорів і потребує чіткого правового регулювання. Особливості його укладення зумовлюють потребу в ретельному погодженні умов передачі майнових прав, визначенні обов'язків сторін, у тому числі щодо сплати роялті, дотримання стандартів бренду та конфіденційності. Виконання договору передбачає тісну координацію дій між франчайзером і франчайзі, високий рівень взаємної довіри та правової визначеності. З огляду на зростаючу популярність франчайзингу в Україні, удосконалення законодавчої бази у цій сфері є актуальним завданням правової науки та практики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2. Сприндис І. Співвідношення понять «комерційна концесія» і «франчайзинг». Часопис цивілістики. 2021. Вип. 40. 40–45.

Максимчук Дарина Андріївна,
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМАТИКА

Захист права власності, як одна з основоположних конституційних гарантій, зазнає особливого випробування в умовах правового режиму воєнного стану. Відповідно до ст. 41 Конституції України, кожному гарантується право на володіння, користування та розпорядження власним майном, а також результатами інтелектуальної і творчої діяльності. Примусове вилучення об'єктів приватної власності можливе лише як виняток, обґрунтований суспільною потребою,

на підставі закону та з дотриманням передбаченої ним процедури, за умови попереднього і повного відшкодування їхньої вартості. У разі запровадження воєнного чи надзвичайного стану таке вилучення може здійснюватися з подальшою повною компенсацією [1]. Тобто, абсолютний характер права власності не виключає можливості його обмежень, щодопускаються, якщо цього потребують інтереси суспільства або третіх осіб [2, с. 98].

Під час дії правового режиму воєнного стану, встановленого на території України відповідно до Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 року та Закону України «Про правовий режим воєнного стану», держава отримує додаткові повноваження щодо тимчасового примусового відчуження або вилучення майна для потреб оборони країни.

З одного боку, необхідно забезпечити баланс між захистом приватних прав і потребами національної безпеки. З іншого боку, особи, чиї майнові права обмежуються або порушуються, повинні мати реальні та ефективні механізми захисту, що гарантується національним законодавством України, а також статтею 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод 1950 року, де визначено, що кожна юридична та фізична особа має право на мирне володіння своїм майном. Позбавлення власності допускається лише з міркувань суспільної необхідності, згідно із законом та відповідно до загальновизнаних принципів міжнародного права [3].

Незважаючи на визнання змоги та необхідності у певних випадках втручання у право приватної власності та обмеження його в інтересах суспільної необхідності, такі випадки втручання визнаються винятковими. Подібні обмеження повинні ґрунтуватися на балансі інтересів людини, суспільства та держави [2, с.99], а тому можна стверджувати, що навіть під час дії воєнного стану держава здійснює захист права власності фізичних та юридичних осіб приватного права.

Наприклад, ч. 2 ст. 353 Цивільного кодексу України (далі по тексту – ЦК України) встановлює, що в умовах дії воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово вилучене у власника з наступною повною компенсацією його вартості. У випадку повернення майна особі її право власності відновлюється, а вона, у свою чергу, зобов'язана повернути отриману у зв'язку з реквізицією суму

або річ, за вирахуванням обґрунтованої плати за користування майном [4].

У той ж час Спасибо-Фатєєва І. В. вважає, що «примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану має своїм наслідком припинення права власності через примусове відчуження майна, яке відбувається без згоди власника, а тому становить один із випадків втручання в право власності особи» [5, с. 520].

Що стосується застосування норм законодавства на практиці, то реалізація зазначених гарантій стикається з низкою правових та процедурних труднощів. Однією з ключових проблем захисту права власності є відсутність єдиного механізму фіксації факту відчуження або пошкодження майна, що ускладнює подальше відшкодування його вартості. У багатьох випадках документи, які мали б підтверджувати вилучення майна уповноваженими органами, або не оформлюються належним чином, або взагалі не видаються власникам. Це створює правову невизначеність і обмежує можливості осіб звертатися за компенсацією.

Також на даний момент є проблематика відсутності чітких критеріїв оцінки вартості майна, що було реквізоване або знищене внаслідок воєнних дій, що призводить до неоднакової судової практики у справах про відшкодування шкоди. Незважаючи на те, що вітчизняне законодавство передбачає компенсаційний механізм, реальні шанси на його застосування залежать як від наявності належних доказів, так і від можливостей державного бюджету в умовах режиму воєнного стану.

Окремо слід зазначити й проблему тимчасовості обмеження права власності: ч. 2 ст. 353 ЦК України передбачає, що у разі повернення вилученого майна його власнику поновлюється право власності [4]. Проте механізм повернення, а також порядок перерахунку суми компенсації у разі довготривалого користування майном державою або військовими формуваннями – детально не врегульовані.

Крім відносин, що виникають стосовно захисту права власності між фізичною чи юридичною особами та державою, окремим проблемним моментом є втрата або пошкодження майна в результаті збройної агресії. В таких випадках постає питання відшкодування шкоди з боку країни-агресора, що наразі є предметом міжнародно-правових дискусій, а в майбутньому – окремим викликом для української правової системи.

Отже, навіть при наявності законодавчих гарантій захисту права власності під час дії правового режиму воєнного стану, механізми їх реалізації потребують суттєвого вдосконалення. Держава повинна забезпечити ефективний баланс між публічними інтересами і приватними правами, зберігаючи при цьому верховенство права як ключовий принцип демократичної правової держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4292

2. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану: монографія. За ред.: Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, К. Г. Некіт ; упор.-укл. Ю. Маршук ; Одеса : Фенікс, 2023. 336 с. URL: https://hdl.handle.net/11300/23423

3. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Протокол № 1, від 20 березня 1952 р. Ратифіковано Україною 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

4. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

5. Спасибо-Фатєєва І. В. Право власності: способи захисту крізь призму судової практики: монографія. Харків: ЕКУС, 2023. 616 с.

Матвєєва Олена Андріївна,
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ТЕОРИТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ СТОРІН У ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

У ринковій економіці договірні зв'язки є головним інструментом регулювання майнових і немайнових відносин між суб'єктами права, основною формою реалізації їхніх прав та обов'язків у різних сферах суспільного життя. Згідно зі статтею 509 Цивільного кодексу України, договір є юридичним фактом, що породжує зобов'язальні правовідносини, де одна сторона бере на себе певні зобов'язання, а інша має право вимагати їхнього виконання. Саме договір дозволяє узгодити інтереси учасників цивільного обороту, забезпечуючи стабільність та

прогнозованість їхньої взаємодії [3]. Засадничими принципами договірних правовідносин є свобода укладення договору та визначення його умов (статті 627, 628 ЦКУ), добровільність волевиявлення сторін, рівність їхніх прав та обов'язків, вимога добросовісної поведінки та взаємного врахування інтересів, обов'язкова відповідність договору чинному законодавству (недійсність незаконних положень), а також безумовна обов'язковість належно укладеної угоди для сторін (стаття 629 ЦКУ).

Однак, в епоху активного укладання різноманітних угод неминуче зростає число конфліктних ситуацій, що випливають з ігнорування договірних домовленостей, неналежної реалізації прийнятих на себе обов'язків, а також прецедентів недобросовісного використання прав однією з договірних сторін [2].

Цивільний кодекс, детально регламентує інструменти охорони прав учасників договірних зобов'язань. Стаття 15 ЦК України гарантує кожній особі невідчужуване право на звернення за захистом своїх цивільних прав у випадку їхнього порушення, невизнання або оспорювання, розглядаючи це як первинне суб'єктивне право сторони договірних відносин, що актуалізується при будь-якому посяганні на її законні права та інтереси, їхньому ігноруванні (наприклад, у випадках правонаступництва або щодо майнових прав) чи запереченні (скажімо, щодо права власності або спадкових прав). Право на звернення до суду за захистом (стаття 16 ЦК України) є ключовим елементом із широким спектром можливих способів відновлення порушеного права, включаючи визнання правочину недійсним, повернення до попереднього стану, примусове виконання зобов'язання в натурі, зміну або припинення договірних відносин, а також відшкодування завданих матеріальних збитків та моральної шкоди. Частина друга статті 16 ЦК України передбачає право суду здійснювати захист цивільних прав будь-яким іншим способом, встановленим як безпосередньо договором між сторонами, так і чинним законодавством, що повністю узгоджується з фундаментальними принципами свободи договірних відносин та підприємницької діяльності, надаючи сторонам можливість самостійно передбачати власні механізми правової охорони у тексті укладеної угоди.

Конкретними ілюстраціями законодавчих приписів слугують: стаття 592 ЦК України, що наділяє кредитора за заставою правом вимагати дострокового погашення боргу та ініціювати стягнення за-

ставленого майна у разі порушень з боку заставодавця; стаття 659 ЦК України, яка імперативно зобов'язує продавця інформувати покупця про наявність прав третіх осіб на предмет договору купівлі-продажу, інакше покупець отримує право вимагати пропорційного зменшення ціни або розірвання укладеної угоди; стаття 670 ЦК України, яка надає покупцеві можливість вимагати передачі відсутньої кількості товару або ж відмовитися від прийняття товару та вимагати повернення сплачених коштів у випадку фактичної передачі меншої кількості, ніж було обумовлено. Зазначені способи захисту, прямо не згадані у диспозиції статті 16 ЦК України, можуть бути застосовані сторонами договірних відносин самостійно, являючи собою позаюрисдикційну форму охорони майнових прав [1].

Одним із передбачених чинним законодавством механізмів захисту цивільних прав та законних інтересів (пункт 6 частини другої статті 16 ЦК України) є модифікація існуючих правовідносин, яка у контексті договірних зобов'язань трансформується у зміну узгоджених умов договору та фактично полягає у внесенні корективів до вже існуючих домовленостей між контрагентами.

Зміна умов існуючого зобов'язання кваліфікується пунктом 2 статті 611 ЦК України як один із можливих правових наслідків неналежного виконання прийнятого на себе зобов'язання, що безпосередньо визначені умовами укладеного правочину або відповідними імперативними нормами чинного законодавства. Дане законодавче положення знаходить своє більш розгорнуте тлумачення у статті 615 ЦК України, відповідно до якої, у випадку порушення договірного зобов'язання однією зі сторін, інша сторона набуває законного права частково відмовитися від подальшої реалізації своїх обов'язків за договором, якщо така можливість прямо передбачена умовами укладеної угоди або відповідними приписами чинного законодавства (частина перша статті 615). У такому випадку, наслідком односторонньої часткової відмови від виконання зобов'язання є фактична трансформація умов цього самого зобов'язання. Отже, аналогічно попередньому випадку, така одностороння відмова від виконання договірних обов'язків виступає ефективним інструментом охорони цивільного права сторони, яка є безпосереднім учасником даного зобов'язання. Закріпивши на законодавчому рівні право на односторонню відмову від виконання договірних зобов'язань, законодавець поширив сферу його застосування і на договірні відносини в цілому (частина третя

статті 651 ЦК України), надавши сторонам укладеного договору альтернативу: відмовитися від виконання договору в повному обсязі або ж частково модифікувати його існуючі умови.

Крім того, зміна договору можлива через рішення суду за обґрунтованим клопотанням однієї зі сторін у разі значного порушення умов іншою стороною або в інших випадках, передбачених договором чи законом (абз. 1 ч. 2 ст. 651 ЦКУ).

Значна частина міркувань щодо модифікації правовідносин як способу охорони цивільних прав є релевантною й до припинення існуючих правових зв'язків, що також є важливим інструментом правового захисту.

У цьому контексті слід зазначити, що розірвання існуючих правовідносин (зобов'язання, контракту) як ефективний засіб захисту цивільних прав може відбуватися у таких ситуаціях:

За спільною згодою контрагентів, якщо інше прямо не передбачено умовами укладеної угоди або відповідними імперативними нормами чинного законодавства (частина перша статті 651 ЦК України). Внаслідок ініційованої однією стороною повної відмови від виконання взятих на себе зобов'язань (договору), що є прямим юридичним наслідком допущеного порушення договірних домовленостей (пункт 1 статті 611, частина третя статті 651 ЦК України). Внаслідок розірвання укладеної угоди, як безпосереднього юридичного наслідку допущеного порушення договірних зобов'язань (пункт 1 статті 611, частина друга статті 651 ЦК України).

Цивільний кодекс України передбачає право на одностороннє розірвання договору як наслідок його порушення (пункт 1 статті 611). Ряд статей ЦК України встановлюють підстави для припинення правовідносин шляхом односторонньої відмови від договору або зобов'язання, зокрема у сфері купівлі-продажу. Зазвичай, це є правом сторони, проте в окремих випадках закон імперативно зобов'язує до такого кроку [5].

Особливу увагу слід приділяти правозастосовній практиці, яка повинна неухильно ґрунтуватися на фундаментальних принципах добросовісності, розумності та справедливості. Не менш важливим є постійне підвищення рівня правової культури та обізнаності сторін договірних правовідносин, оскільки саме усвідомлене ставлення до власних прав та обов'язків є ключовою запорукою мінімізації потенційних конфліктів та судових спорів. Таким чином, забезпечення

справедливого балансу інтересів усіх сторін договірних відносин, досягнення чіткої правової визначеності та наявність дієвого та ефективного механізму захисту порушених прав є визначальними факторами для подальшого вдосконалення договірних правовідносин в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білокан І. В. Зобов'язально-правові засоби захисту прав сторін у договірних відносинах URL: http://www.stattionline.org.ua/ pravo/76/12179-zobov-yazalno-pravovi-zasobi-zaxistu-prav- storin-u-dogovirnix-vidnosinax.html

2. Васильєва В. А. Цивільно-правова відповідальність: зміна парадигми досліджень. Дев'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) Одеса: Астропринт. 2019. 100–104

3. Зозуляк О. І, Парута Ю. І. Перспективні напрями удосконалення цивільно-правової відповідальності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Том 63. С. 141–146

4. Кот О. О. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : дис. докт. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2017. 550 с.

Матвєєва Олена Андріївна,
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

БЕЗПІДСТАВНЕ ЗБАЧЕННЯ ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕНЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Правовідносини, що виникають у випадках набуття або збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої (потерпілого) за відсутності належної юридичної підстави або у зв'язку з її подальшою втратою, кваліфікуються Цивільним кодексом України (ст. 1212) як зобов'язання з безпідставного збагачення. Нормативне підґрунтя даного інституту закріплено в главі 83 ЦКУ. Серед першопричин виникнення таких зобов'язань виокремлюються первинне збагачення або збереження майна без достатньої юридичної основи та отриман-

ня майна на законних підставах, які згодом втратили свою силу (наприклад, через визнання правочину недійсним). При цьому, правова оцінка обставин, що призвели до безпідставного збагачення чи збереження майна (дії набувача, потерпілого, третіх осіб або незалежні події) не є визначальною [6, с. 437].

Ключовими елементами для визнання зобов'язання як такого, що виникло внаслідок безпідставного набуття майна, є встановлення факту збільшення майнових активів однієї особи, паралельне зменшення майна іншої особи, наявність причинно-наслідкового зв'язку між цими майновими змінами та відсутність легітимної правової основи для такого майнового приросту за рахунок іншої сторони.

Типовими прикладами зобов'язань, що виникають унаслідок безпідставного набуття, є оплата рахунку за ненадану послугу, помилкове подвійне списання коштів, доставлення товару помилковому одержувачу, збільшення майнових активів у результаті непереборної сили, повернення боргу неправомірній особі тощо. Зобов'язання з безпідставного збереження майна актуалізуються за таких умов: особа утримує майно, яке за звичайних обставин мало б бути нею витрачене або втрачене, інша особа зазнає відповідних майнових втрат, існує прямий зв'язок між утриманням майна однією особою та його втратою іншою, а також відсутня законна підстава для такого збереження майна однією особою коштом іншої [7, с. 831]. Ілюстрацією безпідставного збереження може слугувати несплата за фактично спожиті комунальні послуги або за користування орендованим майном.

Глава 83 ЦКУ охоплює різноманітні сценарії розвитку подібних правовідносин, зокрема ситуації, коли боржник усвідомлював неправомірність свого збагачення/збереження, дізнався про це від потерпілого пізніше, або ж помилково вважав свої дії правомірними. Суб'єктами цих зобов'язань є набувач (боржник) та потерпілий (кредитор), об'єктом – дії боржника, спрямовані на повернення неправомірно отриманого/збереженого майна, а сутністю – право потерпілого вимагати повернення та обов'язок боржника його здійснити. Набувач зобов'язаний повернути майно в натуральній формі, а за неможливості – компенсувати його вартість, актуальну на момент судового розгляду (ст. 1213 ЦК), відшкодувати отримані або потенційно можливі доходи з моменту усвідомлення неправомірності володіння, а також несе відповідальність за погіршення стану майна (ч. 1 ст. 1214 ЦК),

та сплатити відсотки за користування неправомірно отриманими або збереженими грошовими коштами (ч. 2 ст. 1214 ЦК) [4, с. 438]. Специфікою регулювання безпідставного збагачення у грошовій формі є нарахування відсотків відповідно до статті 536 ЦКУ з моменту, коли набувач дізнався або мав дізнатися про неправомірність отримання/збереження коштів.

Об'єктом зобов'язань з безпідставного збагачення/збереження є саме неправомірно отримане майно, проте стаття 1215 ЦКУ визначає перелік майна, що не підлягає поверненню за умови добровільної передачі, відсутності помилки в розрахунках з боку платника та недобросовісності набувача. До такого майна належать заробітна плата та аналогічні виплати, пенсійні нарахування, соціальні допомоги, стипендії, компенсації за шкоду здоров'ю/життю, аліменти, інші соціальні виплати та інше майно, встановлене законодавством. Зобов'язання з безпідставного збагачення мають ряд характерних ознак: вони можуть виникати як внаслідок правомірних, так і неправомірних дій або подій, відрізняються відсутністю умислу в діях набувача та наявністю конкретного кредитора. Ці зобов'язання є універсальним інструментом захисту цивільних прав, застосовуючись, зокрема, до вимог про повернення виконаного за недійсним правочином, витребування майна власником із незаконного володіння, повернення виконаного за зобов'язанням та відшкодування шкоди неправомірним набувачем (ч. 3 ст. 1212 ЦК). Однак застосування норм глави 83 ЦК є додатковим механізмом захисту права власності у випадках, коли інші правові інститути, такі як реституція (ст. 216 ЦК), віндикація (ст. 387, 388 ЦК), виконання зобов'язання (гл. 48 ЦК) чи відшкодування шкоди (гл. 82 ЦК), не забезпечують належного захисту. Наприклад, віндикація обмежена витребуванням індивідуально визначених речей, а реституція – лише майном, отриманим за недійсним правочином, тоді як статті 1212 та 1214 ЦК можуть застосовуватися для витребування речей, визначених родовими ознаками, або для компенсації доходів, отриманих за недійсним правочином.

Зобов'язання з безпідставного збагачення/збереження також необхідно розмежовувати з деліктними зобов'язаннями за кількома ключовими аспектами. По-перше, деліктні зобов'язання (глава 82 ЦКУ) передбачають компенсацію як майнової, так і моральної шкоди, тоді як зобов'язання з безпідставного збагачення (глава 83 ЦКУ) охоплюють виключно майнове збагачення. Моральна шкода, спричинена

безпідставним збагаченням потерпілому, підлягає відшкодуванню на підставі статті 1167 ЦКУ. По-друге, підстави виникнення деліктних зобов'язань є ширшими, включаючи не лише неправомірне набуття/збереження майна, а й його знищення чи пошкодження. По-третє, існує відмінність у фактичному складі, що є підґрунтям для виникнення відповідних зобов'язань. По-четверте, спостерігаються суттєві розбіжності у суб'єктному складі. У зобов'язаннях з безпідставного збагачення боржником виступає набувач/зберігач майна, а кредитором – потерпілий. У деліктних зобов'язаннях особи кредитора/потерпілого та боржника/особи, яка завдала шкоди, можуть не збігатися (наприклад, відшкодування шкоди спадкоємцям, роботодавцем за дії працівника, державою тощо) [5, с. 221].

Підсумовуючи, перехід майнових прав повинен мати легітимну правову основу. За її відсутності особа, яка втратила своє майно або не набула його за наявності такого права, має можливість вдатися до правових механізмів захисту своїх майнових інтересів. Характерною рисою кондикційних зобов'язань є їх здатність виникати як з правомірних, так і неправомірних дій чи подій, дій сторін або третіх осіб, незалежно від волі власника щодо вибуття майна та добросовісності набувача. Кондикція є позадоговірним способом захисту права власності, що може застосовуватися як самостійно, так і субсидіарно до реституції та віндикації у випадках, коли останні не забезпечують повноцінного захисту прав власника, але відповідають ознакам зобов'язання з безпідставного збагачення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 12.08.2015 р. № 435-IV / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://zakon2. rada.gov.ua/laws/show/435-15.

2. Гончаров І. М. Цивільно-правові зобов'язання, що виникають внаслідок безпідставного збагачення (порівняльно-правове дослідження за законодавством України та країн Європейського Союзу): автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 19 с..

3. Бережняк Н. В. Зміст зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави за Цивільним кодексом України: проблемні питання. Часопис Київського університету права. 2019. № 3. 177–181.

4. Бережняк Н. В. Особливості правового регулювання зобов'язань із безпідставного збагачення. Економіка, фінанси, облік і право: аналіз та виклики сучасності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 19 жовт.

2021 р.). Полтава: Центр фінансово-економічних наукових досліджень, 2021. 46–48.

5. Загородній А. Правові підстави виникнення кондикційних зобов'язань. Бюлетень Міністерства юстиції України. Київ: Логос, 2011. № 4. 50.

6. Єфименко І. В. Види кондикційних зобов'язань. Проблеми законності: Академ. зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. Вип. 113. 207

7. Пучкова Г. В. Характеристика зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави за чинним законодавством України // Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук. праць. – Вип. 28. – Одеса: Юрид. літ., 2006. – 274–281.

Матвєйкін Михайло Денисович,
студент 1-го курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції)
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц.. Матійко М. В.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБ'ЄКТІВ СПОРТИВНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

У сучасному правовому дискурсі регулювання об'єктів спортивної інфраструктури посідає важливе місце на перетині кількох галузей права, зокрема цивільного, адміністративного, земельного, та господарського. В умовах трансформаційних змін у соціально-економічному розвитку держави, зростання ролі фізичної культури й спорту в забезпеченні національного добробуту та підтримці суспільного здоров'я, об'єкти спортивної інфраструктури набувають особливого значення як об'єкти права, що характеризуються специфікою правового статусу, режиму використання, функціонального призначення та особливостей здійснення права власності на об'єкти спортивної інфраструктури.

Цивільне право встановлює загальні засади щодо виникнення, здійснення, зміни та припинення прав на об'єкти спортивної інфраструктури, а також врегульовує питання, пов'язані з їх оборотоздатністю, обігом та відповідальністю суб'єктів за неналежне утримання або використання таких об'єктів. З огляду на це, дослідження правового режиму об'єктів спортивної інфраструктури в межах цивільного

права є не лише теоретично значущим, а й має виразне практичне спрямування, зокрема в контексті інвестування, концесійних відносин, управління об'єктами права власності та реалізації прав суб'єктів на доступ до можливості заняття фізичною культурою й спортом.

У сучасній юридичній доктрині проблематика правового регулювання об'єктів спортивної інфраструктури в межах цивільного права розглядається крізь призму зростаючого значення спорту як інструмента формування національного здоров'я, соціального капіталу, інтеграції громадян у суспільне життя. З урахуванням цього, об'єкти спортивної інфраструктури розглядаються не лише як елементи матеріально-технічної бази фізичної культури і спорту, але й як особливі об'єкти речових прав, що підлягають регулюванню згідно з положеннями Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та спеціального законодавства.

Згідно з ч. 1 ст. 179 ЦК України, об'єкти цивільних прав поділяються на речі, у тому числі нерухомі, майнові права, результати робіт, послуги тощо. Об'єкти спортивної інфраструктури, які є нерухомими речами підлягають державній реєстрації та мають правовий режим відповідно до норм розділу ІІІ ЦК України [1]. Водночас правова специфіка таких об'єктів полягає у публічній важливості їх функціонування, що вимагає особливих юридичних підходів до врегулювання питань власності, управління, утримання та обмежень щодо їх обігу.

Право власності на спортивні споруди може належати різним суб'єктам цивільних правовідносин. При цьому об'єкти спортивної інфраструктури, які є нерухомими речами, можуть бути предметом договорів купівлі-продажу, оренди, концесії, управління майном, будівельного підряду та договорів спільної діяльності. Проте в умовах реального функціонування української правової системи виникає низка ускладнень, пов'язаних із фрагментарністю регуляторного поля, яке стосується будівництва, експлуатації, реконструкції та відчуження спортивних об'єктів.

Варто зазначити, що положення Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [2] лише опосередковано торкаються цивільно-правових відносин, здебільшого приділяючи увагу публічно-правовому регулюванню. Наприклад, положення статті 48 цього закону фактично закріплюють принципову допустимість створення об'єктів спортивної інфраструктури на землях рекреаційного призначення та вказують на обов'язок дотримання будівельних, санітарних та еко-

логічних норм. Проте такий припис є достатньо загальним за своєю правовою природою і не створює чітко окресленої моделі цивільного обороту спортивних об'єктів.

Натомість цивільне законодавство не містить жодної спеціальної конструкції, що відображала б особливості обігу об'єктів спортивної інфраструктури, зважаючи на їх суспільну значущість, підвищені вимоги до безпеки та функціональності. Це зумовлює потребу у формуванні доктринальної бази щодо особливого визначення таких об'єктів у межах цивільно-правового простору: як спеціального виду нерухомого майна, на яке можуть поширюватися окремі обмеження щодо приватизації, цільового призначення та експлуатації.

На нашу думку, необхідним є встановлення чітких правових меж зміни функціонального призначення об'єктів спортивної інфраструктури, оскільки така зміна може суперечити публічному інтересу. У цьому контексті видається доцільною пропозиція включення до ЦК України норми щодо заборони відчуження або перепрофілювання спортивних об'єктів без погодження з уповноваженим державним органом.

Окремі проблемні аспекти виділяються вченими щодо режиму спільної власності на об'єкти спортивної інфраструктури. Часто такі об'єкти будуються або реконструюються за кошти фізичних та юридичних осіб, держави та територіальних громад. Проте чинне цивільне законодавство не містить достатньо чітких інструментів правового оформлення спільного фінансування на результат – побудований або реконструйований об'єкт. Це створює ризики подальших майнових спорів, порушення балансу інтересів.

З урахуванням викладеного, актуальним постає завдання уніфікації законодавства, що регулює правовий режим об'єктів спортивної інфраструктури. Зазначене повинне передбачати, з одного боку, чітку класифікацію спортивних споруд за критеріями функціонального призначення, встановлення правового статусу та режиму власності відповідного об'єкту, а з іншого – деталізоване цивільно-правове врегулювання договірних конструкцій, що охоплюють будівництво, оренду, концесію, реконструкцію та спільне фінансування відповідних об'єктів. Особливої уваги потребує правовий інструментарій, який забезпечує ефективне функціонування механізмів державного контролю за цільовим використанням спортивних споруд, недопущення їх приватизації зі зміною цільового призначення, а також за-

стосування певних обмежень у здійсненні права власності з огляду на суспільну значущість таких об'єктів.

В умовах трансформації державної політики у сфері фізичної культури та спорту важливо забезпечити правові передумови для стимулювання участі приватного сектору у створенні та розвитку спортивної інфраструктури. Зокрема, це передбачає запровадження пільгових режимів оренди та правових моделей зворотної передачі об'єкта власнику після завершення визначеного строку його експлуатації в рамках концесійної або іншої співпраці.

Окремо слід відзначити позицію А. В. Никоньонока, який вказує на необхідність цифровізації обліку об'єктів спортивної інфраструктури…Така цифрова трансформація дозволить сформувати достовірну інформаційну базу для прийняття управлінських рішень на всіх рівнях публічної влади [3, с.74]. Виконанню цього завдання великою мірою допомогло створення єдиного електронного реєстру спортивних споруд, який функціонує в інтеграції з державними кадастрами та реєстрами речових прав, є дієвим кроком у напрямку забезпечення прозорості, оперативного управління, виявлення випадків нецільового використання та підвищення юридичної визначеності таких об'єктів.

Узагальнюючи результати варто зазначити, що, по-перше, сучасна система правового регулювання у сфері спортивної інфраструктури не є достатньо визначеною, що ускладнює практичне застосування відповідних норм права в зазначеній сфері; по-друге, цивільне право України потребує доповнення спеціальними положеннями, які б закріплювали правову природу об'єктів спортивної інфраструктури як окремого виду нерухомих речей з особливим соціальним значенням; по-третє, доцільною видається розробка спеціального кодифікованого акту – умовно «Закону України про об'єкти спортивної інфраструктури», який би інтегрував положення цивільного, земельного, господарського та податкового права. По-четверте, існує нагальна потреба у перегляді й актуалізації чинних технічних нормативів (ДБН, ДСТУ) з урахуванням сучасних технологічних, архітектурних, енергоефективних і екологічних вимог щодо об'єктів спортивної інфраструктури. Тому, до цього вбачається створення уніфікованих договірних моделей із чітко визначеним обсягом прав та обов'язків сторін, механізмами відповідальності та державними гарантіями прав інвестора.

Отже, лише на основі цілісного та системного підходу до цивільно-правового регулювання об'єктів спортивної інфраструктури можливо забезпечити сталий розвиток сфери фізичної культури та спорту, ефективне функціонування споруд, залучення інвестицій, а також реалізацію стратегічних державних завдань у сфері охорони здоров'я та соціального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Про фізичну культуру і спорту: Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text

3. Никоньонок А. В. Особливості нормативно-правового регулювання в сфері будівництва об'єктів спортивного призначення в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2023. №36. 71–75.

Медведєва Юлія Вадимівна,
студентка 2 курсу бакалавра
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк В.

ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК СУБ'ЄКТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У сучасну епоху цифрової трансформації стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ) поставив перед правовою наукою низку складних і поки що відкритих питань. Одне з найактуальніших серед них – це визначення правового статусу ШІ у сфері інтелектуальної власності: чи може він виступати як суб'єкт, здатний створювати твори, або ж є лише об'єктом правової охорони. Усе частіше штучний інтелект не лише допомагає людині, а й самостійно генерує нові, унікальні результати творчої діяльності, що викликає необхідність оновлення законодавчої бази та перегляду класичних підходів до авторства, винахідництва та правовласництва. У цьому контексті питання правової охорони ШІ як суб'єкта або об'єкта інтелектуальної власності стає одним з ключових напрямів сучасного юридичного аналізу.

У сучасному правовому полі питання правової охорони результатів, створених із використанням штучного інтелекту (ШІ), є предметом гострих наукових дискусій. Зокрема, важливою темою є визначення ШІ як об'єкта чи потенційного суб'єкта права інтелектуальної власності, зокрема авторського права. Відповідно до статті 433 ЦК України, об'єктами авторського права є результати інтелектуальної, творчої діяльності фізичної особи у сфері науки, літератури і мистецтва. Це положення закріплює персоніфікований підхід до авторства – виключно людина може бути автором, і тільки твори, створені нею внаслідок творчої праці, підлягають охороні [3].

Проте стрімкий розвиток технологій, зокрема здатність ШІ генерувати тексти, зображення, музику, програмні продукти без безпосереднього втручання людини, викликає виклики до існуючої правової моделі. Наразі в чинному законодавстві України відсутнє законодавче визначення терміну «штучний інтелект». Водночас у нормативно-правовому полі вже з'являються спроби систематизації підходів до регулювання цієї сфери. Зокрема, Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1556-р від 2 грудня 2020 року «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» визначає ШІ як організовану сукупність інформаційних технологій, що здатна виконувати завдання, пов'язані з моделюванням інтелектуальної поведінки [2].

Крім Цивільного кодексу, регулювання у сфері авторського права здійснюється Законом України «Про авторське право і суміжні права», який також базується на традиційному антропоцентричному підході до авторства. Закон не передбачає правову охорону творів, створених автоматизовано або автономно без участі людини, однак визнає можливість існування так званих неоригінальних об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою. Такі об'єкти підлягають захисту на основі спеціального права (sui generis), зокрема у випадку баз даних, що не є результатом творчої діяльності, але мають цінність як інформаційні продукти [1].

Таким чином, на сьогодні правове регулювання ШІ в контексті авторського права в Україні здійснюється за допомогою таких ключових актів: Цивільного кодексу України, Закону України «Про авторське право і суміжні права», а також концептуальних документів, якот Концепція розвитку ШІ. При цьому нагальна потреба в оновленні нормативної бази залишається актуальною, особливо в контексті узгодження українського законодавства з тенденціями Європейського

Союзу, де вже розглядаються законодавчі ініціативи щодо регулювання штучного інтелекту як окремої юридичної категорії.

У традиційному розумінні, закріпленому в більшості правових систем, автором може бути виключно фізична особа, яка створила твір у результаті інтелектуальної та творчої діяльності. Однак з появою генеративних моделей, які оперують без участі людини або з мінімальним втручанням, ця концепція зазнає суттєвого перегляду.

Законодавство Європейського Союзу, зокрема директиви у сфері авторського права, чітко вказують на необхідність творчого внеску людини для набуття правового захисту. Проте ухвалений у 2024 році Акт ЄС про штучний інтелект (AI Act) не містить положень, що безпосередньо врегульовують питання авторських прав у контексті штучного інтелекту, що спричинило критику з боку правової спільноти через створення потенційної прогалини у захисті інтелектуальної власності творців. У відповідь Європейська комісія ініціює подальші консультації з метою розробки механізмів охорони результатів, згенерованих штучним інтелектом, з урахуванням інтересів як авторів, так і користувачів ШІ.

У правовій системі США підхід до авторства є подібним. Бюро з авторських прав США не визнає правову охорону для творів, створених виключно ШІ без участі людини. Основоположна ідея полягає у тому, що творчість має бути результатом людського розуму. Водночас, якщо особа використовує штучний інтелект як інструмент, керуючи процесом створення та вносячи творчі елементи, вона може претендувати на авторство. У практиці американських судів це питання вже неодноразово виникало – зокрема, у справі, де штучний інтелект згенерував комікс, а автор подав заявку на авторське право, суд визнав, що відсутність людського внеску виключає правовий захист [4].

Правова система Китайської Народної Республіки демонструє більш гнучкий підхід до оцінки творчого продукту, створеного ШІ [7]. У 2023 році Пекінський інтернет-суд визнав за позивачем право інтелектуальної власності на зображення, згенероване через Stable Diffusion, вказавши на наявність значущого творчого вкладу з боку користувача. Аналогічна практика сформувалась і в справі про захист авторських прав на відомого персонажа, де суд визнав порушення авторських прав у результаті генерації зображень ШІ без дозволу правовласника. Це свідчить про поступовий розвиток судової практики у

напрямі легітимізації правового захисту об'єктів, створених за допомогою штучного інтелекту, за умови втручання людини [6].

Найбільшою проблемою в цій сфері залишається відсутність єдиного глобального підходу до правової охорони результатів, створених ШІ. Різні юрисдикції застосовують відмінні критерії для визнання авторства, що ускладнює забезпечення правової визначеності та охорони у транснаціональному просторі. Водночас постає етична й практична дилема: чи слід визнавати автономні результати роботи ШІ як самостійні об'єкти охорони, і якщо так – хто має бути їхнім правовласником. Це питання перебуває на перетині правових, філософських і технологічних аспектів, і саме його вирішення визначатиме майбутнє права інтелектуальної власності у цифрову епоху.

На запитання у програмі штучного інтелекту OpenAI, а саме Chat GPT, чи вважає він себе суб'єктом авторського права, ми отримали відповідь: «Я не вважаю себе автором. Я не маю свідомості, творчого наміру чи здатності нести відповідальність за створене. Я лише інструмент, який генерує текст на основі раніше існуючих знань, а справжнім автором є людина, яка мене використовує з метою та ідеєю» [5].

Правова охорона штучного інтелекту в системі інтелектуальної власності є складною та багатовимірною проблемою, що вимагає переосмислення традиційних підходів до авторства, креативності та правового статусу творів. Як свідчить аналіз законодавства Європейського Союзу, США та Китаю, в сучасному правовому полі домінує антропоцентрична концепція, відповідно до якої тільки фізична особа може виступати автором. Водночас судова практика, особливо в Китаї, поступово визнає можливість надання правової охорони результатам, створеним із залученням штучного інтелекту, за умови наявності творчого внеску людини.

Найбільшою проблемою є відсутність уніфікованого підходу до кваліфікації творів, згенерованих ШІ, що створює правову невизначеність, особливо в умовах глобалізації цифрового середовища. Також викликає занепокоєння відсутність чіткого регулювання використання захищених авторським правом матеріалів для навчання моделей ШІ. Усе це підкреслює необхідність розробки нової правової парадигми, яка б не лише забезпечувала належний захист прав творців, а й враховувала інтереси розробників і користувачів інтелектуальних технологій.

Таким чином, вирішення питання правового статусу ШІ в сфері інтелектуальної власності потребує як законодавчих змін, так і формування узгодженої міжнародної політики, що зможе забезпечити баланс між інноваційним розвитком і правовою справедливістю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII : станом на 1 січ. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text

2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р : станом на 29 груд. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-р#Text

3. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text ; Rankin J. EU accused of leaving 'devastating' copyright loophole in AI Act. the Guardian. URL: https://www.theguardian.com/technology/2025/feb/19/eu-accused-of-leaving-devastating-copyright-loophole-in-ai-act

4. Annie Allison. U.S. Copyright Office issues highly anticipated report on copyrightability of AI. Reuters. URL: https://www.reuters.com/legal/legalindustry/us-copyright-office-issues-highly-anticipated-report-copyrightability-ai-2025-04-02/

Мельник Тетяна Романівна,

студентка 2 курсу факультету прокуратури і слідства(кримінальної юстиції) Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Калітенко О. М.

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ЗАГИБЕЛІ АВТОМОБІЛЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, введений Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року та затверджений Верховною Радою України, змінив правове середовище в державі, особливо в частині реалізації й захисту прав приватної власності. Унаслідок бойових дій мільйони громадян зазнали матеріальних втрат, зокрема втратили особисті транспортні засоби. Така втрата має не лише матеріальний, а й правовий вимір, адже викликає потребу у відшкодуванні завданої шкоди [1].

Відповідно до статті 41 Конституції України, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. При цьому вказано, що примусове відчуження майна можливе лише з попереднім і повним відшкодуванням його вартості. Це положення закріплює принцип недоторканності приватної власності [2].

Знищення автомобілів внаслідок обстрілів, авіаударів, підривів чи інших бойових дій – це не просто втрата рухомого майна, а й порушення базових соціально-економічних прав громадян.

З метою фіксації та оцінки матеріальних збитків, завданих внаслідок воєнних дій на території України, було запроваджено спеціальний нормативний механізм – Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 326 від 20 березня 2022 року [3]. Цей документ регламентує обов'язковість проведення експертної оцінки пошкодженого чи знищеного майна.

Згідно з вищезазначеним Порядком, експертна оцінка здійснюється атестованими судовими експертами на основі методик, які внесено до Реєстру методик проведення судових експертиз, а також тих методичних рекомендацій, які розроблені з урахуванням специфіки умов воєнного стану і затверджені у встановленому порядку. На основі зібраної інформації формуються акт оцінки шкоди, аналітичний звіт, а також звіт про оцінку збитків, відповідно до Загальних засад оцінки збитків, завданих майну та майновим правам внаслідок збройної агресії РФ.

Процедура отримання компенсації складається з декількох етапів: подання звернення про відшкодування, фіксація обставин завдання шкоди, проведення оцінки, прийняття рішення про компенсацію та безпосереднє її здійснення. Заява про відшкодування може бути подана як до суду в межах цивільного провадження, так і до правоохоронних органів, органів державної влади чи місцевого самоврядування.

Згідно з частиною першою статті 1166 Цивільного кодексу України, особа, яка заподіяла майнову шкоду іншій фізичній або юридичній особі, зобов'язана повністю її відшкодувати. Якщо завдана шкода не має прямого зв'язку з воєнними діями збройних формувань РФ, питання компенсації вирішується в порядку цивільного судочинства шляхом подання відповідного позову [4].

Незважаючи на запроваджений воєнний стан, судова система України, включно з механізмами примусового виконання рішень, продовжує функціонувати. Відтак, потерпілі можуть звертатися до судів з позовами про компенсацію збитків не лише у мирний час, а й у період активної фази збройного конфлікту.

До компетенції цивільного суду також належать справи, що пов'язані з проявами мародерства, крадіжок, грабежів, незаконного заволодіння транспортними засобами чи пошкодження приватного майна, навіть якщо ці дії були скоєні в умовах воєнного стану.

Ключовою підставою для нарахування компенсації у таких випадках є судове рішення, яке набрало законної сили, що зобов'язує винну особу відшкодувати понесені збитки в установленому порядку.

Для альтернативного, позасудового шляху фіксації втрат, спричинених війною, в Україні функціонує Реєстр пошкодженого та знищеного майна. Власники зруйнованої нерухомості можуть внести відповідну інформацію до цього реєстру через мобільний додаток «Дія», що дозволяє спростити процедуру повідомлення про збитки. Подати відомості також можливо особисто – звернувшись до адміністратора Центру надання адміністративних послуг (ЦНАП) або за допомогою нотаріуса.

Проблема відшкодування шкоди, завданої внаслідок знищення автомобілів у період воєнного стану, є надзвичайно гострою та складною в правовому аспекті. Втрата транспортного засобу в умовах бойових дій значно обмежує права громадян, унеможливлює виконання основних життєвих потреб та порушує економічну стабільність родин. Нормативна база України надає певні інструменти для захисту порушених прав, зокрема через положення Конституції України, Цивільного кодексу, спеціальні закони та урядові постанови. Однак на практиці реалізація цих прав стикається з рядом перепон, серед яких відсутність ефективного механізму оцінки збитків, нестабільність правозастосовної практики та обмежені можливості компенсації в умовах триваючої війни.

Таким чином, проблема компенсації втрат майна, спричинених війною, не лише юридична, а й соціально-політична. Вона потребує комплексного підходу, який передбачає вдосконалення національного законодавства, активне залучення міжнародної підтримки, а також створення надійної системи правового та фактичного захисту постраждалих громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 URL : https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

3. Постанова КМУ № 326 від 20 березня 2022 року «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

Мерчанський Іван Русланович,
студент 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПОПЕРЕДНІЙ ДОГОВІР: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ

Розвиток договірного права України в контексті європейської інтеграції вимагає приведення договірних інструментів у відповідність до принципів правової визначеності, добросовісності та балансу інтересів сторін. Попередній договір, як особлива форма узгодження майбутніх зобов'язань, залишається недостатньо врегульованим у чинному цивільному законодавстві. Нечіткість правового статусу попереднього договору, неоднозначна судова практика та потенційні зловживання сторонами свідчать про нагальну потребу у вдосконаленні нормативної бази. Метою даного дослідження є системний аналіз правової природи попереднього договору, виявлення основних проблем його застосування в Україні та напрацювання шляхів їх вирішення з урахуванням міжнародного досвіду.

Однією з найбільших прогалин законодавства у цих правовідносинах є нечіткість вимог до змісту попереднього договору. Ст. 635 ЦКУ встановлює: «Попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором» [1].

Стаття вимагає, щоб сторони визначили умови основного договору, але не уточнює:

– чи потрібно погодити усі істотні умови основного договору;

– чи достатньо визначити лише загальні наміри.

Як наслідок, судова практика розходиться:

– одні суди вимагають повного погодження всіх істотних умов основного договору;

– інші допускають «попередні» рамкові домовленості.

Також, 635 ЦКУ каже, що у разі відмови від укладення основного договору сторони можуть звернутися до суду для примусового укладення.

Але незрозуміло:

– чи обов'язково суд має встановити наявність погоджених істотних умов;

– чи можливе стягнення збитків замість примусового укладення;

– який порядок судового ухвалення рішення про укладення основного договору.

Для покращення змісту цієї норми можна запропонувати наступне:

Чітко визначити зміст попереднього договору:

– встановити норму, що попередній договір має містити істотні умови основного договору (для відповідного виду договору) або порядок їхнього узгодження в майбутньому;

– при цьому для окремих видів договорів (купівлі-продажу, оренди тощо) варто прямо передбачити: які саме умови мають бути погоджені у попередньому договорі.

Уточнити правила обчислення строку:

Чітко закріпити, що строк укладення основного договору обчислюється:

– від дати укладення попереднього договору, якщо інше не встановлено договором;

– або від дати настання обставин, передбачених у попередньому договорі.

Наступною, не менш важливою проблемою у правовідносинах, що регулюють, питання укладення попереднього договору є процес примусу укладення основного договору.

Дзера І. О. зазначає «На нашу думку, попередньому договору не притаманний у повному обсязі принцип обов'язковості договору, пе-

редбачений ст. 629 ЦК. Так, в цій статті зазначається, що договір є обов'язковим для виконання сторонами. Однак, зважаючи на принцип свободи договору, та неможливість сторін примусити укласти договір в судовому порядку, та предмет попереднього договору, фактично можна зробити висновок, що сторін не можна примусити укласти основний договір, який є предметом попереднього договору. Такий висновок підтверджується тим, що ст. 635 ЦК передбачається припинення зобов'язання, встановлене попереднім договором, у разі, якщо основний договірне укладений протягом строку (у термін), встановленого попереднім договором, або якщо жодна із сторін не направить другій стороні пропозицію про його укладення [2, с. 88].

Питання допустимості примусового укладення основного договору на підставі попереднього договору постає як одне з ключових у контексті забезпечення принципу свободи договору, закріпленого в ст. 627 Цивільного кодексу України. На перший погляд, реалізація через суд механізму примусового укладення договору може виглядати як порушення автономії волі особи. Однак така оцінка не враховує природи самого попереднього договору, який є добровільно укладеним зобов'язанням укласти в майбутньому основний договір на узгоджених умовах. У цьому контексті судовий примус не є нав'язуванням правочину, а формою забезпечення виконання вже існуючого обов'язку, що випливає з волевиявлення сторін.

З точки зору доктрини та практики, особливо в системах континентального права (Німеччина, Франція, Італія), така практика не вважається примушенням до укладення договору в класичному розумінні, а розглядається як виконання попереднього зобов'язання відповідно до принципу pacta sunt servanda (договори повинні виконуватись). Водночас з метою недопущення зловживань з боку кредитора, а також для захисту сторони, яка в обґрунтований спосіб не може або не бажає укласти основний договір, доцільним є нормативне врегулювання альтернативних механізмів. Зокрема, надання можливості стягнення збитків або компенсації витрат у разі, коли укладення основного договору виявляється об'єктивно неможливим або економічно недоцільним.

Таким чином, примус до укладення основного договору не суперечить принципу свободи договору, якщо здійснюється у випадках, коли сторони попередньо досягли згоди щодо істотних умов і одна зі сторін без поважних причин ухиляється від виконання взятого на

себе обов'язку. Такий підхід забезпечує правову визначеність, захищає очікування сторін і стимулює добросовісну поведінку у договірних правовідносинах.

У висновку треба зазначити, що розвиток інституту попереднього договору в Україні потребує чіткого нормативного врегулювання з урахуванням європейських стандартів, зокрема уточнення вимог до його змісту, механізмів примусового укладення основного договору та альтернатив правового захисту. Така реформа сприятиме правовій визначеності, добросовісності сторін і захисту їхніх інтересів у договірних відносинах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text;

2. Дзера І. О. Прогалини у правовому регулюванні попереднього договору. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 10. 86–91.

Михальчук Уляна Богданівна,

студентка 1 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк В.

ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Культурна спадщина відіграє важливу роль у становлені будь – якої нації, її історичної ідентичності. В Україні, як і в багатьох інших країнах, культурні цінності є об'єктом цивільного обігу. Це означає, що культурні цінності та культурну спадщину можна купувати і продавати, дарувати або вносити до капіталу компаній.

У сучасному світі тема культурних цінностей є актуальною завжди, проте в Україні в теперішніх умовах вона є особливо важливою та складною. На теперішній час основна проблема полягає в тому, що існують недоліки в нормах українського законодавства, які визначають деталі регулювання такої культурної спадщини. Існує також потреба в уточненні термінів, що безпосередньо стосуються культурної спадщини та культурних цінностей. Втім, від початку повномасштабного

вторгнення основною проблемою залишається безпосередній захист культурної спадщини.

Тому це питання слід почати з визначення терміну «культурні цінності». Однак немає консенсусу щодо чіткого тлумачення цього терміну («культурні цінності», «культурна спадщина», «культурні активи»). [7] Наприклад, у міжнародно-правових документах визначення «культурних цінностей» замінюється переліком об'єктів, до яких вони належать. При цьому категорія «культурні цінності» включає в себе як об'єкти, що вже мають особливий статус і перебувають під захистом держави, так і ті, що ще не отримали такого статусу, а отже, включає в себе інші терміни, які не мають визначення». [7] Визначення поняття «культурна спадщина» міститься у п. 2 ч.1 ст. «Про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини» Конвенції ЮНЕСКО 1972 р. [3]

А в Україні в 2000 році з прийняттям Закону України «Про охорону культурної спадщини» термін «пам'ятки історії та культури» було замінено терміном «об'єкти культурної спадщини», до якого відносяться лише об'єкти нерухомого майна. [2] Крім цього Закону визначено перелік об'єктів культурної спадщини відповідно до ст.1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», ст.24 Закону України «Про культуру», ст.1 Закону України "Про музеї і музейну справу", а також у багатьох нормативних актах. Таким чином, аналіз міжнародного та українського законодавства про культурні цінності показує, що на сьогодні в юридичній науці немає універсального визначення цього поняття, яке б виправдовувало глибше дослідження даних правовідносин..

Під час збройного конфлікту розрізняють військові та цивільні об'єкти на території воюючих сторін. Об'єкти, які не призначені для військових цілей, вважаються цивільними об'єктами. До цивільних об'єктів належать будинки, споруди і транспортні засоби, що використовуються цивільними особами, місця, що використовуються виключно цивільними особами (наприклад, притулки, лікарні), джерела води, атомні електростанції та культурна спадщина. [9]

Цивільні об'єкти не повинні бути метою військових атак.

Крім того, міжнародне гуманітарне право забезпечує захист цивільних об'єктів, передбачаючи особливі запобіжні заходи і спеціальний захист для певних цивільних об'єктів. Наприклад, стаття 57 Додаткового протоколу 1977 року до Женевських конвенцій 1949

року про захист жертв міжнародних збройних конфліктів вимагає від воюючих сторін постійно дбати про захист цивільних об'єктів під час військових операцій. Сторона, що атакує, повинна вжити всіх заходів для того, щоб переконатися, що об'єкт нападу є військовою ціллю. [5]

Захист культурних цінностей за міжнародним правом регулюється Конвенцією про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року, Додатковим протоколом I 1977 року до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів 1949 року, Додатковим протоколом II 1977 року до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів 1949 року, Додатковим протоколом III 1977 року до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів. Додатковий протокол II до Женевських конвенцій 1949 року про захист жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру» та інші акти міжнародного права. [5]

Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року передбачає додаткові заходи для захисту культурних цінностей (тобто цінностей, що мають важливе значення для культурної спадщини будь-якої країни, таких як архітектура, мистецтво, історія, рукописи, книги, картини, музеї, бібліотеки, архіви та центри зі значною кількістю культурних цінностей) [4]

фон Шорлемер (2018) аналізує найактуальніші останні події у сфері захисту культурної спадщини у 21 столітті, підкреслюючи, що культурна спадщина неодноразово ставала жертвою війни, і відкриває шлях до нового підходу до аналізу її захисту як одного з ключових питань безпеки на даному етапі. Вона відкриває шлях до нового підходу до аналізу її захисту як одного з ключових питань безпеки на сучасному етапі. У процесі протидії першопричинам руйнування спадщини та екстремізму ЮНЕСКО виступає за комплексний підхід, який також передбачає використання «м'якої сили» в рамках мандату організації. Незважаючи на свої обмежені ресурси, ЮНЕСКО продовжує відігравати ключову роль у просуванні культури миру, справедливості та толерантності в глобальному масштабі. [8]

24 лютого 2022 року, росія здійснила широкомасштабне вторгнення на територію України, що призвело до серйозної загрози для значного шару культурної спадщини нашої країни. Унаслідок бойових дій, багато церков, музеїв, архітектурних та скульптурних споруд,

бібліотек, інших історичних і культурних пам'яток опинилися під загрозою знищення, а деякі вже були зруйновані.

Відповідно до преамбули Закону України «Про охорону культурної спадщини», «охорона культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань усіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування». [2]

З огляду на міжнародні зобов'язання України та положення статті 54 Конституції України, «держава забезпечує охорону об'єктів, що становлять культурну цінність» (Конституція України).[1]

Наразі центральними органи виконавчої влади розробляються підходи та здійснюються заходи щодо відбудови України. Кабінетом Міністрів України затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії росії (постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326), у якому, зокрема, визначено окремий напрям – втрати культурної спадщини (Постанова Кабінету Міністрів України № 326 2022).

За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, з 24 лютого 2022 року по 25 вересня 2023 року внаслідок повномасштабної російської агресії було зруйновано або пошкоджено щонайменше 863 пам'ятки. Однак цей офіційний перелік не включає архіви, музеї, бібліотеки та інші об'єкти, визначені міжнародним правом як культурні цінності. Очевидно, що кількість фактично пошкоджених пам'яток є значно більшою. [10]

Україна, як і інші держави-учасниці Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року, зобов'язана підготувати або створити у своїх збройних силах спеціальні підрозділи (служби) або спеціальний персонал для забезпечення поваги до культурних цінностей і співпраці з цивільними органами влади, відповідальними за їх захист. Зрештою, згідно з Конвенцією, захист культурних цінностей включає захист і повагу до наступних цінностей.[10]

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000р. № 1805–1III. Відомості Верховної Ради України. 2000 р. № 39. Ст. 333

3. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : Конвенція Орг. об'єдн. націй з питань освіти, науки та культури від 16.11.1972 р. : станом на 4 жовт. 1988 р.

4. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 14.05.1954 р. : станом на 26 берез. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text

5. Статус Женевських конвенцій 1949 року і Додаткових протоколів до них 1977 року : Статус Орг. Об'єдн. Націй від 19.11.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c23#Text

6. Дуденко Т. В. Культурні цінності в цивільному обороті України. Проблеми законності. 2008. Вип. 95. 33–38.

7. Зверховська В. Ф., Zverhovska V. F. Культурні цінності як об'єкти цивільних прав 2015, 212 с. URL: http://hdl.handle.net/11300/1907

8. Schorlemer von, S., 2018. Cultural Heritage Protection as a Security Issue in the 21st Century: Recent Developments. Indonesian Journal of International Law, 16 (1), pp.28–60.

9. Захист цивільних об`єктів і культурних цінностей під час збройних конфліктів :: MegaLib.com.ua. Електронна бібліотека онлайн MegaLib.com.ua. URL: http://megalib.com.ua/content/10537_Zahist_civilnih_obektiv_i_kyltyrnih_cinnostei_pid_chas_zbroinih_konfliktiv.html#google_vignette

10. Мамедов Г., Титич В. Як зменшити наслідки війни для культурної спадщини: можуть допомогти ЗСУ. Зеркало недели | Дзеркало тижня | Mirror Weekly. URL: https://zn.ua/ukr/war/jak-zmenshiti-naslidki-vijni-dlja-kulturnoji-spadshchini-mozhut-dopomohti-zsu.html

Могильна Вєроніка Борисівна,

студентка 2 курсу факультету цивільної та господарської юстиції Національного унаверситету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: асист., д-р філос. Оскілко О. О.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Правове регулювання договірних відносин є важливою складовою цивільного права, оскільки договір є основною формою здійснення цивільних прав і обов'язків. Договірні відносини впливають на різні аспекти економічної діяльності, забезпечуючи стабільність правових зв'язків між суб'єктами цивільного обігу. Особливості правового регулювання цих відносин в Україні визначаються нормами

Цивільного кодексу України, а також іншими актами законодавства, що регулюють окремі види договорів.

Однією з основних особливостей правового регулювання договорів є їх добровільність. Суб'єкти цивільного обігу мають свободу укладання договорів, що означає право вибору контрагента та умов договору, за умови, що вони не суперечать законодавству. Відповідно до положень Цивільного кодексу України, договір є результатом досягнення згоди між сторонами щодо всіх істотних умов. Однак, на відміну від свободи договору, існують випадки, коли законодавство зобов'язує сторони укладати певні договори або встановлює їх обов'язковість у випадках, передбачених законом [1].

Істотні умови договору визначаються як ті, що є необхідними для його укладення. Вони включають предмет договору, умови ціни або способу визначення ціни, умови виконання зобов'язань. Якщо хоча б одна з істотних умов не визначена або визначена неналежним чином, договір може бути визнаний недійсним. Тому правове регулювання договірних відносин акцентує увагу на чіткому визначенні істотних умов у кожному конкретному випадку.

Окрім того, законодавець передбачає різноманітні типи договорів, що регулюються цивільним правом. Відповідно до цього розрізняють такі договори, як купівля-продаж, оренда, підряд, позика, дарування та інші. Кожен з них має свої особливості у визначенні прав і обов'язків сторін, а також специфічні умови для укладення. Наприклад, для укладення договору купівлі-продажу необхідно, щоб були чітко визначені предмет і ціна, в той час як для договору оренди важливим є визначення строку оренди та умов користування майном [3].

Особливості правового регулювання договірних відносин також включають наявність специфічних вимог до форми договору. Цивільний кодекс України передбачає, що договори можуть укладатися усно, письмово або в нотаріальній формі, в залежності від характеру зобов'язань. Для деяких видів договорів, таких як договір купівлі-продажу нерухомості або дарування, необхідно додержуватися певної письмової форми та, в окремих випадках, нотаріального посвідчення.

Ще однією важливою особливістю правового регулювання є забезпечення виконання договірних зобов'язань. Для цього цивільне право передбачає різноманітні способи правового захисту сторін. Вони включають право на вимогу виконання зобов'язання, право на

відшкодування збитків, а також можливість застосування штрафних санкцій у разі порушення умов договору. Проте, для цього необхідно дотримуватися принципу добросовісності та розумності при укладанні договору, оскільки сторона, яка укладає договір, повинна враховувати правові наслідки своїх дій.

Правовий статус сторін договору в значній мірі визначається їхнім правовим положенням та правами, що виникають з договору. Зазвичай сторони договору є рівними, мають право на взаємні вимоги та зобов'язання. Проте, існують договори, в яких одна сторона має особливі права або обов'язки (наприклад, договір між підприємцем і споживачем).

Сучасні тенденції в регулюванні договірних відносин також включають використання електронних договорів. У зв'язку з розвитком цифрових технологій в Україні було введено поняття електронних підписів та електронних договорів, що дозволяють сторонам укладати угоди без фізичної присутності. Це дозволяє прискорити процес укладення договорів і знизити адміністративне навантаження [2].

Проте, незважаючи на всі переваги, законодавче регулювання договірних відносин має деякі проблеми. До них відносяться невизначеність деяких норм законодавства, що стосуються специфічних договорів, та необхідність удосконалення механізмів контролю за виконанням електронних договорів.

Таким чином, правове регулювання договірних відносин є важливою складовою цивільного права, що включає широкий спектр норм і принципів. З одного боку, воно забезпечує стабільність і передбачуваність цивільного обігу, а з іншого – стимулює розвиток нових форм договорів, зокрема, електронних, які відповідають сучасним вимогам цифровізації суспільства. З цією метою важливо продовжувати вдосконалювати законодавчі та правові механізми, що регулюють договірні відносини, забезпечуючи їх ефективність та доступність для всіх учасників правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: офіційний текст. (2021). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Анісімова, М. Договірні відносини в цивільному праві України. Вісник Київського університету права. 2020. № 3. 42–45.

3. Бенедикова, Т. І. Проблеми правового регулювання договорів у сучасному цивільному праві України. Право України. 2022. № 5. 101–105.

Недипіч Микита Павлович,
студент 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ЦИВІЛЬНИЙ ДОГОВІР У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Цивільний договір є фундаментальною категорією приватного права, що виступає основним засобом регулювання майнових і особистих немайнових відносин між учасниками цивільного обороту. Згідно зі статтею 626 Цивільного кодексу України, договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Така дефініція відображає суть договору як юридичного факту, що слугує підставою виникнення зобов'язальних правовідносин.

Цивільний договір має низку характерних ознак, які дозволяють відрізнити його від інших правових конструкцій:

1) вольовий характер – договір укладається за вільним волевиявленням сторін;

2) двосторонній або багатосторонній правочин – кожна сторона набуває як прав, так і обов'язків;

3) зобов'язальний зміст – результатом договору є зобов'язальні правовідносини, що передбачають передачу майна, виконання робіт, надання послуг тощо;

4) правовий захист – держава гарантує захист прав і законних інтересів сторін договору [4, с.65].

Договір виконує низку важливих функцій: регулятивну, охоронну, правозабезпечувальну, економічну та соціальну. У зв'язку з цим договір є гнучким механізмом, який дозволяє вчасно реагувати на зміни у сфері суспільних відносин, зберігаючи баланс інтересів між сторонами.

Класифікація договорів у цивільному праві має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки дозволяє систематизувати договірні

конструкції та застосовувати до них відповідні правові режими. В юридичній науці виділяють кілька основних критеріїв класифікації договорів:

– за правовим призначенням: договори, що породжують, змінюють або припиняють правовідносини;

– за характером обов'язків сторін: односторонні (наприклад, дарування) та двосторонні (купівля-продаж);

– за способом укладення: консенсуальні (набувають чинності з моменту досягнення згоди) та реальні (вимагають передачі речі чи здійснення дії);

– за формою: усні, письмові, нотаріально посвідчені;

– за змістом: основні, попередні, публічні, приєднання, змішані договори тощо [3].

Цивільне законодавство також визнає свободу договору, що передбачає можливість сторін обирати умови договору, якщо вони не суперечать законодавству та моральним засадам суспільства. Саме ця свобода дозволяє гнучко адаптувати договір до економічної ситуації, враховувати індивідуальні особливості правовідносин, а також створювати нові договірні моделі [1].

Соціально-економічні зміни, що охоплюють трансформації в економіці, технологіях, політиці, а також соціальній структурі суспільства, безпосередньо впливають на функціонування інституту цивільного договору. Цей вплив виявляється як на рівні практики укладення та виконання договорів, так і на рівні зміни правового регулювання.

У періоди економічної нестабільності, інфляції чи девальвації національної валюти сторони договору стикаються з проблемою знецінення грошового зобов'язання, що може призводити до значного порушення еквівалентності договірного обміну. Це вимагає перегляду умов договору або застосування інституту зміни чи розірвання договору внаслідок істотної зміни обставин (ст. 652 ЦК України). Законодавець змушений реагувати шляхом удосконалення механізмів захисту добросовісних сторін, зокрема через встановлення можливості індексації платежів, закріплення валютного застереження тощо.

Швидкий розвиток цифрових технологій створив нові виклики та можливості для договірного регулювання. З'явилися нові форми договорів, зокрема електронні договори, смарт-контракти, укладення яких відбувається без традиційного письмового оформлення, а виконання може автоматизуватися через блокчейн-системи. Це зумовлює

необхідність адаптації нормативної бази до нових реалій, зокрема врегулювання юридичної сили електронного підпису, визначення моменту укладення договору в цифровому середовищі, правил підтвердження волі сторін.

В умовах воєнного стану та гуманітарних криз цивільні договори часто піддаються серйозним викликам: фізична неможливість виконання зобов'язань, втрата майна, відсутність доступу до банківської інфраструктури. Такі ситуації активізують застосування категорій форс-мажору (обставин непереборної сили), перегляду строків виконання, а також широке використання судових механізмів для захисту постраждалих сторін. Нормативні органи реагують шляхом тимчасових змін у договірному законодавстві, зокрема шляхом введення мораторіїв, відтермінування зобов'язань тощо.

У зв'язку з інтеграційними процесами українське договірне право дедалі більше стикається з необхідністю гармонізації з європейським правом. Це проявляється у спробах запозичення положень Принципів європейського договірного права (PECL), Уніфікованих правил міжнародної торгівлі (УНІДРУА), а також у прагненні забезпечити ефективність та передбачуваність умов міжнародних договорів.

Соціальні зміни, зокрема зростання ролі споживача як слабкої сторони договору, вплинули на розвиток особливих договірних режимів у сфері споживчого права. Норми про захист прав споживача часто обмежують свободу договору в інтересах слабшої сторони, встановлюючи спеціальні умови, обов'язкове інформування, право на відмову від договору протягом певного строку тощо [2, с.119].

Таким чином, соціально-економічні зміни стимулюють еволюцію цивільно-правового договору від класичної моделі до більш гнучкої, адаптивної, технологічно забезпеченої форми взаємодії. Водночас ці процеси створюють і виклики, які потребують вдосконалення законодавства, розвитку судової практики та формування нових теоретичних підходів у договірному праві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ільченко Г. Співвідношення понять «цивільний договір» та «господарський договір». Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. 20–23.

2. Римарчук Р. Науково-теоретичні обгрунтування становлення принципу співпраці і партнерства в цивільних правовідносинах. Вісник Національного ун-ту «Львів. політехніка». Сер. Юрид. науки. 2022. 9, № 2. 118–122.

3. Стасів А. П. Цивільний договір – правовий регулятор відносин щодо створення та реалізації інновацій. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 5. 131–136.

4. Якушев І. М. Загальні засади цивільного законодавства як гарантії трудових прав. Історико-правовий часопис. 2022. № 1. 62–69.

Недипіч Микита Павлович,
студент 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

У сучасному глобалізованому світі інтелектуальна власність набуває особливої цінності. В умовах цифрової трансформації, інноваційної економіки та стрімкого розвитку інформаційних технологій саме знання, ідеї та креативні продукти стають основними ресурсами економічного зростання, конкурентоспроможності та національної безпеки.

У контексті інтелектуальної власності основним є визначення з Цивільного кодексу України, яке трактує його як право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності. Однак деякі фахівці вважають це визначення не зовсім точним і науковим. У загальному розумінні інтелектуальна власність охоплює права на продукти розумової діяльності людини в науковій, художній, виробничій та інших сферах, що є об'єктом цивільно-правових відносин. Це означає право кожної особи володіти, користуватися та розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної творчості [2, с. 34]. Вона охоплює авторське право, суміжні права, патентне право, торговельні марки, промислові зразки, географічні зазначення та інші об'єкти, створені розумом людини.

Порушення прав на інтелектуальну власність може статися, якщо не виконуються умови угод про передачу майнових прав на неї, або якщо права на використання об'єктів інтелектуальної власності порушуються без укладення договору. Захист прав інтелектуальної влас-

ності може здійснюватися відповідно до адміністративного, цивільного та кримінального законодавства [3, с. 52]. Зокрема, стаття 51 Закону України «Про авторське право та суміжні права» передбачає захист як особистих немайнових, так і майнових прав авторів та суміжних прав. Проте, найчастіше для захисту порушених авторських прав застосовуються норми цивільного права.

Попри війну, реформи у сфері інтелектуальної власності в Україні не припинились – навпаки, були впроваджені важливі зміни, що дозволяють завершити формування ефективної системи. Нове відомство з питань інтелектуальної власності вже повноцінно працює. Якщо виникають спори, які не вдається вирішити мирно, сторони можуть звертатися до суду згідно з чинною юрисдикцією. Представництво інтересів у суді забезпечує адвокатура, діяльність якої координує Національна асоціація адвокатів України на засадах самоврядування.

В умовах глобалізації дедалі більше правочинів, пов'язаних із інтелектуальною власністю, здійснюються в електронному форматі. Це зумовлює потребу у надійних механізмах підтвердження особи сторін правочину. Сучасні засоби цифрової ідентифікації повинні бути не лише технологічно надійними, а й мати чітке правове закріплення. Їх використання має бути врегульоване на рівні законодавства для уникнення правових прогалин. Законодавство України розширило сферу застосування електронних інструментів ідентифікації та підписання документів. Зокрема, було введено поняття електронного підпису, електронного паспорта громадянина України у формі ID-картки з безконтактним чипом (який може містити електронний цифровий підпис), а також BankID, що був нормативно визначений Національним банком України. Крім того, Закон України «Про електронну комерцію» закріпив такі засоби підписання, як «підпис одноразовим ідентифікатором» та «аналог власноручного підпису» [1, с. 214–215].

Глобальна природа інтелектуальної власності зумовлює необхідність тісної міжнародної співпраці та узгодження законодавчих норм. Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) відіграє ключову роль у налагодженні діалогу та розробці спільних стандартів захисту інтелектуальної власності. Міжнародні договори, зокрема Угода ТРІПС, створюють основу для регулювання прав інтелектуальної власності між країнами-учасницями. Водночас глобалізація породила нові складні питання та суперечності у сфері інтелектуальної власності [4, с. 348].

На сьогодні у сфері захисту прав інтелектуальної власності спостерігаються такі тенденції як зближення національних законодавств у сфері інтелектуальної власності шляхом укладання міжнародних угод, розробляються та впроваджуються нові методи захисту інтелектуальної власності в е-середовищі, такі як цифрові водяні знаки, системи управління цифровими правами тощо, а також активізуються інформаційні кампанії, спрямовані на боротьбу з піратством та плагіатом.

У березні 2024 року Україна приєдналася до міжнародної ініціативи WIPO ALERT, яка спрямована на боротьбу з вебсайтами, що порушують права інтелектуальної власності. З цією метою Міністерство економіки затвердило Порядок формування національного переліку таких сайтів (наказ № 2945 від 1 лютого 2024 року). Документ визначає, як суб'єкти авторського чи суміжних прав можуть подавати звернення щодо порушників, як розглядаються ці звернення, а також як ведеться сам перелік. Якщо порушення відбуваються неодноразово або систематично, правовласник може звернутися до УкрНОІВІ (ІР офісу) для внесення сайту до цього переліку [5].

Серед основних сучасних викликів захисту прав інтелектуальної власності можна виділити розповсюдження піратства та копіювання цифрового контенту, нерівномірний та недостатній розвиток правових систем, а також погана взаємодія між країнами щодо даного питання. Особливої уваги вимагають спірні питання щодо патентування алгоритмів, NFT, та творів, створених за допомогою штучного інтелекту. Пошук балансу між правами творців та споживачів контенту і забезпеченням широкого доступу до знань та інформації залишається серйозним викликом.

Таким чином, захист інтелектуальної власності в умовах глобалізації залишається динамічною та складною сферою, що потребує стабільної співпраці та пошуку нових ефективних рішень для забезпечення захисту прав творців та новаторів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Давидова І. В., Берназ-Лукавецька О. М. Е-ідентифікація особи в умовах імплементації законодавства Європейського Союзу. Південноукраїнський правничий часопис. № 4/2022. http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_1/32.pdf

2. Дюндін В. Д. Інтелектуальна власність як головна складова інтелектуального потенціалу. Ефективна економіка. 2014. № 5. 29–37.

3. Токарева В. О. Щодо питання захисту прав інтелектуальної власності. Часопис цивілістики. 2020. №. 36. 51–56.

4. Туряниця В. В., Лета А. В., Gраво інтелектуальної власності як аспект сучасної глобалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО. 2024. Вип. 85: частина 4. 346–350

5. Луц Д. Захист прав інтелектуальної власності в еру цифрових інновацій. Юридична газета. 2024. № 7 (785). URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zahist-prav-intelektualnoyi-vlasnosti-v-eru-cifrovih-innovaciy.html

Неменуща Дарія Вадимівна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц.. Павлова В. Г.

ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ДОГОВІР» В РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

У сучасному цивільному праві договір є однією з базових правових конструкцій, що забезпечує виникнення, зміну або припинення приватноправових відносин. Його концепція має глибоке історичне коріння і бере початок ще з часів Стародавнього Риму. Саме в римському праві договір набув вигляду універсального інструменту для врегулювання майнових і немайнових інтересів учасників цивільного обігу [1]. Вивчення процесу виникнення й еволюції договірної концепції в Римі дає можливість краще зрозуміти основи сучасних підходів до договірного регулювання.

На ранніх етапах розвитку римського права єдиного розуміння договору ще не існувало. Термін contractus спочатку не вказував на самостійне джерело зобов'язань, а лише позначав певні обов'язки, що відрізнялися від обов'язків за правопорушеннями. Лише поступово, у процесі формування ius gentium, виникла ідея, що зобов'язання повинні базуватися на домовленості між сторонами. Саме в класичний період римського права склалося уявлення про договір як юридично обов'язкову домовленість, де взаємна згода сторін ставала ключовою умовою для виникнення правовідносин.

З часом у римській договірній практиці було сформовано певну систему зобов'язань: вони могли виникати або з договору, або з делікту, або з інших правових підстав, таких як quasi ex contractu та quasi ex maleficio.

Така концепція отримала своє закріплення у відомих Інституціях Юстиніана. Варто зазначити, що система контрактів у римському праві була строго обмеженою: лише окремі, чітко визначені типи договорів визнавалися юридично значущими [2]. Для надання договору правового захисту було необхідно не лише досягнення згоди сторін, а й відповідність встановленим правовим моделям.

Контракти поділялися за способом укладення на чотири групи. Реальні контракти виникали через фактичну передачу речі, вербальні оформлялися шляхом вимовлення певних формулювань, літеральні – за допомогою письмової фіксації, а консенсуальні потребували лише взаємної згоди. Крім того, пізніше з'явилися безіменні контракти, які виникали з фактичних дій сторін і були визнані окремою групою в період Юстиніана.

Окреме місце в римській договірній системі займали пакти – неформальні угоди, що спочатку не мали судового захисту. Однак розвиток преторського права призвів до визнання деяких пактів такими, що породжують зобов'язання. Порівняно з контрактами пакти були гнучкішими за формою і змістом, що дозволяло ширше застосовувати їх у правовій практиці. Проте судовий захист пактів залежав від відповідності певним моральним і правовим критеріям [3].

Подальша еволюція римського договірного права призвела до послаблення формалізму. Хоча класичні літеральні контракти поступово вийшли з обігу, значення письмових документів посилилося. Усе більше значення надавалося суті домовленості сторін, а не дотриманню суворих обрядових формальностей. Уже за часів Юстиніана судовий захист міг надаватися будь-якій угоді, що відповідала принципам розумності, справедливості й добросовісності.

Римське право залишило значний вплив на подальший розвиток договірного регулювання у європейських правових системах. Ідеї свободи договору, принцип добровільної згоди та захисту інтересів сторін були запозичені каноністами середньовіччя і стали основою для договірних теорій нового часу. В період середньовіччя канонічне право розглядало будь-яку обіцянку як обов'язкову для виконання,

що сприяло закріпленню принципу добросовісності у договірних відносинах [4].

У Новий час ці підходи розвинулися в класичну договірну теорію, що передбачала консенсуальну природу договору, яка знайшла відображення в законодавстві Франції та Німеччини. Згодом ці концепції через рецепцію римського права були впроваджені також у інші європейські правові системи, включно з елементами англійського права.

Таким чином, аналіз розвитку поняття договору в римському праві дозволяє стверджувати, що римська правова традиція створила міцний фундамент для розуміння договору як інструменту правового регулювання приватноправових відносин. Сучасне розуміння договору, хоч і зазнало змін, у своїй основі продовжує розвивати ідеї, сформульовані ще у Стародавньому Римі. Багатогранність поглядів на договір, закладена в давнину, залишається важливою для належного осмислення його правової сутності і сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Луць В. В. Інститут договору в цивільному праві України. Право України. 2014. № 2. 25–33. 2.

2. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.

3. Стрибко Т. І. Історичні передумови виникнення та розвитку нормативного договору. Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Юридичні науки. 2014. Вип. 4. Том 1. 56–61.

4. Калюжний Р. А., Вовок В. М. Римське приватне право: [підруч. для вищ. навч. закл.]. К.: Атіка, 2012. 408 с.

5. Бервено М. Проблеми договірного права України: Монографія. К.: Юрінком Інтер, 2006. 392 с.

Никитенко Артем Віталійович,
студент 1-го курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ДОГОВОРИ В УМОВАХ ФОРС-МАЖОРУ ТА ІСТОТНОЇ ЗМІНИ ОБСТАВИН: ВИКЛИКИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Договори як форма юридичного оформлення правовідносин у приватноправовій сфері відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності цивільного обороту. Однак у надзвичайних умовах, зокрема під час війни, їх виконання може істотно ускладнюватися або внаслідок непередбачуваних і неконтрольованих подій. У таких обставинах особливої актуальності набувають положення цивільного законодавства, які стосуються форс-мажорних обставин та істотної зміни обставин, оскільки вони забезпечують юридичні механізми для адаптації договірних відносин до нових реалій.

Форс-мажор як юридична категорія передбачає звільнення сторони від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань у випадках, коли таке невиконання спричинене надзвичайними і невідворотними обставинами. У контексті збройного конфлікту визнання війни або окремих її наслідків як форс-мажору стає правовим інструментом захисту добросовісного контрагента, який через об'єктивні обставини не зміг виконати свої зобов'язання. Утім, навіть за наявності об'єктивних перешкод, не всі ситуації автоматично визнаються форс-мажором, що породжує серйозні виклики для правозастосовної практики, зокрема щодо тлумачення ознак надзвичайності, непередбачуваності та невідворотності.

Цивільний кодекс України передбачає, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що порушення сталося внаслідок дії непереборної сили [1]. Однак саме поняття «непереборна сила» у правозастосовній практиці часто вимагає конкретизації. В умовах війни, наприклад, підрив інфраструктури, блокада, примусове переміщення населення або мобілізація працівників можуть визнаватися обставинами непереборної сили, проте ко-

жен випадок оцінюється індивідуально, що ускладнює передбачуваність правових наслідків.

Складність полягає також у тому, що визнання обставин форс-мажору не веде автоматично до припинення зобов'язання. Йдеться лише про звільнення від відповідальності за його невиконання протягом певного періоду. Це створює правову невизначеність для сторін, які не можуть ні виконати договір, ні припинити його дію без наслідків. У зв'язку з цим на перший план виходить застосування іншої правової конструкції – істотної зміни обставин, яка дозволяє за певних умов розірвати або змінити договір.

Істотна зміна обставин, відповідно до Цивільного кодексу України, має місце тоді, коли обставини змінилися настільки, що якби сторони могли передбачити ці зміни, вони б не уклали договір або уклали б його на інших умовах. У випадку війни це може стосуватися зростання витрат на виконання зобов'язання, втрати джерел постачання чи транспортної доступності, втрати ринку збуту або зміни законодавства. Правозастосовна практика свідчить, що такі обставини можуть бути підставою для звернення до суду з вимогою про зміну або розірвання договору [3].

Водночас використання механізму істотної зміни обставин вимагає дотримання ряду юридичних умов. Сторона повинна довести, що зміни обставин були дійсно істотними, що вони виникли після укладення договору, не могли бути передбачені стороною і не є такими, ризик настання яких взяла на себе ця сторона. На практиці доведення кожного з цих елементів є непростим завданням, що вимагає як юридичного обґрунтування, так і належної доказової бази. У воєнний час складність збирання доказів зростає, особливо коли мова йде про фізичну втрату документів, обмеження в доступі до судів або неможливість залучення свідків.

Особливої уваги заслуговує практика вирішення спорів, пов'язаних із форс-мажором і істотною зміною обставин. Вона свідчить про певну колізійність підходів судів до однакових ситуацій, що породжує правову нестабільність. Одні судові рішення ґрунтуються на принципі збереження договору за будь-яких умов як прояву договірної стабільності, інші – підтримують ідею справедливого балансу інтересів сторін і визнають необхідність перегляду або припинення договору [2]. У таких обставинах важливим чинником є не лише наяв-

ність форс-мажору, а й поведінка сторін: чи вживали вони заходів для зменшення негативних наслідків, чи намагалися знайти компроміс.

Не менш важливою є участь третіх осіб, зокрема торгово-промислових палат або спеціалізованих органів, які можуть надавати сертифікати про форс-мажорні обставини. У практиці багатьох країн, включно з Україною, саме такий сертифікат є важливим доказом у спорі. Проте сам по собі він не звільняє сторону від необхідності доказування причинного зв'язку між форс-мажором і неможливістю виконання зобов'язань. Таким чином, навіть наявність формального документа не гарантує бажаного результату для сторони, що посилається на непереборну силу.

Окрім судового захисту, сторони можуть передбачати в договорах спеціальні положення, що регулюють порядок дій у разі форс-мажору або істотної зміни обставин. Наприклад, встановлення обов'язку повідомити іншу сторону про настання таких обставин у визначений строк, надання можливості призупинити виконання зобов'язань, погодження порядку перегляду умов договору. Загалом ці положення можуть бути представлені у вигляді:

– застереження про форс-мажор (force majeure clause), яке конкретизує, що саме сторони визнають непереборною силою;

– положення про адаптацію договору (hardship clause), що дозволяє сторонам вести переговори щодо перегляду умов;

– умови про розірвання договору за згодою сторін у разі довготривалої дії надзвичайних обставин [4].

Запровадження таких механізмів на етапі укладення договору дозволяє знизити ризики в майбутньому і уникнути судових спорів. Водночас у практиці договірного регулювання, особливо серед малих і середніх суб'єктів господарювання, все ще спостерігається недостатнє використання таких застережень, що знижує адаптивність контрактних відносин до кризових обставин.

Таким чином, вирішення спорів повинно базуватися не лише на формальному підході, але й враховувати загальні принципи цивільного права – добросовісність, справедливість, розумність та баланс інтересів. Умови сучасної реальності потребують активного розвитку практики адаптації договірних зобов'язань до надзвичайних обставин, вдосконалення правових стандартів доказування у справах про форс-мажор і істотну зміну обставин, а також підвищення договірної культури учасників цивільного обороту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Мельник О. О. Розірвання договору або зміна його умов, внаслідок дії обставин форс-мажору, під час воєнного стану. Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права, 2022, № 1. URL: https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp/article/view/8

3. Ганзієнко Д. Форс-мажор під час війни: огляд судової практики. ЮРЛІГА, 14 червня 2022 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/211877_fors-mazhor-pd-chas-vyni-oglyad-sudovo-praktiki

4. Гришанова Н. Форс-мажор у договірних правовідносинах під час воєнного стану: на що звернути увагу. ЮРЛІГА, 19 квітня 2022 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210460_fors-mazhor-u-dogovrnikh-pravovdnosinakh-pd-chas-vonnogo-stanu-na-shcho-zvernuti-uvagu

Осадча Владислава Сергіївна,
студентка 2-го курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Калітенко О. М.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Позовна давність є одним із ключових інститутів цивільного права, що забезпечує стабільність цивільних правовідносин і захист прав учасників таких відносин через обмеження у часі для пред'явлення вимог до суду. У звичайних умовах її правове регулювання є достатньо стабільним і визначеним. Однак в умовах воєнного стану, оголошеного в Україні з 24 лютого 2022 року, з'явилася потреба в адаптації багатьох правових механізмів, зокрема й інституту позовної давності, до надзвичайної ситуації, що триває.

Позовна давність – це встановлений законом строк, у межах якого особа має право звернутися до суду за захистом свого цивільного права або інтересу. Її метою є забезпечення правової визначеності та запобігання зловживанню правом через пред'явлення вимог через надмірно тривалий час після порушення права. Цей інститут регламентується Главою 19 Цивільного кодексу України [3, с.25].

Загальний строк позовної давності, як правило, становить три роки. Проте у деяких випадках можуть бути встановлені спеціальні (скорочені або подовжені) строки, наприклад, один рік – для вимог, що випливають із договору перевезення, або десять років – щодо визнання прав власності.

У зв'язку із запровадженням воєнного стану законодавець вніс низку змін, спрямованих на забезпечення справедливого застосування правових норм в умовах надзвичайної ситуації. Зокрема, було враховано той факт, що у багатьох випадках фізичні та юридичні особи можуть бути позбавлені можливості своєчасно звертатися до суду з об'єктивних причин – через бойові дії, евакуацію, втрату документів, обмеження доступу до правової допомоги тощо.

У березні 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 2128-IX, яким в Цивільний кодекс було введено положення щодо зупинення перебігу строку позовної давності на період дії воєнного стану. Згідно з цими змінами, перебіг строку позовної давності не здійснюється за час дії воєнного або надзвичайного стану на всій території України або в окремих її регіонах. Іншими словами, час, протягом якого діє воєнний стан, не зараховується до загального строку, відведеного для захисту порушеного права [2].

Таке правове рішення базується на положеннях статті 263 ЦК України, яка дозволяє зупиняти перебіг строку позовної давності в разі настання обставин непереборної сили, до яких, безумовно, належить і збройна агресія [1].

Незважаючи на чітку норму законодавства, судова практика щодо застосування позовної давності в умовах воєнного стану має свої нюанси. Так, при розгляді справ суди зобов'язані з'ясувати:

– чи дійсно у конкретному випадку особа була об'єктивно позбавлена можливості звернутися до суду;

– з якого саме моменту обчислюється строк після припинення воєнного стану;

– чи поширюються обмеження на всю територію України або лише на окремі регіони, де велися бойові дії або діяли окупаційні адміністрації.

Окрему увагу слід приділити ситуаціям, коли позивач проживає в регіоні, де активних бойових дій не було. У такому випадку суд може не визнати перешкодою факт дії воєнного стану загалом, і не зупинити строк. Проте, якщо позивач надасть докази того, що через

воєнні дії він не мав фізичної можливості реалізувати своє право на звернення до суду – наприклад, був змушений залишити житло, втрати документи або доступ до правової допомоги – строк буде зупинено [4, с.43].

Отже, воєнний стан істотно вплинув на практику застосування позовної давності, змусивши законодавця оперативно реагувати на нові реалії. Зупинення перебігу строку позовної давності на період дії воєнного стану є доцільним і виправданим заходом, що забезпечує дотримання прав осіб в умовах надзвичайних обставин. Разом із тим, реалізація цього правового механізму на практиці вимагає чіткого підходу з боку судової системи, врахування конкретних обставин кожної справи та наявності доказів неможливості вчасного звернення до суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дії позовної давності та строків звернення до суду під час воєнного стану» № 2128-IX від 15.03.2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20

3. Шевченко Я. Особливості перебігу позовної давності в умовах воєнного стану. Юридична Україна. 2023. № 4. 22–26

4. Романюк В. Воєнний стан і строки позовної давності: судова практика та правові позиції. Право України. 2023. № 9. 41–47.

Островська Валерія Геннадіївна,
студентка 2 курсу факультету прокуратури
та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Калітенко О. М.

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЦИФРОВІ РЕЧІ

З прийняттям закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» [1] поняття цифрової речі отримало легальне визначення. Даним законом було доповнено Главу 13 «Речі. Майно» Цивільного Кодексу України статтею 179–1. Відповідно до згаданої статті, цифрова річ – це благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність [2].

Для цифрових речей законодавець встановив загальні положення про речі, тобто правовий режим речей, однак проаналізувавши ч.2 ст.179–1 ЦК України можна дійти висновку, що положення про те, що до цифрових речей застосовується правовий режим речей має певні виключення, які встановлюються або самим Цивільним кодексом України, іншими законами, або випливають із сутності цифрової речі [3].

Захист права власності на цифрові речі став однією з найбільш актуальних проблем у сучасному правовому полі, оскільки розвиток цифрових технологій та активне використання Інтернету призводять до змін у тому, як ми розуміємо та практикуємо поняття власності. Цифрові речі, на відміну від традиційних матеріальних об'єктів, не мають фізичної форми, однак вони можуть мати значну економічну та культурну цінність. Сюди належать такі об'єкти, як програми для комп'ютерів, цифрові твори мистецтва, бази даних, а також інші цифрові активи. Право власності на ці речі, їх охорона та захист у правовому полі вимагають особливого підходу, оскільки цифрові технології створюють як можливості, так і нові загрози для прав власників [4].

Однією з основних складових проблеми є захист інтелектуальної власності, оскільки більшість цифрових речей є результатом інтелектуальної діяльності, яка охороняється авторським правом. Наприклад, програмне забезпечення є об'єктом авторського права, а також

патентного права в разі інноваційних рішень, що застосовуються в ньому. Цифрові твори мистецтва, фотографії, музика, фільми – всі ці об'єкти можуть бути об'єктами авторського права. Однак, оскільки цифрові речі можна безперешкодно копіювати та передавати через Інтернет, існує високий ризик порушення прав їх власників. Порушення можуть мати вигляд незаконного копіювання, розповсюдження чи використання без дозволу власника авторських прав [7, с. 11].

Цифрові технології сприяють розвитку нових форм бізнесу, де право власності на цифрові речі стає важливим елементом діяльності. Це стосується, зокрема, сфери e-commerce, де товаром стають цифрові продукти, такі як програмне забезпечення, електронні книги, музика, відео та інші форми контенту. Без належного правового захисту ці товари можуть бути використані іншими особами без згоди авторів чи власників, що негативно впливає на економічну ефективність бізнесу та розвиток галузі. Власники цифрових активів, втрачаючи контроль над своїми продуктами, можуть понести значні фінансові збитки [6, с. 77].

Одним із важливих аспектів захисту прав на цифрові речі є питання доступу до цих речей. Власник цифрової продукції може встановити умови доступу до неї через цифрові контракти або ліцензійні угоди. Відповідно до сучасних норм законодавства, цифрові продукти можуть передаватися за допомогою ліцензійних угод, які визначають права на використання, копіювання, поширення та інші аспекти використання цифрових об'єктів. Ліцензії можуть бути різними: від простих ліцензій на використання до комплексних угод з обмеженнями та заборонами на деякі дії з продуктом. Це важливо для власників, які хочуть контролювати, як саме їхній продукт буде використаний і чи буде він порушений іншим чином.

Проте навіть при наявності ліцензійних угод і технологічних обмежень, існує значний ризик порушень прав на цифрові продукти через незаконне копіювання та передачу. Однією з основних проблем є захист персональних даних та забезпечення конфіденційності інформації, що стосується користувачів цифрових продуктів. Враховуючи, що дані про особистість користувачів, їх поведінку в Інтернеті, а також платіжну інформацію можуть становити значну цінність, важливо, щоб законодавство захищало не лише права власників цифрових продуктів, а й права споживачів, забезпечуючи їм захист від незаконного доступу до їхніх персональних даних [4].

Особливу роль у цьому контексті відіграють міжнародні угоди та норми. Оскільки цифровий контент може бути доступний на території багатьох країн, питання правового регулювання цифрових прав власності має міжнародний характер. Найбільш значущим міжнародним документом є Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів, яка регулює питання авторського права та визначає основні принципи захисту авторських прав на міжнародному рівні. Однак, наявність різних національних законодавств та систем правового захисту створює певні труднощі для власників цифрових прав, які намагаються забезпечити захист своїх прав у різних юрисдикціях. Це вимагає створення більш ефективних механізмів міжнародного співробітництва та взаємного визнання прав власників цифрових продуктів [5, с. 22].

Захист цифрових прав власності також потребує розвитку технологічних засобів захисту. Важливу роль у цьому відіграють технології цифрових підписів та шифрування, що дозволяють забезпечити автентичність цифрових документів та запобігти їх підробці чи зміні. Крім того, для захисту від несанкціонованого доступу до цифрових речей застосовуються технології управління цифровими правами (DRM – Digital Rights Management), які дозволяють обмежувати можливість копіювання та передачі цифрового контенту без згоди його власника. Однак, попри технологічні досягнення, проблема цифрового піратства та нелегального обігу контенту залишається актуальною, оскільки хакери та злочинці постійно розробляють нові способи обходу захисних механізмів.

Сучасне правове регулювання в Україні намагається відповідати викликам цифрової революції, однак у сфері захисту прав власності на цифрові речі є низка проблем, які потребують вдосконалення. Однією з проблем є недостатньо чітке визначення, що саме є цифровими речами та як вони повинні бути охороняються правом. Цивільний кодекс України визначає основні принципи цивільного права, однак питання захисту цифрових прав досі є недостатньо розв'язаним. Крім того, необхідно вдосконалити механізми захисту прав власників цифрових активів через більш ефективну співпрацю правоохоронних органів, органів влади та міжнародних організацій [7, с. 13].

Висновки, що випливають з цієї ситуації, вказують на необхідність удосконалення правового поля для забезпечення ефективного захисту прав власників цифрових активів. Це включає в себе ство-

рення більш чітких норм, що стосуються авторських прав на цифрові продукти, розвиток механізмів для боротьби з цифровим піратством, а також вдосконалення міжнародного співробітництва в цій галузі. Тільки через комплексний підхід, що включає правові, технологічні та міжнародні механізми, можна забезпечити ефективний захист прав власників на цифрові речі та сприяти розвитку економіки цифрових технологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав: Закон України від 10.08.2023 № 3320-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#n6

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

3. Сліпченко, А. ; Сліпченко, О. Визначення юридично значущої сутності цифрової речі в цивільному праві України. Форум права. 2024. № 78(1). 88–96.

4. Еннан Р. Правовий режим «віртуальної власності»: поняття, ознаки, сутність і правова природа. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2019. № 3. 123–131. URL: http://www.inprojournal.org/wp-content/uploads/2019/3_2019/14.pdf

5. Харитонов Є. О. Вітчизняна концепція права власності перед викликами інформаційного суспільства. Часопис цивілістики. 2018. Вип. 29. 82–88.

6. Тимошенко Є. А. Проблема визначення права віртуальної власності як об'єкта правовідносин. Часопис Київського університету права. 2020. № 3. 264–267.

7. Долінська А. М. Охорона прав користувачів у мережі Інтернет : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Хмельницький. 2021. 235 с

Пазюн Анна Юріївна,
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О. М.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРІВ РЕНТИ, ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ ТА СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

Варто почати з того, що на сьогодні особливе значення мають договори, що стосуються відчуження майна в обмін на надання певних послуг. Серед таких правових інструментів вирізняються договір ренти, договір довічного утримання та спадковий договір. Порівняння цих договорів дозволяє виявити як спільні риси, так і принципові відмінності у змісті прав та обов'язків сторін, механізмах реалізації зобов'язань і правових наслідках.

З точки зору різновидів договірних зобов'язань у цивільному праві, усі вищезазначені договори належать до зобов'язань з передачі майна у власність, проте різняться зокрема за формою, суб'єктами, строками укладення, моментом виникнення у сторони права власності на майно та можливістю розпоряджання ним, а також правами та обов'язками сторін. Далі вважаємо за необхідне надати цивільно-правову характеристику кожного з договорів:

1) договір ренти – це правочин, згідно з яким одна сторона (одержувач ренти) передає іншій стороні (платникові ренти) майно у власність, у свою чергу платник ренти зобов'язаний періодично виплачувати одержувачу ренту, при цьому остання може бути як у формі певної грошової суми, так і надання послуг, передання речей чи виконання робіт(ч.1 ст.731 ЦКУ) [1]. Проаналізувавши главу 56 ЦК, можна визначити, що цей договір є реальним (вважається укладеним з моменту передачі майна), одностороннім (після укладення договору обов'язки виникають лише у платника ренти), може бути як безстроковим, так і строковим; загалом характеризується як відплатний, оскільки навіть у випадку безоплатного передання майна (без сплати його вартості, як у платній ренті) інша сторона зобов'язана сплачувати рентні платежі.

2) договір довічного утримання (догляду) – це договір, відповідно до якого одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувача-

ві) у власність нерухоме майно чи рухоме майно, що володіє значною цінністю, при цьому набувач зобов'язаний забезпечити відчужувача доглядом та (або) утриманням до кінця життя останнього (ст.744 ЦК); за главою 57 ЦК можна зазначити, що цей договір є реальним, одностороннім (обов'язок утримання чи догляду покладається відповідно на набувача) та відплатним, оскільки набувач зобов'язаний забезпечити іншу сторону договору доглядом та (або) утриманням, а також вважається безстроковим, тому що свої обов'язки набувач має виконувати до моменту смерті відчужувача.

3) спадковий договір – це правочин, за яким одна сторона (набувач) зобов'язана виконувати розпорядження іншої сторони (відчужувача), що має свій вияв у вчиненні певної дії немайнового чи майнового характеру до чи після відкриття спадщини, і у випадку смерті останнього набуває право власності на його майно. Виходячи з глави 90 ЦК, цей договір є консенсуальним (вважається укладеним з моменту досягнення згоди сторонами щодо усіх істотних умов), одностороннім та відплатним (обов'язок вчинити певну дію є лише у набувача), а також безстроковим, оскільки діє до кінця життя відчужувача.

Розмежовувати дані договори необхідно за такими ознаками:

1) форма договору: усі договори укладаються в письмовій формі та підлягають нотаріальному посвідченню, а спадковий договір також підлягає державній реєстрації у Спадковому реєстрі;

2) суб'єктний склад:

– договір ренти: сторонами можуть виступати будь-які фізичні чи юридичні особи;

– договір довічного утримання або догляду: відчужувачем може бути лише фізична особа – це зумовлено тим, що суть договору полягає в її утриманні або догляді за нею; при цьому законодавець зазначає, що особа може укласти такий договір незалежно від її стану здоров'я та віку, а також на користь третьої особи; водночас набувачем може стати як юридична особа, так і фізична особа (повнолітня та дієздатна). Крім того, можлива ситуація, коли кілька осіб бажають стати набувачами, відтак вони володіють майном, переданим за договором, на праві спільної сумісної власності та відповідальні за виконання обов'язків перед відчужувачем солідарно;

– спадковий договір: відчужувачем є фізична особа (в силу того, що майно переходить до іншої сторони внаслідок смерті відчужувача), при цьому закон визначає як окремий різновид спадковий договір

подружжя, а набувачем може виступати будь-яка юридична чи фізична особа.

3) строковість: спадковий договір та договір довічного утримання є безстроковими договорами, оскільки їх строк обумовлюється тривалістю життя відчужувача, при цьому у випадку смерті набувача договір довічного утримання не припиняє своє існування – обов'язки набувача по догляду та утриманню переходять до спадкоємців останнього, які успадкували передане за договором майно (за винятком випадків, коли спадкоємці відсутні або відмовились від прийняття спадщини – тоді договір припиняється, майно повертається відчужувачеві).

У свою чергу, спадковий договір у випадку смерті набувача вважається припиненим, проте науковці зазначають, що якщо умовами договору було передбачено, що набувач зобов'язаний здійснити певні дії після смерті відчужувача, то у разі смерті набувача, якщо останній не встиг виконати такі дії в повній мірі, то такий обов'язок переходить до його спадкоємців [2, с. 50]. Крім того, відчужувач може призначити особу, яка слідкуватиме за виконанням договору після його смерті; інакше, такий контроль здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини.

Водночас договір ренти може укладатись як на певний строк, так і безстроково, причому в останньому випадку строк виплати ренти не обмежений строком життя або існування сторін; О. Яворська звертала увагу на те, що у випадку безстрокового характеру ренти, договір можна охарактеризувати як алеаторний (ризиковий), адже платник ренти не може чітко передбачити, рентні платежі якого розміру йому доведеться виплатити [3, с. 291].

4) характер зустрічного задоволення: рента може виплачуватись як у певній грошовій сумі, так і через виконання робіт, передання речей або надання послуг; за спадковим договором набувач має виконувати розпорядження відчужувача, що полягає у вчиненні певної дії немайнового чи майнового характеру до чи після відкриття спадщини.

Як зазначає Погребняк М. В., відплатний характер договору довічного утримання (догляду) має свою особливість у тому, що зустрічне майнове забезпечення надається виключно в натуральній формі, без можливості заміни його на грошову компенсацію, на відміну від договору ренти. Проте варто звернути увагу на те, що закон вимагає

зазначення грошової оцінки матеріального забезпечення, що кожного місяця надається відчужувачу, яка в свою чергу підлягає індексації (ст. 751 ЦКУ) [4, с. 181].

5) момент виникнення права власності на майно та можливість розпоряджання ним:

– що стосується спадкового договору, то право власності на майно переходить до набувача лише після смерті відчужувача; водночас нотаріус при посвідченні договору накладає заборону відчуження на таке майно, також відчужувач не може вказувати його у заповіті, інакше останній буде визнано нікчемним;

– якщо вести мову про договір ренти та договір довічного утримання (догляду), то варто зазначити, що на ці договори поширюються положення ст.334 ЦК, а саме: якщо договір підлягає нотаріальному посвідченню, то право власності на передане майно виникає у набувача з моменту такого посвідчення або ж, якщо його не було посвідчено, – з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання договору дійсним; а якщо договір стосувався переходу права власності на нерухоме майно, що підлягає державній реєстрації, – із дня такої реєстрації. У контексті розмежування необхідно вказати, що за договором ренти платник ренти може відчужувати майно лише за згодою одержувача ренти, який у свою чергу володіє правом застави на передане за договором майно; а за договором довічного утримання (догляду) на майно накладається заборона відчуження та не може бути звернено стягнення за життя відчужувача, що є за своєю суттю забезпеченням виконання даного договору.

Отже, аналіз договорів ренти, довічного утримання та спадкового договору дозволяє дійти висновку, що кожен із них має свої особливості правового регулювання, мету укладення та наслідки для сторін. Договір ренти і довічного утримання об'єднує функція забезпечення матеріального добробуту особи, що передає майно, водночас спадковий договір орієнтований на передачу майна після смерті відчужувача за виконання певних розпоряджень останнього. Основними відмінностями між цими договорами є форма, суб'єкти, строковість, момент виникнення у сторони права власності на майно та можливість розпоряджання ним та характер зустрічного задоволення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст.356.

2. Сегенюк А. В. Спадковий договір: поняття, характеристика, особливості. Часопис цивілістики. 2017. Вип. 25. 49

3. Яворська О. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти: Монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 384 с.

4. Погребняк М. В. Правова природа договору довічного утримання (догляду). Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 9. 180–183.

Перехода Єлізавєта Олександрівна,
студентка 2 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк В.

РОЛЬ КОНВАЛІДАЦІЇ В СПАДКОВОМУ ПРАВІ

У наш час надважливою є конвалідація саме в сфері спадкового права. Адже саме вона дозволяє визнати чинними дії чи документи, які були вчинені з порушеннями, але за певних умов можуть вважатися дійсними. Конвалідація забезпечує стабільність цивільного обігу, захист прав спадкоємців і бажану реалізацію волі спадкодавців. В спадковому праві конвалідація стосується здебільшого заповітів, відмов від спадщини та інших односторонніх актів волевиявлення спадкодавця. Одним із основних принципів як цивільного так і спадкового права під час укладання правочинів є вільне волевиявлення особи. Вільне волевиявлення це значить, що особа за своєю власною волею та своїм власним бажанням вчиняє цей чи інший правочин. Досить поширеною проблемою є підробка заповітів спадкодавців, тому конвалідація допомагає в тому аби остання воля спадкодавця була виконана в силу його бажання. Під час складання заповітів є нагальна проблема порушення процедури складання даного документу. Все частіше заповіти складаються під тиском та не за власною волею спадкодавця. Також важливим моментом є те, що наразі в нашій країні введено воєнний стан і багато українців проживають на окупованих територіях. Важливим питанням є забезпечення їх прав та обов'язків. Заповіти, оформлені на тимчасово окупованих територіях, можуть набути юридичної сили лише через процедуру підтвер-

дження їх дійсності. Саме тому підтвердження правомірності таких документів має особливе значення у спадковому праві.

Актуальність теми конвалідації в спадковому праві пояснюється низкою важливих юридичних, соціальних і практичних аспектів, які заслуговують на окрему увагу. У спадкових правовідносинах часто виникають ситуації, коли певні дії або правочини мають юридичні вади (наприклад, порушення форми заповіту, недотримання строків, помилки в оформленні документів). Конвалідація дозволяє усунути ці недоліки та визнати дію або правочин дійсним, що забезпечує стабільність і передбачуваність спадкових відносин. Конвалідація як інструмент дозволяє захистити права тих спадкоємців, які діяли добросовісно, не маючи наміру порушити закон. Це особливо важливо в умовах правової невизначеності або зміни законодавства. Механізм конвалідації може сприяти мирному врегулюванню спадкових конфліктів, уникненню тривалих судових процесів і, як наслідок, зменшенню навантаження на судову систему. У зв'язку з постійним оновленням та вдосконаленням Цивільного кодексу України, дослідження механізмів, які дозволяють гнучко та ефективно вирішувати проблемні ситуації в спадковому праві, є вкрай актуальним. Дослідження інституту конвалідації у спадковому праві дозволяє запозичити позитивний досвід інших правових систем (зокрема країн ЄС), що є актуальним в умовах євроінтеграційних процесів в Україні.

Термін «конвалідація» (з італ. «convalida» – підтвердження) означає надання нікчемному правочину юридичної сили з моменту його вчинення [1]. Тобто це виправлення недійсного правочину через усунення перешкод. Часто трапляються ситуації, коли заповіт складено з порушенням певних формальностей, проте загальна воля спадкодавця є очевидною й незаперечною. У таких випадках суди можуть застосовувати принцип конвалідації, якщо це не порушує суттєвих норм права і не суперечить правам інших осіб.

В спадковому праві конвалідація є важливим інструментом. Це в основному стосується заповітів. У постанові Верховного Суду від 09.06.2022 р. в справі № 369/1913/17 вказано, що: «право на заповіт може бути реалізоване протягом всього життя особи і включає як право на складення заповіту або кількох заповітів, так і права на їх зміну, скасування. Усі наведені правомочності заповідача у сукупності із засобами їх правової охорони та захисту є здійсненням свободи заповіту, яка є принципом спадкового права [2]. Свобода заповіту озна-

чає, що заповідач має право самостійно і вільно розпорядитися своїм майном на випадок смерті. Його волевиявлення, якщо воно належним чином оформлене, користується правовим захистом навіть після його смерті. Як один із основних принципів спадкового права, свобода заповіту передбачає обов'язкову повагу до волі заповідача та її неухильне виконання. Законодавство не обмежує здійснення права на заповіт місцем проживання чи перебування особи. Заповіт має бути особисто підписаний заповідачем і може бути написаний власноруч або з використанням загальнодоступних технічних засобів.

Постанова Касаційного цивільного суду від 30.10.2019 у справі № 390/131/18 демонструє можливість застосування статті 219 ЦК України у випадку, коли одна зі сторін ухиляється від нотаріального посвідчення, але правочин фактично виконано. Серед позитивних аспектів рішення суду:захист фактичної домовленості сторін, що відповідає принципу добросовісності та справедливості. Забезпечення юридичної визначеності в ситуаціях, коли формальності не були дотримані, але реальна воля сторін була очевидною. Сприяння зниженню правового формалізму у цивільних правовідносинах. Негативні аспекти також присутні,до них слід віднести: ризик створення прецеденту, за якого сторони можуть навмисно уникати формального оформлення, сподіваючись на можливість подальшої конвалідації. Можливість зловживань, коли одна зі сторін намагається легалізувати недійсний правочин, посилаючись на його «фактичне виконання». Недостатнє врегулювання механізму конвалідації на законодавчому рівні ускладнює однакове застосування норми судами [3].

Конвалідація в спадковому праві – це процес надання юридичної сили заповітові або спадковому розпорядженню, які первісно мали недоліки форми чи змісту, але за рішенням суду визнаються чинними. У спадковому праві нашої країни це може стосуватися випадків, коли: заповіт був оформлений із порушеннями вимог (наприклад, без належного нотаріального посвідчення), форма заповіту не відповідала стандарту (наприклад, заповіт був складений в екстрених умовах – під час бойових дій, стихійного лиха тощо), існують сумніви щодо дотримання процедури посвідчення. Основні умови конвалідації: доведення справжності волевиявлення заповідача; наявність істотних доказів, що заповіт справді відображає волю особи; мінімальні порушення форми, які не вплинули на зміст і намір заповідача. Роль суду полягає у встановленні дійсності волі заповідача та

ухваленні рішення про визнання заповіту чинним, попри наявні порушення. Таким чином, конвалідація допомагає забезпечити повагу до останньої волі людини навіть у разі технічних помилок чи складних життєвих обставин.

Попри актуальність та надважливість конвалідації в спадковому праві постають проблеми даної сфери. По-перше це відсутність чіткого законодавчого врегулювання. Адже в нашому законодавстві прямого визначення конвалідації в нормативно-правових актах немає, що є дуже незручно. Адже дане питання повинно бути врегульовано в окремому нормативно-правовому акті або ж в одному із розділів Цивільного кодексу України. Цивільний кодекс України лише побічно допускає можливість виправлення окремих недоліків правочинів, однак не дає чіткої процедури чи визначення самої конвалідації в контексті спадкування. Це створює: правову невизначеність; простір для суперечливих тлумачень; складнощі в судовій практиці. Тому під час вирішення спорів у сфері конвалідації в спадковому праві, суд спирається на судову практику. Як в усіх галузях права, так і в спадковому часто виникають колізії між загальними нормами цивільного права (що регулюють недійсність правочинів і можливість їх конвалідації) та спеціальними нормами, які застосовуються до спадкування (наприклад, вимоги до форми заповіту). Через це виникають труднощі у визначенні, які норми слід застосовувати першочергово. Суди в Україні неоднорідно підходять до питань конвалідації в спадкових справах. Наприклад: однакові обставини можуть бути по-різному оцінені різними судами; відсутні типові позиції Верховного Суду щодо допустимості конвалідації заповітів, складених з порушеннями; відсутня усталена практика щодо «виправлення» формальних помилок у волевиявленні спадкодавця. Це ускладнює передбачуваність рішень і підриває довіру до правової системи. Конвалідація іноді використовується як інструмент виправдання процедурних порушень, що може суперечити справжній волі спадкодавця. Виникає етична та юридична дилема: чи можна визнавати дійсним заповіт, складений з істотними порушеннями, якщо немає сумнівів у його справжності? де межа між формалізмом і захистом волевиявлення? У деяких випадках спроба конвалідації може бути інструментом маніпуляцій – зокрема, з боку зацікавлених осіб, які намагаються узаконити сумнівні документи чи дії. Це може призвести до: порушення прав інших спадкоємців; появи фіктивних чи сфальсифікованих документів; ускладнення процесу

встановлення істини в суді. Правова наука в Україні ще недостатньо дослідила феномен конвалідації саме в контексті спадкового права. Через це: бракує глибоких теоретичних обґрунтувань; недостатньо сформульовано критерії, за якими можна визначити допустимість конвалідації; не запропоновано ефективних механізмів її реалізації. Для вирішення даних проблем конвалідації в спадковому праві необхідно по-перше законодавчо врегулювати інститут конвалідації. Найбільш ефективним кроком є внесення змін до Цивільного кодексу України, зокрема: визначення поняття конвалідації правочину (у тому числі заповіту) на рівні закону; чітке встановлення умов, за яких можливе визнання дійсним правочину, що спочатку мав юридичні вади; регламентація процесу звернення до суду чи нотаріуса для конвалідації документів. Такі зміни допоможуть зменшити правову невизначеність і створять єдину практику. По-друге розмежування суттєвих і несуттєвих порушень. Слід законодавчо або науково обґрунтувати розділення між: суттєвими порушеннями, які унеможливлюють конвалідацію (наприклад, підпис заповіту іншою особою); несуттєвими порушеннями, які можна усунути без шкоди для волі спадкодавця (наприклад, технічні помилки у даті). Таке розмежування дозволить гнучко застосовувати конвалідацію без шкоди для правової визначеності. По-третє запровадити додаткових механізмів перевірки нотаріусами при посвідченні спадкових документів: ретельна перевірка дотримання форми заповітів; створення електронних реєстрів заповітів із фіксацією деталей і умов; навчання нотаріусів щодо розпізнавання недійсних чи підозрілих документів. Це дозволить мінімізувати потребу в подальшій конвалідації. По-четверте підвищити правову обізнаність громадян. Необхідно: проводити інформаційно-правову роботу серед населення щодо оформлення спадкових документів; створювати доступні онлайн-інструкції, консультації щодо правильного складання заповітів; пояснювати наслідки порушень форми та можливість виправлення таких порушень. [1]

Конвалідація відіграє важливу роль у забезпеченні справедливості й захисту волі спадкодавця. Без цього інструменту неможливо визнати дійсним заповіти, складені на окупованих та на підконтрольних територіях. І задля того аби воля спадкодавця була щирою та бажаною встановлений даний інститут – конвалідація. Аби в подальшому усі права спадкодавців та спадкоємців були дотримані. Одним із важливих принципів укладення заповіту є вільне волевиявлення спадко-

давця. Тому аби був повністю дотриманий цей принцип важливим є конвалідація. Завдяки конвалідації: підвищується стабільність правовідносин; забезпечується реалізація дійсної волі спадкодавця; захищаються інтереси добросовісних спадкоємців. Конвалідація у спадковому праві є надзвичайно важливим інструментом, що дозволяє враховувати реальну волю спадкодавця навіть у випадках певних порушень формальних вимог. Судова практика демонструє, що при правильному підході конвалідація сприяє справедливості й правовій визначеності у сфері спадкових відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Олег Васильович Синєгубов. Підстави конвалідації правочину. Проблеми цивільного права та процесу. Харків, 2017. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/19-20_05_2017/pdf/8.pdf

2. Постанова Верховного Суду від 09 червня 2022 року. Справа № 369/1913/17.

3. Постанова Касаційного цивільного суду від 30.10.2019 у справі № 390/131/18. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85646610

Петровський Володимир Володимирович,

студент 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О. М.

ПРИПИНЕННЯ ТА ЗМІНА ДОГОВОРІВ НАЙМУ/ОРЕНДИ У РАЗІ ЗНИЩЕННЯ ЧИ ОКУПАЦІЇ ОБ'ЄКТА

Повномасштабна агресія РФ з 24 лютого 2022 року створила безпрецедентний ризик для договірних відносин найму та оренди нерухомості. Десятки тисяч об'єктів зазнали руйнувань або опинилися у прифронтових чи окупованих районах, що фактично заблокувало їх використання. Правила поведінки сторін договірних відносин формуються на стику загальних норм Цивільного кодексу України і спеціальних «воєнних» актів, а їх застосування вже напрацювало репрезентативний масив судової практики.

Попередньо, базовим фундаментальним механізмом у таких ситуаціях буде виступати ст. 607 Цивільного кодексу України, що припиняє зобов'язання, коли його виконання стає неможливим із незалеж-

них від сторін причин. У разі якщо об'єкт пошкоджений або недоступний, але потенційно придатний до відновлення, активується ч. 6 ст. 762 Цивільного кодексу, яка звільняє наймача від орендної плати за увесь період, коли майно не могло використовуватися з його вини [1].

Становлення спеціального режиму для державного та комунального майна забезпечила постанова Кабінету Міністрів України № 634 від 27.05.2022 року. Вона автоматично продовжує дію договорів на час воєнного стану й передбачає пільгові (до 1 грн) або знижені ставки, якщо об'єкт залишається цілим [2]. Для обґрунтування недоступності сторони посилаються на наказ Мінвідновлення № 376 від 28.02.2025, який регулярно оновлює перелік територій активних бойових дій чи тимчасової окупації [3].

Такі нововведення тягли за собою й деякі проблеми, наприклад те, що виникла колізія між "автоматичною пролонгацією", передбаченою постановою № 634 та ст. 607 Цивільного кодексу. У випадку повного знищення об'єкта постанова фактично «продовжує» те, чого фізично вже не існує. Суди виходять із пріоритету матеріального факту руйнування, визнаючи припинення відповідно до закону.

Загальна судова практика 2023–2025 років розмежувала випадки остаточної і тимчасової неможливості користування. У справі № 914/675/22 Касаційний господарський суд наголосив, що факт війни сам по собі не звільняє від орендної плати – потрібні докази втрати доступу або руйнування, якими можуть вважатися: акти ДСНС, фотозйомка, сертифікат ТПП [4]. У справі № 917/565/22 та низці наступних постанов суд підтвердив автоматичну пролонгацію договорів державної оренди за постановою № 634 [5].

Незважаючи на це, не всі документи, що підтверджують стан об'єкта визнаються судами. Сертифікат ТПП або фотозйомка часто оскаржуються як «непевні». Відсутність єдиної форми акта ДСНС створює нерівність доказів. Науковцями було запроваджено ідею форми e-Act із обов'язковими реквізитами: координати, дата, фотопідтвердження, QR-код, щоб уникнути цієї проблеми. Впровадження такого акту знизить витрати сторін і пришвидшить розгляд позовів за ст. 607, 652 ЦК [6].

Отже, в умовах воєнного стану договірні відносини найму й оренди стикаються з системними викликами. Фізичні ризики, такі як руйнування чи окупація об'єктів, раптово роблять виконання зобов'язань

неможливим або економічно невиправданим. Понад з цим, правова невизначеність зростає: загальні норми цивільного права доводиться поєднувати з надзвичайними урядовими заходами, які змінюють правила користування майном та оплати оренди. Більш того, укладнюється доказове навантаження й судовий розгляд: сторони мусять швидко збирати підтвердження фактичної недоступності об'єкта й водночас шукати позасудові способи врегулювання, щоб уникнути перевантаження судової системи. Разом ці фактори формують ситуацію, у якій ключовою стає здатність договірних сторін адаптовувати умови співпраці, своєчасно фіксувати втрати та погоджувати справедливий розподіл ризиків, аби забезпечити мінімальні збитки й зберегти передумови для післявоєнного відновлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

2. Постанова КМУ «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану» від 27.05.2022 р. № 634. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-%D0%BF#Text

3. Наказ Мінвідновлення України «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» від 28.02.2025 р. № 376. URL: https://minrecovery.gov.ua/documents/376-280225

4. Постанова від 06.04.2023 р. у справі № 914/675/22: Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110080516

5. Постанова від 12.04.2023 р. у справі № 917/565/22: Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110514884

6. Берназ-Лукавецька, О. М. (2022). Проблемні питання виконання окремих видів договорів в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал, 7, 527–528. URL: https://www.lawjournal.ua/archive/2022/7/61.pdf

Петровський Володимир Володимирович,
студент 1 курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ МАЙНОВИХ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна агресія РФ з 24 лютого 2022 р. спричинила тривале запровадження правового режиму воєнного стану в Україні. Майнові операції – купівля-продаж, оренда, застава, державна реєстрація, реквізиція тощо – опинилися на стику двох вимірів: конституційно гарантованого права власності та конституційно допустимих обмежень під час війни.

Війна перетворила навіть стандартні правочини на процес, що потребує постійного моніторингу нормативних змін, роботи реєстрів і судової практики.

Насамперед діє жорстка регламентація нотаріальної та реєстраційної інфраструктури. Постанова Кабінету Міністрів № 164 від 28 лютого 2022 року дозволила посвідчувати майнові угоди лише обмеженому «білому списку» нотаріусів і ввела мінімальний тридцятиденний «карантин» від дати первинної реєстрації до можливого відчуження цінного майна [1]. Одночасно постанова Кабінету Міністрів № 209 від 6 березня 2022 року частково заблокувала Державний реєстр речових прав, відкриваючи його для окремих територій лише після ситуативних рішень Мін'юсту [2]. У прифронтових областях це спричиняє затримки укладення правочинів на кілька тижнів і ризик «подвійних» заявок, що очікують на обробку.

Окреме питання стосується кредитних і, особливо, іпотечних договорів. З війною виникли досить фундаментальні проблеми: об'єктивна неспроможність боржника обслуговувати позику й фізичне знищення чи пошкодження предмета іпотеки. Формальна можливість банку задовольнити свої вимоги шляхом звернення стягнення зберігається, однак воєнні мораторії й технічна зупинка торгів роблять таке стягнення практично недосяжним, а отже банк вимушений або реструктуризувати борг, або чекати на компенсаційні механізми держави [3].

Таким чином, системною перепоною став мораторій на звернення стягнення із заставного житла. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року припинив реалізацію іпотеки на весь час війни та ще на 30 днів після її скасування. Банки зберегли право отримати рішення суду про стягнення, але виконання відкладається; наслідком стало різке скорочення іпотечного кредитування та вимога значно вищого авансового внеску у нових договорах [4].

У прямому контексті укладення договорів окремо слід звернути увагу на визначення істотних умов. Стаття 638 Цивільного кодексу України фіксує, що їх перелік має бути погоджений, і саме тут воєнні ризики (блокування реєстрів, мораторії НБУ, санкційні списки) роблять неможливим автоматичне «переукладення» типових шаблонів: сторони мусять вписувати алгоритми валютних платежів, санкційного скринінгу та форс-мажору одразу в контракт [5]. Не менш важливий момент укладення: якщо угода потребує нотаріального посвідчення, вона вважається дійсною лише з дня такого посвідчення, це стає проблемою, коли нотаріуси працюють за «білим списком» і можуть одночасно зупинятись через кіберзагрози реєстру [5].

Окремим стоїть питання відповідальності за порушення зобов'язання. Відповідно до статті 617 Цивільного Кодексу України боржник звільняється від відповідальності за порушене зобов'язання, коли доведе непереборну силу [5]. Лист Мін'юсту роз'яснив, що саме боржник доводить воєнний форс-мажор і причинний зв'язок із порушенням. На практиці суди ретельно перевіряють, чи блокують бойові дії конкретний обов'язок (наприклад, сплату грошей), і не завжди приймають загальне посилання на війну.

Так, у постанові Касаційного господарського суду Верховного Суду від 14 червня 2023 року по справі № 910/8232/22, суд, аналізуючи застосування статті 652 Цивільного кодексу України, прямо зауважив, що воєнний стан сам по собі є об'єктивним фактором, але позивач мусить довести непередбачуваність цих обставин саме на момент укладення договору. Для угод, підписаних після 24 лютого 2022 року, презумується, що ризик війни був вже усвідомлений [6].

Паралельно держава запровадила спеціальні режими для «чужого» або ризикового майна. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнно-

го чи надзвичайного стану» від 3 березня 2022 року оголосив нікчемними будь-які угоди, де прямо або опосередковано задіяний резидент Російської Федерації [7]. Майно таких осіб може бути примусово вилучене в дохід держави. Для об'єктів, знищених чи пошкоджених внаслідок бойових дій, компенсаційний механізм визначає Закон № 2923-IX від 23 лютого 2023 року, але Верховний Суд уже двічі вказував на відсутність підзаконної процедури оцінки збитків, що стримує практичні виплати [8].

Отже, загальні майнові операції у воєнний період продовжують існувати, але їх реалізація в певних випадках є досить ускладненою. Законодавець здійснив спроби адаптувати процедурні моменти, але проблемні питання наявні й до сьогодні. Судова практика свідчить, що обмеження, запроваджені державою, уважно зважують на принцип пропорційності, проте не звільняють осіб від ретельного планування та розподілу ризиків у зв'язку з війною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-п

2. Про реєстраційні дії в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-п

3. Берназ-Лукавецька О. М. Проблемні питання виконання окремих видів договорів в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 7. 527–528. URL: https://www.lawjournal.ua/archive/2022/7/61.pdf

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20

5. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

6. Постанова від 14.06.2023 у справі № 910/8232/22: Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110432563

7. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2116-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20

8. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти Украї-

ни, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.12.2023 № 2923-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text

Письменна Ксенія Ігорівна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Матійко М. В.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ БЕЗГОТІВКОВИХ ГРОШЕЙ ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

У сучасних умовах розвитку економіки та цифровізації фінансових процесів безготівкові гроші набули особливого значення як об'єкти цивільних правовідносин. Вони активно використовуються у платіжному обігу, у забезпеченні виконання договірних зобов'язань, при проведенні розрахунків у комерційній та банківській сферах. З огляду на це вивчення окремих аспектів безготівкових грошей, їхньої правової природи, особливостей обігу та захисту прав на них є важливим для забезпечення стабільності цивільного обігу та правової визначеності у фінансових відносинах.

Безготівкові гроші як об'єкти цивільних правовідносин мають особливу природу, яка визначається нормами чинного законодавства України, зокрема положеннями Цивільного кодексу України (далі – ЦК) та спеціальними актами у сфері фінансових послуг. Відповідно до частини першої ст. 177 ЦК, об'єктами цивільних прав можуть бути речі, інші матеріальні та нематеріальні блага, що свідчить про можливість віднесення грошових коштів, у тому числі й безготівкових, до сфери цивільно-правових відносин [1]. У цьому контексті безготівкові гроші виступають не в речовій формі, а у вигляді записів на рахунках у банківських або інших фінансових установах, що фіксують обсяг майнових прав та обов'язків учасників правовідносин.

Гроші як об'єкт цивільного обороту посідають особливе місце в системі об'єктів цивільних прав, оскільки вони є універсальним засобом обміну, платежу, збереження вартості та мірою вартості товарів і послуг. Відповідно до ст. 179 ЦК об'єктами цивільних прав є речі, у

тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної діяльності та інші нематеріальні блага [1]. Гроші у цьому переліку займають самостійне місце, що підкреслює їхню особливу правову природу: хоча вони й є речами у загальному розумінні, важливим є саме їхнє значення як загального еквівалента в цивільному обігу.

Науковці Ю. В. Кравенко та Н. Адаховська розглядають безготівковий грошовий обіг як систему платежів, що здійснюються без фізичного переміщення готівкових коштів, шляхом використання банківських рахунків і платіжних документів [2, с. 443].

Окремо важливо наголосити, що чинна нормативно-правова база не містить єдиного комплексного нормативно-правового акту, який би вичерпно закріплював поняття «безготівкові кошти», однак існує низка нормативних актів, що визначають суть та основні характеристики цього правового явища. На конституційному рівні в ст. 99 Конституції України встановлено, що єдиною грошовою одиницею в Україні є гривня, а забезпечення стабільності грошової одиниці покладається на Національний банк України [3]. Хоча безпосередньо поняття безготівкових коштів в Конституції України не використовується, її положення закладають основу для регулювання всіх форм грошового обігу, зокрема і безготівкової.

Тоді як ст. 3 Закону України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року відіграє важливу роль у нормативному визначенні поняття коштів у контексті цивільних правовідносин, зокрема і безготівкової форми їх існування [4]. У цій нормі закріплено, що грошові кошти в Україні існують у двох формах: готівковій, яка представлена у вигляді грошових знаків національної валюти, тобто банкнот та монет, та безготівковій, що проявляється у вигляді записів на рахунках у банківських установах чи інших фінансових установах. Таке положення прямо вказує на подвійну природу грошей як об'єкта цивільного обороту, де безготівкові кошти набувають самостійного значення поряд із готівкою.

Для глибшого розуміння правової природи безготівкових грошово-розрахункових правовідносин необхідно проаналізувати їх елементний склад та підстави виникнення, змін і припинення.

Як зауважують А. Колісник, Пилипишин, О. Л. Авраменко та Л. В. Потапенко безготівкові розрахунки, як правило, передбачають відкриття рахунку платника на підставі договору з банком, однак таке

твердження не є абсолютним. У системі безготівкових розрахунків беруть участь суб'єкти, серед яких банк, платник та одержувач коштів, які у певних видах розрахунків мають свої спеціальні найменування, такі як виконуючий банк, чекодавець, чекодержатель, заявник акредитива або бенефіціар. Предметом безготівкових розрахункових правовідносин виступають грошові кошти. При здійсненні розрахунків за допомогою записів на банківських рахунках реалізується функція платежу, притаманна готівковим коштам. Об'єктом безготівкових розрахункових відносин є певні юридичні дії суб'єктів, які спрямовані на переказ певної суми з рахунку платника на рахунок одержувача в обмін на виконання товарних або інших зобов'язань. При цьому самі грошові кошти як фізичний об'єкт не переміщуються, а змінюється лише інформація, що відображається у фінансовій та бухгалтерській документації. В цьому контексті науковці відзначають, що безготівкова форма грошей як об'єкта цивільних прав має ряд характерних ознак: вона забезпечує економічну взаємодію сторін без фізичного переміщення готівки, базується на правових механізмах обліку та передачі інформації про фінансові операції, а також відображає цінність грошей через їхній електронний облік [5, с. 126–127]. Отже, безготівкові кошти слід розглядати як особливу форму грошей, що функціонують виключно в обліковій площині та є результатом взаємних зобов'язань між фінансовими установами та їх клієнтами.

Безготівкові кошти, на відміну від готівки, не мають фізичної форми, однак забезпечують ті самі функції як засобу платежу, накопичення та обігу, що дозволяє розглядати їх як особливий різновид майна. Різновиди безготівкової форми грошей включають кілька основних способів реалізації грошових правовідносин. Так, ст. 1088 ЦК визначає основні положення щодо видів безготівкових розрахунків, надаючи сторонам широкі можливості у виборі форм та способів проведення платежів. Відповідно до змісту норми, під час здійснення безготівкових розрахунків сторони можуть використовувати платіжні інструкції, які регламентуються чинним законодавством, банківськими правилами та усталеними звичаями ділового обігу. Такий підхід гарантує гнучкість розрахункових механізмів і дозволяє адаптувати їх до конкретних умов господарської діяльності [1]. Звідси, окреслений нормативно-правовий акт закріплює право сторін договору самостійно визначати вид безготівкових розрахунків, що дозволяє вільно обирати між платіжними дорученнями, акредитивами, інкасо, чеками

або іншими формами платежів, узгодженими між собою. Окремо підкреслюється, що проведення безготівкових розрахунків здійснюється через банки та небанківських надавачів платіжних послуг за умови відкриття відповідних рахунків, якщо інше не встановлено законом чи не випливає зі специфіки самого виду розрахунків.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, безготівкові гроші як об'єкти цивільних правовідносин мають особливу правову природу: вони є об'єктом цивільних правовідносин, обіг якого здійснюється у сфері зобов'язальних правовідносин і підпорядковується спеціальним правилам банківського та фінансового права. Їх правовий режим сприяє обслуговуванню економічного обороту, забезпечуючи стабільність фінансової системи та захист майнових прав учасників цивільного обігу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top

2. Кривенко Ю. В., Адаховська Н. Щодо видів безготівкових розрахунків. 443–445. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f445f09d-daa5-4372-af38-55108c666ba6/content

3. Про платіжні послуги: Закон України від 30 червня 2021 року № 1591-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 10–11. ст.26. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text

4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

5. Колісник А. , Пилипишин А., Авраменко О. Л., Потапенко Л. В. Правове забезпечення безготівкових розрахунків у господарській діяльності. Вісник університету банківської справи. 2020. № 3 (39). 123–129.

Плавніцька Каріна Русланівна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ІСТОТНИХ УМОВ ДОГОВОРУ

У цивільному праві договір є універсальним інструментом регулювання майнових та особистих немайнових відносин. Його зміст визначає права й обов'язки сторін, а також підстави відповідальності у разі їх порушення. Водночас визначення істотних умов договору, без яких не може бути досягнута згоди сторін і які є необхідними для укладення правочину, залишається предметом наукових дискусій і судових суперечок.

Законодавець у статті 638 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) формулює лише загальні підходи до визначення істотних умов, проте у правозастосовній практиці часто виникають труднощі з ідентифікацією таких умов у конкретних видах договорів. Це обумовлює необхідність теоретичного аналізу та критичного осмислення чинного підходу до істотних умов договору [1, ст. 638].

Відповідно до частини 1 статті 638 ЦК України, договір вважається укладеним, якщо між сторонами досягнуто згоди з усіх істотних умов договору. Істотними є:

– умови, визначені законом як істотні або необхідні для договорів даного виду;

– всі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди [1, ст. 638].

Це означає, що істотність умови може мати як нормативне, так і диспозитивне (волевиявлення сторін) походження. Такий підхід дозволяє враховувати специфіку договірних зобов'язань, але водночас створює проблеми і прогалини у правозастосуванні.

У науковій літературі висловлюються різні підходи щодо поняття істотних умов. Одні автори наголошують на виключному юридичному значенні умов, які прямо передбачені законом для певного виду договорів (наприклад, ціна у договорі купівлі-продажу), інші ж вка-

зують на ширше розуміння, яке включає будь-які умови, без яких угода не може функціонувати в реальному житті [2, ст. 74].

Одна з головних теоретичних проблем – це відмежування істотних умов від звичайних (таких, що зазвичай включаються у договір) і випадкових (спеціально погоджених, але не обов'язкових для укладення договору). ЦК України не містить чіткого розмежування, що створює невизначеність і дає підстави для зловживань у судових спорах щодо дійсності договорів [3, ст. 90].

Наприклад, у договорі оренди предмет і строк вважаються істотними умовами. Якщо строк не погоджено – договір може бути визнано неукладеним. Проте у випадках, коли сторони уклали договір, не зазначивши строк, але фактично його виконують, суди можуть визнати договір дійсним, що породжує суперечливу практику.

У публічних договорах (зокрема, в договорах приєднання) відсутність можливості обговорення умов зазвичай унеможливлює узгодження усіх істотних положень. У таких випадках виникає питання: чи може споживач вважатися такою стороною, яка погодилася на істотні умови, якщо вона не мала впливу на їх зміст? Це особливо актуально у контексті прав споживачів та електронної комерції [4, ст. 27].

Новітні види договорів – наприклад, ліцензійні, хмарні, договори про надання цифрових послуг – не завжди мають чітко визначені істотні умови у національному законодавстві. Виникає питання, які саме умови слід вважати істотними у таких відносинах. Наприклад, у договорі про доступ до програмного забезпечення важко однозначно визначити – чи є істотною умовою обсяг прав доступу, або лише вартість послуги [5, ст. 17].

Судова практика у спорах щодо визначення істотних умов часто демонструє нестабільність підходів. У деяких випадках суди визнають договір дійсним навіть за відсутності письмової згоди сторін на істотні умови, спираючись на фактичне виконання договору. В інших – навпаки, визнають договір неукладеним, що тягне відмову у задоволенні позову.

Рекомендовано:

– Удосконалити законодавство, чітко класифікуючи умови договору як істотні, звичайні та випадкові;

– Запровадити орієнтовний перелік істотних умов для новітніх видів договорів;

– Сформувати єдину судову практику, що забезпечить правову визначеність і стабільність зобов'язальних відносин.

Отже, проблема визначення істотних умов договору залишається однією з ключових у сфері договірного права України. Відсутність чітких критеріїв і єдиного підходу у правозастосуванні створює ризики як для учасників цивільних правовідносин, так і для судової системи. З огляду на швидку трансформацію ринку і появу нових видів договорів, необхідно своєчасно адаптувати законодавство до реалій сучасності. Запровадження чіткої системи класифікації умов договору сприятиме забезпеченню стабільності правовідносин, ефективному захисту прав сторін та розвитку національного договірного права у відповідності до європейських стандартів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєва Т. М. Цифрові договори: сучасні виклики цивільного права. Юридичний вісник. 2023. № 3. 14–19.

2. Дзера О. В. Загальні положення про договори у цивільному праві України. К.: Юрінком Інтер, 2021. 88–94.

3. Коссак В. М. Цивільне право України: Підручник. К.: Правова єдність, 2022. 576 с.

4. Судова практика ВС щодо визнання договорів неукладеними. URL: https://supreme.court.gov.ua

5. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

6. Штефанюк І. В. Цивільно-правова природа договорів у сфері електронної комерції. Право України. 2023. № 6. 25–29.

Плавніцька Каріна Русланівна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ОСОБЛИВОСТІ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У СПАДКОВИХ ВІДНОСИНАХ

Спадкове право є важливою складовою приватного права, що регулює перехід прав і обов'язків померлої особи до її правонаступників. У зв'язку зі смертю спадкодавця часто виникають спори щодо належності майна, обсягу спадкових прав, черговості спадкування тощо. Це зумовлює потребу в ефективних та належних способах захисту цивільних прав учасників спадкових правовідносин. Особливості спадкових спорів вимагають гнучкого застосування як загальних, так і спеціальних способів правового захисту, передбачених Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) та судовою практикою.

Метою цієї роботи є аналіз правової природи та особливостей застосування способів захисту цивільних прав у спадкових відносинах, а також формулювання окремих рекомендацій щодо удосконалення відповідного правового регулювання.

Відповідно до статті 16 ЦК України, кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання [1, ст. 16]. Закон передбачає низку способів захисту, серед яких:

– визнання права;
– відновлення становища, що існувало до порушення права;
– припинення дії, що порушує право;
– примусове виконання обов'язку;
– відшкодування збитків та моральної шкоди;
– визнання правочину недійсним;
– самозахист та інші.

Ці способи є універсальними і застосовуються в усіх сферах цивільних правовідносин, у тому числі й спадкових. Проте спадкові відносини мають специфіку, що впливає на вибір та ефективність застосування конкретного способу захисту.

Найпоширенішим способом захисту у спадкових спорах є позов про визнання права власності на майно, що входить до складу спадщини. Такий позов подається, коли спадкоємець не зміг оформити спадщину в нотаріальному порядку або коли інші особи оспорюють його спадкові права.

Суди визнають право власності у разі наявності доказів належності майна спадкодавцеві, а також правомірності прийняття спадщини спадкоємцем. Особливо актуальним це є у випадках, коли спадкоємець фактично прийняв спадщину, але не оформив її у шестимісячний строк [2, ст. 1220].

Ще одним способом захисту є оспорювання заповіту або визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину, виданого нотаріусом. Такі позови подаються у випадках, коли заповіт був складений з порушенням форми, порядку посвідчення, або якщо особа, яка склала заповіт, не усвідомлювала своїх дій чи перебувала під тиском.

Визнання недійсності нотаріального свідоцтва можливе, якщо воно було видано з порушенням вимог законодавства або за наявності підроблених документів [3, ст. 1301].

Віндикаційний позов як речово-правовий спосіб захисту застосовується тоді, коли спадкове майно перебуває у незаконному володінні третіх осіб. Такий позов дозволяє спадкоємцю – власнику майна – витребувати його від особи, яка не має права на володіння.

Особливістю є те, що позивач має довести як своє право власності (через прийняття спадщини), так і незаконність володіння відповідачем. Водночас витребування майна можливе лише у разі, якщо воно збереглося у натурі [4, ст. 330].

У виняткових випадках спадкоємці мають право вимагати усунення іншого спадкоємця від права на спадщину. Відповідно до статті 1224 ЦК України, це можливо, якщо особа ухилялася від виконання обов'язків по утриманню спадкодавця або вчинила злочин проти нього. Це є складною категорією спорів, яка потребує глибокого аналізу фактичних обставин [1, ст. 1224].

Судова практика засвідчує, що спадкові спори часто ускладнюються через відсутність документального підтвердження прав спадкодавця на майно (особливо нерухомість), плутанину з черговістю спадкування, а також непоінформованість громадян щодо строків і порядку прийняття спадщини. Додатково, наявність множинних

спадкоємців або конфліктних родичів створює ситуації, що супроводжуються численними паралельними позовами.

Також існує проблема зловживання правом: подання необґрунтованих позовів для блокування оформлення спадщини іншими особами, затягування розгляду справи, подання фіктивних заперечень проти заповіту [5, ст. 41].

Спадкові відносини характеризуються високим рівнем юридичної та емоційної складності. Особливості захисту цивільних прав у цій сфері вимагають не лише правильного вибору способу захисту, а й чіткого дотримання процесуальних строків, обґрунтованого збирання доказів, уважного аналізу правонаступництва.

Важливим напрямом вдосконалення спадкового захисту є підвищення правової обізнаності громадян, розвиток превентивного нотаріального регулювання, а також забезпечення єдності судової практики. Необхідним є також удосконалення законодавчих положень щодо доказування фактичного прийняття спадщини, деталізація підстав для усунення спадкоємців та спрощення механізмів визнання прав спадкоємців.

Таким чином, ефективний захист цивільних прав у спадкових правовідносинах можливий лише за умов комплексного підходу: поєднання чітких норм матеріального та процесуального права, правової обізнаності громадян та належної судової практики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гнатюк І. В. Особливості вирішення спадкових спорів у цивільному судочинстві. Юридична Україна. 2023. № 4. 38–44.

2. Дзера О. В. Спадкове право України: проблеми теорії і практики. К.: Юрінком Інтер, 2021. 304 с.

3. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII.

4. Коссак В. М. Спадкове право України: навч. посіб. Львів: Світ, 2022. 328 с.

5. Судова практика Верховного Суду з питань спадкування. URL: https://supreme.court.gov.ua

6. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

Платонов Андрій Павлович,
студент 2 курсу факультету судового
та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк В.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ ЗАПОДІЯНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ

Штучний інтелект далі – (ШІ) стрімко проникає у різні галузі, відкриваючи нові горизонти для інновацій та збільшення продуктивності. Проте, поряд із великими перевагами, системи ШІ мають і потенційні небезпеки, зокрема, ті, що стосуються цивільної відповідальності за збитки, спричинені їх використанням. Європейський Союз активно розробляє юридичні норми, що забезпечують захист прав людини та сприяють інноваційному прогресу, беручи до уваги особливості систем ШІ. Україна також активно працює в цьому напрямку, маючи на меті використання систем ШІ на благо суспільства. Врахування цих нюансів є критично важливим для гарантування узгодженого розвитку технологій та суспільства.

Розпочнімо з розгляду основоположних засад регулювання систем ШІ в Є Все започаткувалося з «Білої Книги щодо штучного інтелекту», оприлюдненої 19 лютого 2020 року, де Європейська Комісія представила виразне бачення майбутнього штучного інтелекту в Європі. [1] Європейська Комісія зобов'язалася активно сприяти розвитку штучного інтелекту, водночас зменшуючи потенційні ризики, пов'язані з його окремими застосуваннями. У квітні 2021 року Європейська Комісія винесла на розгляд «Пропозицію щодо Регламенту Європейського Парламенту та Ради, що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту (Закон про штучний інтелект) та внесення змін до певних законодавчих актів Союзу». Політичної згоди щодо цього законопроєкту законодавці Європейського Союзу досягли з державами-членами, узгодивши його в грудні 2023 року. [2] 13 березня 2024 року Європейський парламент затвердив зазначений Закон про штучний інтелект. Цей закон вперше в історії став обов'язковим нормативним актом світового масштабу, який регулює сферу штучного інтелекту. Головна його мета – захист основоположних

прав, демократії, верховенства права та навколишнього середовища від небезпечних проявів штучного інтелекту, одночасно стимулюючи інновації та позиціонуючи Європу як лідера у цій інноваційній галузі.

Визначення штучного інтелекту в нормативних документах, що видаються на міжнародному та національному рівнях, є важливим кроком у становленні правового регулювання цієї технології. Проте слід усвідомлювати, що тлумачення цього комплексного поняття може відрізнятися, зокрема враховуючи культурні та державні особливості. На сьогоднішній день існують два ключових підходи до правового статусу штучного інтелекту: розгляд його як об'єкта права або як суб'єкта права. У випадку, якщо штучний інтелект розглядається як суб'єкт права, деякі науковці висувають ідею введення нового поняття – «електронна особа». Адже суспільні взаємовідносини зазнають стрімких змін, і новим об'єктом правових відносин виступає електронна особа, аналогічна юридичній особі в контексті досягнення поставленої мети в інтересах власників. [4] Виокремлюють повну та часткову відповідальність за діяльність штучного інтелекту. За повної відповідальності особа, яка створила чи володіє роботом, несе всю відповідальність за завдану шкоду. Приклад – справа британської поштової служби Post Office. Через помилку в програмному забезпеченні сотні людей були несправедливо засуджені. Це найбільша судова помилка в історії Великої Британії Інший приклад – електромобілі Tesla з вдосконаленим штучним інтелектом. Вони здатні самостійно пересуватися дорогами, дотримуючись правил дорожнього руху. Однак питання відповідальності за дорожньо-транспортні пригоди з їхньою участю досі залишається невирішеним. [4] Члени Європейської експертної групи з питань ШІ наголошують, що відповідальність за штучний інтелект може поширюватися як на користувача, так і на розробника. Користувач, у свою чергу, повинен відповідально застосовувати ШІ, а виробник зобов'язаний розробити «якісний» продукт. Згідно з такою логікою, в майбутньому ШІ можна буде розглядати як інструмент за дії якого відповідає замовник цього завдання. По суті, таке розуміння відповідальності ШІ узгоджується з поточними нормами цивільного права стосовно деліктної відповідальності за дії інших осіб. Щодо України, то ми вирушили стежкою європейської інтеграції та реформ, відчуваючи на собі виклик адаптування власного законодавства до європейських стандартів, що мають гарантувати надійний захист

прав людини та відповідальність за збитки, спричинені застосуванням технологій штучного інтелекту. Про це свідчать наступні факти. 2 грудня 2020 року Кабінет Міністрів України ухвалив «Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні». [3] Відбуваються трансформаційні зрушення і в царині цивільного законодавства. У 2020 році було підготовлено «Концепцію оновлення Цивільного кодексу України», де, зокрема, йдеться про потребу доповнити чинний ЦК України положеннями стосовно: відшкодування збитків, спричинених шкідливим програмним забезпеченням, відшкодування збитків, завданих робототехнікою та штучним інтелектом. [5]

Отже, представлені та інші урядові програмні положення демонструють прагнення України привести своє законодавство у сфері штучного інтелекту у відповідність з нормами та приписами Європейського Союзу. З огляду на викладене, цивільно-правова відповідальність за збитки, заподіяні технологіями штучного інтелекту, є важливим аспектом, який потребує належної уваги на тлі стрімкого розвитку технологій. Досвід Європейського Союзу у регулюванні цього питання слугує цінним орієнтиром для України, що крокує шляхом європейської інтеграції. ЄС вже досягнув значних успіхів у формуванні правового поля для захисту прав громадян від можливих загроз, пов'язаних із системами ШІ. Затвердження Закону ЄС Про штучний інтелект та інших законодавчих актів ЄС, націлених на забезпечення відповідальності за шкоду, є ключовим кроком до встановлення безпечного та етичного застосування технологій та систем ШІ. Україна, у свою чергу, також активно працює над запровадженням відповідних правових норм. Розробка «Концепції розвитку штучного інтелекту», оновлення Цивільного кодексу вказують на готовність держави інтегрувати європейські стандарти у своє законодавство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The AI Act is a European regulation on artificial intelligence (AI) URL:https://artificialintelligenceact.eu/

2. Біла книга з штучного інтелекту. Європейський підхід до досконалості і довіри» URL:https://commission.europa.eu/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en

3. Гринчук А. О. Штучний інтелект як об'єкт правового регулювання: поняття, види та ознаки. Журнал східноєвропейського права. 2019. № 70. URL: http://easternlaw.com.ua/ wp-content/uploads/2019/12/hrynchuk_70.pdf

4. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: АртЕк, 2020. 128 с. URL: https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Proekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text

Похиляк Мар'яна Дмитрівна,
студентка 2-го курсу факультету прокуратури
та слідства(кримінальна юстиція)
Національного університету « Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Калітенко О. М.

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Забезпечення належного рівня захищеності населення в умовах зростання загроз, надзвичайних ситуацій, терористичних проявів та активних бойових дій поступово перетворюється на надзвичайно складне завдання. Його складність зумовлена комплексом взаємопов'язаних причин, серед яких варто відзначити обмеженість фінансово-матеріальних ресурсів, динамічний технологічний прогрес, інтенсифікацію глобалізаційних процесів, а також підвищення вимог з боку міжнародної спільноти стосовно дотримання прав і свобод людини. Окрім цього, спостерігається тенденція до зростання природних, техногенних і соціально-політичних ризиків, що можуть поставити під загрозу як суспільство в цілому, так і кожну окрему особу в її повсякденному житті.

Сучасні воєнно-політичні конфлікти мають гібридний характер, що ускладнює ідентифікацію та аналіз взаємозв'язків між технологіями їх ескалації та реалізації. Це зумовлює потребу в глибокому вивченні подібних процесів та адаптації структур і механізмів національної й регіональної безпеки відповідно до нових викликів [3]. У зв'язку з цим стає надзвичайно важливим осмислення того, як саме сучасні конфлікти впливають на методи захисту цивільного населення, а також визначення готовності державних органів діяти в таких умовах..

Основним документом у сфері захисту цивільного населення під час війни є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року. Цей міжнародно-правовий акт є ключовим елементом гуманітарного права та встановлює норми, спрямовані на запобігання стражданням мирних жителів у зонах конфліктів [1].

Саме цей документ чітко визначає, що є воєнним злочином, а що – допустимими діями під час війни. Конвенція забороняє будь-які напади на цивільне населення, умисні удари по житловій інфраструктурі, лікарням, школам та об'єктам, необхідним для виживання людей. Проте російські війська систематично порушують ці норми, що ми бачимо в регулярних обстрілах міст, знищенні енергосистем та злочинах проти цивільного населення.

Особливо важливим є положення Конвенції про заборону депортацій та примусових переселень – саме тому вивезення українців, особливо дітей, з окупованих територій є явним воєнним злочином. Також документ чітко засуджує катування, жорстоке поводження та репресії проти цивільних, що робить звірства російських військ у таких місцях, як Буча або Ізюм, не просто злочинами, а порушеннями міжнародного гуманітарного права.

Женевська конвенція визначає також юридичні механізми для притягнення до відповідальності винних у скоєнні воєнних злочинів. На основі її положень міжнародні організації здійснюють фіксацію злочинів, вчинених Росією, і готують матеріали для майбутніх судових процесів. Без даного документа було б набагато важче юридично обґрунтувати провину агресора та відновити справедливість для потерпілих. У ситуації, коли Росія свідомо порушує норми міжнародного права, Женевська конвенція залишається важливим інструментом правового захисту цивільного населення та опорою для забезпечення справедливої відповіді на злочини.

Охорона мирного населення в умовах збройного конфлікту є пріоритетом як для військових структур, так і для державного управління. Першочерговим кроком у цьому напрямі має стати створення дієвої системи, яка передбачає розробку алгоритмів та методик для мінімізації людських втрат у період бойових дій [2].

Необхідно відзначити, що існують системні проблеми та нестача координації між органами державної влади та військовими організаціями в питаннях щодо захисту цивільного населення, оскільки за роки протистояння між Україною та росією – багато цивільного на-

селення. За різними статистичними даними було втрачено понад десятки тисяч осіб. Причиною значних втрат стали воєнні дії, які набули гібридного характеру. Гібридна війна є однією із найскладніших, оскільки дуже важко передбачити тактику, перебіг, межі та стратегію її ведення.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що у контексті гібридної війни, що триває в Україні, питання захисту цивільного населення набуває особливої актуальності. Нестандартний характер бойових дій, поєднання військових, інформаційних та економічних методів тиску зумовлюють потребу в нових підходах до забезпечення безпеки мирного населення. Надійний захист громадян вимагає скоординованої роботи державних структур, впровадження сучасних технологій, розвитку систем раннього попередження, а також дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Ефективна стратегія має враховувати як внутрішні виклики, так і зовнішні загрози, що дозволить мінімізувати людські втрати та зберегти життєздатність суспільства в умовах тривалого конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

2. Фаріон-Мельник, Антоніна, Людмила Будник, and Андрій Голомовзий. «Захист цивільного населення України в контексті гібридної війни.» Галицький економічний вісник URL: https://surl.lu/ncdkyq

3. Лещенко О. Я. Питання забезпечення цивільного захисту в зонах воєнно-політичного конфлікту: досвід України в умовах «гібридної війни». Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. URL: https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/782/821

Путята Віталій Олегович,
студент 1-го курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Токарева В. О.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ, ФОРМИ

Договірні відносини становлять основу сучасних цивільних правовідносин. Належне виконання взятих на себе зобов'язань є фундаментальним принципом приватного права, коріння якого сягає ще римської правової традиції. Порушення договірних зобов'язань неминуче призводить до необхідності застосування механізмів захисту прав та інтересів іншої сторони, гарантованого, зокрема, Основним Законом України [1, ст. 55], центральне місце серед яких посідає інститут цивільно-правової відповідальності . Саме відповідальність забезпечує реальність договірних прав та стимулює належну поведінку .

Актуальність дослідження поняття, підстав та форм цивільно-правової відповідальності зумовлена не лише її фундаментальним значенням, але й новими викликами, зокрема з умовами війни, з якими зіткнулася Україна. Ці умови створюють особливий контекст для договірних відносин, впливаючи на можливості виконання зобов'язань та актуалізуючи питання захисту прав особи. Розуміння класичних підходів до договірної відповідальності, закладених римським правом та їх адаптації до сучасних реалій є важливим завданням.

Метою цієї роботи є аналіз поняття цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань в українському праві, дослідження підстав її виникнення та основних форм реалізації, з урахуванням історичної ретроспективи та сучасних викликів.

Розглядаючи поняття цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань слід зазначати, що в українському цивільному праві відповідальність за порушення договірних зобов'язань розглядається як вид юридичної відповідальності, що полягає у застосуванні до правопорушника (боржника) встановлених законом

або договором заходів впливу майнового характеру [2, ст. 611]. Вона є санкцією за невиконання або неналежне виконання стороною своїх договірних зобов'язань і має на меті, перш за все, відновлення порушеного майнового стану кредитора [4]. Відповідальність ґрунтується на факті вчинення цивільного правопорушення, яке виражається у порушенні умов договору.

Підстави цивільно-правової відповідальності. Для настання цивільно-правової відповідальності необхідна наявність складу цивільного правопорушення, який включає чотири елементи (умови): протиправну поведінку боржника, наявність шкоди (збитків) у кредитора, причинний зв'язок між протиправною поведінкою та збитками, а також вину боржника.

Протиправна поведінка полягає у невиконанні або неналежному виконанні боржником своїх договірних обов'язків.

Шкода (збитки) – це майнові втрати кредитора (реальні збитки та упущена вигода).

Причинний зв'язок означає, що шкода є безпосереднім наслідком саме протиправної поведінки боржника .

Вина боржника (умисел або необережність) є суб'єктивною умовою відповідальності. У цивільному праві діє презумпція вини особи, яка порушила зобов'язання (ст. 614 ЦК України) [2, ст. 614;]. Боржник вважається винним, доки не доведе протилежне. Законом або договором може бути передбачена відповідальність і за відсутності вини. Концепція вини (culpa) як підстави відповідальності також має коріння в римському праві [3, с. 267; 5, с. 115].

Форми цивільно-правової відповідальності. Українське законодавство передбачає різні форми (заходи) цивільно-правової відповідальності, які можуть застосовуватися до боржника [2, ст. 611]. Основними формами є:

Відшкодування збитків. Універсальна форма відповідальності, що включає реальні збитки та упущену вигоду [2, ст. 22, 623].

Сплата неустойки (штрафу, пені). Визначена законом або договором грошова сума (або інше майно), яку боржник сплачує у разі порушення зобов'язання [2, ст. 549]. Сплата неустойки не звільняє від виконання обов'язку в натурі [2, ст. 552].

Виконання зобов'язання в натурі. Кредитор має право вимагати примусового здійснення саме тих дій, які передбачені договором [2, ст. 622].

Відшкодування моральної шкоди. Застосовується у випадках, передбачених законом або договором [2, ст. 23, 611].

Окрім того, умови гібридної війни та повномасштабного військового вторгнення створюють особливі виклики для виконання договірних зобов'язань [6]. Військові дії, руйнування інфраструктури та інші наслідки агресії можуть ускладнити або унеможливити належне виконання договорів.

У цьому контексті особливої ваги набуває інститут форс-мажору (обставин непереборної сили). Згідно зі ст. 617 ЦК України, особа звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо доведе, що воно сталося внаслідок випадку або непереборної сили [2, ст. 617]. Війна та її наслідки можуть бути визнані такими обставинами, однак необхідне доведення причинного зв'язку між конкретною обставиною та неможливістю виконати зобов'язання.

Водночас, умови війни не повинні ставати інструментом для зловживання правом. Суди мають ретельно досліджувати кожну ситуацію, враховуючи принцип добросовісності (bona fides) [2, ст. 3], який також походить з римської юриспруденції [3, с. 186]. Правовий режим воєнного стану може вносити корективи у регулювання договірних відносин [6, 7]. Захист прав особи в умовах гібридної війни потребує збалансованого підходу.

Цивільно-правова відповідальність за порушення договірних зобов'язань є ключовим інститутом приватного права, що забезпечує стабільність цивільного обороту. Її основні засади (підстави, форми) значною мірою сформувалися під впливом римського права [3] і знайшли відображення в Конституції України та в Цивільному Кодексі України.

Сучасні виклики, зокрема гібридна війна, актуалізують питання застосування інституту форс-мажору та необхідність адаптації механізмів відповідальності до екстраординарних обставин [6]. Забезпечення балансу між захистом прав сторін та врахуванням об'єктивних труднощів є важливим завданням для законодавця та судової практики. Подальше вивчення співвідношення класичних принципів відповідальності та сучасних реалій є необхідним для розвитку українського цивільного права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

3. Основи римського приватного права / За ред. В. І. Борисової, Л. М. Баранової. Харків: Право, 2007. 328 с.

4. Бегма О. А. Система цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2019. 20 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/f615940f-f977-4a70-8ce1-709ea8bad700/download

5. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник / Є. О. Харитонов, І. В. Давидова, О. І. Сафончик та ін.; за ред. Є. О. Харитонова. – Одеса : Фенікс, 2019.– 296 с.

6. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану / О. Р. Кібенко, Н. Кузнєцова, О. А. Беляневич та ін.; за ред. О. Р. Кібенко, Р. А. Майданика. Харків : Право, 2023. 560 с. URL: https://diva-portal.org/smash/get/diva2:1801053/FULLTEXT01.pdf

7. Берназ-Лукавецька О. М. Проблемні питання виконання окремих видів договорів в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 7. 527–529. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/128.pdf

Радченко Анастасія Сергіївна,

студентка 2 курсу факультету судового та міжнародного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк В.

ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАННЯ ДОГОВОРІВ КУПІВЛІ ПРОДАЖУ ДІЙСНИМИ

У сучасних умовах активного розвитку ринку нерухомості питання визнання договорів купівлі-продажу недійсними або навпаки – їх підтвердження судами набуває особливої актуальності. Судова практика у цій сфері формується під впливом як усталених норм цивільного законодавства, так і нових підходів до оцінки добросовісності сторін, дотримання форми договору, а також реальності його укладення. У межах даного дослідження увагу буде зосереджено на основних проблемних аспектах судового визнання договорів купівлі-продажу нерухомого майна, а також на аналізі актуальної судової практики.

Судова практика розгляду спорів щодо визнання дійсними договорів купівлі-продажу нерухомого майна вказує на ряд ключових проблем, пов'язаних із порушенням вимог до форми правочинів та дотриманням інших умов їх укладення.

По-перше, актуальним є питання визнання дійсними договорів, укладених усно або/та без нотаріального посвідчення. По-друге, окремо стоїть проблема розпорядження спільним майном подружжя без згоди одного з них. Загалом, проблематика полягає в тому, як балансувати між вимогами закону (щоб угоди були оформлені правильно) і реальними обставинами (коли угода фактично виконана, але не дотримано всіх формальних вимог). Тобто, суди вирішують, чи можна визнати угоду дійсною, навіть якщо не було дотримано всіх вимог до її оформлення.

В даній частині дослідження ми розглянемо конкретні судові справи й рішення, що ілюструють підходи до визнання договорів купівлі-продажу нерухомості дійсними, не дивлячись на наведені обставини.

Проаналізуємо рішення Верховного Суду від 07.12.2022р. у справі № 142/119/20 [1] щодо позову про визнання дійсним усного договору купівлі-продажу будинку, який не був письмово укладений та нотаріально посвідчений через раптову смерть продавця, але суттєві умови якого були виконані покупцем. Розглядаючи касаційну справу ВС зобов'язав апеляційний суд, який відмовив у позові, переглянути справу заново, підкресливши, що відповідно до частини другої статті 220 Цивільного кодексу України, «якщо сторони досягли згоди щодо всіх істотних умов, виконали договір повністю або частково, але не здійснили нотаріального посвідчення через ухилення однієї із сторін або неможливість його вчинення, суд може визнати такий договір дійсним» [2].

Також доречно буде проаналізувати рішення Крижопільського районного суду Вінницької області від 14.11.2023р. у справі № 134/1565/23, щодо визнання договору не посвідченого нотаріально через еміграцію покупця (відповідача). Позивач надав в підтвердження розписки про передачу грошових коштів, технічного паспорта та отримання ключів покупцем. Суд, посилаючись на частину другу статті 220 ЦК України, визнав договір дійсним, оскільки продавець ухиляється від підписання та посвідчення договору. Також було враховано принцип презумпції правомірності набуття права власності відповідно до статті 328 ЦК України [3].

Тобто, судова практика підтверджує можливість визнання договорів дійсними, навіть якщо не дотримано вимоги до форми, за умови виконання сторонами істотних умов договору й ухилення одної із сторін від нотаріального посвідчення. Це дозволяє захистити права сторін, зокрема, коли посвідчення зумовлене об'єктивними причинами, такими як смерть однієї зі сторін або неможливість фізичної присутності.

Проте потрібно звернути увагу на одну важливу обставину, яка відображена в постанові «Верховного Суду від 13.02.2019р. у справі № 389/122/16ц, в якій зазначено, що для визнання судом угоди дійсною повинен мати місце не лише факт повного чи часткового виконання угоди, що потребує нотаріального посвідчення, а також факт ухилення іншою стороною від нотаріального оформлення угоди» [4]. Прикладом дотримання цієї позиції є постанова Верховного Суду від 28.03.2023р. у справі № 521/4839/21 [5], щодо позову про визнання договору купівлі-продажу квартири дійсним. Позивач обґрунтовував вимоги тим, що у 1998 році уклав договір купівлі-продажу нерухомості на біржі, зареєстрував право власності та користувався квартирою багато років. Пізніше з'ясувалося, що договір не був нотаріально посвідчений, що унеможливлювало подальше розпорядження майном. Позивач посилався на те, що на момент укладення договору діяла колізія між нормами ЦК УРСР та Закону України "Про товарну біржу". Проте суд дійшов висновку, що до договорів купівлі-продажу житлової нерухомості застосовується спеціальна норма, яка містилась в ЦК України, про обов'язкове нотаріальне посвідчення. Щодо застосування статті 220 ЦК України, ВС посилається на наведену нами постанову. До аналогічних висновків дійшов Верховний Суд у постанові від 21.07.2021р. в справі № 640/3509/19 [6].

Водночас усунення недоліків форми не виключає можливості визнання договору недійсним з інших підстав.

Так, розглянемо рішення Верховного Суду від 18.11.2020р.у справі № 569/6427/16 [7]. «Суд першої інстанції визнав недійсним договір купівлі-продажу виробничого приміщення, оскільки на час вчинення договору воно було арештоване. Визнаючи раніше в іншому провадженні цей договір укладеним при недодержанні вимоги про його нотаріальне посвідчення, суд не досліджував питання про накладення обтяжень на приміщення» [7]. Апеляційний суд скасував рішення, вказавши, що договір уже визнаний дійсним в іншій справі,

виконання умов договору свідчить про його реальність, а нові доводи щодо порушення закону при укладенні договору не можуть бути враховані через принцип диспозитивності. Верховний Суд, розглянувши касаційну скаргу, підкреслив, що рішення суду про визнання договору дійсним з причини відсутності нотаріального посвідчення усуває тільки цю ваду і не виключає можливості визнання договору недійсним з інших підстав, наприклад, у разі його вчинення на шкоду кредитору.

Окремої уваги заслуговують ситуації, коли правочини укладалися щодо майна, що перебувало у спільній сумісній власності подружжя, без згоди одного з них. Так, у справі № 6–17цс17 [8] позивачка посилалась на те, що колишній чоловік без її відома продав квартиру, яка була придбана у шлюбі за спільні кошти, й вимагала визнати недійсним договір купівлі-продажу й витребувати квартиру з чужого володіння. Суд першої інстанції її позов частково задовольнив, а другої – скасував рішення першої в частині відмови в повному задоволенні позову. Верховний Суд же рішення попередніх інстанцій скасував й постановив, що сама по собі відсутність згоди подружжя не є безумовною підставою для визнання правочину недійсним: необхідно довести, що покупець діяв недобросовісно, знаючи або маючи знати про спільний характер власності. Також суд акцентував на обов'язку доведення того, що позивачка не знала і не могла дізнатися про порушення своїх прав протягом строку позовної давності.

Аналогічна позиція міститься у Постанові ВС від 08.05.2018р. у справі № 304/1423/15-ц [9]. Таким чином, факт відсутності згоди одного з подружжя сам по собі не скасовує дійсність правочину, а визначальне значення має наявність недобросовісності з боку набувача і дотримання позивачем строків захисту свого права.

Разом із позитивною практикою Верховного Суду не можна залишити поза увагою і проблематику, що простежується у рішеннях судів першої та апеляційної інстанцій. Аналіз окремих справ свідчить, що суди нижчих інстанцій часто припускаються помилок у тлумаченні й застосуванні норм ЦК України, зосереджуючись переважно на формальних аспектах договорів і не враховуючи принципи добросовісності, розумності, презумпції правомірності набуття права власності, презумпції правомірності правочину. Й як ми можемо побачити такі помилки виправляються лише на рівні Верховного Суду, що свідчить про системні проблеми у правозастосовчій практиці. Наприклад, при

розгляді справи № 142/119/20 [1] суд першої інстанції задовольнив позов, визнавши договір купівлі-продажу дійсним через ухилення від нотаріального посвідчення. Водночас апеляційний суд не погодився з цим рішенням, зазначивши, що позивач не пред'явив достатньо доказів ухилення та взагалі укладення договору купівлі-продажу. І у висновку лише Верховний Суд зміг комплексно оцінити доводи сторін, вказавши помилки, щодо правильного застосування норм матеріального права, які зробив суд апеляційної інстанції і повернув справу на новий розгляд. Також, у при розгляді справи № 569/6427/16 [7] суд першої інстанції визнав договір недійсним через арешт майна, апеляційний суд скасував рішення, пославшись на те, що питання нотаріального посвідчення вже було вирішене. Лише Верховний Суд чітко вказав, що усунення формальної вади не виключає можливості нової оцінки договору за іншими підставами. Тобто, ця справа яскраво демонструє проблему судової практики у справах про визнання договорів недійсними, коли суди нижчих інстанцій, стикаючись із багатошаровістю правових питань не завжди дають комплексну оцінку обставинам справи. Справа № 6–17цс17 [8] демонструє складність доведення порушення прав у спорах щодо спільного майна подружжя. Суди нижчих інстанцій зосередилися лише на факті відсутності згоди одного з подружжя, не приділивши належної уваги питанню добросовісності покупця. Й знову таки лише ВС зміг комплексно підійти до справи, уточнивши, що відсутність згоди подружжя не є безумовною підставою для недійсності правочину. Отже, основна проблема у сфері визнання договорів купівлі-продажу майна полягає в тому, що такі питання супроводжуються багатьма нюансами і складнощами, за яких дуже важко врахувати всі обставини конкретної справи. Це породжує ситуації, коли спори щодо дійсності договорів часто доходять до Верховного Суду для того, щоб бути належно вирішеними.

Аналіз судової практики дозволяє виділити кілька ключових напрямів удосконалення правового регулювання питань визнання дійсності договорів купівлі-продажу нерухомості. По-перше, необхідне чіткіше законодавче врегулювання процедури усунення недоліків форми договору з урахуванням різних життєвих обставин. По-друге, важливо розробити детальні критерії щодо оцінки добросовісності покупця у випадках розпорядження спільним майном подружжя. По-третє, створити чіткий перелік документів, які можуть замінити

нотаріальне посвідчення (розписки, банківські виписки, свідчення свідків тощо), щоб суди мали єдині критерії оцінки.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що правовий механізм визнання договорів купівлі-продажу нерухомого майна дійсними виконує важливу компенсаційну функцію у випадках, коли формальні вимоги законодавства були порушені, але фактична воля сторін та їхнє реальне виконання зобов'язань не викликають сумнівів. Судова практика свідчить про тенденцію до пріоритету реального правового змісту, особливо коли порушення не є суттєвими або виникли не з вини особи, яка вимагає визнання договору дійсним. Водночас визнання договору дійсним не є автоматичним механізмом, а потребує ретельного з'ясування обставин справи: наявності істотних умов, фактичного виконання сторонами зобов'язань, добросовісності учасників та відсутності порушення прав третіх осіб.

Отже, сучасний підхід базується на принципах добросовісності, справедливості та ефективного захисту цивільних прав, дозволяючи судам у виняткових випадках усунути правову невизначеність та забезпечити стабільність майнових правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Постанова Верховного Суду від 07.12.2022 у справі № 142/119/20. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107878109&red=1000036c390697741468bc0a29e95b17d73baf&d=5

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Рішення Крижопільського районного суду Вінницької області від 14.11.2023 у справі № 134/1565/23. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/115688853/.

4. Постанова Верховного Суду від 19.02.2019 у справі № 389/122/16ц. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/121343226/.

5. Постанова Верховного Суду від 28.03.2023 у справі № 521/4839/21. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_28_03_2023_roku_u_spravi_521_4839_21_1/.

6. Постанова Верховного Суду від 21.07.2021 у справі № 640/3509/19. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=98911445&red=1000034286eafc64c7fc5d9a4774a0d79e75fe&d=5.

7. Постанова Верховного Суду від 18.11.2020 у справі № 569/6427/16. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=93053362&red=1000033bccdb157d301607b52f0961b1a4f48c&d=5

8. Постанова Верховного Суду від 22.02.2017 у справі № 6–17цс17. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=93053362&red=1000033bccdb157d301607b52f0961b1a4f48c&d=5.

9. Постанова Верховного Суду від 08.05.2018 у справі № 304/1423/15-ц. URL: https://opendatabot.ua/court/73951988-f52ff9b03375957ccc76a7313b3b06e1.

Размустова Анастасія Валеріївна,
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України українці зазнали тотальної переоцінки власних цінностей, війна навчила нас тому, що життя одне і ми маємо цінувати кожну прожиту хвилину, проте повномасштабна війна, серед іншого, негативно вплинула й на статистику розлучень. З 2022 року, шукаючи прихистку від дій агресора, більшість жінок разом з дітьми виїхали і продовжують виїжджати закордон, через що члени родини вимушено розділяються, внаслідок чого прослідковується динаміка втрати між подружжям емоційного зв'язку, підвищення напруги в сім'ї, зниження комунікації між чоловіком і дружиною, що у свою чергу призводить до розлучення. Кількість розлучень в Україні у 2024 році була майже такою ж, як і кількість укладених шлюбів. За даними Міністерства юстиції України, минулого року українці уклали 150,2 тисячі шлюбів, а кількість розірвання шлюбів становила 141,8 тисячі [4].

Цивільно-правові договори відіграють важливу роль у забезпеченні прав та обов'язків сторін у випадку розлучення, адже дозволяють подружжю мирним шляхом вирішити майнові та немайнові спори, які можуть виникнути та виникають в процесі розлучення, що призводить до суттєвого зменшення конфліктів та непорозумінь під час розлучення. Тобто, цивільно-правові договори у сімейному праві сприяють більш мирному процесу розірвання шлюбу і зменшують

негативний вплив на дітей, якщо вони є у подружжя, саме тому обрана тема сьогодні є особливо актуальною.

В сучасних умовах в Україні у регулюванні шлюбносімейних відносин на перший план виходить договір [2]. На законодавчому рівні закріплено право подружжя на укладення договорів між собою. Так, згідно з ч.1 ст. 64 Сімейного кодексу України дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Сімейне право є важливою складовою правової системи будь-якої держави, оскільки регулює відносини, що виникають між особами в рамках сім'ї. Одним з основних інструментів, що використовуються для регулювання цих відносин, є цивільно-правовий договір.

Цивільно-правовий договір – це угода між двома або більше сторонами, яка має на меті встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Договори можуть бути укладені в усній або письмовій формі і повинні відповідати вимогам законодавства для визнання їх дійсними.

Сімейно-правовими вважають договори, що укладаються фізичними особами і спрямовані на встановлення, зміну або припинення сімейних прав та обов'язків [3, с. 54].

Форма сімейно-правових договорів – письмова, як правило, нотаріально посвідчена. В окремих випадках законодавець закріплює обов'язок державної реєстрації договору, наприклад, положеннями ст. 190 сімейного кодексу України закріплюється право батьків, з дозволу органу опіки та піклування, укласти договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно. Право власності на нерухоме майно за таким договором виникає з моменту державної реєстрації цього права відповідно до закону.

Варто зазначити, що цивільно-правові договори відіграють ключову роль у регулюванні майнових відносин між членами сім'ї. Наприклад, договір про розподіл майна дозволяє подружжю визначити порядок володіння, користування та розпорядження спільним майном. Це особливо важливо у випадках розлучення, коли необхідно чітко розмежувати права та обов'язки сторін.

Договори також можуть бути використані для захисту прав дітей. Наприклад, батьки можуть укласти угоду про аліменти, в якій визначаються розмір і порядок виплат на. Це забезпечує фінансову підтримку дитини та створює правову основу для виконання зобов'язань. Більш того, цивільно-правові договори у сімейному можуть регулювати не лише майнові, але й особисті відносини. Наприклад, договори про участь у вихованні дитини того із батьків, хто проживає окремо від дитини, такі договори після розлучення можуть допомогти уникнути конфліктів між батьками та забезпечити стабільність та участь обох батьків у житті дитини.

З огляду на зазначене, можна дійти наступного висновку. Цивільно-правові договори відіграють важливе значення у регулюванні сімейних відносин. Цивільно-правові договори у сімейному праві надають сторонам можливість гнучко регулювати свої відносини відповідно до індивідуальних потреб і обставин. Це дозволяє уникнути стандартних рішень, які можуть не враховувати специфіку кожної ситуації. Вони забезпечують правову основу для вирішення майнових, особистих та соціальних питань, що виникають у сім'ї. Завдяки своїй гнучкості та адаптивності, цивільно-правові договори допомагають запобігти конфліктам і сприяють стабільності у сімейному житті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України. За ред. Є. О. Харитонова. Харків, ТОВ «Одісей», 2006. 552 с.

2. О. Михальнюк Поняття та особливості сімейно-правового договору. Стаття. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKNU_Yur_2013_4_10.pdf

3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. No 4073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4073-20#Text.

4. Статистична інформація щодо державної реєстрації актів цивільного стану. URL: https://minjust.gov.ua/actual-info/stat_info.

Решетило Яна Сергіївна,
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ДОБРОСОВІСНИЙ НАБУВАЧ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: НОВЕЛИ 2025 РОКУ ТА РИМСЬКЕ КОРІННЯ ЗАХИСТУ ВЛАСНОСТІ

Добросовісний набувач у цивільному праві України – це суб'єкт, який набув майно від особи, що не мала права його відчужувати, не знаючи і не маючи можливості знати про це. Правова конструкція ґрунтується на принципах римського приватного права, зокрема на відомому правилі nemo dat quod non habet («ніхто не може дати того, чого не має сам»). У класичному римському праві власник мав абсолютне право витребувати свою річ у будь-кого, однак уже тоді з'явилися винятки, покликані захистити стабільність обігу. Римські юристи розрізняли добросовісне та недобросовісне володіння, надаючи добросовісному захист через преторські інтердикти й навіть позов (actio Publiciana), який імітував право власності у набувача за умови його добросовісності.

Ці ідеї пережили століття: сучасне право України також диференціює ситуації, коли власник може або не може витребувати майно від добросовісної особи. Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ) у статті 388 встановлює чіткі умови такого витребування, а стаття 330 ЦКУ закріплює наслідок: якщо власник не має права витребувати річ, добросовісний набувач стає її законним власником [1]. Закон прагне зберегти рівновагу між двома фундаментальними цінностями– з одного боку, гарантією непорушності права власності первісного володільця, а з іншого – підтримкою стабільності та надійності цивільного обігу, що необхідна для захисту інтересів добросовісних учасників правовідносин.

Упродовж останніх десятиліть ця проблематика залишалася настільки актуальною, що в правничій літературі наголошували на потребі спеціальних засобів захисту добросовісних власників. Так, Токарева В. О. серед таких засобів називає титульне страхуван-

ня, оскільки справжня історія майна часто невідома набувачеві, що створює ризик втрати права власності в разі визнання правочину недійсним [2, с. 69–72]. Іншими словами, добросовісний набувач постійно перебуває під загрозою реалізації порушеного права іншої особи, і саме тому закон приділяє йому особливу увагу.

Суть проблеми проявляється в типовій ситуації: майно вибуло з володіння власника незаконно (скажімо, його продано сторонньою особою без належних повноважень). Первісний власник захищає своє право, тоді як новий набувач щиро вважає себе законним власником. Цей конфлікт інтересів вирішується на основі критеріїв добросовісності та обставин вибуття майна.

Згідно з частиною першою статті 388 ЦКУ, якщо річ відчужена відплатно особі, яка не знала і не могла знати про відсутність у відчужувача права на відчуження, власник втрачає можливість витребування речі за звичайних обставин. Винятки становлять три випадки: коли майно було втрачене, викрадене або вибуло іншим шляхом не з волі власника. У таких ситуаціях навіть добросовісний набувач зобов'язаний повернути річ, бо інтереси первісного власника переважають (так само, як у римському праві не застосовувалося usucapio щодо крадених речей). Натомість, якщо власник сам передав майно – свідомо або через довірену особу – навіть неправомочному відчужувачу, закон стає на бік набувача [3, с. 477–479].

У такому разі добросовісний набувач захищений від витребування, адже річ вибула з володіння власника за його ж волею. Аналогічно, закон забезпечує захист набувача, якщо майно придбане на публічних торгах під час виконання судових рішень – це гарантія довіри до виконавчих процедур. Водночас сам механізм захисту побудований так, щоб унеможливити обхідні маневри: якщо власник згідно зі статтею 388 ЦКУ не має права на витребування, він також не може вимагати визнання недійсним договору, за яким майно перейшло до набувача [3, с. 477–479]. Тобто добросовісний набувач юридично захищений від двох головних ризиків – віндикаційного позову (позову про витребування речі) та позову про недійсність правочину – у випадках, коли закон прямо надає йому перевагу.

Попри чіткість законодавчих норм, на практиці питання захисту добросовісних набувачів залишалося складним. Верховний Суд виробив у 2022–2023 роках низку важливих правових позицій, які пізніше були відображені й у законодавстві. Так, Верховний Суд неодноразо-

во наголошував, що добросовісність набувача має розглядатися крізь призму справедливості та довіри до державних реєстрів. Зокрема, у постанові від 20 березня 2019 року в справі № 521/8368/15-ц Верховним Судом був зроблений принциповий висновок: «Конструкція, за якої добросовісний набувач втрачає майно і змушений самостійно шукати компенсацію своїх втрат, є неприйнятною, бо покладає на нього надмірний тягар. Добросовісний набувач не може відповідати за бездіяльність влади у процедурах, спеціально призначених для запобігання шахрайству» [4].

До недавнього часу закон не передбачав прямого механізму відшкодування таких втрат – добросовісний набувач мав самостійно позиватися до винної особи (недобросовісного продавця чи іншого правопорушника), що часто виявлялося утопією. У підсумку набувач залишався у вразливому становищі: його право власності було захищене, однак матеріальні інтереси – під загрозою. Верховний Суд неодноразово закликав до комплексного законодавчого врегулювання цієї проблеми.

Відповіддю законодавця стали новели 2025 року. 9 квітня 2025 року набув чинності Закон України № 4292-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача». Цим актом одночасно внесено зміни як до матеріальних, так і до процесуальних норм, що регулюють спори про витребування майна.

Передусім посилено захист набувачів у спорах із державою та територіальними громадами. Встановлено присічний строк у 10 років, після спливу якого публічний власник взагалі втрачає можливість витребувати приватизоване майно у добросовісного набувача. Відлік цього строку починається з моменту першої приватизації – державної реєстрації права власності або фактичної передачі майна з державної чи комунальної власності у приватну (якщо на той час реєстрація не була обов'язковою) [5]. Таким чином, публічний власник не може безмежно довго оскаржувати результати давніх правочинів: якщо протягом десяти років ніхто не заявив претензій, добросовісний набувач отримує правову визначеність.

Водночас закон передбачає винятки: строк не застосовується до об'єктів особливого значення – зокрема оборонних, стратегічних, природоохоронних і культурних.

Найбільш революційною новелою стало впровадження механізму одночасної компенсації добросовісному набувачеві. Відтепер, подаючи позов про витребування майна в інтересах держави або громади, орган влади чи прокурор зобов'язаний заздалегідь внести на депозит суду суму, що відповідає ринковій вартості спірного майна. Без цього суд не розглядатиме справу. Якщо позов буде задоволено, кошти автоматично перераховуються набувачеві як компенсація – без потреби подання ним окремого позову [6]. У такий спосіб законодавець усунув ситуацію, яку Верховний Суд раніше визнавав несправедливою: добросовісний набувач не залишиться ні з чим, а держава фактично повинна викупити спірне майно.

Крім того, держава набуває права зворотної вимоги (регресу) до винної особи, через дії якої майно вибуло з її володіння. Таким чином, фінансовий тягар покладається на правопорушника, а не на сумлінного учасника цивільного обороту – саме така ідеологія послідовно простежується і в практиці Верховного Суду останніх років.

Отже, добросовісний набувач у сучасному українському праві більше не є безправним спостерігачем у чужому спорі – він перетворився на повноцінного та захищеного учасника майнових відносин. Законодавчі зміни 2025 року суттєво зміцнили його правову позицію, заклавши чіткі гарантії непорушності набутого права та механізми компенсації у разі втрати майна. Суди, у свою чергу, дедалі частіше віддають перевагу реальній добросовісності та справедливому балансу інтересів, а не формальним підставам для скасування набутого права. У підсумку формується стійка та передбачувана модель захисту власності, яка відповідає принципам правової визначеності та довіри до цивільного обігу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2. Токарева В. О. Титульне страхування. Часопис цивілістики. 2017. № 22. 69–72. URL: http://clj.nuoua.od.ua/archive/22/16.pdf.

3. Гончаренко В. О. Захист добросовісного володіння. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 18 трав. 2018 р. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса, 2018. 477–479. URL: http://hdl.handle.net/11300/11170.

4. Постанова Верховного Суду від 20.03.2019 у справі № 521/8368/15-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80980359.

5. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача : Закон України від 12.03.2025 № 4292-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292-20#Text.

6. Посилення захисту добросовісних набувачів: нові законодавчі зміни до Цивільного кодексу України. Sayenko Kharenko. URL: https://sk.ua/uk/posilennja-zahistu-dobrosovisnih-nabuvachiv-novi-zakonodavchi-zmini-do-civilnogo-kodeksu-ukraini/.

Решетило Яна Сергіївна,
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПУБЛІЧНИХ КОНТРАКТІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В історії договірного права можна знайти безліч паралелей між минулим і сьогоденням. Так, у Стародавньому Римі функції забезпечення потреб держави в надзвичайних обставинах брали на себе публічні підрядники – publicani. Їхнім завданням було постачання армії, організація обслуговування доріг, забезпечення логістики. Хоч і в іншому історичному контексті, проте й нині українська держава – як і Римська імперія у свій час – укладає договори на забезпечення армії, інфраструктури та екстрених потреб. Але війна як надзвичайна обставина ставить під сумнів сталість навіть найретельніше укладених угод.

Згідно з положеннями Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), основою договору як юридичної конструкції є принцип обов'язковості виконання. Відповідно до статті 526 ЦКУ, зобов'язання має виконуватись належним чином відповідно до умов договору та вимог закону [1]. Як зазначає Голубєва Н. Ю., зобов'язання у цивільному праві обслуговують «перенесення матеріальних благ», забезпечуючи при цьому «господарський оборот» [2, с. 300–312]. Разом з тим, сучасне право визнає, що договірні зобов'язання можуть бути припинені або змінені за наявності обставин, які перешкоджають їхньому ви-

конанню – про що прямо зазначено у статті 617 ЦКУ (форс-мажор), а також у статтях 651, 652 (зміна або розірвання договору).

Берназ-Лукавецька О. М. слушно підкреслює: «... якщо кредитор втратив інтерес у виконанні зобов'язання внаслідок прострочення боржника через події непереборної сили…, то він, за загальним правилом, може зажадати припинення договору; постійна неможливість виконання зобов'язання боржником через обставини непереборної сили може стати підставою для припинення зобов'язання; істотна зміна обставин може стати підставою для зміни або розірвання договору» [3, с. 33–34]. Такі висновки є важливими для аналізу ситуацій, коли договір укладений до війни, проте з моменту введення воєнного стану його виконання стало проблематичним. У такому разі кредитор має право як на звернення до суду, так і на припинення договору у встановленому порядку.

Судова практика також чітко демонструє механізми реалізації прав сторін. У справі № 906/540/22 Верховний Суд розглянув ситуацію, в якій замовник односторонньо розірвав публічний договір, посилаючись на воєнний стан як на форс-мажор. ВС зазначив, що договірна можливість одностороннього розірвання існувала і не була пов'язана виключно з настанням форс-мажору. Помилкова правова кваліфікація замовником своїх дій не позбавляє його права на розірвання за умовами договору. Це рішення акцентує нашу увагу на тому, що юридична природа договору має пріоритет перед посиланням на зовнішні обставини: якщо сторони домовились про право на розірвання, реалізація цього права можлива незалежно від надзвичайних обставин [4].

Натомість у справі № 910/332/24 договір було укладено вже під час воєнного стану, і сторона-підрядник вимагала перегляду строків виконання з огляду на посилення бойових дій. ВС відмовив у задоволенні, підкресливши, що сторони укладали договір із урахуванням об'єктивної реальності – а саме воєнного стану, що вже діяв на момент укладення. Суд наголосив, що стаття 652 ЦКУ не може застосовуватись, якщо обставини, які заявляються як істотні, вже були відомі сторонам на момент підписання контракту [5].

Нормативні підстави для зміни умов контракту у публічній сфері, що діють під час воєнного стану, додатково врегульовані Законом України «Про публічні закупівлі». Стаття 41 цього Закону передбачає можливість продовження строків виконання зобов'язань у зв'язку з об'єктивними обставинами, включаючи непереборну силу, однак за

умов фіксації таких обставин і документального підтвердження [6]. Зміна предмета договору, а тим більше його припинення, повинні здійснюватись у рамках визначених процедур. Постанова КМУ № 1178 від 12.10.2022 закріплює особливий режим закупівель у період воєнного стану, але він не скасовує основ цивільно-правової відповідальності [7].

Так, у період воєнного стану особливої уваги потребує дотримання строків оприлюднення змін до договорів про закупівлю. Згідно з чинними вимогами законодавства, замовник зобов'язаний оприлюднити зміни до договору (зокрема додаткові угоди) протягом трьох робочих днів із моменту їх внесення. Ця вимога поширюється навіть на договори, укладені за п. 13 Особливостей, що визначають механізми закупівель в умовах воєнного стану [8]. Порушення цієї вимоги навіть в умовах війни розглядається як формальне недотримання законодавства про закупівлі.

Крім того, під час дії воєнного стану критично важливим є дотримання вимог щодо своєчасного оприлюднення звітів про виконання договорів. Згідно з п. 4 Особливостей, затверджених постановою КМУ № 1178 від 12.10.2022, замовник зобов'язаний оприлюднити звіт про виконання договору про закупівлю не пізніше ніж протягом 20 робочих днів з дня його виконання, завершення строку дії або розірвання. Ця вимога зберігає чинність навіть після припинення воєнного стану – протягом 90 днів. Окремо зазначається, що після оприлюднення звіту в електронній системі закупівель внести зміни до договору вже неможливо, що вимагає особливої уважності з боку замовників при завершенні зобов'язань [9].

Таким чином, виконання публічних контрактів в умовах війни не втрачає своєї зобов'язальної сили. Договір, укладений у ситуації ризику, залишається чинним, якщо сторони усвідомлювали потенційні загрози на момент укладення. У разі ж непередбачених обставин слід звертатися до механізмів правового врегулювання, передбачених у Цивільному кодексі України та спеціальних законах. Українське право, як і римське приватне, не допускає довільного розірвання договорів, але визнає необхідність їх адаптації в межах справедливості.

Отже, реалізація публічних договорів під час воєнного стану потребує балансу між стабільністю зобов'язань і реальністю нових умов. Правова система України дозволяє досягти такого балансу, проте для цього сторони мають діяти не лише відповідно до закону, а

й із розумінням природи договору як інструмента, що навіть у кризу зберігає юридичну силу. Не менш важливим є дотримання процедур оприлюднення змін до договорів і звітів про їх виконання, які не втрачають чинності навіть під час війни. В умовах війни публічний договір – це не просто зобов'язання, підкріплене правом, правозастосовною практикою та добросовісною поведінкою сторін, а й своєрідний індикатор довіри до публічного управління, який формується через прозорість, відповідальність і передбачуваність дій замовника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2. Голубєва Н. Ю. Дійсність немайнових зобов'язань за ЦК України. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр., м. Одеса / голов. ред. Ківалов ; застп. голов. ред. В. Дрьомін ; Ю. Аленін ; відпов. за вип. В. Дрьомін. Одеса, 2012. 300–312. URL: https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/a95d5fb1-0131-41e4-bac5-c8f78e60b2a3/download.

3. Берназ-Лукавецька О. Вплив COVID–19 на договірні правовідносини у цивільному праві. Проблеми правового регулювання цивільних відносин в умовах COVID–19 : матер. Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., м. Одеса, 23 квіт. 2020 р. / за заг. ред. Є. Харитонова. Одеса, 2020. 33–34. URL: https://hdl.handle.net/11300/20849.

4. Постанова Верховного Суду від 20.03.2019 у справі № 521/8368/15-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80980359.

5. Постанова Верховного Суду від 10.10.2024 у справі № 910/332/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122272668.

6. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII : станом на 23 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text.

7. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України "Про публічні закупівлі", на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування : Постанова Каб. Міністрів України від 12.10.2022 № 1178 : станом на 6 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-п#Text.

8. Довгая Г. Особливості укладання договору про закупівлю у 2025 році. Радник у сфері публічних закупівель. URL: https://radnuk.com.ua/praktyka_zakupivel/dohovir/dohovir-pro-zakupivliu-strok-ukladennia-opryliudnennia-zminy-do-dohovoru/.

9. Підгірський О. Перелік корисних посилань щодо нюансів оприлюднення звіту про виконання договору про закупівлю. Радник у сфері публічних закупівель. URL: https://radnuk.com.ua/voiennyj-stan/perelik-korysnykh-posylan-shchodo-niuansiv-opryliudnennia-zvitu-pro-vykonannia-dohovoru-pro-zakupivliu/.

Римська Дар'я Михайлівна,
студентка 1 курсу факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О. М.

ПЕРЕДДОГОВОРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: КОНЦЕПЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У науковій літературі простежується стійкий інтерес до дослідження інституту переддоговірної відповідальності, походження якого, за твердженням В. В. Надьон, пов'язується із становленням відповідних положень у німецькій правовій доктрині та судовій практиці. Спираючись на концептуальні напрацювання Р. фон Ієрінга, авторка акцентує увагу на тому, що вчений розглядав переддоговірну відповідальність як складову договірного права. Аргументація цієї позиції ґрунтувалася на тому, що особа, розпочинаючи переговорний процес, залишає межі недоговірних правовідносин, які обмежуються обов'язком утримуватися від заподіяння шкоди, і переходить у сферу переддоговірних відносин, де виникають додаткові позитивні обов'язки – діяти з належною обачністю та турботою стосовно потенційного контрагента. Таким чином, укладення договору обумовлює не лише виникнення обов'язку виконати передбачені правочином зобов'язання, але й обов'язку належно підготуватися до такого виконання та вживати необхідних заходів для його реалізації. При цьому наявність будь-яких порушень або вад на етапі укладання правочину унеможливлює належне виконання цих обов'язків [1].

Переддоговірну відповідальність слід розглядати як специфічну форму цивільно-правової відповідальності, що виникає внаслідок заподіяння шкоди на стадії проведення переговорів та укладання договору, за умови неналежного виконання однією зі сторін своїх пе-

реддоговірних обов'язків. Зазначені обов'язки полягають, передусім, у наданні контрагентові повної та достовірної інформації про властивості та характеристики предмета майбутнього договору, а також у наявності дійсного наміру укласти договір [2].

Сутність інституту переддоговірної відповідальності полягає у встановленні обов'язку сторін переговорного процесу діяти у відповідності до принципу добросовісності, що передбачає не лише врахування законних інтересів потенційного контрагента, але й обов'язок надавати правдиву та достатню для прийняття виваженого рішення інформацію. Недотримання зазначених вимог, виявлене у недобросовісній поведінці однієї зі сторін, тягне за собою обов'язок відшкодувати збитки, завдані іншій стороні переговорів [3].

Заходи захисту у переддоговірних відносинах обумовлені виникненням реальної чи потенційної загрози заподіяння шкоди внаслідок недобросовісної або необережної поведінки потенційної сторони договору. Тривалий час зазначені заходи прямо не закріплювались у чинному законодавстві України, а захист порушених прав чи охоронюваних законом інтересів здійснювався опосередковано шляхом застосування загальних норм цивільного права, зокрема статей 229, 635, 241 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) [4].

Проте 15 липня 2021 року набули чинності зміни, внесені Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [5], якими ЦКУ було доповнено статтею 650–1 «Запевнення щодо договору». Частина друга цієї статті передбачає наслідки надання неправдивих запевнень – обов'язок сторони, яка надала такі запевнення, відшкодувати іншій стороні збитки, що виникли у зв'язку з покладанням на їх правдивість, якщо інше не встановлено договором. При цьому відповідальність настає незалежно від форми вини: збитки підлягають відшкодуванню незалежно від того, чи були запевнення умисними, чи вчиненими з необережності, якщо вони стосувалися обставин, що мають істотне значення для укладення, виконання або припинення договору.

Попри відносну новизну зазначеної норми, у судовій практиці вже наявні окремі підходи до її застосування. Так, Сихівський районний суд м. Львова дійшов висновку, що запевнення слід розуміти як твердження про факти, що мають відношення до минулого або

теперішнього часу і не є правочинами [6]. Подібна позиція простежується й у рішенні Господарського суду Одеської області у справі № 916/2078/22 [6].

Отже, заходи захисту у переддоговірних відносинах (переддоговірна відповідальність) обумовлені недобросовісною чи необережною поведінкою потенційної сторони договору, яка створює фактичні або юридичні перешкоди для укладення договору, завдаючи при цьому шкоди іншій стороні.

Переддоговірні спори зазвичай виникають у процесі укладення договору, коли одна зі сторін ухиляється від його підписання, відмовляється укласти договір у цілому або не погоджується з окремими його умовами. Судовий розгляд таких спорів можливий у випадках, коли:

– на стороні існує обов'язок укласти договір у силу прямої вказівки закону або обов'язкового планового акту;

– сторони заздалегідь погодили обов'язковість укладення договору;

– укладення договору передбачено попередньою угодою.

Переддоговірні спори можуть стосуватися або змісту договору (спори про врегулювання розбіжностей), або відмови чи ухилення від укладення договору (спори про спонукання до укладення договору). Судова діяльність у таких випадках полягає в аналізі наявності істотних умов договору, оцінці доводів сторін і врегулюванні розбіжностей відповідно до вимог законодавства.

Водночас заходи захисту у переддоговірних відносинах спрямовані, переважно, не на регулювання процедури погодження умов договору, а на реагування на недобросовісну або необережну поведінку майбутньої сторони, яка створила у контрагента певні правомірні очікування. У разі заподіяння шкоди такою поведінкою постраждала сторона має право вимагати її відшкодування.

Отже, інститут переддоговірної відповідальності в цивільному праві відіграє важливу роль у забезпеченні балансу інтересів сторін на етапі формування договірних відносин. Його концепція ґрунтується на принципах добросовісності, обачності та взаємної поваги учасників переговорного процесу. Переддоговірна відповідальність спрямована на захист прав та законних інтересів сторін, шляхом запобігання неправомірній поведінці, яка може призвести до заподіяння шкоди контрагенту ще до укладення договору.

Перспективи розвитку інституту переддоговірної відповідальності в українському праві пов'язані, насамперед, із подальшою деталізацією законодавчого регулювання переддоговірних обов'язків сторін, закріпленням чітких критеріїв добросовісності під час переговорів, а також із розбудовою сталої та прогнозованої судової практики. Важливим напрямом удосконалення залишається також гармонізація національного регулювання з міжнародними стандартами, що сприятиме підвищенню правової визначеності та стабільності договірних відносин.

Таким чином, подальший розвиток інституту переддоговірної відповідальності сприятиме зміцненню договірної дисципліни, підвищенню рівня юридичної обізнаності сторін та створенню умов для добросовісного ведення переговорів у сфері приватного права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Надьон В. В. Захист прав учасників переддоговірних правовідносин: український та європейський досвід (доктрина та практика правозастосування). URL:http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/342/9396/19626-1?inline=1

2. Квіт Н. М. Переддоговірна відповідальність або «culpa in contrahendo» як перспектива для України. Право і суспільство. 2015. № 1.

3. Канзафарова І. Федорко М. Інститут переддоговірної відповідальності в світлі рекодифікації цивільного законодавства України. Правова держава. 2020. № 40. 74–83.

4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

5. Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021 № 1667-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text

6. Великанова М. М., Перевертун О. В. Переддоговірні спори та переддоговірна відповідальність у цивільному праві DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2024.4.6

Ринкун Марія Володимирівна,
студентка 3 курсу факультету судового
та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н.,доц. Павлова В. Г.

ІНСТИТУТ ОПІКИ В РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Опіка – це правовий інститут, що існує з давніх часів і був поширений серед багатьох народів, зокрема на території Стародавнього Сходу, а також у Стародавній Греції та Римі. Перші згадки стосувалися усиновлення як способу влаштування дітей. В. Л. Хрущ вважає, що усиновлення широко використовувалося в римському суспільстві, хоча не в тому форматі, що маємо сьогодні. Найбільший розвиток цей інститут отримав саме в Римі. У своїх працях римський юрист Гай розглядав відносини між особами sui juris (зі своїм правом) і alieni juris (з чужим правом), зокрема, він виділяв три основні групи питань: 1) відносини між чоловіком і дружиною (шлюбне право); 2) відносини між батьком, як носієм батьківської влади, і його дітьми (батьківське право); 3) питання щодо осіб sui juris, які внаслідок віку, статі, психічних, моральних або фізичних недоліків були частково чи повністю недієздатні (опікунське право). [4]. Основними мотивами для усиновлення були забезпечення продовження сімейного роду, уникнення загрози його вимирання у випадках відсутності спадкоємців або використання усиновлених для господарських цілей. Однак, на сьогодні випадки влаштування дітей можуть відбуватися не завжди в інтересах дитини, а частіше – для задоволення потреб інтересів усиновлювачів чи опікунів. [5]. Опіку та піклування загалом розглядали як інститут, що сприяє «поповненню» дієздатності особи, яка не перебуває під чиєюсь владою. Нині ці форми захисту відрізняються за характером участі опікуна та піклувальника: опікун діє від імені підопічного, тоді як піклувальник надає поради й дає згоду на вчинення правочинів. Також відмінними є підстави їх встановлення: опіку призначають для осіб, які визнані повністю недієздатними, а піклування – для тих, чия дієздатність обмежена. У Стародавньому

Римі, навпаки, опіку встановлювали над обмежено дієздатними, а піклування – над особами, що були повністю недієздатними.

В своїх дослідженнях О. Козинець вказує, що правові норми щодо опіки та піклування нерозривно пов'язані з питаннями дієздатності осіб, які володіють власними правами. У римському праві влада голови родини була довічною, що унеможливлювало виникнення проблеми дієздатності для осіб, які перебували під чужою владою. Водночас у зв'язку з особливостями організації сімейної влади та через низку природних чинників, таких як вік, стать, психічні, моральні й фізичні особливості, питання дієздатності набувало значення для осіб, які з певних причин не підпадали під батьківську владу і мали статус осіб зі своїм правом. Проте, перебуваючи в обставинах, що не дозволяли очікувати від них самостійного та усвідомленого здійснення належних їм прав, вони потребували спеціальних юридичних механізмів компенсації або заповнення недоліків їхньої дієздатності. Сукупність правових норм, які врегульовували ці відносини, складала інститут опікунського права. [4].

Піклування в свою чергу компенсувало недостатню дієздатність осіб, які мали бути повністю дієздатними, але через особисті недоліки (психічні хвороби, марнотратство, фізичні вади) цього не досягли. У стародавньому та класичному римському праві опіка і піклування розмежовувалися, однак у постклассичний період ці межі стерлися через запровадження постійного піклування над особами до 25 років. Спершу піклування охоплювало окремих осіб у виняткових випадках, але згодом стало інститутом захисту молоді. Неповнолітні, будучи правоздатними, до повноліття перебували під опікою. У Стародавньому Римі неповнолітні особи обох статей, що мали своє право, визнавалися правоздатними, але були обмежені в дієздатності та до досягнення повноліття перебували під опікою. Особливе місце займали жінки, які, згідно з уявленнями римських юристів, через нібито природну легковажність повинні були постійно знаходитись під опікою чоловіка. Згодом, із занепадом патріархальної родини, практика обов'язкової опіки над жінками була поступово скасована, хоча повної рівності з чоловіками вони так і не досягли. [4].

Існували різні способи встановлення опіки. Зокрема, згідно із Законами XII таблиць, голова сім'ї міг у заповіті призначити опікуна своїм малолітнім спадкоємцям. За відсутності такого призначення, опіка покладалась на агнатичних родичів. З часом агнатична спорід-

неність поступилася когнатичній, внаслідок чого право опіки отримали матері та інші когнати, і принцип пріоритету чоловічого опікуна було скасовано. У випадках, коли опікун не був визначений ані заповітом, ані законом, його призначали державні органи – претори, плебейські трибуни або, в провінціях, губернатори. Окрім звичайної опіки, існувала також законна опіка патрона над вільновідпущениками та їхніми нащадками. Опіка вважалася суспільним обов'язком, обов'язковим для виконання, хоча деякі особи були звільнені від цієї функції через особисті або правові обставини. Так, опікунами не могли бути раби, перегріни, психічно хворі, глухі, німі, воїни, боржники або самі неповнолітні. У постклассичний період неповноліття стало самостійною підставою для звільнення від опікунських обов'язків. Також право відмови від опіки мали особи похилого віку, хворі, бідні, представники деяких професій (ковалі, пекарі, матроси, лікарі, філософи) або ті, хто міг запропонувати кращого кандидата. Державні органи розглядали такі прохання і могли задовольняти їх лише за згодою обох сторін.

В сучасному вигляді Сімейний кодекс України закріплює положення Декларації прав дитини 1959 року про охорону прав дитини. Згідно зі ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» держава через органи опіки та піклування допомагає запобігати та виявляти випадки жорстокого поводження з дітьми. [3] Правове регулювання опіки в Україні активно розвивається, і в цьому процесі значну роль відіграють міжнародно-правові акти, які сприяють удосконаленню національного законодавства. Серед таких актів варто зазначити Конвенцію ООН про права дитини, прийняту 20 листопада 1989 року, яка визначає основні принципи захисту прав дітей, зокрема їх право на житло, виховання та освіту, а також необхідність створення механізмів для захисту дітей від насильства та зловживань. Законодавство України також базується на численних міжнародних зобов'язаннях, що покладають на державу обов'язки забезпечувати права дитини через відповідні інститути, зокрема опіку та піклування.

Важливим аспектом є те, що норми Сімейного та Цивільного кодексів України системно узгоджуються між собою, що дозволяє досягати ефективного правового регулювання. Сімейний кодекс України визначає опіку як одну з форм захисту прав осіб, які з різних причин не можуть здійснювати свої права та обов'язки самостійно. Це особливо стосується малолітніх і неповнолітніх осіб, а також повно-

літніх осіб, які через стан здоров'я або інші обставини позбавлені дієздатності. Зокрема, ст. 55 Цивільного кодексу України встановлює, що опіка призначається для забезпечення особистих немайнових та майнових прав осіб, які не можуть самостійно здійснювати свої права через фізичні чи психічні обмеження. Такий підхід відповідає основним міжнародним стандартам захисту прав людини, адже гарантує особам, які опинились у складних життєвих обставинах, доступ до необхідної правової допомоги та забезпечення їх прав. Установлення опіки може бути необхідним як для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, так і для дорослих осіб, які через хвороби чи інші обмеження не можуть самостійно здійснювати свої права. Це дозволяє забезпечити охорону інтересів осіб, котрі потребують захисту, шляхом надання допомоги у вирішенні майнових та особистих питань, а також сприяння їх соціальній адаптації.

Станом на зараз питання правової природи опіки над неповнолітніми є дискусійним: опіка виконує функції як поповнення дієздатності дитини, так і представництва її інтересів. Втрата батьківського піклування дає дітям особливий статус у цивільних та сімейних правовідносинах. На думку Є. Морозової, необхідно доповнити ст. 4 Сімейного Кодексу України нормою про забезпечення права дитини на виховання в сім'ї, навіть за відсутності батьків. Т. О. Урумова наголошує на необхідності пріоритетного врахування інтересів дитини при її влаштуванні. [6].

Незважаючи на інтеграцію основних міжнародно-правових стандартів захисту прав дітей у національне законодавство та узгодження норм Сімейного і Цивільного кодексів, залишаються невирішеними важливі питання, нечіткість понятійного апарату, недостатнє розмежування компетенції органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, фактична відсутність ефективної участі громадськості у сфері опіки, а також недосконаліть механізмів захисту прав підопічних осіб. Досвід Стародавнього Риму, де опіка розглядалася як обов'язок перед суспільством і державою, підкреслює важливість належного правового регулювання і чіткої організації системи захисту неповнолітніх. Як тоді, так і сьогодні, опіка виконує важливу функцію не лише щодо захисту майнових інтересів, а й забезпечення особистого розвитку дитини, що вимагає надійних юридичних інструментів. Вирішення існуючих проблем можливе шляхом ухвалення спеціального закону про опіку в Україні, в якому слід детально визначити терміни

та механізми правового регулювання, чітко розмежувати повноваження органів влади, врегулювати питання відповідальності за правопорушення у цій сфері, а також забезпечити правові форми залучення громадських і благодійних організацій до виконання завдань опіки. Реалізація таких змін сприятиме формуванню ефективної, прозорої та орієнтованої на найкращі інтереси дитини системи опіки, що відповідатиме як національним потребам, так і міжнародним стандартам захисту прав дітей.

ЛІТЕРАТРУРА:

1. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402–14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n97

2. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2947–14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

3. Закон України «Про опіку та піклування» № 435–15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n331

4. Козинець, О. Г. Опіка як інститут права Стародавнього Риму. Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці. Серія : Право. Економіка. Соціальна робота. Гуманітарні науки. 2010. № 2. 21–26.

5. Шкурко О., Куцик О. Історичні витоки інституту опіки дітей, позбавлених батьківського піклування до часів проголошення незалежності України. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/63445/1/287187-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-662789-1-10-20230908.pdf

6. Сторожук І., Дмитренко А. Збірник наукових праць ТНТУ. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/36899/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%2060.pdf#page=57

Романова Аліна Олександрівна,
студентка 2-го курсу факультету прокуратури
та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доц. Калітенко О. М.

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ПРАВОЧИНІВ В УМОВАХ ФОРС-МАЖОРІВ

Поняття форс-мажору бере свій початок від латинського терміна vis major, що використовувався в римському праві. Римські юристи визначали vis major як надзвичайну, непередбачувану подію, якої неможливо було ні запобігти, ні уникнути. До таких обставин відносили стихійні лиха, зокрема землетруси, повені, бурі, а також людські чинники, як-от бандитські напади чи вторгнення ворога [7].

Основоположним принципом римського права було правило, що за наслідки дії vis major ніхто не несе відповідальності, адже йшлося про випадки, які виходять за межі людської волі та контролю (casus a nemine praestatur – «за випадок ніхто не відповідає») [9].

У Цивільному кодексі України прямо не міститься визначення терміна «форс-мажорні обставини». Однак форс-мажорні обставини є предметом регламентації низки спеціальних законодавчих актів, серед яких провідне місце займає Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» [5, с. 184].

Стаття 14-1 цього Закону встановлює: «Форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами» [3].

Відповідно до статті 617 Цивільного кодексу України, особа, яка порушила зобов'язання, може бути звільнена від відповідальності, якщо доведе, що порушення стало наслідком дії непереборної сили [2]. Аналогічний підхід закріплений і в статті 218 Господарського кодексу України, яка визначає, що суб'єкт господарювання звільняється від господарсько-правової відповідальності у разі, якщо неможливість належного виконання зобов'язання була спричинена надзвичайними і невідворотними обставинами, характерними для даних умов здійснення господарської діяльності [1].

У науковій літературі та судовій практиці форс-мажорні обставини та обставини непереборної сили розглядаються як концептуально подібні правові явища. Дослідники все частіше доходять висновку про їхню сутнісну тотожність, оскільки обидві категорії виконують аналогічну функцію у правовому регулюванні – звільнення сторони зобов'язання від відповідальності у випадку виникнення об'єктивних обставин, що унеможливлюють його виконання [5].

В умовах запровадження воєнного стану договірна діяльність в Україні зазнала значних змін, що обумовило поділ договорів на дві основні категорії: ті, що були укладені до початку воєнного стану, та ті, що були укладені після його введення [8]. Це розмежування є важливим для правильного тлумачення й застосування норм про форс-мажорні обставини.

Особливістю використання форс-мажору в період воєнного стану стало те, що його дія, як правило, поширюється одночасно на обох учасників договірних зобов'язань. Укладання договорів за сучасних умов передбачає обов'язкове включення положень, які регулюють поведінку сторін у разі виникнення надзвичайних обставин, а також наслідки їхнього впливу на виконання договірних обов'язків.

Відповідно до частини першої статті 212 Цивільного кодексу України, форс-мажорні обставини розглядаються як відкладальна умова, що призупиняє виконання договірних зобов'язань до моменту усунення їхнього впливу. Норми статей 6 та 627 Цивільного кодексу закріплюють принцип свободи договору, який дозволяє сторонам самостійно врегульовувати умови виконання зобов'язань, у тому числі визначати механізми дії форс-мажору [8].

Вирішення спорів щодо порушення договірних зобов'язань значною мірою залежить від того, наскільки чітко і повно у тексті договору були врегульовані положення про форс-мажор. Проблеми виникають у випадках, коли такі положення відсутні або сформульовані нечітко.

Відповідно до частини першої статті 617 Цивільного кодексу України дія форс-мажорних обставин звільняє особу лише від відповідальності за порушення виконання зобов'язання, але не від самого його виконання. Іншими словами, договір залишається обов'язковим для сторін, а форс-мажор лише тимчасово припиняє можливість його виконання до моменту усунення надзвичайних обставин.

Водночас ключовим моментом є обов'язок сторони, яка посилається на форс-мажор, довести не лише сам факт настання надзвичайної обставини, але й неможливість виконання конкретного зобов'язання через її вплив. Сам факт існування воєнного стану або іншої надзвичайної події не є безумовною підставою для звільнення від відповідальності [6].

Факт настання форс-мажорних обставин в Україні після 24 лютого 2022 року було підтверджено загальним листом Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 року, який має доказове значення, але не є преюдиційним доказом для суду. Судові органи, розглядаючи спори, оцінюють усі надані сторонами докази в сукупності, а не покладаються виключно на сертифікати чи листи ТПП.

Аналіз судової практики, сформованої в період дії карантинних заходів, запроваджених у зв'язку з поширенням COVID–19, свідчить про те, що наявність сертифікату ТПП лише підтверджує виникнення форс-мажору, але не є підставою для автоматичного звільнення від відповідальності за невиконання договірних зобов'язань [6].

Отже, навіть в умовах воєнного стану або карантину сторона, яка прагне звільнитися від відповідальності, має довести причинно-наслідковий зв'язок між настанням форс-мажору та неможливістю виконання своїх зобов'язань за конкретним договором.

Крім того, значення має момент укладення договору. Якщо сторони укладали договір у період активних бойових дій або карантину, це свідчить про їх обізнаність із ризиками, а отже, передбачуваність обставин. У таких випадках непередбачуваність – ключова ознака форс-мажору – може бути відсутньою.

Особливу увагу варто звернути й на випадки, пов'язані із запровадженням карантинних заходів через COVID–19. Законодавець визнав карантин форс-мажорною обставиною, але сам по собі факт його запровадження не звільняє сторону договору від відповідальності. Потрібно довести, що саме введення карантину об'єктивно унеможливило виконання конкретного обов'язку.

У зв'язку з цим важливо наголосити, що навіть наявність сертифікату про форс-мажор не звільняє сторону від обов'язку виконувати грошові зобов'язання – наприклад, сплачувати орендну плату. Форс-мажор лише знімає відповідальність за прострочення платежу, але не скасовує сам обов'язок його здійснити. Відповідну позицію

підтвердила Судова палата у господарських справах Верховного Суду України у постанові № 3–1462гс16 від 12 квітня 2017 року [4].

Таким чином, сучасне застосування форс-мажорних обставин у договірних правовідносинах є складним процесом, що вимагає ретельного аналізу кожної конкретної ситуації, наявності належних доказів, встановлення причинно-наслідкового зв'язку та відповідального підходу до складання договірних положень. Постійне виникнення нових викликів, таких як війна, епідемії чи економічні кризи, вимагає адаптації договірної практики та відповідного удосконалення законодавчих підходів до регулювання форс-мажорних ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарський кодекс України : Закон України № 436-IV від 16.01.2003 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv#n11

2. Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV від 16.01.2003 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n3076 3. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України № 671/97-ВР від 02.12.1997 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80/conv#Text

4. Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 12.04.2017 № 913/869/14. ЄДРСР. URL: http:// reyestr.court.gov.ua/Review/66119024

5. Гордієнко Т. О. Форс-мажорні обставини в господарських зобов'язаннях. Юридичний електронний науковий журнал. 2022. вип. 12.

6. Заєць Є. Ю., Кузьміна В. О. Актуальні тенденції форс-мажору в договірних зобов'язаннях. Юридичний електронний науковий журнал. 2021. вип. 4.

7. Стефанчук М. Особливості договірної відповідальності в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми правознавства. 2023. Т. 1, вип. 33.

8. Нікітін О. Особливості виконання договірних зобов'язань під час воєнного стану за відсутності в договорі положень про форс-мажор. ID Legal Group. 30.05.2022. URL: https://id-legalgroup.com/blog/osobennosti-vipolneniya-dogovornih-obyazatelstv-vo-vremya-voennogo-polojeniya-pri-otsytstvii-v-dogovore-polojenii-o-fors-majore-oleg-nikitin-advokat-id-legal-group/

9. FORCE MAJEURE IN EUROPEAN COUNTRIES. B2 Kapital. URL: https://b2kapital.hr/en/force-majeurein-european-countries/

Ромащенко Дмитрій Михайлович,
студент 2 курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник :к.ю.н., доц. Завальнюк В.

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВА НА СМЕРТЬ ЯК ОСОБИСТОГО НЕМАЙНОВОГО ПРАВА

З плином часу, окрім того що підвищується якість дотримання вже існуючих немайнових прав людини, а саме прав на життя, честь і гідність, свободу волі, закріплені, зокрема, в Цивільному кодексі України, постає питання про появу нових. Їх законодавче закріплення призводить до збільшення рівня свободи особи й розширює можливості особи у прийнятті життєвих рішень. Одним з таких прав є право на смерть. У цьому зв'язку питання евтаназії та асистованого самогубства, що передбачає можливість припинення життя за власним рішенням, стає важливим з цивільно-правової точки зору. Цивільне право дає підстави розглядати їх як спосіб реалізації особистого немайнового права на смерть у випадках невиліковних захворювань або за умов тяжких моральних чи/та фізичних страждань.

Для глибшого розкриття теми необхідно коротко охарактеризувати евтаназію та асистоване самогубство. «Евтаназія – це практика припинення життя людини з метою полегшення її страждань, зазвичай у випадках важкої хвороби або невиліковного стану» [2, с. 2]. Тобто головною ціллю евтаназії є припинення мук і страждань, а не саме закінчення життя, що є доволі важливим. Евтаназія залежно від характеру поділяється на активну (для настання смерті здійснюються певні дії) та пасивну (для припинення життя не здійснюються дії, які його підтримують та забезпечують). Нині евтаназія легалізована у деяких країнах ЄС (Нідерландах, Бельгії, Люксембурзі, Іспанії), деяких штатах США, Канаді та Колумбії. В Україні ж за евтаназію кваліфікують як умисне вбивство за ч.1 статті 115 ККУ; в статті 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я вказано, що «медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [4].

Щодо асистованого самогубства, «це коли лікар надає пацієнтові засоби для самогубства (наприклад, прописує ліки), але пацієнт само-

стійно приймає рішення та виконує дії для припинення свого життя» [2, с. 2]. Тобто головна відмінність з евтаназією полягає в активних діях самої людини, направлених на закінчення життя. Зауважимо, що в деяких країнах немає обов'язкової умови в тому, що допомогу має надавати саме медичний працівник. Так, Конституційний суд Німеччини рішенням від 11 грудня 2020 року по справі G 139/2019 вніс зміни у Кримінальний кодекс Німеччини, чим декрималізував допомогу у вчиненні самогубства.

В ході даного дослідження потрібно обговорити питання права на смерть в різних аспектах, зокрема в аспекті особистої автономії. Право на смерть тісно переплітається з поняттям особистої автономії, адже це є здатністю людини самостійно вибирати свої дії та приймати рішення щодо власного життя. У цьому контексті право на смерть виступає як можливість особи самостійно визначати момент припинення свого життя, що є логічним продовженням вищезазначеного принципу. Це також узгоджується з рядками Конституції України: «права і свободи людини і громадянина не є вичерпними» й правом на свободу закріпленим у статті 288 ЦК. Оскільки нині основними засобами реалізації права на смерть є евтаназія та асистоване самогубство, які пов'язані з приривання життя саме через фізичні та моральні страждання внаслідок невиліковних смертельних хвороб, дане право тісно пов'язане з правом людини на честь і гідність, яке закріплене в статті 28 КУ та статті 297 ЦК.

Деякі невиліковні захворювання, такі як хвороба Альцгеймера, деменція, параліч, інші нейродегенеративні розлади, онкозахворювання можуть призвести до змін, що принижують людську честь і гідність. Такі хвороби можуть викликати фізичні та психологічні зміни, які призводять до ситуацій, коли особа: починає втрачати контроль над своїми фізіологічними потребами, наприклад при паралічі, стає неспроможною до адекватного контакту з соціумом, як наприклад, при деменції та відчуває постійні фізичні страждання, як наприклад при онкології. Це в свою чергу може спричинити почуття моральних та психологічних страждань, адже людина стає залежною від інших, не усвідомлює власних дій, може перестати бути повноцінним членом суспільства, постійно знаходиться у стані стресу від почуття болю, що заважає вести людині гідне життя. У таких ситуаціях можливість для хворого самостійно прийняти рішення щодо його припинення

може бути розцінена як спосіб збереження гідності, оскільки дозволяє зупинити вищезазначені страждання чи уникнути їх настання.

В Європейському суді з прав людини вже не раз піднімали це питання. У справі «Кох проти Німеччини» йдеться про те, що дружина заявника, яка після падіння зі сходів у 2002 році страждала від повного паралічу всіх чотирьох кінцівок і потребувала постійної штучної вентиляції легенів та догляду, вирішила завершити своє життя. Вона звернулася до Федерального інституту лікарських засобів і медичної продукції з проханням надати дозвіл на отримання смертельної дози пентобарбіталу натрію, щоб покінчити з собою вдома. Після отримання відмови, 12 лютого 2005 року вона здійснила самогубство в Швейцарії [6]. Під час вирішення справи «Прітті проти Сполученого Королівства»: заявниця страждала від хвороби рухових нейронів – невиліковного прогресуючого захворювання, яке викликає порушення функцій мускулатури. Оскільки фінальні стадії цього захворювання є надзвичайно болісними та принизливими, вона бажала сама визначити, як і коли їй померти. Через фізичні обмеження, спричинені хворобою, заявниця не могла здійснити самогубство без допомоги, тому звернулася до чоловіка з проханням допомогти їй у цьому. Хоча за англійським законодавством самогубство не є злочином, допомога в його здійсненні є кримінально караною. Оскільки влада відмовилася задовольнити її прохання, заявниця подала скаргу, посилаючись Європейську конвенцію з прав людини, аргументуючи, що її чоловікові не було гарантовано звільнення від відповідальності у разі допомоги їй. Однак суд відхилив її позов [7].

Ще одним аспектом, й, на нашу думку, найпроблемнішим у данному питанні є морально-етичний аспект. Для того щоб закріпити право на смерть й як висновок легалізувати евтаназію чи/та асистоване самогубство необхідно, щоб це підтримало українське суспільство, яке традиційно в силу свого культурно-історичного розвитку часто табує саму тему смерті. У 2022 році на сайті Президента України була розміщена петиція про легалізацію евтаназії, проте вона набрала менше 300 підписів [3]. Великий вплив на сприйняття права на смерть відіграє релігія. Згідно з дослідженнями Центру Разумкова, у 2022 році кількість віруючих становила 74,1 %. Так як в багатьох релігійних традиціях, зокрема в Християнстві вважається, що життя дане людині саме Богом виникає багато противоріч в питанні надання права на його неприроднє припинення, що вважається неприпу-

стимим, оскільки в багатьох релігійних традиціях самогубство розглядається як тяжкий гріх. Окремим питанням залишається те, де проходить та умовна грань людських страждать в зв'язку з якими їй має бути надано право на смерть, чи потрібно закріпити його незалежно від обставин, в яких знаходяться людини бажаючим померти керуючись правами на свободу й особисту автономію людини.

Отже, право на смерть є складним та багатогранним питанням, яке викликає етичні, моральні та правові суперечки. Його закріплення на законодавчому рівні зумовлює необхідність ретельного вивчення не лише правових, а й соціальних, релігійних та етичних аспектів. Це питання тісно пов'язане з поняттям особистої автономії та правом людини на гідність, свободу та самовизначення, що в свою чергу піднімає важливі питання про межі державного втручання в особисті справи громадян. Законодавче закріплення права на смерть потребує ретельної і продуманої розробки якісної нормативної бази, яка враховує усі можливі нюанси. Визначення чітких критеріїв, зокрема, за яких особа може скористатися цим правом, має бути основною вимогою до майбутнього законодавства. Крім того, питання права на смерть не можна відокремлювати від культурно-релігійних традицій і світоглядних переконань суспільства, які мають значний вплив на сприйняття цієї теми. Врахування думки усіх громадян є важливим етапом для забезпечення соціальної згоди по такому гострому питанню та готовності до змін у правовому полі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Euthanasia: Where it's legal in Europe. By Agence France-Presse. Wdn HUB. [Euthanasia: Where it's legal in Europe. Agence France-Presse. Wdn HUB]. Available at: https://ednh.news/euthanasia-where-its-legal-in-europe-2/.

2. Stashenko S. Overview of International Practices and Approaches to Euthanasia Regulation: Attitudes of Society and the Medical Community, Potential for Assertiveness. Psychosomatic Medicine and General Practice. 2024. Vol. 9, no. 4. URL: https://doi.org/10.26766/pmgp.v9i4.571

3. Електронні петиції Офіційне інтернет-представництво Президента України. Автор (ініціатор): Черкавський Віталій Юрійович. Дата оприлюднення: 26 вересня 2019 р. URL: https://petition.president.gov.ua/petition/74646

4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII : станом на 1 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

6. Рішеня ЄСПЛ у справі «Кох проти Німеччини» від 19 липня 2012 року URL: https://eclj.org/koch-v-germany-the-echr-called-again-to-decide-on-assisted-suicide

7. Рішення у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» від 29 квітня 2002 року URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210/card6#Public

8. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 3 верес. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

9. Шеляженко Ю. В. (2017). Особиста автономія у практиці Європейського Суду з прав людини. Правничий вісник Університету КРОК. № 26. 118–126.

Самохвал Аліна Віталіївна,
студентка 3-го курсу факультету судового та міжнародного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ІНСТИТУТ СІМ'Ї У РИМСЬКОМУ ПРАВІ: ПРАВА PATRIA POTESTAS І СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

Інститут patria potestas (лат. «влада батька») був фундаментальним елементом римського приватного права, що визначав структуру сімейних відносин та правовий статус членів родини. Цей інститут надавав pater familias (батькові родини) майже необмежену владу над дітьми та іншими підлеглими членами родини. У римському праві patria potestas означала юридичну владу батька над своїми нащадками по чоловічій лінії, незалежно від їхнього віку. Вона включала право на життя і смерть (ius vitae ac necis), право на тілесне покарання, контроль над майном дітей та можливість їхнього продажу або передачі в рабство. Всі придбання дітей автоматично ставали власністю батька, хоча він міг дозволити їм мати окреме майно (peculium), яке юридично залишалося його власністю [1, с. 1].

З часом абсолютна влада батька зазнала обмежень. Імператор Адріан (117–138 рр.) встановив покарання для батьків, які самовільно вбивали своїх дітей, навіть якщо ті були злочинцями. За ча-

сів Октавіана Августа було закріплено правило, за яким майно, здобуте сином під час війни, належало особисто йому. Згодом таке ж положення поширили й на майно, отримане сином під час державної служби. Пізніше імператорські укази почали дозволяти дітям зберігати у власності спадок, отриманий після смерті матері або її родичів. Це частково обмежувало батьківську владу над майном дітей, однак повністю її не скасовувало [2, с. 183].

Patria potestas зазвичай припинялася зі смертю батька. Після смерті глави родини (pater familias) первинна сім'я розпадається на стільки окремих родин, скільки у нього було синів. Кожен із синів отримує статус pater familias, що надає їм ширші повноваження та самостійність [4, с. 69]. Однак існували й інші підстави для її припинення: емансипація дитини, втрата громадянства або свободи, вступ дитини на високі релігійні або державні посади (наприклад, жриця Вести або консул). У випадку емансипації, батько міг відкликати її у разі серйозної невдячності з боку дитини. Patria potestas не закінчувалася внаслідок полону. Коли син повертався з чужого полону, Patria potestas поновлялась [3].

Сучасна концепція батьківських прав значно відрізняється від римської patria potestas. Сьогодні батьківські права розглядаються як обов'язки щодо забезпечення добробуту, розвитку та захисту прав дитини. У багатьох юрисдикціях, включаючи Канаду, суди визнають, що права на опіку належать дитині, а не батькам, і що батьки мають фідуціарні обов'язки перед своїми дітьми [5]. Це свідчить про перехід від концепції батьківської влади до концепції батьківської відповідальності. Під впливом соціальних та правових змін, влада батька зазнала обмежень, що стало передумовою для формування сучасної концепції батьківських прав, яка акцентує на правах та добробуті дитини.

У сучасній Україні батьківські права регулюються насамперед Сімейним кодексом України, який визначає не лише права, а й обов'язки батьків щодо дитини. Особливу увагу приділено принципу найкращих інтересів дитини, який виступає ключовим у вирішенні спорів про опіку, проживання, участь у вихованні тощо. Такий принцип прямо суперечить логіці patria potestas, адже в сучасному праві не батько є центром влади, а дитина – центром турботи. Таким чином, сучасне сімейне право не заперечує значущості батьківської ролі, але пов'язує її з відповідальністю, а не з домінуванням.

Сімейний кодекс України визначає, що батьки зобов'язані забезпечувати умови для всебічного розвитку дитини, дбати про її здоров'я, освіту та виховання [6]. Це відображає принципи, запозичені з римського права, зокрема ідеї справедливості (aequitas) та добросовісності (bona fides), які були адаптовані до сучасних умов.

Інститут опіки (tutela) в римському праві передбачав призначення опікуна для осіб, які не могли самостійно здійснювати свої права. Сучасне українське законодавство, зокрема Цивільний кодекс України, запозичило ці підходи, встановивши процедури призначення опікунів та піклувальників для дітей. Це є яскравим прикладом рецепції римських правових норм у сфері опіки.

Варто також відзначити роль міжнародного права у формуванні сучасного розуміння батьківських прав. Конвенція ООН про права дитини (1989) закріпила базові принципи, що стали обов'язковими для держав, які її ратифікували, включаючи Україну. Згідно з Конвенцією, батьки є першими відповідальними за виховання та розвиток дитини, але держава має втручатися, коли ці обов'язки порушуються. Таким чином, навіть у міжнародному вимірі відбувається подальше нівелювання концепції необмеженої батьківської влади, характерної для patria potestas, і утвердження моделі партнерства між батьками, дитиною та державою.

Отже, інститут patria potestas у римському праві був потужним інструментом концентрації влади в руках глави родини та відігравав фундаментальну роль у формуванні структури сімейних відносин. Однак із плином часу абсолютна влада батька зазнавала обмежень, що поступово прокладало шлях до переосмислення батьківської ролі. Цей процес тривав століттями й у підсумку призвів до формування сучасної концепції батьківських прав як відповідальності, а не привілею. У сучасному праві, зокрема в Україні, пріоритет надається не владі батьків, а найкращим інтересам дитини, що підтверджується як національним законодавством, так і міжнародно-правовими актами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Patria potestas | Roman Empire, Paterfamilias, Slavery | Britannica. Encyclopedia Britannica. URL: https://www.britannica.com/topic/patria-potestas

2. Андрусяк Л. М. Батьківська влада в Стародавньому Римі. Актуальні суспільно-політичні проблеми права та економіки : Матеріали міжнар.

науково-практ. конф., м. Кропивницький, 11 квіт. 2014 р. Кропивницький, 2014. 183.

3. Patria Potestas (III): Its termination. Roman Law. URL: https://inforomanlaw.blogspot.com/2016/02/patria-potestas-termination.html

4. Ковальська В. Юридичні факти як підстава виникнення, зміни та припинення правовідносин у Стародавньому Римі. Актуальні проблеми держави і права : Матеріали міжнар. науково-практ. конф. 2008. 64–71.

5. McGillivray, A. Children's Rights, Paternal Power and Fiduciary Duty: From Roman law to the Supreme Court of Canada. The International Journal of Children's Rights, 2011, 19(1), 21–54.

6. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 19 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

Сапсай Данило Олександрович,
студент 3-го курсу факультету судового та міжнародного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПАДКОВОГО ПРАВА В УМОВАХ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Спадкове право це один з найдавніших інститутів приватного права, який був запроваджений для урегулювання суспільних відносин, в тому числі відносин щодо власності, після смерті особи яка була учасником таких правовідношень.

Джерелом даного права у багатьох країнах, в тому числі України, є Римське спадкове право, яке було удосконалене та пристосоване до сучасних умов через моральний, духовний розвиток суспільства як такого, та через вдосконалення правових норм, які були запровадженні як необхідність для регулювання суспільних відносин. Оскільки спадкове право відігравало ключову роль як у системі приватного права Риму, такі в сучасних правових системах, воно вважається одним з найважливіших інститутів, займаючи позицію між речовим та зобов'язальним правом. Значущість цього інституту додатково підкреслюється тим, що найчастіше об'єктом спадкування стає право власності.

Спадкове право є тісно пов'язаним з іншими майновими правами, тому розвиток правових інститутів, що регулюють такі майнові правовідносини зумовлює і необхідність розвитку норм законів що регулюють спадкування.

В сучасних умовах Україна переживає реформування багатьох правових систем, це зумовлене прагненням бути частиною цивілізованого світу, шляхом якого є вступ до Європейського союзу, який у свою чергу висунув умови для вступу, серед яких є і вимоги реформування українського законодавства. Також, не можна не зазначити про вплив на законодавство України воєнного стану, спричиненого військовою агресією російської федерації.

Ці обставини і зумовлюють необхідність розвитку інституту спадкового права України.

Багато науковців у своїх роботах, серед яких: О. Є. Кухарев у науковій роботі: «Принципи спадкового права як визначальні засади подальшого оновлення спадкового законодавства України»; залученні до роботи над концепцією нового Цивільного кодексу України Н. Кузнєцова, А. Довгерт, О. О. Кот та інші; «Офіційна концепція оновлення цивільного кодексу України: проблеми практичної реалізації» за редакцією О. Є Харитонова та О. І. Харитинової; М. О. Михайлів «Спадкування за заповітом в умовах рекодифікації цивільного законодавства України»; зазначають необхідність рекодифікації спадкового права та цивільного права України загалом.

Проте, під час рекодифікації спадкового права можуть виникнути деякі проблемні питання, висвітлення яких і є метою даної роботи.

До першого питання, яке виникає в умовах рекодифікації О. Є. Кухарєв у статті, наданій на публікацію у видавництві Pravo.UA є проблема отримання спадку особами, що не були живими на час відкриття спадщини та не були зачаті за життя спадкодавця відповідно до ст. 1222 ЦКУ. [1, 6] Питання стосується так званих «постмортальних» дітей, тобто таких, які були зачаті після смерті спадкодавця за допомогою репродуктивних технологій. Це питання на разі стоїть дуже гостро у зв'язку із воєнним станом у нашій країні. Воно здебільшого зумовлене бажанням військово-службовців залишити після себе нащадків у випадку загибелі під час боронення населення нашої держави від дій країни-агресора. У зв'язку з цим на думку О. Є. Кухарєва, з якою не можна не погодитись, виникає необхідність урегулювання цього питання під час рекодифікації.

Проте, проблема запровадження полягає в тому, що відповідно до норм чинного цивільного законодавства важко зв'язати факт народження такої дитини та факт батьківства такої особи через те, що відповідно до ч. 4 ст. 25 ЦКУ правоздатність, тобто здатність особи мати права, [1] припиняється з її смертю , а тому така особа не зможе набути право на батьківство відповідно до ст. 50 СКУ, [5] і відповідно до ст. 1261 ЦКУ в якій зазначено що діти спадкодавця народженні або зачаті за його життя є спадкоємцями першої черги, [1] така дитина не може бути спадкоємцем оскільки в розумінні цієї статті вона не є його дитиною.

Проте, цю проблему можливо частково вирішити за допомогою заповіту, бо згідно із статтею 1235 ЦКУ особа, що має право на заповіт може визначити спадкоємцем будь яку фізичну або фізичних осіб, незалежно від характеру їх взаємовідносин, в тому числі родинних або сімейних зв'язків. [1] Проте є проблемою конкретного визначення спадкоємця через неможливість точного визначення такої особи.

На мою думку, під час рекодифікації норм цивільного законодавства України необхідно звернути увагу на цю проблему.

До другого питання яке виникає в умовах рекодифікації цивільного законодавства України, в тому числі спадкового права є запровадження усного та електронного заповіту.

Хоча відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про електронну комерцію» і встановлено поняття електронного правочину: електронний правочин – дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-комунікаційних систем; [3] проте питання електронного заповіту досі не урегульовано законодавчими актами. На мою думку, запровадження електронного заповіту є необхідним для спрощення його складання, а також це зумовлено технологічним та моральним розвитком суспільства та людства в цілому. Також це може бути необхідним для встановлення реальної дати складання заповіту, що може бути вирішальною обставиною для, наприклад, визнання такого заповіту недійсним у зв'язку з тим, що він був підписаний під впливом насильства або недієздатною особою. Також вбачаю доцільним у разі запровадження електронного заповіту створити Єдиний державний реєстр розпоряджень на випадок смерті фізичної особи для обліку та зберігання заповітів, це може полегшити його складання, наприклад

шляхом запровадження бланків для заповіту, а також це може стати альтернативою для тих самих військово-службовців.

Також альтернативою електронному заповіту може стати усний заповіт, який у певних випадках може бути визнаний дійсним. Такий механізм наприклад запроваджений у США, який називається Nuncupative Will (перекл. Нунпукативний заповіт, з лат. Nuncupare – називати, проголошувати), такий заповіт у деяких штатах може бути визнаний дійсним якщо він був проголошений у надзвичайних ситуаціях, наприклад коли особа перебуває при смерті, або у надзвичайних ситуаціях (військовий стан, стихійні лиха і т. п.). Для України запровадження таких заповітів має істотне значення у зв'язку із військовим станом для нашої країни, і може значно полегшити становище військових та їх сімей на випадок якщо вони падуть під час оборони держави та його населення. Також ці зміни позитивно вплинуть на розвиток правової культури нашої країни.

Рекодифікація цивільного законодавства України, в тому числі спадкового права, складний процес, під час якого можуть виникнути й інші проблеми окрім згаданих, наприклад складнощі з запровадженням нових механізмів або імплементації законодавства ЄС, також на думку М. О. Михайлівої проблемою є невизначеність законодавчого закріплення заповіту та його трактування у науці цивільного права, оскільки деякі заповіти, наприклад заповіт з умовою, містять певні елементи договірних зобов'язань, що на її думку повинно бути законодавчо урегульоване. [4] Також І. В. Граніна у своїй роботі «До питання про законність та відповідність моральним засадам суспільства умов, визначених у заповіті» наголошує на необхідності приведення умов, які можуть зазначатись у заповіті до вимог законності та відповідності цих умов моральним засадам суспільства. [5]

Удосконалення цивільного законодавства, в тому числі спадкового права, шляхом його рекодифікації – позитивний процес, оскільки свідчить про розвиток української держави як демократичної.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

3. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text

4. Михайлів М. О. Спадкування за заповітом в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. Підприємництво, господарство і право. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/5.pdf

5. Офіційна концепція оновлення цивільного кодексу україни: проблеми практичної реалізації Ред. Є. О. Харитонова та О. І. Харитонової. Національний університет «Одеська юридична академія». URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5f248d07-aa11-4b25-8612-35b698dc9ded/content

6. Кухарєв О. Є. Окремі аспекти рекодифікації спадкового законодавства України. URL: https://pravo.ua/okremi-aspekty-rekodyfikatsii-spadkovoho-zakonodavstva-ukrainy/

Сергієнко Анна Сергіївна,
студентка 2 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк В.

РИЗИКИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ, УКЛАДЕНИХ ПІД ТИСКОМ АБО В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ

У періоди соціальної та політичної нестабільності, особливо під час військових конфліктів та тимчасової окупації частини території держави, постає загроза укладення великої кількості правочинів, що не відповідають основним принципам вільного волевиявлення. Одним із найактуальніших юридичних викликів є аналіз та оцінка дійсності правочинів, укладених під тиском, насильством, обманом або за умов фактичного контролю з боку окупаційної влади. Такі ситуації ставлять під сумнів законність та моральну прийнятність подібних угод, створюючи передумови для їх визнання недійсними в майбутньому.

Згідно з нормативним підходом, насильство визначається як вчинення певного тиску для забезпечення ухвалення необхідного рішення. Відповідно до частини першої ст. 231 Цивільного кодексу України, правочин, укладений під фізичним або психічним примусом, усупереч справжній волі особи, може бути визнаний судом недійсним [1]. Норма не містить прямої вказівки на можливість оскарження правочину, укладеного під загрозою застосування насильства, акцентуючи увагу виключно на факті його застосування. Водночас погроза

застосування насильства може бути розцінена як прояв психічного тиску, що дозволяє поширити дію цієї правової норми і на випадки погрози насильством.

Вказане підтверджується Рішенням Галицького районного суду м. Львова від 9 травня 2023 року у справі № 461/6970/22, у якому суд звернув увагу на особливості правового розуміння погрози: 1) на відміну від насильства, погроза є формою психічного впливу, яка не супроводжується фізичним примусом і може вчинятися як через правомірні, так і неправомірні дії; 2) суд наголосив, що за наявності об'єктивних підстав вважати, що відмова особи від укладення правочину спричинила б шкоду її законним інтересам, така погроза може визнаватися підставою для визнання правочину недійсним. Таким чином, судова практика підтверджує, що не лише фактичне застосування насильства, а й загроза його застосування у певних обставинах може впливати на вільне волевиявлення сторін і бути юридично значимою для визначення дійсності правочину [2].

Правова недійсність подібних правочинів тягне за собою значні юридичні наслідки, зокрема повернення сторін до первісного стану (реституція), компенсацію заподіяної шкоди та анулювання результатів правочину. Наприклад, випадки продажу нерухомості на окупованих територіях, де одна зі сторін діяла під тиском або за умов насильства, можуть розглядатися як такі, що суперечать публічному порядку та загальновизнаним принципам права.

Соціальні наслідки недійсних правочинів у таких умовах мають далекосяжний вплив. По-перше, виникає загроза правової невизначеності для осіб, які вважали себе добросовісними набувачами прав. По-друге, відновлення законності після деокупації передбачає масовий перегляд правочинів, що призведе до навантаження на судову систему, юридичну плутанину та соціальну напругу. По-третє, недобросовісне використання таких ситуацій окупантами або зацікавленими особами може стати інструментом рейдерства, примусового відчуження майна або легалізації незаконних схем, що суперечить нормам міжнародного гуманітарного права.

Етичний вимір цієї проблеми полягає у визнанні цінності людської гідності та свободи волі. Укладання правочинів під тиском, навіть у формально «мирний» спосіб, принижує основи правової держави та суперечить моральним засадам цивілізованого суспільства. Особливо кричущим є тиск, який росія здійснює на громадян Украї-

ни, зокрема на тимчасово окупованих територіях, примушуючи їх до підписання договорів чи виконання економічних зобов'язань через погрози, шантаж або обмеження базових прав. Недаремно міжнародне право, зокрема Женевські конвенції, засуджує будь-які форми примусу цивільного населення на окупованих територіях.

Крім того, варто враховувати, що ризик визнання правочину таким, що не має юридичної сили в умовах окупації зумовлений не лише психологічним тиском чи фізичним примусом, а й обмеженням доступу до юридичної допомоги, інформації, офіційних реєстрів. У таких випадках навіть підписання договору нібито добровільно не виключає можливості визнання його недійсним у майбутньому, оскільки юридична недоінформованість або викривлене сприйняття правових наслідків також є ознаками порушення свободи волевиявлення [1, с. 39].

Законодавець України в умовах війни має враховувати необхідність правового реагування на такі ситуації. Розробка спеціальних механізмів перевірки добросовісності правочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях, а також створення реєстрів потенційно ризикованих угод – кроки, які могли б знизити масштаб юридичних конфліктів після завершення війни. Водночас, закріплення презумпції недійсності правочинів, укладених під тиском або в умовах окупації, відповідало б як принципу верховенства права, так і цілям національної безпеки.

Отже, правочини, укладені під тиском або в умовах окупації, несуть у собі багатовимірні ризики: правові, соціальні та етичні. Їх визнання недійсними є необхідним кроком для відновлення справедливості та правопорядку після звільнення окупованих територій. У цьому контексті вкрай важливо розвивати судову практику, вдосконалювати законодавство та забезпечувати доступ до правової допомоги всім особам, що стали жертвами примусу чи обману під час війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мелех Б. В. «Обмеження прав людини і громадянина в умовах воєнного стану.» (2022). URL: https://surl.li/gpmczo

2. Рішення Галицького районного суду м. Львова від 09.05.2023 р. у справі № 461/6970/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111039650

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

Собко Ростислав Олексійович,
студент 1-го курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

СВОБОДА ДОГОВОРУ ТА ЇЇ МЕЖІ: ГАРМОНІЗАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Свобода договору є одним із фундаментальних принципів приватного права, який виражає ідею автономії волі учасників цивільних правовідносин. Цей принцип базується на визнанні права кожної особи самостійно вирішувати питання щодо вступу в договірні відносини, визначення умов договору та його подальшого виконання. Він ґрунтується на уявленні про рівність, незалежність і самостійність суб'єктів цивільного права, які взаємодіють між собою в умовах ринкової економіки [3, с. 891].

У класичному приватноправовому розумінні свобода договору передбачає, що сторони мають право: самостійно вирішувати, чи укладати договір взагалі; обирати з ким саме укладати договір; визначати зміст, умови та вид договору на власний розсуд; змінювати або розривати договір за взаємною згодою; обирати форму договору (усну чи письмову), якщо інше не встановлено законом [4, с. 167].

Цей принцип є проявом більш широкої категорії – приватної автономії, що означає можливість особи вільно реалізовувати свої інтереси, не зазнаючи надмірного втручання з боку держави. Історично принцип свободи договору отримав найбільшого розвитку в рамках класичної цивілістичної доктрини XIX століття, зокрема у французькому та німецькому праві, де він сприймався як одна з основ ринкової економіки та правового порядку загалом.

Водночас абсолютна свобода договору з часом виявила свою обмеженість. На практиці виявилося, що сторони не завжди рівні – економічно сильніші можуть нав'язувати умови слабшій стороні, що призводить до дисбалансу інтересів і несправедливих наслідків. Це зумовило переосмислення доктрини свободи договору, особливо у XX столітті, коли на зміну класичному ліберальному підходу при-

йшло соціальне право, яке визнає потребу у втручанні держави для захисту публічного інтересу та вразливих учасників договірних відносин.

У сучасному цивільному праві, як українському, так і європейському, свобода договору залишається ключовим принципом, проте реалізується з урахуванням встановлених законом обмежень. Це дозволяє забезпечити баланс між індивідуальною автономією та необхідністю регулювати відносини в інтересах справедливості, порядку та стабільності правового обігу.

Таким чином, свобода договору є не лише правовою нормою, а й відображенням ціннісної парадигми цивільного права, яка визнає пріоритет особистої свободи, але одночасно усвідомлює потребу у визначенні меж її реалізації. Саме ця парадигма лежить в основі дискусій щодо гармонізації вітчизняного цивільного законодавства з європейськими правовими системами, які в сучасних умовах все більше орієнтуються на поєднання свободи договору з принципами соціальної справедливості та захисту прав людини.

Свобода договору, проголошена Цивільним кодексом України (ЦКУ), є однією з основоположних засад цивільного права. Вона проявляється у можливості суб'єктів вільно вступати в договірні правовідносини, обирати контрагента, визначати умови договору, змінювати або розривати його на власний розсуд. Проте ця свобода не є абсолютною: вона реалізується лише в межах, встановлених законом, суспільною моральністю, а також правами та інтересами інших осіб.

ЦКУ прямо закріплює принцип свободи договору в статті 6, яка дозволяє сторонам відступати від загальних положень цивільного законодавства, якщо інше не передбачено імперативною нормою. Таким чином, свобода договору можлива лише в межах диспозитивного регулювання, коли законодавець надає сторонам можливість самостійно врегулювати правовідносини. Водночас, у випадку наявності імперативної норми, свобода договору обмежується. Наприклад, сторони не можуть домовитися про умови, які погіршують становище споживача порівняно з вимогами, передбаченими законом [1].

Іншим важливим обмеженням свободи договору в Україні є положення про відповідність змісту договору вимогам закону, моральним засадам та публічному порядку. Відповідно до статті 203 ЦКУ, правочин визнається недійсним, якщо його зміст суперечить публічному порядку, що означає фундаментальні засади правопорядку та загаль-

новизнані моральні цінності. Проте в законодавстві відсутнє чітке визначення самого поняття «публічний порядок», що ускладнює його застосування на практиці та надає судам значну дискрецію [1].

Крім того, українське законодавство поступово впроваджує спеціальні обмеження свободи договору задля захисту слабшої сторони – фізичних осіб, споживачів, найманих працівників. Наприклад, Закон України «Про захист прав споживачів» містить положення про недопустимість включення в договори умов, які порушують права споживача або створюють для нього обтяжливі зобов'язання. Такий підхід свідчить про поступову соціалізацію договірного права – тенденцію, характерну для європейських правових систем [2].

У цьому контексті варто також згадати про обмеження, пов'язані з формою договору. Хоча ЦКУ передбачає свободу вибору форми правочину, у низці випадків встановлено обов'язковість письмової форми або нотаріального посвідчення. Порушення вимог щодо форми тягне за собою недійсність договору, що теж є обмеженням автономії волі сторін.

Отже, чинне цивільне законодавство України визнає свободу договору як загальний принцип, однак встановлює низку важливих обмежень, які мають на меті забезпечення законності, справедливості, моральності правовідносин і захисту інтересів певних категорій осіб. Такий підхід, хоча й створює межі для договірної свободи, відповідає сучасним європейським стандартам, де свобода договору дедалі частіше співіснує із соціальними гарантіями та принципом добросовісності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text

3. Договірне право України. Загальна частина : навч. посібник / Н. Кузнєцова та ін.; ред. О. В. Дзера. К. : Юрінком Інтер, 2008.

4. Харитонов Є. О. та Харитонова О. І. Принципи DCFR: сутність та значення для гармонізації цивільногозаконодавства України з правом Європейського Союзу. Часопис цивілістики. Вип. 18. 164–170.

Соловей Анна Олегівна,
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

На сучасному етапі безперервного реформування системи охорони здоров'я в Україні особливої актуальності набуває саме правове регулювання договірних відносин між пацієнтами та закладами надання медичної допомоги. Аспект наявності великої кількості приватних клінік, а також появи великого переліку платних послуг в клініках державного значення здійснює поступову трансформацію державно-соціального обов'язку щодо захисту та забезпечення населення в сферу договірних правовідносин між спеціальними суб'єктами. У даному питанні актуальним виступає аналіз окремих аспектів, які становлять основу ефективного договірного регулювання в сфері надання медичних послуг.

Загалом, дослідженням питань, пов'язаних з дослідженням договорів прямо або побічно, у сфері надання медичних послуг та загалом, у сфері медичного права, займалась та продовжує займатись достатньо велика кількість фахівців в сфері права. Зокрема, доцільно навести до прикладу, роботи таких вчених, як: Павлова В. Г. у праці «Договір як підстава виникнення цивільних правовідносин у сфері надання медичних послуг», Савченко В. О. у доробці «Медичні послуги як об'єкт цивільних правовідносин», Стефанишин Н. М. «Договірне регулювання відносин у сфері надання медичних послуг», а також В. В. Луць, В. А. Васильєва, Р. А. Майданик, Б. Булеца, Н. М. Квіт, М. В. Менджул та інші. Наявність великої кількості наукових праць та позицій у даному питанні безперечно говорить про актуальність та важливість даного питання в умовах сьогодення.

Першочергово, варто зауважити, що наразі наукове співтовариство виокремлює наявність декількох різновидів зобов'язань щодо надання послуг. Зокрема, Стефанишин Н. М. у своїй праці «Договірне регулювання відносин у сфері надання медичних послуг» виокремила такий перелік: зобов'язання щодо опосередкування діяльності з надання послуг у медичній сфері; щодо задоволення потреб у сфері

освіти; зобов'язання у сфері забезпечення естетичних потреб; щодо необхідності врегулювання потреб, які носять правовий характер; зобов'язання в сфері інформаційних потреб, а також у сфері посередництва. З цього, на думку вченої, випливає наявність нематеріального характеру у сфері надання медичних послуг. Окремо, надання послуг у сфері медицини передбачає собою створення для суб'єкту корисного результату або ефекту, проте, одночасну відсутність гарантованого результату. Відповідно, у праці, Стефанишин Н. М. доходить до висновку, що саме договір про надання медичних послуг є основою виникнення зобов'язань з надання медичних послуг [2 с. 150–151].

Окремо, варто наголосити на тому, що саме регулювання даного типу договору не передбачено чинним законодавством, а отже сам по собі договір є непоіменованим та таким, що підпадає під загальне регулювання, передбачене главою 63 Цивільного кодексу України (далі- ЦКУ). З аналізу договору, випливає, що договір є консенсуальним та двостороннім, оплатним або безоплатним, залежно від суб'єкту надання послуг. Додатково, договір є публічним, оскільки виражає публічну пропозицію необмеженому колу осіб щодо виконання та отримання спектру певних послуг. Відповідно, відсутність та неможливість гарантування виражає ризиковий характер договорів у сфері надання медичних послуг. В даному аспекті варто також наголосити увагу на випадки недобросовісності надавачів послуг у сфері естетичної медицини, які інколи стверджують на стовідсотковій гарантії гарного та якісного результату естетичного втручання. І в аспекті оскарження неправомірних дій таких надавачів послуг, складно довести вину лікаря, оскільки трапляються випадки мовчазної згоди пацієнта та небажання щодо перевірки належних документів та сертифікатів якості освіти[1 с.590–591, 3].

Стефанишина Н. М. у праці «Договірне регулювання відносин у сфері надання медичних послуг» також зазначає про наявність думок вчених, про те, що договір про надання послуг у сфері медицини виступає договором приєднання. Згідно цього, особи отримують типовий договір, яким передбачено певні права та правила, аспекти щодо результату, тощо. Зміни до такого договору не передбачаються, лише доповнення, у вигляді внесення інформації щодо особи-пацієнта [2 с. 151–152].

Деяка проблематика щодо договорів у сфері надання медичних послуг прослідковується в питаннях якісного та повного поінформу-

вання пацієнтів щодо лікування, можливих побічних ефектів або негативних наслідків. Вище за текстом було наведено тезу щодо надання безперечних гарантій, яка за змістом схожа на неякісне поінформування. Безперечно, умисне приховання можливих ризиків лікарем несе за собою відповідальність, проте, варто також говорити і про випадкове незазначення важливих відомостей, тощо.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що договірні правовідносини у сфері надання медичних послуг є складною правовою конструкцією, яка передбачає собою не лише структуровану договірну форму, а й наявність окремих наслідків для суб'єктів, що укладають дані угоди. Створення окремих перевірок кваліфікації спеціалістів з боку держави може стати запорукою більш якісного надання послуг у сфері медицини. Внесення змін до законодавства у даній сфері, а також удосконалення підходів до формування договорів у сфері надання медичних послуг має стати одним із пріоритетних напрямків розвитку права та огляду науковців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Павлова В. Г. Договір як підстава виникнення цивільних правовідносин у сфері надання медичних послуг. Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.). Одеса : Фенікс, 2024. С. 590–591. URL: https://hdl.handle.net/11300/28878

2. Стефанишин Н. М. «Договірне регулювання відносин у сфері надання медичних послуг»/ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ. URL: https://ktipe.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/download/8009/8149/24273

3. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

Соловей Анна Олегівна,
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

В умовах розвитку сучасного суспільства, а також в аспекті впливу цифровізаційних та глобалізаційних процесів на формування світової спільноти, практично неможливо не закцентувати увагу на широкий попит щодо застосування штучного інтелекту (далі- ШІ), починаючи від буденних справ і до вирішення глобальних проблем. ШІ вже протягом тривалого часу виступає предметом обговорення в колах науковців та спеціалістів в ІТ-сфері, оскільки сам по собі, як явище, є дуже систематизованим, структурованим та багатоаспектним механізмом. Проте, незважаючи на те, що ШІ на сьогодні, більшою мірою, покликаний «допомагати» та спрощувати, здійснювати економію часу та швидкий аналіз, провокує появу низки проблемних питань, які на сьогодні, є невирішеними та залученими до дослідження.

Загалом, дослідженням питань, пов'язаних з використанням ШІ в цивільному праві та процесі, займалась та продовжує займатись достатньо велика кількість фахівців в сфері права. Зокрема, доцільно навести до прикладу, роботи таких вчених, як: Токарева В. О., Зубар В. М. , Некіт К. Г. у доробці «Artificial intelligence as a potential subject of property and intellectual property relations», Давидова І. В. у праці «Правові аспекти регулювання відносин за участі штучного інтелекту.», Давидова І. В., Андронов І. В. Журило , Іліопол І. М., Зубар В. М. у роботі «Перспективи використання ШІ в цивільному судочинстві на прикладі КНР», та інші.

Безперечно, проблематика використання ШІ є актуальною в умовах сьогодення і потребує низки досліджень задля забезпечення дотримання основоположних прав та свобод людини та громадянина, а також запобіганню негативних наслідків цифровізації суспільства. Додатково, актуальність питання визначається введенням та схвален-

ням Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, що визначає дефініцію ШІ та деякі аспекти роботи з ним [4, с.357, 5].

В першу чергу, варто звернути увагу на проблемний аспект покладання відповідальності за порушення честі та гідності осіб, чиї фото або дані було неправомірно використано та в подальшому згенеровано з порушенням норм чинного законодавства (паплюження фото/відео інформації, створення неправдивих ситуацій тощо). Варто додати, що наразі, світова практика вже містить приклади подібних ситуацій, коли медійними особами було здійснено звернення в судовому порядку, проте, дані випадки набирають розголосу через наявність критерію «публічної діяльності» та частково, унеможливлюють можливість вирішення подібних ситуацій з подальшою грошовою компенсацію особам, які не причетні до медійних просторів та не мають змоги залучити широку аудиторію для розповсюдження подібних ситуацій. Практично неможливо створити тягар відповідальності для осіб, які здійснюють протизаконні дії з використанням ШІ, оскільки більшість інтелектів не зберігають попередню інформацію на тривалий час, а також не наносять водяні знаки на окремі об'єкти, які б надавали змогу ідентифікувати конкретний ШІ. Додатково, в випадку масового розповсюдження недостовірної інформації або певних об'єктів такого виду через мережу Інтернет, можливість повного видалення назавжди є мізерною, що створює невідворотність наслідків таких дій.

Наступним до огляду, варто поставити питання щодо того, як визнавати правовий режим об'єктів, які було згенеровано за допомогою ШІ. У праці Якубівського І. Є. «Цивільно-правовий режим об'єктів, згенерованих штучним інтелектом», було висвітлено дану проблематику, із зазначенням правових позицій, щодо визначення результату такої роботи. З аналізу, можна дійти до невеликого висновку, що дані об'єкти можна ідентифікувати як інформацію, з подальшим визначенням у Законі України «Про інформацію» підстави набуття майнових прав на інформацію створену за допомогою ШІ. Законодавство ж України, в рамках чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановило, що об'єкти-результати роботи ШІ підпадають під правову охорону права sui generis. Проте, питання правосуб'єктності дійсно залишається відкритим, оскільки на сьогодні досі не встановлено перевагу людської ідеї щодо введеного до ШІ запиту або ж перевагу саме роботи ШІ. Також, як наслідок, постає

проблематика того, кому врешті-решт належить повне виключне право на результат такої діяльності. Цілком логічною може бути думка щодо належності прав на всі згенеровані об'єкти саме розробникам відповідного ШІ, як і покладення відповідальності за негативні наслідки роботи ШІ. Також, доцільно, в протилежному аспекті, розглядати автором кожну особу, яка створювала відповідний запит, оскільки ідея може виступати як оригінальна та неповторна, а результат діяльності створено на основі вже існуючих в Інтернеті матеріалів [4, с.357–358].

Підсумовуючи, варто зазначити, що загалом, використання ШІ в сучасному світі є вкрай важливим критерієм розвитку нашого суспільства, проте, через недостатність регулювання та постійні видозміни, провокує появу низки проблемних питань, які потребують вирішення з законодавстві, для гармонізації роботи. Доцільно створити конкретизоване законодавство, яке передбачатиме основні цивільні характеристики самого ШІ, результатів його роботи, а також відповідальність за окреме використання такого ресурсу з негативними намірами. Також, певну позитивну перспективу може мати зобов'язання на державному рівні, видане та направлене саме для розробників у сфері ІТ щодо нанесення водних знаків на створені об'єкти, які могли б визначати певну приналежність та спрощення подальшої роботи для осіб, які зазнали негативного досвіду через функціонування ШІ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Nekit K., Tokareva V., Zubar V. (2020). Artificial intelligence as a potential subject of property and intellectual property relations. Ius Humani. Law Journal, 9 (1), 231-250. URL: https://doi.org/https://doi.org/10.31207/ih.v9i1.227

2. Davydova I., Zhurylo S., Tomina V., Fuchedzhi V., Tokareva V. Legal aspects of regulation of relations with the participation of artificial intelligence. Revista de la Universidad del Zulia, 2022. Vol. 13, Núm.38. P. 487–500. URL: https://produccioncientificaluz.org/index.php/rluz/article/view/38726/43136

3. Davydova I., Andronov, I., Zhurylo S., Zubar, V., & Illiopol, I. (2023). Prospects for the use of AI in Jurisprudence: From the Educational process to Legal Practice. The experience of China. Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación, Vol. 17 Núm. 4 P. 87–95. DOI: https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.04.9

4. Якубівський І. Є. «Цивільно-правовий режим об'єктів, згенерованих штучним інтелектом.» Науковий вісник Ужгородського Національного Уні-

верситету,2024. Серія ПРАВО. Вип.82: Ч. 1. 355–361.(2024). URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/58.pdf

5. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%d1%80

Сомок Даніїл Миколайович,
студент 1 курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ДОГОВІР СТРАХУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Договір страхування займає особливе місце в системі договірних зобов'язань у цивільному праві. Його правова природа, структура та функціональне навантаження зумовлюють необхідність комплексного теоретико-практичного аналізу, адже страховий захист виконує не лише економічну, а й соціальну функцію в суспільстві. Через договір страхування особа отримує можливість захисту від фінансових наслідків непередбачених ризиків, що має безпосередній вплив на стабільність приватного сектору та державну економіку загалом.

Договір страхування як правовий інститут характеризується складністю структури та багатошаровістю правовідносин. Відповідно до чинного законодавства України, договір страхування – це домовленість між страховиком і страхувальником, за якою страховик зобов'язується у разі настання страхового випадку виплатити страхове відшкодування або страхову суму, а страхувальник – сплатити страхову премію. Згідно з Цивільним кодексом України [1], основні положення про договір страхування закріплені у Главі 67, а спеціальні вимоги та види страхування деталізуються в Законі України «Про страхування» [2].

Одним з головних теоретичних питань є визначення юридичної природи договору страхування. На доктринальному рівні точаться дискусії щодо того, чи є цей договір двостороннім, взаємним, відплатним або консенсуальним. Переважає точка зору про його консенсуальний характер, що означає момент виникнення зобов'язань з мо-

менту досягнення згоди сторін, а не передачі будь-якого майна. Також визнається, що договір страхування є ризиковим, оскільки виконання зобов'язань страховиком залежить від настання або ненастання певної події.

Важливим є поділ страхування на обов'язкове і добровільне. У першому випадку наявність договору передбачається законом, наприклад, щодо страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Добровільне ж страхування ґрунтується на вільному волевиявленні сторін і має ширший діапазон об'єктів та умов. Правове регулювання обов'язкового страхування є більш жорстким і включає імперативні норми щодо розміру страхових виплат, строків та обсягу відповідальності страховика.

З практичної точки зору одним з найпроблемніших аспектів є тлумачення та кваліфікація страхового випадку. Законодавство вимагає точного визначення умов настання такої події, однак на практиці трапляються численні судові спори, пов'язані з тим, чи є конкретна ситуація страховим випадком. Судова практика вказує на важливість детального прописання обов'язків сторін у договорі, зокрема строків повідомлення про страховий випадок, обов'язку надання документів, що підтверджують факт події, та дотримання страхувальником умов договору, від яких залежить виплата страхового відшкодування [3].

Суттєвою характеристикою страхового договору є наявність специфічного інтересу – страхового інтересу. Без наявності страхового інтересу договір може бути визнано недійсним. Страховий інтерес – це майновий інтерес страхувальника, пов'язаний з можливістю зазнати збитків у разі настання певної події. У цивілістичній доктрині наявність страхового інтересу розглядається як необхідна умова легітимності страхового правочину.

Питання про момент укладення та набрання чинності договором страхування також є важливим як у теоретичному, так і практичному аспекті. Договір може укладатися у письмовій формі шляхом підписання обома сторонами або шляхом видачі страхового полісу, що засвідчує факт страхування. В окремих випадках, особливо при обов'язковому страхуванні, договором визнається страховий сертифікат або інший документ, який підтверджує приєднання страхувальника до умов колективного договору.

Окремої уваги заслуговує питання істотних умов договору страхування. Такими вважаються: об'єкт страхування, страховий випадок,

розмір страхової суми, розмір страхових внесків (премій), строки дії договору. Недотримання хоча б однієї з цих умов може стати підставою для визнання договору неукладеним. У судовій практиці нерідко зустрічаються справи, де сторони не погодили конкретний перелік страхових ризиків або не зазначили точний обсяг відповідальності страховика, що породжує значну правову невизначеність.

У правозастосовній діяльності часто виникають труднощі з доведенням самого факту настання страхового випадку, а також причинно-наслідкового зв'язку між цією подією та збитками. Особливо гостро це постає у спорах, пов'язаних з автострахуванням, страхуванням вантажів або майна. Страхові компанії, керуючись положеннями договору, можуть відмовляти у виплаті, якщо виявляють порушення страхувальником зобов'язань, наприклад, несвоєчасне інформування або подання неповної інформації. Така практика, хоч і є юридично обґрунтованою, часто породжує конфлікти та судові спори.

На завершення варто зазначити, що договір страхування є складним правовим інструментом, який вимагає точного дотримання договірних умов, належної правової експертизи та розуміння практичних аспектів застосування. Його ефективне функціонування залежить не лише від формального законодавчого регулювання, але й від правосвідомості учасників страхових відносин, належного рівня страхового сервісу та готовності судової системи захищати законні інтереси сторін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 40–44, ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15.

2. Про страхування: Закон України від 18.листопада 2021 року № 1909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text.

3. Солдатенко М. Д., Грибачова І. П. Особливості укладання договору страхування в Україні. Diss. Сумський державний університет, 2020. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/79024.

Станков Данило Артемович,
студент 3 курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н, доц. Павлова В. Г .

ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ В ПЕРІОД ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Римське право є фундаментом більшості сучасних правових систем, у тому числі цивільного права. Воно створило основи правового мислення, заклало принципи правового регулювання майнових та немайнових відносин, а також визначило первинні механізми захисту прав особи. Серед таких прав важливе місце посідають особисті немайнові права, зокрема право на життя, гідність, особисту недоторканність, добру славу та приватність. У період гібридної війни, яка нині триває в Україні, ці права піддаються системному й багатофакторному впливу, що вимагає аналізу їх захисту як у контексті сучасного цивільного права, так і з урахуванням досвіду, закладеного ще у праві Стародавнього Риму [3, с. 16].

У римському праві важливим елементом було визнання особистості як правового суб'єкта. Так, у класичному періоді сформувалася концепція status libertatis (статус свободи), status civitatis (статус громадянства), status familiae (сімейний статус), які визнавали певний набір прав, що залежав від правового становища особи. Водночас навіть у межах римського суспільства існували засоби захисту честі та гідності, наприклад шляхом подачі позовів, спрямованих на компенсацію моральної шкоди або відновлення правового становища.

Сучасне українське цивільне право у сфері захисту особистих немайнових прав значною мірою ґрунтується на римському правовому спадку. Такі принципи, як nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet (ніхто не може передати більше прав, ніж має сам), та pacta sunt servanda (договори мають виконуватись), формують підґрунтя для правових механізмів, які регулюють як договірні відносини, так і захист немайнових прав [1, с. 921].

Гібридна війна, яку веде Росія проти України, вивела питання особистої безпеки, захисту репутації, приватного життя та моральної недоторканності на перший план. Характерною особливістю гібридної

агресії є те, що поряд із відкритими бойовими діями активно використовуються методи психологічного, інформаційного, кібератакуючого та економічного тиску. Суттєво зростає небезпека поширення неправдивої інформації, кібербулінгу, витоку персональних даних та незаконного збору інформації, що безпосередньо порушує немайнові права громадян [2, с. 33].

У цьому контексті на перший план виходять механізми захисту, передбачені цивільним правом: подання позову про захист честі, гідності та ділової репутації, компенсація моральної шкоди, заборона на обробку персональних даних без згоди особи тощо. Аналогічно до римського actio iniuriarum – позову проти посягання на честь і гідність, українське законодавство також визнає право особи на повагу до своєї гідності й забезпечує відшкодування за завдану моральну шкоду.

Також актуальним є питання правового регулювання у сфері цифрової безпеки, оскільки саме в інформаційному середовищі найчастіше порушуються немайнові права в період гібридної війни. Відомі численні приклади використання фейків, бот-мереж, маніпулятивних інформаційних кампаній проти конкретних осіб – журналістів, громадських діячів, військових [2, с. 36]. Римське право, хоча й не знало цифрових технологій, однак сформулювало загальні принципи справедливості та добросовісності, які сьогодні трансформуються в правові норми, що регулюють діяльність у віртуальному просторі.

Особливу роль у системі захисту особистих немайнових прав у сучасних умовах відіграють міжнародні правові механізми, включно з Європейською конвенцією з прав людини, рішеннями ЄСПЛ, стандартами Ради Європи. Вони доповнюють внутрішньодержавне законодавство і забезпечують гармонізацію правового поля з урахуванням нових загроз.

Отже, досвід римського права є не лише історичним надбанням, а й джерелом універсальних правових підходів, які зберігають свою актуальність у XXI столітті. Особливо це стосується захисту особистих немайнових прав у кризові періоди, зокрема під час гібридної війни. Застосування римських принципів у сучасній правовій системі України дозволяє ефективно поєднувати правову традицію з актуальними викликами, забезпечуючи стабільність, справедливість та повагу до прав особи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сидоренко Д. А. «Гібридна війна» як сучасний спосіб ведення війни. Молодий вчений. 2018. №11 (63). 920–923.

2. Гібридна війна та її інформаційна складова. Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. 2018.

3. Витоки гібридних війн: досвід XX століття. Держава і право. Серія: Політичні науки. 2017.

Старинець Анна Олександрівна,
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ПЕРЕДДОГОВІРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: КОНЦЕПЦІЯ CULPA IN CONTRAHENDO В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ

У сучасному правовому обігу дедалі частіше виникає необхідність захисту прав та інтересів сторін ще на стадії укладення договору. Недобросовісна поведінка однієї зі сторін під час переговорів може завдати іншій шкоди, не будучи водночас охопленою традиційними механізмами відповідальності. Відтак, актуальною є імплементація концепції culpa in contrahendo, яка охоплює переддоговірну відповідальність і дозволяє компенсувати збитки, завдані на етапі до укладення угоди. Для України, що прагне гармонізувати своє приватне право із європейськими стандартами, дослідження цієї концепції є не лише актуальним, а й необхідним.

Culpa in contrahendo (з лат. – «вина при укладенні договору») – це доктрина, що передбачає відповідальність сторін за порушення принципу добросовісності на етапі переговорів до укладення договору. Концепція вперше була сформульована Рудольфом фон Їєрінгом у XIX столітті. Основна ідея: навіть якщо договір не був укладений, сторона може бути зобов'язана відшкодувати витрати чи збитки контрагента, якщо її дії порушували вимоги добросовісності.

У загальному вигляді culpa in contrahendo охоплює такі типові порушення:

– введення в оману (умисне чи через недбалість);

– припинення переговорів без поважних причин;

– розголошення конфіденційної інформації;

– порушення обов'язку повідомлення.

Для притягнення сторони до відповідальності на підставі концепції culpa in contrahendo мають бути дотримані певні умови, що підтверджують наявність правопорушення та шкоди.

По-перше, переговори між сторонами повинні досягти такого ступеня розвитку, за якого одна зі сторін могла обґрунтовано очікувати укладення договору. Йдеться про ситуації, коли процес обговорення умов угоди вже вийшов за межі загальних намірів і набув конкретного характеру – наприклад, обговорювалися деталі предмета договору, строки, суми тощо. Очікування укладення договору в цьому контексті мають бути виправданими з огляду на поведінку іншої сторони.

По-друге, поведінка сторони, яка порушила переговорний процес, має бути визнана недобросовісною. Це може проявлятися у навмисному введенні в оману, імітації переговорів без справжнього наміру укласти договір, або у раптовому і безпідставному припиненні переговорів після того, як інша сторона вже зазнала витрат, спираючись на обіцянки чи дії партнера.

Третім елементом є наявність реальної шкоди в постраждалої сторони. Це можуть бути фінансові витрати, понесені на підготовку до укладення договору (наприклад, на юридичну експертизу, логістику, бронювання ресурсів), або інші втрати, безпосередньо пов'язані з очікуванням майбутньої угоди.

І нарешті, має існувати причинно-наслідковий зв'язок між недобросовісною поведінкою порушника та заподіяною шкодою. Іншими словами, збитки мають бути прямим результатом неправомірних дій на етапі переговорів, а не наслідком зовнішніх обставин чи дій інших осіб.

Таким чином, лише сукупність цих умов дозволяє застосувати концепцію culpa in contrahendo і покласти на сторону, яка порушила добросовісність, обов'язок відшкодувати завдану шкоду.

У ряді європейських юрисдикцій culpa in contrahendo має нормативне закріплення:

Німеччина: §311(2) і §241(2) BGB передбачають обов'язок діяти добросовісно ще до укладення договору.

Франція: відповідальність реалізується через положення про зловживання правом (abus de droit) та недобросовісність (mauvaise foi).

ЄС: Принципи європейського договірного права (PECL) та Проєкт спільної референтної основи (DCFR) рекомендують визнання обов'язку сторін діяти добросовісно ще до підписання договору.

Переддоговірна відповідальність (culpa in contrahendo) – це юридична відповідальність, яка може наставати за недобросовісну поведінку сторін на етапі переговорів щодо укладення договору. Хоча Цивільний кодекс України прямо не містить норм, які б безпосередньо регулювали цей інститут, його застосування можливе на підставі загальних принципів цивільного законодавства. Зокрема, стаття 3 ЦК України [1] закріплює засади добросовісності, розумності та справедливості у цивільних правовідносинах. Відповідно до статті 6, сторони можуть вільно визначати умови договору, якщо вони не суперечать цим засадам. Стаття 13 прямо забороняє зловживання правами, що створює підґрунтя для відповідальності у випадку недобросовісної поведінки під час переговорів.

Правовий режим свободи договору закріплено у статтях 509 і 627 ЦК України [1]. Свобода договірних відносин означає право сторін укладати або не укладати договір, але водночас вона передбачає обов'язок діяти чесно ще до укладення договору. Якщо одна зі сторін порушує очікування іншої, створені шляхом введення в оману, тривалого імітування переговорів або безпідставної відмови на фінальному етапі, це може розглядатися як зловживання правом.

У разі заподіяння шкоди такою поведінкою можливе застосування положень статті 1166 ЦК України [1], яка передбачає обов'язок відшкодування майнової шкоди, завданої неправомірними діями. Таким чином, шкода, завдана внаслідок недобросовісного ведення переговорів, може підлягати компенсації на загальних підставах деліктного зобов'язання.

Хоча судова практика в Україні у цій сфері ще формується, вже є приклади, коли суди визнають наявність відповідальності сторін ще до моменту укладення договору. Наприклад, у справі № 910/1493/21 Господарський суд міста Києва підкреслив, що учасники переговорного процесу зобов'язані діяти добросовісно. У цій справі було розглянуто обставини, за яких одна зі сторін зазнала витрат у зв'язку з підготовкою до укладення договору, але інша сторона без достатніх підстав припинила переговори. Суд визнав, що така поведінка є порушенням принципу добросовісності.

Таким чином, навіть за відсутності прямого законодавчого регулювання, переддоговірна відповідальність може бути виведена із загальних засад цивільного права, які мають обов'язкове значення у всіх правовідносинах. Подальше закріплення цього інституту в судовій практиці сприятиме зміцненню правової визначеності та добросовісності у договірному обігу.

Головними перешкодами до впровадження culpa in contrahendo в Україні є:

– відсутність спеціальної норми в ЦКУ;

– нерозвинена судова практика;

– брак правосвідомості щодо відповідальності за дії на етапі переговорів.

Водночас зростаюча інтеграція у європейський правовий простір, розвиток бізнес-середовища та укорінення принципу добросовісності формують об'єктивну потребу в імплементації цієї концепції.

Концепція culpa in contrahendo – важливий інструмент формування прозорого, передбачуваного та добросовісного договірного процесу. Її адаптація в українське право дозволить забезпечити належний баланс інтересів сторін ще до укладення договору, запобігти зловживанням та зміцнити довіру між учасниками цивільного обороту. Для ефективного застосування цієї концепції доцільно внести зміни до ЦКУ та розвивати відповідну судову практику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), §311(2), §241(2) URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/

3. Principles of European Contract Law (PECL) URL: https://www.uaipit.com/uploads/legislacion/files/1415358888_5EN_Principles_of_European_Contract_Law_parts_I_and_II_31_07_1998.pdf

4. DCFR – Draft Common Frame of Reference URL: https://sakig.pl/wp-content/uploads/2019/01/dfcr.pdf

Тарасова Аліса Вікторівна,
студентка 3 курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

РИМСЬКЕ СПАДКОВЕ ПРАВО ЯК ОСНОВА ДЛЯ СУЧАСНОГО ІНСТИТУТУ СПАДКУВАННЯ

Спадкові правовідносини є однією з небагатьох правових сфер, у якій рано чи пізно опиняється кожна особа – або в ролі спадкодавця, або спадкоємця. Цей інститут супроводжує людину в найважливіших моментах її життя та регулює механізми передачі майна, волі особи чи інших прав. Формування спадкового права почалось ще за часів Римської держави, в умовах певних особливостей суспільного життя, наприклад патріархального устрою суспільства. Саме в Римі були закладені фундаментальні принципи спадкування, які, в силу зміни епох і правових систем, дещо видозмінилися, проте зберегли свої основні риси.

Розпочнемо наше дослідження з основних термінів: спадкування – «перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)» [1]; спадщина – майно та інші цінності, права, обов'язки спадкодавця, які передаються в рамках спадкування; спадкодавець – померла особа, права і обов'язки якої передаються в спадок; спадкоємець – особа, яка набуває права та обов'язки померлого спадкодавця; заповіт – розпорядження особи на випадок власної смерті, форма закріплення останньої волі.

У спадковому праві ще з часів Римської держави закріпився поділ спадкування на види: за заповітом й за законом. Даний поділ зберігається і в сучасних правових системах, зокрема в Україні. Зазначені види доповнюють один одного, адже у разі відсутності заповіту, як форми останньої волі померлого, як буває при раптовій чи ранній смерті, спадкоємці все одного можуть отримати спадок завдяки спадкуванню за законом.

В Римській державі існувало декілька видів заповіту: усний та письмовий. Вони складались при 7–8 свідках. Письмовий засвідчували підписами свідків та їх печатками. При оголошенні усного заповіту спадкодавець мав чітко висловити свою волю і вказати коло спад-

коємців. Також існували заповіти приватні (складалися без участі органів влади) та публічні (складалися з участю державних органів) [2]. На той час існували деякі обмеження свободи вибору спадкоємців, наприклад не можна було заповісти майно жінці, при ціні спадщині більше ніж 100 тисяч сестерцій.

Сучасне українське законодавство продовжує римську традицію визнання заповіту основною й єдиною формою закріплення останньої волі спадкодавця. Відповідно до Цивільного кодексу України заповіт – це «особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті» [1]. Проте у наш час своїм спадкоємцем можна призначити будь-яку особу.

Водночас у класичному римському праві діяв принцип nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest – неможливо успадкувати частину майна за заповітом, а іншу – за законом. Тобто або вся спадщина розподілялася згідно із заповітом, або, за його відсутності спадкування здійснювалося повністю за законом. При цьому якщо особі заповіли третину майна, а іншу частину нікому більше, то дана особа успадковує все майно [2].

Дане положення суттєво відрізняється від сучасного підходу до питання розподілу майна при спадкуванні. У вітчизняному законодавстві передбачено те, що частина спадщини, що не охоплена заповітом, спадкується спадкоємцями за законом на загальних підставах. Окрім того, передбачені обов'язкові частки спадщини для широкого переліку осіб, тоді як в Римі вона надавалася лише дружині спадкодавця у вигляді чверті спадщини. Відповідно до ст. 1241 ЦК «малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом» [1].

Тобто можна свідчити про те, що українське законодавство взяло за основу римську модель спадкування, зокрема інститут заповіту, інститут спадкування за законом, проте з адаптацією до сучасних реалій через надання абсолютної свободи у виборі спадкоємця, більшої гнучкості в процесі розподілу майна та запровадження соціально орієнтованих норм, таких як обов'язкова частка для вразливих категорій спадкоємців.

Якщо ми говоримо про спадкування за законом, то у Римі вперше з'явилися черги спадкоємців, які встановлювали пріоритетність пра-

ва спадкоємців на отримання спадщини. Спадкування відбувалося за законом, коли не було заповіту, якщо він був недійсним чи коли спадкоємці за ним померли.

«Основні принципи спадкування за законом виробила преторська практика і практика центумвіральних судів, а пізніше законодавчо закріпив Юстиніан» [2, с. 442], зокрема те, що стосується черг. Відповідно до права Юстиніана існувало 5 класів спадкування: «І клас – низхідні родичі спадкодавця: діти незалежно від статі і віку, онуки та ін.; ІІ клас – висхідні родичі: батько й мати, дідусь і бабуся з боку батька, дідусь і бабуся з боку матері, інші висхідні родичі, якщо вони були; ІІІ клас – неповнорідні брати і сестри та діти раніше померлих неповнорідних братів й сестер; IV клас – решта бокових родичів без обмеження ступенів при цьому родичі більш близького ступеня усували родичів більш далекого ступеня; V клас – той з подружжя, хто пережив спадкодавця (чоловік після смерті дружини або дружина після смерті чоловіка)» [2, с. 442–444]. У сучасному українському спадковому праві також застосовується система черг спадкування, проте вона базується насамперед на ступені спорідненості спадкоємців із померлим. Так, першочерговими спадкоємцями є діти, чоловік або дружина та батьки спадкодавця (перша черга). Якщо ж таких спадкоємців немає або вони відмовилися від спадщини, право переходить до братів і сестер, баби та діда з обох боків (друга черга). До третьої черги належать рідні дядько і тітка. До четвертої – особи які проживали з померлим однією сім'єю не менше 5 років. До п'ятої черги належать всі родичі до шостого ступеня спорідненості [1].

Таким чином, хоч сама ідея поділу спадкоємців на черги була запозичена з римського права, українське законодавство переосмислило цей підхід, враховуючи реалії сучасного суспільства. Основним критерієм для визначення пріоритетності спадкування в Україні стала ступінь кровної спорідненості з померлим, що дозволяє надавати перевагу найближчим родичам. Крім того, на відміну від римського підходу, в українській моделі спадкування особа, чоловік та дружина, визнається родичем першого ступеня спорідненості, й має рівні права з батьками та дітьми. Також надається право отримати спадок для осіб, які не пов'язані з особою ні юридично, ні по крові в порядку четвертої черги. Це свідчить про модернізований, більш гнучкий підхід до поняття родинних зв'язків, де юридично визнається важливість й фактичної соціальної близькості.

Отже, римське спадкове право стало фундаментом, на якому збудовано сучасні підходи до регулювання спадкових правовідносин, зокрема й в українському законодавстві. Саме в Римі були сформовані базові поняття та принципи – спадкування за заповітом і за законом, черговість спадкоємців, заповідальні форми – які стали універсальними правовими механізмами, які збереглися в тій чи іншій формі до сьогодні. Водночас українське спадкове право не є прямим копіюванням римських норм, а радше є результатом творчого переосмислення й адаптації до сучасних умов, моральних і соціальних уявлень. Зокрема, на перший план виведено критерій спорідненості, забезпечено рівність чоловіка і жінки як спадкоємців першої черги, запроваджено інститут обов'язкової частки та розширено коло осіб, які можуть отримати спадщину. Такий підхід демонструє, що римське право – це не просто історична спадщина, а жива правова традиція, яка, будучи основою, продовжує впливати на формування гуманістично орієнтованих правових систем, зокрема української.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Римське право : підруч. О. А. Підопригора, Є. О. Харитонов. 2 ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

3. Харитонов Є., Харитонова О., Старцев В. Цивільне право України : підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. К. Істина. 2011. URL: http:///pidruchniki.ws/1211070846240/pravo/vidpovidalnist_tsivilnomu_pravi

Тишковець Данило Андрійович,
студент 2 курсу факультету адвокатури та антикорупційної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Матійко М. В.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКВАЙРИНГУ

Еквайринг є невід'ємною складовою сучасної платіжної інфраструктури, що забезпечує прийом безготівкових платежів за допомогою платіжних карток. У найзагальнішому розумінні еквайринг – це процес, при якому банк (еквайр) забезпечує підприємцям можливість приймати оплату від покупців за допомогою банківських карток або електронних гаманців. За допомогою еквайрингу створюються зручні умови для здійснення розрахунків між продавцями товарів або послуг та їх споживачами.

Перш за все, еквайринг, з огляду на характер діяльності, яку він впорядковує, є додатковою послугою, котра забезпечує переказ коштів, тобто платіжною послугою. Відтак, угода еквайрингу відноситься до договорів про організацію безготівкових операцій. Цей договір має спільну мету з договором банківського рахунку, але її досягнення реалізується за допомогою різних механізмів [1, с. 328].

Правовідносини, що виникають у сфері еквайрингу, мають комплексний характер і можуть регулюватися різними галузями права. При цьому договір еквайрингу є самостійним цивільно-правовим договором, в якому поєднані зобов'язання щодо надання платіжних послуг, технічного обслуговування обладнання, передачі інформації, а також забезпечення проведення грошових розрахунків. Основною метою такого договору є організація можливості прийому безготівкових платежів із використанням платіжних карток або інших платіжних інструментів. Еквайр зобов'язується надати торговцю комплекс послуг для здійснення розрахунків, а торговець зобов'язується дотримуватися встановлених вимог та сплачувати винагороду за надані послуги.

Механізм функціонування еквайрингу передбачає взаємодію декількох ключових учасників. Першим є власник платіжної картки, тобто покупець, який ініціює платіж. Другим – банк-еквайр, який забезпечує торговця (продавця товарів або послуг) технічними мож-

ливостями для прийому платежів. Третім учасником виступає банк-емітент – установа, яка видала картку покупцю. Коли споживач оплачує покупку, інформація про операцію передається через платіжний термінал продавця до банку-еквайра, який далі направляє запит у банк-емітент через міжнародну платіжну систему (таку як Visa або Mastercard). Банк-емітент перевіряє наявність коштів на рахунку покупця і в разі підтвердження авторизації резервує необхідну суму. Після цього кошти списуються з рахунку покупця і перераховуються на рахунок продавця за встановленими міжбанківськими правилами. Уся ця процедура зазвичай триває кілька секунд, що забезпечує швидкість і зручність безготівкових розрахунків.

Еквайринг як правове явище має різні форми реалізації залежно від способу здійснення платежів та технічних засобів, що при цьому використовуються.

Торговий еквайринг є найбільш поширеним видом еквайрингових послуг в Україні. Його суть полягає в наданні можливості здійснювати безготівкові розрахунки за допомогою платіжних карток через спеціальні платіжні термінали, встановлені безпосередньо у місцях реалізації товарів чи надання послуг. Такі термінали функціонують у продовольчих магазинах, будівельних та побутових гіпермаркетах, закладах громадського харчування тощо. Суб'єкти господарювання, незалежно від сфери діяльності та масштабів, активно впроваджують дану технологію у зв'язку з підвищенням попиту на безготівкову форму розрахунків серед споживачів [2].

Мобільний еквайринг орієнтований насамперед на користувачів смартфонів та передбачає використання портативних платіжних пристроїв, які з'єднуються з мобільними пристроями та забезпечують можливість прийому оплат у будь-якому місці. Відсутність прив'язки до стаціонарної точки продажу дозволяє використовувати такий вид еквайрингу працівникам, які виконують трудові функції поза межами офісу або торгового залу (зокрема, кур'єри, водії, виїзні фахівці тощо). Проведення операцій забезпечується через спеціалізовані мобільні додатки. Разом із тим, у порівнянні з іншими формами еквайрингу, мобільний еквайринг передбачає дещо вищий розмір комісійної винагороди [2].

Інтернет-еквайринг є результатом розвитку електронної комерції та забезпечує можливість здійснення оплати за товари й послуги через мережу Інтернет. Такий вид еквайрингу дозволяє проводити

платіжні операції за допомогою банківських карток або електронних платіжних засобів без необхідності фізичної присутності покупця в торговому закладі. Його активно застосовують інтернет-магазини, онлайн-сервіси, а також провайдери комунальних і телекомунікаційних послуг. Суттєвою перевагою є відсутність потреби у встановленні додаткового програмного забезпечення чи апаратного забезпечення, що спрощує інтеграцію такого способу оплати для суб'єктів підприємницької діяльності [2].

Таким чином, еквайринг у системі цивільно-правових відносин виступає важливим інструментом організації безготівкових платежів, забезпечуючи оперативну та зручну взаємодію між суб'єктами господарювання і споживачами. Попри його поширення та значущість у платіжній інфраструктурі, чинне законодавство України наразі не містить чіткого визначення поняття «еквайринг» і не розкриває його правової природи. Враховуючи стрімкий розвиток фінансових технологій, цифровізацію економіки та зростання ролі еквайрингових сервісів у сфері розрахункових правовідносин, постає об'єктивна необхідність у нормативному закріпленні поняття еквайрингу, визначенні його сутності, правового режиму та ключових елементів. Крім того, доцільно доповнити законодавство спеціальними нормами, які б унормували порядок укладення еквайрингових договорів, права та обов'язки сторін, а також особливості функціонування різних видів еквайрингу. Такий підхід дозволить забезпечити правову визначеність і стабільність у сфері безготівкових розрахунків, а також створить сприятливі умови для подальшого розвитку платіжної інфраструктури в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Договірне право України. Загальна частина : навчальний посібник / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. Кузнєцова та ін.; за ред. О. В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.

2. Здір В. А., Дернова І. А. Сутність еквайрингу, його види та переваги. Економіка суспільства. 2017. № 13. 1100–1104

Тучак Олександра Іванівна,
студентка 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О. М.

РОЛЬ ФРАУДАТОРНИХ ПРАВОЧИНІВ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Фраудаторні правочини є одним із найскладніших та водночас найбільш важливих інститутів цивільного права, оскільки безпосередньо стосуються забезпечення справедливості у зобов'язальних правовідносинах. У сучасних умовах, коли учасники цивільного обороту нерідко вдаються до зловживання правом з метою уникнення відповідальності перед кредиторами, проблема протидії фраудаторним діям набуває особливої актуальності.

Концепція фраудаторності має глибоке історичне коріння, що бере початок ще з римського права. У межах преторського права було сформовано поняття fraus creditorum, яке означало вчинення боржником правочинів, спрямованих на штучне зменшення свого майнового стану з метою уникнення звернення стягнення з боку кредиторів [5].

Поняття «фраудаторний правочин» не закріплене безпосередньо в національному законодавстві України, хоча правова доктрина та судова практика активно використовують його у контексті боротьби з недобросовісною поведінкою боржників.

Фраудаторним правочином доцільно вважати правочин, що був вчинений боржником на шкоду інтересам кредитора в процесі виконання зобов'язання щодо погашення заборгованості, результатом чого стала його неплатоспроможність. Це визначення базується на аналізі сучасної судової практики та доктринальних підходів, тому може слугувати основою для подальших наукових досліджень у цій сфері. Фраудаторний правочин може мати як оплатний характер (договір купівлі-продажу), так і безоплатний)договір дарування) [4].

Підставою для визнання договору недійсним у зв'язку з його фраудаторним характером є порушення таких фундаментальних засад цивільного законодавства, як справедливість, добросовісність і розумність, закріплених у п. 6 ч. 1 статті 3 ЦК України. Найчастіше у практиці підставою недійсності виступає саме недотримання принципу добросовісності. Так, у постанові Верховного Суду від 24 липня

2019 року у справі № 405/1820/17 (провадження № 61–2761св19) зазначено, що будь-який правочин, укладений боржником після виникнення у нього зобов'язання щодо погашення заборгованості перед кредитором, який призводить до втрати платоспроможності, може містити ознаки фраудаторності. Верховний Суд наголошує, що в подібних випадках під сумнів ставиться одна з ключових засад цивільного права – добросовісність. Суд дійшов висновку, що за наявності таких ознак правочин підлягає визнанню недійсним на загальних підставах, передбачених цивільним законодавством [2].

У постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 8 липня 2020 року у справі № 522/3541/15-ц вказано, що недобросовісними слід вважати ті дії, які не відповідають задекларованій меті; для того щоб дії визнавались добросовісними, вони мають відповідати як засобам правового регулювання, так і поставленим цілям. Це дає підстави розглядати фраудаторні правочини як окрему форму недобросовісних правочинів, оскільки замість належного виконання зобов'язань боржник умисно створює обставини, що унеможливлюють таке виконання [3].

Критерії, за якими Верховний Суд кваліфікує договір як фраудаторний, включають, зокрема:

– відчуження майна при наявності значної непогашеної заборгованості;

– відчуження майна боржником після пред'явлення йому позову щодо стягнення такої заборгованості (хоча існують винятки, головне – довести, що боржник усвідомлював наявність заборгованості і ухилявся від її погашення);

– відчуження майна на підставі безоплатного правочину (з винятками, наприклад, якщо ціна за оплатним договором є заниженою);

– відчуження майна на користь пов'язаної особи (родича або власної юридичної особи);

– відсутність у боржника іншого майна після відчуження, яке могло б бути використане для виконання зобов'язань перед кредитором.

Порівнюючи фраудаторний правочин з нікчемним, можна виокремити одну основну різницю: нікчемний правочин не має жодної реальної мети, в той час як фраудаторний правочин має певну мету, яка зазвичай пов'язана з уникненням виконання зобов'язань перед кредиторами. Оскільки фраудаторний правочин має очевидно негативні наслідки як для сторін, так і для суспільства, його часто порівню-

ють з фіктивним правочином. Хоча ці два типи правочинів можуть мати спільні риси, такі як подання неправдивої інформації чи зловживання довірою, вони відрізняються за своєю метою та наслідками. Фіктивний правочин не має юридичної сили і не породжує правових наслідків, на відміну від фраудаторного правочину, який може мати серйозні наслідки для осіб, що стали жертвами обману чи зловживання довірою. Наприклад, якщо фраудаторний правочин стосується фінансових операцій, його наслідком може бути втрата коштів або майна [4].

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, можна зробити висновок, що хоча концепція фраудаторності правочину відома ще з римського права, національне цивільне законодавство не містить відповідного визначення. Аналіз судової практики та наукових досліджень дозволяє стверджувати, що фраудаторний правочин – це правочин, здійснений боржником на шкоду кредитору під час виконання зобов'язання щодо погашення заборгованості, внаслідок якого боржник втрачає платоспроможність. Оскільки в нормах Цивільного кодексу України відсутнє положення, яке дозволяє визнати фраудаторний правочин недійсним, суди змушені визнавати такі договори недійсними через порушення принципу добросовісності, що є порушенням загальної засади цивільного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n3883

2. Постанова Верховного Суду від 24 липня 2019 року по справі № 405/1820/17 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/83387308

3. Постанова Верховного Суду від 08 липня 2020 року по справі № 522/3541/15-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90537032

4. Фраудаторний правочин: зміст та доцільність законодавчого врегулювання. 2023. URL: http://lsej.org.ua/4_2023/30.pdf

5. Крат В. І. Фраудаторність від Юстиніана. Закон і Бізнес. 2021. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1153404/

Удовиченко Ігор Костянтинович,
студент 2-го курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк В.

КОНКУРЕНЦІЯ ПІДСТАВ СПАДКУВАННЯ

У спадковому праві України заповіт і закон виступають основними правовими підставами набуття спадщини. Водночас на практиці дедалі частіше виникає ситуація правової конкуренції між цими формами, що зумовлює потребу у глибшому науковому осмисленні їх співвідношення. Проблематика конкуренції полягає насамперед у тому, що закон починає діяти як додаткова або резервна підстава в тих випадках, коли заповіт не регулює долю усього спадкового майна, є частково або повністю недійсним, або коли спадкоємці, вказані в заповіті, відмовляються від прийняття спадщини [1].

Конкуренція між підставами спадкування – тобто між спадкуванням за заповітом та за законом – виникає у тих випадках, коли заповіт охоплює не все майно, є частково або повністю недійсним, або коли спадкоємці, зазначені в заповіті, відмовляються від спадщини [4]. Питання про те, яка з підстав має пріоритет у випадку їхнього одночасного застосування, є ключовим у теорії та судовій практиці. Хоча свобода заповідача зазвичай визнається провідним принципом (пріоритет заповіту), на практиці трапляються ситуації, коли реалізація цього принципу наштовхується на юридичні або фактичні обмеження. Зокрема, судова практика вказує на необхідність тлумачення змісту заповіту у випадках наявності кількох заповітальних документів, що суперечать один одному. Як засвідчено в Постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 26.06.2019 у справі № 369/3186/17, вирішальним є встановлення того, який саме заповіт визначає дійсну волю спадкодавця щодо складу спадкового майна та кола спадкоємців. Якщо заповіт, складений пізніше, повністю суперечить попередньому, останній втрачає чинність. Якщо ж суперечність має фрагментарний характер, то новий заповіт анулює попередній лише в частині розбіжностей [6].

Юридична конкуренція між заповітом і законом проявляється також у механізмі обов'язкової частки у спадщині. Це означає, що навіть за наявності чинного заповіту деякі особи – зокрема неповноліт-

ні або непрацездатні спадкоємці першої черги – мають законне право на частину спадкового майна, що обмежує повну свободу розпорядження з боку заповідача [4].

В українській правозастосовній практиці у сфері спадкування дедалі частіше спостерігається колізія між заповітом і нормами спадкування за законом, що створює складну правову ситуацію як для судів, так і для самих спадкоємців. Однією з найбільш типових обставин є одночасне існування дійсного заповіту та наявність спадкоємців, які мають право на спадкування за законом. У таких випадках постає питання правової конкуренції: яка з підстав – волевиявлення спадкодавця чи загальні норми закону – має переважати при визначенні порядку спадкування. Особливо проблемними стають ті ситуації, коли заповіт не охоплює все майно спадкодавця, або коли існує кілька заповітів із різним змістовим наповненням, що ускладнює встановлення обсягу дійсної останньої волі. Характерним прикладом такого конфлікту є справа № 369/3186/17, у якій Верховний Суд розглядав два заповіти, складені в один день. Перший передбачав передання усього майна одній особі, тоді як другий визначав лише земельну частку для іншої особи. Суд дійшов висновку, що новий заповіт не охоплює всі об'єкти спадщини, тому частина спадкового майна, яка залишилася за межами його дії, має передаватися відповідно до положень про спадкування за законом. Цей випадок яскраво ілюструє типову проблему конкуренції між заповітом і законом, особливо коли заповідальні документи не забезпечують повного охоплення майнової маси [3].

Подібна ситуація розглядалась і у справі № 401/3244/17, де Касаційний цивільний суд наголосив на важливості визначення реального останнього волевиявлення спадкодавця. Згідно зі ст. 1254 ЦК України, новий заповіт скасовує попередній повністю або частково – залежно від наявності суперечностей між ними. Проте на практиці визначити, який саме документ відображає остаточну волю особи, часто виявляється складно, особливо у випадках недостатньої деталізації заповітів або їхньої суперечливості [2].

Наявність правової невизначеності у сфері конкуренції підстав спадкування обумовлює також труднощі в оцінці обсягу прав спадкоємців за законом, які, попри перевагу заповіту, можуть вступити в спадкування на підставі правового вакууму, що виникає через недосконалість чи неповноту заповідального документа. У цьому контек-

сті особливої уваги заслуговує ще одна законодавча опція: відповідно до ст. 1259 ЦК України, спадкоємці за законом можуть домовитися про зміну черговості спадкування. Така домовленість, яка може бути оформлена як правочин або закріплена судовим рішенням, є механізмом гнучкого вирішення спадкових колізій, однак і вона потребує належної правової оцінки, зокрема щодо добровільності та справедливості умов такої угоди [5].

Отже, конкуренція між заповітом і законом є однією з найактуальніших і водночас проблемних тем правозастосування. Незважаючи на формальну перевагу волевиявлення спадкодавця, на практиці часто виникають ситуації, коли заповіт не охоплює все майно, є суперечливим або неповним, що створює правовий вакуум, який заповнюється нормами закону. Проблема полягає у відсутності чітких механізмів визначення пріоритетності в змішаних випадках, особливо за наявності кількох заповітів чи реалізації права на обов'язкову частку. У таких обставинах суди змушені шукати баланс між свободою заповідача та законними правами спадкоємців, що зумовлює потребу у вдосконаленні законодавства й більш точному визначенні меж дії кожної з підстав спадкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ковальчук-Майданець В. Р. Порядок спадкування за законом та за заповітом. Консультант. 2024. URL: https://consultant.net.ua/consultant-article/6281

2. Постанова від 09.10.2019 № 401/3244/17. Касаційний цивільний суд. URL: https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84845695

3. Постанова від 26.06.2019 № 369/3186/17 Верховний Суд. Касаційний цивільний суд. LIGA 360. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/82797694

4. Спадкування за законом. WikiLegalAid. URL: https://legalaid.wiki/index.php/Спадкування_за_законом

5. Спадкування: про рішення Верховного Суду, які варто врахувати. Асоціація правників України. 2020 URL: https://uba.ua/eng/news/7804

6. Судова практика щодо спадкування за заповітом. Презентація Верховного Суду від 01.03.2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Sud_prakt_spadk_za_zapovitom_01_03_2024.pdf

Удод Вікторія Володимирівна,
студентка 3 курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Павлова В. Г.

ПРИНЦИПИ РИМСЬКОГО ПРАВА ЯК ОСНОВА ДЛЯ ЗАХИСТУ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У сучасному світі, де гібридні війни стали новою формою збройного конфлікту, питання захисту людської гідності набуває особливої ваги. Гібридна війна охоплює не лише військові дії, але й інформаційні атаки, кіберзлочини, економічний тиск та інші інструменти впливу, що створюють загрозу фундаментальним правам і свободам людини. В умовах такої нестабільності та агресії особливої уваги заслуговує аналіз засадничих принципів права, які зберегли свою значущість крізь тисячоліття.

Вивчення і застосування принципів римського права в умовах гібридної війни є актуальним не лише в теоретичному, а й у практичному контексті: для удосконалення національного законодавства, розвитку міжнародного гуманітарного права, забезпечення ефективного правосуддя та захисту потерпілих. Це дозволяє зміцнити ціннісну основу права, зберегти людяність, не допустити дегуманізації та правового нігілізму у кризових ситуаціях. Таким чином, звернення до римської правової спадщини є не лише даниною історії, а й важливим інструментом у боротьбі за справедливість, свободу та гідність людини в умовах сучасних викликів.

У сучасному світі гібридна війна стала новітньою формою конфлікту, яка поєднує традиційні військові дії з інформаційними атаками, економічним тиском, провокаціями та дестабілізацією суспільства. У таких умовах особливої ваги набуває питання збереження людської гідності як базової правової цінності. Саме тому важливо звернутися до історичних джерел права, які формували уявлення про гідність, справедливість і свободу. Одним із таких джерел є римське право, принципи якого залишаються актуальними й сьогодні.

Принципи римського права – «honeste vivere» (жити чесно), «alterum non laedere» (не шкодити іншому), «suum cuique tribuere» (кожному – своє) – стали основою багатьох сучасних правових сис-

тем. Вони формують морально-правовий фундамент, який не втрачає своєї значущості навіть у часи воєнної агресії та правового безладу. У контексті гібридної війни ці принципи мають слугувати орієнтиром для правозастосовної практики, політики захисту населення та дотримання міжнародних стандартів прав людини [1, с. 692–695].

Особливу увагу заслуговує принцип alterum non laedere, який передбачає заборону завдання шкоди іншій особі. В умовах гібридної війни, коли порушення прав можуть мати прихований, психологічний або цифровий характер, цей принцип набуває нового значення. Він дозволяє виявляти та засуджувати не лише фізичне насильство, а й інформаційні атаки, пропаганду, маніпуляції та інші форми впливу, що принижують гідність і підривають правову безпеку особи.

Також принцип suum cuique tribuere передбачає справедливий розподіл прав, обов'язків і благ, що є вкрай важливим під час розгляду правових питань, пов'язаних із переселенцями, військовими, цивільними жертвами конфлікту. Цей принцип дає змогу формувати правову політику, що ґрунтується на повазі до кожної людини, її потреб і статусу, а не на хаотичних рішеннях чи політичній доцільності [2, с. 20–24].

Засади римського права визначають фундаментальні керівні принципи юридичної аргументації, які мають універсальне значення. Вони охоплюють такі поняття, як справедливість, рівність, чесність, добросовісність та неприпустимість завдання шкоди іншому. Ці принципи формують основу правового мислення і використовуються при тлумаченні норм сучасного права. Їх застосування дозволяє обґрунтовувати правові позиції не лише формально, а й з урахуванням моральних і гуманістичних аспектів. Саме тому вони залишаються актуальними при розгляді юридичних питань в умовах складних суспільних і правових трансформацій.

В Україні принципи римського права не є нормами прямої дії, однак вони знайшли своє відображення в Конституції, Цивільному кодексі, кримінальному та адміністративному законодавстві. Наприклад, принцип «не шкодити іншому» лежить в основі норм щодо відшкодування шкоди, захисту честі, гідності та ділової репутації. Принцип «кожному – своє» проявляється у розподілі відповідальності, встановленні правового статусу особи, а також у забезпеченні рівності перед законом [3, с. 58–59]. У судах часто застосовуються положення, які за своєю суттю відповідають римському баченню

справедливості, навіть якщо не посилаються на них прямо. В юридичній освіті ці принципи вивчаються як базові для розуміння логіки права.

В умовах гібридної війни в Україні ці принципи набувають особливої ваги. Вони стають орієнтиром для захисту прав людини у надзвичайних умовах, включно з окупацією, інформаційною війною та правовим свавіллям. Наприклад, у процесах, пов'язаних із воєнними злочинами, принцип «не шкодити іншому» стає ключовим для юридичної кваліфікації дій. Водночас принцип «жити чесно» використовується в етичних кодексах публічних службовців та у стандартах поведінки військових. Таким чином, римські правові засади слугують основою для збереження правопорядку й людяності навіть у періоди нестабільності [4, с. 22–29].

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можна стверджувати, що принципи римського права залишаються не лише історичною спадщиною, а й актуальним інструментом правового регулювання та захисту людської гідності в сучасних умовах, зокрема в період гібридної війни. Їх універсальний зміст, спрямований на справедливість, чесність та повагу до особистості, дозволяє формувати національну правову політику на засадах гуманізму та законності. В умовах воєнної нестабільності та загроз правам людини саме ці принципи можуть стати морально-правовим орієнтиром для судової системи, державних органів і суспільства загалом. Вони сприяють не лише збереженню правопорядку, а й утвердженню високої правової культури [5, с. 47–52]. Тому вивчення та застосування римських правових засад є надзвичайно важливим для зміцнення демократичної держави та забезпечення належного рівня захисту прав людини в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белова М. В., Переш І. Є. Вплив римського права на сучасну зміну правової парадигми. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. 692–695.

2. Бліхар В., Вовк В. «Римський слід» у становленні легіспруденції. Філософські та методологічні проблеми права. 2022. 20–24.

3. Добросовісність: доктрина & судова практика: зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2021. 358 с.

4. Задорожня Г. В. Принцип bona fides: від доктрини римського права до національного правосуддя. Слово Національної школи суддів України. 2023. № 1. 22–29.

5. Каленюк О. М. Значення морально-правових принципів у процесі становлення та розвитку системи римського права. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право. 2023. Вип. 15(2). 47–52.

Федченко Аліна Юріївна,
студентка 1-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц.Павлова В. Г.

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ПРИ УКЛАДЕННІ ТА ВИКОНАННІ ДОГОВОРІВ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, СУДОВА ОЦІНКА

Сучасне договірне право базується на фундаментальному принципі свободи договору, який передбачає, що сторони мають право самостійно визначати зміст своїх прав та обов'язків у межах закону. Проте практика показує, що ця свобода не є абсолютною – вона повинна реалізовуватись із дотриманням принципів добросовісності, справедливості та розумності. Але на практиці зловживання правом при укладенні та виконанні договорів є доволі поширеним явищем. Це не лише свідчить про кризу правової культури, а й ставить під сумнів ефективність договірних механізмів як таких. У процесі реалізації суб'єктивного цивільного права одна зі сторін може навмисно діяти всупереч його меті: затягувати виконання, створювати перешкоди контрагенту, нав'язувати невигідні умови – усе це формально у межах права, але з неправомірною метою.

З точки зору правової доктрини, зловживання правом розглядається як приклад «паразитарного» використання правового інструментарію, коли право стає не гарантом справедливості, а засобом для досягнення асиметричних або антисоціальних результатів.

Особливого значення ця проблема набуває у період економічної та соціальної нестабільності, коли сторони договору нерідко використо-

вують право не як засіб регулювання відносин, а як інструмент тиску. Тому тема дослідження зловживання правом у договірних правовідносинах має не лише теоретичне, а й значне практичне значення. Зловживання правом у договірному праві є однією з найбільш дискусійних і складних категорій. В умовах воєнного стану та економічної нестабільності, коли укладення і виконання договорів ускладнюється як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, актуальним є питання захисту сторін від недобросовісної поведінки. Така поведінка порушує баланс інтересів сторін, створює штучні правові конфлікти та дискредитує принцип свободи договору, закріплений у ст. 627 ЦК України. Зловживання правом визначається у ч. 3 ст. 13 ЦК України як дії, які вчиняються особою з метою заподіяння шкоди іншій особі, зокрема шляхом використання своїх прав всупереч їх призначенню. Таким чином, формально правомірна поведінка може мати неправомірні наслідки [1].

У науці цивільного права зловживання поділяється на: зловживання при укладенні договору – нав'язування кабальних умов, приховування суттєвих фактів, введення в оману та зловживання при виконанні договору – несвоєчасне виконання з метою тиску, безпідставна відмова приймати виконання тощо. Одним з найбільш поширених прикладів є ситуації, коли сильніша сторона договору (наприклад, кредитор, орендодавець, постачальник) включає у типовий договір положення, що явно несприятливі для іншої сторони, зловживаючи своєю переговорною перевагою. У справі № 910/13720/20, наприклад, суд визнав договір поставки недійсним, оскільки одна сторона навмисно затягувала погодження умов, змінювала їх в односторонньому порядку, чим зловживала своїм становищем (Постанова Північного апеляційного господарського суду від 21.04.2021) [2].

Судова практика в Україні поступово формує стандарти оцінки недобросовісної поведінки у цивільних правовідносинах. Верховний Суд неодноразово підкреслював, що зловживання правом є підставою для визнання договору недійсним, навіть якщо формально сторони дотрималися всіх вимог до форми і змісту договору. У постанові КЦС ВС від 13.11.2019 у справі № 522/1393/17 Верховний Суд зазначив, що використання права не з метою його реалізації, а для досягнення прихованої або протиправної мети, вважається зловживанням. Суд

анулював правочин, вказавши на штучне створення боргу за договором позики [3].

Попри наявність правових норм, категорія зловживання правом залишається оціночною. Це створює труднощі в її правозастосуванні: відсутність чітких критеріїв розмежування добросовісної та недобросовісної поведінки та обмеженість доказової бази при доведенні умислу сторони.

Ще одним викликом є небезпека «контрзловживання» – коли слабша сторона, прикриваючись тезою про недобросовісність опонента, намагається уникнути виконання власних зобов'язань. Така ситуація вимагає від судів особливої уважності та збалансованого підходу, щоб правозастосування не перетворилося на засіб ухилення від відповідальності.

Дослідження судової практики свідчить про те, що українські суди дедалі частіше ідентифікують недобросовісну поведінку як зловживання правом і не залишають такі випадки без належної правової оцінки. Проте наявна законодавча база поки що не містить чітких критеріїв, що ускладнює правозастосування. Більш активне використання принципів добросовісності, справедливості та рівності має стати ключовим орієнтиром у боротьбі з недобросовісною поведінкою у сфері договірного регулювання. Зловживання правом при укладенні та виконанні договорів є формою порушення балансу інтересів сторін, яке маскується під зовнішню правомірність. Удосконалення законодавчого регулювання та підвищення правової культури сторін є ключовими елементами боротьби з цим явищем. Добросовісність має стати не просто принципом, а практичним інструментом правозастосування.

Зловживання правом у договірному праві є складною та багатоаспектною правовою категорією, що безпосередньо впливає на ефективність функціонування цивільного обігу та реалізацію принципу свободи договору. Незважаючи на формальну відповідність дій сторін букві закону, зловживання правом підриває фундаментальні засади договірного регулювання, створює ситуації правової нерівності та дискредитує саму ідею справедливості у договірних відносинах. Проведене дослідження дозволяє зробити кілька узагальнених висновків:

По-перше, зловживання правом є формою правового нігілізму, що реалізується через використання юридичних механізмів не заради

досягнення правомірної мети, а з метою одержання переваг шляхом порушення інтересів іншої сторони. Такі дії можуть проявлятися як при укладенні договору, так і при його виконанні (затягування строків, безпідставна відмова від виконання тощо).

По-друге, українська судова практика поступово формує стандарти оцінки недобросовісної поведінки сторін, хоча законодавство ще не містить чітко визначених критеріїв зловживання правом. Принципи добросовісності, справедливості та розумності виступають ключовими орієнтирами в таких випадках, однак їх практичне застосування значною мірою залежить від судової дискреції.

По-третє, сучасний виклик полягає у забезпеченні балансу між свободою договору та необхідністю обмеження недобросовісної поведінки, що набуває особливої актуальності в умовах соціальної й економічної нестабільності. Поряд із цим слід враховувати можливість зворотного зловживання, коли сторона посилається на добросовісність лише з метою уникнення власних зобов'язань. Удосконалення законодавчого підходу до категорії зловживання правом потребує, по-перше, нормативного закріплення чітких ознак та критеріїв недобросовісної поведінки, а по-друге – розвитку правової культури суб'єктів господарювання, зокрема через юридичну освіту, корпоративні стандарти етики та відповідальність за порушення морально-правових норм. Отже, боротьба зі зловживанням правом у договірних правовідносинах має відбуватися як на рівні законодавства і правозастосування, так і на рівні зміни загального підходу до реалізації суб'єктивних прав – не як безмежної свободи, а як обов'язку діяти в межах справедливості, добросовісності та взаємної поваги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV (зі змін. і допов.) // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 21 квіт. 2021 р. у справі № 910/13720/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

3. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 13 листоп. 2019 р. у справі № 522/1393/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

Циганенко Тетяна Сергіївна,
студентка 2 курсу бакалавра
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: асист., д-р філос. Оскілко О. О.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НОВІ ВИДИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Забезпечення виконання зобов'язань є однією з ключових конструкцій цивільного права, яка забезпечує належне та своєчасне виконання договірних і позадоговірних зобов'язань. У сучасних умовах соціально-економічної трансформації, повномасштабної війни та поступової інтеграції України до правового простору Європейського Союзу, особливої актуальності набуває питання ефективного правового регулювання механізмів забезпечення зобов'язань. Цивільне законодавство України пропонує широкий спектр правових інструментів, які дозволяють кредитору зменшити ризики невиконання обов'язків з боку боржника шляхом застосування майнових санкцій або залучення до відповідальності третіх осіб.

Згідно з положеннями статті 546 Цивільного кодексу України, законодавець виокремлює такі класичні види забезпечення виконання зобов'язань як неустойка, порука, гарантія, завдаток, застава, притримання, право довірчої власності, а також інші можливі форми. Спільною рисою для всіх зазначених способів є їх превентивний характер: вони стимулюють боржника до сумлінного виконання обов'язків через можливість настання для нього негативних правових наслідків, насамперед – майнових. Такі механізми мають на меті запобігти шкоді для кредитора або компенсувати її в разі порушення зобов'язання. Ці правові інструменти, з одного боку, підвищують довіру учасників цивільного обороту, з іншого – дозволяють захистити права і законні інтереси сторін в умовах недобросовісної поведінки [1].

В останні роки спостерігається низка тенденцій у розвитку забезпечувальних зобов'язань, що свідчать про їх еволюцію у бік гнучкості, функціональної адаптації та вдосконалення з урахуванням потреб ринку. Однією з таких тенденцій є активне використання фінансової гарантії, зокрема банківської, яка отримала значний розвиток у

комерційній практиці. На відміну від поруки, гарантія має самостійний характер і не залежить від основного зобов'язання. Це дозволяє кредитору забезпечити стабільність отримання належного виконання навіть за умов спірності або припинення основного договору. Варто зазначити, що використання фінансових інструментів гарантування активно запозичується з міжнародного торговельного обороту та адаптується до українських реалій.

Ще одним важливим елементом забезпечення є неустойка, яка, хоча й давно відома цивілістичній практиці, не втрачає актуальності. Зокрема, поширеним є включення в договори умов про штрафи й пені за порушення строків постачання, оплати або передачі майна. Законодавець диференціює неустойку за видами: залікова, штрафна, виключна та альтернативна, що дає можливість обрати найбільш відповідну модель відповідальності залежно від конкретних обставин правовідносин. Цінним є також те, що неустойка може бути як законною, так і договірною, що забезпечує гнучкість правового регулювання [2, с.14].

Інститут поруки зазнав значних змін у бік посилення правових гарантій як для кредитора, так і для поручителя. Новелами стало встановлення солідарної відповідальності за замовчуванням, чітке визначення строків дії поруки та підстав для її припинення. Особливу увагу слід звернути на гарантії прав поручителя, зокрема право на регрес до боржника в разі виконання зобов'язання, забезпеченого порукою. Законодавство також деталізує обов'язки поручителя, включаючи його право висувати заперечення, які міг би застосувати боржник, що сприяє балансу інтересів сторін.

Значний розвиток отримала також правова конструкція завдатку, яка виконує водночас три функції: платіжну, доказову та забезпечувальну. Завдаток часто використовується в договорах купівлі-продажу, оренди, будівельного підряду, особливо в контексті високих економічних ризиків. Його перевага полягає у простоті оформлення та швидкому ефекті впливу на боржника: у разі порушення зобов'язання завдаток не повертається, а іноді навіть підлягає поверненню в подвійному розмірі [3, с.95].

Важливою та складною формою забезпечення є застава, яка надає кредитору реальний інструмент для захисту своїх прав через звернення стягнення на предмет застави. Законодавець чітко регулює порядок звернення стягнення, умови реалізації майна, види застави

(іпотека, заклад), порядок реєстрації, страхування предмета застави тощо. У зв'язку з цифровізацією публічних реєстрів значно підвищилась прозорість та ефективність заставних правовідносин. Застава залишається одним із найбільш стабільних та надійних способів забезпечення, особливо у сфері кредитування.

Не менш перспективним є інститут довірчої власності як нової форми забезпечення, що був запроваджений пізніше за інші засоби. Цей інститут поєднує в собі елементи класичного забезпечення та особливості права власності. Сутність довірчої власності полягає в тому, що майно передається кредитору у власність до моменту виконання зобов'язання, після чого воно повертається боржнику. Така конструкція забезпечує максимальний контроль кредитора над предметом забезпечення та значно знижує його ризики. Однак, застосування довірчої власності вимагає значного рівня довіри між сторонами та досконалого юридичного оформлення.

Аналізуючи ці інститути, варто наголосити, що важливим напрямком подальшого розвитку є підвищення ефективності правозастосування, вдосконалення цифрових механізмів фіксації та реєстрації забезпечувальних правовідносин, гармонізація норм Цивільного кодексу з міжнародною практикою та судовими прецедентами. Також потребує уваги проблема зловживання забезпечувальними інструментами, коли кредитори використовують механізми примусу не за призначенням. Це вимагає посилення судового контролю, чітких меж застосування та належного рівня правової визначеності.

У підсумку, забезпечення виконання зобов'язань є складною, багатогранною категорією цивільного права, яка відіграє критично важливу роль у функціонуванні ринкової економіки, захисті прав сторін та утвердженні принципу юридичної визначеності. В умовах сучасних викликів, пов'язаних із війною, кризовими явищами та потребою в інтеграції до європейського правового простору, забезпечувальні механізми повинні розвиватися в напрямі гнучкості, прозорості, ефективності та правової безпеки, що дозволить забезпечити стабільність цивільного обороту в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435- IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.

2. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім “АртЕк”, 2020. 128 с.

3. Шимон Л. Особисті види забезпечення: дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2021. 244 с.

Цупенкова Анна Олександрівна,
студентка 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету « Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Токарева В. О.

ІНСТИТУТИ РИМСЬКОГО ПРАВА ТА ЇХНЄ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У контексті воєнних конфліктів, що охоплюють сучасний світ, зокрема й Україну, особливої актуальності набуває вивчення історико-правової спадщини, яка формувала фундаментальні уявлення про право, справедливість і захист особи. Однією з найвпливовіших правових систем в історії людства беззаперечно є римське право, інститути якого стали джерелом для розвитку європейських правових традицій і суттєво вплинули на формування концепції прав людини.

Римське право, попри історичну віддаленість, містить глибокі концептуальні засади, що мають практичну цінність у нинішніх умовах. Воно базувалося на ідеї природного права (ius naturale) – універсального й вічного порядку справедливості, який стоїть понад позитивним правом. Саме ця ідея стала джерелом філософського обґрунтування сучасних прав людини, включаючи право на життя, свободу, недоторканність, право на захист власності та гідність особи навіть в умовах збройного конфлікту. Окремої уваги заслуговує інститут правового статусу особи (status), який у римському праві мав складну структуру і охоплював status libertatis (правовий статус вільної або невільної особи), status civitatis (громадянський статус) та status familiae (сімейно-правовий статус). У надзвичайних обставинах, зокрема у періоди воєн, римські юристи звертали увагу на важливість захисту вільного статусу особи, що передбачало неприпустимість поневолення, незаконного захоплення або обмеження в правах без належної правової процедури. Такий підхід перегукується з сучасними міжнародно-правовими нормами, що регулюють захист цивільного

населення під час збройних конфліктів (наприклад, Женевські конвенції) [1, с. 23]. Варто відзначити також інститут tutela (опіка) та cura (піклування), які регламентували захист неповнолітніх, осіб із психічними захворюваннями, або тих, хто не міг самостійно реалізовувати свої права. У римському праві такі особи не залишалися без правового захисту навіть у кризові періоди, що демонструє глибоке розуміння потреби у правовому механізмі турботи про вразливі категорії населення, актуальному також у воєнний час. Особливе значення для сучасного розуміння принципів справедливості має інститут aequitas – принцип правової рівноваги та моральної справедливості, який дозволяв судді виходити за межі суворих юридичних формул, щоб прийняти рішення, засноване на гуманізмі та співчутті. Дане положення цілком узгоджується з ідеєю гуманітарного права, мета якого – мінімізація страждань під час війни.

Римське право також приділяло значну увагу інституту зобов'язань (obligationes) та деліктів (delicta) – правових механізмів відшкодування шкоди. В умовах війни питання цивільної відповідальності за неправомірні дії, зокрема щодо цивільних осіб, набуває особливого значення [2, с. 170–171]. Триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України, яка з 2022 року перейшла у фазу повномасштабного вторгнення, спричинила глибоку гуманітарну кризу та масові порушення прав людини. Руйнування житлових будинків, інфраструктури, промислових і соціальних об'єктів, загибель і травмування тисяч цивільних осіб, екологічні катастрофи – усе це вимагає розробки ефективної системи правового реагування, що включатиме відшкодування шкоди та забезпечення справедливості. У цьому контексті постає необхідність звернення до фундаментальних правових основ, серед яких важливу роль відіграють інститути римського права. Римське право, як одна з найстійкіших правових систем, що лягла в основу сучасного цивільного та міжнародного права, містить концепції, які є актуальними і сьогодні – зокрема, щодо захисту особи, власності, відповідальності за спричинену шкоду, а також загальних принципів справедливості.

Серед ключових інститутів римського права, які мають практичне значення під час війни, особливої уваги заслуговують норми, що регулюють деліктну відповідальність (actio iniuriarum, actio legis Aquiliae), право власності (dominium), зобов'язальне право (obligationes ex delicto), а також публічне право, яке окреслює межі

повноважень владних суб'єктів і зобов'язує їх дотримуватися законності навіть в умовах війни. Зокрема, положення про обов'язок відшкодувати шкоду, завдану протиправними діями, ще з часів римського права були засновані на принципі справедливості та відновлення порушеного становища. Такі положення є основою сучасного деліктного права, яке може стати фундаментом для створення міжнародного механізму компенсацій за воєнні злочини та масові порушення прав людини.

У сучасних умовах, коли питання відповідальності Росії за агресію є не лише політичним, але й юридичним викликом, необхідно враховувати правову спадщину, що сформувала основу сучасних міжнародно-правових механізмів. Незважаючи на численні спроби притягнення РФ до відповідальності – через Міжнародний кримінальний суд, спеціальні трибунали або національні юрисдикції – жоден із підходів не забезпечив ефективного й всеосяжного вирішення. Це зумовлено юридичними колізіями, політичними бар'єрами, принципом імунітету держави та браком консенсусу серед міжнародної спільноти. У зв'язку з цим особливого значення набуває створення спеціального трибуналу за підтримки Генеральної Асамблеї ООН, який має стати символом міжнародної справедливості та опиратися на фундаментальні правові принципи, у тому числі запозичені з римського права.

Позитивне зобов'язання держави щодо захисту особи в умовах війни полягає не лише у гарантуванні безпеки, але й у реалізації права на відшкодування. У цьому аспекті застосування інститутів римського права дозволяє сформувати зрозумілі та легітимні механізми компенсації: через чітку фіксацію збитків, визнання права постраждалих на судовий захист, використання конфіскованих активів агресора для виплат тощо. Не випадково, що в контексті сучасного реагування на збройний конфлікт Парламентська Асамблея Ради Європи у квітні 2024 року ухвалила Резолюцію 2539, що передбачає створення Реєстру збитків та компенсаційного фонду. Залучення римськоправових підходів до відшкодування шкоди – це не лише історична тяглість, але й актуальний інструмент забезпечення прав людини.

Таким чином, інститути римського права, що передбачають відповідальність за шкоду, охорону права власності та захист людської гідності, залишаються надзвичайно актуальними у правовому реагуванні на наслідки війни. Їх застосування може забезпечити логічну,

послідовну та справедливу правову модель, спрямовану на відновлення прав постраждалих осіб і встановлення міжнародного правопорядку. Вони становлять не лише історичну основу європейського правового мислення, а й функціональний інструмент реалізації сучасної правової політики у сфері компенсацій та відповідальності за воєнні злочини [3].

Отже, правові інститути римського права не лише мають історичне значення, але й становлять глибоке джерело для сучасних підходів до захисту прав людини в умовах війни. Їхня концептуальна сила, гуманістична спрямованість і орієнтація на справедливість продовжують впливати на формування як національного, так і міжнародного правопорядку в контексті воєнних дій. Розгляд цих інститутів дозволяє поглибити розуміння сутності права як засобу не лише регулювання, а й гуманного захисту людської гідності в умовах крайньої правової турбулентності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Качур О. В. Співвідношення понять «persona», «status», «caput» у римському праві. Часопис Київського університету права. № 2. 2010. 21–25

2. Моісєєв Ю. О. Деякі питання застосування порядку відшкодування майнової шкоди в умовах воєнного стану в україні. Юридичний науковий електронний журнал. № 8. 2022. С. 170–174

3. Сербіна А. Законопроєкти щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії російської федерації: аналіз положень та доцільність прийняття. Вебсайт jurfem. 2023. Електронне видання. URL: https://jurfem.com.ua/zakonoproyekty-vidshkoduvannya-analiz/

Чуба Валерія Валеріївна,
студентка 3 курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент., Павлова В. Г.

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ BONA FIDES І AEQUITAS У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Римське право є однією з найвеличніших спадщин античного світу, яка справила вирішальний вплив на формування сучасних правових систем континентальної Європи та багатьох інших регіонів світу. Серед різноманітних принципів і концепцій, розроблених римськими юристами, особливе місце посідають bona fides (добросовісність) і aequitas (справедливість). Ці категорії визначали не тільки зміст договірних зобов'язань, а й стали основою для правового вирішення спорів, у яких домінуюче значення мала моральна оцінка поведінки сторін. Принципи bona fides і aequitas в римському праві фактично заклали підґрунтя для подальшого розвитку цивільно-правових категорій, де юридична форма була невідривно пов'язана з ідеями чесності, довіри та справедливого розподілу прав і обов'язків. Особливої актуальності ці принципи набули у відносинах, що передбачали підвищений рівень довіри між сторонами, зокрема у фідуціарних договорах, де передача майна або прав супроводжувалася моральним обов'язком діяти в інтересах іншої особи. [1]

У сучасних умовах глобалізації права, зростання ролі морально-етичних стандартів у регулюванні приватноправових відносин та посилення значення принципів добросовісності в договірному праві, звернення до досвіду римської юриспруденції є надзвичайно актуальним. Правозастосовна практика XXI століття дедалі більше орієнтується на змістовне тлумачення правовідносин через призму добросовісності, справедливості та взаємної довіри, що відповідає саме тим засадам, які були закладені ще у праві Стародавнього Риму. [3] Крім того, актуальність дослідження визначається і потребою глибшого розуміння витоків таких сучасних правових інститутів, як довірче управління майном, агентські договори, зобов'язання з деліктів та інші відносини, де питання сумлінності й справедливості мають вирішальне значення.

Принципи bona fides та aequitas були не просто моральними нормами римського суспільства, а фактично становили важливу частину позитивного права. Вони перетворили право зі статичної системи суворих формул на живу структуру, здатну адаптуватися до змін суспільних відносин та індивідуальних обставин конкретної справи. Bona fides (добросовісність) у римському праві передбачала обов'язок діяти щиро, чесно та у відповідності до справедливих очікувань іншої сторони. Її значення було особливо великим у рамках так званих contractus bonae fidei (договорів добросовісності), де суддя мав право за власною оцінкою визначати межі та зміст обов'язків сторін, виходячи з критеріїв добросовісності. Приклади таких договорів включають купівлю-продаж (emptio venditio), найм (locatio conductio), партнерство (societas) тощо.

Aequitas (справедливість) визначала більш широку правову категорію. [2] Вона дозволяла доповнювати або навіть виправляти чинні норми jus civile з урахуванням моральних міркувань. Aequitas застосовувалася там, де суворе застосування закону могло призвести до несправедливих або абсурдних наслідків. Вона стала одним із головних інструментів преторського права (ius honorarium), яке розвивалося для «доповнення, виправлення і сприяння цивільному праву» (adjuvare, supplere, corrigere ius civile).

Таким чином, bona fides і aequitas спільно перетворили договірне право Риму на динамічну систему, орієнтовану не лише на формальне дотримання правил, а й на досягнення справедливого результату у кожному конкретному випадку.

У договірному праві Риму важливу роль відігравала диференціація договорів на договори строгого права (stricti iuris) і договори доброї совісті (bonae fidei).

У договорах stricti iuris суддя був обмежений суворою буквою закону чи умовами договору. Натомість у договорах bonae fidei суддя мав ширші повноваження: він міг ураховувати обставини справи, поведінку сторін і винести рішення на основі принципів справедливості. Так, наприклад, у договорі купівлі-продажу суддя міг зважати не тільки на прямі умови договору, але й на те, чи були приховані дефекти товару, чи діяв продавець чесно при укладенні угоди, чи не обманював покупця.

Таким чином, принцип bona fides проникав у саме тлумачення змісту договору і визначав обсяг обов'язків сторін понад прямо ви-

ражені домовленості. Одночасно aequitas дозволяла виправляти несправедливості, які могли виникнути через суворе застосування норм цивільного права, і таким чином забезпечувала гнучкість судового захисту. [4]

У римському праві наочно демонструють особливе значення bona fides та aequitas фідуціарні договори (fiducia). Fiducia cum creditore укладалася для забезпечення боргу: боржник передавав майно кредитору у власність, але з домовленістю, що після сплати боргу кредитор зобов'язується повернути майно. У таких договорах принцип bona fides вимагав, щоб кредитор утримував майно виключно як забезпечення, не зловживав своїм формальним правом власності й діяв сумлінно щодо повернення. У випадку fiducia cum amico (з другом або довіреною особою) майно передавалося для зберігання або виконання певної місії. Саме добросовісність полягала в обов'язку діяти виключно в інтересах довірителя, а справедливість – у вимозі повернення речі незалежно від юридичних формальностей, лише виходячи з морального обов'язку.Якщо фідуціарний набувач відмовлявся повернути майно або зловживав довірою, суддя міг, керуючись принципом aequitas, примусити його до повернення речі або відшкодування збитків. Таким чином, фідуціарні договори стали правовим механізмом, що особливо яскраво продемонстрував інтеграцію етичних принципів у матеріальне право.

Принцип bona fides у фідуціарних договорах був основною запорукою правильного виконання обов'язків сторін. Фідуційний набувач повинен був діяти: чесно, не зловживати переданими правами, сумлінно повернути майно за першої вимоги після виконання умов договору. Порушення принципу bona fides розглядалося як делікт і могло тягнути відповідальність. [5]

Принцип aequitas забезпечував баланс інтересів сторін у випадках, коли формальне право на майно виникало в набувача, але моральне зобов'язання вимагало повернення цього майна довірителю. Суддя, керуючись aequitas, міг захистити права довірителя навіть всупереч буквальному тлумаченню права власності. Наприклад, у випадку неповернення майна після виконання боржником свого обов'язку, кредитор формально залишався власником речі. Але за принципом справедливості (aequitas) суд визнавав неправомірним утримання майна і примушував до його повернення.

Фідуціарні договори у римському праві (зокрема fiducia) є яскравим прикладом практичного застосування цих принципів. Передача майна в рамках таких договорів базувалася не лише на юридичних нормах, а насамперед на довірі, яка мала бути підтримана добросовісною поведінкою набувача і справедливим врегулюванням правовідносин у разі спорів. Без застосування bona fides та aequitas фідуціарні механізми не могли б ефективно функціонувати, оскільки формальне право власності без морального обов'язку повертати майно суперечило б самій природі таких угод. [6]

Фідуціарні договори характеризувалися високим рівнем взаємної довіри, що унеможливлювало загалом їх функціонування без дотримання принципів bona fides та aequitas. Фідуціарні договори стали практичним виявом цих принципів, демонструючи, що право може бути не лише суворо формальним, але й орієнтованим на чесність, справедливість і добросовісність. [6]

Сучасне цивільне право, успадкувавши римські ідеї, продовжує розвивати та застосовувати ці принципи, підтверджуючи їхню вічну цінність.

Можна вважати, що значення принципів bona fides і aequitas виходить далеко за межі римського права. Вони стали фундаментальними засадами сучасного цивільного права, вплинувши на інститути договору, довірчого управління, застави та представництва. У багатьох правових системах світу сьогодні добросовісність визнана загальним обов'язком сторін у зобов'язальних відносинах, а справедливість є орієнтиром для судового розгляду справ.

Отже, принципи bona fides і aequitas не лише відображали високий рівень розвитку римської юридичної думки, а й заклали основи етичного підходу до права, що залишається актуальним і в сучасних умовах. Їхній вплив на інститут фідуціарних договорів демонструє важливість моральних начал у побудові ефективної та справедливої правової системи. Bona fides забезпечувала сумлінність у виконанні зобов'язання, а aequitas гарантувала справедливе вирішення спорів і захист прав добросовісної сторони. Римські уявлення про bona fides та aequitas не лише вплинули на інститут фідуціарних договорів, а й стали основою для еволюції європейських правових систем у цілому. Добросовісність як принцип поведінки сторін та справедливість як критерій оцінки правовідносин зберігають актуальність у сучасному цивільному праві, особливо в таких інститутах, як довірче управлін-

ня майном, заставні угоди, агентські договори. Принцип добросовісності сьогодні визнається фундаментальним і застосовується при тлумаченні договорів, визначенні меж правомірної поведінки, вирішенні колізій інтересів.

Аналіз римських концепцій добросовісності та справедливості показує, що вони мають безпосередній вплив на сучасні правові системи. Bona fides і aequitas доповнювали одна одну: перша регулювала поведінку сторін у договірних зобов'язаннях, друга – забезпечувала справедливість у їх виконанні й судовому захисті. У багатьох цивільних кодексах європейських країн принцип добросовісності є базовим правилом здійснення цивільних прав і обов'язків. Він вимагає від сторін не тільки дотримання формальних вимог, а й взаємної поваги, чесності й турботи про інтереси іншої сторони.

Принцип справедливості (aequitas) також діє як орієнтир для вирішення правових спорів, особливо в ситуаціях, коли буква закону виявляється недостатньою для досягнення справедливого результату.

Таким чином, римське розуміння bona fides і aequitas продовжує жити в сучасному праві, будучи інструментами гармонізації суворих норм і реальних потреб суспільного життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інститут Гая. Переклад з латинської та коментар. За ред. І. Д. Спасовича. К.: Наукова думка, 2001.

2. Дигести Юстиніана. Книга I–IV / Пер. з лат., передмова та коментарі О. О. Кузнєцова. Харків: Право, 2005.

3. Робер-Жозеф Потьє. Вступ до вивчення римського приватного права. К.: Юрінком Інтер, 2004.

4. Карпов А. Ю. Основи римського приватного права: Підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2012.

5. Перетерський І. , Побірченко І. О. Римське приватне право: Підручник. К.: Вентурі, 1994.

6. Кефалас А. Fiducia в римському праві: історико-правовий аналіз. Вісник Академії правових наук України. 2010. № 2. 110–115.

Швець Людмила Віталіївна,
студентка 3 курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

ІНСТИТУТ ЗАПОВІТУ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ: ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ СПАДКОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Спадкове право як одна з найдавніших підгалузей цивільного права зберігає чимало рис і положень, що своїм корінням сягають римської правової традиції. Інститут заповіту, що сформувався ще в межах давньоримської юриспруденції, не лише заклав фундамент правового регулювання спадкових відносин, а й продовжує визначати основні принципи і підходи сучасного спадкового законодавства України. Це підкреслює неперервність правової еволюції та свідчить про довготривалий вплив римського права на сучасну юридичну практику.

Почнемо дослідження з визначення поняття заповіту. За часи існування даного юридичного терміну його сенс не змінився, й нині у статті 1233 Цивільного кодексу України закріплено, що заповіт (лат. testamentum) – це «особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті» [1].

Заповіт часів Риму можна класифікувати в залежності від форми на публічний та приватний. Публічний заповіт складався за участі органів державної влади. Остання воля могла бути висловлена заповідачем у суді, після чого вона закріплювалась у документі, й зберігалась там. Також можна було передати свою волю письмово імператорові й після смерті заповідача він її оголошував. Приватний заповіт – той, який укладався без участі державних органів. Він також мав варіативність форми: письмову та усну. Усний заповіт складався за участі семи свідків (в деяких випадках – восьми), оголошувався в урочистій обстановці з обов'язковою умовою того, що спадкоємець чи спадкоємці будуть чітко названі. Під час складання письмового заповіту спадкодавець повідомляв свідкам, що документ є його заповітом, власноруч підписував його і передавав свідкам для підпису й засвідчення підписів печатками [2, с. 438].

У зв'язку з розвитком цивільного права та необхідністю забезпечення більшої правової визначеності актуальності набув симбіоз публічної та письмової форми заповіту. Відповідно до статті 1247 Цивільного кодексу України, заповіт має бути укладений виключно в письмовій формі, посвідчений нотаріусом або уповноваженою особою і обов'язково підлягає державній реєстрації у Спадковому реєстрі [1]. Такий підхід спрямований на мінімізацію спорів щодо справжності волевиявлення спадкодавця та щодо розподілення частин спадщини між декількома спадкоємцями.

Одним із важливих аспектів інституту заповіту є можливість спадкодавця вільно обирати спадкоємців. Це право дозволяє визначати, хто буде отримувати його майно після смерті, що є важливою складовою особистої свободи та волі в цивільному праві. За часів Римської держави хоч і була запроваджена широка свобода вибору спадкоємців, проте залишалися виключення, які пов'язані з патріархальним й консервативним характером епохи. Наприклад, довгий час, до Юстиніана, спадкоємцями не могли бути діти, народженні після смерті заповідача. Також, з мотивів протидії жіночого марнотратства, не могли бути спадкоємцями жінки, якщо ціна спадкового майна перевищувала сто тисяч сестерцій. Не мали пасивної заповідальної правоздатності діти державних злочинців, іноземці, віровідступники, єретики та інші. Окрім того, деякі особи, які формально мали пасивну заповідальну правоздатність, не завжди могли стати спадкоємцями за заповітом. Наприклад, чоловіки віком від 25 до 60 років і жінки від 20 до 50 років, які не перебували у шлюбі, могли отримати спадщину лише після найближчих родичів і за умови, що вони укладуть шлюб протягом 100 днів після відкриття спадщини [2].

Сучасне спадкове право унаслідувало свободу заповіту. Зокрема, стаття 1235 Цивільного кодексу України закріплює, що «заповідач може призначити спадкоємцями будь-яких фізичних осіб незалежно від сімейних чи родинних зв'язків, а також інших учасників цивільних відносин» [1]. Також, нині не існує обмежень за статтю, віросповіданням чи громадянством, що було характерним для римського права.

Наступний важливий аспект інституту заповіту стосується визначення обсягу спадщини, що підлягає спадкуванню. У римському

праві діяв принцип nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest, що означає – не можна одночасно спадкувати за заповітом і за законом одну й ту саму спадщину.

Відповідно до цього принципу спадкоємець, призначений лише у частині спадщини, фактично одержував всю спадщину [2, с. 433]. Це демонструє прагнення римського законодавства забезпечити єдність спадкової маси та уникнути поділу між спадкоємцями за різними підставами.

Натомість сучасне українське законодавство передбачає можливість поєднання спадкування за заповітом і за законом щодо однієї спадщини. Так, відповідно до статті 1236 Цивільного кодексу України, «заповідач має право скласти заповіт щодо усієї спадщини або лише її частини» [1]. При цьому стаття 1245 ЦК України визначає, що «частина спадщини, яка не охоплена заповітом, спадкується спадкоємцями за законом на загальних підставах» [1]. Такий підхід дозволяє гнучко розподіляти майно та забезпечує правову визначеність у випадках, коли заповіт не охоплює всієї спадкової маси, що суттєво відрізняє сучасну систему від римської моделі. Такий підхід забезпечує справедливість, чіткість і гнучкість у розподілі спадкового майна серед спадкоємців, адже дозволяє спадкодавцю самостійно визначати обсяг спадщини, що переходить за заповітом, залишаючи решту для спадкування за законом.

У римському праві також було передбачено можливість призначення спадкоємця за відкладальною умовою. У таких випадках днем відкриття спадщини вважався не день смерті спадкодавця, а день настання визначеної умови (віку, одруження тощо) [1, с 438]. У сучасному українському праві аналогічна конструкція передбачена у статті 1242 ЦК України, яка регулює заповіт з умовою. Згідно з цією нормою, заповідач має право «обумовити виникнення права на спадкування у особи, яка призначена у заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою» [1].

Отже, дослідження показало, що римський інститут заповіту став основою для регулювання спадкових відносин в сучасному праві, зокрема в Україні. Водночас слід зазначити, що, попри фундаментальну спадщину, в українському законодавстві були адаптовані окремі нюанси інституту заповіту відповідно сучасних реалій: демократичного устрою держави і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Римське право : підруч. / О. А. Підопригора, Є. О. Харитонов. 2 ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
3. Основи римського приватного права: Підручник; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.

Щербина Анастасія Сергіївна,
студентка 3 курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник к.ю.н., доц. Павлова В. Г.

САМОЧИННЕ БУДІВНИЦТВО: ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ

Проблематика належного способу захисту від самочинного будівництва залишається однією з ключових у сфері забезпечення містобудівного порядку та дотримання прав власності. Незважаючи на наявність правових механізмів, передбачених Цивільним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом та законами у сфері містобудування, судова практика продовжує демонструвати неоднозначність у визначенні належного способу захисту порушених прав. Вказану проблематику досліджували такі вчені як: М. К. Галянтич, В. І. Крат, Ю. В. Мица, І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Теремецький та інші українські вчені. Практична значущість результатів даного дослідження полягає у необхідності формування єдиної правозастосовчої практики у даній категорії спорів. Зважаючи на наведене, обрана тема дослідження є актуальною.

Відповідно до ч. 1 ст. 376 Цивільного кодексу України встановлено: «Житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил». [1]

Щодо правової природи самочинного будівництва В. І. Теремецький та А. Маляр відмітили наступне: «Викладені міркування дають можливість зробити певні висновки. По-перше, правовий інститут

самочинного будівництва є комплексною правовою категорією, покликаною забезпечити компроміс публічного інтересу, незалежно від його об'єктової чи змістовної сутності, суспільства та приватного інтересу низки суб'єктів цивільного права, серед яких як безпосередньо власники земельної ділянки, так і інші учасники цивільного обороту (замовники, підрядники, пайові інвестори тощо)». [2]

Таким чином, самочинне будівництво – це правовий феномен, що полягає у зведенні житлового будинку, споруди або іншого об'єкта нерухомості за відсутності законних підстав, визначених законодавством, зокрема у разі спорудження на земельній ділянці, не відведеній для цієї мети, без належно оформленого права на виконання будівельних робіт, без затвердженого проєкту будівництва або з істотними порушеннями будівельних норм і правил. Як міжгалузевий інститут, самочинне будівництво розташовується на перетині цивільного, адміністративного та містобудівного права, що зумовлює необхідність комплексного підходу до його правового осмислення, з урахуванням співвідношення приватних інтересів учасників цивільного обороту та публічних інтересів, пов'язаних із забезпеченням містобудівного порядку.

З наведеного визначення вбачається, що зміст самочинного будвництва полягає в тому, що особа, яка не є власником земельної ділянки, порушує права землевласника шляхом розміщення на його земельній ділянці об'єктів нерухомого майна, чим порушується єдність юридичної долі земельної ділянки та об'єкта нерухомого майна.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 22.06.2021 року у справі № 334/3161/17 зазначила, що «застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діяннями наслідкам». [3]

Таким чином, відновлення порушеного права власника земельної ділянки має усувати порушення, спричинені самочинним будівництвом, тобто відновлювати єдність земельної ділянки із нерухомим майном, розташованим на ній.

У правозастосовчій практиці зустрічаються непоодинокі випадки, коли позивачі намагаються захистити своє порушене право в неналежний спосіб, зокрема шляхом скасування державної реєстрації об'єкта нерухомого майна у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Такий спосіб захисту є неналежним з огляду на нижченаведене.

Нормою ч. 4 ст. 376 Цивільного кодексу України визначено: «Якщо власник (користувач) земельної ділянки заперечує проти визнання права власності на нерухоме майно за особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво на його земельній ділянці, або якщо це порушує права інших осіб, майно підлягає знесенню особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво, або за її рахунок». [1]

Частиною 5 ст. 376 Цивільного кодексу України передбачено: «На вимогу власника (користувача) земельної ділянки суд може визнати за ним право власності на нерухоме майно, яке самочинно збудоване на ній, якщо це не порушує права інших осіб». [1]

Із наведених норм вбачається, що законодавець передбачив два способи захисту порушених прав: знесення об'єкту нерухомого майна або визнання права власності на такий об'єкт нерухомого майна.

Натомість, якщо скасувати право власності в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, це не матиме наслідком відновлення порушеного права, оскільки припинення об'єкту відбувається лише юридично, тоді як фізично об'єкт продовжує існувати і займати земельну ділянку, тобто задоволення таких позовів матиме наслідком формальне відновлення права, а не реальне.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 15.11.2023 року у справі № 916/1174/22 з цього приводу зазначила наступне: «Якщо нерухоме майно є самочинним будівництвом, реєстрація права власності на самочинно побудоване нерухоме майно у будь-який інший спосіб, окрім визначеного статтею 376 ЦК України (тобто на підставі судового рішення про визнання права власності на самочинно збудоване нерухоме майно за особою, яка його побудувала, або за власником земельної ділянки), є такою, що не відповідає вимогам цієї статті. Можливість настання інших правових наслідків, ніж передбачені статтею 376 ЦК України, як у випадку самочинного будівництва, здійсненого власником земельної ділянки, так і у випадку самочинного будівництва, здійсненого іншою особою на чужій земельній ділянці, виключається». [4]

Отже, можна зробити висновок, що інші способи захисту, зокрема скасування державної реєстрації речового права, не забезпечують реального усунення порушення, а тому не відповідають критерію належного способу захисту, сформованому судовою практикою та вимогами ст. 376 ЦК України, а отже не відновлює порушене право, тоді як знесення об'єкту самочинного будівництва або визнання права власності на такий об'єкт нерухомого майна є належними та ефективними способами захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

2. Теремецький В. І., Маляр А. Правова природа самочинного будівництва як комплексної категорії: питання теорії та практики. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2021. Т. 95. No 4. URL: http://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/432

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.06.2021 року у справі № 334/3161/17, URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98483113

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.11.2023 року у справі № 916/1174/22, URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115377100

Яцканич Владислав Вікторович,

студент 2 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк В.

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ НЕВСТАНОВЛЕНОГО МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ СПАДКОДАВЦЯ ЧЕРЕЗ ВІЙСЬКОВІ ДІЇ

Воєнні дії, які тривають на території України, стали причиною численних негативних наслідків як для держави загалом, так і для її громадян. Збройне протистояння спричинило масові переміщення мирного населення, численні випадки загибелі цивільних осіб, а також втрату зв'язку з багатьма людьми, які опинилися в зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. У такому складному контексті особливо гостро постає юридична та практична проблема спадкування у випадках, коли місце перебування спадкодавця залишається невстановленим, або ж його смерть не підтверджена у встановленому законом порядку.

Ця ситуація викликає низку серйозних труднощів для спадкоємців, які стикаються з неможливістю належним чином ініціювати спадкову справу, а саме отримати свідоцтво про право на спадщину чи реалізувати своє право на спадкове майно. Як наслідок, це суттєво ускладнює процес відкриття спадщини, фактично обмежує доступ спадкоємців до майна, яке їм належить за законом чи заповітом, і створює певні прогалини в реалізації спадкових прав, гарантованих Конституцією України та Цивільним кодексом. Усе це свідчить про необхідність вдосконалення правового механізму спадкування в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема збройного конфлікту.

Звертаючись до українського законодавства, Цивільний кодекс визначає місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Проте, у разі його невідомості або якщо особа зникла на території ведення бойових дій чи окупованій місцевості, суди, зокрема Верховний Суд, визнають можливість визначення місця відкриття спадщини за місцеперебуванням основної частини майна спадкодавця. Такий підхід дозволяє спадкоємцям звертатися до нотаріуса на підконтрольній території. [1, ст. 1221]

Родичі та члени сім'ї особи, яка зникла безвісти за особливих обставин, мають право отримати достовірну інформацію про її можливе місцезнаходження, обставини загибелі (смерті), а також про місце поховання, якщо таке відоме. [2, ст. 6]

З метою забезпечення правової визначеності у сфері спадкування в умовах воєнного стану в Україні наразі функціонує «Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», створений Міністерством внутрішніх справ України. Цей реєстр включає дані про осіб, які вважаються безвісти зниклими внаслідок воєнних дій, зокрема з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. На даний момент в розшуку перебуває близько 70 тисяч таких осіб. [3]

У справі № 331/5220/23 Жовтневий районний суд м. Запоріжжя розглядав позов від внутрішньо переміщеної особи щодо отримання додаткового терміну протягом якого спадкоємець має право звернутися до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини, суд визнав поважними причини пропуску строку для прийняття спадщини, оскільки позивач не могла своєчасно отримати свідоцтво про смерть і фізично не мала доступу до нотаріальних послуг через окупацію. Суд застосував принцип пропорційності, що є складовою верховенства права, та дозволив продовження строку для прийняття спадщини. [4]

У справі № 496/5359/22 Комунарський районний суд м. Запоріжжя розглянув випадок, коли спадкова справа була заведена в тимчасово окупованому Мелітополі. Позивач звернувся до нотаріуса на підконтрольній території, але йому відмовили у прийнятті заяви через те, що спадкова справа знаходиться на окупованій території. Суд зазначив, що вчинення нотаріальних дій щодо таких справ здійснюється будь-яким нотаріусом на підконтрольній території за зверненням спадкоємця. [5]

Підсумовуючи вищесказане, судова практика, яка визнає місце проживання умовно встановленим або замінним на місце знаходження майна, та враховує воєнні обставини як поважні причини пропуску строків – є дієвим інструментом правового захисту громадян. Разом із тим, необхідна подальша законодавча конкретизація механізмів відкриття спадщини в таких умовах, зокрема щодо встановлення факту смерті та місця проживання спадкодавця через суд. Законодавство України слід доповнити окремим законом «Про особливості спадкування в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій», який буде взаємодіяти з Єдиним реєстром осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, що на законодавчому рівні закріпить спрощену процедуру відкриття спадщини при невстановленому місці проживання спадкодавця та визнає факт перебування особи на окупованій території поважною причиною для поновлення строку прийняття спадщини. Це допоможе зменшити навантаження на судову систему України та спростить життя громадян, що зазнали збитків унаслідок ворожої атаки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40–44, ст.356). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 38, ст. 280) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 726 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2019-%D0%BF#Text

4. Вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 12.06.2024 у справі № 331/5220/23 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119754925

5. Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 18.08.2023 у справі № 496/5359/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112958871

Бітова Марина Андріївна,
студентка 2-го курсу бакалаврата
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Мінченко Д. А.

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ: ПРАВОВА ПРИРОДА І ВИКЛИКИ РЕГУЛЮВАННЯ

У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій дедалі більшого значення набувають цифрові активи – криптовалюта, токени, облікові записи, цифрові гаманці, доменні імена та інші нематеріальні цінності, що існують в електронній формі. Проте чинне законодавство України й багатьох інших країн поки що недостатньо враховує специфіку цих активів у питаннях спадкування. Виникає низка проблем: від визначення правового статусу цифрових активів до забезпечення можливості їх передачі спадкоємцям у разі смерті власника. Відсутність чітких норм щодо ідентифікації, доступу та спадкування цифрових активів породжує практичні труднощі й ризики як для спадкоємців, так і для правозастосовної практики. Тому дослідження правової природи цифрових активів, особливостей їх спадкування та викликів, що постають перед законодавцем, є вкрай актуальним для розвитку національної правової системи, вдосконалення цивільного та спадкового законодавства і забезпечення прав громадян в цифрову епоху.

Метою дослідження є з'ясування правової природи цифрових активів, аналіз особливостей їх спадкування, виявлення основних викликів, що виникають у сфері регулювання спадкування цифрових активів, а також розробка пропозицій щодо удосконалення правового механізму їх успадкування в Україні.

Аналіз наукових джерел свідчить про зростаючу увагу дослідників до проблематики спадкування цифрових активів. У дисертації С. С. Аліни [1] ґрунтовно розглянуто питання спадкування ІТ-об'єктів у контексті чинного цивільного законодавства, із виокремленням прогалин і потреби в нових підходах до регулювання. У своїй статті [2] ця ж авторка акцентує на складнощах спадкування криптовалют і токенів, що обумовлені їх децентралізованою природою. І. Я. Бабецька [3] розширює дослідження, розглядаючи цифрові речі як новий клас об'єктів цивільних прав, що потребують адаптації традиційних

правових категорій. Значний внесок також зроблено С. Б. Булецею [4], який аналізує віртуальне майно у метавсесвіті як специфічний об'єкт правового регулювання. Доповнює картину дослідження О. Б. Бутнік-Сіверський [5], де обґрунтовано методологічні основи правового регулювання цифрових та віртуальних активів, а також підкреслено їх нематеріальну природу. Узагальнення цих підходів свідчить про необхідність комплексного переосмислення спадкового права в контексті цифрової реальності.

У сучасному правовому полі питання спадкування цифрових активів набуває дедалі більшої ваги. Поява нових форм майна – криптовалют, токенів, електронних рахунків, акаунтів у соціальних мережах та хмарних сховищ – ставить перед правовою системою нові виклики. Ці активи існують виключно в цифровій формі, не мають фізичної природи та часто не прив'язані до конкретного територіального простору, що ускладнює їхнє правове визначення, ідентифікацію та передачу у спадок [5].

Правова природа цифрових активів є досить складною і неоднозначною. Відсутність єдиного підходу до їх класифікації – як майна, інформації чи прав вимоги – ускладнює застосування традиційних норм спадкового права. Частина дослідників вважає цифрові активи новою формою майна, що підлягає спадкуванню нарівні з іншими речами чи правами [6]. Інші наполягають на тому, що цифрові активи мають особливу природу і потребують специфічного регулювання, оскільки питання доступу до них нерідко пов’язане із дотриманням правил конфіденційності, захисту персональних даних або договорів користування сервісами (наприклад, політики Facebook або Google щодо акаунтів померлих користувачів) [1].

Особливу складність становить спадкування криптовалют. Оскільки криптовалюти не існують у фізичній формі та не закріплені за жодною офіційною реєстраційною базою, їх успадкування залежить від доступу до приватних ключів. Якщо спадкоємці не отримають таку інформацію, цифрові активи можуть бути втрачені безповоротно. Це вимагає від власників заздалегідь вживати заходів – складати так звані «цифрові заповіти» або інші форми інструкцій для спадкоємців.

Ще одним викликом є регулювання цифрової спадщини у випадках, коли цифрові активи пов’язані з іноземними юрисдикціями. Правовий статус криптовалюти або цифрового акаунта може суттєво відрізнятися залежно від країни, що ускладнює міжнародне спадку-

вання. Відсутність гармонізованих норм у цій сфері створює ризики юридичної невизначеності, що негативно впливає як на спадкоємців, так і на можливість захисту їхніх прав у судовому порядку [3].

Національні правові системи лише починають шукати шляхи правового врегулювання цифрової спадщини. Серед запропонованих механізмів – визнання цифрових активів окремим об'єктом цивільних прав, розробка інституту "цифрового заповіту", законодавче врегулювання обов'язків операторів цифрових платформ щодо передачі даних спадкоємцям. Однак такі ініціативи поки що мають фрагментарний характер і не завжди враховують усі технічні й юридичні аспекти [2].

Отже, тема спадкування цифрових активів є надзвичайно актуальною в умовах цифровізації суспільства і розвитку новітніх технологій. Цифрові активи, такі як криптовалюти, облікові записи в онлайн-сервісах, NFT та інші форми віртуального майна, істотно відрізняються за своєю природою від традиційних об'єктів цивільних прав, що ускладнює їх спадкування за чинними правовими нормами. Правова природа таких активів ще остаточно не визначена: вони можуть поєднувати майнові та немайнові характеристики, а доступ до них часто залежить не тільки від наявності юридичного титулу, а й від технічних можливостей (ключів, паролів, доступів).

Основними викликами регулювання спадкування цифрових активів є: відсутність чіткої законодавчої бази, технічна складність передачі доступу спадкоємцям, суперечності між правами користувача та політикою цифрових платформ, а також проблеми міжнародної юрисдикції. Втрата доступу до цифрових активів без спеціальних інструкцій або «цифрового заповіту» може призвести до їх повної втрати, що ставить під загрозу майнові інтереси спадкоємців.

Тому для забезпечення ефективного спадкування цифрових активів необхідно удосконалити національне законодавство: чітко визначити правовий статус цифрових активів, закріпити процедури доступу спадкоємців до них, створити спеціальні інструменти цифрової спадщини і забезпечити узгодження із міжнародними нормами. Лише комплексний підхід дозволить адаптувати спадкове право до реалій цифрової епохи та гарантувати належний захист прав громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аліна С. С. Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством : дис. … д-ра філос. за спеціальністю 081 «Право». Одеса, 2020. 204 с.

2. Аліна С. Спадкування криптовалют, токенів та інших цифрових активів: проблеми та перспективи. Юридичний вісник. 2018. № 1. С. 191–195.

3. Бабецька І. Я. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права (Online) імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. 2024. Вип. 17(29). С. 142–149. URL: https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.142-149.

4. Булеца С. Б. Віртуальне майно у метавсесвіті як об'єкт цивільних прав. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2022. Вип. 72. Ч. 1. С. 126–133. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.21.

5. Бутнік-Сіверський О. Б. Цифрові та віртуальні активи: методологія, правові аспекти, нематеріальні ресурси. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2024. № 2. С. 94–104.

6. Ларченко М. О., Ткач О. О. Юридичне оформлення процесу спадкування цифрових активів. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. №13. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-13-01-08

Світлана Вікторівна Мазуренко,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПАТЕНТНИХ ПРАВ

У сучасному світі, де інтелектуальна власність стає ключовим ресурсом економічного розвитку, захист патентних прав набуває особливого значення. Патентне право забезпечує правову охорону результатів науково-технічної діяльності, стимулюючи інновації та сприяючи технологічному прогресу. Порушення патентних прав не лише завдає економічних збитків правовласникам, але й негативно впливає на інноваційний клімат країни, знижуючи її конкурентоспроможність на міжнародній арені.

В Україні, незважаючи на наявність законодавчої бази у сфері патентного права, існують окремі проблеми щодо ефективного захисту патентних прав. Зокрема, відсутність спеціалізованого судового органу для розгляду справ у сфері інтелектуальної власності, недостатність кваліфікованих спеціалістів у сфері захисту патентних прав ускладнюють процес захисту прав винахідників.

Патентне право – це система норм, регулюють правовідносини, пов'язані зі створенням, використанням та реєстрацією винаходів, корисних моделей та промислових зразків. Патент – це охоронний документ, що засвідчує авторство, пріоритет та права на винахід та корисну модель [1, с.60–62].

В Україні правова охорона патентних прав здійснюється відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі». Вказаний закон визначає умови надання правової охорони, порядок отримання патенту та обсяг прав, що надаються патентовласнику. Зокрема, обсяг правової охорони визначається формулою винаходу або корисної моделі, яка містить сукупність суттєвих ознак, достатніх для досягнення зазначеного технічного результату [2].

Законодавство України передбачає, що будь-яке посягання на права, передбачені статтею 28 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», вважається порушенням прав володільця патенту [3]. Порушення патентних прав можуть набувати різних форм, серед яких виділяють пряме та непряме порушення. Пряме порушення включає виготовлення, застосування, продаж або інше введення в обіг продукту, що охороняється патентом, без дозволу власника. Непряме порушення полягає у неправомірному постачанні або пропозиції до постачання засобів, призначених для здійснення запатентованого винаходу, особами, які не мають на це права.

Сьогодні в літературі наголошується на необхідності розмежовування понять «форма» та «способи» захисту прав. На нашу думку, таке розмежування є важливим, оскільки це дозволяє чітко визначити різні рівні правового реагування на порушення та відповідні інструменти для відновлення порушених прав. З точки розу патентного права, це розмежування допомагає чітко визначити механізми захисту, що відповідають специфіці прав інтелектуальної власності.

Так, форма захисту патентних прав — це структурно-організаційний спосіб реалізації права на захист, який визначається характером органу, уповноваженого розглядати спір або реагувати на порушення. В юридичній літературі форми захисту прав поділяються на юрисдикційну та неюрисдикційну. Юрисдикційна форма захисту в свою чергу передбачає звернення до суду чи органу державної влади за захистом патентних прав. Неюрисдикційна форма це самозахист, який може бути реалізований механізмом виробу одного із способів альтернативного вирішення спору [4, с.53].

Судовий захист (загальний захист) — реалізується шляхом звернення до суду з позовом про припинення порушення прав, визнання прав, визнання авторства, стягнення збитків, відшкодування моральної шкоди тощо. Це основна форма захисту, гарантована Конституцією України (ст. 55).

Адміністративна форма (спеціальний захист) — полягає у зверненні до компетентних органів державної влади (Міністерство економіки, НОІВ, Апеляційна палата, Антимонопольний комітет) з метою оскарження неправомірних дій або рішень у сфері патентного права без залучення суду.

До неюрисдикційних способів захисту патентних прав належать, так званні, способи альтернативного вирішення спору. До таких способів належать:

Медіація – добровільне врегулювання спору за участю третьої нейтральної сторони, який допомагає сторонам досягти взаємоприйнятного рішення [5].

Третейський суд — це незалежний недержавний орган, створений за домовленістю або рішенням заінтересованих фізичних чи юридичних осіб відповідно до встановленого законом порядку, з метою вирішення спорів, що виникають у сфері цивільних і господарських правовідносин [6].

Переговори – безпосереднє врегулювання спору між сторонами шляхом діалогу без залучення третіх осіб.

Консиліація – процедура, схожа на медіацію, але за участі консиліатора, який може надавати сторонам конкретні пропозиції щодо врегулювання спору [7, с. 203].

Крім вищевказаних можуть бути використані і інші альтернативні способи захисту прав (основні або гібридні) . Розвиток комунікаційних відносин та цифровізації дають можливість використовувати і інші способи захисту патентних прав, що не заборонені законом.

У сфері патентного права АВС є ефективними оскільки дозволяють скоротити витрати, зберегти конфіденційність і досягти швидшого вирішення спору. При цьому, якщо сторонам необхідно рішення імперативного характеру, необхідно звертатись до суду чи органу державної влади.

Таким чином, способи захисту патентних прав — це сукупність передбачених законодавством юридичних, організаційних і процесуальних заходів, спрямованих на відновлення порушених або оспорю-

ваних прав суб'єктів патентного права, припинення неправомірного використання об'єктів патентного права та попередження подальших порушень. Ці способи можуть бути реалізовані як в юрисдикційній формі (судовий захист, адміністративний захист), так і в формі неюрисдикційного захисту (медіація, консиліація, третейське судочинство та ін.).

Застосування того чи іншого способу захисту зумовлюється принципами законності, пропорційності та ефективності, а також необхідністю досягнення справедливого балансу інтересів між правовласниками, суспільством і третіми особами. При цьому захист патентних прав вимагає зваженого підходу, що поєднує правові механізми з урахуванням специфіки кожного конкретного спору. Сторонам надається свобода у виборі способу захисту своїх прав та інтересів, але важливо враховувати характер об'єкта спору, масштаб порушення (національний чи трансграничний), бажання зберегти або налагодити ділові відносини, а також ефективність, швидкість і витрати, пов'язані з тим чи іншим способом вирішення спору. Саме тому, держава має забезпечувати належний рівень доступності кожного із способів захисту патентних прав, задля ефективної реалізації гарантованого конституцією права на захист.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Еннан Р. Є Патентне право: поняття, зміст та загальні засади. Правова держава. 2013. №16. С.59–65. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Prav_2013_16_10.pdf&ved=2ahUKEwjKp7LY9dSMAxUP_rsIHT0QFYUQFnoECCkQAQ&usg=AOvVaw3ixMaVa2-2GSfr9p-xyfgn

2. Патентне право у системі права України. Інтелектуальна власність [Текст] : навч. посіб. для студентів ВНЗ III-IV рівня акредитації / [Мартинюк В. П. та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Мартинюка В. П. ; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – 359 с. URL: https://pidru4niki.com/91220/pravo/patentne_pravo_sistemi_prava_ukrayini

3. Про охорону прав на винаходи та корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3687-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#n433

4. Галупова Л. І. Альтернативні способи врегулювання конфліктів у сфері права інтелектуальної власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Га-

лупова Лариса Ігорівна. Одеса, 2021. 207 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23d9a203-895c-4605-ab70-0afe5335d81f/content

5. Єрьоменко Г. Перспективи розвитку медіації в Україні. URL: https://ukrmediation.com.ua/ua/korysna-informatsiia/materialy/u-vilnomu-dostupi/1593

6. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 року № 1701-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text

7. Галіян, І. (2020). Медіація та консиліація як примирні процедури внутрішнього корпоративного конфлікт. Часопис Київського університету права, 1(3), 201-205. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/499

ЗМІСТ

ГІБРИДНА ВІЙНА – ПРОБЛЕМА НА ВСІ ЧАСИ 3

Харитонов Євген Олегович
Харитонова Олена Іванівна
ГІБРИДНА ВІЙНА, ВІЙНА ТАГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ПРАВАМ ОСОБИ 5

Гринько Світлана Дмитрівна
КОНЦЕПЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ШКОДУ, ЗАВДАННЯ СПОЖИВАЧАМ НЕДОЛІКАМИ ТОВАРІВ,
РОБІТ(ПОСЛУГ) В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....11

Давидова Ірина Віталівна
РЕЦЕПЦІЯ ДОГОВІРНОГО ПРАВА:
ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЄС.....16

Жорнокуй Юрій Михайлович
МІСЦЕ ПРАВА НА ЗАХИСТ У СТРУКТУРІ
ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН 19

Менджул Марія Василівна
ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ
СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....23

Мінченко Раїса Миколаївна
ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.
ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ 27

Сафончик Оксана Іванівна
ОКРЕМІ ПИТАННЯ
ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ
В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ.....33

Бааджи Наталія Пилипівна
ПОРУШЕННЯ ПРАВ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ 36

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна
СІМЕЙНІ ПОЗИКИ: ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ 41

Глиняна Катерина Михайлівна
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВПЛИВУ
РИМСЬКОГО СІМЕЙНОГО ПРАВА
В СУЧАСНОМУ СІМЕЙНОМУ КОДЕКСІ
УКРАЇНИ 44

Донець Антон Геннадійович
ДОГОВІР ЗБЕРІГАННЯ ВІД РИМУ ДО СУЧАСНОСТІ:
ЗМІНА ПАРАДИГМИ 48

Зубар Володимир Михайлович
СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ШКОЛУ ГЛОСАТОРІВ 52

Завальнюк Сергій Володимирович
СПРАВЖНІ І НЕСПРАВЖНІ ПРОГАЛИНИ:
АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ПІДХІД
ДО РОЗУМІННЯ УЯВНИХ І РЕАЛЬНИХ ПРОГАЛИН
У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ 55

Калітенко Оксана Михайлівна
РИМСЬКЕ ПРАВО
В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА:
ТРАДИЦІЇ ЧИ НОВАЦІЇ 57

Кирилюк Алла Володимирівна
НЕПРАВДИВА ІНФОРМАЦІЯ
ЯК РИЗИК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ОСОБИ.....60

Кривенко Юлія Василівна
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА
НА ЖИТТЯ 65

Мельник Олександр Володимирович
ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ
ДІЄЗДАТНОСТІ.....67

Мінченко Дар'я Анатоліївна
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ
І ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
СТАНДАРТІВ
В УКРАЇНІ 71

Омельчук Олександр Сергійович
ПОНЯТТЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
В ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ДОКТРИНІ 75

Орзіх Юрій Геннадійович
PLACING IN UKRAINIAN SUCCESSION
LAW IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S FUTURE:ISSUES OF
RECODIFICATION IN TIMES OF WAR AND
EUROPEAN INTEGRATION.....78

Павлова Вікторія Георгіївна
РЕКОДИФІАЦІЯ СПАДКОВОГО ПРАВА:
ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ І ПРОПОЗИЦІЇ.....81

Савченко Віктор Олександрович
ЗАХИСТ ВЛАСНОСТІ ТА МАЙНОВИХ ПРАВ
ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ:
УРОКИ РИМСЬКОГО ПРАВА ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ 84

Токарева Віра Олександрівна
ДО ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ 88

Бойченко Ростислав Сергійович
ДЕЯКІ ПИТАННЯ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНСОТІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 91

Боярчук Михайло Вікторович
ПРИНЦИПИ РИМСЬКОГО
ПРИВАТНОГО ПРАВА
ЯК ІДЕЇ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ
ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 95

Гнатенко Сергій Сергійович
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ
ТА СТАНОВЛЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ 99

Гнатюк Дмитро Володимирович
ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕДУРИ
ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....102

Демчук Максим Романович
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ
ПЕРВИННИХ ПІДСТАВ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО
ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....107

Кірсанов Олексій Володимирович
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОГОВОРУ
ЯК ЗАСОБУ УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ.....112

Кочіашвілі Альберт Давидович
СПІВВІДНОШЕННЯ ФОРС-МАЖОРУ ТА ХАРД-ШИПУ
В КОНТЕКСТІ ЗМІНИ УМОВ ДОГОВОРУ 115

Перейман В'ячеслав Юрійович
КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН
В СФЕРІ ОБІГУ МАЙНОВИХ ПРАВ
НА НЕРУХОМЕ МАЙНО.....118

Попов Євген Олександрович
ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ПІДСТАВ ТА ПОРЯДКУ ОБМЕЖЕННЯ
ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ 121

Романовський Денис Сергійович
РИМСЬКЕ ПРАВО
ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 125

Танасюк Олена Євгенівна
ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДНЕСЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ,
ЩО ВИНИКАЮТЬ ВНАСЛІДОК РЯТУВАННЯ ЗДОРОВ'Я,
ЖИТТЯ ТА МАЙНА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ,
ДО РЕГУЛЯТИВНИХ І ОХОРОННИХ 128

Стрілець Михайло Ігорович
ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДМІННОСТІ ФРІЛАНС-ДОГОВОРІВ
ВІД ІНШИХ ВИДІВ ДОГОВОРІВ 134

Шайхет Олена Петрівна
ОКРЕМІ ПИТАННЯ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ
МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ
В УКРАЇНІ 136

Шамбура Денис Володимирович
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 139

НА ПОЧАТКУ НАУКОВОГО ШЛЯХУ

Александрова Наталія Сергіївна
ІСТОТНЕ ПОРУШЕННЯ УМОВ ДОГОВОРУ
ЯК ПІДСТАВА ЙОГО РОЗІРВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ 144

Александрова Наталія Сергіївна
ЦИФРОВІ АКТИВИ ТА ЇХ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ
У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ 147

Антіпова Олександра Геннадіївна
ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВТРАТИ ДОКУМЕНТІВ
ЧЕРЕЗ БОЙОВІ ДІЇ.....152

Антонюк Софія Любомирівна
ДОКТРИНА ФОРС-МАЖОРУ В ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ.....155

Антонюк Софія Любомирівна
СЕРВІТУТИ: РИМСЬКІ ВИТОКИ
ТА СУЧАСНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ.....158

Бабійчук Анастасія Андріївна
ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА РЕАЛІЗАЦІЮ
ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ 161

Баранецька Ірина Сергіївна
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ
У РАЗІ ЗНИКНЕННЯ ОСОБИ БЕЗВІСТИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 165

Белік Тетяна Олександрівна
ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ТА РОЗІРВАННЯ
ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ:
ТЕОРІЯ І СУДОВА ПРАКТИКА.....168

Белік Тетяна Олександрівна
ОСПОРЮВАННЯ ЗАПОВІТУ:
ПІДСТАВИ, ПРОЦЕДУРА
ТА СУДОВА ПРАКТИКА 172

Берназ Вікторія Петрівна
ФОРС-МАЖОР
У ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ:
ВОЄННА ДОКТРИНА 176

Білик Ірина Іванівна
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ
ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЖИТЛОВИХ
ТА НЕЖИТЛОВИХ ПРИМІЩЕНЬ.....180

Білоусова Ганна Вадимівна,
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ,
ЗАВДАНУ ЧЕРЕЗ ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ 184

Бойко Альона Сергіївна,
ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ
У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ.....187

Бойко Альона Сергіївна,
ЗАХИСТ ПРАВА НА ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ
ТА ІНФОРМАЦІЮ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ 192

Бурденюк Анна Русланівна,
ЕЛЕКТРОННИЙ ЗАПОВІТ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ ТА ПРАВОВІ РИЗИКИ.....197

Відешин Микола Андрійович
ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ДОГОВОРІВ
У СФЕРІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ 201

Вініченко Юлія Дмитрівна
ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ
ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ
В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....205

Волошенюк Олександра Юріївна
ПРИНЦИПИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ
У РИМСЬКОМУ ПРАВІ.....209

Волошенюк Олександра Юріївна
РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ
В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ:
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 212

Габрук Ярослав Олегович
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОВІДОМЛЕНЬ
В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ
ЗМІНИ ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....216

Глєбова Катерина Валеріївна
ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ
НА ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ:
ЗМІНА УМОВ ДОГОВОРУ 220

Гончарова Анастасія В'ячеславівна
ПРОБЛЕМАТИКА УКЛАДЕННЯ
ТА РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ
ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ.....223

Гринько Андрій Русланович
ПРИНЦИПИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....227

Горощенко Вікторія Сергіївна
ОКРЕМІ АСПЕКТИ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ЖІНКИ
ТА ЧОЛОВІКА БЕЗ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ.....232

Грушко Влада Олегівна
НІКЧЕМНІСТЬ ТА ОСПОРЮВАНІСТЬ ДОГОВОРІВ:
ПРОБЛЕМИ, КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ 236

Грушко Влада Олегівна
ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ
У ЦИВІЛЬНО- ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 239

Гунчак Богдана Сергіївна
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
В УМОВАХ ВОЄНОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 241

Дашдаміров Тімур Новруз огли
СУДОВА ПРАКТИКА ЩОДО НАСЛІДКІВ НАСТАННЯ ОБСТАВИН
НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ (ФОРС-МАЖОРУ) 246

Дедюх Софія Володимирівна
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРАВАМИ
В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....249

Денисюк Ольга Євгеніївна
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ,ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ:
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР.....253

Джабраїлова Вікторія Володимирівна
ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ
ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДПИСУ 257

Джабраїлова Вікторія Володимирівна
ЦИФРОВІ АКТИВИ ТА ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ
ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.....261

Димура Катерина Володимирівна
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ УКЛАДАННЯ
ЕЛЕКТРОННОГО ДОГОВОРУ
У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 265

Димура Катерина Володимирівна
РЕАЛІЗАЦІЯ СПАДКОВИХ ПРАВ ПІД ЧАС ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ
В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ.....269

Дідух Анастасія Сергіївна
РИМСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 273

Дмитренко Ольга Олексіївна,
ОКРЕМІ ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ КОМПЛАЄНСУ 276

Довгонос Іванна Юріївна, Лукашова Яна Валентинівна
ЦИФРОВЕ ПІРАТСТВО
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ВИКЛИКИ ДЛЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ.....279

Драганова Дарія Сергіївна
НЕДІЙСНІСТЬ ДОГОВОРІВ:
ТИПОВІ ПОМИЛКИ СТОРІН 283

Rehina ZAHORETS
RESTITUTION OF PROPERTY IN THE CONTEXT OF ARMED
CONFLICT: INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS AND THEIR
APPLICATION IN UKRAINE.....287

Захарчук Юрій Валерійович
ПЕРЕВАГИ ДОГОВОРІВ ЛІЗИНГУ, КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ
У РОЗСТРОЧКУ ТА КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ 291

Захарчук Юрій Валерійович
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ
ЯК ФОРМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.....296

Ісаєва Юлія Сергіївна
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ,
ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ:
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....301

Ісаєва Юлія Сергіївна
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР:
НОВІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ
ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
В КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....304

Іскра Єлизавета Сергіївна, Балик Анна Вікторівна
МЕМИ ЯК ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА.....308

Каймуз Аміра Мохамед
ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: СУЧАСНІ
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....312

Калова Вікторія Сергіївна
ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПІД ЧАС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....316

Капістеринська Катерина Сергіївна
ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ПОКУПЦЯ-СПОЖИВАЧА
В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....321

Капітоненко Ангеліна Сергіївна
СПАДКОВЕ ПРАВО В РИМСЬКОМУ ПРАВІ
ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ПРОБЛЕМА СПАДКУВАННЯ МАЙНА ЗАГИБЛИХ.....325

Кармолін Лев Маркович
ВИМОГИ ДО ДОГОВОРУ ПУБЛІЧНОЇ ОФЕРТИ
У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ:
ПРОБЛЕМИ ТА ОСНОВНІ АСПЕКТИ.....330

Кармолін Лев Маркович
ТОРГІВЕЛЬНА МАРКА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ.....332

Ковальчук Антон Сергійович
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ САМОЧИННОГО
БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ.....334

Козинчук Анна Ярославівна, Абатуров Ярослав Сергійович
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ 339

Короткевич Іван Андрійович
ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ АУДИТОРСЬКИХ,
ЮРИДИЧНИХ, МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ
ТА ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ 343

Кособудська Марія Сергіївна
ТВОРИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
ЯК ОБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 347

Курманська Аріна Вадимівна
СУПЕРФІЦІЙ В РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ ЯК ПРООБРАЗ
СУЧАСНОГО ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ЧУЖОЮ ЗЕМЕЛЬНОЮ
ДІЛЯНКОЮ.....352

Кутас Ангеліна Павлівна
ВПЛИВ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ
ІНСТИТУТУ СЕКВЕСТРУ
В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 356

Лазареско Аліна Іванівна
СУБРОГАЦІЯ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ
«РИМСЬКІ ВИТОКИ
ТА СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДОКТРИНА».....359

Лебедь Вікторія Євгенівна
ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ДОГОВОРІВ
ДОРУЧЕННЯ ТА АГЕНТСЬКОГО ДОГОВОРУ 362

Лебедь Вікторія Євгенівна
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ
НА ТОРГОВЕЛЬНУ МАРКУ.....365

Лебедевич Анна Дмитрівна
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ 368

Лисенко Дар'я Станіславівна
ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
В УМОВАХ ВІЙНИ 371

Ліферова Владислава Владиславівна
ОКРЕМІ АСПЕКТИ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
МАЙНІНГУ.....375

Максимчук Дарина Андріївна
ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ
ТА ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ ФРАНЧАЙЗИНГУ.....379

Максимчук Дарина Андріївна
ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ:
ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМАТИКА 382

Матвєєва Олена Андріївна
ТЕОРИТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ СТОРІН
У ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ.....385

Матвєєва Олена Андріївна
БЕЗПІДСТАВНЕ ЗБАЧЕННЯ
ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕНЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: ТЕОРИТИЧНІ
ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....389

Матвєйкін Михайло Денисович
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБ'ЄКТІВ
СПОРТИВНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ 393

Медведєва Юлія Вадимівна
ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАННЯ
ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
ЯК СУБ'ЄКТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....397

Мельник Тетяна Романівна
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ
ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ЗАГИБЕЛІ АВТОМОБІЛЯ
В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 401

Мерчанський Іван Русланович
ПОПЕРЕДНІЙ ДОГОВІР: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ
ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ.....404

Михальчук Уляна Богданівна
ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ЯК ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 407

Могильна Вєроніка Борисівна
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ
ВІДНОСИН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ 411

Недипіч Микита Павлович
ЦИВІЛЬНИЙ ДОГОВІР У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ
ЗМІН: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....414

Недипіч Микита Павлович
ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ 417

Неменуща Дарія Вадимівна
ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ДОГОВІР»
В РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.....420

Никитенко Артем Віталійович
ДОГОВОРИ В УМОВАХ ФОРС-МАЖОРУ
ТА ІСТОТНОЇ ЗМІНИ ОБСТАВИН:
ВИКЛИКИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ
ПІД ЧАС ВІЙНИ.....423

Осадча Владислава Сергіївна
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 426

Островська Валерія Геннадіївна
ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЦИФРОВІ РЕЧІ 429

Пазюн Анна Юріївна
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРІВ РЕНТИ,
ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ ТА СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ 433

Перехода Єлізавєта Олександрівна
РОЛЬ КОНВАЛІДАЦІЇ В СПАДКОВОМУ ПРАВІ.....437

Петровський Володимир Володимирович,
ПРИПИНЕННЯ ТА ЗМІНА ДОГОВОРІВ НАЙМУ/ОРЕНДИ
У РАЗІ ЗНИЩЕННЯ ЧИ ОКУПАЦІЇ ОБ'ЄКТА 442

Петровський Володимир Володимирович
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ МАЙНОВИХ ОПЕРАЦІЙ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 445

Письменна Ксенія Ігорівна
ОКРЕМІ АСПЕКТИ БЕЗГОТІВКОВИХ ГРОШЕЙ
ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....448

Плавніцька Каріна Русланівна
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ІСТОТНИХ
УМОВ ДОГОВОРУ.....452

Плавніцька Каріна Русланівна
ОСОБЛИВОСТІ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ
ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ
У СПАДКОВИХ ВІДНОСИНАХ 455

Платонов Андрій Павлович
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ШКОДУ ЗАПОДІЯНУ
ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ 458

Похиляк Мар'яна Дмитрівна
ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 461

Путята Віталій Олегович
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: ПОНЯТТЯ,
ПІДСТАВИ, ФОРМИ.....464

Радченко Анастасія Сергіївна
ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАННЯ
ДОГОВОРІВ КУПІВЛІ ПРОДАЖУ ДІЙСНИМИ 467

Размустова Анастасія Валеріївна
РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ
У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ 473

Решетило Яна Сергіївна
ДОБРОСОВІСНИЙ НАБУВАЧ
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ:
НОВЕЛИ 2025 РОКУ ТА РИМСЬКЕ КОРІННЯ
ЗАХИСТУ ВЛАСНОСТІ.....476

Решетило Яна Сергіївна
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПУБЛІЧНИХ КОНТРАКТІВ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....480

Римська Дар'я Михайлівна
ПЕРЕДДОГОВОРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ:
КОНЦЕПЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 484

Ринкун Марія Володимирівна
ІНСТИТУТ ОПІКИ
В РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ
ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....488

Романова Аліна Олександрівна
ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ПРАВОЧИНІВ
В УМОВАХ ФОРС-МАЖОРІВ.....493

Ромащенко Дмитрій Михайлович
ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВА НА СМЕРТЬ
ЯК ОСОБИСТОГО НЕМАЙНОВОГО ПРАВА.....497

Самохвал Аліна Віталіївна
ІНСТИТУТ СІМ'Ї У РИМСЬКОМУ ПРАВІ:
ПРАВА PATRIA POTESTAS
І СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ.....501

Сапсай Данило Олександрович
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПАДКОВОГО ПРАВА В УМОВАХ
РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 504

Сергієнко Анна Сергіївна
РИЗИКИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ,
УКЛАДЕНИХ ПІД ТИСКОМ АБО В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ.....508

Собко Ростислав Олексійович
СВОБОДА ДОГОВОРУ ТА ЇЇ МЕЖІ:
ГАРМОНІЗАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН 511

Соловей Анна Олегівна
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИН
У СФЕРІ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ 514

Соловей Анна Олегівна
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ,
ПОВ'ЯЗАНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....517

Сомок Даніїл Миколайович
ДОГОВІР СТРАХУВАННЯ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ 520

Станков Данило Артемович
ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ
В ПЕРІОД ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 523

Старинець Анна Олександрівна
ПЕРЕДДОГОВІРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: КОНЦЕПЦІЯ
CULPA IN CONTRAHENDO
В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ.....525

Тарасова Аліса Вікторівна
РИМСЬКЕ СПАДКОВЕ ПРАВО
ЯК ОСНОВА ДЛЯ СУЧАСНОГО ІНСТИТУТУ СПАДКУВАННЯ.....529

Тишковець Данило Андрійович
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЕКВАЙРИНГУ.....533

Тучак Олександра Іванівна
РОЛЬ ФРАУДАТОРНИХ ПРАВОЧИНІВ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ.....536

Удовиченко Ігор Костянтинович
КОНКУРЕНЦІЯ ПІДСТАВ СПАДКУВАННЯ.....539

Удод Вікторія Володимирівна
ПРИНЦИПИ РИМСЬКОГО ПРАВА ЯК ОСНОВА
ДЛЯ ЗАХИСТУ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 542

Федченко Аліна Юріївна
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ПРИ УКЛАДЕННІ
ТА ВИКОНАННІ ДОГОВОРІВ:
ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, СУДОВА ОЦІНКА.....545

Циганенко Тетяна Сергіївна
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ
НОВІ ВИДИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 549

Цупенкова Анна Олександрівна
ІНСТИТУТИ РИМСЬКОГО ПРАВА ТА ЇХНЄ ЗНАЧЕННЯ
ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ВІЙНИ 552

Чуба Валерія Валеріївна
ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ BONA FIDES І AEQUITAS
У РИМСЬКОМУ ПРАВІ.....556

Швець Людмила Віталіївна
ІНСТИТУТ ЗАПОВІТУ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ:
ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ СПАДКОВЕ
ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ.....561

Щербина Анастасія Сергіївна
САМОЧИННЕ БУДІВНИЦТВО: ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ.....564

Яцканич Владислав Вікторович
ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ
В УМОВАХ НЕВСТАНОВЛЕНОГО МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ
СПАДКОДАВЦЯ ЧЕРЕЗ ВІЙСЬКОВІ ДІЇ 567

Бітова Марина Андріївна
ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ:
ПРАВОВА ПРИРОДА І ВИКЛИКИ РЕГУЛЮВАННЯ 570

Світлана Вікторівна Мазуренко
СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПАТЕНТНИХ ПРАВ 573

Наукове видання

РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ: ГІБРИДНА ВІЙНА І ПРАВА ОСОБИ

МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнської наукової конференції

Одеса,
19 травня 2025 року

Електронне видання

За загальною редакцією:
доктора юридичних наук, професора Євгена Харитонова
докторки юридичних наук, професорки Ірини Давидової

Підписано до друку 25.07.2025.
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 34,07.
Наклад 100 прим. Зам. № 2507-04.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net